

DOMOKOS PÁL PÉTER
**A MOLDVAI
MAGYARSÁG**

FEKETE SAS KIADÓ

Domokos Pál Péter
A moldvai magyarság

A kötet kiadását a
NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

a
MAGYAR KÖNYV ALAPÍTVÁNY
és a
LAKATOS DEMETER EGYESÜLET
támogatta

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
FAZAKAS ISTVÁN

A BORÍTÓT
FEHÉRVÁRI N. ZSOLT
TERVEZTE

A SZERZŐ PORTRÉJÁT
MÓSER ZOLTÁN
KÉSZÍTETTE

HATODIK KIADÁS

© Domokos Pál Péter örökösei, 2001

© Fekete Sas Kiadó, 2001

TARTALOM

A KIADÓ ELŐSZAVA

A MOLDVAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETE

Magyarország és Kunország a XI-XIII. században

Kunország területén két vajdaság alakul

Husziták, protestánsok és katolikusok Moldvában

A „de Propaganda Fide” megalakításától a XVIII. század közepéig

A madéfalvi veszedelemtől a XIX. század végéig

A moldvai magyarság településtörténeti adatai

MOLDVAI ÚTJAIM

ADALÉKOK A MOLDVAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉHEZ ÉS NÉPRAJZÁHOZ

IX. Gergely pápa levele Róbert esztergomi érsekhez

IX. Gergely pápa levele Béla ifjabb királyhoz

IX. Gergely pápa levele a dominikánusok magyarországi perjeléhez

Anonymi descriptio Europae Orientalis

Bruti Bertalan levele Anibal nápolyi érsekhez

Johannes Küning Schönhonianus levele a Jézus Társaság generálisához

Warssewicius levele a páter provinciálishoz

Bruti Bertalan levele Anibal nápolyi érsekhez

Bruti Bertalan levele Anibal nápolyi érsekhez

Bruti Bertalan levele XIV. Gergely pápához

Andrea Bogoslavich jelentése Moldváról

Diodat Péter jelentése Moldváról

Ismeretlen jezsuita jelentése Moldváról

Codex Bandinus

A csíksomlyói obszerváns ferencesek levele a „de Propaganda Fide”-hez

A „de Propaganda Fide” által Moldvába küldött missziós főnökök, prefektusok névsora

Petrás Ince János levelei ismeretlen személyhez

Az onesti Betlehemes-játék

Kendertermesztés Trunkon

Lakodalom Trunkon

A halászás módja a Szeret és a Beszterce folyók össze gyűlésénél Trunkban

AZ 1930. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ADATAI

Az első kiadás előszava

A második kiadás előszava

A harmadik kiadás bevezetése

Az ötödik kiadás előszava

Bibliográfia

A moldvai helységnevek mutatója

A KIADÓ ELŐSZAVA

A Fekete Sas Kiadó *A moldvai magyarság* közreadásával ünnepli Domokos Pál Péter születésének 100. évfordulóját.

A kötet eddig öt, egyre bővülő, módosuló kiadásban, de mindig rendkívül alacsony példányszámban látott napvilágot.

Először Csíksomlyón, 1931-ben tette közzé a szerző (Tip. Péter Ferenc M. Ciuc - Csíkszereda), mindössze 500 példányban, könyvkereskedői forgalomba nem került; másodszor Kolozsvárott, 1934-ben, *A csángómagyarok multja és jelene. Hatvannyolc csángómagyar népdal* alcímmel, ugyancsak szerzői kiadásban, 1000 példányban (Gloria Könyvnyomdai Műintézet); a harmadik és negyedik (azonos) kiadás ugyancsak Kolozsvárott, 1941-ben, *A moldvai magyarság multja és jelene. Százhusz csángómagyar népdal* címmel (Gloria Nyomda) jelent meg, az ötödik, jelentősen átdolgozott változat pedig Budapesten, 1987-ben a Magvető Kiadónál.

Ez a kötet az utóbbit veszi alapul, azt egészíti ki a hagyatékból előkerült néprajzi- és fénykép-anyaggal.

Az elmúlt években számottevően bővült csángó-irodalomból bibliográfiánkba csak a legjelentősebb műveket vettük fel.

Ezúton mondunk köszönetet a Magyar Néprajzi Múzeumnak a Domokos Pál Péter 1932-es gyűjtőútján készült fotók, valamint Szabó Ferenc trunki halászatról szóló írásának átengedéséért.

A moldvai magyarság a csángó-kutatás alapműve, az elmúlt hetven évben mit sem veszített történelmi, néprajzi, szociográfiai jelentőségéből, a benne felvetett kérdések napjainkban is időszerűek.

A kiadó

„...hogy már 500 esztendeje mint magyar lakosok és római katolikusok igaz hitben eddigelé megmaradtunk, sok viszontagság között mindeneket eltűrtünk, elszenvedtünk, megsziporodtunk, igazi hitben megerősödtünk, ezt csak szegény magyar papjainknak köszönhetjük...”

(A gorzafalviak panaszkodó levele 1860-ból)

„Ne higye Szentséged, hogy... csak egynéhány szétszórt és ide-odavándorolt magyarról van szó. Sok magyar család van, kik egész helységeket tartanak megszállva, és... erősen ragaszkodnak hazai nyelvükhöz.”

(Batthyány Ignác erdélyi püspök levele a római pápához 1787-ből)

A MOLDAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETE

Magyarország és Kunország a XI-XIII. században

Etelköz, a Prut és Szeret folyók mente a vándorló népek életében sohasem jelentett állandó megtelepülési helyet. Nyílt terület lévén a támadásokkal szemben nehezen védhető. Éppen ezért az átvonuló népek - és így a magyarok is - csak pihenőül tekintették a folyókönben való megtelepedést, várván a jó alkalomra, hogy honfoglalási szándékkal útjukat folytathassák.

A magyaroknak ez az átmeneti megtelepedése a folyóktól átszabdalt Etelközben a történelem bizonyossága szerint keservesen végződött. 896-ban az etelközi magyarságot érő besenyő támadás a folyóközi szállások gyors elhagyására kényszerítette Árpád népét. Úttalan utakon, a Vereckei-hágón, a Moldva, Beszterce és más vizek partjain, a délebbre sodródott törzsek pedig a Vas-kapunál, a Tölgyesi-, Gyimesi-, Ojtozi- és Bodzai-szorosokon át jutottak az új haza területére.

Nem tehető fel, hogy a magyar nép az utolsó emberig elhagyta volna régi szálláshelyeit. Valószínűbb az, hogy a nyugodtabb vérű csoportok, az öregek, a völgyek védettebb vidékein meghúzódtak, ott maradtak, vagy a veszedelmek elmúltával régi lakóhelyeikre visszatértek.

Az Árpád népe által 896-ban meghódított területet a honfoglalókról Magyarországnak nevezték el. A kor államfelfogásának megfelelően teljesen mindegy, hogy az elfoglalt területen éltek-e, voltak-e népek, vagy sem, hiszen az - a honfoglalás jogán - mindenestül a magyarok birtokába került. Ezen a területen Árpád és jogutódjai 1301-ig uralkodtak.

Az első száz évben a magyarok népe szétáradt új hazájában, és életrendjét itt is pogány mivoltának megfelelően igyekezett kialakítani. Ennek az életnek emlékét a „pogányos”, „bálványos” helynevek és az egyházi feljegyzésekben a „fanum” (áldozati hely) megjelölések őrzik.

A kereszténység terjedése már Gézával megkezdődik, de csak fia, Vajk, a későbbi I. (Szent) István uralkodásának századában, 1000 és 1100 között válik kereszténnyé Magyarország népe.

A kereszténység felvételének megfelelően István király egyik legelső tette az volt, hogy országát tíz püspökségre osztotta, ezeknek élére püspököket állított, fejüknek és vezérüknek pedig az esztergomi érseket jelölte ki. A püspökségek Esztergomban, Győrött, Veszprémben, Pécsen, Vácott, Egerben, Kalocsán, Csanádon, Biharban és Gyulafehérvárott voltak.

István a magyar egyházi szervezésen messze túl, egészen az egyházi szervezet alaprétegéig hatolt másik rendelkezésében, melyet az Admonti-kódex őrzött meg. Kötelezte minden tíz-tíz faluját arra, hogy „egyházat”, azaz templomot építsen, és a lelkipásztornak adja meg az életfenntartáshoz szükséges testi javakat, s biztosította azok lelkiekkel és szellemiekkel való ellátását is: „*De regali dote ad ecclesiam. Decem villae ecclesiam edificent, quae duobus mansis totidemque municipiis dotent, aequo et iumento sex bobus et duabus vaccis, XXX minutis bestiis dotent. Vestimento vero et cooperatoris rex provideat praesbiterium et libros episcopi...*” Azaz „A király templomhoz való hozzájárulása: Minden tíz falu köteles templomot építeni, és azt két telekkel és két szolgáló emberrel megajándékozni, továbbá lóval és igáslóval, hat ökörrel és két tehénnel, valamint harminc aprómarhával. Ezeket a falvak

adják. A király a papi öltözeteket és az oltárra való terítőket biztosítja. Papokról és könyvekről a püspökök gondoskodnak...”¹

István király ezzel az egyetlen intézkedésével tökéletesen megszervezte Magyarországot, csaknem szám szerint és név szerint ismerte népét. Napjaink hangos vitájában nem maradhat figyelmen kívül, hogy Magyarország tíz püspöksége közül az egyik a gyulafehérvári, melynek területe Erdély, Magyarország csaknem teljes keleti része volt. A templomépítés már István király idejében megindul, és a nép keresztényi élete is elkezdődik.

A magyar nép a minden oldalról nyílt Etelközből áradt a hegykoszorútól védett Kárpát-medencébe. A besenyők mozgolódására volt kénytelen otthagyni előbb a Káma és Bjelaja folyók táján levő Magna Hungariát, majd az etelközi második otthont is. A három testvér nép: a besenyők, úzok és kunok a népvándorlás utolsó hullámaként özönlöttek a Kaszpi-tenger környékéről a Kárpátokig, illetve az Al-Dunáig. Hosszabb-rövidebb ideig kézben tartottak nagy területű tájakat, halálos veszedelmet jelentve az orosz, a bolgár és a vlach népnek, Bizáncnak, az egész Balkánnak. A besenyők a magyarokat üzték el szálláshelyeikről, az úzok a besenyőket, a kunok az úzokat igázták le. A kunok az oroszokat, a magyarokat, a vlachokat, bolgárokat és Bizáncot veszélyeztették; a besenyőket, az úzokat pedig letörölték a világ színpadáról.

I. István király tíz püspökségre osztotta országát

(A térkép a XI. századi Magyarországot ábrázolja, Elekes Lajos - Lederer Emma - Székely György: Magyarország története az őskortól 1526-ig. Budapest, 1965. 63.)

A kunok hatalmas birodalmat alakítottak, mely a Kaukázustól a Kárpát-koszorúig terjedt. A kun törzsek több csoportra osztottan éltek, nagy gondot okozva a VIII-X. században útjukba került népeknek. Az egyik csoportjuk a Prut jobb oldala, a keleti és déli Kárpátgerinc, valamint a Dunának a Vaskaputól a Fekete-tengerig tartó bal parti hossza közötti területet szállta meg 1068-ban, és így Magyarország keleti részének, Erdélynek közvetlen szomszédja lett. A tájat népéről Kunországnak, több latin forrásban Kumániának nevezték.

Az új szomszéd kun nép 1071-ben az erdélyi hágókon át Magyarországra tört Ozul vezetésével. Az első kun csatát a Képes Krónika így írja le:

¹ MEZEY László: A kéziratosság évszázadai. Budapest, 1963. 43.

„Ezután a pogány kunok áttörték a gyepeket, és a Meszes-kapu felső részénél berontottak Magyarországba; Bihar városáig kegyetlenül végigprédálták az egész Nyírséget, véghetetlen sokaságú férfiakat, asszonyokat és állatokat vittek magukkal, várakozás ellenére átkeltek a Lapos patakon és a Szamos folyón, majd visszahúzódtak.

Salamon király tehát és Géza herceg, öccsével, Lászlóval összeszedték seregüket, nagy sietve elindultak és áthaladtak a Meszes-kapun, még mielőtt a kunok átkelhetek volna a hegyeken; Doboka városában közel egy hétig várakoztak a pogányok érkezésére. A kémek közül az egyik, az Újvárból való Fancsika nevezetű, csütörtökön tudatta a királlyal és a hercegekkel, hogy közeledik a kun sereg. A király és a hercegek seregükkel a közeledők elébe nyargaltak, és éjszakára a kunok közelében telepedtek meg. Pénteken kora hajnalban fölserkentek, mind az oltáriszentség vételével erősítették meg magukat; elrendezték csapataikat és ütközetbe vonultak a pogányok ellen.

Amikor ezt meglátta a pogány harcosok Ozul nevű hadnagya, aki Gyula kun vezér embere volt, mivelhogy a gögösség igen eltöltötte, és nagyon sokat tartott magáról, így szólt embereihez: »Menjenek az ifjak a gyámoltalan magyarok ellen, és csak úgy játszva vívjanak velük!«

Nem hitte ugyanis, hogy bárkinek is van bátorsága elébük állni. A pogányok tehát kivonultak a magyarok ellen, és látták, milyen rettentő seregekkel jöttek; azonnal megjelentették ezt a hadnagyuknak, Ozulnak. Ez összegyűjtötte a vele levő kun sereget, és hamar egy igen magas hegy tetejére húzódott; gondolta, ott van leginkább biztonságban, minthogy a hegyoldalon igen nehéz a feljárás; a lakosok Kerlésnek nevezik ezt.

Az egész magyar sereg a hegy lábánál gyűlt össze. Salamon király vitézei mind egyforma patyolatzászlót hordoztak. A pogányok már mind a hegy tetején tömörültek össze; bátrabb, vakmerőbb íjászaik leszálltak a hegy lejtőjének közepéig, hogy a magyarokat a lejtőről távol tartsák. Mint a záporosó, oly sűrűn hullottak nyilaik a király és a hercegek csapataira. Némely jeles magyar vitézek azután rárontottak ezekre az íjászokra, és közülük sokakat megöltek a hegyoldalon, csak nehezen és vajmi kevesen hághattak fel újra társaikhoz - íjaikkal verték, úgy ösztökélték lovaikat.

Salamon királyt heves lelkülete, bátorsága elragadta, és csapatával a legmeredekebb hegyoldalon hatolt fel a pogányokhoz; azok meg sűrűn szórták rá nyilaik záporát. Géza herceg, amilyen óvatos volt, mindig a menedékesebb lejtőn hatolt fel, nyilakat szórt a kunokra; öccse, László az első támadásnál négyet ölt meg a legvitézebb kunok közül, az ötödik nyilától súlyosan megsebesült - utóbb ezt is megölte -, Isten irgalmából aztán hamarosan kigyógyult sebéből. A magyarok tehát kegyetlen halállal szorongatták a pogányokat, futottak is nyomorultul, de a magyarok még gyorsabban üzték őket, vért szomjúhozó, éles kardjukat a kunok vérével részegítették. Kardcsapásokkal hasogatták a frissen beretvált kun fejeket, akár az éretlen tököket.”²

A trónon már László ült, amikor 1085-ben az elűzött Salamon, trónja visszaszerzése reményében, kisebb magyar csapat élén a kunok vezéréhez ment, és szándékának keresztülviteléhez nagy ígéretnek ellenében segítséget kért tőle. A Képes Krónika szavai szerint:

„...Salamon király, miután kiszabadult a börtönből..., futva ment Kutesk kun vezérhez, megesküdött neki, hogy tulajdonjoggal neki adja Erdély tartományát és feleségül veszi leányát, ha megsegíti őt László ellen. Kutesk vezért elcsábította a hiú reménység, nagysokaságú kunnal berontott Magyarországra, eljutott egészen Ung és Borsova vármegyékig. Ennek hallatára László király rájuk rontott, és szétszóródtak színe előtt; kard életől vezett sok ezer kun;

---

² Képes Krónika. Budapest, 1964. 123-124.

Salamon király és Kutesk futva menekültek, mint tépett tollú vadkacsák a keselyűk csőrétől. László király elvette zsákmányukat és himnuszokkal, imádságokkal magasztalták az Istent, aki dicső győzelmet adott nekik...”³

A kunok később, 1091-ben László király Horvátországban való távollétét nagyszerű alkalomnak vélték, hogy - azúttal az Al-Duna felől - új támadást indítsanak. Ismét a Képes Krónikát idézzük:

„Ezután egy Kapolcs nevű kun, Krul fia nagy sereggel tört be Magyarországra, hogy meghódítsa. Végigzsákmányolta Erdélyországot és magával vitte zsákmányát. Erdély földjét végigdúlván, átkelt és Biharba ment; egy ideig az Omsóér vizénél tartózkodott, azután Tokajnál átkelt a Tiszán, seregét három csapatra osztotta, két csapatot pusztítani a síkságra küldött, egyet pedig a Tisza vidékének meghódítására rendelt. Harcolva és zsákmányolva érkeztek arra a helyre, melyet Becsejnek hívnak; sok volt a prédájuk, haza akartak térni és mondták: »Harcolva jöttünk, most térjünk vissza vadászva.« Annyi zsákmányt szereztek ugyanis Magyarországról, amennyi soha egyetlen nemzetnek sem volt. Még a nemesek feleségeit, gyermekeit és fiait is rabul magukkal hurcolták.

László király Szlavóniában volt seregével. Amikor hazatérőben mindezt hírül vette, oly gyorsan tért vissza, amint csak tudott, és vitézeivel hamar utánuk vágatott. A Temes folyó táján találta meg őket. Azt gondolták a kunok, hogy már teljesen megszabadultak, és inkább vadászatra gondoltak, nem hadakozásra. László király azt mondotta vitézeinek: »Jobb nekem, ha veletek együtt meghalok, semhogy rabságban lássam feleségeiteket és gyermekeiteket.« Így szólt és könnyezett; aztán vörös zászlójával elsőnek támadott a kunok táborára. Az Úr szét-szórta a kunokat a magyarok színe előtt. László király így kiáltozott vitézeire: »Ne öljük meg ezeket az embereket, fogjuk el őket; hadd éljenek, ha megtérnek.« Kapolcs és a főemberek elestek, mások igen sokan rabok lettek; senki se menekült közülük, csak egy Eszembó nevezetű szolga. A király ezután mind egész hadával hálát adott a nagy győzelemért a mindenható Istennek... a folyót elnevezte Pogándinak, mai napiglan is a pogányokról van a neve.”⁴

A kunok Kapolcs vesztét Ákos vezetésével meg akarták bosszulni, de László ezt a próbálkozásukat is leverte.

1099-ben még egy csatát vívott egymással a magyar és a kun sereg. Szvjatopolk Izjaszlavics kijevi nagyfejedelem ugyanis Kálmánhoz küldte fiát, Jaroszlávot, hogy segítségül hívja őt a lázadó Volodár, Peremislei (Przemysł) ura ellen. Volodár erre a kun vezérhez, Bonjakhoz fordult, aki az orosz érdekekben vívott csatában tönkrevverte a várat ostromló magyar király seregét.⁵

A magyar királyság létrejöttének első századában tehát jelentős szerepet kapott a kunok elleni küzdelem. Ezekben a harcokban mindig a magyar király vezette a sereget, szemben a kun fővezér által irányított csapatokkal. Nem helyi csatározásokról volt tehát szó, hanem két ország összecsapásáról.

1140-1150 között II. Géza király a Rajna-vidékről és Flandriából szászokat, moseli frankokat, flamandokat és vallonokat telepített Erdélybe, az Olt, a Küküllő és a Maros vizek vonalától délre fekvő vidékre a Tömösi-szorostól Szászvárosig, északon pedig Beszterce környékére.

A kunok csaknem százévi viszonylagos csönd után, a XII. század végén ismét Magyarországra törtek, és a Barcaság területét feldúlták. A megmaradt lakosság az ország belsejébe húzódott. Egykorú oklevelek a területet „pusztának és lakatlannak” („deserta et inhabitata”) mondják.

³ Uo. 141-142.

⁴ Uo. 143.

⁵ FERENT, Ioan: A kunok és püspökségük. Budapest, 1981. 43-44.

okiratával nemcsak megerősítette az első adományt, hanem azonfelül nekik ajándékozta a Barca-földtől délre eső kunországi területet egészen az Al-Dunáig.⁷

A lovagrend tehát 1211 és 1222 között az Olttól a Bukovináig terjedő hegyláncot katonailag megszállotta. Míg az első adománylevél favarak építését engedi meg a lovagrendnek, ez utóbbi kővárak építését teszi szinte kötelezővé. Kunország és Magyarország érintkező határvonala a német lovagrend hatalmi körébe tartozott. „Igen erős” várakat építettek, településeket hoztak létre: a mai Cîmpulungot (Hosszúmező), Moldvában Tîrgu Neamţ (Németvásár) erődjét, Baiát (Bánya, Moldvabánya) - ez már 1200 előtt lakott helység -, Kreuzburgot, amely talán Milkóval azonosítható, de ilyen Piatra (Piatra Neamţ) is, amelyet magyar lakói 1646-ban még Karácsonykőnek neveztek.

A lovagrend Kunország belsejében viszont ilyen helynevekkel, szavakkal is találkozhatott: Hamarpatak-száda (Gura-Humorului), Őrhely (Orhei), Egyedhalma (Adjud), de az Uz, Ojtuz, Uzon, Uzonka, Tázló, Csalhó nevek is a magyaroknak azon a tájon való korai megjelenéséről tanúskodnak.⁸ E neveket csak a Kárpátokon kívül maradt, vagy a Magyarországból Kunországba költöző magyarok adhatták, akiket II. Endre „a mi embereink”-ként emleget, megkülönböztetve őket a szász „vendégek”-től, akik „országunkhoz tartoznak”. Ezek a magyarok képezik a mai csángómagyarok csíráját, kik a mai napig viselik e nevet a lovagrend egykori hatalmi területén, a Barcaságban és Moldvában.

Valószínűleg a várak építésének befejeztével teszi meg Hermann de Salza ajánlatát, hogy a pápa egyházjogilag is vegye a Barcaságot védelme alá, mert a pogányok ellen híveik szívesebben jönnek a „pápa országába”. A lovagok nem kevesebbre gondoltak, mint a pápa főhatósága és Bizánc állandó politikai és egyházi segítségével egy saját, a lovagok vezetése alatt álló, Magyarországtól független állam létesítésére. A lovagok szeme messze túl nézett a Kárpátokon, s a Barcaság csak védelmi helyük, kiindulópontjuk volt.

1223. január 12-én III. Honorius pápa megbízza az egri püspököt, hogy egy, a német lovagrend által javasolt alkalmas személyt iktasson be dékánnak a Barcaságban. A lovagrend mestere ugyanis jelentette, hogy a Barcaság területén, ahol nemrégien telepedtek meg, és a pogányok támadásait megfékeztek, a klerikusok száma megnövekedett. Minthogy annak a területnek a római pápán kívül püspöke nincs, kéri, hogy az említett klerikusok számára gondoskodjanak főesperesről vagy dékánról. Közli továbbá, hogy számukra saját püspököt kellene kiszemelni.⁹

A pápa még ez év végén megtiltja Raynald erdélyi püspöknek, hogy a Barcaságot joghatósága alá vonja, 1224 áprilisában pedig kijelenti, hogy a német lovagrend ezen a területen közvetlenül a Pápai Szék alá tartozik, s megtiltja a magyar érseknek és a püspöknek, hogy zaklassák őket. „A mester és a testvérek arra kérték ugyanis - írja -, hogy a Barcaság földjét a havasokon túl is, ami a legutóbbi időkig a pogányok betörései miatt puszta és lakatlan volt, s melyet Krisztusban szeretett fiunk, András, Magyarország kiváló királya bőkezűségéből elnyertek, s ahol, miután sok emberük elvesztése árán a pogányok támadását megfékeztek, a minap letelepedtek, méltóztassunk az Apostoli Szék joghatósága alá s birtokába helyezni. Hozzáfüzik, hogy a hívők szívesebben mennek olyan helyre, amelyről tudják, hogy az Apostoli Szék különös védelme alatt áll. Így fog ez a föld, mely széltében-hosszában földművelőkben szűkölködik, gyorsan benépesülni, s lakóinak száma a pogányok megrettentetésére, a hívők biztonságára és a Szentföld nem csekély hasznára gyarapodni. A mester és a testvérek kegyes kérésére jótékonyan igent mondván tehát, a fent nevezett földet Szent Péter joghatósága alá

⁷ HUNFALVY Pál: Az oláhok története. Budapest, 1894. I. 327-328.

⁸ ROSETTI, Radu: Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova. București, 1905. 247-322.; AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908. 2-3.

⁹ ZIMMERMANN-WERNER: i.m. 24.

vonjuk s birtokába vesszük, és kijelentjük, hogy az Apostoli Szék különös pártfogása és védelme alatt tartjuk örök időkre.”¹⁰

1225-re a magyar király és a lovagrend közötti ellentétek kiélesedtek. Honorius pápa védelméről biztosította híveit. „Megkaptuk a levelet - írja a rend mesterének -, melyet Krisztusban szeretett kedves fiunk... a kiváló magyar király részéről benneteket ért sérelmekkel és fenyegetésekkel kapcsolatban küldött nekünk bizalmasságtok. Felhívtatok figyelmünket erényes kitartásokra az Úrban, s hogy, mint azt a levél is tartalmazza, az engedelmesség igájában harcolva semmiféle fenyegetésre vagy megfélemlítésre azt a földet el nem hagyjátok a mi, vagy saját mesteretek különleges engedélye nélkül. Tudomásotokra hozzuk ezennel, hogy az üggyel kapcsolatban levelet írtunk magának a királynak és másoknak is, melyeket el is küldettünk, s hogy gondoskodni fogunk arról, hogy ne kelljen elhagynotok azt a földet, hanem a nevezett király beleegyezésével és jóindulata mellett megtarthassátok. Ti pedig, védve a mi s az Apostoli Szék kegyelme s kedvezése által, bölcs férfiakhoz illően, a szokott buzgósággal őrizzétek azt a földet, melyet a királyi bőkezűség adományozott házatoknak s az Apostoli Szék erősített meg.”¹¹

Ez évben a király és a lovagrend között súlyos összetűzésre került sor. Június 12-én Honorius pápa azt írja II. Andrásnak, hogy a lovagok „a minap... arra panaszkodtak, hogy egyesek rosszindulatú ösztönzésére nagyszámú és súlyos lovas és gyalogos sereggel jelentél meg, s oly mértékben sújtottad pénzbeszedéssel és adóval a testvéreket s azok embereit, hogy több mint ezer márka kártérítést voltál kénytelen fizetni, és ráadásul azt a földet, melyet annyi személyes és anyagi áldozattal népesítettek be, újra használható állapotban adtad vissza nekik és a Szentföldnek. Majd pedig egy várukat, amit a havasokon túl építettek nagy fáradsággal és költségek árán, erőszakkal elfoglaltál, a testvéreket elűzted onnan, az embereid belőlük és azok embereiből többeket lemészároltak, másokat megsebesítettek, megint másokat börtönbe vetettek. Amikor alázatosan kértek, hogy kártalanítsd őket, panaszuknak és kérésüknek pontosan eleget tettél. Ezután te jelentetted nekünk, hogy a testvérek nem elégedve meg bőkezűséged jótéteményével, átlépték az általad kegyességtől indítva nekik adott birtok határait, s a te területedből is elfoglaltak egyes részeket. Mi levélben figyelmeztettük őket, hogy nem illendő idegen területekre átlépni, hogy méltóságod birtokait adják vissza, s hogy a jövőben tartózkodjanak javaid elfoglalásától... Ezért szeretett fiainkat, a lilienfeldi... kerci... és egresi apátokat a passauai, erdélyi és csanádi egyházmegyéből leveleink által utasítottuk, hogy személyesen megjelenvén azokon a helyeken, vizsgálják meg alaposan a nevezett privilégiumokban megjelölt határokat, és ha úgy találják, hogy a testvérek esetleg ezeken a határokon túl is elfoglaltak valamit, tekintélyünkkel kötelezzék őket, hogy azt önként és késedelem nélkül adják vissza.”¹²

Az ellentétek elsimítása céljából a pápa levelet küld András királynak, később pedig a már említett három apátját rendeli annak kivizsgálására, hogy a lovagok átlépték-e az adományozott határt, vagy sem. S mivel minden oldalról tisztán akarja látni ezt a kérdést, a győri és a nagyváradai püspököt is az ügy kivizsgálására küldi. A pápa ebben a levelében a magyar király panaszára figyel fel.

„Igen kedves fiunk, Magyarország kitűnő királya panaszkodik követe, szeretett fiunk, Florentinus aradi custos révén tudomásunkra hozván, hogy birodalma egy bizonyos részén Szt. Mária német ispotályosainak szeretettől vezérelve harminc ekealj földet adományozott, de azok az ő nagylelkűségével és bőkezűségével meg nem elégedvén, sokkal nagyobb területet

¹⁰ Uo. 25-26., 30-31.

¹¹ Uo. 36-37.

¹² Uo. 38-39.

foglaltak el a földből a nevezett vidéken. Amit pedig elfoglaltak akarata ellenére, azt fegyveres sereggel igyekeztek megtartani, amint azt a ciszterci rend néhány apátjának hozzánk eljuttatott levele is bizonyítja, akiknek jelenlétében egyesek az ispotályosok közül a király alázatos kérésére, hogy adják vissza az elfoglalt területet, azt felelték, hogy inkább essenek el a harcban, mintsem azt visszaadják. De még evvel sem elégedtek meg. Elfogják embereit, jogtalan adókkal sújtják őket, állandóan erőszakoskodnak és kellemetlenkednek, s a király által megszabott feltételeknek a pénzügyekre s egyéb törvényekre vonatkozóan, mióta Magyarország területére léptek, nem akarnak eleget tenni. Ezért aztán sokan emlegetik, hogy mint tűz az ölben, egér a tarisznyában, kígyó a kebelben, olyanok ezek az ispotályosok a király számára, kik gonoszul fizetik meg a vendégbarátságot.”¹³

A pápa október 27-én kelt levele már a lovagrend visszahívására szólítja fel a királyt, annak kiűzése tehát már végbement, és András részéről befejezett tény.¹⁴

A tizennégy év alatt kiépített védővonalat nem hagyta üresen a király, hanem saját embereivel, magyar határőrökkel töltötte meg. Ez a Kárpátok keleti lejtőjére, a régi Kunországba telepített magyar csoport a Moldvában napjainkban is élő csángómagyarság második rétege.

Róma terveiben a pogányok megtérítése minden időben első helyen állott. Ebben a tervben benne voltak a Magyarország szomszédságába került kunok is. A cél megvalósítására a pápa a friss alapítású (1216. dec. 12.) dominikánus rendet szemelte ki.

Az első kun missziót maga a rendalapító Domokos akarta vezetni, s e célból szakállát megnövelte és kunul tanult. Kora és gyenge egészségi állapota miatt mégsem válthatta valóra tervét. A dominikánus rend azonban Magyarországon át mégis eljutott a kunokig. Az első misszió emberei ugyan mártírhálált haltak, de a második misszió sikerre jutott. 1227-ben Borz (Borc) Membrók, a kunok negyedik legfőbb embere elfogadta a tanítást, majd fiát a dominikánusokkal egy kis kun csapat élén Esztergomba küldötte, hogy Magyarország primását Kunországba hívná, hogy az keresztelné meg őt és népét, és ennek a megkeresztelt kun népnek egy püspököt is adna.

Róbert magyar primás mindezt jelentette a pápának, és a feladat megoldására felhatalmazást kért. A pápa megadta Róbertnek a felhatalmazást, sőt legátusként azzal indította útjára, hogy mindent megvalósíthat, amit szükségesnek lát. Az új pápai legátus maga mellé vette a veszprémi, pécsi és erdélyi püspököket, Béla ifjabb királyt, a rex juniort egy kis magyar csapat élén, továbbá papságot és szolgáló embereket, és azokkal együtt átment a Kárpátokon Kunországba. Ott a Milkó patak partján álló Milkó városában megkeresztelte Borz Membrókot, családját és népét.

A kunok első püspökévé Theodorik dominikánust szentelte fel, aki korábban egy magyarországi dominikánus ház priorja volt öt éven át. A keresztapai tisztelet Béla, a rex junior látta el, kinek ezúttal hódolt a kun nép. A „Rex Cumaniae” - Kunország királya - cím azóta szerepel a magyar királyok címei között. A kis király kíséretében hivatalosan működő főpapság aligha ment megfelelő számú alsó papság és az egész küldöttséget kiszolgáló személyzet nélkül a még pogány nép közé. Az új püspököt sem hagyhatták ott magánosan. Az új püspök gondozására és segítésére Kunországban maradtak képezik a napjainkig ott élő csángómagyarok őseinek harmadik csoportját.

A kun püspökszentelésről hazatért küldöttség jelentette a sikerrel végbevitt munkát a pápának.

---

¹³ Uo. 40-41.

¹⁴ Uo. 42-43.

Az esztergomi prímás pápai legátussá való kinevezésének, kunországi útjának és kun püspökszentelésének tényét IX. Gergely pápa három okmányával igazolom. A Vatikáni Titkos Levéltárból való mind a három. Az első pápai levél a magyarországi primásnak, Róbert esztergomi érseknek, a második Bélának, a rex juniornak, II. Endre fiának, a későbbi IV. Béla királynak, a harmadik pedig a dominikánusok magyarországi perjeljének szól.¹⁵ (Itt mondok köszönetet Mezey Lászlónak, ki a kora középkori szövegeket kiolvasta, és a rövidítéseket feloldotta.)

„Az esztergomi érseknek, az Apostoli Szék követének.

Örvendünk az Urban, hogy munkád gyümölcsét kívánságod szerint megadta, tudnivaló a kunok nem kis sokaságának megtérését, és [hogy] már ama részeken az Isten kegyelméből tisztelendő testvérünket Theodorikot a prédikáló testvérek rendjéből, ki művelt az Úr törvényében és életére nézve messze kincs, az erre nézve neked az Apostoli Szék által engedett tekintéllyel püspökké tette. Mivel pedig az említett kósza és állhatatlan nép ez ideig sehol bizonyos lakóhellyel nem rendelkezett, és városokat és falvakat akar építeni, melyekben lakozzon, és egyházakat is alapítani kíván, mi meghallgatván erre vonatkozó kérésedet, jelen levelünk tekintélyével neked megengedjük, hogy a híveknek, kik személyesen elmentek, vagy segílyt küldtek, hogy ott egyházakat és alkalmas épületeket emeljenek, búcsút engedélyezz, mely azonban száz napot meg nem halad, és azoknak, akik elvonulnak, hogy a keresztényeknek a kunokkal szomszédos földjét, melyet az ikoniumi szultán és mások foglaltak el és azoknak, kik a megtért kunokat támadók és másokat a keresztény hitre jönni akadályozók ellen mennek, bűnbocsánatot, amely azonban a két évet nem haladhatja meg, az áhítatos érzés, a segíly mennyisége és a fáradság szerint, mit azért felvállaltak, és ezt a búcsút és bűnbocsánatot kihirdesd és kihirdettesd, ahol alkalmasnak látod. Még ehhez, hogy az említett ügy előmozdítottassék jobban, jelen levelünk tekintélyével neked engedjük, hogyha azok közül, kik Jézus Krisztus szolgálatában Kunországba már elmentek, vagy oda menendők, meghirdetett ítélet szerinti kánoni büntetésbe estek, vagy ha azt titkon megvallották, nyilvánosan bűnbánatot tartani nem akarnak, mivel senki őket e miatt nem támadja, neked hatalmadba álljon az egyház szokott formája szerint nekik a feloldozás ajándékát juttatni, hacsak tag megcsonkítására, vagy halálra nem jutott a dolog.”

„B[élának], Krisztusban szeretett fiunk, Magyarország kiváló királya szülöttének.

Mérhetetlen hálaadást végzünk a Teremtőnek, ki neked oly jámbor érzést sugallt, hogy a kunok hozzá térítése érdekében tisztelendő testvérünkkel, az esztergomi érsekkel, az Apostoli Szék követével, azoknak földjére mentél, teljes erőddel törekedvén, hogy mint katolikus fejedelem és az őszinte áhítat neveltje, ama népet a katolikus hitre vezessed és az Úr számára a népet megnövelj; óhajodban meg nem csalatkoztál; de a te jámbor szándékozat az Úr a magasból megtekintette, fáradságodra, mit elviseltél óhajod szerint gyümölcsöt juttatván, tudnivaló a kunok nem csekély sokaságának megtérését. A te áhítatosságodat méltán akarván erősebben szívünkbe vésni, hogy király, király fia és királyok utódja, oly elfogadott szolgálatot teljesítesz a Királyok Királyának, kit ismerni élet, és kinek szolgálni uralkodás, Kitűnőségedet kérjük és esdjük az Urban, hogy ugyanis e művet, amit magadévá tettél, azt oly dicséretesen elkezdvén, az isteni fizetség reménye által lánggra gyújtva férfiasan folytasd. Isten ugyanis, aki általad jó kezdetet adott, kezded által, könyörületességével azon ügyet a jóról

¹⁵ A három pápai levél tudomásom szerint az „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” című könyvemben jelent meg először teljes terjedelemben (Budapest, 1979. 36-40.) Itt mondok köszönetet a Vatikáni Titkos Levéltár vezetőségének a kutatási engedélyért és Pásztor Lajos főigazgató úrnak szíves irányításáért.

mindég a még jobbra sikeríti, és a boldog kimúlást bőkezűen engedi. Mind pedig magadnak is emlékezetes nevet szerzesz és Istentől mennyei jutalmat, tőlünk áldást és kegyelmet méltán várhatsz.”

„A prédikátorok rendje perjelének Magyarorszáiban.

Minthogy tisztelendő testvérünknek, az esztergomi érseknek az Apostoli Szék követének kívánsága szerint az Úr gyümölcsöt juttatott, tudnivaló a kunok nem csekély sokaságának megtérését, ama részeken ugyanezen érsek tisztelendő testvérünket Theodorikot, a te rendedből Krisztus kegyelme által már püspökké tette. Te és rendednek testvérei, kik tulajdon rendetek szerint tartoztok a lelkek üdvét keresni, kell, hogy készek legyetek elmétek teljes érzésével e nagy gondban részt venni, és a felülmondott érsekkel és püspökkel együtt munkálkodva az oly jámbor és szent ügyet előmozdítani. Ezért jámborságtoknak apostoli írásunk által megparancsoljuk, hogy a kunokhoz küldendő testvérek dolgában, olyanokéban, akik inkább alkalmasnak látszanak ugyanazon érsek nemkülönben azon püspök lelkiismerete szerint - ez utóbbi csaknem öt éven át ugyanazon rend perjele volt Magyarorszáiban és teljesen megismerték, hogy arra inkább alkalmasak, és azoknak is, akik magukat erre fölajánlják, magadat ne nehéznek, hanem könnyednek mutasd. Leginkább, mikor erre a munkára, miként értesültünk, a felülmondott testvérek közül magukat Krisztusért többen ajánlják.”

Sacrosancta synodus, Bolognensis presbiterorum de Vngaria.
 In hoc ep. se. le. nunciamus de huiusmodi fructu debere: quoniam videlicet non parum multum
 in hunc mundum cum illis idem archiepiscopus vni fructum vni et huiusmodi de ordine suo
 per nos in ep. tam profuerit, tu et huiusmodi debent nos qui se ad hoc ipso venimus. Ad
 nos in hunc mundum, parum et debent nos huiusmodi affertur in parum sollicitudinis huiusmodi.
 et deinde archiepiscopus et ipso superius tam parum, sed negotium peruenit. Quare deus
 nos in hoc mundo, in huiusmodi ad huiusmodi fructum, qui magis deus videtur huiusmodi
 in hunc mundum, archiepiscopus nunc et ipso qui cum fructu per huiusmodi parum huiusmodi
 in hunc mundum, archiepiscopus magis in hunc mundum, et qui se ad hoc affertur, nolunt huiusmodi.
 in hunc mundum, archiepiscopus debet huiusmodi, magis cum ad hunc mundum huiusmodi, per huiusmodi
 in hunc mundum, archiepiscopus superius, huiusmodi huiusmodi, huiusmodi, huiusmodi, huiusmodi, huiusmodi.

IX. Gergely pápa levele Róbert esztergomi érsekhez (1227)
 (A Vatikáni Titkos Levéltárban Domokos Pál Péter által készített fotokópiáról)

Sacrosancta synodus, Bolognensis presbiterorum de Vngaria.
 In hoc ep. se. le. nunciamus de huiusmodi fructu debere: quoniam videlicet non parum multum
 in hunc mundum cum illis idem archiepiscopus vni fructum vni et huiusmodi de ordine suo
 per nos in ep. tam profuerit, tu et huiusmodi debent nos qui se ad hoc ipso venimus. Ad
 nos in hunc mundum, parum et debent nos huiusmodi affertur in parum sollicitudinis huiusmodi.
 et deinde archiepiscopus et ipso superius tam parum, sed negotium peruenit. Quare deus
 nos in hoc mundo, in huiusmodi ad huiusmodi fructum, qui magis deus videtur huiusmodi
 in hunc mundum, archiepiscopus nunc et ipso qui cum fructu per huiusmodi parum huiusmodi
 in hunc mundum, archiepiscopus magis in hunc mundum, et qui se ad hoc affertur, nolunt huiusmodi.
 in hunc mundum, archiepiscopus debet huiusmodi, magis cum ad hunc mundum huiusmodi, per huiusmodi
 in hunc mundum, archiepiscopus superius, huiusmodi huiusmodi, huiusmodi, huiusmodi, huiusmodi, huiusmodi.

IX. Gergely pápa levele ifjabb Béla királyhoz (1227)
 (A Vatikáni Titkos Levéltárban Domokos Pál Péter által készített fotokópiáról)

püspökség, ahová ezután is Magyarországból jöttek a barátok. Magyar telepesek laktak a kunok között, és magyar hűbér lett maga Kunország is. A hűbéri függés életbelépését igazolja, hogy 1229-ben a halicsi hadjáratban Bélát Borz Membrók kísérte.¹⁸

A tatárok özöne azonban a hátramaradt kunokat is kiűzte keleti hazájukból, s azok egy része Moldvába, más része a Kárpátokon keresztül Magyarországra ért. A tatárok feldúlták, lerombolták a moldvai magyar őrhelyeket. A milkói püspökség lerombolásáról énekelték a moldvai magyarok: „szernyű hirtelenül minden elpusztula”.¹⁹

1253-ban új dominikánusok mennek a pogány kunok és tatárok megtérítésére, 1278-ban pedig IV. László király erdélyi minoritákat küld a kunokhoz. A milkói püspökség felépítéséről azonban nem tudunk. 1278-ban ugyan a Szentszék Magyarországról információkat kér a lerombolt püspökség és jövedelme felől, azonban további adataink nincsenek. Későbbi időkből is csak személyi adatokkal rendelkezünk. 1279-ből ismerünk egy Fülöp nevű kanonokot, aki a milkói káptalan tagja volt. 1347-ben VI. Kelemen pápa Tomasius de Nympti-t, a magyar király káplánját milkói püspöknek nevezi ki, aki 1348-ban a király küldetésében Velencében jár. 1357-ben Bernát milkói püspök a lengyelországi Plocába kerül. 1371-ben a pápa kéri a magyar királyt, hogy Miklós milkói püspököt segítse vissza elfoglalt javaihoz. 1436-ban a szebeni dékánus az esztergomi érsek joghatósága alá kerül, mert a hitetlenek (husziták?) Milkót elfoglalták. 1438-ban Gergely egykori milkói püspök Győrött él.²⁰

1239-ben Kötöny kun vezér népe, Rogerius nyilván túlzó adata szerint 40 000 kun család számára Magyarországra való telepedési engedélyt kért és kapott a magyar királytól. A nagyszámú kun nép az Alföld kellős közepén telepedett meg a Duna-Tisza közén, ahol leszármazottaik napjainkig élnek.

A Kunországban maradt keresztény kunok az odatelepedett magyarok és a lovagrend ott maradt népének, kik átvészelték az 1241. évi pusztító tatárjárást, vallási életét a hirtelen terjedő bogumil eretnekség kezdte veszélyeztetni. Ennek a hatásnak ellensúlyozására a pápa teljesítette a magyar király kérését, és a Duna bal partján, Szörénytornyán (Turnu Severin) 1246-ban megalapította a második római katolikus püspökséget Kunország legnyugatibb városkájában. Íme a szörénytornyai püspökök névsora:²¹

1. Gregorius, kalocsai suffraganeus (megbízott püspökhelyettes) 1246-tól
2. Lucas 1390-től
3. Franciscus 1394-től
4. Jacobus 1412-től

Itt is, mint Milkón, az új püspökség alapításával egyidejűleg magyar csoportok telepedtek a régi Kunország területére, a Szörényi bánságba.

A tatárjárás után IV. Béla király a „Szent János lovagok” vagy „isptályos lovagok” segítségével jött vissza az elpusztított Magyarországra. Rembald, a johanniták nagymestere javaslatot tett az ország benépesítésére és védelmére. A király az ajánlatot elfogadta, és 1247-ben kiadott oklevelében rendelkezett is ez ügyben.²²

---

¹⁸ Uo. 41.

¹⁹ Petrás Ince János gyűjtése. Lásd: DOMOKOS Pál Péter: i.m. 1368.

²⁰ HURMUZAKI, Eudoxiu de: Fragmente din Istoria Românilor. I. Bucuresci, 1879. 2., 4., 7., 45., 64., 65., 174., 224., 600., 644. stb. MAKKAI László: i.m. 41.

²¹ GAMS, Pius Bonifacius: i.m. 365.; IORGA, Nicolae: i.m. II. 322.

²² ȘINCAI, Gheorghie: Chronica Românilor... Bucuresci, 1886. I. 427-433.

Rembaldnak és lovagi rendjének adta az egész Szörénységet a havasokkal és mindennel, ami hozzátartozik, Ivan és Farkas kenézségeivel együtt, egészen az Olt folyóig, Lytva vajda kenézsége kivételével, amelyet meghagy a románoknak úgy, amint eddig bírták. De a király megtartja magának és utódainak az egész Szörénységnek, valamint a megnevezett kenézségeknek jövedelme felét, a másik fele a lovagoké lesz. A meglévő és újonnan építendő egyházaktól nem igényel semmit a király, csak az érsekek és püspökök tisztelete és joga meg ne károsodjék. Okulva a Barcaságban törtéteken, így óvakodik Béla, nehogy a johanniták a pápa fennhatósága alá vonják a Szörénységet, kizárván belőle a magyar hierarchiát. A felállítandó malmok, valamint a földművelés és a halászat jövedelmét a lovagoknak hagyja meg a király, de a dunai halászat hasznán közösen osztozik velük. Még a Lytva vajda földjén lakó románoktól járó jövedelemnek fele is az ispotályosok tulajdona, a Harsoc földnek kivételével, melynek jövedelme a király számára szedetik. Az itt élő románok kötelesek az ország védelmében segíteni a vitézeket, valamint ezek őket is védelmezik. Bolgár-, Görög- és Kunországekba való kivitelre lehet sőt vágatni közös haszonra, de a püspöki jogok sérelme nélkül. A pénzből való jövedelemnek fele is a királyé lesz, amely pénzt annak beleegyezésével fog veretni a nagymester. A lovagrendnek a beköltözendő nemesek és más lakosok iránti intézkedését, valamint bíraskodását is előre helyben hagyja a király, de főbenjáró esetekben magának tartja meg az ítélet jogát. Ha ellenség rohanná meg az országot, a Szörénység fegyveres erejének ötödrésze tartozik a királyi seregben hadakozni, de ha a király vezetné seregét a bolgárok, görögök vagy kunok ellen, akkor a johanniták fegyveres erejük harmadrészével csatlakoznak a királyi hadsereghez.

A király a vitézi rendnek adományozta mindezen felül az Olttól és az Erdélyi havasoktól kezdve egész Kunországot ugyanazon kikötés mellett, mint a Szörénységet, Szeneszláv román vajdának földjét kivéve, melyet eredeti státusában hagy meg azonképpen, mint a Lytva vajda földjét. Az adományozástól fogva huszonöt évig Kunországnak egész jövedelme a rendé lesz, kivéve Szeneszláv földének jövedelmét, melynek csak felerészét kapják, másik fele a királynak marad, később pedig az egész Kunország jövedelmének fele is a fiskusnak jár ki. A várak és készletek megőrzésére való költségben egyenlő része van a királynak és rendnek. A kunországi adományozásra is az a kikötés áll fenn, amelyet a szörénységre alkalmaztak.

Négyszáz ekealj földet is adományoz a király Erdélyben ott, ahol alkalmas az átjárás akár a Szörénységbe, akár Kunországba. S hogy a vitézi rend könnyebben szerezhesse meg a tengerről a szükségeseket az ország és a maga javára, tenger melléki birtokokat is átalenged nekik az uralkodó.

Ezen engedményekért a rendnek nevében kötelezi magát a nagymester, hogy fegyvert fog minden nemzetű pogányok és schismaticusok ellen, legyenek azok bolgárok vagy mások, s jól felszerelt száz lovagot állít ki a király szolgálatára. Ha keresztény sereg tör az országra, ötven lovagot rendelnek a véghelyek, jelesen: Pozsony, Mosony, Sopron, Vasvár és Újvár biztosítására, a becsapó tatárok ellen pedig hatvanat.

Minden új mester, akit a rend a tengerentúlról küld az országba, esküvel kötelezi magát a király és országa iránti hűségre, s mindannak megtartására, ami az előbbieken felsoroltatott. A rend köteles gondoskodni a terület benépesítéséről is, úgy azonban, hogy az országból semminemű földművelőt, szászokat vagy teutonokat sem fogad be lakónak, hacsak erre külön királyi engedelmet nem nyert. Ha pedig az idő szerinti mester elmulasztana valamit tenni, s a tengerentúli nagymester a király által figyelmeztetve nem segítene a bajon, a király szabad akarata visszaveszi az adományt. A tanúk közt Gallus erdélyi püspök és Lőrinc erdélyi vajda is ott voltak, a beiktatást pedig a király meghagyásából Achilles székesfehérvári prépost és alkancellár végezte.

A rend mégsem gyökeresedett meg a Szörénységben és Kunországban. A lovagok elhagyták adományozott területeiket. 1249-ben már Lőrinc a szörényi bán, aki az 1264-ben betörő bolgárokat legyőzte, és a bánságot régi állapotába visszahelyezte.²³ István, kire mint ifjabb királyra volt bízva Erdély gondja, 1260 és 1264 között öt hadjáratot szervezett a bolgárok ellen, amelyekből kettőt személyesen vezetett. A magyar királyság tehát a johanniták nélkül is óvta, sőt terjesztette hatalmát kelet felé.

Kunország dél és kelet felé határos részének a magyar birodalomba való bekebelezése, a kun és a szörénytornyai püspökség felállítása lehetővé tették, hogy Béla, a herceg, majd király hozzákezdjen a Kárpátokon túli föld megszervezéséhez. Említettük, hogy a mai Olténia területén a Kárpátok, a Duna és az Olt között a bolgár beütések elleni védekezésül létrehozta a szörényi bánságot. A XII. század utolsó éveiben, a békés időben Magyarország népessége hirtelen szaporulatnak indult, s így elég magyar népfölösleg állott rendelkezésre a még szinte lakatlan területek betelepítésére. A szörényi bánságban hosszú sor magyar eredetű folyó- és helynév éppen eléggé bizonyítja azt, hogy a folyóvölgyeket a gyér szláv lakosság után, de még a románság előtt magyarok szállták meg. Kevésbé sűrű, de jelentékeny magyar telepek keletkeztek a későbbi Havaselvén és Moldvában is, végig a magyar határ mentén. Valószínűleg ezekre az évekre vezethető vissza Havasalföld és Moldva városkultúrájának alapvetése is magyar-szász városok alapításával, melyek később a román államszervezés és gazdasági élet központjaivá váltak. A román „oras” a magyar „város” szónak átvétele. De magyaroktól kölcsönözték több település nevét is, mint: Bánya (Baia), Bákó (Bacău), Németvásár (Tirgu Neamț), Karácsonykő (Piatra Neamț), Tatrosvásár (Tîrgu Trotuș), Egyedhalma (Adjud), Hosszúmező (Cîmpulung) stb.²⁴

A német lovagrend az első ajándékozás után, 1211 és 1222 között, majd 1247-től a johanniták a kunok országába hatoltak előre, azaz a Kárpátokon át az Olt folyótól Bukovináig terjedő hegyláncot szállották meg. A jelzett határvonal a német lovagok fegyvereinek hatalmi körébe tartozott. Az említett 1211-es okmányban a Magyarországról Kunországba történt bevándorlásnak legelső nyoma van kezünkben. Ez a bevándorlás a második okmány adományozása után sem szűnt meg.

Magyarországi gyarmatosok e korból való letelepedése történelmileg is bizonyos. Az oklevelekben „igen erős várak” építéséről esik szó. Cîmpulung kb. ezen idő óta áll fenn, mert ezt a szászok alapították, akik bent a várban laktak, és községi autonómiával rendelkeztek, amint azt a katolikus templomban ma is látható sírkő bizonyítja: „Comes Laurentius de Campo Longo MCCC.”²⁵ A moldvabányai szászok XV. századi pecsétjükkel arról tanúskodnak, hogy ők 1200 óta laknak e helyen.²⁶

Mármost az a kérdés merülhet fel, micsoda népek voltak azok, akik e korban Magyarországról Kunországba költöztek. Hogy szászok is voltak közöttük, a fentiekből már láttuk, de a későbbiekben még megerősítjük. Az első letelepedők között azonban magyarokat is találunk. Ez Endre második adományleveléből világosan érthető, amennyiben az a kivándorlók között a „mi embereink”-et, azaz a magyarokat megkülönbözteti a „vendégek”-től, akik a „mi országhoz tartoznak”, azaz a szászoktól. Egyazon vidékről való származásuk, továbbá a szászokkal és románokkal való állandó együttélésük által nyelvük tájszólási sajátyságot nyert, amelyet a későbbi bevándorlók nagy részben elfogadtak. Csak a XVIII. században kitelepült székelyek tartották meg nyelvüket, viseletüket és szokásaikat.

²³ AUNER Károly: i.m. 8.

²⁴ ROSETTI, Radu: i.m.

²⁵ IORGA, Nicolae: Studii și documente cu privire la istoria Romînilor. București, 1901. I. 273.

²⁶ AUNER Károly: i.m. 3.

Magyarország 1308 körül
Az „Anonymus descriptio Europae Orientalis” alapján
(A térképet Szalay Olga készítette)

I. Posonium=Pozsony	IX. Siculi=Székelyek földje
II. Trincinium=Trencsén	X. Sicurrite=Securitas - Határvédés (?)
III. Sipis=Szepes	XI. Zeurinen=Szőrény
IV. Cungolipso=Liptó	XII. Sirmium=Szerém
V. Hunga=Ung	XIII. Marcia=Macsó
VI. Malamors=Máramaros	XIV. Sinpronium=Sopron
VII. Sylac=Szilágyság	XV. Crouacia=Horvátország
VIII. Pars Transilvania=Erdélyi rész	XVI. Dalmacia=Dalmácia

A térkép (6. ábra) egy, a Párizsi Királyi Könyvtárban található kézirat alapján készült. A kolligátum minket érdeklő részét ismeretlen dominikánus írta 1308-ban, címe: „Anonymi descriptio Europae Orientalis.”²⁷ A térképre a „Siculiá”-t, Székelyföldet követő, „Sicurrite” szóval jelzett rész alatt feltehetően a Havasalföldet és Moldvát egymástól elválasztó megyényi terület értendő, amelynek északi határa a Kárpátgerinc, törzse pedig délkeletre, Havasalföldbe nyúlik. Giurescu az eltűnt megyékről szóló tanulmányában ezt a részt „Sacueni” néven az egyik legrégebbi megyeként emlegeti.²⁸ Gustav Weigand négy magyar folyónevet, Mikecs László pedig több mint hetven magyar helynevet talált itt.²⁹ A terület „Sacueni” neve nyilván alapító lakóira, a székelyekre hívja fel a figyelmet.

Az 1239-ben Magyarországra telepedett kunok üresen maradt helyére a Balkánról macedo-, megleno- és úgynevezett „a”-vlachok vándoroltak fel. A három év múlva bekövetkezett tatárjárás sok embert elpusztított, de a túlélők aztán folytatták megszokott életüket, nyugalmas helyet keresve maguknak. Az előbb említett vlach nép kis hányada Erdélybe is feljutott. Ez a pásztornép ortodox vallású volt, szláv nyelvű liturgiával.

²⁷ HAYTONI FLOS: Historiarum terrae orientalis. (Biblioteca Regia Parisiis. F. 2. 5515.) A minket érdeklő rész címe: Anonymi descriptio Europae Orientalis... anno MCCCVIII. A kéziratot 1916-ban Olgierd Gorka adta ki Krakkóban (43-55.).

²⁸ GIURESCU, Constantin C.: Județele disparute ale României. 17-18.; ZAHARESCU, Ecaterina: Vechiul județ al Saacului în lumina istorică și antropogeografică. *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*. 1922. XLI. 147-173.

²⁹ WEIGAND, Gustav: Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache. (Rumänisches Seminar) zu Leipzig 1902. 131-154.; MIKECS László: Csángók. Budapest, 1941. 63.

Ilyen módon a régi Kunország területén - a kisebb néptöredékeket nem számítva - vlachok, kunok, az elűzött lovagrend népéből visszamaradt németek és a határőrzésre betelepített, illetve a püspök segítségére bevitt magyarok éltek.

Vizsgálódásunk során vessünk egy pillantást Magyarország keleti részének, Erdélynek, az erdélyi püspökségnek, helyesebben az erdélyi püspökségben élő népeknek vallási és nemzetiségi vonatkozásaira. A honfoglaló magyarok és székelyek I. (Szent) István századában felveszik a római katolikus vallást, és az erdélyi püspök vezetése alatt zavartalanul élik hitéletüket. Az 1150 táján behívott szászok is római katolikusok, de ők az erdélyi püspök lelki vezetése helyett a szebeni prépostság megalapítását kérik; megkapják, de a két egyházi irányítás között is súrlódás van. A német lovagrend az erdélyi püspök lelki vezetése alatt kezdi meg működését, de rövidesen a pápa közvetlen gondozásáért folyamodik. A lelki irányítás megválasztásában tehát kezdettől fogva nézeteltérések vannak a magyarok-székelyek és szászok, valamint a lovagrend között. A pogány kun nép 1227-ben történt megkeresztelése óta a kun püspök és az erdélyi püspök, illetve népeik között nincs feltűnő ellentét.

1277-ben az erdélyi püspök és az erdélyi szászok között durva incidens játszódik le. Péter püspök és káptalanja Alard vízaknai comest kivégeztette. Gaán, a vízaknai Alard fia ezért bosszút áll. A vonatkozó perirat a következőket tartalmazza: „A [szebeni] közösség 1277-ben Reminiscere vasárnapján [február 21.] a székesegyházra fegyveres sereggel tört, azt ellenségesen megtámadta megégetve benne mindkét nemből vagy kétezer embert, köztük Agabitus fehérvári, Mihály ózdi, Bertalan küküllei főesperest, Racha plébánost... és még más papokat és klerikusokat elpusztítva és elrabolva minden felszerelést, könyveket és az említett egyház okleveleit és mindent, ami a mondott templomban volt...” A királyi oklevelek még a XV század elején is emlegetik a szászok okozta tűzvészt.³⁰

A Kunországban szétáradt és a kis lélekszámú, Erdélybe is feljutott szervezetlen, ortodox vallású románság kevés érdeklődést mutat a katolikus vallás iránt. III. András, az utolsó Árpád-házi király 1293-ban összetelepítteti az összes Erdélyben lakó románokat a Gyulafehérvár melletti, Székes nevű királyi birtokra: „...valamennyi oláh [universos Olacos], bárkinek birtokán legyenek is, a mi királyi Székes nevű birtokunkra vitessék vissza, s a visszamenni vonakodókat erőhatalommal is kényszerítsék reá... néhai László király megengedte a gyulafehérvári káptalannak, hogy hatvan oláh háznépet telepíthessen Fülesd és Enyed birtokaira, s azoktól semmi királyi adó, úgymint ötvened, vagy tized, vagy egyéb ne szedessék...”³¹

Ez az oklevél mit sem hirdet világosabban annál, hogy 1293 táján a románok igen kis számmal voltak még Erdélyben, hiszen a király, báróival egyetértve, egyetlen koronai jószágra szándékozott letelepíteni őket. A székesi királyi birtok 36000 hold.³² Ha abból egy család 10 holdat kap megélhetésre, úgy Erdélyben az összes román család száma 3600, s ez családonként öt-öt lelket számolva 18000 embert jelent. Ha ehhez hozzáadjuk a káptalan 60 román családját, úgy a végső lélekszám 18300.

Az 1241-es tatárjárás pusztításairól Rogerius leveléből értesülünk, amelyet a prenestei püspöknek írt „Carmen Miserabile” címen. Ő a pusztításról szemtanúként számolt be, sőt a tatárok rabjaként megjárta a foglyok siralmas útját is. Levelében az tűnik fel Hunfalvy Pálnak, hogy Rogerius az út során magyart, németet, kunt, tatárt látott és talált eleget, majd a tatároktól elszökvén Erdélynek keleti határától fogva végigbolyongott Gyulafehérvárig és Frátáig, de

³⁰ ENTZ Géza: A gyulafehérvári székesegyház. Budapest, 1958. 95.

³¹ HUNFALVY Pál: i.m. 181-183.; TAMÁS Lajos: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935. 14.; 196-197.

³² TAMÁS Lajos: i.m. 121.

románt nem talált sehol és soha, akivel pedig olasz létére annyira-amennyire beszélhetett volna, s ezért bizonyosan nem is hagyta volna említés nélkül.

Erdély összes többi lakói a római katolikus vallást követték akkor. Számuk viszonylag könnyen megállapítható. A pápai dézsmaszedés 1332-1337 közötti években történik. A dézsmaszedés módja a következő volt: a pápa dézsmaszedője az erdélyi püspökhöz ment, ki saját emberét adta a pápa küldötte mellé. A két küldött a főesperest kereste fel, aki csatlakozva hozzájuk elvezette őket a plébánoshoz. A plébános megfizette a dézsmát, és ezt a tényt jegyzőkönyvbe vették. A Vatikáni Titkos Levéltárban ezek a Magyarországon készült jegyzőkönyvek megtalálhatók. A Magyarországon végzett dézsmaszedés anyagát a „Monumenta Vaticana” kötetei tartalmazzák.

Az erdélyi római katolikus püspökség területén 648 katolikus templom áll. Ha Szent István törvényeinek megfelelően minden tíz község templomépítésre köteles, úgy a 648 templomot 6480 község építette. Egy községben, ha csak 10-10 családot számítunk, úgy 64800 család építette a 648 templomot. Ha családonként öt-öt lelket számolunk, kiderül, hogy 324000 lelket vezet az erdélyi püspök.

A 648-ból 42 templomot a szászok építettek. 420 község, 4200 családjával, családonként öt-öt lélekkel, úgy a szászok Erdélyben 21000-en vannak.³³

Erdély néprajzi térképe tehát az Árpád-ház kihalása idején (nem feledve a lehetséges torzító tényezőket: városi, földesúri templomok, nem egy időből származó adatok stb.) körülbelül így alakult: 303000 magyar-székely, 21000 szász, 18300 ortodox román.

Kunország területén két vajdaság alakul

Havasalföld

1301-ben kihalt az Árpád-ház, s Magyarországot a hűbéres Kunországgal együtt az Anjou-család örökölte. Míg Róbert Károly, az új király az elhatalmasodott oligarchiát szoktatta kezéhez, addig Kunországban önállósulási törekvések voltak észlelhetők.

A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor sikerült a Kunország területén élő hűbéres vezetőknek megszabadulniuk a magyar király fennhatósága alól. Csupán annyit tudunk, hogy 1324-ben Ungrovlachia még hűbéri terület, amelynek élén Basarab, Károly Róbert vajdája áll.¹ A román történetírás szerint a fogarasi románok vajdájának, a kun származású Tokomérek fia, Basarab, a legendák Radu Negruja törekedett független fejedelmi hatalom alapítására. A XIII. század utolsó évtizedében háza népével odahagyta Fogaras és Omlás földjét, Curtea de Argeșre ment, és Ungrovlachiának nagy vajdája lett.²

Fogaras 1290-ben koronabirtok, melyet III. Endre király 1291-ben visszaadat Ugrin mesternek, akinek elődei azt jogosan bírták.³ Fogaras akkor tehát nem lehetett Basarab tulajdona.

³³ Monumenta Vaticana Hungariae I. Budapest, 1887. 9-144.

¹ Istoria Romînei. București, 1960. II. 151. „Este adevarat, ca Basarab e numit de Carol Robert »voievodul nostru«, cea ce indica raporturi vasalitate fata de ragale Ungariei...”, azaz „Igaz, hogy Károly Róbert Basarabot a »mi vajdánk«-nak nevezte, mely igazolja hűbéres voltát a magyar király felé...”

² JANCZÓ Benedek: A román nemzeti-törzsi törekvések története és jelenlegi állapota. Budapest, 1896. I. 211-212.; HÓMAN Bálint-SZEKFÜ Gyula: Magyar történet. II. Budapest, 1936. 164.

³ JANCZÓ Benedek: i.m. 211.

Viszont 1291 és 1324 között nincs Szörényi bán, tehát ott nem a magyar király, hanem Basarab az úr.⁴

1330-ban Tamás erdélyi vajda és Miklós fia Dénes arra ösztönzi a királyt, hogy űzze el Basarabot, és birtokát adja oda valamelyiküknek. A király haddal vonult a vajda földjére, Szörény várát elfoglalta, s azt a szörényi bánsággal egyetemben az említett Dénesnek adta.⁵

Ezt követően Basarab vajda azt üzenté a királynak, hogy 7000 márka erejéig megtéríti hadiköltségeit, Szörény várát sem követeli vissza, s az adót is megfizeti, mellyel koronájának tartozik, sőt még egyik fiát is kezesül adja, csak a sereg forduljon vissza. Károly király azonban gőgös feleletet adott a követeknek: „Mondjátok meg Bazarádnak: ő az én juhaim pásztora; szakállánál fogva húzom ki búvóhelyéről!”⁶ Többen voltak, kik a királynak tanácsolták, hogy fogadja el az ajánlatot. Károly azonban nem hallgatott az okos szóra, hanem seregével mind beljebb és beljebb nyomult a vajda földjére.

„Olyan földre ért, melyet nem ismert sem ő, sem serege; a havasok és erdős hegyek közepette nem találtak eleséget, hamarosan étlenség, éhség kezdte sanyargatni a királyt, a vitézeket és lovaikat. Így lévén a dolog, fegyvernynyugvást kötött Bazaráddal: amaz megesküdött, hogy engedelmeskedik a királynak, és biztonságosan hagyja visszatérni embereivel együtt, a helyes utat is megmutatja; a király ekkor nyugodtan visszafordult, bízván az álnok szakadárak hűségében. Seregével együtt olyan útra jutott, amely körös-körül, mindkétfelől meredek sziklával volt elrekesztve, elől pedig, ahol az út tágasabb volt, a vlachok több helyen erősen körülsáncolták gyepükkel. A királynak és embereinek eszébe sem jutott az efféle; fenn a meredeken mindenfelől számlálhatatlan sok vlach futkosott és nyilazott a királyi seregbe, mely összeszorult az út mélyén... a tolongás miatt össze-vissza hullottak a legerősebb paripák a vitézekkel együtt... beszorultak, mint a halak a varsába, a hálóba. Elestek az ifjak, a vének és válogatás nélkül a főemberek, a hatalmasok. Péntektől hétfőig tartott ez a nyomorúságos állapot... Nagy vereség lőn ott, mérhetetlen sokan estek el a vitézek, főemberek és nemesek... Ott esett el három prépost, András mester, a fehérvári egyház prépostja..., a királyi főség alkancellárja - odaveszett a királyi pecséttel együtt; továbbá Mihály pozsegi prépost és Miklós prépost az erdélyi Fehérvárról... A vlachok sok foglyot ejtettek... az elnyomottak számos fegyverét, drága ruháját, arany és ezüst pénzét vitték el, a drága edényeket, öveket, sok garasoktól duzzadó erszényt, fölnyergelt, fölkontározott lovat - mindezt elvitték és átadták magának Bazarád vajdának. A király pedig rajta levő címeres fegyverzetét megcserélte Dénes fia Dezsővel - ezt kegyetlenül megölték, mert azt gondolták, hogy ő a király.”⁷

A poszádai csata a havasalföldi vajdaság első szereplése a történelemben. Ezzel a győzelemmel lesznek a félnomád pásztorok nemzetté, és országuk független állammá. „Román történelem csak ez idő óta van” - írja Jancsó Benedek.⁸

A poszádai nagy győzelmet követően nem sokkal meghalt Basarab. Ungrovlachia trónján fia, Sándor (Nicolai Alexandru Basarab) következett. 1342-ben Róbert Károly is meghalt, kinek utódja fia, az 1342-1382 között uralkodó I. (Nagy) Lajos lett.

1344-ben a király hadjáratot vezetett a brassai szászok ellen, melyet Küküllei János írt le: „Történt ezen közben, hogy az ország erdélyi részén lázadozni kezdett a szász nemzetség, s megtagadta a szokásos adót és a törvényes királyi járandóságokat. A király tehát hatalmas sereget indított, s báróival, lovagjaival, nemeseivel és az országlakosokkal személyesen indult

⁴ GIURESCU, Constantin C. - GIURESCU, Dinu C.: Istoria Românilor. București, 1971. 213.

⁵ Képes Krónika. Budapest, 1964. 177-178.

⁶ Uo. 178.

⁷ Uo. 178-179.

⁸ JANCSCÓ Benedek: i.m. 215.

vakmerőségük letörésére. Megzabolázva és engedelmességre kényszerítve őket, dicsőséggel és diadallal tért vissza.”⁹

Ezzel az alkalommal történt egy másik fontos esemény is, Sándor vajda meghódolása, melyet ugyancsak Küküllei beszél el: „Volt ama részeken egy fejedelem vagy nagyhatalmú báró, Sándor havasalföldi vajda, aki Lajos király fennhatósága alá tartozott. Ez atyjának, néhai Károly királynak idejében letért a hűség útjáról, fellázadt és hosszú ideig megmaradt lázadásában. Meghallván azonban Lajos király kegyességének és hatalmának hírért, önként személyesen hozzá ment, ezeknek a részeknek határa táján a királyi főség lába előtt földre borult, s megtért illő engedelmességre és hűségre. Ünnepélyes ajándékokat és drágaságokat adva újból elismerte urát és a szent koronát, azután örömmel és vigassággal hazatért. Ez időtől fogva meg is maradt hűségében.”¹⁰

Küküllei feljegyzései tisztázzák Magyarországot és a havasalföldi vajdaság viszonyát: a poszádai győző, Basarab is a magyar király hűbérese volt, csak letért a hűség útjáról, Sándor pedig szemünk előtt hódolt és tért vissza a magyar király hűbéri uralma alá.

Meglepő, hogy Küküllei János itt idézett szavait Gheorghie Șincai, illetve Sinkai György egyszerűen elutasítja: „Nu pociu crede”, azaz: „Nem hihetem el” - mondja.¹¹ Azt az - egyébként általa idézett - nagyon komoly tényt sem veszi figyelembe, hogy Angel Joann, Thessalia prefektusa 1343. évi okmányában így rendelkezik: „Valahia de acum se numesce Ungrovlahia, ca să se deosebescă de cea din Thessalia, adecă de Moglena”, azaz: „Vlachia neve ezentúl Ungrovlachia, hogy különbözzék Thessaliától, illetve Moglenától.”¹² Sándor is, atyja, a poszádai győztes Basarab is tehát Ungrovlachia vajdái voltak.

Az „Ungrovlachia” történelmi-földrajzi nevet Robert Roesler így magyarázza: „Azt, hogy az oláh vajdaság először mint a magyar korona tartománya érvényesült, hogy az uralkodók csak Magyarországra támaszkodva emelkedtek föl, azt az ország »Ungro-Vlachia« elnevezése tanúsítja, amelyet az oláh vajdák saját okleveleikben használtak... Ezenkívül, a vajdák címük szerint is a magyar király hűbéresei, sőt tisztviselőiként jelennek meg, a vajda elnevezés nem önálló uralkodót jelöl.”¹³

Eddig úgy láttuk, hogy Magyarországon és hűbéri területén, Kunországban I. (Szent) István irányításának megfelelően katolikus életrend alakult ki a honfoglaló magyarok, a székelyek, a vendégeként behívott szászok, a német lovagrend ottmaradottjai, az ispotályosok emberei és a nagyszámú kun nép között.

Amikor a Balkánról a román pásztornép a bogumilizmussal is telített ortodox vallásával közéjük került, az addigi legalább látszólagos vallási béke felborult. A katolikus egyház az ortodoxokat nem tekintette keresztényeknek, egyenesen pogányoknak nevezte őket. A katolicizmus és a keleti ortodoxia között olyan mély volt a szakadék, oly nagy a vallási ellentét, hogy egymás templomainak pusztítására, megtámadására vezetett. A kerci kolostort pl. a fogarasi románok többször feldúlták.¹⁴ Mindezek ellenére kimondhatjuk, hogy Magyarországon az ortodoxokat az egész középkoron át vallási üldöztetés az uralkodók részéről nem érte, bár a katolikus egyház feje, a pápa megeskette IV. Bélát arra, hogy országából az eretnekeket ki fogja irtani.¹⁵

⁹ Küküllei János és a Névtelen Minorita krónikája. Budapest, 1960. 39.

¹⁰ Uo.

¹¹ ȘINCAI, Gheorghie: *Chronica Românilor...* Bucuresci, 1886. I. 503.

¹² Uo. 502.

¹³ ROESLER, Robert: *Römänische Studien*. Leipzig, 1871. 309.

¹⁴ GÁLDI László-MAKKAI László: *A románok története*. h.n., é.n. 57.

¹⁵ JANCSÓ Benedek: i.m.

A középkori államszemléletben a vallás döntő jelentőségű. Ungrovlachia vajdája, Sándor meghódolásakor szimpátiát mutat a katolicizmus iránt, de 1359-ben ő hozza Hyakinthost (Iachintot), a konstantinápolyi pátriárka küldöttjét Ungrovlachia metropolitai székébe,¹⁶ aki a hivatalos okmányok kiállításánál neve után rangját mindig az „Ungrovlachia metropolitája” szavakkal jelöli.¹⁷

Sándor vajda Janus-arcú politikát folytat. Meghódol Lajos magyar királynak, de vajdasága ortodox népének vezetésére metropoliát szervez. A katolicizmusnak akar szolgálatot tenni akkor is, amikor második feleségül a magyar királyi család rokonságához tartozó Dobokay Klárát választja. Sándor vajdának két fia: Lajk, másként Vlaicu és Radu, és három lánya: Anna (a bolgár cár, Sztracimir János felesége), Ancsa (a szerb cár, Uros felesége) és Erzsébet (a magyar nádor, Oppelni László felesége) volt.

Sándor 1364. november 16-án a cîmpulungi kolostorban meghalt. Halálának időpontját a cîmpulungi ferencesek kottás, latin nyelvű „Psalterium”-uknak naptárrészébe jegyezték fel: „Hic obiit Alexander voevod Transalpin Anno Domini MCCCLXIV”¹⁸

Özvegye, Dobokay Klára a katolikus hitelesítés gondozója, védelmezője volt, és az maradt egész életében. 1370-ben V. Orbán pápa levélben köszönte meg neki, hogy édes leányát, Annát, a bolgár cárnét a tévelygésből a katolikus hitre visszahozta, és szorgalmazta, hogy mostohaleányát, Ancsát, a szerb cárnőt is térítse meg, amint már oly sokakat visszahozott az üdvözítő hitre.¹⁹

Ungrovlachia vajdai székét Lajk örökölte.

Lajos király 1365-ben V János bizánci császár segítségével Nándorfehérvárról indulva megtámadta Sztracimir bolgár cárt, és elfoglalta Bulgária nyugati részét a Morava vizétől Vidinnel együtt a Lom folyóig, Sztracimirt pedig feleségével - ki Lajk testvére volt - túszként őrizetbe vetette. A király a területet bánsággá alakítva Magyarországhoz csatolta, és élére először Lackfi Imrét és Szeglaki Lászlót, majd Himfi Benedeket rendelte. Az új terület patarénjainak megtérítésére a bosnyák vikáriátustól nyolc ferencset kért, akik értették ezek nyelvét, ismerték tanításaikat, és az ortodoxok megtérítésére is alkalmasak voltak. A nyolc szerzetes két hónap alatt igen nagy számú embert keresztelt meg, akiknek nevét a király, minden kételyt kizárandó, jegyzőkönyvbe foglaltatta. Lajk az ortodox kalugyerek biztatására a magyar király új vajdaságát elfoglalta, és a Vidinben működő szerzetesek közül Szász Andrást, Traui Györgyöt, Magyar Miklóst, Fulginói Tamást és egy ismeretlen nevűt megölette. A többi elmenekült. Lajos király büntető expedíciót szervezett, de döntést nem tudott kicsikarni. Tárgyalások következtek, melynek eredményeként Lajos visszaállította Sztracimirt régi helyére, és Lajkot is - hódolása fejében - előbbi jogállásába visszahelyezte.²⁰

1370-ben V. Orbán pápa megtérésre intő levelet küldött Lajk vajdának: „... hitelt érdemlő emberektől hallottuk, hogy... a régi időből, régi elődeid által átszármazott szakadarságban leledzel, és többféle tévelygésben élsz. Mindamellet, talán abban a hitben, hogy az üdvösség állapotában vagy, a kegyetlen törököt, a katolikus vallás ellenségeit Isten és nevezett Szent-szék iránti tiszteletből üldözöd és saját ellenségeidnek tekinted. Azonban a szívünk mélyéből fájjaljuk, hogyha nem harcolsz törvényesen, mert a nemzetek tanítója szerint csak aki jó

¹⁶ GIURESCU, Constantin C. - GIURESCU, Dinu C.: i.m. 264-265.

¹⁷ RÉTHY László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Nagybecskerek, 1890. 205.

¹⁸ DOMOKOS Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979. 42-43.

¹⁹ HURMUZAKI, Eudoxiu de: Documente privitoare la Istoria Românilor. I. 2. Bucuresti, 1890. 158.

²⁰ ROLLER, Mihail: A Román Népköztársaság története. [Cluj] 1952. 93-94.; KARÁCSONYI János: Szent Ferenc Rendjének története Magyarországon 1711-ig. Budapest, 1923. I. 308.

harcot harcol, az kapja meg az örök jutalom koronáját, és annál hevesebben óhajtjuk a te üdvödet, minél dicsőbb. Krisztus bajnokának fognak tekinteni, ha teljes szívedből megtérsz az úrhoz. Azért az úrban buzdítjuk fenségedet, és az Isten irgalmasságára kérjük, hogy elhagyván a szakadarságot és az összes tévelygéseket, katolikus és buzgó férfiak útmutatása mellett, amilyenek sokan vannak uralmad alatt, főleg Krisztusban szeretett leányunk, a nemes Klára úrnő, a te mostoha anyád közreműködése révén, akik nemcsak katolikus módon élnek, hanem az illető vallásnak és az erényeknek kiváló érdemei által is kitűnnek: jöjj el nyugodtan ezen egy akolhoz, hogy abban Krisztus többi hívével örökre megmaradj és elnyerd az örök élet jutalmát...”²¹

Az Ungrovlachiában élő katolikusok az egyházi jog szerint az erdélyi püspökség alá tartoztak, amint az a vajda következő okmányából kitűnik:

„Lajk [Vlaicu], Isten és Magyarország királyának a kegyelméből havasalföldi vajda és szörényi bán, továbbá Fogaras hercege összes híveihez, polgáraihoz, népeihez és jobbágjaihoz, legyenek azok bármilyen nemzetiségűek vagy nyelvűek, akik a szent római egyház szer-tartásait és szokásait követik, akik akárhol laknak Havasalföld területén, kegyét és kedvezését [küldi]. Vegyétek tudomásul, hogy ...Demeter úr, erdélyi püspök útján, amely egyháznak és ama egyház püspökének egyházmegyei jog értelmében a mi területünk alá van vetve már elődeink és boldog emlékü, szeretett atyánk, a néhai Sándor ideje óta, helyettes püspökét fogja hozzátok küldeni egyházaitok és oltáraitok felszentelésére és kiengesztelésére, a bérmlás szentségének kiszolgáltatására, gyónásaitok meghallgatására, elégtételi cselekedetek kiszabására, a püspöknek fenntartott esetek alóli feloldozásra és egyéb püspöki teendők végzésére, egyházlátogatásra, az erkölcsök megjobbítására, szeretetteljes fenyítésre és mindarra, amit megfelelőnek fog találni és hasznosnak lelketek javára... Azért egyetemlegesen mindnyájatoknak és külön-külön mindegyiketeknek... a legszigorúbban parancsolva meghagyjuk, hogy amikor a nevezett püspök körötökbe érkezik, fogadjátok őt tisztelettudóan és bánjatok vele jóságosan, tanúsítsatok vele szemben köteles engedelmességet, és a fent elsoroltakra nézve kérjétek az ő hivatali támogatását. Nektek pedig, valamennyi várnagyunknak, comesünknek, bíránknak és bármi néven nevezendő tisztviselőnknek szigorú parancsban meghagyjuk, hogy a nevezett püspöknek, az erdélyi püspök helyettesének és kíséretének útjába semmiféle akadályt ne gördítsetek, neki semmiféle nehézséget vagy kellemetlenséget ne okozzatok, sőt ellenkezőleg, álljatok melléje és támogatásokkal legyetek segítségére. Másként ne merjetek cselekedni kegyünk elvesztésének a terhe mellett. Adatott Argyesben [Curtea de Argeș], Szent Katalin szűz és vértanú ünnepén [nov. 25.] 1369.”²²

Lajk intézkedései az erdélyi püspökhelyettes érkezésével kapcsolatban a katolikus vallásgyakorlat hivatalos tiszteletét tükrözik. Minden írás, intézkedés ellenére azonban Lajk atyjához, Sándorhoz híven szintén Janus-arcú volt, mert Ungrovlachiába ő hozta a második metropolitát, és az ortodox kolostorok megépítését is ő kezdte el. Szörényben állította fel metropolitáját, első kolostorát Vodián építtette meg. Szerzeteseinek élén Nicodim állott, aki Tismana kolostorát építtette. Az ő tanítványai építették az erdélyi prislopi kolostort is.²³

Lajkot a vajdai székben öccse, a nagy templomépítő, Radu (1374-1384) követte.

Anna, Radu vajda felesége, 1380-ban Cîmpulungon kolostort építtet a magyar dominikánusok számára, majd Argyesben katolikus templomot alapít, mely templomban 1381. május 9-én Lajos király kérésére püspökség létesült.²⁴

²¹ HURMUZAKI, Eudoxiu de: i.m. I. 2. 159.

²² BATTHYANY, Ignatius: Leges ecclesiasticae regni Hungariae. Claudiopoli, 1827. III. 217.

²³ ROLLER, Mihail: i.m. 94.

²⁴ AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908. 12.

Az állítás Kaprinai István feljegyzésére épül,²⁵ amint következik: „Argensis. In codice antiquo sibi habebatur Urbanus pp. VI. septimo idus Mai, pontificatus sui anno 4° erexit locum de Arges in civitatem in Valachia maiori ad instantiam Ludovici regis Hungariae constituit ibi ecclesiam Cathedralem, cui praefecit Episcopum fratrem Nicolaum ord. Praedicatorum et vocatur Ecclesia Argensis in provincia Colocensi”. Azaz: „Argyes. Egy régi kódexben fel van jegyezve, hogy VI. Orbán pápa uralkodásának negyedik évében, május idusán Nagy Oláhország Argyes nevű városában Magyarország királyának kérésére katedrális templomot állított fel, melynek püspökévé a dominikánus rendből való Miklós frátert tette, melynek neve argyesi püspökség a kalocsai egyházmegyében.”

Íme az argyesi püspökök névsora:²⁶

Nicolaus Antonii, dominikánus	1381. május 9.
Georgius, pálos rendű	1394. márc. 15.
Andreas	1396. május 12.
Georgius Joannes, pécsi egyházmegye	1402. febr. 20.
Joannes Antiquavilla, bencés	1418.
Paulus Petri de Hunyad de Kisbarath győri egyházmegye	1425. május 5.

A lengyelországi híres częstochowai pálos kolostorban, mely egy sor pálos rendű magyar püspöknek hiteles képmását őrzi, az első emeleti folyosón látható a többi között Boldog Dénes argyesi püspök és erdélyi suffraganeusnak arcképe is. A kép felirata a következő: „B. F. Dyonisius episcopus Argen suffraganeus transilvan: resignata sua dignitate Paulinus fit eremita et sanctissime vivens caelum ingreditur. 1576” Ezen feliratból kiviláglik, hogy Boldog Dénes argyesi püspök volt. Valószínűleg címzetes püspök, mert tudunkkal a XVI. század közepén az argyesi püspökség már csak a nevében élt. Mint az erdélyi püspök suffraganeusa, valószínűleg annak helyettese és segédje is volt. Azon zivataros időben, amikor a megyés püspöknek is menekülnie kellett Erdélyből, lemondott méltóságáról, és pálos szerzetes lett. Mint ilyen halt meg 1576-ban.

Radu után kisebbik fia, Dan lesz a vajda 1384 és 1385 között, majd testvére, Mircse uralkodik.

Az 1359-ben hozott első metropolita előtt 132 évvel a katolicizmus már elkezdte tevékenységét az egykori Kunország területén. A kezdet nem sikertelen, amint azt a ma is meglévő nyomok mutatják. Ungrovlachia jelentősebb városainak alapítói, a vajdák és a vajdák magyar feleségei támogatták a katolicizmust. A vajdák önállósulási törekvésükben azonban végül is az ortodoxiában találtak támogatásra, és ezért azt erősítették. Az Ungrovlachia kialakulásának kezdeteinél még igen jelentős számban jelen lévő katolikus nép a századok folyamán apad úgy, hogy a XV századtól, szemben a gyarapodó moldvai magyarsággal, csak éppen felszínes érdeklődésünk követi életrendjüket.

²⁵ Kaprinay feljegyzése a Budapesti Egyetemi Könyvtárban található.

²⁶ EUBEL, Conrad: Hierarchia catholica medii aevi. Monasterii, 1898. I. 105.; Iorga, Nicolae: Istoria bisericii românești. Vălenii-de-Munte, 1909. II. 273.

Moldva

I. (Nagy) Lajos király 1343-ban a nagy sereggel Kunországba küldte Lackfi Endrét, hogy zárna el az utat az ottani magyar telepekre törő tatárok előtt. Lackfi ki is verte őket a tartomány területéről, és községeket, városokat létesített a magyar király fennhatósága alatt.²⁷

Így a későbbi moldvai fejedelemség egykori fővárosának, Szucsávának (Suceava) alapítását a krónikaíró Miron Costin is a magyar szücsöknek tulajdonítja.²⁸ Radu Rosetti szerint pedig „azon birtokoknak okirataiból, amelyek területén csángó falvak fekszenek, kiderül, hogy ezek a falvak vagy örök idő óta állanak fenn, vagy a csángók átköltözésével azon falvakból alakultak, amelyek Moldva alapításakor már megvoltak”²⁹ Állítja, hogy Moldva jó részének toponímiája magyar. Táblázatot is állít össze,³⁰ amelynek értelmében:

<i>román nevek</i>	<i>magyar nevek</i>
Grinduș	Gerendás
Tarhaoș	Tarhavas
Ciudomir	Csüdamer
Aldamaș	Áldomás
Apahaoș	Apa-Havas
Cherebic	Kerek-Bükk
Șolintar	Sólyomtár
Muieruș	Magyaros
Nemira-Mare	Nagy-Nemere
Nemira-Mică	Kis-Nemere
Micheș	Mikes
Șandru-Mic	Kis-Sándor
Șandru-Mare	Nagy-Sándor
Cheșchieșul	Kecskes
Haloș	Halas
Clăbuc	Kálábucs

Ezen a területen alakult ki a század közepén Kara Bogdánia, későbbi állandósult nevén a Moldvai Vajdaság.

A moldvai vajdák uralkodási rendjének megállapítása körül sok a bizonytalanság. Giurescuék idézett művükben az első öt moldvai vajda nevét és uralkodási idejét így adják meg:³¹

Drágos: kb. 1352-kb. 1353.

Szász, Drágos fia: kb. 1354-kb. 1358.

Balk, Szász fia: 1359.

Bogdán, Máramaros vajdája: kb. 1359-1365.

Lackó, Bogdán fia: kb. 1365-1373.

---

²⁷ AUNER Károly: i.m. 9.

²⁸ KOGĂLNICEANU, Michail: Cronicile Romaniei sau Letopiseștele Moldaviei și Valahei. București, 1872. I. 377.

²⁹ ROSETTI, Radu: Despre Unguri... București, 1905. 2. Idézi AUNER Károly: i.m. 10.

³⁰ ROSETTI, Radu: i.m. 4.

³¹ GIURESCU, Constantin C. - GIURESCU, Dinu C.: i.m. 698.

De ez a bizonytalanság látszik a legtöbb román történésznél is. Bizonytalan az alapító személy, a vajdák uralkodásának időtartama. Van történetíró, aki két eltérő adatsort is közread. Magunk Roller munkája alapján kíséreljük meg a kérdés felvázolását.³²

A tatárok kiűzése lehetővé tette Nagy Lajosnak, hogy megerősítse államának keleti határait. Csapatokat küldött Moldvába, Drágost megtette vajdának, és Moldvát fennhatósága alatt tartotta. Drágos után fia, Szász (Sas), majd unokája, Balk (Balc) következett. Mind a hárman Lajos király alattvalói voltak.

Bogdán, máramarosi vajda titkon elhagyta Máramaros földjét, átkelt Moldvába, s miután több ízben megütközött a magyar király seregével, Balkot pedig elűzte, kikiáltotta magát vajdának. Vajdaságának fővárosa Moldvabánya volt.³³

Bogdán fia és utóda, Lackó (Latco) uralkodása idején (1365-1373) meglepő dolog történt Moldvában.

1370-ben jelentkezett a pápánál Montefiasconében Schweidnitz Pál és Mehlsack Nicolaus, két minorita ferences. Moldvából érkeztek, ahol hosszú időt töltöttek. Lackótól, a moldvai vajdától jöttek, annak megbízottaiként, hogy hoznák a pápa tudomására: a minoriták prédikációinak hatására mind az uralkodó vajda, mind az ország népe, akik eddig ortodox szakadárok voltak, elhagyják a szakadárságot, és felveszik a katolikus hitet. Lackó arra is kéri a pápát, hogy az eretnek Halics egyházmegyében fekvő Szeretet (Siret) emelje városi rangra, állítson oda katolikus püspököt, aki tanítsa és őrizze meg a katolikus hitben az uralkodót és népét.³⁴ A pápa a jelentés nyomán utasította a prágai, a boroszlói és a krakkói érseket, vizsgálják meg a Lackó és népe ügyét. Igenlés esetén határozzák meg az egyházmegye határait, és Szeret város templomát emeljék katedrális rangra. Ha nincs templom, építtessenek Szent Péter és egy másik szent tiszteletére, neveztesse ki kanonokokat és rendes papságot a szükségnek megfelelően, s tegyenek meg minden szükséges intézkedést az új püspök kinevezéséig. Az új püspök talán András, a minoriták krakkói tanára lehetne. (Ez az András Nagy Lajos édesanyjának, Erzsébetnek gyóntatója volt.)³⁵

1371. március 9-én András barátot Flórián lemergi püspök Szeret város katedrálisában püspökké szentelte. A tényt a pápával május 9-én közölték, jelentve az új püspök által elmondott eskü szövegét is.³⁶ A jelentés szerint Lackó vajda és népe a katolikus hitre tért. Ugyanabban az évben Lackó is meghódolt Lajos királynak, és hűsége jeléül a szokott adófizetést is vállalta.

Az imigyen létrehívott szereti püspökség (Episcopia Ceretensis) püspökeinek névsorát itt közöljük.³⁷

³² ROLLER, Mihail: i.m. 90-91.

³³ Moldvabánya neve először egy pecséten fordul elő: Mold MCC. (Auner Carol: Episcopia de Baia. *Revista Catolică* 1915. 89-127.) A pecsét dísze Szent Hubertus szarvasa, mely szarva között keresztet visz. A város nevének számos későbbi említése arról tanúskodik, hogy alapítói és első lakói katolikus szászok és magyarok. Az egykori, ma is bőségesen látható sírkövek őriznek is egy-két magyar nevet, de belőlük a szászok régebbi volta tűnik ki. A szász alapításnak viszont az a körülmény mond ellene, hogy a dűlő-, hegy-, víz- és helységnevek magyarok: Hanga, Békás, Delelő, Meggyeske, Halom, Somos, Malom, Gerinces, Homoród, Farkas, Patak, Sár, Ráró, Gyula stb., ezek szerint a város alapítói magyarok voltak.

³⁴ HURMUZAKI, Eudoxiu de: i.m. I. 2. 160-161.

³⁵ Uo. 162-163.

³⁶ THEINER, Augustin: Monumenta Poloniae et Lituaniae... I. 660.

³⁷ GAMS, Pius Bonifacius: Series episcoporum ecclesiae catholicae. Ratisbonae, 1873. 365.

1371. Petrus
 1371. Andreas de Cracovia, ferences
 1386. Stephan (Joannes?), dominikánus
 1394. Stephanus Martini
 1403. Joannes Sartori, dominikánus
 1412. Stephan Zaracech, dominikánus
 1413. Thomas Ernheber, dominikánus Nicolaus
 1433. Joannes III. Simon
 1497. Thomas II, dominikánus, zágrábi egyházmegye

Az 1413-as évnél a névsor Ernheber Tamást és Nicolaust említi minden megjegyzés nélkül. Ez a magános Miklós név pedig bennünket, magyarokat különösen érdekelhet.

Conrad Eubeltől tudjuk, hogy Róma 1413. március 5-én Nicolaus Venatorist szereti püspökké nevezte ki, de ugyancsak 1413. július 31-én Ernheber Tamás dominikánust is szereti püspökké tették.³⁸ Eubel úgy gondolja, hogy Miklóst Magyarország, Tamást Lengyelország javasolta, s a kúria körültekintés nélkül egy állásra két embert nevezett ki. 1418. július 19-én újabb hiba történt, mert Miklóst a dalmáciai scardonai püspökségre helyezték át, melyet üresnek tudtak. A szék azonban nem volt üres, Miklós tehát tovább viselte a szereti püspöki címet. Ernheber Tamás pedig meghalt, így Venatoris Miklóst kell szereti püspöknek tekintenünk. Jenő pápa Venatoris Miklós halála után nevezte ki a szereti püspöki székbe János minoritát.

Senki se tudott Venatoris, azaz Vadász Miklós szereti püspökről, a szentírás tudományok doktoráról, pálos rendű szerzetesről semmit, amíg Rómer Flóris egyik gyóntatása alkalmával észre nem vette, hogy gyóntatószékének alja egy kétméteres fekete márványtömb, amelyen hat sor gót betűs írás, az íratlan tereken pedig bekarcolt, kezében pásztorbotot tartó és fejében püspöksüveget hordó alak van.”³⁹

Íme a síremlék latin felírása és annak magyar fordítása:

„Hic iacet pie memorie pater in
 Christo reveren[d]us nicolaus
 ep[iscopu]s cereten[is] doctor pagine
 sacre f[rate]r ordinis heremitarum
 sancti pauli qui obiit an[n]o d[omi]ni
 MCCCCXXVIII III k[a]lendas septembr[is]”

Azaz:

„Itt fekszik Krisztusban kegyes atya
 főtisztelendő Miklós
 szereti püspök, a szentírás tudományok doktora
 a pálos rend frátère
 ki meghalt az úrnak
 1428. esztendejében szeptemberben”

³⁸ EUBEL, Conrad: Zur Geschichte der römisch-kath. Kirche in der Moldau. *Römische Quartalschrift* 1898.

³⁹ RÓMER Flóris: Régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. *Vasárnapi Újság* 1860. 629-631.

Előkerült ugyanennek a püspöknek a müncheni levéltárból egy latin nyelvű kézírata is, melynek bevezető szakasza így szól: „Ezt a rövid összefoglalást a Krisztusban tiszteletre méltó atya, Vadász Miklós, a szentírás tudományok doktora, szereti püspök, családi nevén Vadász, nemzetiségre nézve magyar ember készítette, mégpedig egy igen előkelő úrnak, Garai Miklósnak, ugyanazon Magyarország nádorispánjának felkérésére az új teológusok számára.”⁴⁰

Gams adata a látottak alapján kiegészíthető tehát a Vadász vezetéknevvel, akinek birtokosa a pálos rend tagja, magas teológiai végzettségű magyar ember, akit a magyar nádorispán teológusok számára készített tankönyv írására kér fel.

A Magyarország hűbérét képező Kunország északi feléből alakult vajdaság északi részében a Szeret folyó partján fekvő Szeret városában életre hívott katolikus püspökség irányította lelkiekben Lackó vajdát és vele együtt népét, megtért népét. A térítést dominikánusok és ferencesek végezték. Margit asszony, Péter vajda anyja 1377-ben szép templomot és kolostort építtetett, és azt a magyar dominikánus tartomány atyáira bízta.⁴¹ A püspökség mindössze 125 évig állott fenn.

A Lackó vajda halála utáni időben meggyengültek Moldva és a magyar királyság kapcsolatai. Erősödtek viszont a lengyel kapcsolatok, miután II. Jagelló Ulászló meghódította Halicsot. Petru Musat vajda (1375-1391) csakúgy, mint utóda Roman (1391-1394), vazallusi esküt tett a lengyel királynak. Lengyel támogatással jutott uralomra I. István, majd Jó Sándor (Alexandru cel Bun) is (1400-1432). Jó Sándor uralkodása alatt megélénkült a kereskedelem, s Mircse havasalföldi udvarának mintájára átalakult a hivatali szervezet is.

Jó Sándor erősítette a keleti egyházat: a metropolia mellé még két püspökséget szervezett Rădăuțiban és Románban, s kolostort alapított Moldovițán és Bistrițán. De a moldvai katolicizmus is sokat köszönhet neki. Ugyanis felesége Losonczy Margit volt, Losonczy István erdélyi vajda leánya. Az ő hatására Sándor vajda katolikus templomok sorát építtette, köztük 1410-ben a moldvabányai katedrális,⁴² ahol létrejött az ötödik római katolikus püspökség. Losonczy Margit létesítette a háromszéki Esztelnek Simon és Juda tiszteletét szolgáló templomát is.⁴³

Husziták, protestánsok és katolikusok Moldvában

Husz János 1400-ban kezdte hirdetni tanait, s ügyének, tanításának rövidesen számos követője akadt. A katolikus egyház és a katolikus uralkodók részéről üldözésük természetesen nem késett sokáig. Husz hívei nem állapodhattak meg a katolikus országokban, olyan területekre mentek tehát, ahol a politikai hatalom nem akadályozta meg működésüket. Legalkalmasabbnak Moldva kínálkozott, annál is inkább, mivel Jó Sándor fejedelem politikai okokból híve volt a táboritáknak, és országában szívesen adott nekik helyet. A magyar husziták „testvéreik”-hez mentek, és otthont alapítottak. Falvak, kisebb városok épültek nyomukban. Így jött létre

⁴⁰ DOMOKOS Pál Péter: Dramatizált „Credo” a XV. század első negyedében. *Filológiai Közlöny* 1964. 123-131.

⁴¹ BZOVIVS, A.: Propago D. Hyacinthi. Velence, 1606. 23. Az oklevél 1384. május 1-jén kelt. Lásd: AUNER Károly: i.m. 11.

⁴² A moldvabányai katedrális és Losonczy Margit epitáfiumát Bandinus jelentése írja le, amelyről a későbbiekben lesz szó.

⁴³ ORBÁN Balázs: A Székelyföld leírása. III. Háromszék. Pest, 1869. 116.

Husz (Huși) városa is,¹ melynek alapításáról a XVI. század közepén ezt jegyzi fel Benczédi Székely István: „...ez időben Zsigmond imperátor számkiveté a magyarokat, akik a Hus János tudományát vették vala, kik felkelvén egyetembe bemenének Moldauba és a vajdától földet kérének és letelepödének Moldaunak közepötte és önmagoktól fondált városba, kit mind e napiglan Hus-városnak hívnak.”²

Minthogy a huszita tanítás fontos tétele az ige anyanyelven való hirdetése és így a Szentírás anyanyelven való olvasása is, a Magyarországból kiüldözött, de Moldvába befogadott és letelepített magyar husziták két vezetője, Pécsi Tamás és Ujlaki Bálint a bibliát magyar nyelvre fordította.

Eredeti munkájuk, az ún. „Huszita Biblia” még nem került elő, de másolatai fennmaradtak a Bécsi-kódexben (1450 k.), az Apor-kódexben (1490-1500) és a Müncheni-kódexben, melyet Németi György készített 1466-ban Tatroson, ahogy a záradékban olvashatjuk: „E könyv megvégeztetett Németi Györgynek, Hensel Emre fiának keze miatt Moldovában, Tathros városában Úr születésének ezer négyszáz hatvan hatod esztendejében.”³

A Müncheni-kódex két részből áll: az egyik egy négyrét hajtott pergamenen (quaternión) lévő naptár, a másik, nagyobb rész a papirosra irt négy evangéliumfordítás. A naptárkerék segítségével állapította meg Békesi Emil és Szily Kálmán, hogy az eredeti bibliafordítás 1416 és 1435 között készülhetett.⁴ Gálos Rezső 1926-ban megjelent értekezésében⁵ azt állítja a naptár, a naptárkerék és a Máté evangéliuma perikopa-jelzései alapján, hogy Németi György nem huszita bibliafordítást, hanem bencés liturgikus könyvet, evangeliáriumot másolt. A husziták ugyanis nem ismerték el a pápát, pokolra kárhoztatták a rendalapítókat, elvetették Szűz Mária tiszteletét stb., márpedig a Müncheni-kódex naptára 23 szent pápa ünnepét sorolja fel, Szent Benedek, Szent Ágoston napja pedig benne piros betűs ünnep.

A huszita hatás tehát jelentékeny Moldvában, az új vallás a fent elmondott kedvező viszonyok között feltűnő gyorsan terjedt. Bizonyos Jakab nevű ember és egy hitehagyott franciskánus lelkessel hirdetik az új tant. 1444-ben Jenő pápa, 1452-ben pedig Péter, moldvabányai püspök panaszkodik „azoknak nagy száma” miatt.⁶ Az újhitűek számának gyarapodása azonban természetes, hiszen a Magyarországról kiüldözött husziták valósággal áramlottak Moldvába.

A huszita események mellett ez időből több lényeges adatot sorakoztathatunk fel, különösen a legújabb forráskutatások alapján. A XIV század végéről még csak Berlád, Herló és Szucsáva városairól van adatunk a püspöki székhelyeken kívül, a századforduló idejéről viszont ismerjük már Bratilla, Mánfalva, Vasló, Bersence és Leontinfalva nevét, majd 1408-ból ismertté lesz a legjelentősebb moldvai városok: Tatros,⁷ Bákó, Románvásár, Németváros,

¹ MELCHISEDEC görögkeleti püspök ugyan a Huși nevet egy ott élő bojár földbirtokosnak tulajdonítja (Chronica Hușilor și a episcopiei cu aseminea numire. Bucuresci, 1869. 3.) Ez utóbbi állítás szerint azonban nehezen lehetne megérteni, hogy Bandinus püspök látogatásakor (1646) miért mondták a huszi katolikusoknak a misét magyarul.

² SZTRIPSZKY Hiador-ALEXICS György: Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbéli román fordításban. Budapest, 1911. 84.

³ NYÍRI Antal: A Müncheni Kódex 1466-ból. Budapest, 1971.

⁴ BÉKESI Emil: Adalékok a legrégebb magyar Szentírás korának meghatározásához. *Új Magyar Sion* 1880. 3-14., 200-209.; SZILY Kálmán: A Müncheni Codex kora. *Magyar Nyelv* 1907, 201-207.

⁵ GÁLOS Rezső: Legrégibb bibliafordításunk. *Irodalomtörténeti Füzetek*. 9. sz. 1926

⁶ EUBEL, Conrad: Zur Geschichte der römisch-kath. Kirche in der Moldau. *Römische Quartalschrift* 1898. 126.

⁷ Tatros ez időben a husziták irányító központja. E jelentős község helye vitatott, nem azonos a mai Tatrossal. Auner állítja, hogy a mai Cașin helyén állt. (AUNER, Carol: Episcopia de Baia. *Revista Catolică* 1915. 11.) Ez állítást nem tehetem magamévá. Cașin a Tatros folyótól legalább nyolc kilométerre van. Mind a Tatros völgyétől, mind az Ojtoz völgyétől félreesik. Célszerűtlen lett volna félreeső helyen alapítani a szellemi gócpontot. Tatrosnak feltétlenül a Tatros folyó partján kellett lennie, a mai ónfalva (Onești) katolikus temetője körül.

Moldvabánya és Jászvásár, valamint két kisebb falu: Turul és Lökösfalva neve is. 1409. évi oklevél említi Ungurént, 1410. évi Völcsököt, Gorzafalvát, Stanfalvát, Kászont és Ojtozt. 1410-ből való az az oklevél is, amelyben Jó Sándor vajda Ghelebi Miklós fiainak öt falut ajándékozik. „Mi Sándor Isten kegyelméből Moldva vajdája és ura tudtára adjuk mindenkinek, akinek illik, hogy a mi igaz és hűséges szolgáinknak, Domonkos asztalnoknak, Balázs és Jakab bátyjának, Ghelebi Miklós fiának, akik ennek előtte elődünket, az elhunyt uralkodót is hűséges szolgálattal szolgálták, minket is hűségesen szolgálnak és alázattal, látván az irántunk való hűséges szolgálatukat, azon különös kegyvel ajándékoztuk meg őket, hogy vajdaságunkban, Moldvában öt községet ajándékoztunk nekik a Kászon és Ojtoz vize mellett, mégpedig: Stănișorești-t, Laslovovți-t, Grozești-t, Vlicict és Stoinești-t, ezeknek minden határával, minden jövedelmeikkel együtt nekik és fiaiknak, unokáiknak és dédunokáiknak... is örökös adománylevél adatik.”⁸

1412-ben épül fel a híres bákói ferences kolostor. Egy 1413. évi oklevél Leveti Miklósról beszél,⁹ 1414-ben Verest falunévvel s a jeles Veres famíliával ismerkedhetünk meg. S ettől fogva gazdag okleveles bizonyítékaink vannak a moldvai magyarság léte és telepei mellett, miként arra később a településtörténeti fejezetben részletesen is rámutatunk.

Bár a moldvai fejedelemség székhelyét Drágos vajda Moldvabányáról Radaucra helyezte át, Moldvabánya azután is sokáig őrizte Moldva fővárosa címét. A lengyel király és királyné 1413-ban úgy tájékoztatta a pápát, hogy Moldvabánya a fejedelem székhelye, virágzó katolikus központ két templommal, melyek közül az egyik a Szentháromságnak, a másik Szent Péter és Pálnak van ajánlva. XIII. János pápa kérésükre 1423 táján püspököt is adott Moldvabányának János dominikánus személyében, akinek megengedte, hogy a Szent Péter és Pál templomot, melyet Jó Sándor emeltetett, s kinek felesége is itt van eltemetve, katedrálissá alakítsa át. Ennek a katedrálisnak a romjai ma is megvannak Baia községben.

Említettük, hogy az 1400-as évekből bőséges okleveles utalásokkal rendelkezünk. A húszas évektől fogva a század közepe tájáig így a következő helynevekkel találkozunk: Nádas, Balomirest, Szöcs, Karácsonykő, Egyedhalma, Tamás, Kiczkfalva, Aczélfalva, Ravaszfalva, Bírőfalva, azután Szépváros, Szöllőhegy, Kotnár s még Tamásfalva, Berendfalva, Dsidafalva, Domafalva, Jugán és Lukácsfalva.¹⁰

⁸ ROSETTI, Radu: Despre Ungurii... București, 1905. 252. MAKKAI László: A milkói (kun) püspökség és népei. Debrecen, 1936. 28.

⁹ ROSETTI, Radu i.m.

¹⁰ Kotnár alapításáról és történetéről a következőket tudjuk: A monda szerint a moldvai vajda, mint a magyar király hűbérese látogatóban volt Budán, és a magyar borok kitűnő voltát megállapítván, kérte a királyt, hogy küldjön Moldvába is egy embert, aki szőlőt ültet, és a moldvaiakat is megtaníttja a szőlő művelésére. A király Gutnár nevű emberét küldte a vajdához, ki alkalmas helyet keresve, a mai Kotnár helyén házat épített, és szőlőt ültetett. Melléje szomszédok kerültek, s az idők folyamán a szőlőtelep faluvá, majd várossá fejlődött, melynek neve az alapítóról Kotnár lett. A város keletkezési ideje mindenesetre a XIV. század, s a XV-XVI. században már Moldva első városa, nevezetes porkolábbal és számos, vajda mellett fő hivatal viselő vezető emberrel. Így: 1529-ben a vajda Kotnári Mihály udvarmestert és Salamon porkolábot Báthory Istvánhoz követségbe küldötte. 1530. febr. 6. és márc. 16-án Antal, kotnári udvarmesterről van szó. 1540. jún. 30-án Rosenberg Gergely kotnári porkoláb, aki Petru Rares vajdának barátja volt, Konstantinápolyból panaszos levelet ír. 1542. febr. 15-én Gergely és Antal kotnári vezető emberek tanúvallomást tesznek. Egy 1587. szept. 5-i oklevél három nagyon szép és nagyon régi katolikus templomot említ Kotnáron, ahol a szász és magyar lakosságnak iskolája is van. 1599-ben a kotnáriak még egy templomot emelnek, amelyet Gevert Dániel erdélyi származású pap szentel fel. Egy 1604-ből való levelet Demuth Lőrinc kotnári pap ír alá. 1606-ban Kotnárbán csaknem mind katolikusok laktak, papjuk Lőrinc. A lakosság legnagyobb része magyar és szász, a románoknak egy fatemplomuk van. 1622-ben Pastis Ferenc di Candia erdélyi jezsuita, aki 1587-ben ment Moldvába, Kotnáron három katolikus templomról és sok katolikusról beszél. 1629-ben szentelte fel Fredro Plesovic Gábor bákói püspök a kotnári katolikus templom egyik oltárát Mária tiszteletére. 1631-ben a kotnári öregek olyan papot

A XV század végéről többek között hírt hallunk Miklósfalváról és Forrófalváról is.

1497-ben a moldvabányai püspök is magyar ember, a szegedi származású domonkos rendi Batcha.¹¹ Utána 1510-ben az utolsó püspök, Marinoski Mihály következik e helyen.¹² Ettől az időtől fogva igen rövid ideig Tatros, később pedig Bákó lesz a katolikus élet központja. Mindenesetre a jelek azt bizonyítják, hogy a husziták tanát legelőször éppen Tatrosról lehetett kiirtani, s visszaállítani a régi vallást a maga teljes egészében, mert 1518-ban Tatros lesz a „moldvai” püspökség székhelye.¹³

A XV század folyamán Magyarország és Moldva viszonya lényegét tekintve nem változott. A vajdaság továbbra is a király hűbérese volt, ahogy ezt Hunyadi Mátyás a lengyelek Moldvával kapcsolatos igényeire válaszolva kifejti. „Ama földnek joga a mienk a legrégebbi, megszakítás nélküli idők óta, amit a magyar királyi cím is igazol, [amelyet] nemcsak esetleg, hanem megszakítás nélkül viseltek elődeink... Elődeinktől tudjuk, hogy emberemlékezet óta a moldvai vajdák mindig a magyar királyoknak szolgáltak, és hogy a vajdaság feje senki sem lehetett jóváhagyásuk nélkül, a minket nemző édesapánk csupán csak kormányzó volt, mégis következetesen és ellentmondás nélkül ő tette a vajdákat vajdákká.”¹⁴

A katolikus visszahatás 1518-ban a tatrosi sinodiunculával veszi kezdetét, és tart mindaddig, amíg a lelki irányítást Bákóból a csíksomlyói ferencesek végzik (1531-1572).

1531 és 1572 között a bákói ferences kolostor gvardiánjai magyarok, amint következnek:¹⁵

---

kérnek, aki magyarul és németül tud. 1636-ban a kotnári katolikus templom és plébánia olyan jól körül van zárva hatalmas fákkal, mint egy kastély. A moldvai vajdák a latin, a német és a magyar nyelv tudása miatt írnoikaikat és titkárait a kotnári katolikusok közül választották, mert ezeket a nyelveket - amint Querini jelentéséből kitűnik - 1559-ben a kotnári katolikus iskolában tanították. (A latin nyelvet az általában Erdélyből vitt plébános tanította, és a kotnári katolikus tanítóktól tanulták meg a latin betűk használatát. Amikor még Moldvában a latin betű egyáltalán nem volt használatos, akkor már a kotnáriak karakterisztikus latin írásukkal készítették különféle okmányaikat, amint ez a jászvásári püspökség irattárában látható.) 1646-ban Bandinus püspök három kötemplomot talál Kotnáron, melyek közül a legnagyobb Mária tiszteletére épült: a plébániának kiterjedt szőlője van, a lakosok magyarok, szászok és románok, de legtöbb a magyar. 1647-ben hal meg Valentinus Altsner kotnári pap, „a papok apja, a templomok őrzője, a katolikus hit tükre”. 1650-ben Grossul György a kotnári pap. 1668-ban a falubeli Berkutz János paposkodik itt, aki később moldvai vikárius. Ugyancsak 1668-ban mondja Piluzi Vitus apostoli helynök, hogy Moldvában a baiai templom után a kotnári a legszebb, s a plébánia annyira gazdag, hogy a románi és szucsávi plébániák szőlőit is kezelte. 1677-ben Kotnáron három kötemplom van melyek közül a legnagyobbat Margit fejedelemasszony építtette. 1681-ben nagy tűzvész pusztított Kotnáron, a templomok is elpusztultak, de a hívek a Margit-félét rendbe hozták. 1682-ben a kotnáriakat templomuk javításán látjuk. 1714-ben a jezsuiták nagy szeretettel és gondnal vigyáznak a kotnári templomra. 1779-ben a templomon annyira látszanak az öregség jelei, hogy alig mernek benne misézni. 1803-1805 között Brocani Domokos prefektus újra javíttatja. 1850-ben ismét tatarozzák, mígnem 1873-ban tűzvész pusztítja el, és a Margit-féle templomnak csak a négy üres fala marad meg.

A kotnári katolikus templom romjairól az utolsó hírt Ferentz János (Ioan Ferent) buteai, csángómagyarnak született, a szemináriumban románként nevelt pap küldi 1916-ból. Jellemző szavait szó szerint idézem: „Ezeket a húsból, csontból és vérből álló embereket juttatták eszembe 1915. szept. 14-én a kotnári romok. Szinte látom Grossul Györgyöt, Barkuc Jánost, amint nehéz papi súllyal lépnek be a tele kotnári templomba, szinte hallom a misszionáriusok hangját, a kotnáriaktól hangos vecsernyét a templomban... Hogy változnak a viszonyok az idők folyamán... Lassan eltűnik a német és magyar nyelv... Lassan-lassan helyükbe lép a mi országunk édes nyelve. Ma egyetlen katolikus sincs Kotnáron, aki németül vagy magyarul tudna. A mai új templomban csak románul prédikálnak. Ma ha valamelyik katolikusnak azt mondd, hogy ő német vagy magyar, azt válaszolja dühösen: «Nem, uram, én katolikus román vagyok.»”

¹¹ EUBEL, Conrad: Hierarchia catholica medii aevi. II. Monasterii, 1901. 214.

¹² MAKKAI László: i.m. 55.

¹³ BENKŐ József: Milcovia. Viennae, 1781. I. 227.

¹⁴ Schmidt Vilmos gyűjteménye, IX. doboz 208. OSZK.

¹⁵ 1594. augusztus 22-én kelt oklevél a csíksomlyói ferences kolostorban. A névsort IORGA is közli: Studii și documente... București, 1901. I. 154.

1531. Pater Franciscus de Somogyvár
 1533. Pater Franciscus de Somogyvár
 1535. Pater Joannes de Petherd
 1537. Pater Martinus de Enyedino
 1542. Pater Martinus de Enyedino
 1544. Pater Mathias de Ebretz
 1546. Pater Gasparus de Várallya
 1548. Pater Mathias de Ebretz
 1550. Pater Laurentius de Kolosvár
 1552. Pater Petrus de Sancto Michaelle
 1556. Pater Laurentius de Vásárhelly
 1561. Pater Laurentius de Kolosvár
 1570. Pater Mathias de Szathmár
 1572. Pater Mathias de Szathmár

Örvendetes és vigasztaló a moldvai magyarság életében, hogy amikor letűnik az egyik irányító központ, ugyanakkor életre kel a másik. Így 1523-ban megszűnik a moldvabányai püspökség, és már 1531-ben az irányítást Bákó végzi. A husziták tana még elevenen élt abban az időben, mikor a szellemi vezetés a somlyói Ferenc-rendi barátok kezébe került.

1541-ben I. Ferdinánd szász származású moldvai követe, Reicherstorffer György bejárta Moldvát, és az ott talált városokat közhasználati nevükön így jegyzi fel: Nester Fejéwar (Nyeszterfehértvár), Swczowa (Szucsáva), Chotyna (Hotin), Nempczs (Németváros), Romaniwýwar, Romanwasar (Románvásár), Bahlojzawar (Jászvásár), Wazlo (Vasló), Zorwca (?), Orhe (Órhely), Hwztwaras (Husztváros), Tartharos (Tatros), Barlat (Barlád).¹⁶ Nyilvánvaló, hogy az ily nevekkal nevezett városok lakossága, vagy legalább azok többsége a névadó magyarság.

A ferencesek áldásos működését Nyúzó István (Stefan Rares Belicine) vajda vallásüldözése 1551-52-ben nagymértékben akadályozta. A vajda üldözött mindenkit, aki nem ortodox volt, és a katolikusok templomait földig rombolta vagy fölégette.¹⁷ István vajda azonban mindössze két évig uralkodott. Halálával megszűnt a vallásüldözés, és Magyarországból új kivándorló csapatok érkeztek Moldvába. Despot vajda (1561-1563) ugyan még mindig ellensége a katolikus papoknak, kidobja őket, és helyükbe protestáns papokat állít, de Sánta Péter (Petru Schiop, 1574-1579, 1582-1591) már mindent elkövet a katolikus vallás érdekében.

1571. augusztus 20-án Vaszari György, a kamenici püspök magyar titkára jelenti a pápai legátusnak, Vincencius Portiusnak a moldvai Tatros városában működő plébános, Thabuk Mihály, szegedi származású ferences nagy sikereit a magyar husziták visszatérítésében. Thabuk lelkes működése Tatros és Román városok környékéről 2000-nél több lelket vezetett vissza a katolikus egyház kebelébe. A visszatérítettek és visszatérítendőek megtartására és gondozására a püspök 12 felszentelt papot kér, és Thabuk egyházi elismerését, rangot számára, hogy megkezdett munkáját méltán tudja tovább folytatni. Thabuk az ifjú vajdánál, Bogdánál is észrevett valami hajlandóságot a katolikus vallás iránt.¹⁸

¹⁶ REICHERSTORFFER, Georgius: Moldaviae, quae olim Daciae pars, Chorographia. Viennae, 1541

¹⁷ KOGĂLNICEANU, Michail: Cronicele Romaniei... Bucuresti, 1872. I. 207.

¹⁸ THEINER, Augustin: Monumenta Poloniae... - Nuntiatura Poloniae I. Tomus III. fol. 130.

Vaszari hivatalos jelentése némiképp tájékoztat a huszitizmus Moldvában való elterjesztéséről. Szól az általuk alapított Huszról és környékéről, az onnan Csöbörcsökbe és vidékére telepített huszitákról, valamint Bákó és Tatros városáról. A kérelmezett egyházi irányító rangból és a lelki irányításhoz szükségesnek tartott papok számából a megjelölt 2000-nél nagyobb lélekszámú tömegre kell gondolnunk.

Ebben az évben névleg is megszűnik a milkói püspökség. 1572-ben Rettenetes János vajda (Ioan-Vodă cel Cumplit) újra üldözni kezdi a katolikusokat. A vallásüldözést török-tatár pusztítás követte. 1574-ben leég a bákói kolostor.

Láttuk, hogy a régi Kumánia vagy Kunország jogutódjainak, Ungrovlachiának és Moldvának területére jutott magyarság lelki gondozását 1225 óta a XV század végéig megalakult öt római katolikus püspökség végezte. A püspökségek létrehozásának alapindoka az igény, a jelen lévő nép, mely lelki vezetést kér. A milkói püspökséget a magyar király képviselőjének, Bélának, a rex juniornak jelenlétében szentelte fel az esztergomi prímás, Róbert, mint pápai legátus. A szörénytornyai a bogumil tanítás elterjesztése ellen védekező pápa és a pápával egyetértő magyar király akarására jött létre, a szeretit és az argyesit Nagy Lajos, a moldvabányait pedig a lengyel király kérésére létesítették. A Moldvában létesített római katolikus püspökök székhelyei - Tatrost mint vallási központot is ideszámítva - a vajdák (hűbéres vajdák) székhelyeivel együtt - Szucsáva, Moldvabánya, Hosszúmező, Jászvásár - a katolikus magyar élet irányító központjai lettek, a püspököket pedig munkájukban a világi papság és a szerzetesrendek (dominikánusok és ferencesek) támogatták.

A régi Kunország területén élő katolikus magyarság lelki vezetéséről gondoskodó öt püspökség mindegyike, hosszabb-rövidebb működés után egyházjogát utódjaira hagyva megszűnt. A XVI. század első felében a bákói obszerváns ferences kolostor lett a moldvai katolikus magyarság vallási központja. Az ellenreformáció irányítása is innen történt. Itt zajlott a moldvai katolikusok területi hovatartozásának vitája az obszerváns, másként bernardinus (szigorúbb rendtartás szerint élő) és a konventualista minorita (enyhébb szabályok szerint élő) ferencesek között, majd a bákói római katolikus püspökség megalapítása is.

A bákói kolostor romjain 1580 táján Arsengo Jeromos minorita új házakat kezdett építeni, s így a görög származású barát a magyar ferencesek tulajdonhelyét elfoglalta. A jogtalan eltulajdonítás érzékenyen érintette a csíksomlyói szerzeteseket, és hosszú viszálynak lett kiindulópontja a két rend között.¹⁹ Arsengo Jeromos még lengyel segítőtársakat is vitt maga mellé, kik szintén nem értették a katolikus magyar nép nyelvét!

1585-ből való a török fogságából szabadultaknak a császári kamarásokhoz írott könyörgő levele, a moldvai magyarság első nyelvemléke.²⁰

„Rabszágunk után örökké való szolgálatunkat te Nagy[szágadnak] mint kögyelmes Urunknak te Nagy[szágadnak] mi szögön szögön nyomorúadt rabak könyergünk asz hatalmasz élő Isztönért, hogy te Nagy[szágad] megtekintvén az Isztönt ész asz mi nyomorúságunkat, ész hosszú esztendeig való rabszágunkat, ki 18 esztöndeig vót rabszágban, ki 23 esztendeig, ki 15 esztendeig, aszért asz hatalmasz Isztönnek kögyelmességébül ész asz ű hatalmasszága ész jó vóta által megszabadultunk asz pogánnak rettetős ész kögyetlön igájátul, kibül éjjel ész nappal nagy hálákat adunk ű fölszégének asz mi hosszánk való kögyelmességéért. Aszért mi

¹⁹ AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908. 21.

²⁰ Csángó folyamodvány 1585-ből (Jakubovich Emil közlése nyomán). Emlék Szily Kálmánnak... Írták a Magyar Nyelv dolgozótársai. Budapest, 1918. 121. Az általunk közölt átirás az eredeti - Szily Emlékkönyvben közölt - szöveg mai áttételű hű mása, amely elsősorban a szöveg grammatikai jellegéről és tartalmáról ad képet, a hangtani jelenségek közül csak a legjellegzetesebbeket tünteti fel. (Az átirás D. Máta Mária munkája.)

szögön rabak könyergünk te Nagy[szágadnak] mint kögyelmesz Urunknak asz hatalmasz élő Isztönért, hogy te Nagy[szágad] ne haggyan (=hagyjon) minköt szegön rabakat, hanem te Nagy[szágadnak] az Isztönért könyergünk, hogy te Nagy[szágad] legyön minékünk szegön rabaknak kögyelmesz szegétszégül (=segítségül), hogy te Nagy[szágad] által mehetnék (=mehetnének) asz mi szögön országunkban, mert meszetölönek (=mezítelenek) vagyunk, ész éhöl (=éhen) isz meghalunk. Hanem te Nagy[szágadnak] könyergünk asz Isztönért te Nagy[szágad], hogy te Nagy[szágad] legyön kögyelmesz szegétszégül (=segítségül). Aszért mégisz könyergünk te Nagy[szágadnak] mint kögyelmesz Urunknak asz Isztönért, hogy te Nagy[szágad] adna minékünk szögön rabaknak egy gyáró levelet, mely járó levellel mehetnék (=mehetnének) békével asz mi országunkban, hogy minköt szögön rabakat utunkban meg ne bolgatnának (=bolygatnának), mely te Nagy[szágad] hosszánk való kögyelmesszégőért, hogy ha mi szegön rabak meg nöm szolgálják (=szolgálnánk), az Isztöntül várja te Nagy[szágad] mindön kögyelmesz gyutalmát (=jutalmát). Mi isz szögön nyomorúdat rabak akarunk te Nagy[szágadért] éjjel ész nappal Isztönt imádnunk. Isztön tartsa meg te Nagy[szágadat] mint kögyelmesz Urakat (=urunkat), és látogassza (=látogassa) meg te Nagy[szágadat] mind lelki ész teszti jókkal. Asz te Nagy[szágad] szögön rab szolgálái Tót Máté miszkóci, Élia Juan erdélyi, Gyászi Juan moduvai.”

Kíviül címzés: „Asz Nagyszágasz kögyelmesz Uraknak Cászár ú fölszégő fő magyar országi kamarász Uraknak alászatasz (=alázatos) könyergészünk mint Nagy[szágasz] kögyelmesz Urunknak mindenkoron.”

A XVI. század második feléből sok olyan adat jutott a római könyvtárakba (a „Vatikáni Titkos Levéltár”-ba, a „Jezsuiták Római Központi Könyvtára”-ba és legfőként a „de Propaganda Fide” levéltáraiba), melyek a vajdaságokba került katolikus magyarok életét világítják meg.²¹

Moldva vajdája, Sánta Péter, aki először 1574 és 1579 között, másodszor 1582 és 1591 között uralkodott, nagy érdeklődést mutatott a Moldvában élő magyar katolikusok iránt, és érdeklődését tettekkkel is kifejezésre juttatta.

1582-ben Giulio Mancinelli jezsuita végigjárja Moldvát, és elmondja, hogy csaknem az összes katolikusok elhagyták hitüket, és az a katolikus templom is, ahol ő misézni akart, egy magyar lutheránus pap kezében volt.²² A jászvásári katolikus templom protestánsok kezébe került, akik az egy Isten hirdetése mellett Krisztus, Mária és a szentek képeit kidobták a templomból.

1587-ben Jászvásáron parancsot adott ki Sánta Péter a protestantizmus ellen. Az írást Giulio Mancinelli jezsuita említi, aki akkor Moldvában tartózkodott. A vajda megtiltotta a katolikus plébánosoknak, hogy a templomba protestáns papot beengedjenek: 100 ökör büntetést fizessen az a község, amely a katolikus templomba református papot enged.

Sánta Péter egyik legfontosabb tanácsadója, bizalmi embere az albán származású Bruti Bertalan kancellár, Lăpușna kapitánya 1588. január 14-én egy levelet küldött Iași-ból Anibal nápolyi érseknek, a lengyel királyságban levő pápai nunciusnak. Ebben leírja, hogy a lengyel érsek a pápa brévóját egy nemese révén a vajdához juttatta Anibal levelével együtt, melyeket a vajda Brutival felolvastatott és tolmácsoltatott. A felolvasás után a vajda felállt, megcsókolta, majd feje fölé emelte a brévét a pápa iránti tiszteletből. Megígérte, hogy mindent megtesz azért, hogy a ferences atyáknak jövetelével a megrongálódott vagy elpusztult templomok

²¹ Az okmányok egy részének magyar nyelvű fordítását lásd az Adalékok...-ban. [A moldvai csángó vonatkozású vatikáni okmányok átfogó gyűjteménye az eredeti nyelvű szövegekkel: Okmánytár I-II.] Megjegyzem, hogy a Vatikáni Titkos levéltárban időrendi katalógus is van, a „de Propaganda Fide” levéltárban pedig a beérkezés időrendje a besorolás alapja.

²² HURMUZAKI, Eudoxiu de: Documente privitoare la Istoria Românilor. XI. Bucuresci, 1900. 115.

helyreállíttassanak. Bruti panaszkodik, hogy a „jelenleg itt működő konventualista ferences atyák kevesen vannak, és nem ismerik a magyar és a német nyelvet, s így haszonnal nem láthatják el az itteni katolikusok lelki szükségletét, akiknek száma 15.000”. Ezért Anibaltól és a lemergi érsektől papokat kér, ahogyan már küldtek is hat bernardinus (obszerváns ferences) atyát, akik a bákói ferences kolostorban - melyet a vajda lakhatóvá tett - kényelmesen élhetnek. A vajda nekik adományozza a katolikus magyarok által lakott Terebes (Trebes) falut, mely 50 tűzhelyet számlál, két szőlővel és két malommal. Bruti szerint a csupa magyar- és németlakta Kotnárra is jöhetnek papok a jelenleg ott működő négy jezsuita atya mellé.

1588. október 3-án a vajda ezt írja a pápának: „...úgy látom, hogy Szentségednek tetszik az a munka, amelyet én országomban, Moldvában a katolikus hit védelmének érdekében végzek. Itt a helyzet az, hogy közénk többé semmi eretnokség be nem mehet, mert azt nemcsak mi, hanem a metropolita és a püspökök is büntetik.” Bruti inspirálta Péter vajdát, hogy V. Sixtus pápától jezsuita atyákat kérjen a vallási veszélyek elhárítására. A vajda közvetítőül a lengyel királyhoz fordult. A közbelépés sikeres volt, mert 1588-ban Warssewicius, a lublini rektor két jezsuitával hamarosan Moldvába érkezett. Útjukról Johannes Küning Schönhonianus számol be szeptember 30-án.

Abban az időben járványos betegség pusztított a városokban és a falvakban is, azért táborokban és sátrakban laktak a fejedelemmel együtt, majd Kotnárt jelölték ki nekik székhelyül, melynek sok magyar lakója van, de még több szász és német. Kotnárt ebben az időben a járvány miatt sokan elhagyták. Nem volt tehát tanácsos ott lakni, ezért a jezsuiták Románba utaztak. Ebben a tartományban különféle szertartású és vallású embereket találtak: „A vezető helyet a rutének tartják, akiknek számos kolostoruk, templomuk, pátriárkájuk, metropolitájuk, vladikájuk [püspökük] és papjuk van. Eztán vannak örmények, akik saját templomaikkal különülnek el a ruténektől. Harmadszor magyarok és szászok... Laknak itt még kevesen Itáliából, Chios szigetéről és Albániából... valamint a régi Oláhországból, mely a rómaiak egykori gyarmata.”

A Jézus Társaság feladata Moldvában az volt, hogy visszaszorítsa az Erdélyből jövő protestantizmus továbbterjedését. A nők papokat a vajda engedelmével kiűzték, s átvállalták a falusi papok kötelességeinek elvégzését, a szentségek kiszolgáltatását. „De sajnos nincsen magyar papunk. Egy magyar szolgál tolmácsként a magyarokhoz szóló szentbeszédeknel, a keresztség és házasság kiszolgáltatásánál; a bűnbánat szentségénél” - írja Johannes Küning Schönhonianus jezsuita rendi előjárójának. Két dolog nagy reménységgel töltötte el a jezsuitákat. Egyrészt az, hogy a vajda késznek bizonyult állandó kollégium és szeminárium alapítására, másrészt Bruti rávett két vladikát, hogy Krisztus helytartójának, V. Sixtusnak engedelmességet fogadjanak.

Schönhonianus levele Bruti adataira támaszkodva sorolja fel a moldvai városokat és a jelentősebb falvakat. Tizennyolc, jobbára falusias város van:

1. Szucsáva, Moldva fővárosa, amelynek tíznél több kőből épült temploma van, ezekből kettő a katolikusoké, 2. Moldvabánya, két rutén templommal, 3. Németvásár, 4. Karácsonykő, 5. Tatros, 6. Bákó, 7. Román, 8. Kotnár, 9. Herló, 10. Jászvásár, ahol a fejedelem székhelye van, 11. Sylvuina, 12. Csöböröcsök, 13. Husz, „a cseh huszitákról elnevezve”, 14. Berlád, 15. Vasló, 16. Tekucs, 17. Galac, 18. Egyedhalma. A jelentősebb falvak jegyzéke: Forrófalva, Tázló, „a hegyekben Wrante”, Szeret, Csernovic, Hotin, Valén, Szabófalva és Tamásfalva. Elmondja továbbá, hogy katolikus püspök itt ezekben az időkben nincs; valamikor a váradi püspök látogatta meg ezt a vidéket. A ruténeknek három püspökük van: Teophanus érsek Szucsávéban, Agapiton Románban, Georgius pedig Radauc vidékén kormányoz.

Schönhonianusszal egy időben, 1588 októberében Warssewicius, lublini jezsuita rektor is beszámol küldetésükről a provinciálisnak. A vajdával és Brutival Jászvásár mellett, a szabad mezőn találkoztak, ahol a pestis miatt a vajda csapatait és udvarnépét állomásoztatta.

„Az érkezésünk utáni napon a fejedelem sátrához vezettek minket, mely kis vár mintájára készült. Jelen volt néhány előkelőség és egy püspök. Áadtam nekik először a pápa levelét, melyet megcsókolt, és a saját fejére helyezett [t. i. a vajda] a tisztelet, az alávetés és a hódolat jeléül... Ezt követően tolmács által szoltam hozzá: szívesen hallgatta, s láttuk, hogy szemei könnyesek voltak, végül átadtuk neki kis ajándékainkat: Isten Bárányának ábrázolását és a vértanúk képeivel teli könyvet... A vértanúk képeiben a fejedelem maga is nagyon gyönyörködött...” Másnap rögtönzött hitvitára került sor a pópák és a katolikus érveket hangoztató vajda között. A vajda sem eretnekeket (protestánsokat) nem akar tűrni országában, sem pedig a konstantinápolyi pátriárkától nem akar úgy függeni, mint eddig. „Ennek a vidéknek és az embereknek nagy része, maga a fejedelem is a konstantinápolyi pátriárkáktól való görög, avagy rutén szertartások szerint él. Rutén nyelven éneklük és mondják a misét. Van nekik metropolitájuk és két vladikájuk. Van a tartományban mintegy tizenöt város, ahol magyarok és szászok laknak, és számos magyar van több faluban is. Itt nincs semmi nehézség, de szükség van papokra és plébánosokra, akik itt nem találhatók. Iskolák itt nincsenek, és nem is tanítanak. A nép kiváló és tehetséges, inkább ravasz, mint egyszerű.”

Nem kétséges - írja Warssewicius -, hogy „ha itt néhány kollégiumot alapítanának, akkor állandó eredményt lehetne elérni. Ez kitűnik abból, hogy a katolikus örömeink mind teljességgel megmaradtak.”

1590. március 1-jén Bruti arról számol be Anibal nápolyi érseknek, hogy Moldvában az egyház a jezsuiták működése következtében annyira megerősödött, hogy szükségesnek látszik megfelelő személy kijelölése az egyház élére. Javasolja azt is, hogy „ne álljanak fenn többé egyes plébániák, hanem minden Jézus Társaságnak rendje alá tömörüljön egységesen. Szükséges, hogy Őszentsége megmutassa irántunk való atyai szeretetét, hadd lássa a fejedelem, lássa a metropolita s lássák a görög szakadárok, hogy Szentséges Atyánk gondunkat viseli, ismeri nyájának szükségletét...” A továbbiakban segítségért folyamodik a címzetthez, kérjen a pápától pénzbeli segítséget, hogy Jassiban kőből való templomot építhessenek Szent Sixtus tiszteletére. Megírja, hogy „az egész tartományban sok régi katolikus templom áll, valamennyi kőből, s az új templom felépítésére a fejedelem 700 munkást fog adni...”, és az ide küldendő jezsuita atyáknak újabb jelentős adományokat ígér. Püspöknek Jeronimus ferences atyát jelöli, s kéri a nunciust, eszközölje ki a pápánál megerősítését. A püspök Moldvában való jelenlétét megköveteli „az Apostoli Szék tekintélye, akárcsak a katolikusok megtérése; valamint az is szükséges, hogy ezek a plébániák és ezek a papok közös székházhoz jussanak, hogy lehetséges legyen a görög szakadároknak való ellenállás, hogy használhassák természetes anyanyelvüket”.

Bruti többször is utal a moldvai katolikusok lélekszámára: 1588-as leveleiben 15000-re, 1591-ben 20000-re teszi számukat. Szerencsés módon ugyanezen időpontból, 1591-ből rendelkezünk egy olyan kimutatással is, amelyet Sánta Péter vajda maga készített, és Moldva egész népességére vonatkozik.²³ A vajda sorra veszi a tartomány minden vidékét (mai értelemben megyéit), és szám szerint megadja, hogy mindegyikben hány nemes, pap, udvari ember, paraszt stb. található. (A kimutatásnak külön jelentőséget ad számunkra az a tény, hogy Tatrosnál „sangăi” formában a csángó név is előfordul, írott fonásban először.) Sánta Péternek ezen kimutatása szerint Moldva lakóinak száma megközelíti az 50000-et. Így Moldva

---

²³ Uo. 219-220.

népességi helyzete, vallási megoszlása 1591-ben a következő: összes lakosság 49700, akik közül 15-20000 katolikus. A katolikusok nagy része magyar, kis része szász.

Ebben az évben azonban jelentős változások állottak be a katolikus életet irányítók személyét illetően. Arseno Jeromos ismeretlen okból eltávozott, és Bruti kancellár új egyházi vezetőt kért a katolikusok számára. Erre a kérésre XIV. Gergely pápa 1590-ben ki is nevezte Quirini Bernátot argyesi püspöki címmel, bákói székhellyel a moldvai egyház fejévé. 1591 augusztusában Sánta Péter fejedelem otthagya Moldvát. Utána Áron vajda következett, aki Brutit 1592-ben megölette.

Quirini idejére esik, hogy a csíksomlyóiak visszakerék a bákói kolostort (1594). A vajdánál ebben a kérdésben Lubieniecki Valérián jár közbe.

A tatár betörések és a pusztító pestisjárvány miatt Quirini csak 1597-ben jut el Moldvába. Elfoglalja állását, és bejárja egyházmegyéjét. Jelentésének számadatait a következő táblázatban foglalhatjuk össze.²⁴

Plébániák és filiák neve	Hány család?	Lélekszám	Hány templom?		Nemzetiség		Papja	Iskola	Tanító
			kő	fa	magyar	német			
Bákó (Bachon)	216	1692	1	1	+	-	-	-	-
Moldvabánya (Bagna)	63	316	2	-	+	+	Lőrinc erdélyi	-	-
Nemcz (Nemisi)	74	383	-	2	-	+	-	-	-
Tatros (Tetrussi)	68	394	1	-	+	+	Bene János erdélyi	-	-
Husz (Ghusi)	72	435	-	1	+	-	János erdélyi	-	-
Kotnár (Cotunari)	198	1083	3	1	+	+	Dániel erdélyi	1	Elmon Péter
Román (Romono)	25	134	-	2	+	+	István lengyel	-	-
Szabófalva-Berendest-Tamásfalva-Lőkősfalva-Dzsidafalva-... (Sabograni-Berendesti-Tomasiani-Lucaciani-Giudiani-Luciani)	300	1400	1	-	+	-	-	-	-
Szucsáva (Suchiavia)	30	153	2	-	+	lengyel	-	-	-
Vasló (Vasiludi)					+	-	Benedek erdélyi	-	-
Összesen:	1046	5990	10	7					

Quirini jelentésének bevezetésében elmondja, hogy a moldvai katolikusok 15 városban, 16 faluban élnek, 1691 családban 10704 lélek. Később említ, hogy Szucsávában 2000 magyar és lengyel katolikus katona van. Kimutatásából Vasló adatait kifejejtette, s olyan nagy községeket, mint Gorzafalva, Forrófalva, Miklósfalva, a városok közül pedig Jászvásárt meg sem említi. Mindezekből láthatjuk, hogy a Quirini bevezetésében említett 10704 lélek a 2000 katonával és a számba nem vett adatokkal teljesen megközelíti Bruti 15000 lelket számláló adatát.

²⁴ Uo. III. (1) 95.

Quirini egyházlátogatása alkalmával, 1597-ben, Kotnáron „eretnek” tanítót és papjelöltet talál, bizonyos Elmon Péter nevű erdélyi embert, aki saját házában magyar és latin nyelven tanít, s akinél 3 magyar nyelvű eretnek könyvet és egy magyar bibliát vesz számba.²⁵

1599-ben Quirini Rómába siet, hogy jelentést tegyen egyházmegyéje állapotáról. Mire visszatért - úgy látszik, sikeresek voltak a vajdánál tett lépések -, a csíksomlyói ferencesek a bákói kolostort 1601. június 25-én birtokukba vették. Az okmányt Várad János és Angyalosi Lajos írták alá.²⁶ Quirini a birtokbavételt elismerte.

Quirini szíven viselte híveinek lelki ügyét. Nagy szomorúsággal írja 1602-ben: „A tatárok katolikus templomaink javarészét feldúlták...”, 1604-ben: „A tatárok ebben az évben Erdélyből, Oláhországból és Moldvából mintegy 100000 embert fűztek rabszíjra. A csatában elesetteknek se szeri, se száma...” Ő maga is ilyen tatárjárásnak lett áldozata 1604 júliusában.

Utóda a már említett Arsengo Jeromos lett, dacára a somlyói szerzetesek tiltakozásának. Az ő idejében történt, hogy Movila Jeremiás fejedelem 1606. május 12-én a seculi görögkeleti kolostornak ajándékozta Szabófalvát és Berendfalvát. Az utóbbi rövidesen el is pusztult.²⁷ Arsengót halála után, 1611-ben Lubieniecki követte.

A Román Akadémia tulajdonában van egy 1606-ból származó tájékoztatás.²⁸ A névtelen író 15 plébániát sorol fel, meglehetősen szűkszavúan. 1. Szucsávában (Socavia) két katolikus templom van, mindkettő kőből, gyönyörű, díszes oltárokkal; az egyik templom falfestményeiből kivehető, hogy ott dominikánusok gondozták az Úr szőlőjét; a templomokban most egy István nevű szász világi pap és egy Márton nevű lengyel ferences van. 2. Jászvásáron (Jassi) a katolikusoknak egy kő- és egy fatemplomuk van. 3. Kotnár csaknem teljesen katolikus, a szász és magyar lakosságnak öt temploma van, három kő és kettő fából készült. Papjuk egy Lőrinc nevű szász. 5. Szeret (Sireto) volt az első püspöki székhely, ahol dominikánusok által gondozott templom van.

5. Herló (Karlów) nem messze Kotnártól egy kőtemplommal; papja nincsen; a kotnári pap látja el. 6. Moldvabánya (Bania) lakói szász és magyar katolikusok, de van egy kevés szakadár román is. Gyönyörű nagy, szép kőtemploma van, melyet egy katolikus fejedelemasszony építtetett, aki ide van eltemetve. Egy másik templom Szent Mihály tiszteletére épült. 7. Németvásár (Nemetz) az erdélyi hegyek alján fekszik, szép temploma és szász papja van. 8. Karácsonykő (Petra) kis templommal a hegyek alatt terül el, papja nincs. 9. Bákóban (Baccon) az obszerváns ferenceseknek kolostoruk van; két katolikus templom közül az egyik Mária tiszteletére, a másik Szent Miklós tiszteletére épült. 10. Forrófalva (Forojano), teljesen katolikus község, papja nincs, temploma van. 11. Tatros (Trussino) az erdélyi hegyek között fekszik, temploma van, papja nincs. 12. Román (Romulo) város, a szakadár román püspök székhelye; van egy katolikus temploma, de papja nincsen. 13. Szabófalvának (Szabbojana) tiszta katolikus népe és kőtemploma van; papja nincs. 14. Husz a szakadár püspök székhelye, van itt két katolikus templom is, egyikben a szász János a pap, a másik pedig pap nélkül van. 15. Coccino (?) katolikus kápolnával. Tehát 15 községben 24 templom van.

²⁵ A protestantizmus nyomait egészen napjainkig fel lehet fedezni Moldvában. A XIX. század vége felé Funták Kozma atya működése egyik fő eredményeképpen jelenti, hogy Prála és Bucsum községeket a református vallásról visszatérítette. Péter Petrus Neumann is többször említette nekem, hogy a klézsei temetőben kétségtelenül reformátusok is fekszenek, mert a temető egyik részében a katolikus halottak szokott sírba helyezésétől eltérő sírcsoport van. Végül, tudtommal, az egyik legdélibb magyar falu, Százkút, még 1941-ben is református község volt.

²⁶ IORGA, Nicolae: Istoria bisericii românești. I. 156., 417. Vălenii-de-Munte, 1908.

²⁷ MELCHISEDEC: Chronica Românilui și a episcopiei de România. I. Bucuresci, 1874. 22.

²⁸ A jelentés címe: „Breve relatione delle Chiese del Stato di Valachia di Germania”. HURMUZAKI, Eudoxiu de: i.m. VIII. 307-309.

1611-től 200 évig lengyelek ültek a moldvai magyarok püspöki székében, kik egyház-megyéjüket teljesen elhanyagolták, s híveik lelki gondozásával nem törődtek.

1618-ból való az a felirat, amelyet a moldvabányai buzgó hívek szeretett lelkészük sírjára állítottak: „Kecskeméti Ambrus derék pap és szent Ferenc hű fia. Buzgó, szelíd és bölcs férfiú volt. Veleszületett szívjóságánál fogva egyedül Istenért élt.”²⁹

A Moldvába jutott magyarok életének, sorsának vizsgálatánál a vajdák és környezetük, főként a vajdánék, azok közül is a magyar katolikus asszonyok nagy hatással lehetnek az ott élő magyar katolikusokra. Láthattuk azt már Alexander vajda életében is, kinek második felesége Dobokay Klára volt, s akinek mostohaleányai királyfeleségek lettek, mostohafia, Lajk pedig vajda. Dobokay Klára kapcsolatot tart az alsó papsággal, de levelezésben áll a pápával is, és ortodox bojárokat térít a katolikus vallásra. Jó Sándor moldvai vajda felesége is magyar asszony, Losonczi Margit, az erdélyi vajda, Losonczi István leánya. Az ő kérésére katolikus templomok épülnek Moldvában és Erdélyben is. Ugyancsak magyar asszony Movila Jeremiás vajda felesége, Csomortányi Erzsébet, Csomortányi Tamás leánya. A Movila Jeremiást követő vajda, Movila Simon felesége szintén magyar asszony, Margit, akinek vezetéknévét nem ismerjük.

A „de Propaganda Fide” megalakításától a XVIII. század közepéig

Az 1622-es év nevezetes a moldvai csángómagyar katolikusok életében. Róma ugyanis ekkor hozta létre - a protestantizmus terjedésének ellensúlyozására - a „de Propaganda Fide” nevű szervezetet, mely misszionáriusokat nevel. A misszionáriusok feladata, hogy azokban az országokban, melyeknek államvallása nem katolikus, tehát a római egyház hívei kisebbségben vannak, kiharcolják, megvédjék a katolikus vallásgyakorlat szabadságát. Moldvát és Havasalföldet, a két ortodox államvallásban élő vajdaságot is missziós területté nyilvánították, melynek római katolikus, zömmel magyar anyanyelvű népe így olasz misszionáriusokat kapott. A missziós főnököt prefektusnak, vizitátornak, püspöknek nevezték. Legtöbbjük konventualista minorita szerzetes volt. A Rómából jött misszionáriusok nem értették a moldvai magyar katolikusok nyelvét, s nyelvismeret híján nehezen ment azok lelki gondozása. 1622 és 1812 között ötvennégy missziós prefektust ismerünk név szerint is, akik a moldvai magyarok lelki gondozását vezették, s közöttük egyetlen magyar sincs.¹

Minden missziós főnöknek kötelessége volt rendszeresen jelentést tenni működési területéről. Ezek a jelentések 1622, az alapítási év óta napjainkig a „de Propaganda Fide” levéltárában fellelhetők.² Magam az egész anyagot láttam. Innen, valamint a Vatikáni Titkos Levéltárból ismertetek néhány, a moldvai magyarság szempontjából fontosabb jelentést, mint annak az időnek hiteles tanúját.

A sort egy moldvai katolikus pap, Fra Franco Pastis di Candia nyitja, aki 1622-ben írja le a munténiai és moldvai katolikusok állapotát.³ Eszerint Jassiban, ahol a fejedelem lakik, sok katolikus él, egy templomuk és egy jezsuita páterük van. Kotnáron (Cutumari) három temp-

²⁹ Codex Bandinus.

¹ PAL, Iosif Petru: Originea Catolicilor din Moldova. Săbăoani-Roman, 1942. 141-151.

² A „de Propaganda Fide” okmánytárából és más olasz levéltárakból Diplomatarium Italicum címmel négykötetnyi dokumentumot közreadott a két világháború között egy, magát Școala Română din Roma-nak nevező román tudóscsoport.

³ A jelentés a Vatikán levéltárában van: Codex Ottobonianus. No. 2419. 8. 175. Közli HURMUZAKI, Eudoxiu de: Documente privitoare la Istoria Românilor. VIII. 403.

lom van, igen sok katolikus és két jezsuita páter él ott. Románban (Romano) két templom van. Bákóban (Bacao) a ferenceseknek kolostoruk és templomuk van. Németvásáron (Niemzo) két, Moldvabányán (Bagna) egy, újfaluban (Vilanova) egy, Szucsávában (Suchiana) két, Herlóban (Chorloi), Berládban, Vaslóban (Vaslui), Galacban (Galazi), Tatroszon (Tetrusi) egy-egy templom van. A jelentés írója az összes katolikusok számát 3000-re teszi, akiknek 13 plébániájuk és 18 templomuk van.

Az első Moldvába küldött missziós főnök Bogoslavich András, dalmát konventualista minorita, akinek jelentése 1623-ból való.⁴

Eszerint Moldova Bákó nevű városában egy ferences kolostor van prédikátor Szent Ferencnek ajánlva. A városban székel a bákói püspök, szintén minorita, másik hat testvérrel. A környéken kb. 100 magyar katolikus ház van, de szegények. A szakadár görögöknek is van 100 házuk, templomuk és papjuk. A városon kívül van két falu, melyek a kolostorhoz tartoznak, 86 ház található bennük, a lakosok mind magyar katolikusok. Tatrosban egy templom van, pappal és 70 magyar katolikus ház. Élnek itt kevesen szakadárok és lutheránusok is. Ennek a helynek szomszédságában van egy falu 28 katolikus házzal.

Román városában 72 magyar katolikus ház található. Papjuk is van, és inkább oláhul beszélnek, mint más nyelven. A szakadároknak három temploma van itt, papjaik, szerzeteseik és 200 házuk. A szomszédságban levő négy falu mindegyikében van ugyan templom, de elhagyottak a tatárok állandó portyázásai miatt. Ezekben kb. 60 katolikus ház számlálható.

Szucsávában két templom és 68 magyar ház van. Szászok is élnek itt, van papjuk, és mindkét templomuk jól gondozott. A többi lakos - néhány lutheránus kivételével - mind szakadár. E mellett a város mellett van két nagy helység: Karácsonykő (Pietra) és Monte-Serrato (?), 84 magyar házzal. Itt szászok is élnek, templomuk és papjuk is van. A többi 200 ház a szakadároké és lutheránusoké. Lakik itt néhány ariánus és cigány is.

Kotnárbán több mint 260 a magyar házak száma, továbbá szászok és oláhok is vannak, mind katolikusok. Van egy magyar és egy német papjuk, sőt iskolamesterük is. A városban nagy és gyönyörű templom áll, mely szükség esetén védelmül is szolgál. A többi 100 ház a szakadároké, akiknek templomaik vannak itt.

A főváros Jassi, ahol a tartomány fejedelme székel. Törökök, tatárok, szakadárok és eretnekek élnek itt több mint 60 ezren. A városban van egy templom és egy plébánia, ahol két pap lakik. A környéken a katolikus magyaroknak 84 háza van. A fejedelem udvarában is lehet néhány katolikust találni.

Huszban több mint 80 magyar ház van, de nincs papjuk, mert a lakosok nagyon szegények. A városban huszita eretnekek éltek, de Bogoslavich négyévi munkája eredményeként mind visszatértek a katolikus hitre.

Bogoslavich adatait így összesíti: Moldvában 15 plébániatemplom, 1010 katolikus ház és 26630 lélek található.

Paolo Bonnici de Malta konventualista minorita jelentése 1630-ban kelt.⁵ Írásából kitetszően a meglátogatott helységekből volt ugyan templom, de papot csak Huszban, Kotnáron, Szucsáván és Moldvabányán tudtak tartani a hívek. Bonnici összeírta a katolikus házak számát is. Eszerint Jassiban 50, Huszban 80, Kotnáron 40, Szucsáván 22, Moldvabányán 40, Németvásáron szintén 40, Románban 60, Bákóban és környékén 100, Tatroszon és környékén 120,

---

⁴ Diplomatarium Italicum II. 327.

⁵ Uo. 330-331.

Szaláncon, Lukácsfalván és környékén 50, Barladon 20, Galacon pedig 16 katolikus háznép élt akkor. „Szomorúan és ölbetett kézzel kell várnom, hogy ezek a mi katolikusaink nap mint nap az oláh hit szerint élnek, különösen haláluk óráján, nem lévén saját papjuk... A papok nem tudnak megélni..., ha nem beszélnek az oláh... magyar vagy német nyelvet” - írja Bonnici.

Bonnici kilencévi moldvai tartózkodás után ismét jelentést ír,⁶ ebben már 18 helységről számol be. Hírt ad Csöbörösökről is, ahol 300 olyan család él, kik régen katolikusok voltak, „most viszont szakadárok vagy lutheránusok, mert nem kaptak papokat, akik tanították és jó útra vezették volna őket”.

Remondi Emánuel konventuális ferences 1636-ban elkísérte püspöki körútjára Zamoyski János bákói püspököt, és statisztikai feljegyzéseit a „de Propaganda Fide” elé terjesztette.⁷ Szerinte: Bákóban és környékén 40 katolikus magyar, Moldvabányán pedig 38 katolikus szász család él. Huszban kb. 100, Kotnárbán 60 olyan ház van, ahol magyar családok laknak. Románban 10 magyar és szász katolikus család él. Szabófalván 80 magyarlakta házat talált, Szucsávában pedig 8 katolikus szász házat. Barladban 20, Galacon 12 katolikus magyar családot vett számba. Jászvásáron 65 magyar és francia katolikus család él. Összesen 433 család. Tatrost, Szabófalva környékét, Vastót, Forrófalvát Remondi nem látogatta meg, s így azok számadatai jelentésében sem szerepelnek.

Diodat Péter⁸ szófiai püspök, Moldva és Oláhország apostoli vikáriusa 1641-ben járt egyházlátogatáson Moldvában. Beszámolója a „de Propaganda Fide” megalapítása óta Moldváról a legbővebb, legrészletesebb.⁹

Diodat Galacon - ahol templom is van - és környékén 51 katolikust talált. Ezek „nemzetiség szerint magyarok - írja -, de kevesen tudnak közülük magyarul, mert oláhsul beszélnek”.

Ezután Barladot keresi fel, ahol 160 magyar nemzetiségű katolikus lélek van, kis fatemplomuk szalmával fedett, papjuk nincs. „Kevesen tudnak jól magyarul, mert messze vannak a magyar határtól.” Bizonyos András nevű, latinul is értő ember végzi a legszükségesebb egyházi teendőket. Néhány temetést, keresztelest végzett itt a látogató püspök, valamint rendezetlen családi kérdéseket igazított el.

Husz városában a magyar katolikusok lélekszáma 495. Fatemplomuk szalmával fedve. Papjuk nincs, ezért világiak végzik a legszükségesebb egyházi teendőket, akiket „diacz”-nak (diák) neveznek. (Erdélyben, Moldvában általánosan használt mindmáig a kántor diák, deák elnevezése.) A templomban ők éneklik, mégpedig magyarul a Glóriát, Credót és más vallásos énekeket. Itt azelőtt két szín alatt áldozó husziták laktak, akik közül 5-6 öreg még él. A közelben még két helység van, ahol magyar katolikusok élnek, mintegy 70 lélek. Papjuk nincs. Huszban talál rá Diodat arra a vikáriusi rangban lévő dominikánus atyára, Giacinto d’Osimóra, aki olyan botrányos dolgokat művelt, és olyan sok kárt okozott az egyház hírének Moldvában, hogy a püspök kénytelen megfosztani őt méltóságától, és arra utasítja, hogy hagyja el az országot.

Jassiban a katolikus lelkek száma 202, mind magyarok, van plébánosuk, és egy misszionárius is dolgozik itt. A plébános és a misszionárius között sok a civakodás. A templom fából készült, felszerelése szerény. Jassi fejedelmi székhely. Diodat részletesen beszámol a fejedelmi udvartartásról és az udvari szokásokról is.

---

⁶ Uo. 332-339.

⁷ AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908. 29.

⁸ Azonos az AUNER említette (i.m. 30.) Bogdan Baksich Péterrel.

⁹ Diplomatarium Italicum IV 75-126.

Ezek után a szőlőtermeléséről híres Kotnárt látogatta meg, melynek 494 katolikusa szász és magyar nemzetiségű. Három kőtemplom található itt, ebből az egyik „a szépek között a legszebb”, jól felszerelt, s könyvekkel is el van látva, plébánosa és iskolamestere is van.

Szucsáva szintén fejedelmi székhely, s az ortodox egyház feje, továbbá az örmények püspöke is itt székel. Régebben több katolikus élt a városban, mondták Diodatnak, de ő már csak 50 katolikus szász lakost talált. Pedig gyönyörű templomuk van, hajdanán három püspököt temettek ide; most papjuk sincs, nem is tudnák eltartani.

Moldvabányán Diodat szerint 240 szász katolikus él, de magyarok is vannak közöttük. Nagy templomuk van öt oltárral, szép egyházi felszereléssel. A templom közepén, a keresztelőkút alatt van eltemetve Jó Sándor vajda felesége, Margit. Van egy másik templomuk is, mely valaha nagynak épült, de a tatárok lerombolták, s ma a valamikori sekrestye szolgál templom gyanánt. Moldvabányán egy misszionárius látja el a híveket.

Németvásáron a katolikusok lélekszáma mindössze 92, szász nemzetiségűek. Fatemplomuk van két haranggal. A régi szép kőtemplomnak ma már csupán falai ismerhetők fel.

Szabófalván a katolikus közösség lélekszáma 159, magyarok. Nagy kőtemplomuk van, felszerelésük is hozzá, de plébánosuk nincs. Csak egy öreg lengyel szerzetes él itt, akire azonban mindenki panaszkodik, mert „botrányos életet él”. Pedig a környék öt faluja is ehhez a templomhoz tartozik: Rekitény 195, Dsidafalva 116, Tamásfalva 64, Kickófalva 165 és Lökösfalva 33 magyar katolikus lélekkel.

Román városában, mely ortodox püspöki székhely, mindössze 31 magyar katolikus él. Fatemplomukba beesik az eső, papjuk nincs. Bákó városában katolikus püspökség van. A hívek közössége 520 lelket számlál, magyar nemzetiségűek és magyar papjuk van. Bákó kőtemploma valamikor nagy és szép volt, de boltozata mostanra beszakadt, s ezért szalmával fedték be. Itt mondja el Diodat a bákói lengyel püspök országszerte felháborodással tárgyalt tettet, aki a templom kincseit egy tatár betörés alkalmával fufanggal ellopta, hazament vele, s azóta se látták. Így aztán nem csoda, hogy a fejedelem elvette a plébániától annak Terebes nevű faluját, és a saját szerzeteseinek adta. Bákóban volt egy ferences kolostor is, ahová Magyarországról hívtak szerzeteseket, valamikor tíznél is több lakott itt. A bákói egyházhoz tartozik még a környező falvak közül: Forrófalva 300, Terebes 125, Szalánc 90, Lukácsfalva 63 és Bogdánfalva 50 magyar katolikus lélekkel.

Tatrosban 122 magyar katolikust talált Diodat. Szép kőtemplomuk 1557-ben épült, de papjuk nincs. Pedig Tatroshez tartozik még több környező magyar település, „de most sem egyiknek, sem másiknak nincs plébánosa, s úgy élnek, mint az állatok. Nem tudják, mikor van ünnepnap, mikor van böjt vagy egyéb”. A Tatros melletti Stánfalván 106, Borzesten, Mánfalván és Völcsökön pedig 110 magyar katolikust talált Diodat.

Jelentése végén Diodat megelőbbi intézkedést sürget a Hitterjesztés Szent Gyülekezetének bíborosaitól Moldva tengődő katolikusai érdekében.

Bartolomeo Bassetti minorita szerzetest, a ferencesek missziójának Moldvába küldött viceprefektusát Diodat püspök nevezte ki vikáriusnak a leváltott d’Osimo helyébe. Bassetti 1643-ban írta jelentését a moldvai katolikusok helyzetéről.¹⁰ Ennek adatait a következő táblázatban foglaljuk össze.

---

¹⁰ Diplomatarium Italicum II. 343-351.

Plébániák és filiák neve	Ház	Lélek	Templom		Papja
			kő	fa	
Bákó	112	380	1	1	Baldassare Ungaro
Jassi	60	222		1	
Husz	81	480		1	Michele Knebo
Albalfalo (?) ¹¹	10	57			
Vasló	6	25		1	
Berlád	25	120		1	
Galac	13	63		1	
Kotnár	47	260	1	2	Michele Sassone
Magi (?)	16	120		1	
Herló	4	16			
Szucsáva	12	50	2		
Moldvabánya	44	215	2		Giorgio Crossol Sigismondo Pollaco
Németvásár	17	85		1	
Karácsonykő		10			
Szabófalva	45	243		1	
Tamásfalva	14	63		1	
Lecses (Lőkösfalva?)	30	120			
Domán (Dumafalva?)	38	220			
Gurde (Agiudeni-Dsidafalva?)	22	111			
Román		37		1	
Forrófalva	64	422			
Paskán	5				
Bogdán	20				
Tatros	22	100	1		István
Stánfalva	16	71		1	
Mánfalva	8	43	1		
Gorzafalva	3	13			
Valsake (?) ¹²	11	48			
Lukácsfalva	12	54		1	
Szalánc	21	122		1	

Bassetti jelentése végén maga így összegezi a moldvai katolikusok számadatait: 27 helységben élnek katolikusok, kb. 1050 ház 5000 lélekkel; 24 templomuk van, melyekben 6 világi pap és 4 misszionárius tevékenykedik, de minden templomnak van egy világi szolgája, aki azokon a helyeken, ahol nincs pap, ünnepnapokon, illetve azok előtt figyelmezteti a híveket az ünnepre, a böjtökre, és felolvassa az evangéliumot.

A Magyar Tudományos Akadémia 1836-ban Moldvába küldte Gegő Elek Ferenc-rendi szerzetes-tudóst az ottani állapotok tanulmányozására. Utazásáról írt könyvét az Akadémia 1838-ban adta ki.¹³ Bő kivonatban ő hozta először napvilágra Bandinus jelentését,¹⁴ és a magyar közvélemény figyelmét is ő hívta fel nyomtatékosan a moldvai kérdésre. Mint írja, „scopiai P. Bandin martianopoli érsek s hajdani püspökhelyettesnek Erdélyben a kolozsvári, Magyarországon a gyöngyösi Ferenczi atyák könyvtárában található, tárgyat érdeklő kézírata van”. Hogy Gegő a kolozsvári eredeti példányt, vagy az 1781-ből származó gyöngyösi másolatot használta-e, nem tudjuk.¹⁵ Kemény József, a bákói püspökségről és a ferences kolostorról írt munkájának tanúsága szerint bizonyosan a kolozsvári eredeti példányt forgatta.¹⁶ Azóta erről a kézíratról nincs tudomásunk.

¹³ GEGŐ Elek: A moldvai magyar telepekről. Buda 1838.

¹⁴ GEGŐ Elek: i.m. 125-166. „Töredékek a moldvai kat. anyaszentegyháznak két század előtti állapotjáról és a moldovánok némely szokásairól, scopiai P. Bandin Mark sz. Ferencz szerzetbeli bosnyák provincia tagja, Mysia- és Bolgárországban martianopoli érsek, dorostori, Scythiában thomisvári és moldvai püspökhelyettes utazása az 1648 évi latin kézírata után.”

¹⁵ Meglepő, hogy Gegőnek a gyöngyösi kézíratról szóló híradására senki nem figyelt fel.

¹⁶ KEMÉNY József: Ueber das Bisthum und das Franziskanerkloster zu Bakov in der Moldau. Magazin für Geschichte Siebenbürgens II. Kronstadt 1846.

Bandinus jelentéséről újabb hírt csak a múlt század végén kapunk, méghozzá a román tudományos körökből, melyek pedig annak idején ingerülten reagáltak Gegő könyvére.¹⁷

V. A. Urechia a Román Akadémia 1894. április 9-i díszülésén megilletődött elragadtatással beszélt egy, a román nemzet számára oly igen fontos kéziratról, melyet Esarcu Constantin Itáliában, egy antikváriusnál vásárolt, és az Akadémia kéziratárának küldött. „Nem ismerek értékesebb szerzeményt - úgymond -, mint amelyet itt ma bemutatok.” A szóban forgó kézirat 196 számozott lapból, számozatlan kezdő- és zárólevélből áll, 19 cm-nél valamivel hosszabb, és 13,5 cm széles. Hosszú címéből megtudjuk, hogy az egész mű Bákóban, 1648. március 2-án fejeződött be. Bandin Márk, Forostorum, Tomis és Moldva adminisztrátora, marcianopolisi érsek írta. A Moldva tartományában lévő, lelki joghatósága és gondozása alá tartozó összes római katolikus szertartású egyházak meglátogatásáról és némely érdekes moldvai dologról szól. Végeredményben egyházmegyei látogatásáról szól az a hivatalos összefoglaló jelentés, melyet X. Incze pápának és a „de Propaganda Fide” vezetőinek szánt. Urechia a kéziratnak a „Codex Bandinus” nevet adta, s az azóta így ismeretes az irodalomban.¹⁸

Akinek módjában áll Gegő Elek kivonatos ismertetését és a Román Akadémia példányából történt közlést összevetni, könnyen megállapíthatja, hogy a kettő tartalma azonos. Urechia az Akadémia kéziratát eredetinek mondja, és alig hiszi, hogy Kemény József ezt a példányt használta volna. Szerinte másolat juthatott Erdélybe, de azt egyetlen román sem látta. Hogy melyik az eredeti, s melyik a másolat, nem lényeges. Még csak arra sem tudunk választ adni, hogy a címzett Róma valaha is látta-e a jelentést.

Urechia kiadványát követően 1926-ban hallunk újra Bandin püspök jelentéséről, amikor Veress Endre a Román Akadémián előadást tart róla, mely később nyomtatott formában is megjelenik.¹⁹ A jelentés teljes magyar fordítását először az „Adalékok Moldva történetéhez” című könyvemben adtam ki 1940-ben, Kolozsváron.

A „Codex Bandinus” rendkívül fontos minden katolikus, minden magyar, minden román és minden néprajzzal foglalkozó ember számára.

Katolikus szempontból azért fontos, mert főpap-írója a bákói püspökséget és az egyes plébániákat monografikusan mutatja be. Semmi fontosabb jelenség, tény figyelmét el nem kerüli. Egyháza érdekeit mindenütt védi, azokért síkraszáll. A szent ügyért vállalja a szegénységet, megtürtiséget, meghurcoltatást, gyanúsítást. Tisztán látja a latin kultúra legkeletibb határának vonalát, és annak veszélyeztetettségét. Nem lehet meglepetés nélkül olvasni Róma munkájának Bandinus tollából eredő méltatását: „Hihető, hogy a föld akkori urainak, a rómaiaknak van itt nyomuk, akik az efféle vízvezeték építésben nagy kedvüket lelték, de Róma akkor és most is, a messze tartományokban is más csatornákat készít; t. i. az isteni kegyelem forrásait vezeti le az égből a földre, mikor a szentségek legtisztább forrásait továbbítja és a nagy szomjúságtól epedő népet mennyei folyadékkal üdíti fel. Mi pedig, hivatásunkról meg nem feledkezve, mint másutt mindig, úgy e helyen is négy csatorna mennyei vizéből itattuk Krisztus nyáját; vagyis: a bűnbánatra való prédikálással, a mennyei eledel kiosztásával, a szent krizmával való megkenéssel és a bűnnek a keresztség vizével való letörlésével.”

¹⁷ A brassói *Gazeta Transilvaniei* tudományos melléklete tüzetesen foglalkozik Gegő könyvével, s arra int, hogy adatait gyanakvással kell fogadni, mert azok nem felelnek meg a valóságnak. Foae pentru minte, inima și literatura: Insemnări asupra călătoriei P. Gegő in Moldavia. 1839. X. 22.; XI. 12.

¹⁸ Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierei lui Bandinus dela 1646 Urmatu de textu, însoțitu de acte și documente de V. A. Urechia. Bucuresci, 1895.

¹⁹ VERESS, Andrei: Scrisoriile Misionarului Bandini din Moldova (1644-1650). Bukarest, 1926.

A bákói templom szomorú állapotán így elmélkedik: „Hogy pedig a katolikusok főtemplomáról és a moldvai katolikus egyházfők székhelyéről mit mondjak, nem tudom. A szemlélőnek elszomorító látvány... gyászol ez az egyház; lekonyuló fejével és tátongó oldalával együtt könnyezik velem; könnyeit könnyeimmel összegyűjtöm, de vigaszt adni képes nem vagyok. Róma ez árvának anyja, az anya szeretete van hivatva, hogy leányát megvigasztalja.” Alázatos lelkületre vallanak nyelvismerete hiányát beismerő szavai, melyet a fejedelem elmarasztaló levelének hatása alatt ír: „Egy egyházfő tündököljék bár akármily bölcsesség, okosság vagy kiválóság színében, legyen bár tekintélye, kitűnősége, mégha az összes erények koszorúja ékesíti is úgy, hogy bölcsességével érje utol Salamont, éleselméjűség tekintetében múlja felül Arisztotelészt, az ékesszólás terén haladja meg Cicerót, külső forma szépségével Absolonnal versenyezzen és testi erejével győzze le talán Sámson, ha az idegen népek közt ügyét nem tudja előadni, főleg ott, ahol nincs becsűje, olyan, mint a letörült tábla, melyre nincs semmi írva. A római szentegyháznak, melyet a Szentlélek jelenléte kormányoz, kegyes atyaként saját anyanyelvű lelkipászorokat kellene küldeni... kik tudják honi nyelven védeni a föld fejedelme és urai előtt a saját és a katolikus egyház becsületét.”

De nem lehet érdektelen a „Codex Bandinus” a román népre, a románok sajátos életére, történetére nézve sem. Az a tény, hogy az ortodox vallású állam hivatalos tudományos szerve, a Román Akadémia kiadásra méltónak találta Bandinus, az idegen vallású főpap egyházi személyeknek szánt hivatalos jelentését, önmagában is bizonyító erejű. S valóban. Alig hiszem, hogy Bandinus előtt bárki is világosabban szólt volna a román nép eredetéről; hogy valaki a kis Moldva nevű kutya mitologikus, bájos jelenetét kedvesebben jegyezte volna fel. Aligha találánk a moldvaiak szokásairól frissebb, színesebb leírást Bandinusénál. Legfontosabbak (és minden román számára a legfőbb értékek) az akkori fejedelem - Vasile Lupu - udvaráról, udvartartásáról, ítélőszékéről szóló leírásai. Ezek között is a legjellemzőbb ez a rész: „Nem egyszer panaszkodtak a főemberek Moldva állapotáról való magánbeszélgetéseikben, hogy több mint húszezer elítéltet végeztetett ki már a fejedelem; azért kérték, hogy a bűnösökkel szemben enyhébben járjon el, hogy a tartomány ne fosztódjék meg annyi embertől, mert gyakran megtörténik, hogy egy jó katona vagy nemes kisebbszerű tárgyat erőszakkal elvesz a paraszttól; ha rajtakapják, biztosan meg kell halnia. A fejedelem erre így válaszol: Nem a személyt, hanem az igazságot, nem a tárgyat, hanem a törvényt nézem. Ha ti mind valami halálra méltót cselekednétek, bizonyára meg kellene halnotok. Sőt, ha Moldva földjének fele gonosz lenne, vesszen a rossz rész, hogy a jó megmaradjon...”

A néprajzos a pestis ellen barázdát húzó legények és leányok éjjeli táncának leírását, a moldvaiak ruházatáról írt fejezetet, a „rövid pótlék” megannyi szakaszát, a temetésről, a varázslásokról, ördögűzésről, szitkozódás és esküdözés módjáról szóló feljegyzéseket forgathatja haszonnal. A vallásos néprajzzal foglalkozó a vízkereszti ünnepség leírásában találkozik a királynak öltözött három gyermekkel. De a természetbúvár és művészettörténész is akadhat tárgyát érintő megállapításokra. Az a visszhangról, degenyegről (kocsikenőcs), ez templomi épületekről, síremlékekről és képekről talál figyelemre méltó megjegyzéseket.

Mégis nekünk, magyaroknak legdrágább ez az írás. Pedig nincs benne sok vigasztalás. Egy második „Carmen Miserabile”. Mindenütt pusztulás, mindenütt veszteség. „Olim erat celebris villa ungarorum...”, (Egykor a magyarok híres faluja volt...) „Erat Oppidum Ungaricum...” (Egykor magyar város...) és sok hasonló, magyar múltról beszélő megállapítás. A 41 katolikus, jobbára magyar helység 1646-ból való leírása, 1020 családfő nevének följegyzése akkora szolgálat, amelyért csak hálás szívvel gondolhatunk a bosnyák főpap lelkes, időtálló munkájára.

A mai és a Bandinus korabeli nevek összevetése beszédes művelet. Nem ismerjük pontosan Bandinus Stánfalvájának, Mánfalvájának földrajzi helyét. Az írók sejtéseinek összegezéséből mégis az olvasható ki, hogy az Ojtoz - vagy az Ojtozba ömlő valamelyik patak - partján feküdhetek. Mindenképpen Gorzafalva, Tatros, Onest, Kászon és Bogdana falvak között. Bandinus Bogdanán, Stánfalván és Mánfalván 1646-ban a következő neveket jegyzi fel: Máthé Benedek, Simon György, Kádár Jakab, Demeterffy János, Demeterffy Jakab, Varga Pál, Imreh János, Kovács István, Nagy Péter, Nagy János... Én 1929-ben Onesten a következő katolikus családfők nevét írtam le: Máté István, Simon Gergely, Kádár István, Simon Mihály, Simon György József, Simon József, Simon Péter, Simon István, Simon János, Demeter András, Varga János, Varga Károly, Imre Péter, Imre István, Kovács István, Kovács József, Kovács Ferenc, Nagy György, Nagy József, Nagy Mihály. Ama feltevésemben, hogy Bandinus Stánfalvája a mai Onesten keresendő, a nevek azonossága erősít meg. A földrajzi nevek változhattak, de az életet, a folytonosságot jelentő családok - nyilván - azonosak.

Amilyen pontos az 1646. év vallásügyi állapotának rögzítése, annyira hiányos, bizonytalan az egyes helységek történetének leírása. A felsorolt 41 helység közül számosat századokkal előtte ismerünk. Így Husz 1550, Vasló 1400, Berlád 1374, Galac 1445, Tekucs 1453, Stánfalva 1410, Gorzafalva 1410, Völcsök 1410, Tatros 1408, Szalánc XV század, Lukácsfalva 1459, Forrófalva 1474, Paskán 1419, Terebes 1588, Bákó 1408, Karácsonykő 1431, Román 1408, Dsidafalva 1455, Szabófalva 1597, Lökösfalva 1408, Szteckófalva-Kickófalva 1435, Domafalva 1455, Németvásár 1408, Moldvabánya 1200(?), Szucsáva 1393, Szeretvásár 1370, Herló 1384, Kotnár XIV század, Jászvásár 1408. évi oklevélben szerepel.

Ha a fenti adatokat figyelembe vesszük, Bandinus alig néhány helységről ad elsőként hírt.

Az is meggondolkasztató, hogy a múlt század sematizmusában feltüntetett katolikus helységek meglepő régiséget mutatnak. Ezek Bandinus idejében valamennyien léteztek, mégsem említi őket. Ilyenek: Aczélfalva 1438, Balomirest 1428, Beszest 1443, Berendfalva 1453, Bersencze 1400, Borzest 1495, Bosotén 1448, Bratilla 1399, Egyedhalma 1433, Eszkorczén 1497, Halas 1597, Horgyest 1442, Jugán 1455, Kászon 1410, Kománfalva 1462, Kozmest 1528, Leontinfalva 1399, Lécped 1634, Lökösfalva 1408, Miklósfalva 1472, Merszefalva 1455, Ónfalva 1436, Szkéja 1606, Szakna 1428, Szőlőhegy 1448, Talpa 1479, Turul 1409, Villa Nova 1622, Visonta 1584. évben. E később napfényre került filianevek a Bandinus jelentésében gyakran szereplő környék falvai vagy szomszéd telepék gyűjtőneve alatt lappanghatnak.

Az általános értékelés után most Bandinus életének, működésének s az általa írott jelentésnek rövid ismertetését adom Veress Endre nyomán.

Bandinus vagy Bandin Márk 1646. október 19-e és 1647. január 20-a között a moldvai provinciához tartozó katolikus közösségeket bejárta, és útja befejeztével hivatalos jelentést küldött a pápának. De a látogatást megelőző és követő időkben is rendszeresen írt leveleket Rómába, melyek a jelentést részben kiegészítik, részben magyarázzák. 1644-ből 6, 1645-ből 16, 1646-ból 4, 1647-ből 4, 1648-49-50-ből pedig 1-1 levele került elő. Hálával tartozunk Veress Endrének, aki Rómában a „de Propaganda Fide” levéltárában összeszedte ezt a 33 levelet.

Bandin - Bandulovich - Márk, bosnyák eredetű franciskánus szerzetes, először 1628-ban Karasevóban és Belgrádban tűnik fel. Rómában is megfordult 1640-ben. Valahányszor kényesebb természetű ügy megoldására erélyes misszionáriusra volt szükség, őt küldötték.

1642-ben a boszniai provinciát három részre osztották. A szófiai érsekség pásztorkodása alatt maradt a tulajdonképpeni Bosznia és Bulgária, Havasalföld és Moldva pedig mint külön diocézis szerepel. Ez utóbira Diodat érsek Bandin Márkot ajánlotta, mint aki ismeri az illír

nyelven kívül a románt is,²⁰ és okos, erélyes ember. Az ajánlást elfogadták, és Bandint egy 1643. december 16-án kelt pápai bullával kinevezték a számára létesített új püspöki székre „Episcopatus de Marcianopol” címmel.

1644. február 6-án Diodat és Bandin püspökök szerződést kötöttek Chiprovácon. A szerződésből kitűnik, hogy Diodat, előbbi ajánlása ellenére, Havasalföldet magának tartotta meg, és így Bandint Címpulung 500, Tírgoviste 100 és Bukarest 10 katolikus hívójétől megfosztotta. Bandinnak így Moldva maradt 4000 lélekkel - bár az is hallatszott, hogy számuk a 12000-et is meghaladja - a Milkó folyótól a Szeretig, és Dobrudzsa a Duna alsó részével az Inker (Ozma) folyóig. Bandint 1644. augusztus 12-én Diodat Péter s két másik püspök jelenlétében az egyházi szertartások szerint püspökké szentelték. Felszentelése után Belgrádba utazott, hogy ott kegyszereket és a püspöki méltóság egyéb kellékeit megszerezze magának, de útja eredménytelen maradt. A „de Propaganda Fide”-hez írott levele, melyben szükséges kellékeket és útiköltséget kért, válasz nélkül maradt. Lehangoltan tért vissza Karasevóba. Otthonában Duovani Silló, kiküldött moldvai vikárius levele várta, melyben az kérte Bandint, hogy jöjjön Moldvába, mert a nép úgy várja, mint egykoron Jézust.

A levél úgy meghatotta, hogy egyetlen fiatal pappal, Parchevich Péterrel és két szolgálóval útnak indult. Nagy nélkülözések, fáradtság és egyéb veszedelmek között tette meg útját. 1644. november 5-én Jassiba érkezett, és Vasile Lupu fejedelemnél kihallgatásra jelentkezett. Mondanivalóját latin nyelven adta elő, és engedélyt kért híveinek meglátogatására. A fejedelem jóakarattal hallgatta végig, és mindent megígért, ami egy püspöknek jár. A kihallgatást követő nap a fejedelem lengyel titkára, Kutnarszky jelent meg nála, Moldvába jövetelének céljáról érdeklődött, s a püspökséget igazoló írásokat és a pápa ajánlólevelét kérte. Mivel Bandin ilyen iratokkal nem rendelkezett, utasították, hogy Jassit azonnal hagyja el, vonuljon Bákóba, és ott intézkedjék, hogy a kívánt írások minél hamarább megérkezzenek.

Bandin jelezte a „de Propaganda Fide”-nek a fejedelem kívánságait. A pápa ajánlólevelét azonban nehéz volt megszerezni, mert a Szentatya elvből nem küldött levelet a schismaticus fejedelmeknek. De a „de Propaganda Fide” titkára, Fra Ignoli valóságos tanulmánnyal bizonyította, hogy az egyház létérdekéből máskor is írtak hasonló levelek.

A pápai levél megérkezéséig Bandinnak sok megaláztatásban, meghurcoltatásban volt része. Újévi hódolatát a fejedelem nem fogadta, hanem palotájából valósággal kiszidta, mondván, hogy nincs szüksége sem rá, sem újévi hódolatára, sőt az országból is kitoloncoltatja, nem ismeri el püspöknek, sőt azt hiszi, hogy kém.

A fejedelmet lengyel titkára ösztönözte Bandin üldözésére, mert a titkár a Lengyelországban élő Zamoyski püspöktől, aki a moldvai katolicizmusnak lelki vezetője volt, bérelte a javakat, s Bandin megjelenése kellemetlen volt neki.

Végre 1645. május 20-án megérkezett a várva várt pápai levél. Az értékes bizonytságot fennhangon olvasták fel az összes bojárok előtt. A fejedelem trónjáról hallgatta, Bandin lelki kormányzóságát azonnal elismerte, és kijelentette, hogy a pápa levelét úgy tekinti majd, mint szép aranyövet, amelyet örökösen szíve fölött hord erős pajzsként a püspök ellenségeivel szemben.²¹ A nevezetes kihallgatás után Bandin Bákóba tért, ahol hívei nagy lelkesedéssel fogadták, a vidékről összesereglett nép pedig arra kérte, hogy űzze ki az országból a bűnös misszionáriusokat, akik nem méltók a tisztségükre, és a hívők nyelvét sem ismerik.

²⁰ Bandinus - mint jelentésében írja - nem tudott románul.

²¹ Vasile Lupu nemhogy nem védte meg a püspököt ellenségeitől, hanem hangzatos kijelentése után azonnal levelet írt a pápának, és Bandinus helyébe Hyacint Macripodar kinevezését kérte. Iorga, Nicolae: Studii și documente... București, 1901. I. XLII.

Ebben az időben Bandin kitűnő segítő társat kapott a székely jezsuita, Beke Pál személyében, aki magyarul prédikált, Jassiban gyorsan iskolát alapított, és úgy tanított, hogy a bojárok is szívesen küldték hozzá gyermekeiket.

Püspöki ténykedéseinek megkezdését még csupán a püspöki palást és főpapi kellékek hiánya akadályozta, míg végre 1646. április 19-én Zborovon azt is megkapta. Palást nélkül magasabb egyházi ténykedéseket nem végezhetett. Püspöki méltósága pedig nem engedte meg, hogy a palástnak hiányát bevallja, s így valahányszor magyar klérikusok jöttek hozzá Erdélyből,²² hogy őket pappá szentelje, üres szavak mondására vagy hallgatásra volt kényszerítve. Ez az állapot annál inkább kínozza őt, mivel látta, hogy Moldva csaknem egész katolikus népe magyar, és szeretett volna magyar papokat adni, akik tudnak a nép nyelvén prédikálni és beszélni.

Bandin püspök sok megaláztatás, meghurcoltatás, ellene szőtt fondorlat után 1646 augusztusában ismét Jassiba ment. Innen latin és magyar nyelven pásztorlevelet írt híveihez, melyben jelzi hivatalos látogatásainak kezdetét, megparancsolja mindenkinek, hogy fogadására legyenek felkészülve, és pásztorlevelét minden templom ajtajára ragasszák ki, hogy annak tartalma mindenki előtt ismertté váljék. November 1-jén Beke Pállal és páter Grosszal útnak indult.

Első állomása az általunk már többször említett Husz város. Itt egy Rabczon Mihály nevű magyar papot talált, ki a misét és a vecsernyét magyarul mondotta. A városnak magyar és román lakossága volt, de a magyar jóval több, mint a román. Bírójuk is egyik esztendőben magyar, a másikban román. Vaslóban 16 magyar lelket talált, Berládban 150-et, kiknek a kántoruk magyarul énekelt, és a keresztény tanítást is magyarul olvasta fel. Galacban a 70 lelket számláló hitközség lakói „esdekelve kérték az ő nyelvüket értő papot”. Takucsban nem talált magyart, pedig „régbben több mint 200 ház, pap és tanító volt itt”. Bandin körútja Takucsból a Tatros völgyébe vezetett, és itt találta Bogdana (ma Valea-Seacă) falut 18 magyar lélekkel; a falu többi katolikus lakói görög hitre tértek. Bogdana után Stánfalvára ért, ahol 27 magyar családot talált. A falunak egyik dombján kápolna állott, ahová pünkösdkor - még Erdélyből is - nagyszámú hívő gyűlt össze, kik magyarul énekeltek Magyarország védőszentjeiről. A kápolna Kozma és Damján tiszteletére épült. Búcsú alkalomával számos csoda történt, és ezért a szomszédos román lakosság irigykedve nézte a csodás helyet. Új kápolnát építettek, és éjjel gyertyákkal világították ki, hogy a szentek hagyják el a magyar kápolnát, és menjenek át az övékbe. Óhajításuk nem teljesült, és ezért a magyar kápolnát lerombolták.

Stánfalva után Mánfalva következett 48 magyar lélekkel. Godzafalván 68 magyar lélek élt. (Később Gorzafalvának írják és mondják ezt a falut. Gorza egy halászóeszköz régi neve. A falu az Ojtoz patak mindkét partján fekszik. A halban dús pataknak, az előbb említett halászóeszköznek és a Gorzafalva elnevezésnek köze lehet egymáshoz.) Godzafalváról Völcsök felé indult, ahol 87, Újfaluban pedig 49 katolikus magyar hívet talált. Tatros városa következett ezután, ahonnan az utóbb felsorolt 6 falu lelki vezetését intézte a plébános. Itt 125 magyar lélek élt, kiknek vezetői magyar papot kértek: „Ne tekergő barátot [olasz misszionáriust], hanem nyelvükön beszélő papot adjon - mondták -, aki minket és gyermekeinket nyelvünkön tud tanítani.”

Lukácsfalván - az előttünk már ismeretes, egykor virágzó színmagyar községben - Bandinus látogatásakor már csak 80 lelket talált, Alfaluban - sajnos - egyetlenegy sem, csupán a hatalmas magyar templom romjait. Szalánczon 175 magyar élt, kiknek a kántor ünnepeken magyarul énekelt. Az utóbbi három községben nem volt pap.

²² A bákói katolikus templomban szentelték pappá a székely Ferenczy Györgyöt, ki később Erdély vikárius-generálisa lett, és aki halálából sokat áldozott a csángómagyarokért. Így 200 arany vagyonát, később 100 tallért és 77 forintot adott a bákói kolostornak. 1633-ban a németvásári katolikus templomnak 25 forintokért haranglábat, 1641-ben 10 zlotyért templomablakokat csináltatott.

A Tatros völgye után a Szeret völgyében folytatta útját a lelkes látogató püspök. Ott is először a régi Forrófalvára ment. Forrófalvát a bákói plébános adminisztrálta. A faluban 400 katolikus magyar lakott. Forrófalva után Paskán következett 30 lélekkel, mely község szintén Bákó filiája. Bogdánfalva 55, Hidegkút 58, Terebes 155 magyar lelket számlált.

Bákó anyaegyházközség és püspöki székhely. 680 katolikus lélek él benne, akik kivétel nélkül mind magyarok. A ferencesek kolostorát „nyomorúságos romhalmaz”-ként emlegeti, mely neki otthont, lakást ad, egyben püspöki székhely és a székesegyházon kívül egy másik plébániatemplom is volt, amelyben könyvtárat talált. A könyvtár érdekes darabja Telegdi Miklós magyar nyelven írt prédikációinak első része.

Karácsonykö „egykor tiszta magyar” városban 16 lelket, templom helyett omladozó romokat talált.

Román városával kezdődik a hasonló nevű megyében a szintiszta katolikus magyar községek sora. Magáról a városról nem sok mondanivalója van. Az ott élő katolikusok 36 lelket számláltak, de nevükből ítélve nem magyarok.

Tamásfalván 70, Dsidafalván 163, Domafalván 389, Szabófalván 300, Lökösfalván 40, Steczkófalván 160 katolikus magyar lélek élt. Szabófalvának magyar tanítója is volt, Deák András személyében.

Az ezután következő helységeknek inkább a történelme érdekes és fontos: Nemcz 94, Baja 256, Szucsavia 25, Herlo 19, Kuthnar 276, Serata 40, Amadsej 99 (teljesen magyar), Strunga 11 katolikus lelket számlált. Gyulán és Szeredvásáron, a régi püspöki székhelyen egyetlenegy magyar sem élt.

Bandinus Jassiban fejezte be egyházmegyei körútját. „A katolikus nép ebben a városban magyar, akik ezelőtt fejenként többen voltak 1000-nél, ez időben a kisdedekkel együtt 300-an vannak.” Alig érkezett meg Bandinus Jassiba, „a katolikus nép seregestől kezdett hozzánk jönni, kérve tisztelendő Notho Gáspár minorita atya jelenlétében, hogy nyelvükön beszélő magyar papról gondoskodjam, a misszionárius atyák szertelenségét korlátozzam, akiknek viselkedése miatt egy pap sem maradhat Iassiban. Azért vagyunk - mondák - inkább a barbárokhoz hasonló erkölcsünkben, és fiaink és leányaink oktan állatként nőnek fel istenfélelem és vallásosság nélkül. Ezek a misszionáriusok nem oktatnak minket, sőt másokat is, akik tanítani akarnak minket, akadályoznak. A plébániát jogtalanul elfoglalták, viszályt, civódást támasztanak, egy-két évig itt időznek, és ismét továbbállanak, botrányoztatnak, nem építenek. Innen van, hogy nemcsak a katolikusok száma kevesbedik, hanem a keresztény istenesség buzgó-sága is mindinkább hanyatlóban van szíveinkben.” Később: „Ismeretes előttünk a Szent Kongregáció neve, melyet mi köteles engedelmisséggel tisztelünk; üdvünkért való gondoskodását hallottuk, melyet hálával veszünk; de azon mégis nagyon csodálkozunk, hogy oly bőkezűleg, de haszon nélkül költsékeznek. Majd kettő, majd három olasz időzik itt, kikkel ezek a misszionáriusok fecsegve tárgyalják ügyeiket, nekünk nem prédikálnak, velünk még lelkiekben sem érintkeznek; gyónásainkat akár oláh, akár magyar nyelven végezzük, örömet meghallgatják, még ha egy szót sem értenek belőle; ha pedig valamelyikünk gyónik, semmi felvilágosításban és lelki oktatásban nem részesül; amilyen volt a gyónásra menéskor, úgy is távozik el, semmivel sem léven jobbá.”

Későbbben egy esetet mond el: midőn Beke Pál magyar jezsuita a nép könyörgésére a templomba megy, és beszédet akar mondani, Gáspár és Ferenc olasz misszionáriusok nem engedik meg. A nép erre lármázni kezd, és Bekét beszédre kéri; az olaszok fejszével és durva lármával

verik ki a templomból Bekét. Az ügy a fejedelem elé került, ki Bekének adott igazat,²³ de később az olaszok és az ortodox papok fondorlatai révén a misszionáriusoké lett a templom, a nép pedig továbbra is lelki táplálás nélkül maradt. A magyar beszéd hiánya és az említett történet miatt sok katolikus áttért a görög vallásra.

Bandin 1647 nyarán betegeskedni kezd, meghasonlik szűkebb környezetével, köztük Bekével is, kit második szívének, „cor secundum”-nak tartott. Veress Endre szerint hét moldvai pap egy nyilatkozatot írt eskü alatt, mely szerint Beke hamis írásokkal Bandint állásától megakartá volna fosztani. Ez tudomására jutott a püspöknek, és annyira lesújtotta, hogy halálos betegségbe esett, és 1650. február 17-én meghalt. Hú titkára, Parchevich február 7-én temettette el.

Bandinus jelentéséből látjuk, hogy Moldvában látogatása idején 1020 katolikus magyar család lakott. Jó részük magyar pap nélkül élt, és leghőbb vágyuk volt nyelvükön beszélő papot kapni. Ez a jelentés nekünk, magyaroknak azért is fontos, mert a tényeket nem magyar, hanem egy bosnyák főpap mondja el, kinek nem volt érdeke a moldvai katolikusok magyarságát hangsúlyozni.

A Bandinus halálát követő két évtizedből, 1650-1670 közti időből hét jelentés tájékoztat a moldvai katolikusok helyzetéről, lélekszámáról, papjairól, a templomok állapotáról. A jelentésekben közölt vagy azokból kiszámítható lélekszám erősen ingadozik. A különbségeknek több oka lehet. Függ attól, hogy az egyházlátogatást végző személy mennyire lelkiismeretes, hány helyet járt be, hányat hagyott ki, s hogy információit jó helyről szerezte-e. A tatár betörések miatt egész községek néptelenedtek el véglegesen vagy időlegesen, aszerint, hogy lakóikat megölték, elhurcolták, vagy azok a környező erdőkbe, hegyekbe menekültek. Végül pedig több jelentés említi, hogy ezekben az években Moldvában szörnyű pestisjárvány pusztított.

Kurski Marcianus, bákói püspök 1659-ben tett látogatást egyházmegyéjében, melynek során 18 helységet vett számba. Ezek közül csupán néhányban működött pap: Bákóban a plébános és két Bulgáriából küldött ferences, Kotnárbán két jezsuita, Szucsávában egy ferences, Huszban pedig egy világi presbiter. „Más plébániákat nem tudtam meglátogatni - írja -, egyrészt a pestis miatt, amely akkor nagyon dúlt, másrészt, mert az itt lakó katolikusok bevették magukat az erdőkbe a tatár és más seregek elől.”

Bemard Valentin misszionárius ugyancsak 1659-ben járta be Moldvát.²⁴ Ő a katolikusok számát 8000-re teszi, akiknek lelki vezetését két olasz minorita, három bolgár obszerváns, két lengyel jezsuita és két magyar páter végzi.

Koiosevich Balázs, helyettes apostoli vikárius részletesebb jelentése²⁵ 32 katolikus közösséget sorol fel, melyekben a gyermekeken kívül 2406 lélek van.

Vito Piluzio, misszió-prefektus első jelentése 1663-ban kelt.²⁶ Eszerint Moldvában 16 plébánián és az azokhoz tartozó filiákban 541 katolikus család él. 5 évvel később, 1668-ban újabb statisztikát küldött, melyben Csöbörcsököt, a Dnyeszter partján fekvő falut 325 magyar lélekkel említi meg. A moldvai katolikusok számát ekkor 5000-re teszi.²⁷

²³ Beke Pál jezsuita atya Vasile Lupu és felesége költségén épített kollégiumot, és abban iskolát létesített. A fejedelemi pár büszke volt alapítására, s hetenként meglátogatta a magyar iskolát, hol 10-12 gyermek illedelmesen köszönt. (Bandin 1647. november 2-i leveléből. VERESS, Andrei: i.m. 18.)

²⁴ HURMUZAKI, Eudoxiu de: i.m. IX. - I. 160.

²⁵ CÂNDEA, Romul: *Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea*. Sibiu, 1917. 40.

²⁶ CÂNDEA, Romul: i.m. 62-63.

²⁷ AUNER Károly: i.m. 39.

Egy 1665-ből való jelentés azért fontos, mert a katolikus helységek nevét a nép által használt módon közli: Tatros, Gorzafalva, Estanfalva, Forrófalva, Bákó, Kotnár, Románvásár, Hust, Jászváros és Csöbörcsök.²⁸

A jelentésekből kiolvasható számadatokon kívül bennünket az érdekelhet leginkább, hogyan alakult a Bandinus halála utáni időkben az oly sokszor számba vett moldvai katolikus magyarok vallási gondozása. Bandinus működése során megismerte híveit, és látta azok lelki szükségleteit. Már halála évében csapás érte a moldvai magyar katolikusokat. A moldvai magyar jezsuita házakat a lengyel tartományba kebelezték be. Az új uralom beálltát négy lengyel jezsuita érkezése jelentette, kiket a magyar hívek érthető elkeseredéssel fogadtak.²⁹ A lengyel térfoglalásra az erdélyi ferencesek is fölfigyeltek. Manero Péter, a ferencesek generálisa a bákói kolostort minden időkre az erdélyi rendtartomány, vagy ahogyan ők nevezték, custodia, azaz őrség fennhatósága alá helyezte.³⁰

A moldvai fejedelem kérésére Bandinus utódjául Parchevich Pétert nevezték ki. Valami mulasztás folytán egyelőre csak Marcianopol érseke lett, és nem erősítették meg mint Moldva apostoli kormányzóját.³¹ Erre csak 12 évvel később, 1668-ban került sor, s csak ekkor foghott hozzá érdemben az egyházi ügyek szervezéséhez. Mint Bandinus egykori titkára és kísé-
rője, tisztában volt a moldvai katolikus magyarok sanyarú sorsával, ezért érdeklődése a lelki vezetésükre legalkalmasabbnak ítélt csíksomlyói ferencesek felé fordult.

1670. július 2-án Parchevich Pétert Csíksomlyón találjuk, amikor is oklevéllel átadja a somlyói obszervánsoknak a bákói kolostort, s közülük kettővel, Jegenyei Ferencsel és Damokos Kázmérral Bákóba utazik. Július 12-én pedig Taploczai Istvánnak, a csíksomlyói gvárdiánnak a moldvai lelkipásztorkodás területén szabad kezét enged. Taploczait koadjutorrá akarta maga mellé kineveztetni, mint aki „erkölcsi tisztaságánál és éberségénél fogva a legalkalmasabb, aki lelkes szónok és a gazdálkodásban is kipróbált... és több nyelvben is tökéletesen járatos”. A buzgó Parchevich nem is sejtette, hogy a bákói kolostor átadása és Taploczai István kinevezése mily nagy visszatetszést keltett Piluzzi Vitusbán, a moldvai misszió konventualista prefektusában.

A „de Propaganda Fide” minoritái és a lengyel jezsuiták nem nézték jó szemmel Parchevich intézkedéseit és a somlyói magyar ferencesek előrehaladását. A lengyel nuncius Parchevichet a kérdésben igazolásra is felszólította. Parchevich igazolta állásfoglalásának helyességét, s a nuncius szemére vetette a lengyelek pótolhatatlan mulasztásait.

Parchevich Rómába küldött leveleiben is többször kifejtette és indokolta döntését: a krónikus paphiány miatt sok katolikus elhagyta hitét; a misszionáriusok nem alkalmasak feladatuk ellátására, mert nem tudják híveik nyelvét; a moldvai katolikusok ugyanis legnagyobbbrészt magyarok, akik magyar papokért könyörögnek; a hit terjesztésére és megóvására az a legjobb megoldás, ha a bákói kolostort a Szentszék visszaadja a csíki obszerváns ferenceseknek, akiké eredetileg is volt; a somlyói atyák között egyébként más nemzetiségűek is vannak (örmény, bosnyák, román); végül Csíkhöz Bákó közel van, két nap alatt kényelmesen el lehet oda jutni.

1670-ből van egy kimutatás a csíki kolostorban szolgáló szerzetesekről, név, kor és nemzetiség szerint, melyet Damokos Kázmér, általános apostoli vikárius küldött a „de Propaganda Fide”-nek, minden bizonnyal ugyanezen ügyben:

---

²⁸ CÂNDEA, Romul: i.m. 66-67.

²⁹ AUNER Károly: i.m. 37.

³⁰ AUNER Károly: i.m. 38.

³¹ Uo.

- „1. P. Újfalvi Adalbert fráter, kb. 40 éves, gyóntató és szónok, erdélyi magyar.
2. P. Dóczi Imre fráter, kb. 29 éves, gyóntató és szónok, erdélyi magyar.
3. P. Vásárhelyi Bernát fráter, kb. 41 éves, gyóntató és szónok, erdélyi magyar.
4. P. Karczfalvi Bonaventura fráter, 38 éves, gyóntató és szónok, erdélyi magyar.
5. P. Taploczay István fráter, kb. 43 éves, gyóntató és szónok, erdélyi magyar.
6. P. Kájoni János fráter, kb. 43 éves, gyóntató és szónok, erdélyi oláh.
7. P. Nonkovich Péter fráter, kb. 47 éves, csak gyóntató, bosnyák nemzetiségű.
8. P. Bankovich Ferenc fráter, 46 éves, csak gyóntató, bosnyák nemzetiségű.
9. P. Sófalvi Tamás, kb. 52 éves, gyóntató és szónok, erdélyi magyar.
10. P. Jegenyey Ferencz fráter, 51 éves, gyóntató és szónok, erdélyi magyar. A misszió prefektusa.

Ezeket a fent felsorolt pátereket ellenőriztem, és bizonyítom, hogy mint misszionáriusok méltók és alkalmasak” - írta Damokos Kázmér. Hogy a katolikus nép mennyire nincs megelégedve az idegen misszionáriusokkal, az Szabófalva és öt szomszéd községe alábbi panaszeleveléből tűnik ki.³²

„Nekünk legkegyelmesebb főtisztelendő uraink!

Mű, Szabó Falui keresztyének az öt Faluval együtt alázatosan és töredelmes szüből akarok (=akarjuk) Nagyságtoknak és Szentségteknek nyomorúságos életünköt jelenteni.

Mű nekünk az mű életünk hasonló az oktalan barmokhoz, kik soha az Istent dicírni (=dicsérni) nem tudják, hanem csak (=csak) az oktalanságban élnek. Azért könyergünk alázatosan Nagyságtoknak és Szentségteknek és az Szent Gyülekezetnek, hogy az mely Misszionárius Barátokot Szentségtek és az Szent Gyülekezet ide küldött, azok erő hatalommal akarnak rajtunk lakni. Nem úgy viselik magokat, az mint az Regula kívánná, hanem részegesek, asszonyember után járók, azokkal conversálnak (=társalognak), rút, fertelmes életöt viselnek, mely minden embernek, de nekünk magyaroknak leginkább nagy botránkozásunkra vagyon: nem vehetünk tőlök semmi lelkünk idvösségire való gyümölcöt, úgy akarnák, hogy erővel lakjanak rajtunk. Az elmúlt esztendőben tartottunk egy jámbor Papot. Hírünk nélkül Pater Vítus cum Joanne Baptista (=Joanne Baptistával) ráment az Parókiális házra, az papot megfogták, vasban verték, s vitték Lublinba, az melyet most is ott tartnak fogságban, ennek semmi vétke nem lévén, hanem csak az jámborságáért. Az mű püspökünkről nem akarnak dependeálni (=nem akarnak tőle függeni), azt mondják, semmit nem adnak rajta, vagyon nekik prefektusok.

Alázatosan könyergünk annak akáért az Szent Gyülekezetnek és Nagyságtoknak, tekéncen (=tekintsen) Nagyságtok az Krisztus szent halálának érdemeire, s viseljen Istenesen gondot az mű szegény bűnös lelkünkre, hogy mű is idvözülhesszünk, mert inkább megcelekedjük azt, hogy az oláhok skizmájára állunk, és az ő Püspököktől hallgatunk, mert nem lelki pásztorok, hanem lélek vesztők és kárhoztatók, hogy nem mint soha őket akceptáljuk. Az szent Gyülekezettől és Nagyságtoktól jó és kegyelmes választ várunk mint szentséges Atyánktul. Datum: Szabó Falván 1671 október. Szentségteknek és Nagyságtoknak alázatos szegény fiai az Szabófalva megyebeli keresztyének egyenlő szüből jó választ várunk.

³² Az eredeti latin és magyar szöveget lásd DOMOKOS Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979. 66-67. Itt a magyar szöveget közöljük mai olvasatban, de a nyelvjárási sajátosságok meghagyásával.

Mű szabófalviak az több öt falukval Varga Gergely, Demő Bálint, Kati Péter, János Lőrincz, Kádár János, Dobos Gergely, Thamó György, Deske Gergely, mind az több alávaló emberekvel.”

Hiába volt a hívek könyörgő levele, mert az e területre felvigyázó lengyel nuncius Rómát a lengyel érdekeknek megfelelően tájékoztatta, s ott inkább reá hallgattak.

Parchevich a kérdés végső rendezése ügyében maga utazott Rómába, ahol 1674-ben hirtelen meghalt. Utóda a jelek szerint Barkutz (Berkus)³³ János világi pap lett, akiről a moldvai fejedelem mint a bákói magyar püspökről emlékezik meg 1675. december 14-én.³⁴ Barkutznak két jelentését is ismerjük, az egyikben 6000, a másikban 5415 katolikusról számol be.³⁵

1677-ben végül a „de Propaganda Fide” mégis kinevezte Taploczai Istvánt Moldva apostoli vikáriusának. Sajnos az új vikárius csak rövid ideig végezhetett áldozatos munkáját, mert 1678-ban Csíksomlyón, ahová egészsége helyreállítása céljából utazott, meghalt. Utóda, a moldvai rendtartomány kormányzója a konventualista Piluzzi Vitus lett. Taploczai halálával, Piluzzi kinevezésével a bákói ferences kolostor végleg kicsúszott a csíksomlyóiak kezéből. Piluzzi marcianopoli érsek és moldvai püspök lett, és ezzel a konventualisták megkapták a moldvai, havasalföldi és erdélyi területek katolikusai fölötti hatalmat. Piluzzi élt is vele. Sűrű jelentései a „de Propaganda Fide” irattárában fellelhetők. Templomszenteléseket, papszenteléseket végzett a Székelyföldön, és kapcsolatot tartott Erdély főuraival is.

A XVII. század végén a török uralom fordulóponthoz ért. Ebben az időben a legbékésebb területek is felbolydultak, a moldvai magyarok közül sokan Erdélybe menekültek. Így érthető, hogy Piluzzi Vitus 1682-ben tett egyházmegyei látogatása alkalmával a korábbinál (1668) jóval kevesebb hívőt talált. Jelentésének érdekes adata a Hotin megyei Stanceni falujában talált 300 magyar katolikus, akiknek létéről eddig nem hallottunk.³⁶ Ezeknek a zűrzavaros időknek fontos dokumentuma Antonio Renzi ferences misszionárius 1691. február 19-én Jassiban kelt jelentése, továbbá egy 1693-as jelentés, mely 5000 moldvai katolikusról ad számot.³⁷

1699. január 26-án a karlócai béke 12. pontjában Ausztria kikötötte a török földön élő katolikusok szabad vallásgyakorlatát. Ennek hírére sok magyar tért vissza Moldvába.

A XVIII. század elejéről is van néhány érdekes adatunk, mely a moldvai magyarság helyzetét világítja meg. Így 1706. március 26-án Rákóczi Ferenc két követe: Bay Mihály és Pápay Gáspár, kik a tatár kánnál jártak, visszajövet Csöbörcsököt is érintették. A faluban 30 magyar családot találtak, akik keservesen panaszkodtak, hogy nincs magyar papjuk. Rákóczitól olyan papot kérnek, aki tudja az ő nyelvüket. Rákóczi Lippai Istvánt küldi oda, aki már augusztus 6-án levélben köszöni meg a fejedelem kegyességét, és egyben kéri anyagi támogatását.³⁸

1741-ben Jezierski Szaniszló, bákói püspök egyházlátogatást végez, melynek során a bákói, kotnári, jassi, szucsávi, forrófalvi, kalugeri, szabófalvi, tamásfalvi, galaci és csöbörcsöki magyar plébániákon 8000 katolikus lelket talál.³⁹

³³ Barkutz János valószínűleg azonos Boros Fortunát Berkus Jánosával. BOROS Fortunát: Berkus János moldovai följegyzései a XVII. század végén. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1927. IV. évfolyam 1. szám 62-69. Kolozsvár.

³⁴ AUNER Károly: i.m. 42.

³⁵ A jelentést lásd Boros Fortunát: i.m.

³⁶ NILLES, Nicolaus: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis*. Innsbruck, 1885. II. 1027.

³⁷ AUNER Károly: i.m. 44.

³⁸ Bay Mihály és Pápay Gáspár naplója tatárországi követségükről. (Közli Thaly Kálmán.) *Századok* 1873. VII. évf. 538-552., 603-618.

³⁹ IORGA, Nicolae: i.m. I. 101-102.

1743-ban Mavrocordat Miklós moldvai fejedelem meg akarja íratni Moldva oknyomozó történetét. E célból behívja Péterffy Károly, Patai András és Szegedi György magyar jezsuitákat. Érkezésükön a tatrosi magyarok ujjonganak, a fejedelem pedig csodálkozik, mondván: a jezsuiták a vad népekhez halálmegvető bátorsággal elmennek, de saját véreikkel itt a szomszédos Moldvában nem törődnek.

A jezsuiták és a misszió prefektusa között nézeteltérés támadt, s így azok feladatukat nem oldhatták meg, és dolguk végezetlen tértek vissza Erdélybe.⁴⁰

1744-ben Jezierski újabb egyházmegyei látogatást végez. A hívek számát - bár Szabófalvát és Tatrost kihagyja - 5000-re teszi. (Tudnunk kell, hogy Szabófalva mindig a legnépesebb csángómagyar község volt.)

1746. szeptember 12-én Mavrocordat fejedelem rendelettel kitiltja Moldvából a magyar jezsuitákat.⁴¹

A madéfalvi veszedelemtől a XIX. század végéig

Mária Terézia, a magyarok asszony-királya 1761-ben hírhedt generálisát, Buccowot Csíkba küldte, hogy sor alá vegye a székelyek fiait. A székelység legszentebb jogait érezte megsértve ezzel, s tiltakozott a sorozás ellen. A királynő tanácsosainak javaslatára Csikmadéfalvára gyűltek össze a székelyek, hogy népgyűlésen vitassák meg a kialakult helyzetet. Az 1764. január 6-ról 7-re virradó hajnalon Siskowicz altábornagy katonái körülfogták a helységet, és megrohanták az ébredőket. Ezernyi székely lelte ott halálát. A „székelyöldöklés” napja volt ez, latinul, az évszámot is magába foglalva: SICULICIDIUM.

A madéfalvi eseményeket követően a királynő Criminalis Comissiót, bűnvizsgáló bizottságot állított fel azzal a feladattal, hogy állapítsák meg, kik szervezték a zendülést, és kik vettek részt benne. A szervezőket és a résztvevőket egyaránt fej- és jószágvesztés fenyegette. Az intézkedés előtt a csíkiak nagy része, a háromszékieknek pedig kisebbik része Moldvába menekült.

A megmozdulás legfőbb szervezője a csíkszentléleki pap, Zöld Péter volt. Fölötte a Criminalis Comissio nem ítélezhetett, de aulikus püspöke, Bajtay Antal háromévi börtönt szabott ki rá, amely büntetést a gyulafehérvári püspöki börtönben kellett volna letöltenie kenyéren és vízen. Zöld Péter azonban hamarosan megszökött, és Moldvába ment, kivándorolt népe után.

A csíkszentgyörgyi plébánia „Domus historia”-jában találtam érdekes, Zöld Péterre vonatkozó feljegyzést, és ideiktatom, amint következik:

„Nem vala kényesebb állásban soha papság, mint ama szerencsétlen időben, midőn a székely nemzetre ősi törvényeinek megtapodásával embertelen nyomorgások s vérontások között a fegyvert feladták. Egyfelől a püspöki levél, mely tiszta, egyenes lélekkel össze nem férő utasítást foglalt, másfelől a kedves nyájnak, rokon véreiknek szívet megrázó ínségek s a következő nemzedéknek örökös szolgasága, tehát két egymással merőben ellenkező parancs között állának. Ha a püspöki levél tartalma szerint cselekszenek, elvesztik híveik bizalmát, s el, ami ennél ezerszer több, lelkiismeretek nyugalalmát; ha pedig azzal ellenkeznek, elvesztik a püspöki kegyelmet, üldöztetés, rabság leendő mindvégig sorsok, mit a következő hiteles történet bizonyít:

⁴⁰ AUNER Károly: i.m. 49.

⁴¹ IORGA, Nicolae: i.m. I. 104.

Azon nemes szívűek között, kik nyomorgó székely véreik inségében örömet osztottak, kik érettek egy hosszú életet kínos rabságnak áldoztak, egy vala Zöld Péter, születésére csíkmadéfalvi, a most is virágzó nemes Zöldcsaládnak halhatatlan nevű és emlékeztető fia, egy kis falunak, Csíkszentléleknek akkori lelkésze. A lelkes pap és hazafi nem nézheté, miképen tágnak lassanként a nemzetet testvéreileg összeszorító kötelek, mind áradoz özönnel szét mindenfelé a zabolátlanságnak pusztító lángja, fájt, keservesen fájt neki, hogy kik eddig, mint annyi testvérek, egymást védve s szeretve éltek, most egymás ellen viaskodnak, s mint ellenségek egymást öldöklök. (Az egyenetlenség magvát pedig hintgették és táplálták a k. Comisariusok.) Össze utazá tehát a szomszéd falukat, s hatalmas szónoklattel hirdette mindenütt a békességet, szeretetet, egyességet, mit az idegen urak rosszra magyarázván, mint néplázítót, pártosságra készítő főnököt feljelentének az illető előjáráságnak, kitől 10 napi fogásra s börtönlésre ítélteték, a nagyszebeni klastromban kitöltendő, s egyszersmind végképen elszakíták szeretett megyéjétől, el a székelyhontól is, melyért élni v. halni vala legszentebb vágya. Visszatére még egyszer szeretett nyájához tőlük végbúcsút veendő, de később vala ez szeretett lelki vezérét bárhová követni, mint jelen bonyolódott állapotjában nélküle maradni, hosszas könyörgéseikre csakugyan mégis kinyerék, s elébbi nyáját, mint rendes pásztora, újból legeltetni kezdé, de nem tarthata sokáig pásztorkodása: ugyanis alig telének el egy pár hónapok, újból bosszú vonula Zöld pap felibe, újból gyanúba keríték, mintha a székelységet a fegyverlerakásra készítené, más hasonlóképp gyanúsított 3 paptársával, ú. m. Beke István delnei, Németi József szentmihályi, somlyói, tusnádi és rákosi lelkészekkel haladék nélkül K.[ároly]-fehérvárra [Gyulafehérvárra] idéztetnek, mint veszedelmes lelkészek, és 24 óra alatt, ha önként útnak nem indulnának, kötelességévé tétetik a felcsíki esperesnek, Szász Jánosnak, hogy vasba verettetve fegyveres katonák között kísértesse el. Ez történt január 8-án 1764-ben.

Az említett lelkészek tehát nem várva a gyalázatos erőszakra, önként útra indulának K.-fehérvár felé, alig távoznak el lakásaikból, azonnal megjelenének a fegyveres katonák is, s meglehet abbéli bosszúból, hogy az engedelmes lelkészeket honn nem találák, mindent, mi a háznál található volt, elragadoznak, egymás között feloszták, mit csak akkor tudtak meg a tulajdonosok, midőn már Fehérvárt volnának. Megérkezvén e szerint a püspöki lakhoz, azonnal börtönbe záratának a nélkül, hogy kihallgatták, törvényes úton elintézték volna, honnan 4 hónap múlva a többi kiszabadulva, Zöld és Beke fogva maradtak, kik nemsokára, rendes úton meg nem nyerhetvén, alattomba fogházaikból ellillantak, s hirtelen Csíkba termettek, hogy ott a ragadozó kezeket kikerült holmijukat eladják, újból visszamenendők börtöneikbe. Ezen váratlan tetteiket meghallván a főpásztor, azonnal mindenféle parancsokat küldözött, hogy akár hol megtaláltnak az említett két lelkészek, nem tekintve semmit is papi méltóságokra, tüstént elfogattassanak. Ezen hatalmas parancsot nem várá be Beke, hanem önként visszatére Fehérvárra. De Zöld ezen parancs által megalacsonyítva érezvén magát, és mivel mindenfelé azon hír terjengett, hogyha megtaláltnak, papságából kivetkeztetve bitófára fogna ítéltetni, elhatározá magában végképen elhagyni Csíkot. De az édes honföldet nem olyan könnyű elhagyni, mind tán sokan vélik. Bajos vala Zöldnek is Csíkot, hol még kedvelt szülői életbe valának, elhagyni. Így történt, hogy még napokat töltve rejtekhelyeken, midőn hosszas éhséget s szomjúságot enyhítendő egy szegény ember házához befordulna, rá ösmerének ott a német katonák, elfogák, s erősen megkötözve átadták 6 falusi székelyeknek, hogy Fehérvárra kísérnék. Egy hivatalát mindenkor lelkiismeretesen teljesítő, nemzetét híven szerető papnak nem lehetne a legmélyebb fájdalommal nem érezni ekkora gyalázatra. Alig érkezék meg bilincseibe Mádéfalvára, azonnal körülfogák a falusiak, bosszút, szánakodást lehelve e szerfeletti gyalázat felett, s elhatározzák, hogy bármibe kerül is, Zöldet megszabadítják. Összebeszélének tehát némely tehetősebb gazdák, hogy a kíséretet lerészegítsék, s midőn ezek álomba merülnek, Zöldet papi öltözetéből kivetkeztetve, condrába öltöztessék, s merre anyala vezérlendi, neki szabad utat adjanak, így is történt. Zöld szabad vala bilincseitől, de

nem emésztő gondjától. Elhagyatva mindentől, egy alamizsnát kolduló szegénynek alakjában, a legsűrűbb erdők közti 3 hónapi bujkálása után, mezítláb megérkezik Csíkba, szüleitől még egyszer búcsút veendő.”

Öt évet töltött Zöld Péter Moldvában, mígnem Batthyány Ignác erdélyi püspök hazahívatta, s Delnére, majd Rákosra nevezte ki. Zöld Péter Csíkrákoson is halt meg, 1795. június 27-én.¹

Csíkelnei lelkészsege idején, 1781. január 11-én kelt az a jelentés, melyet püspökének, Batthyány Ignácnak írt. Ez a tudósítás annyira érdekes, színes és fontos a moldvai magyarság életét illetően, hogy teljes egészében ideiktatjuk.

*„Nagyméltóságú, Méltóságos és Főtisztelendő úr!
Elöljáró Úr nekem legkegyesebb és legkegyelmesebb Uram és Védelmezőm!*

A legközelebb elmúlt 1780. évben, az akkor folyó december 7-ik napján, Excellenciájának hozzám intézett levelét ugyanazon hó 27-én hódolatteljes tisztelettel vettem, melyből rendeletét megértvén, a parancsoltak teljesítéséhez azonnal hozzáfogtam volna, ha a szükséges plébánosi munkák nem akadályoztak volna; miért is a késedelmem miatt legalázatosabban bocsánatot kérve, a megparancsoltakat röviden ezekben teljesítem, hogy azonban Nagyméltósága az ügyet világosabban és mintegy dióhéjban áttekinthesse, mielőtt a kérdésekre felelnék, előre kell bocsátanom:

És pedig 1-ször, hogy ezen Erdélyi Fejedelemségből az 1420. évben Zsigmond magyar király alatt (amint a hazai krónikák és kalendáriumok bizonyítják), sok magyar, helyesebben székely és szász a Moldvai Fejedelemségbe vándorolt be, és ott magának tartózkodási és lakóhelyet alkotott. Ezen magyarok és szászok a lelkiekben részint az akkor virágzásban lévő bákói, részint pedig a milkóviai püspök joghatóságának voltak alávetve. Majd az idők folyamán részint a felföldi forradalmak, részint a tatár és török háborúk miatt, midőn azok a püspökségek megszűntek, azon magyarok és szászok utódai oly kevés számúakká lettek, hogy a szászoknak még a neve is elenyészett, és lakóhelyeik s lakásaik teljesen elhagyottakká lettek. A magyarok maradványai pedig jelenleg kilenc plébániára felosztva és azon fejedelemségben szétszórva, magokat csángómagyaroknak nevezték és nevezik mai nap is, nemkevésbé tartja magát közöttük őseik hagyománya szerint az is, hogy közöttük sok család szász eredetű, amiről Forrófalván a Petrás és Kotyer családnevek is bizonyosságot látszanak tenni, de senki közülük nem beszéli a szász nyelvet, hanem mindnyájan a moldvait, vagyis az oláht éppen úgy ismerik és beszélnek, mint a magyart, jóllehet ezt sokban selypítőbben ejtik ki, mint mi magunk.

2-szor. Miután azon püspökségek, mint előbb mondtuk, megszűntek, a bákói püspöki címet, ahogy az alább leírandó misszionárius atyák teljesen biztos értesüléséből tudom, Lengyelországban mindig egy leopoli [lemburgi] kanonok viseli, ki ezen moldvai misszió páter prefektusát mindig meg szokta tenni a lelkiekben általános helynökévé. Mégis ezen misszionárius atyák közvetlenül a hitterjesztés római szent kongregációjától a konventuális Szent Ferenc-rend római tartományából küldetnek, mind tisztán olaszok, kik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni, és azt a kilenc magyar plébániát teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálják; nyomorultan, mondom, a nyelvnek nem tudása miatt és lanyhán, mert inkább áhítoznak a pénz összeszeprése, mint a lelkek megnyerése után, ami a legvilágosabban kitűnik abból, hogy küldetésük 9 évét bevégezvén, pénzzel nyakig megtelve (ahogy a parasztok szeretik mondani) mennek vissza Olaszországba, de az általok szolgált plébániákon vagy más helyt egyetlenegy valamelyes eretnekségből megtérített lelket sem hagynak hátra. Miért is a magyarok hangos sóhajtások közt imádkoznak, hogy az Isten igazgassa

¹ Csíkrákos, „Matricula defunctorum”.

szerencsésen a magyar király fegyvereit és a római szék szívét, hogy az olasz misszionáriusok helyett magyarokat és az ő nyelvüket értő lelkipásztorokat méltóztassék nekik leküldeni.

3-szor. Az ő első plébániájuk Jassy; ebben a városban székel a misszió páter prefektusa, egy társával fatemplomú farezidenciában lakik, és onnan látja el ezt a plébániát. Ezen plébánián körülbelül kétezer vagy még több katolikus lélek van, részben az előbb leírt bevándorló magyar, német, lengyel és Európa majdnem minden nemzeteihez tartozóknak maradákaiból és utódaiból, kik a különféle mechanikus mesterségek kézi munkájából szerzik mindennapi kenyerüket és táplálják családjaikat. Egy filiája van, Kiperest nevű, a Sise folyócska mellett, ebben a lakók mind szövőipart űznek. 15 évvel előbb más országokból hívta be és telepítette le őket Gyika Gergely herceg, kit három éve a török lefejeztetett.

Második plébánia Podolia határszélén van Mugyiló városban, ezt egy misszionárius atya látja el, filiái a köröskörül lévő oláh falvakban szétszórt magyarokból állanak, kik majdnem mindnyájan kovakővágással és elkészítéssel tartják fenn életüket.

A harmadik plébánia a Szereth folyó mellett Reketin faluban van, melyet magyarul Dumafalvának neveznek, filiái az ezen folyó mindkét partján köröskörül fekvő 17 magyar falu, melyek három, sőt több ezer lelket tesznek ki, és egy misszionárius szolgálja őket, aki az összes többinél igazabb ember.

A negyedik plébánia ezen Szereth folyó és a Moldva között Szabófalva községben van, filiái: Halocsest, Gyerjest, Ticzkófalva, Kokosel, Ankucza, Urbest és mások. Ezt is egy misszionárius gondozza.

Az ötödik a most mondott Moldva folyó másik részén Talpa községben van; filiái: Vale alba, Bergován, Homicsin, Turturest, Macskatcsi, Felső-Marsinén, Saska és Vunator. Ez a plébánia gyakran üres, ha nincsenek teljes számban a misszionárius atyák, és a közelebbi, szabófalvi misszionárius atya látja el.

A hatodik plébánia Kalugerpataka községben van a Besztercze folyó alatt; filiái: Barát, Alsó-Marsinén, Fund, Fontinel, Blegyest, Kömpén, Tázló, Furmosa, Szaloncz, János-völgye, Ungurén, Plubok és a Szereth és Besztercze folyók összefolyásánál fekvő² Bákó város; itt tényleg látszanak a püspökség romjai is, de a templomot bizonyos szakadár szerzetesek foglalták el, kik kalugereknek neveztetnek. Ebben a városban a Salvator provincia reformált Ferenc-rendi atyái is, a néhai Szent István király Custodiával egyesítettek, terjedelmes konventtel bírtak, melynek romjai ma is igen jól látszanak, templomuk falai pedig majdnem épek, és alig valami részükben váltak romladozókká.

A hetedik plébánia az előbb említett kalugerpatakin alul, Bogdánfalván van, filiái: Szöllőshegy, Sospatak, Újhegy, Valiszaka, Alsó-Fund.

A nyolcadik plébánia Forrófalván van; filiái: Kövespatak, Clésé, Nagypatak, Nagy-Lonkán, Diószin és Nagy-Szöllős. Ez a plébánia az összes moldvaiak közt a legterjedelmesebb, mert csak Forrófalván több mint ötszáz gazdát számlál; mindennemű gabonában bővelkedik, és a fák legkellemesebb gyümölcseivel dicsekszik.

A kilencedik plébánia a háromszéki havasok tövénél, Gorzafalván van; fiókhitközségei: a sóbányákról híres Tatros és Okna városok, ezeken kívül Petreska, Kászon és Hersa közel az Ojtoz nevű erdélyi szoroshoz. Csak ez a plébánia maradt fenn azokból, melyek hajdan a milkovai püspökséghez tartoztak; innen nem messze fekszik a jelenleg hírnév nélküli Milkónak mondott falucska - valószínűen az ott lefutó folyócska nevéből neveztetett így -, mindazonáltal ott a városnak és abban a püspökségnek terjedelmes romjai ma is láthatók.

---

² Zöld Péter itt tévedett. Az említett két folyó összefolyásánál Galben nevű falu van.

4-szer. Dicsőemlékezetű Corvin Mátyás magyar király a leírt magyarokon kívül sok magyart űzött ki Magyarországból és Erdélyből, akik Husz János eretnek tanítását vallották; ezek Moldvába vándorolván, Moldva akkori fejedelme: az akkor harciasnak mondott István által egyrészükben az ő fejedelemségében tartatván vissza, a Pruth folyó partjánál terjedelmes várost építettek, és az ő eretnek pátriárkájuk, Husz János után Husz-városának nevezték el; az ő tanítványának, Prágai Jeromosnak emlékére pedig a város felett az említett folyó partjához közel egy községben telepedtek le, és ezt Szent Jeromosnak nevezték; az a neve mai napig is mindkettőnek. Másrészükben pedig ugyanezen moldvai fejedelem által az országból kiűzettek azok az eretnekek, kik a krimi Tatárország széleibe bevándorolván, egy bizonyos Csöbörösök nevű várost szállottak meg a várost körülfekvő három községgel együtt, melyek egyikét Szent Antal, másikat Szent János, harmadikát pedig Szent Péter névvel nevezték.

Idők folytán aztán mindnyájan ezek az eretnekek vagy maguk, vagy utódaik elhagyván az eretnokséget, katolikus hitre tértek, és tényleg sértetlenül ezt vallják mindnyájan, de hogy mikor és kinek munkája vagy apostoli fáradozásai folytán történt ez, bármily szorgalmasan vizsgáltam, semmikép sem tudhattam meg; azt azonban megjegyezték, mint őseiktől átvett dolgot, a csöbörösöki öregek, hogy a múlt században sok éven át egy Vaszi papnak mondott, magyar nemzetbeli időzött közöttük, és azután pedig e század kezdetén Csűrös pap körülbelül tíz évig mint plébános volt náluk, és ott halt meg. Husz városában mindig lakik egy misszionárius. Csöbörösökben manapság is csak igen ritkán küldhető misszionárius atya, részint mivel többnyire nincsenek teljes számban a misszionárius atyák, részint pedig alig található közöttük valaki, aki elszánná magát az odamenetelre.

Már most püspöki Excellenciájának kérdéseire röviden felelek: 1764-ben, midőn itt Erdélyben a határország felállítatott, a csíki, gyergyói és háromszéki székekből sokan a székelyek közül, kik undorral viseltettek a katonai élet iránt, családjaikkal együtt Moldvába menvén, engem erős könyörgéseikkel kényszergetni kezdetek, hogy velők együtt oda átmenjek; végre alkalmatlankodó kényszergetéseiktől és az ifjúi kor lelkiületétől meggyőzetvén, én is átmentem Moldvába, és körülbelül két hónapig én is közöttük maradtam, és ezt lelki szorongattatások és keserűség közt töltvén el, onnan ismét visszavándoroltam ebbe a csíki székbe, ahol Madéfalván a szülői házban éjjel elfogatván szoros katonai őrizet alatt Fehérvárra vitettem, és ott egy évig és egy hónapig ugyancsak katonai őrizet alatt börtönben tartottak; végre azon hosszas börtön undora és kellemetlenségei miatt majdnem kétségbeesve, titokban kijátszva az őrköt, eltávoztam, és ismét Moldvába mentem a fentemlített menekült székelyekhez, akik között majdnem 5 évi időtartamig maradtam, és a misszió prefektus atyjának engedelmével mint plébános voltam élükön, ezeken kívül még lelkiekben gondoztam Kömpénben, Tázlón, Furmoszán, Szaloncson, Jánosvölgyén, Ungurénben és Plubokon szétszórta lakó magyarokat, kik most a kalugerpataki misszionárius atyának vannak alávetve. Végre az 1767-ik évben, midőn Jassiban a misszió prefektusánál voltam, arra kért engem, hogy egy bizonyos páter Ferenc nevű öreg misszionáriussal, aki Husz városában plébánoskodott, Tatárországba, az előbb említett csöbörösöki magyarokhoz, ezek lelki vigasztalására és különféle lelkisükségeik kielégítésére a húsvéti ünnepek után, május hónapban mennék el, kinek kérései és a lelkek szüksége s veszedelmei által meggyőzetvén, saját alkalmatosságommal [fogat] elmentem Husz város misszionárius páteréhez, ahonnan visszaküldöttem ugyan saját fogatomat, és a kitűnő misszionárius testvérrel egy tatár lovat vettem, és az ott karucának nevezett szekérbe a lovat befogtam, s szerdán a Pruth folyón átkelve ketten Tatárországba beléptünk.

Felszerelve a moldvai fejedelem útlevelével, a kocsis szerepét majdnem mindenütt én, mint ifjabb vittem, és végre négy napi út után, szombaton este, megérkeztünk a gyakran említett Csöbörösök városába, ahol ugyan a legnagyobb örömmel, de a magyarok bőséges könnyei között a misszionárius páter részére közköltségen épült és fenntartott házba vendégül láttatván

az éjszakát eltöltöttük, és ott maradtunk egész 11 napon át. Másnap, vasárnap reggel, a szabályszerinti imákat elvégezvén, sok öregnek szentségi gyónását hallgattuk ki, és 11 óra tájt délelőtt elvégezvén a szentmiseáldozatot, és szentáldozásban részesítvén azokat, kik gyóntak, én magyar nyelven a városból és a már leírt három községből összesereglett nagy néptömegeknek a keresztény törvény szerint élendő életéről buzdító beszédet mondtam, azután ebédeltünk; délután körülbelül 2 órakor ezen népnek hitoktatást tartottam, általában a szentségekről, különösen pedig a keresztszülők kötelelességeiről, mivel pedig az ő öregeik arról értesítettek minket, hogy már 17 éve nem láttak papot és az ő gyermekeik, serdülők és ifjak, aligha jól vannak megkeresztelve, az ezen szentség helyes és érvényes felvételéhez szükséges dolgok nem tudása miatt, azért összehíván a bábákat és az egyetlen, majnem kilencvenéves, István diáknak nevezett (quasi licentiátus) tanult embert, a keresztség kiszolgáltatását illetőleg vizsgálatot tartottunk, és a legvilágosabban meggyőződünk, hogy a lényegesekben éppenséggel tévedtek: mert a kisdedeket fürdőbe téve, jobb kezükkel három keresztvetéssel jelölték meg őket a bábák, többnyire semmit sem mondván; a fenti öreg pedig, a bábák által így elhelyezett kisdedekre hasonlóan keresztet vetvén, a keresztség alapját kimondotta, de azonkívül semmit sem tett. Ezért a 17 éven alóli serdülőket és ifjakat és a városi bírójuk előtt házasságot kötött férfiakat és nőket is házankint felkeresve, a szükséges oktatással késő éjjelig elláttuk arra vonatkozólag, hogyan kell a keresztség felvételére előkészülniök, amit eddig nélkülöztek. A következő napokon reggel mindig az idősebbek gyónásainak kihallgatásához láttunk, és azután az istenszolgálatot elvégezve hitoktatást tartottunk; ebéd után pedig újra előbb hitoktatást tartottunk az ifjúságnak, és a kifejtett anyagból megvizsgáztattuk őket; végre délután 4 órakor az odahozott 7 éves és azokon aluli kisdedeket három egymásutáni napon megkereszteltük.

Az ötödik napon és azután, megtartva az előbbi napok rendjét, reggeli időben, az ebéd előtt mindig előrebocsátva a hitoktatást, elvégeztük az ifjúság megkeresztelését. Végre a két utolsó napon a nép szentségi gyónását elvégezvén, az ifjúság megkeresztelését, a tökéletes bánat felkeltését, a hit, remény és szeretet felindításával együtt, úgyszintén a Mária-rózsafüzérnek végzési módját az egész népnek betanítottuk, és az így beavatottaknak megparancsoltuk, hogy előttünk, a mi segítségünk nélkül, mindent végezzenek el, és ezt megfigyeltük. Ebéd után pedig 12 bábát megtanítottunk a keresztség helyes és érvényes kiszolgáltatására, és néhány embert kioktattunk arra, hogyan álljanak a haldoklók mellett, és hogyan segítsék őket, végül azon a 14 napon át jártassággal törekedtünk arra, hogy az a nép, az eszköz szükségességével szükséges dolgokban és másokban is jól kioktatva hagyassék ott.

Ezt a népet valóban istenfélőnek találtuk, amely a bűnnek, különösen a súlyosabbnak még az árnyékát is kerüli; az ünnepeket és vasárnapokat a régi naptár szerint szentül megtartja, az egyházi böjtöket a kántorböjtökkel és az ünnepek vigíliáival együtt a legszigorúbban, csaknem, kenyéren és vízen megtartja, hasonló szigorral böjtöl szerdánként, péntekenként és szombatonként, a templomot minden vásár- és ünnepnaponként kétszer felkeresi, és ott a «miserere mei deus» zsoltárt magyar nyelven, más áhítatos magyar énekekkel együtt elénekli; ezenfelül mindennap kétszer páduai Szent Antal responzoriumát magyarul elvégzi, úgyszintén a Miatyánkot, Üdvözlégyet és Hiszekegyet harmincszor ebéd előtt, utána pedig 15-ször elvégzik, a lorettói litániát pedig csaknem az ifjak is emlékezetből mondják és éneklik.

Templomuk a város közepén van kőből, fatoronnyal. Van két ezüst, jól megaranyozott kelyhük, négy miseruhájuk a többi öltözetrel együtt különféle színben. Tehát minden eszköz elég illendő, egy művészi kézzel emelt oltár van templomban, és azon a mennybe felvett Boldogságos Szűz Mária képe van festve.

Amint az isteni kegyelem segítségével megerősített gyengeségünk engedte, amint előre van bocsátva, ezeket művelvén és rendezvén, a 12-ik napon áldást kérve rájuk, reggel a szentmise végeztével ugyanazon fogattal visszatértünk; az egész nép egy mérföld távolságra folyton sírás és zokogás között követett és kísért el, s azután sem szűnnek meg kérni és a mindenszentekre könyörögni, hogy bármiként is gondoskodjunk arról, hogy a misszió prefektusa papot küldjön nekik. Mi a nép ezen óhajait és kéréseit páter Oviller József prefektusnak előadtuk, de igen jól tudom, hogy 1768-ban még nem volt pap küldve hozzájuk, mivel 1767-ben a misszionárius atyák közül kettő meghalt, és emiatt még Moldvában is alig voltak elegendők a misszionárius atyák. Hogy azután valaki közülük arra szánta volna magát, nem tudom; mert én az 1768. évben a menekült székelyek nagyobb részével, a tévedések teljes bocsánatát megnyervén, Erdélybe visszavándoroltam; időközben, mihelyt Excellenciád parancsát megkaptam, írtam a forrófalvi kántornak, hogy engem arról minél hamarabb hitelreméltó módon értesítsen, s ha erről bizonyosságot szerzek, Excellenciádat azonnal hűségesen értesíteni el nem mulasztom.

Legvégül: mi úton és hogyan lehetne lelkipasztoralásukról gondoskodni? Alig és még alig sem vagyok képes átlátni, mert azokat a magyarokat a hitterjesztés szent kongregációja közvetlenül úgy alávetette annak a misszióknak, s a konventuális misszionárius atyák a szent kongregációtól olyan fényes, kiközösítéssel és más cenzúrákkal fenyegető pápai bullákkal láttattak el, hogy alig lenne képes valamelyik pap biztonságban odamenni és ott maradni. Ezenfelül ama misszionárius atyák a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmiképpen sem képesek maguk között - főként a magyart - megtérni; ami miatt nekem sem lett volna szabad ott időznöm, ha XIII. Kelemen pápától a fentemlített moldvai fejedelem által kikoldult felhatalmazással megerősítve, helyesebben ellátva nem lettem volna. Ezt megerősíti az oda bevándorolt és az olaszok mesterkedése miatt ott megmaradni nem tudó két magyar konventuális atyának esete; midőn ezek egy évre engedélyezett joghatóság után, a másodikban rögtön megfosztván attól, hazajövetelüket siettetni voltak kénytelenek.

Miért is, az én gyenge ítélőképességem szerint, azokon aligha lehet másképp segíteni, minthogy a fent dicsért hittérítő szent kongregációnál kieszközöltetik, hogy az olaszokat azon moldvai fejedelemségből mozdítsák el, és helyükbe Erdélynek akár világi, akár szerzetesi papságából a magyar és oláh nyelvet egyformán beszélő papok küldessenek; de az ítéletem szerint legjobbak lennének a szigorúbbrendű erdélyi ferencrendi atyák, akik közül mindig többen vannak, kik azon nyelveket tudják; az ilyen papok pedig annyira szükségesek azon részekben, hogy náluk nélkül a katolikusok csaknem mindnyájan csak név szerint mondhatók katolikusoknak, minthogy az olasz atyák a nyelvek nem tudása miatt nem képesek őket a hit elemeibe oktatni, mert sokan közülük 6, 7, 8 vagy 9 évi időtartamot ott vannak, és mégis egyetlen oktatást vagy beszédet sem tartanak a néphez, megelégedvén a szentmise elvégzésével. Azonfelül csak egyedül az Isten tudja, hogyan hallgatják ki a leírt kérdésekből a nép gyónásait, amelyek szerintem, mint tapasztalt bíró szerint, alig lehetnek valaha teljesek, mivel nem értik a magát vádoló népnek bűneit, azoknak fajait és körülményeit, főképp azokat, melyek a fajt megváltoztatták; ezekről a szerencsétlen magyarok, igen gyakran keserű könnyek között panaszkodván, nekem azt mondták, hogy a nyelvnek már gyakran említett nemtudása miatt talán egész életükben nem gyóntak.

Íme ezek, Nagyméltóságú Elöljáró Úr, miket Excellenciájának kérdéseire rövid, de őszinte tollal előadni szükségesnek találtam, ezeknek nagyobb részét öt év hosszú tapasztalatával és gyakorlatával, hogy valóban úgy vannak, a legigazabban megtanultam és szememmel láttam, egyrészt pedig azon magyar misszionárius atyák és némely szakadár bojároknak őseiktől és elődeiktől merített, egyforma előadásából füleimmel hallottam, sőt néhai Petrás Mihálynak, a volt forrófalvi kántornak, magyar kéziratában: a forrófalvi templomban őrzött, 1671. évben kezdődő naplójában olvastam és magamnak az ő szavaival megjegyeztem.

A rövidség okáért azonban, mivel legkevesebbé sem látszottak összetartozni, sokkal többet részint elhagytam, részint elfeledtem.

Egyebekben szent kezeinek óhajtott csókolása után a tisztelet állandó nyilvánításával maradok

Excellenciádnak legalázatosabb szolgája
és méltatlan káplánja
Zöld Péter csík-delnei plébános”

Csík-Delne, 1781. január 11-én.³

A többször, különféle nemzetiségű személyek által hangoztatott igazság, hogy Moldvában a katolikus hívek csaknem kivétel nélkül magyarok, gondolkodóba ejtette a pápa tanácsadóit. A tények egybeváltak, támogatták, kiegészítették és megerősítették egymást. Összegezve a jelentéseket, megállapították a tényt, hogy a magyar népet lelkileg képtelenek kormányozni a magyar nyelvet nem ismerő olasz barátok. Azt is látták, hogy a Rómából küldött barátokban még csak jóakarat sem észlelhető a magyar nyelv megtanulását illetően, és ezért 1774-ben a pápa rendeletet adott ki, melynek értelmében minden misszionárius köteles működésétől megkezdett 6 hónapon belül a missziós területen élő nép nyelvéből vizsgát tenni, mely vizsga nélkül tovább nem működhetik.

A pápai rendelkezés, bár nagyon szükséges volt, nem járt gyakorlati haszonnal. Írott parancs maradt. A parancs végrehajtását nem ellenőrizték, s a rendelet után 13 évvel Batthyány Ignác, Erdély püspöke ezt írja a római pápának 1787. október 6-án:

„...Ne higgye Szentséged, hogy keveset számít, ha az összes misszionáriusok nem ismerik a magyar nyelvet, mert nemcsak egynéhány szétszórta és ide-odavándorolt magyarról van szó. Sok magyar család van, kik egész helységeket tartanak megszállva, és éppen úgy nem jártasok az oláhban, mint amilyen erősen ragaszkodnak hazai nyelvükhöz. Tűrje el Szentséged, hogy azon szerencsétlenségnek, melyet ők szenvednek, elbeszélésével megszorítsam. Így tehát ezek a misszionáriusok, midőn gyónásokat hallgatnak ki, a bűnöknek bizonyos jegyzékét hozzák el, és ahelyett, hogy a gyónni akarók tárnák ki lelkeik sebeit, maguk a misszionáriusok sorolják el a bűneiket, csaknem úgy, ahogy a némák gyónását szokták kihallgatni; vagy inkább a szavakat variálják és fordítják el, úgy, hogy alig érthetők meg; ezen gyónási módtól annyira irtóznak azok a magyarok, hogy sokan teljes 20 évet engednek eltelni gyónás nélkül.

De ha a lelkeknek ez a veszedelme nem következne is be, az aratást nem képesek azok a jó férfiak összegyűjteni, mert sem tanáccsal segíteni, sem buzdítással ösztönözni nem képesek a bűnösöket, kiket pedig a szívbéli bánatra serkenteni és az élet megjobbítására ösztönözni kellene. De hogyan történjek ez, midőn a gyóntatók a bűnbánók vallási állapotát megismerni nem tudják?...”⁴

A püspök levelére 1788. január 2-án válaszolt a pápa. A válaszból az tűnik ki, hogy ő korántsem látta olyan szomorúnak a helyzetet, mint amilyennek Erdély püspöke írta, de mégis utasította az esztergomi érseket, hogy küldjön Moldvába két magyar papot. E rendelkezésnek megfelelően érkezett Moldvába Pozsonyi Tamás és Bialis atya.

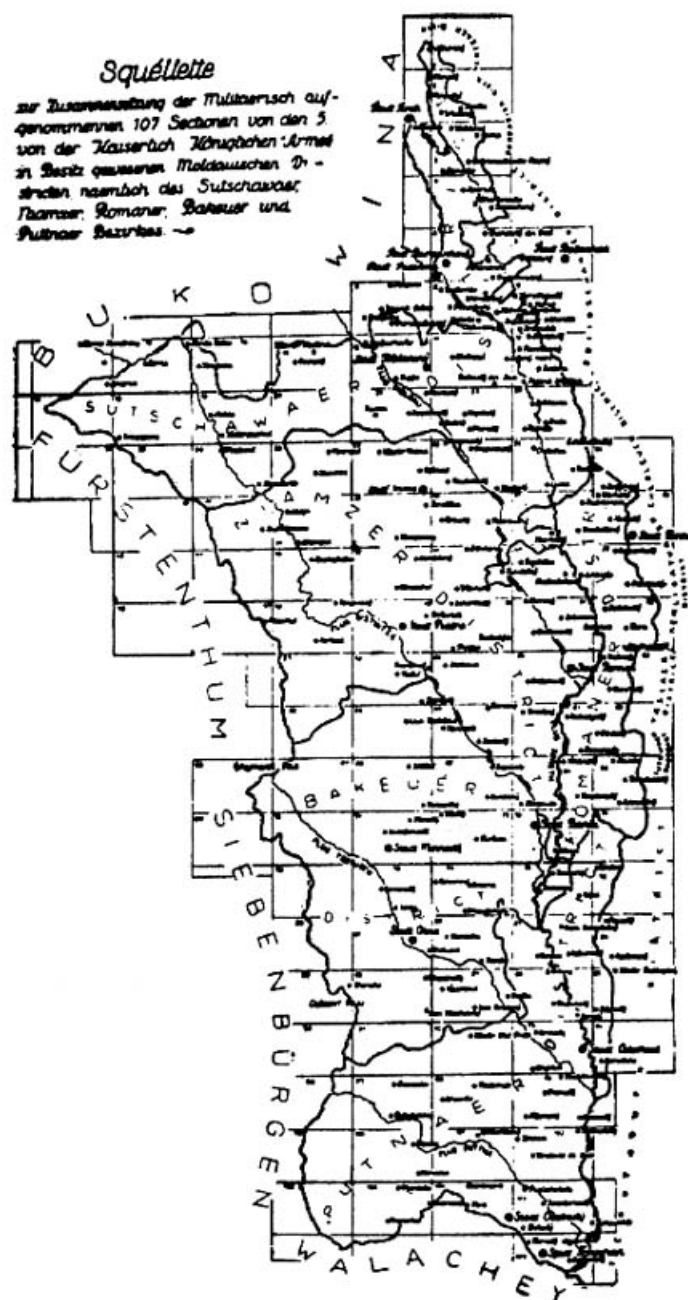
A század végén, 1791-ben, a szisztovói béke értelmében a moldvai missziós terület Ausztria felügyelete alá került. Így remény volt arra, hogy Ausztria a moldvai magyarok érdekében tesz valamit, hogy lelki elhagyatottságukból, magukra maradottságukból őket kiemelje. Természetesen ez az óhajtás is csak azokban volt meg, akik nem ismerték Ausztria valódi törekvéseit.

³ A teljes jelentés eredeti latin nyelven: Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva - Oláhhonban 1868. Marosvásárhely, 1870. 2. rész: Kovács Ferencz Úti-naplója 1868. 57-66.

⁴ Uo. 87.

Mert sohasem volt érdeke Ausztriának a magyarság bármelyik rétegét is istápolni. Nem pártolta a moldvai magyarságot sem, hanem, amint látni fogjuk, mindent elkövetett, hogy a meglévő magyar papok se fejthessék ki működésüket.

A moldvai magyarság tizennyolcadik századi helyzetének leírását Sulzer jelentésével zárjuk, aki beutazta Moldvát (1779), s megállapította, hogy az ott élő magyarok 100000 forint adót fizetnek, és az egész Moldvában mintegy 6000 magyar család él.⁵ Eszerint 25-30000 lélekre tehető ekkor a moldvai magyarok száma, amelybe beleértendők a népes Csöbörösök, a székely kivándorlók által alapított bukovinai községek, valamint Horlest és Halasfalva községek lakói is.

⁵ SULZER, Franz Joseph: Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens. II. Wien, 1781, 85.

A Román Akadémia 1911-12. évi évkönyvében N. Docan akadémiai tag a bécsi hadilevéltárban található térképanyagról értekezik.⁶ Az 1787-1791-es háborúkkal kapcsolatban az osztrák csapatok által megszállott öt moldvai vármegye térképét említi,⁷ s ez a megszállott öt moldvai vármegye éppen az a terület, melyen csángómagyarjaink legnagyobb része él. A térképet vaskos kötetekben őrzött leírás magyarázza. Minden falunak, lakott helynek megadja nevét, házainak, hadviselésre alkalmas férfiaknak számát, a fogatok - lovak és ökrök - mennyiségét; meghatározza a helység földrajzi fekvését, erdeit, rétjeit, vizeit és épületeit. Nevezett területen 33476 házat, 36352 szolgálatra alkalmas férfit, 7053 befogásra alkalmas lovat és 40852 ökröt talál. A feltűnően gyakori „Bejenari” nevű helységekben bujdosó magyarok élhetnek.

De a bécsi állami levéltár is őriz egy rövid tájékoztatót. Ez a 40 lapos leírás⁸ húsz fejezetre oszlik, s Moldva fekvése, határai, éghajlata, domborzata, vizei, felosztása, más tartományokkal, országokkal való közlekedése után a lakosság számát és jellemét így írja le: „Moldva egész lakossága nincs összesen 300000 lélek, de ennek fele sem igazi moldvai. A fennmaradó rész a bukovinai Hotin és Soroka megyéken átjött lengyelországi és ukrainai oroszokból, különösen Bákó és Nemec megyékbe Erdélyből bevándorolt magyarokból, törökökből, Lapusna és Jasi táján élő görögökből, végül örményekből, cigányokból és zsidókból áll, akik az egész országban szétszórta élnek. Míg az általános szabad szellem, középszerű józanság, kissé testiség felé hajlás nem sok jót sejtet, addig más oldalról irigység, gőg, dicsvágy, búskomorság, tudatlanság, fősvényesség, restség és minden más bűn jellemzi őket, s ezekben sajátságosan mind egyformák.”

Bandinus jelentése után az 1792. évi térképleírás⁹ a Moldvára vonatkozó egyik legfontosabb adatsor. A térképen valamennyi községet vagy filiát házak szerint pontosan lerajzolva találjuk; a térképváz csak eligazító. A térképleírásból minket ezúttal a katolikus plébániák és filiák 1792-ben való állapota érdekelhet közelebbről. A térképleírás¹⁰ ideje előtt és után említett vagy sematizmusokban felsorolt katolikus helységek nyilván a térképleírás készítése idején is katolikusok voltak. Ilyenek:

⁶ DOCAN, N.: Memoriu despre Lucrările Cartografice privitoare la Răsboiul din 1787-1791. București, 1911-12.

⁷ Topographische general Beschreibung der im Jahre 1788 und 1789 von der Römisch. Kaiserl. Königlichen Armee in Besitz genomene fünf moldauischen Bezirken I-II. Wien, Kriegsarchiv.

⁸ „Kurze Nachrichten von dem gegenwärtigen Zustand der Moldau” von Bongard. Correspondent mit Moldau und walachei 1782. Fol. 1-41. Wien, Staatsarchiv.

⁹ Maga a térképanyag 107 darabból áll és 1:28000 mértékre készült. A munka 1792. április 12-én fejeződött be Szucsavában, Otzellowitz kapitány tanúsága és aláírása szerint. A térképlapok 62,5 x 41,5 cm vászonpapíron készültek, melyek közül egynéhány a szükség szerint ki van bővítve.

¹⁰ A térképleírás rovatfejei a következők: 1. A helység sorszáma. 2. A helység neve. 3. Hány ház van a helységben? 4. Családfők. Szolgálatra alkalmas férfiak száma. 5. Fogat: lovak, ökrök száma. 6. A helységek egymástól való távolsága. 7. A helység fekvése. 8. Nevezetesebb épületek. 9. Erdők. 10. Rétek. 11. Tavak. 12. Folyók és patakok. 13. Szekérutak és ösvények. 14. Hegyek, dombok és magaslatok. Csak az első öt rovat adatait közöljük. Az egész térképleírást lásd DOMOKOS Pál Péter: Adalékok Moldva történetéhez. Kolozsvár, 1940. 10-12. És LXXXIX-CXIV.

A helység sorszáma	A helység neve	A házak száma	A férfinépesség száma		A fogatok száma		A térkép-részlet száma
			család-fők	szolgálatra alkalmas	lovak	ökrök	
87	Baja }	199	113	86	15	368	12
88	Bogata }						
90	Saska	33	17	16	4	40	
136	Beluschesty	—	—	—	—	—	24
172	Niamtz Stadt	148	140	38	42	160	27
242	Chelestieny	48	20	28	1	16	37
260	Chenderesty	29	5	23	1	16	39
261	Mikleuseny	106	43	63	4	34	
262	Farkaschener	60	27	67	12	34	
263	Schkeia	98	62	36	10	76	
264	Mogosesty }						
265	Jeban }	11	3	8	1	4	
266	Cheleutscheschty	68	68	—	15	110	
267	Jugany	40	23	17	18	18	
268	Bartischesty oder Bartika	22	9	13	—	6	40
273	Tupilatzy	30	16	14	—	20	
282	Kokosch }						
283	Daschid }	30	20	20	5	48	41
284	Weleny }						
285	Onischeny }						
286	Scherbesty lui Talpe }	90	36	59	2	116	
328	Stadt Piatra	313	313	—	100	100	48
344	Beloschesty	24	4	20	2	8	49
354	Bergeoany	44	27	17	10	50	50
359	Boszeny	46	30	16	3	100	
371	Pildesty	29	29	—	12	26	51
372	Giriesty	89	89	—	23	84	
373	Tezkany	41	41	—	7	70	
374	Jakuscheny	23	23	—	8	30	
375	Sebeoany	147	147	—	53	248	
376	Rekiteny	37	23	14	—	42	
377	Adschudeny	40	31	9	—	50	
378	Temescheny	42	41	1	—	76	
379	Retunda	20	9	21	—	10	
380	Buruenesti oder Chernitschesti	70	62	—	9	104	
382	Sagna	58	57	—	—	90	52
383	Retsche oder Beluschesty	4	10	17	—	20	
388	Otzeleny	37	11	26	1	8	
390	Bogitsche	26	4	17	1	4	
391	Bera	23	4	23	3	2	
400	Roman	617	617	—	280	168	53
509	Preschesty	29	29	—	4	23	63
510	Preschesty Mokany	21	21	—	5	24	
511	Pojana lui Juraschku	8	8	—	4	10	

A helység sorszáma	A helység neve	A házak száma	A férfinépesség száma		A fogatok száma		A térkép-részlet száma	
			család-fők	szolgá-latra alkalmas	lovak	ökrök		
513	Megla	14	17	12	3	17	64	
516	Spineny	29	1	17	–	2		
518	Giriesty	18	11	6	–	16		
519	Fönteneclille	87	54	33	4	80		
524	Gerleny	35	15	19	1	38	65	
526	Lespisile	24	21	–	1	18		
531	Pustiian	62	24	40	1	40		
532	Kenpeny	40	15	30	1	40		
537	Solonzu mik	9	12	87	6	14	66	
539	Solanzu mare	29	5	22	–	4		
550	Moinesty dorf	20	15	14	5	16		
551	Stadt Moinesti	46	35	16	18	60		
569	Skorzeny	75	45	4	9	175	72	
570	Nadischa	35	19	21	10	76		
571	Bosoteny	15	9	8	9	60		
573	Turluiu	34	29	5	4	34		
574	Lusi ot Kelugera	87	35	52	30	56	73	
576	Merdschineny	101	54	41	2	128		
577	Kelugera	72	62	10	6	174		
578	Stadt Bakeu	70	70	30	20	52		
579	Dealul Nou	–	–	–	–	–	74	
580	Kischata	19	6	13	–	9		
584	Lusi Manaster Bakeului	33	9	24	2	11		
597	Ungureny	31	31	–	–	124		
598	Valeny	9	–	3	–	–	75	
601	Parintsche	12	12	–	4	46		
609	Rakowa	20	4	10	–	4		
610	Temaschy	23	4	19	–	4		
611	Kietrisch	56	56	–	4	56	76	
613	Dsoseny	26	26	–	23	48		
614	Galbini	114	74	40	1	244		
615	Timeresty							
616	Wale saka							
617	Faraoany							
618	Klescha	234	234	–	14	496	77	
619	Unguri ot Lunka mare Somoska	54	37	17	4	80		
623	Beleneassa	16	20	3	2	32		
624	Sekui ot Walereca	54	86	–	17	136		
625	Orescha							
626	Widraschka							
633	Boitsche	132	121	11	11	348	78	
634	Dermenesty							
639	Stadt Okna							
641	Wyschoara	30	25	5	4	40	81	

A helység sorszáma	A helység neve	A házak száma	A férfinéesség száma		A fogatok száma		A térkép-részlet száma
			család-fők	szolgálatra alkalmas	lovak	ökrök	
642	Tissesty	30	15	15	6	40	
643	Trotusch	108	63	53	25	204	
644	Karakleu	45	24	16	3	92	
645	Bersenesty	35	16	34	2	48	
649	Bretila	64	51	19	2	128	82
651	Onesty	56	23	24	5	52	
657	Reketschiny	24	24	–	3	72	
658	Fentenele						
660	Gura Reketinului	45	50	–	7	95	83
692	Wale Saka	63	88	–	2	216	86
694	Saskutul	16	16	–	–	20	
695	Belkutza	32	14	18	6	20	
700	Keiutzul	24	14	19	2	20	
707	Vale saka	39	28	21	2	88	87
709	Gutinasch	23	11	12	2	18	
710	Putschumy	84	47	40	–	128	
713	Kaschinul	195	85	17	67	24	
714	Lusi Kaschinului	175	60	127	23	48	
717	Bachna	36	15	25	6	32	88
716	Bogdanesty	148	65	92	16	100	
718	Grosety	170	55	124	40	105	
719	Chereste	15	11	14	8	21	
721	Cherscha	55	22	26	22	42	89
722	Skitu Prala	2	–	–	–	–	92
732	Adschiud Stadt	61	61	–	9	196	93
738	Ploskuzeny	10	10	14	1	58	94
740	Unguri ot Domnesty	13	18	–	8	–	
756	Kloster Wisantie	86	76	35	150	80	96
757	Wisantie						

Az én másolatomnak hiánya, hogy a térképleírásnak csak első öt pontjára ad feleletet, s hogy a „bujdosók” jelentésű „Bejenari” helységeket, szórványokat különösen, alaposan nem jegyeztem fel. Ezek a bujdosók székelyek, akik a Siculicidiumot követő bűnvizsgálat előtt a Székelyföldről menekültek el. A térképleírás előszavában említett 22 szórványhelység az ő lakóhelyeikre vonatkozik.

Gatti Vince, a misszió prefektusa, 1800. január vége és március eleje között meglátogatta a moldvai katolikus magyarokat, és látogatásáról jelentést küldött Rómába. Adatai a következők:¹¹

Tottros és Groseste	222 család	1144 lélek
Farraoano	333 család	1554 lélek
Clesia	251 család	1448 lélek
Vallesacca	220 család	1148 lélek
Calughera	539 család	2347 lélek
Trestiana		

¹¹ IORGA, Nicolae: Studii și documente cu privire la istoria Românilor. București, 1901. I. 144-145.

Baccó		
Baratz		
Tamasceno,	486 család	1807 lélek
Aggiudeno,		
Recheteno		
Giudeno		
Sabboano		
Grieste		
Allaoceste	463 család	1499 lélek
Janacaki', ¹²		1321 lélek
Talpa	83 család	415 lélek
Usci	126 család	653 lélek
		<hr/>
		2723 család 13336 lélek

A kimutatás beszél Tatrosról, Gorzafalváról, Forrófalváról, Klézséről, Bogdánfalváról, Kalugeránról, Tamásról, Aggiudenről, Rechitenről, Halasfalváról, Miklósfalváról, Talpáról és Huszról, de nem közöl adatot Barátról, Szabófalváról és Gheriestiről, pedig csak e három plébánián legkevesebb 4-5000 lélek élt. Így az akkori katolikusok összes száma 18000-re tehető. Csöbörösök és a bukovinai, szintén magyar falvak nincsenek beszámítva.

Gatti 1801. február 8-án is készít egy statisztikát, melynek végösszege 13057 lélek. Második statisztikájából is hiányzik Szabófalva, Jassi, Gheriesti; Talpát és Janacakit sem említi meg. Hozzávetőleges számítással 19-20000 lélek élt ebben az időben.

A XIX. század legelején a hívekben bizonyos öntudat is észlelhető, mert papjaiktól követelik, hogy magyarul lássák el lelki szükségleteiket. Ez a követelés azért vált szükségessé, mert az ájtatosságokat is román nyelven kezdték tanítani. Sőt Brocani Domokos prefektus 1804. június 15-én elrendelte, hogy a kalugeri, bákói, baráti és prezesti plébániákon románul végezzék az imádságot és hitoktatást.

Erre, a hívek könyörgésére, 1803-ban Bocskor István nevű lelkes magyar pap érkezett Moldvába, aki méltóan látta el hívei lelki szükségleteit, felismerte elhagyatottságukat, és mindenképpen segíteni akart rajtuk. Azonban Bocskor működését a misszió prefektusa nem nézte jó szemmel. Nem teljesítette a szabófalviak kérését sem, hogy Bocskor Szabófalvára kerüljön plébánosnak. A prefektus felfogását ebben a kérdésben a magyar származású, de lelkében fekete-sárga Hammer konzul is magáévá tette, és Bocskor működését ártalmasnak, sőt károsnak ítélte. Ezért 1807-ben Bocskort elfogták, és Temesvár börtönébe zárták. Hammer Bécsből nem Bocskorhoz hasonló embereket kért a moldvai magyarok részére, hanem olyanokat, akiket politikailag (a bécsi udvar szellemében) már megdolgoztak.

Idegen fajtabeliek: tatár, török hadak, olasz, lengyel barátok s osztrák vezető politikusok egyformán gyűlölték a moldvai magyar népet. Azok a fizikai testet ölték meg, ezek az értelmet és a lelket. S mindennek ellenére a moldvai magyarság lélekszáma fokozatosan emelkedik.¹³ Így

¹² Ienacache nevű földesúr Miclăușeni-ben templomot épített. Ienacache alatt Miclăușeni értendő.

¹³ Ismeretes Hammer 1807. május 14-i jelentése, amelyben számadatokat is közöl (IORGA, Nicolae i.m. 342.):

Berardi Bonaventura prefektus kimutatása szerint 1814-ben 25000 magyar élt Moldvában. S az öntudat is erősödik. Amikor a nép látja, hogy Rómába hiába fordul segítségért, végső elkeseredésében Ausztria császárához panaszlevelet ír, és magyar papért eseng. Kérésükre Dénes Imre pécsi egyházmegyei pap Jassiba ment, ahol iskolát nyitott, és a vallástant magyarul tanította. Dénes mindössze 12 évig maradhatott Moldvában. Jassiban való működése után Prezesten és Kalugrában plébánoskodott.

1817-ben Erdélyben nagy éhínség volt, aminek következtében ismét sokan vándoroltak Moldvába.

1822-ben Raab konzul már 40000 magyart említ. 1823-ban alakul meg a prezesti egyházközség.¹⁴ Ebben az évben Bécs utasítja Erdély kormányzóságát, hogy vizsgálja meg a csíksomlyói barátoknak a bákói kolostor iránti igényét. Ez a lépés is eredménytelen maradt. 1824-ben Lippa konzul 50000-re teszi a magyarság számát. Ebből az évből való Csipkés orvos Erdélybe küldött tudósítása is, melyben a tanult ember a moldvai viszonyokat írja le. Sajnos az írás nem került elő.

A gyűlölet, amellyel az idegen fajtabeliek a magyarokkal szemben viseltettek, némiképp magyarázható; lelkiismeretlenségnek, nemtörődomségnek is minősíthető. Ezzel szemben azonban semmiképpen sem lehet megérteni s még kevésbé menteni a szomszédos Erdély és Magyarország tétlenségét a moldvai kérdésben. A többé-kevésbé rendszeressé vált érintkezés, a jövés-menés, a panaszok áradata mindmégannyi alkalom volt a testvéri kapcsolatok ébren tartására és megerősítésére. De semmi mozdulat. Úgy, hogy ez időben is a tétlen Erdélybe idegen pap ment közvetíteni. Ez a megértő idegen Paroni Fülöp János, Moldva apostoli helytartója, aki 1825-ben Kolozsvárra utazott, és július 6-án a magyar minoriták főnökével, Studer Rudolfal szerződést kötött, melynek értelmében a rend évenként 6 magyar szerzetest küld Moldvába évi 100 tallér kifizetése ellenében. Azonban a 100 tallér fizetése el-elmaradt, és a pontatlanságból vizsály fejlődött ki Erdély és Moldva között.

1828-ban leégett a jassi plébánia, a moldvai magyarság kérdését tanulmányozók mérhetetlen kárára. Benne égett ugyanis minden fontosabb, a moldvai kérdést megvilágító írás.

1830-ban alakult meg a pusztinai egyházközség.¹⁵

Tudvalevő, hogy a fejedelemségekben a fanarióta korban nem volt román hadsereg. 1831-ben, miután orosz segítséggel a török Moldvából kiűzetett, „a belbátorság fönntartása végett” 1400 főből álló gyalog- és lovas csapat megszervezését vették tervbe. Sorozás, újoncozás következett. Ismét mérce alá került a mérce elől Csíkból kivándoroltak utódainak egy része. A Szeret menti magyarok azonban, főleg a szabófalviak és tamásfalviak, azt kívánták a sorozó-

---

Faraoani	350 család	1935 lélek
Clesia	380 család	1928 lélek
Grosescht	310 család	1581 lélek
Valesacca	278 család	1365 lélek
Kalughera	762 család	3647 lélek
Temascheni	450 család	2370 lélek
Reketeni	340 család	1874 lélek
Allaucesti	460 család	2367 lélek
Saboani	680 család	3448 lélek
Husch	172 család	792 lélek
	4182 család	21307 lélek

---

¹⁴ Döbrentei Gábor kérdései s Petrás Incze János feleletei a moldvai magyarok felől. *Tudománytár* 1842. Lásd: DOMOKOS Pál Péter „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979. 1317-1351.

¹⁵ Uo.

bizottságtól, hogy mutassa elé nekik a német császár és a magyar király parancsát, és akkor szívesen adják fiaikat katonának, de másképpen nem engedelmeskednek. Többszöri felszólítás után Bigidoff orosz tábornok rátört a szabófalviakra, 96 halottat és 72 sebesültet hagyván maga után az ásóval, kapával, kaszával védekezők soraiból. Az oroszok 1 tisztet és 3 közlegényt veszítettek. A magyar revolúciónak csúfolt felkelés utókövetkezményei a deres, kaloda, bot és korbács voltak.¹⁶

Erről az eseményről tudósít egy újabban megjelent „Emlékezés az 1831-es parasztfelkelésben elesett szabófalviakra” című írás is.¹⁷ Erdős Szászka Péter, szabófalvi termelészövetkezeti dolgozó hosszú idő óta faluja monográfiáján dolgozik, s annak egyik fejezetében megemlékezik az északi csángók 1831-es parasztfelkeléséről. Írása szerint nem egy község, hanem falvak sora lázadt ekkor fel, s Szabófalva a Román tartománybeliek székhelye volt. „A falvakat kötlevel, írott egyezség forrasztotta egybe... örök álltak a bojárokat ellenőrizve az utakon és a falukapuknál, és szóban a legtávolabbi falvak is közölték egymással a tudnivalókat. A felzendült közösségek piros zászlót tűztek ki, éjszaka pedig szükség esetén »lármafákat« gyújtottak távolra világító jelként... megegyeztek abban: ha valamelyik falu megszegné az egyezséget, az összes falvak ellene mennek, és felégetik.”

Erdős Szászka Péter 300 elesetről és számos súlyos sebesültről tud. A halottak listáját még 1937-ben kijegyezte az egyházi anyakönyvből, amelyben az akkori pap, Alois Casu „Sequim Bellum Russicum contra Saboarum...” cím alatt sorolja fel a neveket.

Hogy a „láadás” nem volt általános, azt kizárólag a néhány magyar pap fáradozásának tulajdoníthatjuk. Ezzel szemben a lázadók megalázásában a vezető szerepet az olasz papok vitték, úgyannyira, hogy Arduini Ráfáel Péter, Moldva új apostoli vikáriusa, a szent engedelmesség nevében kénytelen megtiltani a magyar szó üldözését: „És valamint esztelenül jár el, aki franciául akarna prédikálni azoknak, akik csak németül vagy szlávul tudnak, éppen így áll a dolog... az adott esetben, midőn a misszionáriusok a hitből román nyelvű oktatást akarnának adni annak a népnek, mely csak magyarul tud.”¹⁸

1836-ban a Magyar Tudományos Akadémia Gegő Elek ferences szerzetest Moldvába küldi, hogy jelentést tegyen az ottani állapotokról. Gegő könyvét az Akadémia 1838-ban adta ki.¹⁹ Bármennyire érdekes is a könyv, ismertetését nem tartom szükségesnek. Későbbi komoly állítások szerint ugyanis Gegő mindössze 4 napot töltött Moldvában. Csupán Tatrosig járt, s így utazása Jassiig és vissza nem történt meg.²⁰ Úgy képzelem, hogy Gegő értesüléseit Pap Sándor tatrosi plébánostól szerezte, aki hosszú időt töltvén Moldvában, az egész kérdést jól ismerte. Gegő könyve s útja mégis alapvető fontosságú, mert ő közölte a „Codex Bandinus”-t legelőször, és ő hívta fel a magyar közvélemény figyelmét a moldvai kérdésre.

A már említett szerződés értelmében, melyet a moldvai misszió prefektusa az erdélyi minorita renddel kötött, a moldvai magyar klérus tetemesen szaporodott. Ezt az olasz misszionáriusok igen rossz néven vették, számtalan feljelentést írtak főnökeiknek, s fondorlatokat eszeltek ki, csak hogy szabaduljanak a magyar papoktól. Sikerült is Lukotya Mansvétot és Konya Kornélt kiintrikálni. Szívükben, tetteikben, a pápa által követelt nyelvtanulásban az olaszok semmi javulást sem mutattak. 1839. március 4-én Pap Sándor tatrosi plébános a magyar papok számának csökkentésével kapcsolatban azt írja: „Ami a magyar atyák számának apasztását illeti, amiről említést tesz a tisztelendő Prokurátor levele, az nagyon káros lenne a magyar népre

¹⁶ JERNEY János keleti utazása... I. Pest, 1851. 109-110.

¹⁷ ERDŐS SZÁSZKA Péter emlékezésének részletét közreadja Imreh István. *Korunk* 1982. 3. 222-224.

¹⁸ AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908. 74.

¹⁹ GEGŐ Elek: A moldvai magyar telepekről. Buda, 1838.

²⁰ Lásd Petrás Incze János 31. fejeletét. *Tudománystár* 1842.

nézve, mert nem a misszionáriusok fáradozása, hanem a saját nyelvök szeretete által tartatnak meg a katolikus vallásban, amit bizonyít sok városnak és falunak elpártolása a katolikus vallástól csak azért, mert elfelejtették szülői nyelvöket, és ez megtörténhetik majd a huszbeliekkel is, kik nem ismerik szülőik nyelvét. Ami már megtörtént, újra megtörténhetik. Másodszor a szentségek, különösen a bűnbánat szentsége, a nyelv nem ismerői által legkevésbé sem szolgáltatathatók ki a lelkiismeret sérelme és a feloldozás semmis volta nélkül. Mindenki előtt ismeretes, hogy a Moldvába jövő olasz atyák sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem ismerik, és ezek egy vagy két hónap múlva, a plébániákra kihelyeztetvén hozzálatnak a hívők gyónásának kihallgatásához, füzetből kérdezvén a bűnök neveit; és mi történik? Az, amit a józan ész nálam nélkül is bűnnek mond, ugyanis: kérdezik a bűnbánótól, hogy ezt vagy azt a bűnt követte-e el? A felelet igennel (ita) vagy nemmel (non) történik, és így végig szaladnak az egész füzetten úgy, hogy sem a gyóntató sem a gyónó nem ért meg semmit. Azután megadják a feloldozást, de kérdem: mit oldoz fel, ha semmit sem ért? Talán az ita állítószócskát, vagy a non tagadószócskát? Hol van a számbeli és fajbeli vagy pedig a súlyosság szerinti ismerete a bűnöknek, a tudatlan miféle tanítást, miféle orvoslást vagy miféle elégtételt adhat? Végül a bánat, a szentségnek legszükségesebb része, semmis, ha azt a gyóntató nem kelti fel; mert a nagy járatlanság miatt a nép saját magától nem indítja fel. Aki ezeket tudja, tagadhatja azt, hogy a magyar nyelv Moldvában szükséges? És mégis azt terjesztik elé, hogy a magyar páterek számát apasztani kell. Ezeket a szent kongregáció gyógyítaná, ha nem volna rosszul tájékoztatva.”

Csik vármegye híres fürdőjén, Borszéken, 1841 nyarán sok száz ember találkozott. De a nagy emberforgalomban is feltűnt egy magas, izmos, testes, barna arcú, feketén-fekete hosszú szakállú papember, Arduini Ráfáel Péter, az olasz származású moldvai apostoli helynök. A gyönyörű barna ember kíséretében magas, karcsú ifjú pap járt gyér szakállal, sárgásbarna színű hajjal, komoly tekintettel. Az ifjú ember Petrás Ince János csángómagyar pap, pusztinai lelkész. Mind a ketten Borszék természeti szépségeinek megcsodálására és üdülésre jöttek. A Budáról hasonló céllal érkezett magyar tudós, Döbrentei Gábor nagy örömmel értesült a két pap Borszéken létéről, és 1841. július 20-án, a kölcsönös látogatások után embereink együtt beszélgetnek a moldvai magyarság sorsáról. Ebből a beszélgetésből fejlődik ki a határozott rokonszenv Petrás és Döbrentei között. Ezután (július 22-én) írja Döbrentei 38 kérdését Petrás Ince pusztinai magyar plébánoshoz, majd Petrás 38 feleletét Döbrenteinek. A feleletek mindegyike tárgyilagos, értelmes válasz, s értéküket igen növeli Arduini püspöknek 1841. július 28-án írt megerősítése.²¹

A feleletek szerint 1839-ben 57300 katolikus magyar él Moldvában. Rendkívül érdekes és fontos Petrás 7. felelete, melyben a „Van-e köztük szabad birtokos, nemes?” kérdéssel kapcsolatban a „rezes” szót magyarázza: „Bírnak azonban ma is némely helyeket, s azon birtokaiknál fogva, mint kisebb Nemesek oláhosan »Rezesek«-nek hívatnak, melly nevezet használtatik az oláh nemzetű hason birtokúakra is. Én úgy vélekedem, hogy az érintett »rezes« szó nem ok nélkül vehette eredetét a magyar »részes« szótul, melly úgy láczik alkalmasint kijeleli az aféle birtokosok helyzetét, minthogy részbe osztoznak egymással. (...) Ilyen szabadon bíró »rezes« vagy részes embereké Kotnár melletti Jozepeszt falu, hol nehány, ma magyarul mitsem értő család István Vajda ajándokából hiteles oklevelek tartalmánál fogva szabad birtokának jogaival ma is él, mégis az efféléknek mindnyája adót fizet. (...) a többi Moldován Rezesekből is, ha nem mindnyájan is, sokan mégis magyar eredetűek,... s főkép a nyelv felejtése oláhosíthatta el, amit több helyen magok is örömet elmesélnek.”²²

²¹ Uo.

²² Uo.

Petrás feleleteiből tudjuk meg továbbá azt is, hogy 1841-ben 8 magyar pap van Moldvában, hogy Arduini jóindulatú lelki vezető, aki magyar ábécéskönyvet nyomtatott. Megemlíti, hogy a prezești parókia 1823-ban, a pusztinai 1830-ban, a tatrosi 1831-ben, a galaci 1837-ben, a foksáni 1838-ban, a valényi 1840-ben, a horlesti és talpai pedig 1841-ben létesült.

Petrás Ince János a moldvai életnek legrokonszenvesebb, legkedvesebb és legtevékenyebb papja. Valószínűleg a Zöld Péter által említett forrófalvi krónikáiról, Petrás Mihály kántornak egyenes leszármazottja.²³

Petrás Ince János Forrófalván született 1813-ban.²⁴ Az elemi iskolát szülőfalujában végezhette, középiskolai tanulmányait pedig a Kantában (Kézdivásárhely) fejezte be, és itt is lépett a minoriták szerzetébe. Szerzetesi fogadalmat 1834-ben tett, 1836-ban pappá szentelték, és 1839-től csángó vérei közt működött. Három évig pusztinai plébános, azután végig klézsei pap.

Láttuk, hogy Petrás Ince János készséggel adott feleletet Döbrentének. Jerney János, Veszely, Imets, Kovács, Szarvas Gábor otthont találtak moldvai útjuk alkalmával Klézsén Petrásnál.

Meleg szavakkal emlékszik meg róla Kovács: „Ő az, kinek neve megérdemli, hogy arany betűkkel jegyeztessék a moldovai csángók annalisaiba. Külseje megnyerő, termete izmos, közép, képe tojásdad, színezete barnás, szemei mandula vágatúak, orra kissé hajlott, bajusza fölfelé pödört, szakállja szürkés, hegyezett, modora olyan, melyről el lehet mondani: mi a szívében, az a nyelvén... fia lévén a derék csángó népnek, ismeri, átérzi sokat szenvedett fájának sebeit, fájdalmait.”²⁵

A Döbrentének küldött feleletein kívül még 20 csángó dalt közölt Petrás, és azután élete végéig tudósításokat küldött „Rokonföldi” néven a *Magyar Nyelvőr*-nek.

1886. szeptember 6-án rablógyilkosok ölték meg a felejtethetetlen emlékü papot. Petrus Neumann, bogdánfalvi lelkész előszóval mondotta el nekem, hogy ő a gyilkosság hírére azonnal Petráshoz futott Klézsére. Petrás ágya, szobája vérrel volt tele, feje hatalmas sebtől vérzett. Sápadtan járkált szobájában. A gyilkosok nevét sohasem mondotta meg, bár hangjukról felismerte őket. Mintegy két hónapig vitte sebtét, és azután csendesen elhunyt. Gyilkosai azt gondolták, hogy sok pénze van. Csalódtak.

A klézsei temető kicsiny kápolnájában fakeszt jelzi földi maradványai helyét a következő felírással: „Tisztelendő Pater Petrás János klézsei megyének 45 esztendősen lelképásztora itt fekszik. Kimúlt ez világból a rablók keze által életének 75. esztendejében, papságának 50. esztendejében, szeptember 6 napján Anno 1886.”²⁶

A moldvai magyar élettel kapcsolatosan még egy rokonszenves, tudós magyar orvosról, Viola Józsefről (1770. március 15.-1858. március 16.) kell megemlékeznünk, akit a Magyar Tudományos Akadémia is levelező tagjává választott 1838. szeptember 7-én.

²³ Egészen pontos adatom van édesapjáról, Petrás Ferencről, kinek imakönyve saját kezű bejegyzésével tulajdonomban volt, de a II. világháborúban, sajnos, elveszett. A szakadozott bőrkötésű imakönyv Pázmány Péter „Imádságos Könyv”-e volt 1631-ből. Első, bőrbe húzott fatáblája belső oldalán szépen írt betűkkel ez állt:

„Anno 1724 Die 23-tia Novembris natus: Joannes Udvarhelyensis filius Joannis Szebeni Patrini ejus Stephanus Zsendelyes & Anna Szopos baptizavit A R D P Joannes Gyalogi.”

A kötés első lap a) oldalán: „Joannes Szebeni Csíkszentgyörgy Anno 1781.” Alább olvashatatlan német írás. A kötési lap b) oldalán:

„Nunc vero francisci Petrás Cantoris hujutis Forrófalvensis Anno 1793 post mortem ejus quae contigit 5 Maii 1843 obtinuit filio suo Innocentio Petrás Minoritae Conventuali e Provincia Hungariae nunc Missionarius in Moldavia.”

Ezek szerint Petrás Ince János édesapja Petrás Ferenc, forrófalvi kántor volt, kinek kántorsága 1793-ban kezdődött, s aki 1843. május 5-én halt meg.

²⁴ Lásd Petrás Ince János kézírását fényképe alatt.

²⁵ Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva - Oláhhonban 1868. Marosvásárhely, 1870. 2. Rész: Kovács Ferencz Úti-naplója 1868. 24.

²⁶ Nem 75, hanem 73 éves korában halt meg. Vö. a fényképe alá írt évszámmal.

Nyárádköszvényesen született, és kezdetben ugyanott tanult, később pedig Pesten és Bécsben végezte tanulmányait. Egyike volt azon 32 orvosnak, kiket József császár az akkor folyó török háború idején Laudon vezérsége alatt Temesvárra leküldött; Belgrád bevétele estéjén ezredorvossá nevezték ki. A francia háború alatt Olaszországban volt. 1801-ben Erdélybe, 1807-ben Bukovinába rendeltetett szárnyorvosi minőségben. 1808-ban Stourdza herceg meghívására Jassiban vállalta a Spiridon nevű kórház felügyelőségét. Később az összes moldvai kórházak és egészségi intézetek kormányzója és a főváros rendes orvosi hivatalának vezetője lett. A török agai ranggal és a Nifsánrenddel, az orosz drága gyűrűvel, a római udvar az aransarkantyús rend nagykeresztjével, Ausztria pedig arany érdempénzzel tüntette ki a kolera és döghalál idején végzett munkásságáért. Egy nagyobb munkát is írt.²⁷ Gazdag emberként halt meg (az egész Ledény falu az övé volt), Jassiban temették el.²⁸ Viola két csángó dalt is közölt a *Tudománytár* (Új folyam) VII. kötetében.²⁹

Az utazók közül jelentős Jerney János, aki 1844-ben járja be egész Moldvát és Besszarábiát. Tapasztalatait 2 terjedelmes kötetben adta ki. Rendkívül értékes munkáját nem nélkülözheti senki, aki a kérdéssel foglalkozik.

Jerney moldvai útja alatt kisebb-nagyobb ásatásokat végeztetett, melyeknek eredményét könyvében szintén közli. Moldvai tartózkodása alatt a kalugeri csángók tömegesen keresték fel, és arról panaszkodtak neki, hogy „rezes” birtokukat bizonyos Prunkul boér elperelte, pedig ők a nevezett birtoknak igazi tulajdonosai. Ezt írással is tudják igazolni. Az írást 1837. június 26-án Magni Károly prefektus misszionárius kezébe tették le. Magni elismervényét, mely az átvételt igazolja, Jerney látta. A kalugeriek panaszára Jerney a budapesti lapokban felhívást tett közzé „Fölszólítás Moldvából a magyarhoni földes uraságokhoz” címmel, melyben földművelésre alkalmas helyet kér a kalugeri magyar csángók számára, kik bármelyik percben szívesen átköltöznek a magyar földre.

A cikk után nem volt nyugta Jerneynek. Távoznia kellett Moldvából. Vele együtt ki akarták utasítani az összes magyar papokat is, kiknek száma akkorra nyolcra emelkedett.

Paroni Fülöp János moldvai apostoli helynök és Studer Rudolf kolozsvári minorita rendfőnök között létrejött szerződést a 6 magyar minorita érdekében már említettem. A minorita rend a szerződés értelmében oltártestvéreiért évi 100 tallért követelt. Moldva apostoli helynökei ezt nem fizették rendesen, és így pereskedés lett a vége. 1845-ben Kopácsi József, Magyarország hercegprímása magára vállalta a minoriták költségeinek fizetését,³⁰ sőt a rendet arra kérte, hogy küldjön annyi konventualistát, amennyit csak lehet. Erre a rend még két szerzetest küldött Moldvába. Azonban a magyar papok számának megnövekedése, Jerney cikke s az olaszok lármája miatt Moldva kormánya az összes magyar papok kiutasítását határozta el. Sardi Pál apostoli helynöknek csak nagy nehezen sikerült a rendelet végrehajtását megakadályozni. A két utóbb küldött barátanak azonban mennie kellett. A „de Propaganda Fide” pedig Sardi Pál kérésére Kopácsi beavatkozása ellen tiltakozott. A tényekből azt látom, hogy Kopácsi önként vállalt fizetési kötelezettségének nem tett eleget, mert Szabó Román, az erdélyi magyar minorita rend főnöke 1848. május 4-én követelte a minoritáért járó díjat, és mivel nem kapta meg, visszahívta őket a moldvai magyarság kimondhatatlan kárára.

A minoriták távozásával az öntudatos magyar életnek is vége lett. Sardi Pál, Antonio Stephano, Josephus Salandri olasz püspökök elválasztották a katolikus vallást a magyar nyelvtől. A magyar katolikus templomokban román imádságot és énekeket vezettek be. Olasz oltártestvéreiknek

²⁷ VIOLA J.: *Diaetetik für einen Regenten*. 1883.

²⁸ BENKŐ Károly: *Marosszék ismertetése*. Kolozsvár, 1868-69. 52.

²⁹ BITAY Árpád: *Viola József*. *Erdélyi Irodalmi Szemle*. 1924. január.

³⁰ IORGA, Nicolae: i.m. 215-216.

kötelességévé tették, hogy magyar híveiket a templomban és az iskolában tanítsák a román nyelvre, s román nyelvű könyveket írtak és nyomtattak híveik számára.³¹ Kimondott harcot folytattak ama magyar befolyásból származott felfogás ellen, hogy Moldvában a katolikus vallás egyet jelent a magyar nemzetiséggel.³² Az olasz konventualisták csángómagyar gyermekeket küldenek a római noviciátusba, kik e nagyszerű intézményben elfelejtik édes anyanyelvüket, és mint olasz barátok - nemcsak nyelvben, de érzésben is idegenek - térnek meg szülőföldjükre.

A XIX. század fordulójának idejéből fennmaradt két statisztikai közlést, a Gatti Vincéét és a Hammer konzulét előbb már részletesen ismertettem s adataikat közöltem is. Nem kívánom az ismert magyar szerzők (Gegő, Jerney s később Kovács és Imets) adatait sem ismételni. Éppen ezért az újabb vizsgálódást Antonius de Stefano, moldvai katolikus püspök által 1851-ben kiadott „Schematismus S. Missionis Romano-Catholicae in Principatu Moldaviae” szám-sorának bemutatásával kezdem meg.

E sematizmus az 1851-ből való Julián-naptár mellékleteként jelent meg, amely ezenkívül a 81-109. lapon a moldvai püspökség latin nyelvű történetét, a püspökök időrendi felsorolását, a feltámadási szertartást, június 27-ére Szent László magyar királyért és november 5-ére Szent Imre hercegért mondandó imádságokat tartalmazza. A sematizmus 22 plébániát és 186 filiát, összesen 208 helységet sorol fel. Jelzi a plébániákon használatos nyelvet is. Eszerint 22 plébánia közül 16-ban magyarul beszélnek. Kitér, hogy Dzsida falván, Bákóban, Bargovánban, Buteán, Kalugarban, Klézsén, Forrófalván, Foksánban, Gorzafalván, Halasfalván, Prezesten, Szabófalván, Pusztinában, Tatrosban, Bogdánfalván és Valénban hivatalosan magyarul beszélnek, és hogy a gajcsánai, szőlőhegyi és pusztinai templom Szent István magyar király, a visántai templom pedig Szent László magyar király tiszteletére épült.³³

A következő sematizmus 1855-ből való, de ez már a lélekszámot nem tünteti fel, csak annyit jelez, hogy 25 plébánia, 28 pap, 80 templom és 10 kápolna van az egyházmegye területén. Megnevezi az egyes templomok védőszentjét, a templomépítés idejét, és azt, hogy mióta van a plébániának anyakönyvkönyve. Az 1875-ből való sematizmus adatait az 1851. évi sematizmus adatai mellé állítva itt közlöm:

Sorszám	Plébánia		Schematismus 1851			Schematismus 1875		
	Hivatalos neve	Közhasználatú neve	Használt nyelv	Filiák száma	Lélek-szám	Használt nyelv	Filiák száma	Lélek-szám
1	Adiudeni	Dzsida falva	magyar román	9	1819	magyar román	2	1932
2	Bacău	Bákó	magyar román német	8	1039	magyar román német lengyel	14	2654
3	Bărgăoani Talpa	Bargován	magyar román német	11	1392	magyar román német	9	1225

³¹ Almanachul Catolic pe anul 1925.

³² IORGA, Nicolae: i.m. 201. és 224.

³³ A XIX. század elején a jászvásári püspök magyar nyelvű körleveleket küldött a papokhoz. Ilyeneket látott még Kárpáti Grácián, szabófalvi pap néhány parókia levéltárában, 1906-ban. A klézsei népiskolában a hittant magyarul tanították abból a néhány oldalas kis füzetből, mely a latin és magyar betűk tanítására is szolgált. Tartalma néhány magyar, valamint latin szó és mondat, azután a szokásos imák magyar és latin szövege. Ez a magyar olvasás tanítására szolgáló kis füzet azonban nem Magyarországról került a csángók kezébe, hanem a jászvásári római katolikus püspök jóváhagyásával adták ki 1841-ben, a püspökség székhelyén: Jászvásárhely.

Sorszám	Plébánia		Schematismus 1851			Schematismus 1875		
	Hivatalos neve	Közhasználatú neve	Használt nyelv	Filiák száma	Lélek- szám	Használt nyelv	Filiák száma	Lélek- szám
4	Botoșani	Botosán	lengyel német román	17	620	lengyel német román	1	960
5	Burianești	Burjánfalva	–	–	–	–	–	1100
6	Butea Miclăușeni	Butea	magyar román	4	2188	román	3	2319
7	Călugăra	Lujzi Kalugar	magyar román	9	2750	magyar román	5	2320
8	Cleja	Klézsa	magyar német	12	3103	magyar román	8	2829
9	Dărmănești	Dormánfalva	–	–	–	magyar román	31	2301
10	Fărăoani	Forrófalva	magyar német	1	2812	magyar román	1	3000
11	Focșani	Foksán	magyar román német	9 –	817	magyar román német	6	1126
12	Galați	Galac	román német olasz görög gall	–	352	német román olasz lengyel	–	2060
13	Gheriești	Gyéres	–	–	–	magyar román	3	2280
14	Grozești	Gorzafalva	magyar román	13	3004	magyar	24	2982
15	Hălăucești	Halasfalva	magyar román német	12	3107	román	5	2684
16	Horlești	Horlest	román	5	556	román	9	857
17	Huși	Husz	román	6	2098	román lengyel	2	2482

Sorszám	Plébánia		Schematismus 1851			Schematismus 1875		
	Hivatalos neve	Közhatalmatú neve	Használt nyelv	Filiák száma	Lélek- szám	Használt nyelv	Filiák száma	Lélek- szám
18	Ismail	Ismail	–	–	–	olasz német	4	97
19	Jași	Jászvásárbely	német lengyel román	–	2100	német román gall olasz	3	4795
20	Oțeleni	Acélfalva	–	–	–	magyar román	6	1345
21	Pășcani	Paskán	–	–	–	–	–	–
22	Prăjești	Prezest	magyar román	10	2627	magyar román	6	2675
23	Pustiana	Pusztina	magyar román	25	2940	magyar román	19	2682
24	Răchiteni	Rekitén	–	–	–	–	–	–
25	Săbăoani	Szabófalva	magyar román német	6	3395	magyar román német lengyel	4	3607
26	Tămășeni	Tamásfalva	román	2	2128	magyar román	4	1972
27	Trotuș	Tatros	magyar román	13	1713	magyar román	8	1639
28	Valea-seaca	Bogdánfalva	magyar román	2	1830	magyar román	2	2129
29	Văleni	Valén	magyar román	12	3362	magyar román	6	2757
			22 plébánia 16 magyar nyelvű	186	45752	26 plébánia 18 magyar nyelvű	185	58809

Az 1875. évi sematizmus adataiból látni lehet, hogy 26 plébánián 185 filián, összesen: 211 helységben 58809 lélek él, és hogy a 26 plébániából 18-ban magyarul beszélnek.

A későbbi sematizmusokban a plébániák nyelve már nincs feltüntetve. A magyar anyanyelvű katolikusok számát a hivatalos népszámlálás adatai közt sem találjuk fel. A XIX. század végén mégis van egy munka,³⁴ mely a nyelv és származás kérdését némileg megvilágítja. Ezek az adatok a magyar irodalomban jórészt ismeretlenek, és ránk nézve oly nagy fontosságúak,

³⁴ LAHOVARI, G. I. - BRĂȚIANU, C. I. - TOCILESCU, Gr. G.: Marele Dicționar Geografic al României. I-VI. București, 1898-1904.

hogy szükségesnek tartom közölni azok szó szerinti magyar fordítását. Az adatok tehát a „Marele Dictionar Geografic al României” című műből valók,³⁵ amelyet G. I. Lahovari, az Országos Román Földrajzi Társaság vezértitkára, C. I. Brătianu, a román hadsereg földrajzi intézetének igazgatója és Grigore G. Tocilescu akadémiai tag, egyetemi tanár 1898-ban, Bukarestben szerkesztett.

„Bákó vármegye lakói legnagyobb részben románok, de találunk a földműves nép között régi kolóniákat is, melyek magyar eredetűek, és megőrizték mai napig nyelvüket és katolikus vallásukat. Megtartották etnikai karakterüket olyan mértékben, hogy vannak egész falvak csángó családokkal, ahol nem tudnak egyetlen szót sem románul, mint pl. Forrófalva, Klézse stb.

A magyar telepeseket két ágra oszthatjuk: először csángómagyarok, akik a legrégebb időktől, a moldvai vajdaság megalapítása előtt már a Szeret völgyében laktak, annak jobb partján, és lakott területük Lespeztől egészen a legdélibb pontig, Răcăciunig tart. A katolikus vallás híveinek száma ebben a megyében 32463 hívő, sokkal több, mint akármelyik más megyéjében az országnak. Ez a vallás 25914 lélekkel 80 községben van elterjedve.

Adjud: A község lakossága nemzetiség szerint: 1385 román, 10 görög, 16 bolgár, 75 magyar, 665 különféle nemzetiségű; vallás szerint 1414 ortodox, 109 protestáns stb. XV. századi oklevelekben Adjud Egyedhalma néven is szerepel.

Agiudeni: Román megyei nagyközség. Lakossága 249 családfő, azaz 885 lélek, akik közül 2 tud írni-olvasni. 255 házuk van. Ebből 175 családfő 563 lélekkel magyar. Van egy katolikus kőtemplom, amelyet 1881-ben építettek, és ma is jó állapotban tartanak.

Ardeoani: Bákó megyei nagyközség. Népesége nemzetiség szerint: 933 román, 4 bolgár, 36 magyar stb.

Bacău: Az itt lakó csángók közül néhány beszéli, hogy a régi feljegyzések szerint lett volna egy Calugeri Bákó nevű csángómagyar, aki a várost építeni kezdte, és akiről a várost elnevezték. A Moldvában lakó katolikusoknak püspöke Bákó városában lakott. Népesége nemzetiség szerint így oszlik meg: 5110 román, 6122 zsidó, 560 német, 485 magyar stb. Vallás szerint: 5170 ortodox, 6122 zsidó, 1133 katolikus stb.

Bahna: Bogdanești község faluja Bákó megyében. 56 családfő 288 lélekkel, kik közül 229 magyar és 59 román.

Bălușești: Román megyei nagyközség. 255 családfő 1098 lélekkel, kik közül 25 tud írni-olvasni. A község lakossága románokból és magyarokból tevődik össze. A magyaroknak 107 családjuk van, 470 lélekkel.

Bărgăoani: Neamț megyei nagyközség. 639 családjából 156 magyar. Van egy katolikus templom is helyi pap nélkül.

Berendești: Román megyei falu, 1606. május 12-én Movila Jeremiás Szabófalvával együtt a seculi kolostornak ajándékozta. A községet csak magyarok lakták, akik a község megszűnéskor Szabófalvára költöztek át.

Berzunțul: Bákó megyei nagyközség. Nemzetiség szerint: 1881 román, 1 görög, 248 magyar stb.

Bogata: Bákó megyei falu. Van egy katolikus temploma, melyet a lakosok 1885-ben építettek. A családfők száma: 57, 220 lélekkel.

---

³⁵ Utóbb főként Lükő használja fel ezeket az adatokat.

Bogdana: Bákó megyei nagyközség. Van 6 temploma, 4 ortodox és 2 katolikus, melyek közül az egyik Gutinásban, a másik Valea-Seacă van, és a gorzafalvi paphoz tartozik. A népesség nemzetiségi szerint: 1748 román, 245 magyar stb.

Bogdănești: Bákó megyei nagyközség a tatrosi járásban. A falut Bahna [Bahána], Pîrgărești [Szöllőhegy], Nicorești [Szitás] és Satul Nou [Újfalu] falvacskák alkotják. Négy temploma közül egy ortodox Bogdănești faluban, s a többi 3 katolikus egyenként Tután [Diószeg], Szöllőhegyen és Újfaluban van. A népesség 2786 lelket tesz ki, kik közül 2684 román és 101 magyar.³⁶

Bogdănești: Bákó megyei nagyközség a szereti járásban. Három temploma közül kettő ortodox és egy katolikus. Lélekszáma: 726, kik közül 576 román és 142 magyar.

Borzești: Bákó megyei falu. Két temploma van, melyek közül az egyiket Nagy István vajda 1492-ben átépítette.³⁷

Breaza: Román megyei falu. Lakossága: 12 család 76 lélekkel, ezek közül 19 magyar.

Brusturoasa: Bákó megyei nagyközség, 5 faluból áll: Palanca [Palánka], Ciugheșul [Csügés], Ciobănușul [Csobános], Brusturoasa és Belegheț. A községben 5 ortodox templom és Csügés faluban egy katolikus templom van. Nemzetiségi szerint 4023 román, 378 magyar stb.

Butea: Román megyei falu. 1744 lakosa közül 20 tud írni-olvasni. 368 család 1472 lelke mind magyar.

Călugăreni: Román megyei falu 286 lélekkel, akik kivétel nélkül mind magyarok.

Capota: Bákó megyei falu. 60 családfő 168 tagjával él a faluban, kik közül 75 magyar.

Chetris: Bákó megyei falu. Két temploma van: egy ortodox és egy katolikus, 342 lélekkel.

Ciocani [Csík]: Bákó megyei faluban 1704-ben épült katolikus templom van, 43 családfő, 130 lélek.

Cleja [Klézse]: Bákó megyei nagyközség. A község lakossága 606 családfő, 2529 családtaggal, akik közül 51 román és 2379 magyar.

Comănești [Kománfalva]: Bákó megyei nagyközség. Öt ortodox és egy katolikus temploma van, 3486 lélek közül 3225 román és 260 magyar.

Corhana: Román megyei falu. 216 lakosa közül 60 család, vagyis 140 lélek magyar.

Corni-Ungurî: Epurenî, Fălciu megyei község közepén lévő falu 783 lélekkel, akik magyar eredetűek és katolikus vallásúak.

Cotnari: Jassi megyei nagyközség, melynek lakossága 744 család, 2698 lélekkel, akik részben románok és részben magyarok.

David: Román megyei falu, 34 család 135 lélekkel. Ez a népesség csak nem kivétel nélkül magyarokból áll, akiknek fatemplomuk van. A falut régebben Scheianak hívták.

Dămieniști [Deménfalva]: Román megyei nagyközség 1233 lélekkel, kiknek nagy része román, de ahol 78 magyar család 299 lélekkel is él.

Dormănești [Dormánfalva]: Bákó megyei nagyközség. 918 család van 3968 lélekkel, akik közül 3747 román és 215 magyar.

³⁶ Ez a szám a valóságnak nem felelhet meg, mert Bahánában a már említett 229 magyart, Pîrgăreșten (Szöllőhegy) 534 nagybörzszt magyart, Nicoreșten (Szitás) 135 magyart és Satul-Nou-ban (Újfalu) 202 magyar lelket említ meg a könyv későbbi helyein.

³⁷ A másik templom katolikus. Borzest lakóinak jórésze magyar.

Doljești: Román megyei nagyközség 2769 lélekkel. A népességnek több mint fele magyar.

Fărăoani [Forrófalva]: Bákó megyei nagyközség. 369 család; 1508 lélekből 36 román és 1443 magyar.

Fărcășani [Farkasfalva]: Román megyei falu. A község lakossága kizárólag magyarokból áll, akiknek száma 120 családban 480 lélek.

Fîntînele: Jassi megye Șipote nevű falujának nyugati részén létesült falu, amelyet 1879-ben építettek telepések részére. 157 család 750 lelke részben román, részben magyar. Van katolikus templomuk is.

Fundul Răcăciuni [Külsőrekecsin]: Bákó megyei nagyközség 1066 lélekkel, akik közül 32 román és 1004 magyar.

Galbeni [Trunk]: Bákó megyei falu katolikus templommal, 124 családfő, 379 családtag.³⁸

Ghirăești [Gyéres]: Román megyei nagyközség. 498 család, akik közül 280 magyar. Ez a község Tetcani [Kickófalva], Iugani [Jugán] és Bărtești [Bertest] falukból van összetéve, melyek egyetlen katolikus parókiát alkotnak Gyéres központtal, ahol papjuk is lakik. 1756-ban Birăești-nek [Bírófalva] hívták.

Gîrleni [Gerlén]: Bákó megyei nagyközség 1731 lélekkel, akik közül 896 román és 814 magyar.

Grozești [Gorzafalva]: Bákó megyei nagyközség, melynek 3288 lakója közül 1660 román és 1538 magyar.

Gutinaș: Bákó megyei falu, melynek 100 családjában 320 lélek él.³⁹

Hălăucești [Halasfalva]: Román megyei nagyközségnek 625 családjában 2178 lélek van. 400 család, 1500 lélek magyar katolikus.

Horlești: Jassi megyei falu, melynek 262 lelke elrománosodott magyar, katolikus vallással.

Huși: Fălciū megyei város. Hușiban 12600 lelket találunk, akik közül 7836 ortodox és 1838 katolikus. A pápista magyarok ma más nyelvet nem értenek, csak a románt, amelyen papjaik prédikálnak.

Iepureni: Fălciū megyei nagyközség, melynek 2095 lakója van. A lakosság részben román, részben magyar.

Iugani: Román megyei falu. 582 lélek közül 400 magyar.

Lespezi [Lécped]: Bákó megyei falu. 881 lélek közül 137 román, 719 magyar.

Luizi Călugera [Lujzi-Kalugar]: Bákó megyei nagyközség. Népességének 1878 lelke közül 76 román, 1802 magyar.

Mărgineni-Unguri: Bákó megyei falu, melynek 631 lelke kivétel nélkül mind magyar.

Mogoșești [Magosfalva]: Román megyei nagyközség. 526 családjában 1797 lélek van, ezek közül 200 család magyar.

Nadișa [Nádas]: Bákó megyei nagyközség. Népessége 2039 lélek, 1791 román, 241 magyar stb.

Nicorești [Szitás]: Bákó megyei falu 29 családjában 135 lélek van.⁴⁰

---

³⁸ A község színmagyar.

³⁹ Magyar község.

⁴⁰ Szitás tiszta magyar falu.

Osebiți: Bákó megyei falu. 175 családban 592 lélek, kik mind magyarok.

Osebiți-Mărgineni: Bákó megyei nagyközség. 227 családjában 872 lélek él, kik közül 452 román, 372 magyar stb.

Pildești [Keldest]: Román megyei nagyközség. A község lakosságának többsége magyar, 220 családban 803 lélek.

Pîrgărești vagy *Tisești* [Szöllőhegy]: Bákó megyei falu 534 lélekkel, kiknek többsége magyar.

Ploscuțeni: Tecuci megyei nagyközség. 245 családjában 900 lélek van. A lakosság magyar, katolikus temploma is van.

Poiana-Uzului: Bákó megyei falu. Népesége 127 lélek, akik csaknem mind székelyek [magyarok].

Poiana-lui-Iurașcu: Román megyei nagyközség. 238 családjában 924 lélek él, kik közül 432 lakos magyar.

Prăjăști-Unguri vagy *Prăjăști-Catolici*: Bákó megyei falu 1200 lelket számláló népességgel és katolikus templommal.

Pustiana [Pusztina]: Bákó megyei falu. Népesége 762 lélek, kiknek többsége magyar.

Răchiteni [Rekettyés]: Román megyei falu. 380 lélek lakossága kizárólag magyar.

Răducăneni: Fălciu megyei nagyközség 411 családdal, 1864 lélekkel. A község 1806-ban létesült magyar telepesekből.

Román vármegye: Ebben a megyében 30 katolikus templom 8 plébánia alá tartozik, akiknek lelki vezetését egyenesen a jászvásári püspökség intézi.

Román város: 1571-ben a pápai nuncius azt látja, hogy ennek a városnak és vármegyének magyarjai, akiket a Husz-féle eretnokség megmételtyezett, visszatértek a katolikus vallásra.

Satul-Noș [Újfalu]: Bákó megyei falu. 833 lélek, kiknek többsége magyar.

Satul-Noș [Újfalu]: Bákó megyei falu. 202 lélek, kik mind magyarok.

Săbăoani [Szabófalva]: Román megyei nagyközség. 2462 lélek, kiknek többsége magyar.

Tețcani [Kickófalva]: Román megyei falu. Népeségének többsége magyar, 251 lakója van.

Tuta [Diószeg]: Bákó megyei falu 311 magyar lélekkel.

Ungureni: Tecuci megyei falu. 750 lélek él benne. A falu régisége a XVI. évszázadig vezethető vissza. A falut már akkor magyarok lakták, akiket Dabia Voda telepített le feleségének, Dafinának ajándékképpen.

Valea-Mare [Nagypatak]: Bákó megyei nagyközség, melynek 1563 lakója van; két katolikus temploma és egy iskolája.⁴¹

Valea-Seacă [Bogdánfalva]: Bákó megyei nagyközség. 2839 lelket számlál, négy temploma van, melyek közül három katolikus.⁴²

Vladnicul [Lábnik]: Bákó megyei falu. 480 lakója van. Katolikus templomát 1854-ben Vidrașcu Pascal építtette.”⁴³

---

⁴¹ Nagypatak tiszta magyar falu.

⁴² Színmagyar község.

⁴³ Lábnik néven színmagyar község.

A századforduló idejéből még egy másik érdekes munka is van, a „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache” 1902-ben megjelent IX. kötete, melyben a tudós lipcsei tanár, Weigand Gusztáv ad számot 1894-1902. évi tanulmányútjáról, s amelyben „Fremde Elemente in der Moldau” címmel magyar csángóinkról is megemlékezik.

Jelentésében 58000 csángót és székelyt, 2100 a székelynél és a csángónál régebbi magyart említ. Grozești (Gorzafalvát) 3000 lakóval, Bahnát (Bahánát) 60, Nicurești (Szitásfalvát) 50, Satul-noi (Újfalut) 80, Pîrgărești (Szöllőhegyet) 100, Tutát (Diószeget) 90 házzal sorolja fel. Slănic (Szaláncz), Păcurele (Degettes) falvakat nagy részben székelyek lakják; Bogdana (Szárazpatak) és Borzesti egyharmada, Onești (Ónfalva) fele, Troțuși (Tatros) nagy része, Doftana (Doftana) egynegyede székely. Dărmănești (Dormánfalván) 2700 román és 200 székely, Comănești (Kománfalván) 650 román és 260 székely, Brusturoasa 1800 román és 300 székely él; Stufu, Berzești, Sîrbi, Pustena, Ploșnița és Vizantie falvakban is jelentős számban laknak székelyek. Természetesen sok székely az idők folyamán elrománosodott, különösen az elszigetelt községekben, de községük Săcuieni neve emlékeztet a székely eredetre. Ilyen elrománosodás észlelhető Adjud (Egyedhalma), Balcuța (Belkut) és Săscut (Szászút) stb. községekben.

A székelyektől teljesen különböző, magyarul beszélő nép a csángó. A csángók római katolikus vallásúak, s már legnagyobb részük elrománosodott. Román vármegyében a következő plébániák vannak: 1. Săbăoane (Szabófalva) 3 faluban 4525, 2. Gherăești (Gyéresd) 5 faluban 2842, 3. Hălăucești (Halasfalva) 5 faluban 2935, 4. Tămășeni (Tamásfalva) 4 faluban 2641, 5. Adjudeni (Dzsida falva) 3 faluban 2594, 6. Răchiten (Domafalva) 2 faluban 1392, 7. Butea (Miklósfalva) 3 faluban 2220, 8. Oțeleni (Aczélfalva) 7 faluban 1465, 9. Bărgăoane (Bergován) 6 faluban 1251 lélekkel. A bákói dékánátusban a következő hét plébánia van: 1. Bacău (Bákó) 15 faluban és 2 városban 3671 lélekkel, kik közül néhány száz nem csángó, 2. Prăjești (Prezest) 13 faluban 4119, 3. Văleni (Valén) 7 faluban 1920, 4. Luizi-Călugăra (Kalugár) 5 faluban 3317, 5. Valeasacă (Bogdánfalva) 3 faluban 2631, 6. Fărgăoane (Forrófalva) 2 faluban 3032, 7. Cleja (Klészse) 6 faluban 4238 lélekkel. A jassi-i dékánátusban van a horlesti plébánia, 5 filiájában 1643 lélekkel. A huși plébánián 440, a răducănenin 900 lélek. A többi négy idetartozó falu lakosai se nem csángók, se nem székelyek. Valószínű, hogy ezeknél valami régebbi magyar népesség.⁴⁴

A felsoroltak szerint Weigand a Tatros völgyében kb. 4000 magyart, a Román megyei kerületben kb. 22000 csángómagyart, a Bákó megyei kerületben pedig kb. 24200 csángómagyart és a csángómagyarnál régebbi magyart talált. A három terület magyar lakosságának száma tehát 50000 körül van. Ez a szám azonban véleményem szerint nem fedti a teljes valóságot, mert a tatrosvölgyi adatokból Szalánc, Szalánctorka, Degettes, Szárapatak, Borzest, Ónfalva, Tatros, Doftana, Esztufuj, Szerbek, Pusztina, Ploszkuczén, Újszántó községeknek az adatai hiányoznak. Így a jelentés kezdetén jelzett számok fedik a valóságot, mely szerint a magyarok száma mintegy 60000 lélek.

Az a megállapítása, hogy a huszi és răducăneni katolikus magyarok a csángómagyaroknál régebbiek, rendkívül érdekes és figyelemreméltó. Semmi lehetetlenség nincs ebben az állításban. Beszédjünkben az sz-ezés Weigand szerint is kun hatás. S így a könyvem elején tett állítást Weigand fejtegetése is megerősíti.

Igen érdekes továbbá Weigand könyvének „Der Ursprung des s-Gemeinden” című fejezete. Ő ugyanis jártában-keltében hallott több nép között olyan beszélgetést, amelyből megállapította,

---

⁴⁴ WEIGAND, Gustav: Neunter Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache. Leipzig, 1902. 157.

hogy az s és cs helyett mindig sz és jésített s (š)⁴⁵ hangokat mondanak. Első pillanatban azt hitte, hogy elrománosodott görögökről van szó. Feltevését mindaddig helyesnek vélte, amíg csak a Bánság és Kis-Oláhorország mintegy 20 „sz”-ező falujában járt. Moldvába utazása előtt aztán tudóskörökből, valamint a „Marele Dicționar Geografic” c. munka jegyzeteiből arról értesült, hogy Moldvában szintén vannak sz-ező közösségek. Útja során meg is találta ezeket, sőt - amint mondja - a rejtély megoldását is, eredetüket illetően.⁴⁶ A megoldás nagyon egyszerű: a helyen beszélők ugyanis nem elrománosodott görögök, hanem csángómagyarok vagy elrománosodott csángók.

Moldvában a magyarul beszélő katolikusoknak két fajtája van: a székelyek, akik szétszórtaan élnek a városokban, de legfőképp a Tatros völgyében, valamint a Bákó körüli falucsoportban kompakt tömegben lakó csángók. Keveredés a székelyek és csángók között nem fordul elő, mert különböznek egymástól: 1) nyelvben - s helyett sz-et, cs helyett ș-et ejtenek a csángók; nyelvükbe román szavak keveredtek, ezért a székelyek a csángót nem értik meg olyan jól, mint a csángók a székelyt; a csángók ugyanis a templomi nyelv révén ismerik a magyar irodalmi nyelvet is; 2) típusban - a csángók általában nagyobbak a székelyeknél, arcuk teltebb, vörösseszőke, többnyire göndör hajuk van, ez azonban nem mindig kék szemmel párosul, hanem - különösen Klézse környékén - sötétbarnával. Lenszőke haj és mélykék szem is előfordul, de kimondott barna igen ritkán. A székelyek között szőke és barna típus is van; 3) viseletben - a Román és Bákó környéki ún. csángó viselet nem más, mint régi román viselet, melynek hordását a katolikus papok azért követelik meg, hogy híveiket meg tudják különböztetni a görögkeleti románoktól. Ez a viselet a Beszterce völgyében, Bukovinában és Hotin megye környékén ugyanígy fennmaradt, tehát nincs szó valóságos csángó nemzeti viseletről.⁴⁷

Kevés azon csángó községek száma, melyek nyelvüket megőrizték: Valeasacă vagy Bogdánfalva, Fărăoane vagy Forrófalva, Cleja vagy Klézse, Valeamare vagy Nagypatak és Luizi-Călugăra vagy Kalugár. Itt a csángó dialektus köznyelv, az asszonyok vagy egyáltalán nem, vagy igen gyengén beszélnek románul. Ezen a vidéken Weigand, mint írja, a magyar nyelv használatára valósággal kényszerítve volt. A közlekedés és az iskolák révén ez nemsokára másképp lesz, véli.⁴⁸ Săratán, Săcăturăn románul és magyarul egyformán beszélnek; ez az eset Szabófalván, Pildeșten, Talpán és Bergovánon is. Ezekon kívül Istensegíts, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva lakói is sz és ș-sel beszélnek.⁴⁹ A Szeret völgyében még egész sor katolikus csángónépességű falu van, ahol az emberek tudják, hogy nagyszülőik még magyarul beszéltek, de ők nyelvük elvesztésével elrománosodtak. Ha ezek románul is beszélnének, az sz és ș-es szójejtésük sajátosságosan megmarad, mely sajátosság a közvetlen szomszéd román eredetű lakosságnál nem észlelhető. A falvaknak harmadik fajtája is található, melyeknek lakói nem katolikusok, hanem ortodoxok, azonban kiejtésükből és típusukból kétségbevon-

⁴⁵ LÜKŐ Gábor (A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. Budapest, 1936. 57.) figyelmeztet, hogy a cs megfelelője a moldvai magyar nyelvjárásban nem a c, hanem a jésített s (š). Nem lévén nyelvész, csodálhatni-e, ha e téren hibátlan nyújtani nem tudtam? (Megjegyzem azonban, hogy Lükőnek nem minden „figyelmeztetése” ilyen objektív. Pl. nem egy helyt azért hibáztat, hogy később megjelent forrásmunkák adatait 1929-30-ban nem vettem figyelembe.)

⁴⁶ WEIGAND, Gustav: i.m. 131-137.

⁴⁷ Weigandnak ezt az állítását fenntartással kell fogadnunk. Azonos viselet természetesen lehet az általa említett területeken, mert mindenütt fellelhető a magyar lakosság nyoma. Ez a viselet azonban éppen olyan joggal lehet a csángók régi viselete, mint amilyen joggal azt a románok magukénak vallják.

⁴⁸ A felsorolt öt falunál sokkal több faluban beszélnek csángóink köznyelvként a magyar nyelvet, még 1934-ben is.

⁴⁹ Weigand itt ismét téved. Közismert tény ugyanis, hogy a bukovinai magyar falvakat 1764 után Csíkből és Háromszékből kivándorolt székelyek alapították, akik sose beszéltek sz-szel és ș-sel.

hatatlanul megállapítható csángó származásuk, bár környezetük miatt már régebben elrománosodtak, és nyelvükkel vallásukat is elhagyták.

Weigand hat selypen beszélő községet tanulmányozott: Bogdánfalvát, ahová a román nyelv a legkevésbé hatolt be (506 lélek), Szabófalvát, ahol szerinte sok család házi nyelve a román (537 lélek), Prezestet (507 lélek), Marginént (508 lélek), Buteát⁵⁰, Miclăușeni (Miklósfalva) mellett, melynek lakói bár katolikusok, de egészen el vannak románosodva, 536 lélekkel. Budești-n és Bălțatești-n az idősebb nemzedék még sz és ș-sel beszél, de valamennyien ortodox vallásúak, azt sem tudják, hogy csángó eredetűek volnának. Csupán a 75 éves budești Ion Boca mesélte, hogy egy dombon állott a lipovánok (óhitű oroszok) temploma, mely nyilván azonos a régi katolikusok templomával. Hogy Budeștin csángók és nem lipovánok voltak, ahhoz szó sem fér. Az egész vidék és végig a Beszterce völgyének helynevei kétségtelenül igazolják, hogy a csángók és székelyek voltak az őslakók, kik később elrománosodtak. Megállapítható mindez Bandinus jelentéséből is.

A csángók hangsúlyozása is különbözik a románokétól, és beszédtempójuk lassúbb.

Az említett falvakon kívül (melyekhez még Răducăneni, Husz és feltehetően Găiceana is tartozik) Weigand szerint a következő sz-ező beszédű, elrománosodott, gyakran románokkal kevert lakosságú falvak vannak Moldvában.

Adjutól Bákó felé: 1. Răcăciuni, 2. Vladnic, 3. Valea rea, 4. Gioseni, 5. Gălbeni, 6. Tâmaș, 7. Pietriș, 8. Sărata, 9. Săcătura, 10. Mărgineni, 11. Prăjești, 12. Părincea Horești, 13. Budești (Stilpenin hallani éppúgy, mint Crăcăoanen, hogy a lakosság valamikor csángó volt), 14. Bălțatești.

Bákótól Román felé: 15. Bălușești, 16. Slagna, 17. Buruienești, 18. Agiudeni, 19. Oțeleni, 20. Răchiteni, 21. Miclăușeni-Butea, 22. Șcheia, 23. Fărcășeni, 24. Tămășeni, 25. Rotunda, 26. Gherăești, 27. Tețcani, 28. Jugani, 29. Mircești, 30. Hălăucești, 31. Mogoșești, 32. Cosmești.

A Moldova völgyében: 33. Bărticești, 34. Nisporești, 35. Horlești, 36. Bărlești, 37. Iosîpeni, 38. Cotnar.

A tudós német tanár után időrendben Radu Rosetti román író értekezik „A magyarok és a moldvai katolikus püspökségek” címen,⁵¹ s ebben a tanulmányban kertelés nélkül kimondja, hogy a csángómagyarok községeinek keletkezési ideje egybeesik a moldvai fejedelemség létrejöttével, vagy még korábbi. Állítja, hogy Moldova jó részének toponímiája magyar.

Sok helyes és pontos megállapítás után nagy kár, hogy Rosetti a tudós objektivitását elveszítve a csángók nagy részét a Szeret bal partjára viszi, pedig nagyobb részük a jobb parton van. Az a merész állítása pedig, hogy a szétszórt falvakban már egyáltalán nem tudnak magyarul, nem felel meg a valóságnak, mint ahogy az sem, hogy a tatrosvölgyi székelyek eredete csak a XVII. század elejéig vihető vissza, hiszen Tatros városa a XV. század elején már áll, s a gorzafalvi harang oldalán levő 1568-as évszám sem erősíti meg ezt az állítást. A történész céltudatosan fölületessé lesz, sőt következtelenné is nemegyszer. Műve elején ez áll: az ősbirtokok okiratai mutatják, hogy a csángók által lakott községek ősi időktől fogva (din veci) fennállanak, később mégis kijelenti: ezen részeket előbb románok lakták, és csak utánuk jöttek ide a magyarok.

A XIX. század közepétől lassú pusztulásnak indul a magyar élet. A kései ottjárók csak sírnak a pusztulás felett, de nem kopogtatnak a jog, az igazság ajtain a 60000 magyar érdekében.

⁵⁰ Weigand 80 éves házigazdája közölte Buteán, hogy apja még magyarul beszélt.

⁵¹ ROSETTI, Radu: Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova. București, 1905.

A csángók jogfosztottsága olyan szembetűnő s közismert, hogy a román fejedelemségek egyesülését megelőző 1857-es ideiglenes országgyűlésen nem kisebb ember, mint Mihail Kogălniceanu emelt szót mellettük. 52 javaslatot terjesztett elő „a nem ortodox keresztény polgárok jogainak elismeréséről”. Beszédében többször is kitért a csángókra, s külön a szabófalvi Rab János esetére, akit egyhangúlag képviselőnek választottak, de ezt hivatalosan nem fogadták el, mondván, hogy Rab János katolikus. „Legyünk igazságosak Románia összes fiaival szemben” - hangoztatta, mert „mindenekfelett tisztelnünk kell másokat ahhoz, hogy szabadságunkat kiérdemeljük.”⁵²

Nagy jelentőségű ez a megnyilvánulás, még ha Kogălniceanu alig néhányadmagával képviselte is álláspontját, s javaslatából nem is lett törvény.

1858-ban Koós Ferenc, 1868-ban Veszely, Imets és Kovács, 1871-ben Szőke Károly, 1874-ben Szarvas Gábor, 1881-ben Munkácsi Bernát látogatják meg a csángómagyar népet. Mindannyian beszámolnak látogatásuk eredményéről.⁵³

1884-ben megszervezik a jassi-i püspökséget, s két év múlva papneveldét állítanak fel. A papnevelde célja: új papságot nevelni az idegenből jöttek helyébe.⁵⁴

1895. július 26-án külön rendelettel szervezik meg Moldva területén „Provincia Sf Josif” címen a minoriták provinciáját Halaucesti (egykor Halasfalva) székhellyel. 1897-ben a minorita rend Halasfalván rendházat is épít.⁵⁵

A jassi-i püspökség papneveldéje és a halasfalvi minorita rendház, melynek noviciátusa Szabófalván van, neveli aztán a csángómagyar gyermekekből a sovén, római katolikus vallású román nemzetiségű papokat.

1866-ban adták ki Jassiban Salandari József apostoli vizitátor, moldvai püspök konventualista szerzetes akaratóból és parancsából a képen látható elemi katekizmust (Katehismul elementar pentru tinerii romano-catolicî). Nem kétséges, hogy ezt a hittankönyvet a jassi-i püspök a magyar tanulók számára készítette. Ebből tanulták a római katolikus csángómagyar gyermekek a hit igazságait egészen 1893-ig, az új román népoktatási törvény meghozataláig. Ettől kezdve úgy találta jónak a román kormány és a jassi-i püspök, hogy a magyar gyermekeknek még a hittant is kár anyanyelvükön tanítani. Jobb nekik, és az egységes népességű román állam szempontjainak is jobban megfelel, ha emlékét is elfelejtik annak, hogy apáik valamikor magyarul tudtak és tanultak. A kétnyelvű katekizmus beszédes jele a Moldvában élő nagyszámú katolikus magyarságnak, az egynyelvű pedig ugyanolyan fontos dokumentuma a valláson keresztül történő románosításnak.

Mártonos Antal levele, mely Szabófalván 1900. november 22-én kelt, és „Kedves jó Rubinyi barátom”-nak szól, olyan tökéletesen jellemzi a moldvai csángómagyar népet, amilyenvel eddig még nem találkoztam se kutatásaimban, se útjaim során. Ezt a levelet ismernie kell mindenkinek, aki a csángómagyar kérdéssel foglalkozik. Hálával gondolok a levél írójára, Mártonos Antalra és közlőjére, Rubinyi Mózesre.⁵⁶

⁵² DEMÉNY Lajos: Csángók az egyesülés korában. *A Hét*. 1981. V. 7. DEMÉNY Lajos: Kogălniceanu a moldvai országgyűlésben egyenlő jogokat követel a csángóknak. *A Hét* 1982. V 14.

⁵³ Koós Ferenc: Életem és emlékeim. 1828-1890. I-II. Brassó, 1890., Veszely, Imets és Kovács utazása..., SZŐKE Károly: Keleti költemények. Székelyudvarhely 1871., SZARVAS Gábor: A moldvai csángó nyelvről. *Magyar Nyelvőr* 1874., MUNKÁCSI Bernát: A moldvai csángók nyelvjárása. Cikksorozat a *Magyar Nyelvőrben* 1880-81.

⁵⁴ Centenarul al VII-lea dela moartea Sf. Francisc de Assisi. Editura seminarului franciscan din Hălăucești. 1926.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ RUBINYI Mózes: Tanulmányok a romániai csángókról. Budapest, 1906. 64-82. Rubinyinál az eredeti helyesírású szöveg is megtalálható. Mi a mai nyelvre átirat közöljük tőle csekély változtatásokkal.

„Amit csinált és [kárt] vallott az oláh lovával, majd úgy csináltak a magyarföldi magyarok a moldovai magyar csángókkal.

Apám így nevezte (=mondotta) nekem, hogy mikor jártak a törökök feikből (=önként) rabolni a Moldovába, egy török elvett egy oláht erővel, hogy vigye faluból faluba. Egy darabtól az oláhnak a lova elesett úgy, hogy nem volt képes vonni a törököt. Akkor a török mondotta az oláhnak, hogy etesse meg a lovát a szénafübe, míg ő, a török megnyugszik. Az oláh kifogta a vonórúdtól a lovát, és megkötötte egy darab kötéssel, és etetni kezdte. A ló úgy sem tudott enni. Akkor a török mondotta neki: «Héj, oláh, héj, régebről, messzibbről kell vala!». Akkor az oláh még megnyújtotta a darab kötelit a lovának, de az úgy sem tudott enni. Azután a török mondotta az oláhnak: «Héj, oláh, héj, nem érted, mit mondtam neked, mert én nem azt mondtam, toldd meg a lovad kötelét. Hát én azt mondtam neked, hogy messzebbtől-hamarábbtól kellett volna adj ételt a lovadnak, nem mikor útra indultál.» És azután az oláh megértette, a török mit mondott.

Éppen majd a magyarföldi magyarok is úgy tettek a moldovai magyar elvesztett öcséikkel, a magyar csángókkal, ha nem még rosszabban, amint csinált és [kárt] vallott az oláh lovával, mert az oláh mindjárt megnyújtotta a lovának a kötelét, és etette, de hát a magyarföldi magyarok igen nagyon gyéren látták az öcséiket, mert egy ezer esztendőbe vagy tíz-tizenöt magyar jött el a moldvai magyar csángóknál elé, és azok is azt látták, hogy a csángók esnek bele a tengerbe, de nem vettek szemmértéket s adjanak segítséget, hogy kiszaladjanak a haláltól. Látták, hogy fel vannak akasztva, de egy sem akarta elvágni az akasztó köteleit, hogy leakassza; látták, hogy a csángókon ég a tűz, de egy sem vett kevés vizet, hogy leöntse a tűzre és eloltsa a tüzet; látták a nagy öcséik, hogy a kicsi eltévedt az erdőben, de egy sem hozta ki a napfényre az erdőből; látták, hogy közel van, hogy megegyék a vad farkasok, és egy magyar sem restellte meg magát, és rikoltson a farkasra, hogy ne egyék meg a csángókat.

Elhagyták az Isten számára és az idő történetére, úgy, hogyha lesz részük, kiszaladnak a csángók a tengerből, az akasztófáról, a tűzből, az erdőből és a farkas szájából, ha nem lesz részük, ott vesszenek el az átkozott csángók, mintha nem lennének magyarok.

Még egy példát akarok mondani uraságodnak énrólam, nem az oláhról a törökkel, és meglátja, hogy nem tréfa dolog!

Mikor elvittek engemet az iskolába, én nem tudtam, hogy magyar fiú vagyok, mert apám dolgozó ember volt, és máig, még mind a földet robotolja búzával, pujjal (=kukoricával), zabval, árpával és mindenvel, amihez hozzá vannak szokva mindenütt a csángók Moldva országból, és nem volt mikor, hogy mondja sokáig a fülemnél, hogy magyar fiú vagyok. Édesanyám meghalt és elhagyott hat évesen, és nem volt, ki tápláltasson és magyarnak nevezzen, mert itt elé nincs magyar iskola. Az iskolában oláhtul tanultam három évig három osztályt (ennyi könyvet tudok ma is). Egy nap megharagudott a tanító reám, és mikor reám bögött egyet: porcsi! «Nu fi pork Ingur szpurkát», magyarul: «Ne légy disznó pogány magyar», akkor nem kellett, hogy még elmondja azt a csúnya beszédjét se miatta, se magam miatt, mert úgy észrevettem, hogy 25 esztendő óta most sem felejtettem el.

Mikor hazamentem, elmondtam apámnak és megkérdeztem, mit jelent az a szidás. Akkor apám megmondta nekem: «Fiam! Azt jelenti, hogy te magyar fiú vagy, mert nagyapja, apja, nagyszülői, öcséi és minden ember a faluból mind magyarok, csak élünk és lakunk oláh országba.» - Éppen akkor láttam nyilván, hogy én magyar fiú vagyok. És azután mostanáig elragódtam, hallván az ilyen beszédeket, nevezgetéseket a nem magyar emberektől, akik előtt annyit ért a böcsüje a magyar csángóknak, ahogy mondotta a tanítóm, mint egy disznónak, és

annyit hajtnak a magyar csángó emberen, mint a gombán, mikor beleakad az úton járó lábával, és elüti félre az útból.

Ezután még láttam, hogy jöttek apámnál elé kéregetők kolduskodni, idegen emberek, akik beszélnek vala magyarul. És mikor láttam, gondoltam, hogy igaz magyarok. De azután láttam, hogy mikor bementek magyar embernek házába, beszéltek és kolduskodtak magyarul, és mondták, hogy magyarföldi emberek; mikor pedig bementek oláh embernek házába, beszéltek és kolduskodtak oláhul. Egyszer megnéztem a leveleiket (=igazolványaikat), és akkor láttam, hogy erdélyországi emberek és nem magyarok.

Azután nem hagyódtam el attól a gondtól, hogy tudjam, lássam, beszéljek és ismerkedjem egy igaz magyarval mert szeretem hallásból őket... és 1896 esztendeiben, mikor betelt egy ezer esztendeje a magyar bejövetelektől, akkor bementem én is a társamval a nagy Magyarországra és tíz napig laktam a Pestbudában a Terézkör-utcán 46 szám alatt a házigazdánál, és a jó kedves komám uramnál a Bölcs Gyulánál és kedves jó komám asszonyomnál, amelyik kedves jó komám uram 1891 és 1892 lett olyan jó és olyan szíves, hogy meglátogatott minket Szabófalván, hol vigadott és mulatott velünk egy hétig, és amelyik volt olyan jó hogy megkeresztelte a kicsiny fiunkat, amelyiket Mártonos Péternek nevezünk.

Az 1896, mikor jártam Magyarföldre, tetszett minden, mit láttam magyar földön, a kiállításban, hol voltunk majd minden nap látogatni. És minden, mit láttunk Magyarországon, mind szépnek és jónak tetszett, még a magyar bejövétel Panoráma is, amelybe bėjártunk és beírtuk a nevünket a könyvbe és örvendtünk. A Vasárnapi Újságot, az 1900. nov. 21-i számot, amelyikbe ki van téve az arcképem, mi alatt meg van írva «Fiatál csángó házaspár», amelyiket volt olyan jó uraságod és szíves elküldeni nekem Szabófalvára, elfogadtam, és elolvastam a cikkét, amit írt uraságod a Moldvai csángókról, és amikre most kicsit tudok felelni, mert most tanulok magyar szókat.

Régtől s most is úgy mondják ősapáink, nagyapáink, hogy úgy kapták, hogy magyarok vagyunk. Még most is mutatja anyánk nyelve és beszédünk, tanácsunk, viseletünk és még azok is, akik között lakunk, mind azt mondják, hogy magyarok vagyunk, amit én is hiszek, mert nem lehet más nemzetség legyünk. Csángóknak neveznek minket, mert mondják, és megmaradott a beszéd, hogy mikor feljöttek ezekre a földekre ősapáink, jöttek csangókval (=csengőkvel) minden marháikon, és nekik is volt a kezeikben, mikvel hol élémentek, mind az egész egy csergetés volt; a cinigékből (=hegedű) hegedültek, fegyverekkel lödöztek és nagyon vigadtak. Aki látta, hallotta, mind azt mondotta, hogy békerekedtek és letelepedtek valami csángós emberek, és azóta annak nevezték őket: magyar csángók.

Hogy Attilának vagy Árpádnak vagyunk-e családai, csak az Isten tudja, de én mást nem vagyok képes hinni és vállalni. Bár még a beszédünk is elpusztult és elfelejtettük, mert senki sem tanít magyarul; senki sem segít, és úgy csinálnak velünk az erősek, mint csinált az oroszlan (az állatok királya) az egérrel, mert amikor nem félt a maga fajtájától, az egérre nem is akart nézni. És mikor elaludt az oroszlan, s mikor felébredt megkötve, reménységvel kérte a kis egeret, hogy rágja el a kötelét és a kötéseket, mert nagyon megfizeti neki.

Azok a magyar utazók, kik régebben írtak a csángókról, amint uraságod emlegeti az újságban, nemigen lészen úgy, ahogy írták a csángókról. És én azt nem hiszem, mert amit írtak, mind az olasz papoktól szedték, mely papok ha tehetnék, a magyar embert megennék lábáról. Csúfolni megcsúfolják minden vendégnek, mert nemcsak az olasz papok csúfolkodnak a csángókon, hanem még az olasz püspök is, a Jászvári Kamili Miklós (olasz ember), ki Tamásfalvának volt papja. Ez Szabófalva mellett egy falu, hol egy magyar sem tud magyarul. Azt mondotta a

szemináriumi ifjú tanulóknak, hogy a magyar nyelvet ne tanulják, mert az a lónak a nyelve, ló nyelv!

Pedig más írásban megírtam uraságodnak, mit csinálnak, és hogy viselkednek az olasz papok a magyar csángó emberekkel, és az egész világ megcsodálkozná, mikor meglátná és meghallaná, hogy az olasz pap tízszer is eladja a templomban halottak napján a kalácsokat, tyúkokat, amit hoznak a népek (asszonyok), hogy tegyék a halottak szívére. És milyen szemtelenül veszik ki az ember pénzét minden lépésre, úgy hogy egy olasz pap 50000 frankot gyűjt minden költségen túl egy-egy esztendőben, amiket bétettem a román újságba is, de úgy sem szégyenlik a világtól. Csak most nem árulnak a templomban, hanem csak a templom mellett, és ezt azért mondom ki, nem hiába teremnek az olasz nemzetből anarchisták. És röviden mondom, hogy a moldvai olasz papok élő napval, elevenen lábról eltemetnék a magyar csángókat, ha még sokáig paposkodnak, és uralkodnak magyar csángó fejeken. Azért, mert mostanáig 1864-ig kerítik bé az embert, amint az ökröt egy járomba, hogy úgy vetik, mint a spanyol inkvizícióba. (...)

Maradok igaz jó csángó barátja Mártonas Antal Szabófalván, november 22-én 1900 Moldova országom.”

A moldvai magyarság településtörténeti adatai

A moldvai magyarság szállásföldjét az ide vonatkozó irodalom segítségével hozzávetőleges pontossággal meg tudjuk állapítani. A Tatros, Ojtoz, Kászon, Tázló, Sós-Tázló, Putna, Milkó, Susica, Szeret, Terebes vagy Bernát, Beszterce, Dienet, Răcătău, Berhécs, Moldva, Valea Neagra, Albaia, Somos, Nagy-Somos, Szucsáva, Prut, Zsizsia, Szikna, Miletin, Balhoj, Kis-Balhoj, Berlád és Nyeszter partján és völgyében találunk magyar, illetve katolikus lakosságú falvakat, miként azt Lükő könyvének függelékében módszeresen kimutatja.¹ A moldvai magyarság tehát nem egy tömbben helyezkedik el, hanem szétszórtan, behálózva egész Moldvát. Néprajzilag sem egységes: a telepek egy része székely, más része a székelytől különböző moldvai magyar, és vannak községek, melyeknek magyarsága még ebbe a két osztályba se sorolható.² Székely jellegű telepek kétségkívül a Tatros-völgyiek és a Beszterce torkolata körüliek, akárcsak a Szucsáva-völgyiek, a bukovinai magyar népcsalád telepei; moldvai magyarok elsősorban a Szeret mentiek, a Beszterce és a Moldva torkolatánál, s azok a keleti telepek, amelyek Jași megyében a Miletin mentén fekszenek.³

A továbbiakban Costăchescu oklevéltára⁴ segít hozzá e földrajzi elhelyezkedés történeti vonatkozásainak a megismeréséhez, s bár ez az oklevéltár még távolról sincs érdemileg földolgozva, most mégis összehasonlíthatatlanul tisztább a moldvai magyarság történeti képe, mint volt egy évtizeddel azelőtt.

¹ LÜKŐ Gábor: A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. Budapest, 1936. 156-183.

² Uo. 28-29.

³ Lükő bőséges helynévanyaggal igazolja ezt az állítást (i.m. 19-38.).

⁴ COSTĂCHESCU, Mihail: Documentele Moldovenești înainte de Stefan cel Mare. I-II. Iași, 1931-1932. (röviden: Cost.)

I.

Eddig jobbra a „Codex Bandinus”⁵ volt a legfőbb forrásmunka, s részben a korábbi Querini-féle jelentés,⁶ most azonban a Nagy István vajda korszakának oklevéltára⁷ s a Costăchescu-féle kútfőgyűjtemény segítségével régebbi idők magyar életére is fényt deríthetünk. Amit eddig inkább csak sejtettünk, az most bizonyossá válik: Moldova alakító tényezői között már az első történeti esztendőkből ott találjuk a magyarságot.⁸

Az újabb magyar szerzőknek éppen az a legfőbb érdekük, hogy műveikben örömdetesen találkozzunk Moldova újabb, XIV-XVI. századi topográfiájának alapvető adataival. Ugyan ma még messze vagyunk attól, hogy e kor magyar telepeit pontosan feltérképezhessük, de annyit mégis megtehetünk, hogy a fölvetett szempontokat figyelembe véve a rendelkezésünkre álló okleveles anyag segítségével időrendi sorba állítsuk s egyben földrajzi egységek szerint is rendszerezzük adatainkat.⁹

1. Az első csoportba azokat a falvakat sorozzuk, amelyek a XIV-XVI. századi oklevelekben és más forrásokban előfordulnak, s melyekről 1600 körül, legkésőbb a „Codex Bandinus”-ban újabb említést találunk.

AZ OJTOZ VÖLGYÉBEN

Völcsök (Cost. I. 78: 1410: Vličik; Band: Völcsök-Balána; Timon:¹⁰ Velcium-Völcsök; Gegő:¹¹ Völcsök; Jerney:¹² Völcsök. Könyvem első kiadásában földrajzi indokok alapján

⁵ Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierei lui Bandinus dela 1646 urmatu de textu, insoțitu de acte și documente de V A. Urechia. București, 1895. Magyarul: GEGŐ Elek: A moldvai magyar telepekről. Buda, 1838. 125-166.; DOMOKOS Pál Péter: Adalékok Moldova történetéhez. Kolozsvár, 1940. I-LXXXVII: Codex Bandinus (röviden: Band.).

⁶ HURMUZAKI, Eudoxiu de: Documente privitoare la Istoria Românilor. III. Apend. CII. 545-551. (Röviden: Hurm.).

⁷ BOGDAN, Ioan: Documentele lui Ștefan cel Mare. I-II. București, 1913.

⁸ Itt elsősorban MELCHISEDEC Biblioteca domnului Dimitre Sturdza dela Miclauseni című munkájára, továbbá Radu ROSETTI Despre clasele agricole în Moldova című, a *Revista Nouă* című folyóiratban közölt tanulmányára (1889) gondolunk, ahol néhány eligazító adat került napvilágra. (1. ROSETTI, Radu: Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova. București, 1905. 1-8., ahol a kérdést tovább fejti, s újabb oklevélanyagot közöl.) Rosetti közléseit vö. Cost. II. 246-247. és II. 170.; lásd még VERESS Endre: A moldvai csángók származása és neve. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 1934, 67. sz. 10. és MAKKAI László: A milkói (kun) püspökség és népei. Debrecen, 1936. 28-30.

⁹ Az egyöntetűség kedvéért abban a beosztásban, amelyet Lükő idézett műve függelékében a falvankénti felsorolás rendjén megállapított. Cost. a hely- és személynéveket románosan közölte. Mi az egységes és a nyugati szlávnyelv-kutatók által előírt szabályokat követtük. A szláv oklevelekben előforduló helyneveket és személynéveket a *Revue des études slaves*, I. 310. és az ezt követő lapokon megadott szabályok szerint írtuk át.

Ennek megfelelően nem romános *ç* betűt használunk, hanem *k-t*; nem *ș* betűt, hanem az átírási szabályokban feltüntetett *š* jelt. Pl.: míg Costăchescunál Cașen, átírásunkban Kašen található.

Costăchescu gyakran használja az *â* és *ă* betűket, holott ezek helyett a tudományos módszer *ë*, illetve *ô* betűt ismer. Pl.: nem Mănești, mint Costăchescu írja, hanem Mênești; nem Tâmpa és Tîmpa, hanem Tômpa.

A szlávnak külön *c* betűje van. Feleslegesnek találtuk tehát a Costăchescunál szereplő *ț* használatát. Nem Laslovovcii, hanem Laslovovcii. A Giulești a mi átírásunkban Tulești, mert a szláv okmányokban előforduló szókezdő hangzónak a *ț* felel meg.

A *č*=cs.

Karácsonykő és Szépváros nevei mind Costăchescunál, mind a magyar szerzőknél a szlávól szabadon fordított városnevek. (Karácsonykő névalak ilyen formában először Bandinusnál fordul elő.)

Néhány falunevet az idézett román oklevélközlők átírásában adunk, mivel ők az eredeti cirill betűs okmányokat nem közlik, és azok hiányában átírási szabályainkat nem alkalmazhattuk.

¹⁰ TIMON, Samuel: Imago novae Hungariae. Cassoviae, 1734., Additamentum, ad imagines antiquae et novae Hungariae. Cassoviae, 1735. Chuni sive Chumani ad Istrum című fejezetében. Vö. VERESS Endre: i.m. 16.

Bahánával azonosítottam, amit Lükő valószínűtlennek tart. Egyébként Veress Bahána nevét Bogdannál¹³ Bahna formájában fölleli; Koiosevichnél:¹⁴ Bachmense-Bahana Maneste filiájaként; később az 1851. évi sematizmusban (röviden sem.): Bohana Gorzafalva filiájaként; (ma Bahna, s Bogdanesti egyik faluja).

Gorzafalva (Rosetti: 1410: Grozesti - vö. Cost. I. 78; Band: Godzafalva-Godzeste; Koiosevich: Grozistenses; azután váltakozva: Gorzafalva, Grozestium, Grozești. Első tulajdonosa a Rosetti, majd Cost. közölte oklevél szerint Domonkus asztalnok, Ghelebi Miklous fia, aki testvéreivel együtt kapta tulajdonul Kašen, Ohtuz, Stenișoreștii, Laslovovcii és Stoeneștii falvakon kívül, melyek mind Vličik közelében vannak.)

Mánfalva (Veress az Uricarul 1449-ben átirrt 1393-ból való oklevelét idézi,¹⁵ mely szerint Tômpa Péter Tatros tartományában a Nagy-Tázló torkolatánál Mênești mellett megkapja Zêmeșești és Sêkêloșești, más néven Edumerești falvakat, melyeknek határa a Karakló vizétől a Belik patakáig terjed;¹⁶ Band: Manfalva-Maneste; még említi Koiosevich Maneste néven. Ma ismeretlen, Mojnesttel nem azonosítható, miként azt Jerney teszi.)

Stanfalva (Cost. I. 78: 1410: Stēnișoreștii; Band: Stanfalva-Steneste; Koiosevich: Staneste; Piluzzi Vitus:¹⁷ 1663: Estanfalva-Estephanest. Ma ismeretlen. Könyvem első kiadásában a mai Ónfalvával hozom vonatkozásba, s ezt az újabb adatok sem teszik lehetetlenné: Cost. I. 488: 1436: Onești, ill. Cost. II. 169 és Bogdan I. 26: 1458: Onești és Lēbēșeștii, vagyis Lábasfalva mint Ónfalva egyik része; biztos adatunk csak 1792-ből¹⁸ van: Onesty, s később Jerney, Kovács és Weigand közlésében.)

A TATROS VÖLGYÉBEN

Tatros (Cost. II. 631: 1408: Totruși. Lükő bizonyítja, hogy e név a magyar Tatárosból származik, s idézi Reicherstorffer¹⁹ 1541-ből való névadatát: Tartaros és N. Barsi 1633. évi útinaplójából:²⁰ Tattaruscia. L. továbbá Querini: Tetrussi; Breve Relatione:²¹ Trussino, Tatros; Codex Ottobonianus: ²²Tetrusi; Band: Tatros; attól fogva Tatros néven, ma Trotuș.)

---

¹¹ GEGŐ Elek: i.m.

¹² Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. I-II. Pesten, 1851. (1844-45. évi adatok.)

¹³ A közelebről meg nem jelölt Bogdan-féle adatok az 1457-1503. közti évekből valók. Vö. VERESS Endre: i.m. 24.

¹⁴ Haec est visitatio Moldaviae quam fr. Blasius Koiosevich Reve rendissimi Patris Gabrielis Tomasi Vicarii Apostolici et Prefecti eiusdem Moldaviae, Vicarius Missionisque Vice Prefectus Anno Dni 1661 7 Juniis peresit ac in hoc ordine composuit. Vö. CÂNDEA, Romul: Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea. Sibiu, 1917, 40.

¹⁵ Uricarul XXII. k. Iași, 1893, 338.

¹⁶ Vö. Cost. II. 375. és 412., hol ennek az oklevélnek a hamis voltát bizonygatja az ott idézett forrásmunkák alapján.

¹⁷ Relazione della Missione di Moldavia lasciata dal P. Vito Pilutio Prefecto della Missione din. Min. Conv. in quella Provincia. Vö. CÂNDEA, Romul: i.m. 62-63.

¹⁸ Topographische general Beschreibung der im Jahre 1788 und 1789 von der Römisch. Kaiserl. Königlichen Armee in Besitz genomene fünf moldauischen Bezirken. Wien, Kriegsarchiv. Mivel 1792-ben fejeződött be a térképezési munka, ezután röviden: 1792.

¹⁹ REICHERSTORFFER, Georgius: Moldaviae, quae olim Daciae pars, Chorographia. Viennae, 1541.

²⁰ Mélanges de l'école roumaine en France. 1925. I. 299.

²¹ Breve Relatione delle Chiese del Stato di Valachia di Germania. Hurm.: VIII. 307-309. (röviden: Br. Rel.)

²² Hurm. VIII. 403. A jelentés a Vatikán levéltárában van: Codex Otto bonianus No 2419 f 175 (röviden C. Ott.).

A TÁZLÓ VÖLGYÉBEN

Turul-Turluj-Turluján (Veress „Originea stemelor țărilor române” c. értekezésében²³ s i. m. 21. lapján fejtegeti e falunév változatait, egyébként 1. Cost. I. 64: 1409: Turluju, I. 68: 1432, 1448, 1546, 1665; 1792: Turluiu, 1851. évi sem.: Turlujan; később e néven, ma Turluianul.)

A SÓS-TÁZLÓ VÖLGYÉBEN

Szaloncza (Veress Bogdánál Solonc néven felleli; Band: Salonca; Koiosevich: Soloncen; Timon: Szaloncza; Zöld:²⁴ Szalonz; 1792: Solanza mare; Jerney: Szalonz; 1851. évi sem.: Salonti major; Kovács:²⁵ Nagy-Szalonz; 1851. évi sem.: Salontium-Rechitesti, ma Solon.)

Lukácsfalva (Cost. II. 124, Bogdan I. 30-31: 1459: Lukačești; Band: Lukácsfalva-Lukacseste; Koiosevich: Lucateni; ettől fogva váltakozva: Lukácsfalva és Lucacești; csak az 1875. évi sem.: Locuceștum.)

A SZERET MENTÉN

Forrófalva (Cost. II. 216, Bogdan I. 247: 1474: Mihul din Fărăoani; Br. Rel: 1606: Forojáno; Band: Forrófalva-Forovan; Koiosevich: Foroani; Piluzzi: Foraoani; 1665: Forrófalva; Timon: Forrófalva; Zöld: Forrófalva; 1792: Faraoany; attól fogva váltakozva: Forrófalva, Foraoani, Faraoani, Fărăoani. Tălmăcel forrófalvi pap közlése szerint a község irattárában található feljegyzés említi, hogy a mostani temető fatemplomcskáját 1435-ben építették, s „Bálint Márton csinálta”.)

Paskán (Cost. I. 132: 1419: Paškani, uo. 133; Bogdan I. 237-238: 1480, 1530: Paškani; Band: Paskan; utoljára Koiosevich említi. Bandinus szerint kezdetben csak magyarok lakták.)

Bákó (Cost. II. 631: 1480: Bakovea; Sz. Okl. I. 142-143: 1439: metropoli Bachowiensi; Bruti:²⁶ 1588: Bako; Querini: Bako-Bachou; Br. Rel: Baccou-Bako; C. Ott: Bacao; Band: Bacovia; azután jobbra változatlanul: Bákó, Bakeu, Bacovia, Bacău.)

A TEREDES, MÁS NÉVEN BERNÁT PATAK VÖLGYÉBEN

Terebes (Bruti: 1588: Terebes; Band: Terebes; attól fogva változatlanul Terebes, ma Trebișu.)

A BESZTERCE VÖLGYÉBEN

Karácsonykő (Cost. I. 325: 1431: kračunově ot kamena, uo. II. 238: 1446: kračunova kamene, II. 472: 1453: Torgu ot koročeneva kamene;²⁷ Hurm. III. (1) 95: 1589: Piatra; Br. Rel: Petra; Band: Kracsonkő-Piatra; attól fogva mindkét néven.)

²³ VERESS, Andrei: Originea stemelor țărilor române. *Revista Istorică Română* 1931, 225-232.

²⁴ Notitia de rebus Hungarorum, qui in Moldavia, et ultra degant, scripta ab Adm. R. D. Petro Zöld Parocho Csik-Delnensi in Sicilia data ad. A. R. P. Vincent Blacho. Magyar Könyv-Ház. III. szakasz, Posony, 1783, 414-428. (CLXXXI. könyv). Német fordításban 1. Ungarisches Magazin. Pozsony, III. k. 90-110. Latin nyelven 1. Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhsországra 1868. Marosvásárhely, 1870. 62-63.

²⁵ Veszely, Imets és Kovács utazása... Marosvásárhely, 1870.

²⁶ Bruti Bertalan levele Hannibal de Capua nunciushoz. Hurm. III. 1. 100.

²⁷ Vö. VERESS, Andrei: i.m. 24: Karácsonykő = Peatra ősi magyar neve

A MOLDVA ÉS SZERET FOLYÓK KÖZÖTT

Románvásár (Cost. II. 632: 1408: Romanovea; Reicherstorffer: 1541: Romaniwýwar, Romanwasar, Romaniuywar, Romaniwasar; Hurm. III. (2) 95: 1589: Roman; Querini: Roman-Romano; Br. Rel: Romulo-Roman; C. Ott: Romano; Remondi:²⁸ 1636: Roman; Band: Roman; De statu:²⁹ 1663: Roman vásár; később változatlanul Román, Roman.)

Tamásfalva (Lükő, 170: idézi Bogdant: Cronice inedite, 36, 70: 1449; Cost. II. 535: 1455; Querini: Tomasiani; Band: Thamasfalva-Thomasest; Koiosevich: Tomasciani; 1792: Temeschény; attól fogva váltakozva: Tamásfalva, Tamascenum; ma Tămășeni.)

Dsidafalva (Cost. II. 535: 1455; Querini: Giudiani; Band: Dsidafalva-Dsudaj; Koiosevich: Ajunteni; Szegedi:³⁰ 1734-35: Zsidófalva; 1792: Adschutany; Gegő: Csutafalva; Jerney: Dzsidadfalva-Dzsudán; 1851. évi sem.: Judaneum; 1855. évi sem.: Judeni; Kovács: Judéni; 1875. évi sem.: Judenum; ma: Adjudeni. Lükő szerint népies neve Zudófalva, de egyébként Egyedfalva néven ismerteti.)

Szabófalva (Veress Bogdánál Săbăoani néven fölleli; Cost. II. 479: 1606; Querini említi Lucianit, Szabófalva egyik részét; Br. Rel.: Szabbojana; Remondi: Sabaoani; Band: Szabófalva-Sabojen; Koiosevich: Saboiani; attól fogva jobbra változatlanul: Szabófalva, Saboanum, Săbăoani. Lükő szerint népies neve Szeufala.)

Berendfalva (Cost. II. 472: 1453: Pobrata; Žulešti, Vale Seakë és Heč falvakkal együtt Berindeești is Mihail Logofet birtokába kerül; Querini Szabófalva filiájaként említi. Cost. II. 479: 1606, 1609: Berendieștii, Lükő szerint emléke a Berengyes patak nevében él.)

Lökősfalva (Cost. I. 60: 1508: Leukušovci; Veress i. m. 20, 24, 27: több adatot közöl: Cost. nyomán, amit nem talállok: 1399: Leukus, Bogdan nyomán: 1458: Leucușani, melynek lakóit Nagy István vajda három évre felszabadította mindenféle élés és bér fizetése alól; Cost. I. 63: 1488: Levkušanii; Querini: Lucaciani (?); Band: Lökősfalva-Lökösen; attól fogva váltakozva: Lökősfalva, Leucușeni, csak Jerney: Lakosfalva-Likosen. Lükő szerint népies neve: Balázok és Lekuszén.)

Kiczkófalva (Cost. II. 535: 1435, majd uo. 536-537: 1522, 1599, 1601, 1605, 1606: Tețcani, Stețcani, Stițcani; Band: Steczkofalva-Keczkan; Szegedi: Kiczkó; Zöld: Ticzkófalva; 1792: Tezkany; Gegő: Steczkófalva-Kiczkófalva; Jerney: Teczkófalva-Teczkán; attól fogva Teczkani, Tezkán, Tețcani. Lükő Istvánfalvát ír s népies neveként Cseckánt.)

Domafalva (Cost. II. 535: 1455; Band: Domafalva-Reketent; Timon: Domofalva; Zöld: Dumafalva-Reketin; 1792: Rekiteny; ettől fogva e két néven: Dumafalva, Rekiten, Rekiten, Rechetenum, Recsetén, ma Răchiteni. Lükő szerint népies neve Demufala.)

Halas (Lükő, 171 közli Iorga adatát: Studii și documente, XI. 274: 1600; Auner: i. m. 52: 1766; Zöld: Halocsest; 1792: Cheleutschesty; Gegő: Halocsest; Jerney: Halucsest; később csak változatok: Halaucetium, Halaucsest, Halaucetum, Hălăucești.)

²⁸ AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908. 29.

²⁹ De statu Religionis Catholicae in Regno Moldaviae sive Walachiae. Vö. CÂNDEA, Romul: i.m. 66-67.

³⁰ SZEGEDI János: Decreta et vitae regum Ungariae qui Transsylvaniam possederunt. 1743. II. kötet. Vö. Ungarisches Magazin. III. 91.

A MOLDVA MENTÉN

Németváros (Cost. II. 632: 1408: Neamci; Veress Bogdánál Niemic és Nemes néven fölleli; Querini: Nemci-Nemisi; Br. Rel: Nemetz-Neamti; C. Ott: Niemzo-Niamti; Band: Nemcz; Berkus János:³¹ 1676: Neampciu; Timon: Német; Jerney: Németváros; ma Neamțu.)

Moldvabánya (Cost. II. 632: 1408: Bani; várospecsét ismeretes 1413-ból, sőt előbből is, azután 1510 óta névvel nevezve is: Ban, Banya, Markh Bayna, Beyna, Bania, Bánya, Banya stb., vö. korábbi részletesebb közlésünkkel. Band: Baja; ma Baia. Hajdan Moldva fővárosa s rövid ideig püspöki székhely.)

A SZERET ÉS A SZUCSÁVA KÖZÖTT

Szucsáva (Cost. I. 13: 1393: Sočavea, II. 647: 1433: Zwczawye; Querini: Szucsava-Suchiava; Br. Rel: Szocsavia-Szucsava; C. Ott: Suchiaua; Remondi: Suceava; Band: Sucsavia; Koiosevich: Sucavia; azután Szucsáva, Suceava.)

Szeredvásár (Veress Bogdánál fölleli; 1550: Zered; Br. Rel: Sireto-Szeret; Band: Seredvasar-Seredest; Koiosevich: Torgsérét; Timon: Szeretin; 1792: Stadt Sereth; Jerney: Szeredvásár; ma Siret.)

A BALHOJ VÖLGYÉBEN

Jászvásár (Cost. II. 631: 1408: Iasy; Reicherstorffer: 1541: Bahlojzwar; Hurm. III. (1) 107: 1577: Jaszvasar; Br. Rel: Jassi, Band: Ias-Iasvasar-Iassium, Iassi; Jezierski:³² 1738: Jászvásár; Zöld: Jassy; később Jászvásár, Jassy s más változatok, ma Iași. Lükő szerint népies neve: Jászár.)

Kotnár (Cost. II. 365: 1448: Kotnar, II. 472: 1453: Kotnarea; Hurm. III. 1. 107: 1589: Kotnár; Querini: Kotnar-Cotunari; Br. Rel: Kotnar; C. Ott: Cutumari; Remondi: Cotnar; Band: Kuthnar; attól fogva Kotnár, Kotnar, Cothnar, Cotnar.)

Herló (Cost. I. 5: 1384: Horleganoio, uo. I. 520: 1437: Hrělova; II. 310: 1448: Hrolova; Auner 1487-es időpontot említ; Hurm. III. 1. 107: Herlo; Br. Rel: Karlow-Herlo; C. Ott: Chorloi; Band: Herlo; Koiosevich: Herlovia; azután Herlo, csak Kovács: Herlon; ma Hărlău.)

A PRUT MENTÉN

Husztváros (Reicherstorffer: 1541: Hwztwaras; Hurm. III. I. 107: 1589: Hus; Querini: Gnusi-Huss; Br. Rel: Hus; Remondi: Husi; Band: Hus, a magyar családnevekben: Hust; ettől fogva is jobbra változatlanul Husz, Hus vagy ebből képzett névalakok: Huscienzium, Huscium; ma Huși.)

A BERLÁD VÖLGYÉBEN

Vasló (Cost. II. 508 és 511: 1400, 1436 stb.: Vasluiu, Veaslui; Hurm III. 1. 107: 1589: Vaslo; Querini: Vasilui-Vasiludi; C. Ott: Vasludi; Band: Vaslo; Timon: Vaslo; Jerney: Vazlo; ma Vaslui.)

³¹ AUNER Károly: i.m. 44.

³² IORGA, Nicolae: Studii și documente... București, 1901. I. 104.

Berlád (Cost. I. 1: 1374: Brlad; Br. Rel: Berladi; Remondi: Berlad; Band: Barlad; Szegedi: Berlát; 1851. évi sem.: Berlád; azóta Barlad és Bârlad.)

A PRUT TORKOLATÁNÁL

Galacz (Cost. II. 235: 1445 és II. 515: 1454: Galaci; később változatlanul e név Galacz és Galați formában: C. Ott, Remondi, Band, Koiosevich, Piluzzi Vitus, Berkus János, Jezierski stb.)

Tekucs (Cost. II. 682: 1435: Tekuč; Bandinus is megfordul benne, s azt írja, hogy hajdan a magyaroknak kétszáznál is több házuk volt a városban. Nevében nincs változás.)

BESSZARÁBIÁBAN

Nyeszterfehérvár (l. Lükő, 181: Reicherstorffer, Sulzer és Jerney adatait.)

2. A második csoportba azokat a falvakat sorozzuk, amelyeknek neve a XIV-XVI. századi oklevelekben előfordul, de amelyekről magyar vagy katolikus vonatkozásban a XVIII-XIX. századig nincs értesülésünk, és némelyiknél az azonosság megállapítása is nehézségekbe ütközik.

A TATROS VÖLGYÉBEN

Szöllőhegy (Cost. II. 355: 1448: Tisești; 1792: Tissesty; Gegő: Szöllőhegy; Jerney: Szöllőhegy-Tiszest; 1851. évi sem.: Szöllőhegy; 1855. évi sem.: Pargarești vagy Tisești; ma Părgărești.)

Borzest (Cost. II. 755: 1495: Borzești; a történelmi hagyomány szerint itt született Nagy István vajda; 1792: Borsesty; Gegő: Borzest; ma Borzești. Lükő Borzfalva néven is említi.)

Kománfalva (Cost. I. 64: 1462: Koman; Bogdan I. 55: 1462: [Koma] - novo selišče; Timon: Comanfalva; 1792: Komanesty; Gegő: Kománfalva-Comanești; azóta is e két néven, bár sokszor torzítással: Comonesti, Komunest, Comanestium; ma Comanești.)

Egyedhalma (Cost. II. 646: 1433: Egyedhalma; 1792: Adschiud Stadt; Jerney: Adzsud; 1875. évi sem.: Adjutum; újabban Adjud.)

A KÁSZON VÖLGYÉBEN

Kászon (Rosetti: 1410: Cașen, vö. Cost. I. 77-78: 1410: Kašen; II. 160: 1443 s a Gorzafalvánál elmondottakkal; Zöld: Kászon; 1792: Kaschinul és Lusi Kaschinului; 1875. évi sem.: Kasion és Kasion Monastir; ma Cașin és Mănăstirea Cașinului.)

A TÁZLÓ VÖLGYÉBEN

Bersencze (Cost. I. 37: 1400: Berzinca; 1792: Bersunsul és Kloster Berzunsul; 1851. évi sem.: Berzonti; Jerney: Berzoncza-Berzencz; 1875. évi sem.: Bersontium; Imets:³³ Berzence; Kovács: Berzoncza; ma Berzunț.)

---

³³ Veszely, Imets és Kovács utazása... Marosvásárhely, 1870.

Nádas (Cost. I. 167: 1424, uo. II. 358 és Bogdan I. 51, 466: 1461, 1491; 1792: Nadischa; Jerney említi, mint olyan falut, melynek lakói a hagyomány szerint ungurok voltak; a Dg³⁴ is mutat ki magyar népeiséget.)

Bratilla (Cost. I. 20: 1399: Brëtila; 1792: Bretila; Kovács: Bratilla; ma Brătîla.)

Bosotén (Cost. II. 355: 1448: Běšoteani, uo. 358: 1461, 1491, sőt később is: 1638: Bošoteanii, vö. Ghibănescu, Gh.: Surete și Izvoade III. 318; 1792: Bosoteny; Gegő: Bosotén; Jerney: Bozótfalva; 1855. évi sem.: Bosciotin; 1901. és 1902. évi sem.: Enachești néven; ma Boșoteni és Tescanihoz tartozik.)

A SÓS-TÁZLÓ VÖLGYÉBEN

Leontinfalva (Cost. I. 20: 1399: Lientenieștii; 1792: Leontinest; Jerney: Leontin Falva; 1875. évi sem.: Leondanestum; utóbb Leontinești.)

A SZERET MENTÉN

Kálmánfalva (Veress Bogdannál felleli Kaliman névvel; Cost. II. 172. 1497; Sulzer:³⁵ Klimoneschty; 1792: Kelimenest; Jerney: Kálmánfalva; magyar lakossága már 1779-ben nincs.)

Eszperez (Cost. II. 171: 1495: „Spărieți unde a fost Spărietul”; Szegedi: Esperecz; Jerney: Eszperez; ma Sperieți.)

Reketyés (Veress Bogdannál felleli Răchitiș néven, de ez a Răchitiș Tekucs megyében van, s erre vonatkozólag I. Cost. II. 435: 1452: Rēkitiš; 1495: Rēkitišul; 1616: Răchitoasa - a Zeletin mentén. Későbbi forrásaink csak a Szeret menti Reketyést említik: Jerney: Reketyés - Rikitest; 1851. évi sem.: Richitești; Imets: Rityitest; 1875. évi sem.: Rechitestum; ma Răchitiș.)

Szakna (Cost. I. 224: 1428: Sa[k]nii; 1792: Sagna; Jerney: Szágna; 1851. évi sem.: Sakna; Kovács: Szákna; ma Sagna.)

Miklósfalva (Bogdan I. 171: 1472, vö. Rosetti: i. m. 7; 1792: Mikleuscheny; Gegő: Miklósfalva; 1851. évi sem.: Miclauscen; 1855. évi sem.: Mikloszeni-Mikloscheni; 1875. évi sem.: Micloscenum; 1898 óta Butea. A Rosettitől is idézett Sturdza-féle oklevelekben szereplő falvakból Găureni-t 1792-ben: Gauriana néven Kriwesti-vel együtt találjuk, Fedeleșeni-t³⁶ Fedelescheny néven, Hăndrești-t Chenderesty néven.)

A BESZTERCE VÖLGYÉBEN

Birófalva (Rosetti: Despre clasele agricole, Revista Nouă, 1889, 189 foglalkozik Birófalvával, vö. Cost. II. 246: 1446: Birăeștii. uo. II. 247 és Bogdan II. 162: 1499: Biravičești gde byl Birai; 1792: Girsty; 1851. évi sem.: Ghirești; Kovács: Ghirest; újabban Gherăești, s Margineni-hez tartozik.)

³⁴ Dg=LAHOVARI, G. I. - BRĂTIANU, C. I. - TOCILESCU, Gr. G.: Marele Dicționar geografic al României. I-VI. București, 1898-1904.

³⁵ SULZER, Franz Joseph: Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens. Wien, 1781-82. (III. 558.)

³⁶ Vö. VERESS, Andrei: i.m. 24. lapján közölt Fedeles-Fedeleșani falunévv. (Cost. I. 136: 1420: Miklăușești néven ősi besszarábiai telepet említ.)

Ungurén (Cost. I. 64: 1409: Ungureani, uo. 67 és Bogdan II. 128: 1498: „Din ville Bacăului... până în viile Ungureanilor”; Zöld: Ungurén; 1792: Ungureny; ma Ungureni.)

A MOLDVA ÉS A SZERET FOLYÓK KÖZÖTT

Birófalva (Cost. II. 247: a Beszterce-völgyi Birófalvával egyidősnek tartja. Zöld: Gyerjést; 1792: Girsty; Gegő: Gyéresd; Jerney: Girst; 1851. évi sem.: Girjest; 1855. évi sem.: Ghiriestium; Kovács: Gyerest; 1875. évi sem.: Gheraestium; Dg: Ghiraesti; ma Gherăești.)

Jugán (Cost. II. 535: 1455: Iuganii; 1792: Jugany; Jerney: Jugan; később a Jugán név változatai. Lükő közli, hogy régen Cozmești-Kozmafalvának is nevezték.)

Kozmest (Cost. II. 538: 1528, 1569, 1599, 1603, 1617: Kozmești; 1792: Kosmesty; Jerney: Kozmest; Kovács: Hozmest; 1875. évi sem.: Cosmestium; ma Cosmești.)

A MOLDVA VÖLGYÉBEN

Bergován (Lükő idézi Ghibănescut, Ispisoace și zapise, I. l. 65: 1542; Zöld: Bergován; 1792: Bergeoany; Jerney: Berkófalva-Bergovan; 1855. évi sem.: Bergovani; Kovács: Borgovan; 1875. évi sem.: Borgovanum; ma Bărgăoani.)

Talpa (Cost. I. 115: 1479, 1492: Șerbești, vö. uo. 1820; Sărbeștii lui Talpă; Zöld: Talpa; 1792: Talpa; Jerney: Talpa; továbbra is változatlanul Talpa.)

AZ ALBUIA VÖLGYÉBEN

Aczélfalva (Cost. I. 385 és II. 247: 1438: Bozianii régebbi falunéven, vö. Cost. II. 250: 1768: „satul Otălenii... s’ au chemat mai înainte Bozienii umblă în unsprezăci bătrâni”; 1792: Ozteleny; Jerney: Aczélfalva-Oczelén; később az Ocelén forma általánosul: Oztelenum, Oțeleni.)

A KIS BALHOJ VÖLGYÉBEN

Szépváros (Cost. II. 365: 1448, uo. 368: 1449, 1450, 1453, 1454, 1466; 1792: Stadt Formos; Jerney: Szépváros; 1851. évi sem.: Tergu-formóz; ma Târgu Frumos.)

3. A harmadik csoportba azokat a falvakat sorozzuk, amelyeknek neve a XIV. és XVI. századi oklevelekben előfordul, de amelyekről magyar vagy katolikus vonatkozásban a legutóbbi időig nincs értesülésünk, s ha van is: a *Topographische general Beschreibung* összeírásában nem szerepelnek, továbbá amelyekről az okleveles adaton kívül újabb adatunk nincs vagy alig van, s így az oklevelekben előforduló falunév és a mai falunév vagy valamely mai falunév közötti kapcsolat meglehetősen bizonytalan, ha egyáltalán nem lehetetlen.

AZ OJTOZ VÖLGYÉBEN

Ojtoz (Cost. I. 77-79: 1410: Ohtuz, illetve 1462: Oktuz, vö. a Gorzafalvánál elmondottakkal és Lükő, 30.)

Lászlófalva (Cost. I. 78: 1410: Laslovovcii, vö. a Gorzafalvánál elmondottakkal.)

Szakállas (Cost. II. 409: 1452: a németvásári Konatas leánya, Tizoane, fiával, Leurince-vel együtt eladja birtokát, amely Szárazpatakán túl... s a Toplica menti Sakalyšešetől lejjebb...

fekszik. Ez a Szakállas nyilvánvalóan Neamț megyei falu, amely nevét - Cost. II. 412: magyarázata alapján is - valamely Sacalās, Sacalus nevű, s valószínűleg magyar egyéntől kapta. - Ugyanitt Cost. idézi Bogdant, I. 134-135, ki 1469-ből közöl adatot egy Román megyei Szakállasról: Sakalyšeştii. De van egy Vasluiu-vidéki Sacaluşa is - 1484 - s egy Bákó megyei Sakălišeştii éppen a Tazlovea-Tázló torkolatánál - 1462 - : vö. Bogdan I. 63; Cost. II. 170: Sakălišeştii birtoklása Szemessel - Zeameştii - és az ojtózi Filipeştii - Filipeşti is Oktuz - együtt ez időben megerősítették. Erről az utóbbi Szakállasról szó van a Manfalvánál idézett, egyébként hamisnak tartott oklevélben is: „Săcăloşaştii care i-au zis Edumereştii,” de 1650-ben is előfordul Ghibănescu: Surete şi izvoade, III. 109 adata szerint: „den Sacalăşaşti den bătrân Sacalăşcu”. - Vö. 1792: Sekeluschesty.)

Szemes (Cost. I. 170: 1443: „Zeameştii de lângă gura Tazlăului.”)

A TATROS VÖLGYÉBEN

Aszó (Veress idézi Bogdan után, újabb adat csak Sebestyénél,³⁷ amennyiben az oklevél Aszója azonos a mai Asău-Aszóval.)

Vesziest (Cost. II. 155: 1443. Věsiešti ia Urmeniša; 1792: Wesiesty; Sebestyén is említi.)

Örményes (uo. ahol Vesziest; 1792: Urmenisch; nincs újabb adat.)

A KÁSZON VÖLGYÉBEN

Bucsum (Cost. I. 538-539 és II. 44, 170: Buciumeni és Buciumi falunévvel találkozunk, azonban egyik utalás sem vonatkozik a Kászon-völgyi Bucsumra, melyről későbbi adataink vannak; így 1792: Putschuny; 1851. évi sem.: Buciumi; Jerney: Bursun, Kis Bucsumi; Kovács: Bucsun; ma: Buciumi.)

A TÁZLÓ VÖLGYÉBEN

Versest (vö. Cost. I. 106; az 1414-ben emlegetett Veariš Stanislav lehet névadója az 1546-ból ismert Verišanii-nak: „unde au fost Veriş”; s ez vagy a mai Verşeşti de jos vagy Verşeşti de sus, az előbbiben Dg szerint van magyarság.)

Teckán (Cost. II. 537 és Bogdán II. 1492: Šteckany; vö. Lükő: 159; 1792: Tetzkan; újabb adat Sebestyénél és Domokosnál.)

Beszest (Cost. II. 155: 1443: Šanga Iliáš-Csángó Illés kapja Běsešti Věsiešti és Urmeniš falvakkal együtt; 1792: Besesty; újabb adatunk nincs.)

Eszkorczén (Cost. I. 56: 1497: Skorcevci; 1792: Skorzeny; Jerney a Tázló és Turló vize között említi; ma Scorţeni.)

A SUSICA FORRÁSVIDÉKÉN

Visonta (Cost. II. 176: 1584; „pe amândouă Vizăntâli din muntele Ghergheleului” [?]; 1792: Wisantie és Kloster Wisantie; Gegő: Vizanta; Jerney: Visonta; 1851. évi sem.: Visantha; én említem az Újszántó nevet is, ma Vizantia Mănăstirească.)

A SZERET VÖLGYÉBEN

³⁷ SEBESTYÉN Ede: A romániai magyarok élete. Budapest, 1904.

Sohodolu (Cost. I. 64: 1409: Suhdol; 1792: Sochodolu; ma: Sohodolu Kalugár tőszomszédságában. Nevét Cost. magyarázza: Sohodolu szláv szó, mely románul Valea Seacă, vagyis Szárazpatak.)

Tamás (Cost. I. 353: 1433: Tamašea, uo. 355: 1466, 1557; 1792: Temaschy; újabb adat Kovácsnál s legutóbb Domokosnál.)

Balomirest (Cost. I. 224: 1428 és II. 105: 1442: Balomirești; Veress Bogdannál Balomir néven találja; 1792. évi térképen nem találom, bár a vele kapcsolatosan emlegetett Magosesty és Muntschelul szerepel; 1851 óta hol Balumirest, hol Balomirest; ma Balomirești.)

A BESZTERCE VÖLGYÉBEN

Szőcs (Cost. I. 209: 1428: Soči, uo. II. 114: 1492: Sočii; Veress Bogdannál Socii néven találja; 1792: Sotschy; talán erről tudósít Jerney is Szücs névvel; ez a Szücs ma Socea.)

A RĂCĂTĂU VÖLGYÉBEN

Horgyest (Cost. II. 96: 1442: Horžeštii, uo. 100: 1490 1508: Goržești, 1618; 1792: Chordschesty; Jerney: Horgyest; továbbá e néven: Horgestum, Horgest, Horgești. Jerney szerint magyar lakossága a szomszédos falvakból települt ide.)

A MOLDVA ÉS A SZERET FOLYÓK KÖZÖTT

Merszefalva (Cost. II. 535: 1455; uo. 538: 1528, 1569, 1599, 1603, 1617; 1792: Mirtschesty; Jerney: Mergyest; 1851. évi sem.: Mercești; Kovács: Mercsest; 1875. évi sem.: Mercestium; ma: Mircești.)

A MOLDVA VÖLGYÉBEN

Bodza (Veress Cost. nyomán 1446: Bozieni, helyesebben Bozianii - vö. Aczélfalva; újabb adat Sebestyénél, ha ez a Bozieni azonos a Moldva melléki Boziennel.)

A ZSIZSIA (JIJIA) VÖLGYÉBEN

Ravaszfalva (Cost. I. 177: 1443; „Răusăni pe Jâjâia”, feltehetően ama magyar bojár után, kit az 1425. évi oklevél Ravas néven emleget, vö. Cost. I. 173, s akinek ősét Cost. I. 47: 1403-ból Ravas Litowoja és Cost. I. 56: 1407-ből Ravasa Litovoia néven ismerjük. Vö. Lükő, 34: Răușeni-Ravaszfalva.)

A BALHOJ VÖLGYÉBEN

Hodora-Gyula (Cost. I. 520: 1437: Žuleštii Herlo közelében, attól lejjebb, uo. II. 472: 1453: a Kotnár közelében lévő Žulești több más faluval, köztük Berendfalvával együtt Mihail Logofet birtokába kerül, uo. I. 521: 1617: „satul Giuleștii pe Bahlui”, uo. I. 522: 1620, 1670, 1702, 1703 - ettől fogva Hodora néven: 1720, 1721, 1761. Egy 1775-beli iratban az 1437-beli oklevél is említve van, l. Iorga: Proceșele călugărilor dela Sântilie. Anal. Acad. Rom. Seria 3-a, tom. 4. 1925. Sect. ist. 3, 9. 11. 16. 19. Vö. Veress Bogdan után közölt Hodor falunévét. Jerney említi először, azután Domokos.)

4. Veress idézett tanulmányában még több olyan falunevet sorakoztat fel az általa átnézett, de pontosan nem idézett oklevelek alapján, amelyekhez újabb adatot alig írhatunk. Így: *Almásfal* (Bogdan: 1457-1503), *Kis Almás falu* (uo.), *Balintit falu* (uo.: Balintești, Cost.: 1492: Bálint falu [így?] a Szeret partján), *Bereșt* (Cost.: 1399 [?] - melyik Berești?), *Botos falu* (Bogdan: 1457-1503: Botăș), *Böszörmény* (Cost: 1439: Bârsomean, vö. Cost. II. 38: a Zsizsia menti Bresomean és a Bârsănești nevű falvak rokonsága, pl, a Tázló menti Berszinest!), *Buda* (Bogdan: 1457-1503; vö. 1792: Buda); *Ciumălești* (Cost: 1445, a Szeret mentén), *Csonka* (uo.: 1445: Ciunca), *Gociman* (Cost: 1424-1442, pontosabban: Cost. I. 269: 1429: Gočman, még uo.: 274: 1442; vö. 1792: Goschmany), *Kopasz falu* (Cost: 1443: Copoșcști és Bogdan: 1457-1503: Copoșești), *Kálnó* (Bogdan: 1457-1503: Kolunoi), *Korod* (uo.), *Krakó* (uo.), *Laczkó* (uo.), *Lyukas falu* (uo.: Iucaș Neamț megyében, Cost: 1452: Iucaș; - sőt még korábban is: vö. Cost. I. 269: 1429: Iukașu a Neamț megyei Bălușești, Mărgineni, Tatomirești környékén, I. még Cost. I. 274: 1438 Iukaș, 1440: Iukaša, 1452: Iukaša, 1475: Iukași, 1482: Iukaš. Cost. idézi Bogdant, I. 206-208, 260-261, II. 59-61, Ghibănescu, Surete și izvoade, XIX, 211-214), *Madarász eltűnt falu* (uo.: Mădărjești Szucsava megyében), *Szarka falu* (uo.: Sarca Jász megyében), *Tamásfalva* (uo.: Tămășeni Fâlcu megyében), *Temes* (Cost. 1399 [?]; Cost: 1439: Temeșești, pontosabban utalást uo. találunk: II. 45: első említésképpen az 1434. évi oklevélre hivatkozik, I. I. 386: Temeșești), *Úrmező* (Cost: 1456: Urmezeu Hotin mellett, pontosabban: uo. II. 577: 1456: Urmezeva vagy Urmezina).³⁸

II.

A XIV-XVI. századi kútfők áttekintésével mintegy száz falunév kerül elő, s ezek közül harmincötöt a „Codex Bandinus” előtti jelentések is emlegetnek, vagy legkésőbb a „Codex Bandinus”, huszonnégy a XVIII-XIX. századi forrásokból ismert. Ehhez a falunévsorhoz a XVII. századi források alig néhányat kapcsolnak:

BANDINUSNÁL FORDULNAK ELŐ ELŐSZÖR

Újfal az Ojtoz völgyében, melyet Lükő összezsúrol a Tázló menti Slobozia-Újfalval. (Igaz, hogy Bandinus is Sloboziáról beszél, de az útleírásból nyilvánvaló, hogy ez a Slobozia-Újfal a Gorzafalva-Tatros útvonalon található, míg a másik a Tatroson túl, a Tázló torkolatánál.)

Bogdana a Tatros völgyében. (Vö. Cost. II. 164: 1488: „unde a fost Fete pe Bogdana și o seliște in acelaș, hotar la Totrus.”

³⁸ De megemlíthetjük még azt a Costăchescu-féle oklevelet is, amely (II. 412-413) 1452-ből keltezett, s amelyben Ignac postelnik megerősített több birtokban, így Ţoldești, Soltănești, Socii és Borzăști birtokában is. Costăchescu fejtegetései értelmében Ţoldești Tutova megyében Epureni mellett feküdt, Soltănești is körül (nevét a Soltan, Sultan szóval magyarázza), Socii Szkinén táján, Borzăști pedig a Pruton túli területen. - És ugyancsak figyelmet érdemel a Cost. I. 487-488: 1436-ból való oklevél, melynek értelmében Dan Mesehna nyolc falu birtokába helyezték, s e falvak közt ilyenek vannak, mint: Kobylea, Onești, Kytești, Virișești, Selevesteanii, Huba. Uo.: 490-491: további utalások: Cost. I. 103: 1414: „Cobălea unde a fost Veariș Stanislaw”; uo.: I. 311: 1431: Huba - valószínűleg a Tázló völgyében; uo.: I. 343: 1432: Vana Viriș-ről van említés; uo.: I. 475: 1436: Kytești - valószínűleg Bákó vidékén, Bogdan I. 248-250: 1481: Kobale na imea Selivestrii; Cost. I. 106: 1528: Kobyleh; uo.: 1546: „un satu la Cobăle, anume Verișanii unde au fost Veriș”, ugyanitt említés a Veres familiáról, annak Oana vagy Vana, Borbála és Tódor tagjairól s egy Vereșești nevű helységről; végül Cost. I. 106: 1548: Kobyle. Megállapítható Kobylea, Virișești és Selevesteanii bizonyos összefüggése s kapcsolataik az akkor jeleskedő Veres családdal. Valószínűleg a Tázló völgyében feküdtek. Virișești a mai Vereșești de jos helyén vagy környékén, de gyanítható, hogy Huba is itt volt a tázlói vám környékén s Costăchescu is azon a véleményen van, hogy az említett Kytești semmi esetre sem a Vaslói vidéki Cătești, hanem ez is Bákó megyében volt. Az meg nem vitás, hogy a szóban forgó Onești nem más, mint az Ojtoz-völgyi Ónfalva.

Alfalu a Sós-Tázló bal partján, Lukácsfalvától északra, Szaláncztól nyugatra, románul Sath de gios, már Bandinus idején teljesen elhagyatott, bár „régén a magyarok híres faluja volt”. Később Timon és Jerney említi Bandinus nyomán.

Bogdánfalva a Szeret völgyében.

Hidegkút (Fontanella) a Terebes völgyében.

Gyula a Moldva völgyében, Baja-Moldvabánya és Nemecz-Németvásár között: hajdan magyar város volt, s Bandinus úgy beszéli el, hogy ama Gyula kapitány alapítása, ki a Tisza mellett is Gyula névvel várost alapított. (Vö. Cost. I. 520-521: a Kotnar vidéki Gyula-Giulești adataival.)

Amadzsej a Balhoj partján, Kotnár közelében. (Valószínűleg ezt a falut említi Piluzzi Vitus is Amacia néven és Berkus János Amagei néven, azóta nincs hírünk róla.)

Szeráta vagy Sós-falu ugyanott, nincs hírünk azóta sem róla.

Sztrunga ugyanott, akkor két házban tizenegy magyar katolikus élt e telepecskén, azóta nincs hírünk róla. (Vö. Cost. I. 84: 1411: Strungă.)

Csöböröcsök a Dnyeszter partján. Lükő idézi még Niccolo Barsi 1633-ból való adatát: Ciberciu; Band: Csöböröcsök; Berkus János: Csöböröcsök; Rákóczi tatárországi követeknek naplója 1705-1706: Csoborcsik; Csebercsik (Századok 1868 és 1873); Patai György jezsuita levele (Magyar Könyv-Ház, III. 1783, 73-78) 1743-ból: Tsöböröcsökfalva; Zöld: Csöböröcsök; utoljára Jerneynél. Lükő még idézi és tárgyalja Arbore és Ds. Basar közléseit. Egyébként l. fentebbi közléseimet is.

MÁS XVII. SZÁZADI FORRÁSBAN FORDULNAK ELŐ ELŐSZÖR

Lécped a Beszterce völgyében: Rosetti említi 1634-ből; 1792: Lespisile; Jerney: Lespec; 1851 és 1855. évi sem.: Lepeti; Kovács: Leszpecz; 1875. évi sem.: Lecpedum; 1901. évi sem.: Lespedi-Gârleni; ma: Lespezi; népies neve: Lécped. Egyike a legjelentősebb moldvai magyar falvaknak.

Szkéja a Szeret völgyében. Cost. az idézett helyen 1606-ból közöl adatot.

Coccino a Br. Rel. említi (Kosino „Kasin” Kászón?).

Vilanova a C. Ott említi (Újfalu?)

Foksán: Pulizzi Vitus közlésében

III.

A XVII. századi források alapján csak tizenhét falunévvel szaporodik a moldvai magyar katolikus falunévsor. Annál többel azonban a XVIII. század folyamán. Íme: Timon után Szegedi említi *Sófalvá*-t, amely később Jerneynél is előfordul (vö. Lükő, 156), Jezierski említi először *Kalugár*-t Călugăra néven, azután Szegedi: Kalogerpatak, Zöld: Kalugerpataka, 1792: Lusi ot Kelugera, Gegő: Kalugerpatak, Jerney: Kalugyerpatak, 1851. évi sem.: Calugereusium, Kovács: Kalugyerpataka-Kalugyeramare, aztán váltakozva: Călugăra, Luizi Călugăra, ma: Leuzi Călugăra. Rosettinél 1762-ből *Gerlenre*, Iorgánál 1759-ből *Filipeni*-re, Sulzernél *Lukán*-ra és Patainál *Strojtsin*-ra vonatkozólag kapunk adatokat. De ebből az időből mégsem ezek a fontosak, hanem a Zöld-féle jelentés és a Topographische general Beschreibung térképe és statisztikája. Zöld harminckilenc eddig nem ismert falu nevét s adatait közli, köztük a *Klézsé*-ét, mely ezek között a legjelentősebb (neve Clésé, Klescha, Clesia, Cleja, Klézsé, Klézsá, Klesia változatokban fordul elő, s az Uricariul egyik oklevele szerint lakossága

éppúgy összefoglaló rezesekből tevődik össze, mint a Forrófalvái és a Nagypataké). Az 1792. évi térképen az összeírásban viszont hetvenhárom olyan új falunevet találunk, amelyről eddig még magyar vagy katolikus vonatkozásban hírünk nincs, de amelyek a XIX. század első felében Gegőnél és Jerneynél, vagy legkésőbb az 1851. évi sematizmusban előfordulnak. Ezek között a legjelentősebb *Pusztina* a Tázló völgyében.³⁹

IV.

A XX. század folyamán Gegő tizenhárom, Jerney hatvanegy, az egyházi sematizmusok harmincnyolc, Kovács huszonegy, a Dg tizenegy olyan falut említ, amelyekről eddig még katolikus vagy magyar vonatkozásban nem volt szó, vagyis e század alatt száznegyvennégy újabb falura terjedhet ki a csángókérdés figyelőjének tekintete. Ezek között a legjelentősebb *Gajcsána*, de ha számba vesszük az 1792. évi térképpel kapcsolatosan említett hetvenhárom falut⁴⁰ is, úgy jelentősebb község még *Dormánfalva*, *Ploskuczén*, *Rekecsin*, *Prezest*, *Horlest* stb.

V.

A háború előtti időkben az 1901. és 1902. évi egyházi sematizmusok adatait Sebestyén Ede közli, a háború utáni időkben könyvem néhány új faluneve és adata, valamint a *Colecta de Paști*⁴¹ és Lükő adatai veendő figyelembe.

1. Sebestyén a következő új faluneveket említi:

Moldva déli részein: *Făurei*, *Odobești*, *Taflia*;

a Tatros, Ojtoz, Kászon, Tázló és Sós-Tázló vízgyűjtő területén: *Goioasa*, *Csobányos*, *Podén*, *Lapos*, *Macskás*, *Simbria*, *Sipan*, *Cioreni*, *Căiuți*, *Blidari*, *Popeni*, *Surdac*, *Burueniș*, *Vermești*, *Șipoteni*, *Păgubeni*, *Kukujec*, *Glodos*, *Tazlău*, *Prăjoaia*, *Moreni*, *Scăriga*, *Ruși*, *Șesuri*, *Cetățuia*, *Poiana Boului*, *Bârlești*, *Huleni*;

a Terebes, más néven Bernát, Beszterce, Dienes, Răcătau és Berhécs vízgyűjtő területén, valamint a Szeret völgyében Egyedhalma és Balázsfalva között: *Gășteni*, *Alexandrina*, *Cernat*, *Letea Nouă*, *Hemeiuși*, *Berdilă*, *Peletuci de Jos*, *Buhusi*, *Negulești*, *Dochia*, *Cuculești*, *Fulgeris*, *Dienes*, *Recea*, *Mărășcu*, *Padul Roșu*, *Bărtășești*, *Fântâneau*, *Blăjoia*, *Traian*, *Brasești*, *Părău Biserici*, *Măglă*, *Negri*, *Negulești*, *Vultureni*, *Zapodia*;

a Moldva, Valea Neagra és Albaia vízgyűjtő területén, valamint a Szeret völgyében Balázsfalvától északra: *Sturza*, *Ferdinand*, *Budești-Chicăl*, *Boratca*, *Arămoaia*, *Grumazești*, *Corhana la Moara*, *Cuza Voda*, *Kogălniceanu*, *Verești*, *Salcia*, *Burdujeni*, *Tudora*, *Corni*, *Călinești*, *Bucecea*, *Leorda*, *Dersca*, *Tureatca*, *Certieni*;

Moldva északi részein: *Bivolu Mic* és *Bivolu Mare*, *Codreni*, *Podriga*, *Stiubeieni*, *Săveni*, *Ripiceni*, *Ștefanești*, *Rânghilești*, *Pomărla*, *Sapoveni*, *Dângeni*, *Trușești*, *Joseni*;

a Miletin, Balhoj és Kis-Balhoj vízgyűjtő területén: *Cristești*, *Coșula*, *Storești*, *Frumușica*, *Fântânele-Csórák*, *Coarnele Caprii*, *Valea Lupului*, *Gugea*.

³⁹ Az említett összeírásból a mellékelt felsorolásba néhány falunév nem került be, mert későbbi adataink nincsenek. Ilyenek (185) Ferkaschul, (275) Werescheny, (297) Almaschul, (352) Unguraschy, (369) Maksenesty, (412) Sekuieny, (444) Lusi Tasleului, (449) Kendesty, (527) Buda, (540) Ludaschy, (627) Tissa, (672) Matschkany és (839) Niereschui. Vö. DOMOKOS Pál Péter: Adalékok Moldva történetéhez, Kolozsvár, 1940. (A zárójelbe tett számok az ottani sorszámkok).

⁴⁰ Tulajdonképpen ide kell számítanunk az 1792. évi térképen is szereplő hetvenhárom községnevet, mert ezekről magyar és katolikus szempontból először Gegőnél és Jerneynél vagy az 1851. évi sematizmusban történik említés.

⁴¹ *Colecta de Paști* = a moldvai római katolikus püspökség templomaiban 1930. húsvét napján begyűlt adományok nyilvános nyugtázása.

2. könyvem 1931-ben a következő új faluneveket említi:

Moldva déli részén: *Marești*;

A Terebes stb. vízgyűjtő területén és a Szeret völgyében Egyedhalma és Balázsfalva között: *Újfalu-Ferdinand*, *Hangu*, *Brateș*, *Burbulești*, *Săcusești*,

A Miletin stb vízgyűjtő területén: *Sipotok*, *Iazu Porcului*, *Vlădeni*, *Găureni*, *Uricani*, *Secături*, *Țibana*, *Bolbocani*, *Iazu Nucului*, *Săveni*, *Sprinceana*, *Voronești*, *Cucuteni*, *Hoisești*, *Padul Iloaei*, *Erbiceni*, *Spinoasa*, *Tuaza*, *Belcești*, *Băltați*.

3. A Colecta de Paști új falunevei:

Moldva déli részein: *Soveja*;

a Prut és Berlád között: *Crasna*;

(említ több katolikus besszarábiai várost is).

4. Lükő közli a következő faluneveket:

a Szeret völgyében Egyedhalma és Balázsfalva között: *Nevér*;

a Miletin stb. vízgyűjtő területén: *Adamești*.

5. Könyvem újabb kiadásában ismét előfordul két jelentősebb új falunév:

a Szeret völgyében Egyedhalma és Balázsfalva között: *Pokolpatak* és *Csernátfalva*.

6. Végül az 1930. évi népszámlálás szerint is vannak katolikus vonatkozásban eddig még nem ismert falunevek.

ÖSSZEFOGLALÁS

XIV–XVI. század ⁴²	XVII. század ⁴³	XVIII. század ⁴⁴	XIX. század ⁴⁵
MOLDVA DÉLI RÉSZÉIN			
Kálmánfalva Eszperecz Tekucs Galacz	Foksán (P)	Visonta	Nicoresti (J) Mărășești (S) Pofest (S) *Ad Milcov fluvium (S) *Ad Putna fluvium (S) *Putna (K)
A TATROS, OJTOZ, KÁSZON, TÁZLÓ ÉS SÓS-TÁZLÓ VÍZGYŰJTŐ TERÜLETÉN			
Szőllőhegy Ónfalva Lábasfalva Bahána *Völcsök Gorzafalva *Manfalva *Stanfalva Leontinfalva Kászón Borzest	Újfalu (B) Bogdana (B) *Alfalva (B)	*Sófalva (Sz) Herzsa (Z) *Petreska (Z) Kövesalja (Z) Kömpén (Z) Formoza (Z) Tázló (Z) Aknavásár (Z) Dormánfalva Doftána Gutináz	Csügés (G) Bogáta (G) Szaláncz (G) Diószeg (G) Fűrészfalva (G) Brusztulácza (G) Glodur (G) Sóstázló (G) Szerbek (G) *Sziro (G) Prelucs (J)

XIV–XVI. század	XVII. század	XVIII. század	XIX. század
Kománfalva Tatros Bersencze Turul Nádas Szaloncza Lukácsfalva Bratilla Bosotén Egyedhalma		Bucsum Szarázpatak Prála Domnest Lárga Pávafalva Vesziest *Örményes Vízóra Karakló Bratest Berszinest Slobozia mielului Guravoj Erdőfalva Podur Mojnest Szaláncorka Sóskút Eszkorczen Teckán *Beszest Balanésa Rosszpatak Orosa Vidráska Pusztina Zsevren Ploskuczén Angelest	Pojána (J) Podorások (J) Mojnestpataka (J) *Sehes (J) Gajdár (J) Máriafalva (J) *Tolvajpatak (J) Janók (J) Sztrugár (J) Pojána (S) Szitás (S) Degettes (S) *Hulpa (S) *Csetazvez (S) *Drakoj (S) Huta (K) Plopomba (K) Szaláncorka (Dg) Versest (Dg) Esztofuj (Dg)
A TEREDES, MÁS NÉVEN BERNÁT, BESZTERCE, DIENET, RĂCĂȚĂU ÉS BERHÉCS VÍZGYŰJTŐ TERÜLETÉN, VALAMINT A SZERET VÖLGYÉBEN EGYEDHALMA ÉS BALÁZSFALVA KÖZÖTT			
Forrófalva *Paskán Reketyés (?) Terebes Bákó Bírófalva Ungureni Karácsonkő	Lécped (R) Bogdánfalva (B) Hidegkút (B) Százkút (Gh)	Kalugar (Je) Gerlén (R) Klészse (Z) Nagypatak (Z) *Nagyszőlős (Z) *Nagylonkán (Z) *Fund (Z) *Szőllőshegy (Z) Újhegy (Z) Sóspatak (Z)	Csik (G) Pokolpatak (G) *Droset (G) Reketyés (J) Kormatura (J) Berengyes (J) Korhana (J) Izvóra (J) *Trandasila (J) *Küsbikk (J)

XIV–XVI. század	XVII. század	XVIII. század	XIX. század
		*Plubok (Z) Barát (Z) Alsómarsinén (Z) Blegyest (Z) Jánosvölgye (Z) Felsőmarsinén (Z) Turturest (Z) Macskátcsi (Z) Vunatori (Z) Diószin (Z) Somoska (Z) Păucești Orbén Gropile Rekecsin Külső-Rekecsin Lunkán Radomirest Szerbanest Szaucsest Szkinén Tarkő Szerbest Valén Parincsea Magyarfalu Bărtășești Ketris Horgyest Tamás Rákova Kempieni Prezest Bogdanest Pojána Dămianești Trunk	Szekatura (J) Ripa (J) Doftor (J) Koste (J) Berjest (J) Szőcs (J) Korbászka (J) Păucești (J) Vlădnic (J) Rekeț (J) Tociloasa (J) Fornikár (J) Bohács (J) Ruszoldika (J) Kalugarén (J) Gajcsána (J) Medelén (J) Kápota (S) Újfalu (S) *Az országút őrei (S) *Az erdőben (S) Sacca (S) Varnicza (S) Újfalu (S) *Berkecs (S) Miklósfalva (S) Berest (K) Mendriska (K) Păltința (K) *Dióskút (K) *Rehojst (K) Osebiți (K) Margineni-Munteni (K) Români (K) Băzga (K) Galeri (K) Herțioana (K) *Movila (K) Talpa (Dg) Racila (Dg) Rosior (Dg)

XIV–XVI. század	XVII. század	XVIII. század	XIX. század
<p>A MOLDVA, VALEA NEAGRA ÉS ALBUIA VÍZGYŰJTŐ TERÜLETÉN, VALAMINT A SZERET VÖLGYÉBEN BALÁZSFALVÁTÓL ÉSZAKRA</p>			
Románvásár Tamásfalva Dsidafalva Szabófalva Berendfalva Lőkősfalva Birófalva Kiczkófalva Jugán Domafalva Halas Kozmest Bergován Talpa Németváros Moldvabánya Szakna Aczélfalva Miklósfalva Szucsáva Szeredvásár	Szkéja (C) *Gyula (B)	*Filipeni (Io) *Huszárfalva (Z) *Urbest (Z) Homiceni (Z) *Kakásfalva (Z) *Fehérpatak (Z) Saska (Z) Balázsfalva (Z) Kelgyest <i>Merszefalva</i> Bartika Zapadia Moncsella Magosfalva Tupilác Szocsi Valén Dávid Folticsén Bára Burjánfalva Pohánka Bogicse Rotunda Farkasfalva Szereczel Dombrovén Zvorest Paskán	Bepelcsin (J) Corhana (J) Breáza (J) Récse (J) Piscu Rusului (J) Veja (J) *Aczél (J) *Maxinești (J) *Nestiuta (J) *Babsatest (S) Balomirest (S) *Pataras (S) Petrest (S) Liten (S) Mihalén (S) Hancsest (K) Lunkas (Dg) Muncelul de jos (Dg) Oboroceni de jos (Dg)
<p>MOLDVA ÉSZAKI RÉSZÉIN</p>			
		Botosán Haradnicsén	Dorohoi (J) Tarnovka (S) Herza (S) Hudest (S) Darabani (S) Broskovicz (S) *Sivorest (S) Kordaren (S) *Dragozeni (S) *Arajest (S) Sulița (S) Horlăceni (K) Vakulest (K)

XIV–XVI. század	XVII. század	XVIII. század	XIX. század
A MILETIN, BALHOJ ÉS KIS BALHOJ VÍZGYŰJTŐ TERÜLETÉN			
Jászvásár Kotnár Herló Szépváros	*Amadzsej (B) *Szeráta (B) *Sztrunga (B)	Cucuteni (Su) Kiperest (Z)	Horlest (J) Szlobozén (J) Lancsest (J) Ortyest (J) Domnest (J) Berlest (J) Belcsest (J) Hodora (J) Josepest (J) Moraprefectului (J) Deleni (J) Radukan (J) Flamonzá (S) Ridén (S) Vojnest (S) Miroslava (K) Cepleniza (K) Fântânele noi (Dg) Prágurok (Dg) Jepureni (Dg)
A PRUT ÉS A BERLÁD KÖZÖTT			
Husztváros Vasló Berlád		*Szentjeromos (Z) *Lukán (Su)	Bozia (J) Poganest(J) Corni Unguri (J) *Movilla (J) Lunca Banului (J) Satul Nou (J) Kurtén (J) Pojana Komului (J) *Koropcseni (S) *Hilicz (S)
BESSZARÁBIÁBAN			
Nyeszterfehérvár	*Csöböröcsök (Ba.B)	*Szentantal (Z) *Szentjános (Z) *Szentpéter (Z) *Mugyiló (Z) *Strojtsin (Pa)	
MEG NEM HATÁROZHATÓ TERÜLETEN			
	*Cuccino (Br) *Vilanova (O)		

MOLDVAI ÚTJAIM

A moldvai csángómagyarság szállásföldjén két ízben tettem nagyobb utazást: 1929-ben egyedül, s 1932-ben pedig Laczkó László egyetemi hallgató társaságában. Első utam gazdagabb volt adatgyűjtésben, hiszen ekkor a tömegesebb magyar telepeket kerestem fel, de második utam szegényesebb adatai talán még értékesebbek, mert ez alkalommal a félreeső, sokszor elfelejtett csángómagyar falvakat vettem számba. Mindenesetre a két út anyaga egységbe fonódik, s jónak láttam beilleszteni az újabb adatokat, tapasztalatokat, falunévsorokat s újabb néprajzi jegyzeteimet a régebbiek sorába.

A Tatros völgyében indulunk, bejárjuk a Bákó megyei csángómagyar telepeket, azután letérünk a foksáni plébánia területére, majd északabbra megyünk, a Román vidéki csángómagyarság szállásföldjére, innen a Jászvásár környékén található magyar lakosságú falvakba, s a csöbörcsöki kérdés ismertetésével zárul jelentésünk.*

Bacău (Bákó) vármegyében a következő 12 római katolikus plébánia van: 1. *Dărmănești*, 2. *Trotuș*, 3. *Oituz*, 4. *Pustiana*, 5. *Bacău*, 6. *Luizi-Călugăra*, 7. *Valea-seaca*, 8. *Buzdugan* (*Fărăoani*), 9. *Valea-Mare*, 10. *Cleja*, 11. *Văleni*, 12. *Prăjești*.

A felsorolt nevek a plébániáknak hivatalos nevei. Ugyanezen plébániák közhasználatban lévő magyar nevei így következnek: 1. *Dormánfalva*, 2. *Tatros*, 3. *Gorzafalva*, 4. *Pusztina*, 5. *Bákó*, 6. *Lujzi-Kalugár*, 7. *Bogdánfalva*, 8. *Kákova*, *Forrófalva*, 9. *Nagypatak*, 10. *Klészse*, 11. *Valén*, 12. *Prezest*.

1. *Dărmănești* (*Dormánfalva*). Plébános: Svirci Emilius, lengyel származású, magyarul nem tudó pap. Plébániális parókia 3200 lélekkel, kik közül 60 százaléknak anyanyelve magyar, 40 százaléka magyar nevű, magyar származású, de már román nyelvű.

Plébánia: *Dărmănești* (*Dormánfalva*).

Filiák: *Moinești* (*Mojnest*), *Comanești* (*Komanest*), *Dofteana* (*Doftana*), *Cucueți* (*Kukujec*), *Larga* (*Lárga*), *Glodur* (*Glodur*), *Ciughes* (*Csügés*).

2. *Trotuș* (*Tatros*). Plébános: Nazaren Cipolloni, olasz származású, magyarul nem tudó pap. A minorita rend plébániája 3600 lélekkel, kiknek 97 százaléka magyar anyanyelvű.

Plébánia:	<i>Trotus</i> (<i>Tatros</i>)	130 magyar család
Filiák:	<i>Slănic</i> (<i>Szalánc</i>)	180 magyar család
	<i>Gura-Slănic</i> (<i>Szalánctorka</i>)	62 magyar család
	<i>Tuta</i> (<i>Diószeg</i>)	135 magyar család
	<i>Tirgu-Ocna</i> (<i>Aknávávár</i>)	27 magyar család
	<i>Onești</i> (<i>Ónfalva</i>)	280 magyar család

---

* Az 1941-es, harmadik kiadás A moldvai magyarság ma című fejezetének rövidített, de lényegében változatlan szövege

Slobozia (<i>Szlobozia</i>)	
Poiana nucului	10 magyar család
Gura vâi (<i>Guravoj</i>)	3 magyar család
Brătîla (<i>Bratilla</i>)	
Bărsăneşti (<i>Berszinest</i>)	2 magyar család
Glodos	10 magyar család
Brăteşti (<i>Bratest</i>)	3 magyar család
Caraclei (<i>Karakló</i>)	14 magyar család
Viişoar (<i>Vízóra</i>)	15 magyar család
Pacura (<i>Degettes</i>)	25 magyar család
	<hr/>
	896 magyar család

3. Oituz régebben *Grozeşti* (*Gorzafalva*). Plébános: Ion Ghergu, Huszból származó, magyarul nem tudó pap. Plebániális parókia 4500 magyar anyanyelvű lélekkel.

Plébánia:	Oituz, Grozeşti (<i>Gorzafalva</i>)	520 magyar család
Filiák:	Fărăstrău (<i>Fűrészfalva</i>)	30 magyar család
	Hârja (<i>Hirsa</i>)	15 magyar család
	Bahna (<i>Bohána</i>)	60 magyar család
	Nicoreşti (<i>Szításfalva</i>)	40 magyar család
	Satul Nou (<i>Újfalva</i>)	110 magyar család
	Pângăreşti (<i>Szóllóhegy</i>)	65 magyar család
	Gutinaj (<i>Gutinás</i>)	50 magyar család
	Valea seaca (<i>Szárazpatak</i>)	60 magyar család
	Prala (<i>Prála</i>)	55 magyar család
	Borzeşti (<i>Borzest</i>)	25 magyar család
	Crucea de Piatră (<i>Kőkereszt</i>)	3 magyar család
		<hr/>
		1033 magyar család

4. *Pustiana* (*Pusztina*). Plébános: Iosif Tălmăcel, ki tulajdonképpen bákói plébános és a minoriták bákói kerületének dékánja. Magyarul egyáltalán nem tud.

Plébánia: *Pustiana* (*Pusztina*).

Filiák: Frumoasa (*Formóza*), Sârbi (*Szerbek*), Teţcani (*Teckán*), Sărata (*Sóskút*), Strugari, Boşoteni.

A plébánia és a filiák magyar anyanyelvű lakói 3200 lelket számlálnak.

5. *Bacău* (*Bákó*). Plébános az előbb említett Iosif Tălmăcel. A minoriták plébániája.

Plébánia: *Bacău* (*Bákó*).

Filiák: Lespezi (*Lécped*), Mărgineni, Barați (*Barát*), Schineni, Isvoare, Letea Nouă, Gherăești, Cujbic, Peleuticiu de jos, Săcusești, Costei, Burbulești, Piatra Neamți, Racila, Negulești, Berdila, Buhuși, Himeiuș, Tarcău (*Tarkő*), Brateș, Hangu.

A hatalmas egyházközség magyar származású hívei már csak 40%-ban tartották meg anyanyelvüket, a többiek elrománosodtak. Több mint 5000 lelket számlálhatnak.

6. *Lujzi-Călugăra (Lujzi-Kalugár)*. Plébános: Iosif Pal, magyarul nem tudó minorita tanár. A minoriták plébániája. A plébánia lakosai mind magyar csángók.

Plébánia:	Lujzi-Călugăra (<i>Lujzi-Kalugár</i>)	800 magyar család
Filiák:	Sărata	70 román család
	Petricica (<i>Kövesalya</i>)	30 magyar család
	Gaidar (<i>Gajdár</i>)	80 magyar család
	Trebes (<i>Terebes</i>)	70 magyar család
	Secătura	60 magyar család
		<hr/> 1110 magyar család

7. *Valea-Seaca (Bogdánfalva)*. Plébános: Julius Abesca, magyarul nem tudó plebániális pap. A plébánia hívei mind magyarok. Számuk 3500.

Plébánia:	Valea-Seaca (<i>Bogdánfalva</i>)	520 magyar család
Filiák:	Ferdinand (<i>Ferdinánd</i>)	180 magyar család
	Galbeni (<i>Trunk</i>)	135 magyar család
	Larguța (<i>Máriafalva</i>)	40 magyar család
		<hr/> 875 magyar család

8. *Buzdugan-Fărăoani (Kákova, Forrófalva)*. Plébános: Romilla Bonaventura, magyarul nem tudó minorita szerzetes. A plébánia egészen magyar, 1720 lélekkel.

Plébánia:	Buzdugan (<i>Forrófalva</i>)	350 magyar család
Filia:	Estufui (<i>Esztofuj</i>)	80 magyar család
		<hr/> 430 magyar család

9. *Valea Mare (Nagypatak)*. Plébános: Romilla Bonaventura. A plébánia egészen magyar, 1800 lélekkel.

Plébánia: Valea Mare (*Nagypatak*) 450 magyar család

10. *Cleja (Klészse)*. Plébános: Ion Mărtinaș, fiatal, magyarul nem tudó pap. A plébánia egészen magyar, 5600 lélekkel. Plebániális parókia.

Plébánia: Cleja (*Klészse*).

Filiák: Samosca (*Szamoska*), Satul nou (*Újfalú*), Rehecin (*Rekecsin*), Fundul-Rehecin, Ciocani (*Csík*), Berindești, Sascut (*Szászkút*), Capota.

11. Valeni (*Valén*). Plébános: Karl Rist, magyarul nem tudó plébános. Plebániális parókia 3500 lélekkel, kiknek 70%-a magyar.

Plébánia:	Valeni (<i>Valén</i>)	90 magyar család
Filiák:	Vladnic (<i>Lábnik</i>)	110 magyar család
	Găiceana (<i>Gajcsána</i>)	150 magyar család
	Horgești	140 román család
	Tămaș (<i>Tamas</i>)	25 magyar család
	Racova	10 magyar család
	Furnicar	8 magyar család
	Chetriș (<i>Petris</i>)	70 magyar család
	Gioseni (<i>Diószin</i>)	100 magyar család
		<hr/> 703 magyar család

12. *Prăjești* (*Prezest*). Plébános: Vintentiu Vella, magyarul nem tudó pap. A minorita rend plébániája, 3500 lélekkel, kiknek már csak 40%-a magyar.

Plébánia: Prăjești (*Prezest*).

Filiák: Traian, Satul nou, Buhoci, Bogdănești, Poeana, Călugăreni, Bălușești, Recea, Mugla, Negri, Bărtășești, Parâu Biserici, Zapodia, Rușii-Vlădicăi.

A Bacău (Bákó) megyei római katolikus vallású magyarok összesített adatai ezek szerint így következnek:

1. Dărmănești (<i>Dormánfalva</i>)	3200 lélek
2. Trotuș (<i>Tatros</i>)	3600 lélek
3. Oituz (<i>Gorzafalva</i>)	4500 lélek
4. Pustiana (<i>Pusztina</i>)	3200 lélek
5. Bacău (<i>Bákó</i>)	5000 lélek
6. Luizi-Călugăra (<i>Lujzi-Kalugár</i>)	4500 lélek
7. Valea-seaca (<i>Bogdánfalva</i>)	3500 lélek
8. Buzdugan (<i>Forrófalva</i>)	1720 lélek
9. Valea- Mare (<i>Nagypatak</i>)	1800 lélek
10. Cleja (<i>Klészse</i>)	5600 lélek
11. Văleni (<i>Valén</i>)	3500 lélek
12. Prăjești (<i>Prezest</i>)	3500 lélek
	<hr/> 43620 lélek

Ez a számításom 1929-ben készült, amikor a népszámlálás még csak terv volt. Ma azonban, amikor az 1930. évi népszámlálás adatai ismertek (Recensământul general al populației României din 29. Decembrie 1930. Vol. II: neam, limbă maternă, religie. București, 1938.), pontosabb képet tudunk alkotni a Bákó megyei plébániális szervezetben élő, római katolikus magyarság helyzetéről:

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Róm. kat.
			nemzetiségű	nyelvű	
1. Grozesti	1. Bahna	3481	375	676	1173
	2. Borzești	248	65	–	73
	3. Cașin	1526	175	169	237
	4. Căiuț	396	17	16	25
	5. Cruce de Platră		Onestbe olvadt		
	6. Gutinaș	588	72	–	148
	7. Hârja	1058	1	10	67
	8. Huta	–	–	–	–
	9. Nicorești		Bogdanestbe olvadt		
	10. Părgărești		Bogdanestbe olvadt		
	11. Popeni	–	–	–	–
	12. Pralea	347	8	25	248
	13. Satul nou		Bogdanestbe olvadt		
	14. Valea seacă	456	71	201	231
	15. Bogdanesti	3041	5	8	1133
<i>A gorzafalvi plébánián összesen:</i>		11414	789	1105	3335
2. Târgu-Trotus	1. Onești	3493	17	424	1796
	2. Slănic	2945	57	672	1236
	3. Tuta	1761	14	25	998
	4. Gura Slănic	–	–	–	–
	5. Târgul Ocna	12588	184	543	2539
	6. Pacura	–	–	–	–
	7. Slănic Băi	–	–	–	–
	8. Vișora		Tătrósba olvadt		
	9. Glodosu	302	–	–	48
	10. Caraculău	1095	7	–	39
	11. Slobozia	635	48	34	32
<i>A tatrosi plébánián összesen:</i>		22819	327	1698	6688
3. Dărmănești	1. Asău	7091	687	665	745
	2. Berzunț	3608	49	47	78
	3. Bogata	–	–	–	–
	4. Brusturoasa	1065	12	12	234
	5. Burieniș	202	–	–	52
	6. Cămăncă	536	–	–	31
	7. Ciubanuș	232	4	4	18
	8. Ciugheș	1274	8	83	771
	9. Comănești	1428	80	72	172
	10. Doftăna	–	–	–	–

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Róm. kat.
			nemzetiségű	nyelvű	
<i>A dormánfalvi plébánián összesen:</i>	11. Gloduri	119	72	–	98
	12. Goioasa	484	1	–	1
	13. Lapoš	–	–	–	–
	14. Larga	–	–	–	–
	15. Lucacești	3992	132	54	167
	16. Lunca Moineșt	441	34	31	49
	17. Maciucaș	–	–	–	–
	18. Moineșt	6616	104	100	246
	19. Moreni	–	–	–	–
	20. Păgubeni	–	–	–	–
	21. Podeni	290	96	–	107
	22. Poiana		Ocnăba olvadt		
	23. Prăjoaia	–	–	–	–
	24. Scariga	335	23	–	23
	25. Șesuri	289	9	9	9
	26. Simbria	364	6	11	27
	27. Șipan	–	–	–	–
	28. Șipoteni	272	–	–	26
	29. Surdu	–	–	–	–
	30. Tazlău	1855	28	29	61
	31. Valea Arinilor	–	–	–	–
	32. Văsiești		Moinești-be olvadt		
	33. Vermești	376	70	23	85
		30869	1415	1140	3000
4. Pustiana		1177	–	1146	1153
	1. Ardeoani	930	43	–	44
	2. Bălăneasa	593	167	167	171
	3. Bârlești	–	–	–	–
	4. Câmpeni	601	–	–	4
	5. Cetățuia	671	58	46	38
	6. Cucuieți	1043	4	92	109
	7. Frumoasa	1676	897	903	903
	8. Gura Solonț	–	–	–	–
	9. Jenăchești	780	32	82	79
	10. Huleni	–	–	–	–
	11. Poiana boului	–	–	–	–
	12. Răchitis	–	–	–	–
	13. Rîpa epei	98	–	–	56
	14. Ruș	–	–	–	–
	15. Sârbi	387	369	366	370
	16. Strugari	419	–	–	–
	17. Stufu	311	283	283	289
	18. Tescani	753	14	–	15

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Róm. kat.
			nemzetiségű	nyelvű	
<i>A pusztinai plébánián összesen:</i>	19. Turluian	368	60	10	61
	20. Valea rea	438	114	119	130
	21. Valea rea opp.	332	6	6	8
	22. Vidrașca	935	131	29	143
		11512	2178	3249	3573
5. Luizi-Călugăra	1. Talpa-Sărata	1879	9	1800	1853
	2. Dealul nou	786	–	1	498
	3. Secătura	259	–	3	24
	4. Trebeș	251	–	–	244
	5. Petrosu	425	–	1	330
	6. Petricica	–	–	–	–
	7. Găidar	713	–	–	235
	8. Coman	373	368	367	369
	9. Berzulești	–	–	–	–
	10. Olărești	–	–	–	–
	11. Corhana	–	–	–	–
	12. Osebiți L.C.	452	12	401	406
		697	–	402	589
	<i>A luizikalugeri plébánián összesen:</i>	5835	389	2975	4548
6. Bacău:	1. Barat	31138	822	603	1893
	2. Berdila-Racila	498	2	–	445
	3. Buhuș	480	235	235	235
	4. Costei	1169	–	–	287
	5. Cujbic	134	–	–	25
	6. Ghăraești	–	–	–	–
	7. Fântânele-Him.	–	Bákóba olvadt		
	8. Isvoarele	1057	19	21	34
	9. Lespezi	472	–	–	–
	10. Domnița Maria	1314	1058	1053	1058
	11. Mărgineni ung.	472	–	–	183
	12. Mărgineni munt.	973	3	3	432
	13. Negulești	752	–	–	737
	14. Osebiți Mărg.	–	–	–	–
	15. Piatra Neamț	309	7	4	66
	16. Peleteciu de Jos	29827	501	450	999
	17. Secuiești	504	–	–	117
	18. Schineni	152	–	–	56
		798	1	3	297
	<i>A bákói plébánián összesen:</i>	70049	2648	2372	6864

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Róm. kat.
			nemzetiségű	nyelvű	
7. Valca Seacă		872	–	–	670
	1. Ferdinand	1129	4	12	961
	2. Galbeni	577	–	–	565
	3. Largața	144	–	–	144
	4. Albeni	171	–	–	171
	5. Buchila	398	1	1	362
	6. Dămuc	43	–	–	43
	7. Velae de sus	474	–	–	463
	8. Florești	372	–	–	360
	9. Frâșinoaia	111	–	–	107
	10. Rujinca	81	–	–	81
	11. Bălțata	152	–	–	–
<i>A bogdănfalvi plébánián összesen:</i>		4524	5	13	3927
8. Fărăoani		1758	1	1	1757
	1. Valea-mare	406	–	–	387
	2. Valea-dragă	682	–	–	646
	3. Costița	282	63	63	277
<i>A forrófalvi plébánián összesen:</i>		3128	64	64	3067
9. Cleja		1839	1	1	1757
	1. Alexandrina	542	2	3	492
	2. Berendești	165	–	114	114
	3. Capota	–	–	–	–
	4. Cernat	–	–	–	–
	5. Ciocani	190	–	145	179
	6. Fundurăciun	854	–	833	842
	7. Găsteni	243	–	–	28
	8. Orbeni	2108	–	–	20
	9. Pâncești	3051	47	36	52
	10. Răcăciuni	1989	24	8	244
	11. Somoșca	907	–	–	898
	12. Săscut	589	109	103	115
	13. Satul nou	–	–	–	–
	14. Valca rea	319	–	–	283
	15. Gropile	–	–	–	–
<i>A klézsei plébánián összesen:</i>		12796	183	1243	5024
10. Prăjești		2025	–	–	1646
	1. Bogdanești	370	–	–	264
	2. Traian	1658	–	2	680
	3. Zapodia	–	–	–	–
	4. Satul nou	–	–	–	–
	5. Buhociu	1169	–	–	287
	6. Poiana Jurascu	770	212	–	671

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Róm. kat.
			nemzetiségű	nyelvű	
<i>A prezesti plébánián összesen:</i>	7. Rusi vladicâi	–	–	–	–
	8. Călugăreni	438	–	127	409
	9. Bălușești	1310	21	–	567
	10. Bărtășești	–	–	–	–
	11. Recea	393	49	–	53
	12. Negri	628	8	–	37
	13. Măglă	257	–	–	55
		9018	290	129	4669
<i>A văleni plébánián összesen:</i>	11. Văleni	574	–	–	470
	1. Bâzgă	345	13	2	13
	2. Corni negulești	–	–	–	–
	3. Dineț	317	6	–	6
	4. Fulgeriș	171	11	–	11
	5. Furnicari	263	–	–	69
	6. Fânteneanu	110	–	–	12
	7. Găiceana-Unguri	847	837	837	843
	8. Galeri	213	42	5	72
	9. Horgești	1316	207	–	814
	10. Geoseni	1363	–	135	833
	11. Parincea	–	–	–	–
	12. Pâncești	1092	15	–	28
	13. Chietriș	474	–	–	341
	14. Medeleni	–	–	–	–
	15. Marașcu	92	17	–	17
	16. Racova	602	–	–	71
	17. Răcătău	78	21	13	21
	18. Tâmas	472	28	–	80
	19. Varnița	38	–	–	23
	20. Vladnic	730	280	608	615
	21. Vultureni	–	–	–	–
	22. Valea Blăjioiași	–	–	–	–
	23. Podul roș	–	–	–	–
		9097	1477	1600	4339
ÖSSZESEN					
1. Grozești (Gorzafalva)			789	1105	3335
2. Tg. Trotuș (Tatros)			327	1698	6688
3. Dărmănești (Dormánfalva)			1415	1140	3000
4. Pustiana (Pusztina)			2178	3249	3573
5. Luizi-Călugăra (Lujzi-Kalugár)			389	2975	4548
6. Bacău (Bákó)			2648	2372	6864
7. Valea Seacă (Bogdánfalva)			5	13	3927
8. Făraoani (Forrófalva)			64	64	3067
9. Cleja (Klészse)			183	1243	5024
10. Prăjești (Prezest)			290	129	4669
11. Văleni (Valén)			1477	1600	4339
ÖSSZESEN:		190 788	9765	15588	49034

Ha meggondoljuk, hogy Bákó vármegye összes lakossága a népszámlálás adatai szerint 261019 lélek, könnyű kiszámítani, hogy a megye minden hatodik embere magyar. A 49034 magyar 11 plébánián és több mint 150 filiában él.

Állításomat a hívek magyar származását és magyarságát illetőleg az alábbiak igazolni fogják.

A Tatros völgyében, *Onesten* tartózkodtam hosszabb ideig. Onesten 560 gazda él, kiknek 50%-a római katolikus vallású magyar ember. Névsoruk a következő:¹

Bonc János	Kajtar András Mihály	Kecskés György
Szász Anna	Mojzi Mihály Pista	Dobos Péter
Tamás András	Mojzi János	Paduraru György
Petrika György	Mojzi János Anti	Bartos Mihály
Paduraru György	Mojzi János Anti Véro	Gondos Péter János
Mojzi János	Puskás István	Buci Péter Mihály Feri
Mojzi István	Rákos Anna	Gábor Mária
István János Gy.	Rákos Péter	Buci Magdó Anti Biró
Pokocs Borbála	Bucsak Antal	Antal Mihály
Szász Pista	Bordana Ilona	Vad János Hurubás
Hike József	Bordana György	Hurubás András
Mojzi Péter	Joje Coşe (Kósa József)	Cojocar István
Bucsak György	Rákos András	Imre Péter
Dobos András	Rákos István	Mihály Anti Buci
Kósa Róza	Rákos István Péter	Szász György
Dobos István	Mojzi István J. Antal	Szász Mihály Pista
Dobos András	Mojzi Antal J. Antal	Kecskés Mihály
Dobos Mária	Gondos Péter	Kecskés József
Dobos György	Gondos János	Ignác György Ferenc
Dobos Péter	Gondos Ilona	Gondos Mihály József
Mojzi Mihály	Gheorghe Iose Noghiu	Gondos György József
Farkas Mihály Buci	(Nagy György)	Gondos Antal József
Farkas Ilona Buci	Pokocs István	Bardócz István
Bucsak István	Checiches János	Dobos István György
Feri Mihály Buci	(Kecskés János)	Nagy György
Feri Mihály Miklós	Nagy József	Mojzi György András
Karácson Koszten János	Nagy Mihály	Jakab György
Máté István	Bardócz István	Ince Ferenc
Kajtar András Mihály	Bardócz András	László Péter
Mojzi András	Kósa Antal	Simon József
Mojzi Görgy	Dobos Péter Vad	Simon Magdó
Moisi János	Fodor András	Bucs Péter
Mojzi György István	Pann János	Gondos György
Imre István	Orbán György	Gondos György Gergely
Forró György	Bordean Antal	Gergely András
Merişan István	Gondos János	Nonweiler György
Faraon János	Dobos István	Szabó János

¹ A neveket az „egyházi adófizetők névsorá”-t tartalmazó könyvecskéből írtam ki.

Patentas György	Mojzi Anna András	Simon Anna Feri
Gherfi János	Simon György József	Janó Mária
Moisi Mihály	Buci Mihály M. J	Bardócz István
Simon Gergely	Buci György M. J.	Gondos András
Dobos Antal	Mojzi István András	Gondos Mihály
Máté István	Mojzi V Róza	Simon Péter
László Péter	Mojzi Mihály	Tankó György
Puskás János	László Mihály	Magyar András
Dobos János András	László József	Gondos István
Dobos István	Kósa Mihály Antal	Simon István
Dobos József	Merisan Mihály	Bordeán István
Mojzi N. Róza	Kósa Anna Anti	Simon János
Mojzi András	Kósa György	Kozma Róza
Dobos Péter András	Kósa András	Bartos Lajos
Bucs János	Bucs István	Bartos György Lázár
Kádár István	Bács József	Mojzi Mihály
Gondos György	Bács Borbála	Tofán István
Gondos Péter	Bardócz István	Tofán József
Makai Mihály	Puskás István	Kecskés István
Paisz István András	Puskás József	Bertalan Sándor
Andorka Mihály	Presekár Ferenc	Janó Péter
Andorka György	Bardócz Péter	Karácson János
Paduraru Mihály	Bardócz György	Kaszab György
Bogdán Moisi	Fecsor Kata	István János
Padurar Nagy Róza	Fecsor András	Gondos András
Padurar István	Smidt József	Baróti Róza
Jakab János	Szász György	Bretescu Mária
Bucs Péter Róza	Szász Mária	Puskás Vad György
Andorka István	Kecskés György	Puskás György Gergely
Simon Mihály	Puskás András	Kiperi János
Bucs Péter Antal	Gondos András	Hancs Ferdinánd
Ferencz István	Lukács János	Román Miklós
Mojzi Péter	Bucs András	Bálint András
Sevei János	Bretescu János	Sripár Péter
Bretescu József	Kovács István	Ignác József
Janó Mihály	Kovács József	Bordeán György
Vaslea György	Kovács Ferenc	Babos András
Molnár András	Dăscăliște Péter	Kósa János
Ignác Antal	Lukács Stefán	Jancsó Mária
Ignác Péter	Pana István	Jancsó István
Ignác György Anti	Román Mihály	Hankó Péter (Hancu)
Baranovszki György	Babos István	Babos Péter
Pargár Péter	Dobos István	Ignác Antal

Morar Lázár	Román István	Stinga Mihály (Balog)
Porgár Ferenc	Román György	Demeter András
Porgár István	Gondos György	Rónai István
Harjan Gheorghe	Kropcsik Izidor	Ioan Ferenc
Varga János	Szász V. Márton	Bodó János
Varga Károly	Kovács János	Karácsony Péter
Jánó György	Hârlea András	Sticlaru Miklós (Üveges)

Ezekon kívül 20-30 család nem állandó kepefizető.

A fenti neveket a forrás szerint közlöm. Máskülönb mintha Csík vagy Háromszék megye valamelyik községének névsorát olvasnók.

Onest legöregebb emberével, Mojzi András Péterrel beszélgettem. Kérdéseimre elmondja, hogy 1842-ben Bohánában született. Dédapja Almásról, Háromszék vármegyéből jött ki. „Hetén vótunk édesegyek s mind fiúgyermek. Hatesztendő gyermek vótam, mikor a magyarok az oroszot lehajtották az Ojtoz patakán. Úgy jut eszembe, mintha tennap lett vóna. Két huszár jött az út két széjjin. Kérdezték, hogy a *disznyók* hol vannak; mondtuk, hogy a hídon túl. Hát csak a kargyát kihúzza s a szájába veszi, a kezeibe pistajt, s úgy elrepül, mint a fecske. Utolérte a muszkát, reálótt; a szájából kivette a kargyát, s így elmentibe s visszajöttibe utat vágott.”

„A falu régebben a fesső s az assó kótban (=szegletben) Alecu Aslam nevű bojéré vót, kinek az egész kertye csipkéből vót.”

„A csonkatemplom katolikus magyar templom vót.”²

„A tatár a pappal egyetértett, s a teli templomot a Perkőről lövette essze a sok magyar néppel együtt.”

Kérdésemre, hogy az Onest mellett lévő hegyet miért hívják Perkőnek, azt válaszolja, hogy „a kő éjjel-nappal perregett le róla, s azért”. Verset vagy éneket már nem tud. Szerinte vele „egykorácsi” (egykorú) ember csak Kászonban van.

A másik érdekes ember, kivel hosszasan beszélgettem, Bertalan Sándor, katolikus diák (kántor): „dascal catolic”. Kézdiálmáson, Háromszék vármegyében született 1872-ben. Elemi iskolába Gelencén és Kézdivásárhelyen járt. A diákságot Ploskucénban az öreg Bakánál tanulta. Együttal asztalosmester is. 9 élő gyermeke közül 6 fiú s 3 leány. Három fia ugyancsak diák; Sándor asztalos és diák Gutinázson és Szárazpatakon, Károly asztalos, sofőr és diák Szaláncon, Imre asztalos és diák, a legkisebb fia, Antal a gimnáziumot Csíkszeredában kezdte járni, de onnan inspektori rendelettel több moldvai társával, Gyüttő (Ghitiu!?) Györggyel és Dogár Péterrel együtt kitiltatott,³ s 1929-ben a jassi-i papnöveldének a hallgatója.

Az öreg Sándor bácsi mondja el az alább következő halottas babonákat, illetve szokásokat is:

1. Palló: Mikor indítják a halottat, elébe a földre egy darab vásznat terítenek, azon viszik át; akinek odaszánták, azzal vétetik föl.
2. Vízvásár: Ha vízen viszik át a halottat, az átmenéskor pénzdarabot mártanak a vízbe (hogy legyen vize), és utána egy gyermeknek adják.

² A mai temetőben csupán alapjának körvonalai sejtethők.

³ Fölvevésük miatt kellett dr. Jénáky Ferenc főgimnáziumi igazgatónak is állását elhagynia.

3. Az üres koporsóba a halott fejéhez, két oldalához és lábához viaszgyertya kereszteteket helyeznek el; az ötödik viaszgyertya keresztbe egy pénzt tesznek, s a halott kezébe adják (hogy a pénzzel a vámot fizesse meg).
4. A kimúltat tetőtől talpig megfürösztik. (Mindenkinek éltében egyet meg kell fürösztenie és egyet kivinnie.)
5. A szemfödelet a fejnél és lábnál elszakítják (hogy lásson és tudjon járni).
6. Az új sír fölött új fazék vizet és két élő tyúkot adnak át. (Legyen élelme és itala.)
7. Gyolccsal eresztik le a koporsót. (A gyolcs a gödörösőé.)
8. A torozásnál a pálinkából a meghalt részére kiöntenek, mondván: „adjon Isten részt a megholtnak.”
9. Amikor a temetőkapun kijönnek, mindenki kap egy darab kenyeret és egy pohár „italost”.
10. Az alamizsnába szánt ruhaféléket lehetőleg rokonnak adják.
11. A begombolt inget kigombolják, mert ellenesetben a fehérnép nem kap urat, a férfi nem kap feleséget. (Mindig akadály gördül elébük.)

A karácsonyi ünnepeken a Székelyföldön szokásos Betlehemes-játék Onesten is megvan, Preszekár György⁴ 19 éves legény el is tudta mondani.

Onest római katolikus templomában, mint egész Moldva területén, tiltva van a magyar szó. A magyarul nem tudó papok nem tűrik a magyar szót még a templomban sem. Hiába van pápai rendelet, hogy a hívek lelki szükségait anyanyelvükön kell kielégíteni, hiábavaló a katolikus magyar hívek évszázados könyörgése magyar papért. Hogy mégis elhangzik a parancsolt „Tatál Nostru” helyett egy-egy Miatyánk, a „Veni, veni duhul sfântu” helyett a „jőjj el Szentlélek Isten”, az az elnyomott lelkek elfojthatatlan vágyának eredménye.

A halaucești (halasfalvi) minorita rend „Serafica” nyomdája énekeskönyvet nyomtatott, amelyben latin miseszöveg, párhuzamosan román szöveg, román imádságok és énekek vannak. Az énekek legtöbb része magyar ének, ugyanazon szótagszámmal fordítva és ugyanarra a dallamra énekelve. Ez a könyv már nagy példányszámban elterjedt, s különösen a fiatalság ezzel megy a templomba. A plébános megköveteli a diáktól, hogy legalább a „Missa de Angelis”-t tanítsa be a népnek. Könnyű látni, hogy ez az intézkedés is a magyar ének kiszorítását célozza.

A pap nélkül végzett istentiszteletek állanak a nép lelkéhez a legközelebb. Egy októberi vecsernyén jelen voltam, melyet a kántor a következőképpen tartott: bevezető ének román nyelven, rózsafüzér magyarul.

A vallástant az elemi iskolában a kántor tanítja. A könyv címe: „Catechismul preascutur al Eparhiei Catolice de Iasi, 1921.” (A jassi-i katolikus püspökség katekizmusa, 1921).⁵

Az egyébként jóindulatú öreg kántor Onest „nemzeti házá”-ban az elemistákkal szép sikerrel előadatta a „Megkerült gyermek” című pásztorjátékot, csupán - felsőbb parancsra - az egészet román nyelvre fordította.

⁴ Kérdelem, hogy megtudná-e mondani: miért hívják Preszekárnak? Azt mondja, apjától úgy hallotta, hogy 1896-ig, aki nem akart katonáskodni, az helyette elmehetett a közeli oknai sóbányába dolgozni, öt éven át minden negyedik hetet. Itt történt, hogy egyik ősét a munkaidő alatt a bánya vezetője elküldötte, hogy hozzon mézet vagy halat, és könyvében presecarnak, illetve pescarnak, azaz „halásznak” írta. Így keresztelődtek el igen gyakran székelyeink, és így maradt rajtuk egy-egy ilyen másképpen érthetetlen név.

⁵ Ebből a katekizmusból csupán az Anyaszentegyház ötödik parancsát említem meg (56. 1.): „Sa plătești Bisericii simbra se celelalte datorii către dansa lege sau obiceuri.” („Fizesd meg az egyházi adót és az egyházzal szemben vállalt egyéb kötelezettségeid a törvény vagy a szokás előírása szerint.”)

Máskülönben Onest hitközség meglévő kicsi fatemploma helyett hatalmas kéttornyú templomot építtetett, melynek hossza 36 m. Mondanom sem kell, hogy ez az építkezés az amúgy is szegény népet anyagilag feltűnően megviseli.

Onest történetével kapcsolatosan csak annyit említek, hogy helymegfigyelésem szerint a Bandinus által (1646) említett Stanest faluból lett a mai Onest. Bandinus Stanest után Manestet, Godzafalvát és Völcsököt említi, melyek ma Bogdanesti, Gorzafalva (Oituz) és Bahána néven léteznek. Amint fennebb említettem, a régi öregek szerint Onest a Bohushegy tövében az Ojtoz patak partján volt. Úgy látom, hogy az az emlékezetes kápolnás hegy, ez pedig a szép halas patak Bandinusnál. Már említettem, hogy nyelvészeti szempontból *Onestnek és Stanestnek* lehet valami köze egymáshoz, mert stania magyarul ónt jelent. Nem hiszek a moldvai kérdés kitűnő ismerőinek, Auner Károlynak⁶ és utána Bitay Árpádnak,⁷ akik szerint Bandinus Stanestje a mai Casin, mert ez a Tatrostól mintegy 8 km-re van, és határában legjobb tudtommal nincsen csonkatorony.

Az onesti magyarok házai sárházak, kicsinyek, apró ablakokkal és padozatlan földes aljjal. Bútorzatuk padból, néhány kicsi székből, festetlen ládából és szőttessel (új festéssel) leterített ágyból áll. Tulipános széket 1869-es évszámmal és egy földig-asztalt találtam az öreg Pakocs Józsefnél.

Viseletük a Tatros mellett élő románokéval csaknem teljesen megegyezik. A felnőtt férfi öltözet: posztó cedele (zeke) ingujjal (minden létező ujj ingujj), posztó mintean (mente) ingujj nélkül, kicsi ing és ing, nyáron fehér, félbő nadrag, télen harisnya (posztó szűrnadrág), bocskor.

Az asszonyok öltözet: szőtt katrinca (lapszoknya), varrott ing, ruva (fejrevaló kendő) és bocskor.

Nyomtatott magyar könyvet elég gyakran lehet látni. Imádságos könyv csaknem minden házban van. A Kájoni „Cantionale” III. kiadása Onesten 3 példányban van meg. Egy Varga nevű embernél - ki a magyarságát megtagadja tanító fiával együtt - találtam a legtöbb magyar könyvet, közöttük Pápai Páriz „Pax corporis”-át is (IV. kiadás 1695-ből).

Diószegen (Tuta) a rózsafüzér búcsúját néztem meg. Az onestiekkal mentem oda gyalog, kereszt alatt. Odaérve bementünk az újonnan épült, befejezetlen, padolatlan, ablak nélküli templomba. Amint a templomba léptem, Cipolloni, a tatrosi plébános, ki Diószegnek is plébánosa, éppen keresztelt. A latin imák után a szokásos kérdéseket: „Akarod-e, hogy megkereszteljelek?” stb. románul tette fel, bár Diószeg színtiszta magyar község, ahol románul a nép nem tud. Beharangozás után a plébános vezetésével a falu egyik keresztjéhez processzió indult, mely alatt a mindenszentek litániáját magyarul énekelték. Megérkezve a kereszthez a pap s utána az egész nép letérdelt. Rövid csend után felhangzott a „Tatál nostru” (Miatyánk), s tovább a mise latin szövege kivételével minden románul folyt, természetesen a prédikáció is. A prédikáló plébános a rózsafüzér megszerkesztéséről szóló beszédje végén a befejezetlen templomra pénzt kért a hívektől. „Adakozzatok - úgymond - Isten befejezetlen házára vagyontok szerint, mert adakozásokat a mennyei könyvekben fölírják, és életetek végén számon kérik.” A szentmise alatt a plébános egyik kezében a kereszttel, másik kezében tányérral gyűjtötte össze a pénzt. Meg kell jegyeznem, hogy sem a diószegi, sem az onesti hívek nem tudnak értekezni magyarul nem tudó papjukkal, s így gyónni sem tudnak neki.⁸

⁶ AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908. 33.

⁷ BITAY Árpád: A moldvai magyarság. 1926. 141.

⁸ Második utam alkalmával ifj. Bertalan Sándor gutinási kántortól, vendégszerető házigazdámától hallottam, hogy Cipolloni Nazareno meggazdagodva hazament Olaszországba, s helyébe Tatrosra Herciu nevű pap jött, de

Gorzafalva az Ojtoz patak partján felerészben magyar nagyközség. Hatalmas új temploma épülőben van. A patak partján álló papi lak megközelítésekor most épült kultúrházat, mellette haranglábat látok. Három harang van benne. Fölmegek a harangokhoz, és jóleső érzéssel állapítom meg, hogy a sokat emlegetett régi harang „*Spes mea Christus 1568*” felírással megvan.

A plébános, Ion Ghergu, csángó származású, huszti férfi. Magyarul egy szót sem tud. Öntudatosan román. Minden tette, lépése, építése öntudatosságát igazolja. A falu legényeit, leányait „karénekre” és a kultúrházba parancsolja, hol román énekeket és színdarabokat tanít be. Még szomorúbb valóság, hogy kántora sem tud magyarul. Pedig épp Gorzafalván kelteződik az a megrendítő tartalmú levél, mely 1860-ban így panaszkodik Magyarország hercegprímásának:⁹

„Mi 600-an gazdák, Ojtozhatárszél mellékiek, moldvai részen összegyűlvén, tanácskozában magunkban nagy sérelmünkről, kik már 500 esztendeje mint magyar lakosok és római katolikusok igazi hitben eddigelé megmaradtunk, sok viszontagság között mindeneket eltűrtünk, elszenvedtünk, megszorodtunk, igazi hitben megerősödtünk, ezt csak szegény magyar papjainknak köszönhetjük, de nem az olasz papoknak. [...] Óh hányan és hányan sírva, jó lelki szegények mondják: oh Isten! adj moldvai szegény magyarnak magyar papot, oláhnak oláh papot. [...] Így tehát egybegyűlve mindnyájan, elkeseredett szívvel nótáriusunkhoz futván, a legkisebbtől legnagyobbig, esdekelve szentatyánkhoz folyamodunk, mint magyar ajkú szegények igazi érzéssel kegyes hitbéli pártfogónkhoz és a törzsökös magyar nemzet apostolához térden állva folyamodunk, minket meghallgatni, mi kérésünket elfogadni, kik a hullámok között, ahol nekünk a sátán lesben áll, elveszni ne engedne, p.[áter] Kozmát nálunk dicséretes munkái és jó cselekedetei után, ki 9 nyelven az országban szolgálni tud, tőlünk elmozdítani ne engedjen; kérjük, ahol a legkisebb ártatlan is térdre esik és minden nap felkelve s lefektekor imádja az Istent lelki pásztora megmaradásáért...” És így tovább. Azonban a levél válasz nélkül, s a szegény gorzafalvi magyarok egyszerű lelke vigasztalanul maradt. A valóság csak rosszabbodást hozott, s a plébános már úgy beszél pl. a „Codex Bandinus”-ról mint a múlt egyik rossz emlékééről.

Ma a községnek csak fele magyar, és magyar öntudatukat feltűnően elveszítették. Bizonyos, alig látható szégyenpírral vallják meg magyar voltukat, és velünk már nem sok kapcsolatot éreznek, bár az asszonyok csak magyarul tudnak. Megismerkedtem az öregedő Vakár Györggyel, akinek az apját még Csorba Jánosnak hívták. Ő gyermekkorában teheneket őrzött, s így lett belőle „vacar”, azaz tehénpásztor, és ma a hivatalosan használt neve: Gheorghe Vacar. Furcsa, de való módja a keresztelésnek.

Gyuri bácsi öltözete: lajbi, ing, harisnya, bocskor, kapca, amelyet marhaszörből készült pórázzal erősít a lábára, cedele és kozsok (bőrmellény). Felesége ingbe s katrincába van felöltözve. Jellegzetes a gorzafalvi nők katrincája; asszonyoké és leányoké mind egyforma, más falubeliektől elütő. Színei a következők: piros, sárga, zöld; piros, zöld, fehér; kék, fehér, piros; fehér, kék, fehér; piros, zöld, sárga; rózsaszín, sárga, zöld. A katrincát szalagszerűen keskeny „bernéccal” (házi szövésű öv) kötik a derekukhoz. A bernéc szintén nagyon színesen szőtt öltözködési kellék. Színei: piros, fehér, kék; fehér, sárga, piros; zöld, piros, rózsaszín; piros, zöld; piros, sárga, fehér. Minden színből hat-hat szál kerül egymás mellé. A nők lábán is rendesen bocskor és pórázzal megkötözött kapca van. „Minden állatnak így kell lenni” - azt mondja az öregasszony, ami azt jelenti, hogy az asszonyi állatoknak ez az öltözetük.

Cipolloninak távozása előtt még sikerült Mojnestre „elmarnia” az öreg Bertalan Sándor onesti kántort, aki magyarul énekelt és imádkozott a templomban, s most Stefan Mititel az onesti kántor, aki már kevés magyar imádságot és még kevesebb magyar éneket tud.

⁹ Veszely, Imets és Kovács utazása... Marosvásárhely, 1870. 77.

Felkerestem a házában is Csorba Gyuri bácsit, aki egyébként vidám, tréfás ember. A háza földje agyagos, az egyik sarokban kályha, a másikban ágy áll. A „nagy” házban asztal, ágy, láda, amelyen párnák, szőttesek, festékesek, átalvetők vannak. A falat festékesek díszítik: „küs kendők, kendezők, hogy ne legyen a fal pusztá”. Dézsába gyűjtik a tejet, kiverik a vaját, s a sebes tejet megeszik. Az eresz alatt szétszedett osztovátát (szövőszéket) látok, melynek részei: első és hátulsó hasajó, nyistek, borda, bordahéj, lábító, fordító, keresztcsép, átolfa, nyistkarika, vetölő, cső, bélfá. Kinn az udvaron szekér áll, melynek részei: a négy kereke, tengely, párna, melyet két sűrű fog össze, a nyújtó, két kötés, kormány, rúd, rókanca, kas, nyoszolya-káva, alja, korlát, rogozson-kóbor.

A faluban 2-3 hold földbirtokkal rendelkező szegény földműves emberek élnek, szántás-vetéssel, állattenyésztéssel, szőlőműveléssel és halászattal keresik meg a mindennapit.

Aznap Gorzafalva filiáit is meglátogattam. *Bohána* magyar falu, mindössze 3 román család lakik ott. Kicsi katolikus templomában igen egyszerű a berendezés. A templom udvarán apró falusi házban van az állami iskola. Ezután a szép *Szitásfalva* (Nicoresi) és *Újfalva* (Satul nou) következik, mindkettő magyar lakosokkal. Újfalva most épülő temploma előtt érdekes, primitív feszület áll. Régi kápolnája nevezetesség nélküli. Mindkét faluban ifj. Gál József a deák. Lakásán találtam a Kájoni-féle énekeskönyv III. kiadását, valamint az ugyancsak Csíksomlyón nyomtatott „Lelki fegyver”-t. *Szöllőhegy* (Pargaresti) magyar falun át Diószegbe s onnan az Orosz-erdő mellett Onestre érkeztem vissza.¹⁰

A további községekben: *Szárazpatakon* (Valea Seaca) és *Gutinázson* eddigi megállapításaim megerősödtek. *Tatros* (Trotus) a templomban nem találtam meg a nevezetes homonnai Mária-képet. A főoltáron az „Utolsó vacsora” képe van. A leckeoldaltól jobbra lévő falra Posta nevű plébános Bella Ludovic emlékére márványtáblát helyezett el. A kóruson rossz harmóniumot és a Tárkányi-Zsaskovszky-féle énekeskönyv egy példányát találtam. A Tatrostól négy km-re lévő Tirgu Ocnán, *Aknáváson* magát magyarnak valló ember alig van, hacsak az öreg Bakát nem említem, ki azonban nevét Boca-nak mondja és írja.

Visszafelé utam ismét *Tatros* viz át. Megnézem a templom melletti kis kaput. Mintha Csíkban csinálták volna. Felírása is van: „Ez kapulabat tsinálta Szilveszter Mátyás 1834 Gyűjtő Mártonval a tatrosi templom mellé.” Megkérdezek egy embert, hogy hol lakik a deák. „Higgye meg ott az ulica fenekibe.” Sajnos az öreg Gál kántor a mezőn volt, és nem beszélhettem vele. Tatros, amint Onesten jeleztem, a mai onesti temető táján, a temetőben lévő „csonkatorony” körül volt. Auner szerint¹¹ 1407-ben alakult, s tudjuk, hogy 1518-ban a milkói püspökséget Tatros székhellyel állítják vissza.

¹⁰ Második utam alkalmával az onesti csonka toronytól gyalogos kirándulást tettem Borzestre, Nagy István vajda szülőfalujába. A falucskában görögkeleti templom van, amelyet Iorga szerint, a templom ajtaja fölötti írás után, maga Nagy István vajda építtetett „szeretett fiával, Sándorral, Borzesten, a Tatros partján, őseinek és szüleinek emlékére”. A román történelem egyik legnagyobb alakja, Nagy István vajda származásának kérdését homály fedi. Ma Borzestnek, ennek az apró kis falunak mindössze ötvenszalárdnyi lakója van. Ezek között több mint húsz család magyar katolikus, akik őseiktől örökölt hagyomány szerint ősi borzestiek. A faluban ilyen nevek fordulnak elő:

Kaszáb Péter	Szász Anna	Ignác János
Ignác Están	Szász János	Kerekes Péter
Fülöp György	Hosszú János	Rotár Péter
Mojzi János	Borbély András	Borbély István
Bartók István	Borbély György	Bartók János

¹¹ AUNER Károly: i.m. 11.

A Szeret-völgyi csángóföldön tett első utam a tisztességben és igazi szent szerzetesi életben megöszült, de a jelen pillanatban állás nélküli paphoz, Petrus Matthias Neumannhoz vitt. Tudtam, hogy Neumann páter negyvenegy évig működött az úr szőlőjében, mely idő alatt csángómagyarjait elsősorban mintaéletével, szakadatlan munkásságával, szelídségével és jó szívével erkölcsös, munkás és tisztességes életre nevelte. Nem volt húsvét, hogy híveit kivétel nélkül meg ne gyóntatta volna a csángóság édes anyanyelvén, amelyet Neumann páter szépen megtanult.

Bogdánfalván fejtette ki áldásos működését az öreg pap. Az ő papsága és Müller diáksága alatt magyar imádság és magyar ének hangzott. Nem tűrhették azonban ezt a hivatalos román közegek, és azon a címen, hogy Bogdánfalva nem a minoriták tulajdonát képező plébánia, hanem a jassi-i püspökségé, Neumann páter pedig szerzetes és öreg, egyik napról a másikra könyörtelenül kitették, és helyébe a magyarul nem tudó - de nem rosszakaratú - Julius Abescát helyezték.

Az állás nélkül maradt öreg ember azonban nem csüggedt el. Kántorával a falu mellett fakápolnácskát, magának és kántorának egy-egy kis házat épített, kutat, pincét ásott, szőlőt ültetett és megcsodálni való, egyszerű, szent életet élt tovább. Kápolnájának minden dísz az egyszerű, de tisztességes ruhával rendelkező oltár és a két falra kétfelől felakasztott feketére festett bádogtábla, amelyre a bogdánfalvi világháborús hősök nevét írták:

Az egyik táblán

Janos Petre Berjontan	Andries Erdei Antal	Mihai Antal Janos
Mihai Petre Janos	Stefan Mate Petr.	Janos Tulbur Petre
Joje Petras Lung	Janos Tima Mart	Janos Cracium Imre
Petre Petras Lung	Antal Jakab Janos	Janos Petre Petre
Mihai Petras Balan	Janso Salabor Mart	Gheorg Petras Lung
Stefan Petras Janos	Mihai Petras Joje	Petre Duma
Mihai Duma Antal	Giurgi Bodo Mart	Gheorg Petre Jakob
Mihai Petras Lung	Martin Bodo Ant	Petre Petre Gros
Andries Petras Mihai	Janos Erdei Antal	Petre Antal János
Miklos Petras Mihail	Janos Gabor Mihai	Mihai Arva Martin
Petre Dogar Petre	Antal Erdei Petre	Petre Morar Martin
Petre Laszlo Andras	Petre Cojan Peter	Janos Cracium
Mihai Gyür	Giurgi Dogar Petre	Ferenc Miklos
Janos Andor Georg	Gheorg Salabor Petre	Mih. Salabor Jan
Giurgi Bodo Fer.	Janos Kalapacs Isu	Petre Petras Mih. Lung
Janos Morar Janos	Martin Salabor Antal	Mih. Petre Mih. Gros
Janos Dogar Antal	Petre Benedek Mart	Giurgi Tulbur Dombi
Antal Zitar Giurg	Mart Petre Janos	Mihai Petre Giurgi
Janos Bodo Mart.	Joje Bara Petre	Janos Bra Petre
Janos Bodo Joje	Jakob Cracium	Joje Salabor Antal
Mihai Bodo Mart	Giurgi Cracium	George Petras Mih.
Jakob Bodó Petre	Giurgi Antal Petre	Janos Gyür Ant.
Janos Fekete Giurgi	Giurgi Kicsi Taganas	Antal Petras Lung

A másik táblán

Gheorg Csuvar Mih.	Antal Bodo Ant.	Antal Dogar Giurgi
Petre Cojan Giurgi	Andries Dogar	Janos David Mart
Antal Maescul	Stefan Vakar	Giurgi Bodo Ant.
Janos Tancan Mih.	Giurgi Bodo	Janos Bodo Mih.
Antal Bűr Gheorg	Joje Pista	Martin Petras Joje
Janos Ciurar Ant.	Joje Szabo Stef.	Giurgi Petras Joje
Martin Bejan Janos	Martin Deak	Fer. Ciobotar Mih.
Andries Dogar Janos	Antal Kosa	Mart. Bodo Janos
Mihai Dogar Petre	Janos Dogar	Fer. Cojan Giurgi
Martin Dogar Bradu	Janos Dogar	Giurgi Zöd Marton
Mihai Petras Mart.	Janos Istvanka	Giurgi Gyür Fer.
Stefan Bodo Mihai	Janos Petre Padurar	Stefan Bodo Mih.
Mihai Benedek Andr.	Janos Bodo Mih. Jakab	Andries Dobos Ant.
Mihai Deak Janos	Janos Bodo Antal	Janos Bulai Andr.
Antal Bodo Mih.	Giurgi Petr Janos	Janos Dogar Ant.
Giurgi Bodo Mih.	Stefan Benedek Giurgi	Antal Dogar Ant.
Mihai Bodo Stef.	Irje Pantir Janos	Antal Timar Mih.
Ferenti Tanko Peter	Giurgi Gyurka	Antal Tanko Mih.
Janos Marian Antal	Petre Dogar	Petre Cojan Petre
Martin Deak Giurgi	Janos Kosa Seretan	Janos Cojan Antal
Mihai Bodo Martin	Antal Dogar	Janos Cojan Janos
Giurgi Marti Stef.	Andries Bűr And.	

Hívei nem hagyták el az öreg Neumannt. Mivel gyónni csak nála tudtak - a legtöbb asszony nem tud románul -, seregesen jártak hozzá. Később a gyóntatástól is eltiltották. Fülemben cseng keserű szava:

„Halálos betegek utolsó kívánsága volt, hogy nálam gyónhassanak, és nem engedték meg.”

A csángómagyarok szomorú sorsáról írt és Rómába küldött jelentése válasz nélkül maradt. Most látja, hogy tulajdonképpen Moldva területén az egyház és a római katolikus vallás leple alatt mi történik. „Elszorul az ember szíve, amikor a talpig becsületes, igaz nép napról napra való elnyomását és elrománosítását látja. Én, a német, mondom ezt, ki nem csinált és nem is fog soha politikát csinálni, de aki a népnek az anyanyelvén való beszélgetését, az Isten anyanyelvén való imádását, az anyanyelven való éneklést a legelemibb és legszentebb jognak tartom. E legelemibb és legszentebb jog megsértését és lábbal tiprását a moldvai magyar csángóknál 41 esztendőm működésem alatt szakadatlanul láttam.”

Az öreg Neumann Petrás Ince Jánosnak legjobb barátja volt. A gyilkosság után ő volt Petrásnak legelső látogatója és bekötőzője. Élénken és igen szívesen emlékszik reá.

Azt a kedvességet és szívességet, amit Neumann házában éreztem, soha sehol sem tapasztaltam. Becsületben megöszült, szép, férfias képe szívemben örökké élni fog.

Neumann házatól hat-hétszáz méternyire kezdődik a falu. Bogdánfalva, népiesen Bogdánfala, a nép tudatában ez a név egységet jelent, amelybe beletartozik *Patak*, *Felsőpatak*, *Frezsena*, *Ruzsinka*, *Florest*, *Bukila*, *Albén*, *Domok*, *Sartutsa* vagy *Larguta* (Máriafalva), *Trunk* vagy *Gálben* és a világháború után létesült *Ferdinand* vagy *Újfal*. Bogdánfalvi gazdák bemondása alapján itt adom a falu 404 gazdájának névsorát:

Patak

Tankó György	Petrás Gy. András	Petrás János Fekete
Dobos András	Kerekes Antal	Petrás Márton Fekete
Duma János	Petrás János J.	Petrás Péter Fekete
Duma György	Petrás János Kabaras	Petrás György Fekete
Dogár Antal	Timár István	Petrás Gy. Gy. Fekete
Dogár Péter	Róka András Péter	Petrás Jakab Fekete
Petrás Mih. Jakab	Róka Gergely	Petrás Mihály Fekete
Petrás András	Andor Antal	Bodo Antal szürke
Fülöp Péter	Petrás Gy. Antal	Pozsár Ferenc
Petrás Péter Hosszu	Petrás György Antal	Pozsár György
Petrás Ferenc Jakab	Páncér János	Nicu Caldararu cigány
Antal János Erdei	Farkas György	Bogdán György
Kati Miklós	Timár Péter	Fülöp István
Petrás J. Hosszu	Györi Antal	Petrás J. Luca
Petrás P. Andr. Hosszu	Páncér Józsi	Petrás Antal Balán
Siker Antal	Róka Antal	Andor András
Erdei János Péter	Róka Mihály	Róka János
Erdei Antal János	Róka J. György	Róka István
Petrás György	Róka Mih. István	Róka Péter
Petrás Gergely Hosszu	Róka Péter	Pál Antal
Petrás Ferenc Hosszu	Petrás Mih. Pleton	Tankó István
Petrás F. Józsi Hosszu	Páncér János	Páncér István
Tulbur Gergely	Petrás Márton	Farkas Márt. György
Farkas Márton Péter	Fülöp János	Petrás Márton Fekete
Bulai Péter	Petrás Márton Miklós	Zsitár Mihály János
Farkas Mihály Péter	Dogár Mihály	Andor Mihály
Dogár Mihály Kozsonel	Petrás Mih. György	Kata Márton
Zsitár János	Gábor Antal	Petrás Gy. Róka
Kata Mihály	Andor Béla	Dogár István
Dobos János	Lakatos János	Dobos Gergely
Róka Antal	Dobos György	Csobotár János
Petrás J. mozsikás	Bodó János	Kata Péter
Petrás Gy. Balán	Petrás Péter	Finta Antal
Petrás Ferenc	Tamás János	
Petrás János	Fekete Antal	

Felső Patak

Dobos Mihály	Antal István	Farkas Ferenc
Tulbur Péter	Kalapács Péter	Molnár János
Vastag Márton	Tamás Józsi	Karácson István
Duma Antal	Kerekes János	Bodó Péter

Györi János
 Bulai György
 Duma János
 Vastag Mihály
 Csurgály Mihály
 Kerekes György
 Antal P. György
 Kerekes György
 Bör Mihály
 Salamon Márton
 Dobos János
 Duma Gergely
 Fénye György

Molnár Péter
 Kozsán János
 Györi János
 Bör Józsi
 Bulai János
 Zsitár Ferenc
 Vastag Antal
 Petrás Demeter
 Csokoj János
 Dávid Márton
 Dobos Márton
 Siler János
 Bogdán Márton

Kerekes János
 Tulbur Mihály Dombi
 Miklós János
 Miklós Ferenc
 Fénye Antal
 Péter Péter
 Péter Mih. Kalarás
 Dumitru Bratu (román)
 Tulbur János Luka
 János Péter
 Petrás György Hosszu
 Vastag Márton gödöri

Frezsena

György Péter
 Petre Józsi
 Vastag Márton
 Tulbur János
 Veres Antal
 Erdei M. Mihály
 Bodó Antal
 Tulbur János
 Gábor Antal

Karácson János
 Vastag György
 Páncér Gergely
 Bodó Ferenc
 Zsucsuka György
 Erdei Mihály
 Gábor György
 Dogár János
 Petre Péter

Vastag Péter
 Tulbur Márton
 Kotyor Mihály
 Erdei János
 Gábor Ferenc
 Pál János
 Petre Mihály
 Bodó János

Ruzsinka

Bece Ferenc
 Petrás Gy. Péter
 Bodó Gy. Antal
 Zsitár Mihály
 Bodó Mih. György
 Szalahor György
 Pál Józsi

Farkas György
 Farkas János
 Bodó Józsi
 Zsitár Márton
 Habari György
 Bodó Mih. Antal
 Zsitár Antal

Farkas János
 Bodó Antal
 Zsitár Mihály
 Bodó Mihály
 Habari Mihály
 Bodó Márton Mih.
 Szalahor János

Florest

Deák Mihály
 Bodo Márton
 Bodo János
 Bodo János
 Bulai György
 Bodo Péter jános

Deák János
 Miklós Antal
 Gábor János
 Bodo Gergely Jakab
 Bodo Antal
 Róka István

Bulai Gergely
 Szalahor János
 Deák György
 Kozsán Mihály
 Bodo Mih. Laci
 Bodo Mihály

Bodo András	Bodo Gy. György	Kata Péter
Bodo Antal Laci	Jáno Antal	Csobotár Gergely
Zsalahor Antal	Bodo András	Bodo Antal
Bodo János Antal	Laki Antal	Zsitár György
Deák Péter	Gábor János	Bodo János
Laki András	Páncér György	Kozsán Józsi
Laki Mihály	Zsitár Antal	Dogár Ferenc
Csobotár János	Petrás György	Pál Miklós
Tanko Ferenc	Petrás Péter Hosszu	Kozsán György
Zsitár Demeter	Bulai Ferenc	Erdei Mihály
Fenyő János	Mihály Pál Miklós	Gábor András
Dogár Gergely	Csuráj Péter	Bulai Márton
Réka István	Bodo Péter Péter	Kerekes Péter
Dogár Márton Laci	Pál György	Bodo András
Bodo Jakab Vörös	Pál György Fekete	Erdei Mihály
Bodo János	Petrás Miklós	Bodo György
Gábor Mihály	Bodo Mihály	János János
Bulyi Mihály	Tamás György	Dogár János
Petrás Gerg. Miklós	Tankó Antal	Szalahor György
Kihái János	Dogár György	
Bodo Antal	Pál Mihály	

Bukila

Szalahor Gy. György	Tanko Józsi	Dogár Mih. Bogát
Molnár János	Tanko András	Benke Mihály
Bartus Ferenc	Nagy János	Dogár Péter Fenyő
Csurály Antal	Dogár György	Dogár János Balán
Árva György	Tanko András	Gábor János
Tako János	Farkas Márton	Dogár Antal Balán
Duma Józsi	Zsitár Mihály	Dobos Mihály
Tanko János	Benedek János	Tanko György
Tanko Ferenc	Katriu András	Fekete Márton
Bodo János	Timár Mihály	Tanko György
Benke György	Tanko János	Petrás János
Dogár Antal	Tanko György	Kozsán Márton
Bozsán Antal	Dogár András	Csurály Mihály
Bör János	Ezski Antal	Duma András
Dogár Jakab Bogát	Bodo András	Tulbur Márton
Róka Péter	Tanko Antal	Zsitár Péter T.
Fekete Gergely	Tanko Mihály	Dogár Antal
Finta István	Benke János	Vodo János
Tanko Ferenc	Bodo Péter	Kozsán György

Szakács György	Dogár Józsi	Csurály Józsi
Duma Péter	Dogár Mihály Fenyős	Bodo András
Tanko György Galacan	Kozsán János	Tanko György
Tanko Mihály	Barbocz Péter	Tulbur Péter
Tanko Péter	Tanko Péter	Katriu Mihály ifj.
Tanko Péter	Tanko Illés	Katriu Mihás id.
Petrás János	Tanko Demeter	

Albén

Petre Antal	Antal János	Kata János
Antal János	Tulbur Mihás	Bodo Antal
Farkas András	Dobod M. Mihály	Józsi Antal
Benedek István	Campoly István	Antal János János
Zsitár Mihás	Csobán János	Zsitár Péter
Bodo Ferenc	Dogár Mihály	Antal János Mihály
Mónár Márton	Tanko Ferenc	Antal János
Péter Péter	Farkas Antal	Páncér Antal
Kata György	Benedek János	Antal Péter János
Tanko Márton	Cigános György	Barta János
Györi Antal	Tulbur János	Zsitár Péter Mihály
Farkas Márton	Bodo Péter	
Benedek János	Dobos Mihás	

Domok

Molnár János	Petrin Márton	Bodo István
Tanko János Péter	Nyárkuj Péter	Csimpocs György
Katriu Márton	Pál Józsi	Dogár Andri

Ferdinánd

Bulai M. Mihás	Kompi György	Györi Antal
Petrás Józsi	Dogár György Fenyős	Csobotár Antal
Kozsán Mihály	Benke Márton	Bodo Mihás
Bodo Mihás	Bodo János	Lakatos Józsi
Árva János	Bodo János	Molnár Antal
Pál Antal	Bodo Antal	Petre Antal András
Bodo János	Benedek Péter	Róka Péter
Benke János	Szász Józsi	Dobos Antal
Zsitár György	Dobos György	Budés Péter
Szahor György	Dense János	Tamás Józsa
Kalapács János	Dombi András	Szalahor János
Kósa Mihás	Petrás Márton	Bodo András
Bezsán Márton	Pál János	Zsitár Márton

Bodo Antal	Árva Gergely	Kósa Márton
Petre Mihás	Farkas János	Budés János
Belsuncán György	Timár Mihás	Róka Mihály
Petrás Márton	Dobod György	Bodo András
Német Mihás	Tanko János	Csuráj István
Páncér Jakab	Páncér János	Róka Mihály
Lakatos Péter	Gábor György	Petrás Antal
Kata Mihás	Bodo Antal	Páncér Antal
Zsitár János	Bodo Márton	Bör Mihály
Marián Józsi	Bogdán Antal	Kerekes Antal
Zsitár Jakab	Csigár Jakab	Karácson Mihás
Petrás Ferenc János	Szürke András	Borah György
Farkas Péter	Mária Péter	Kompoly Mihás
Kata János	Marian Péter	Petrás Antal Jakab
Tanko György	Bulai Ferenc	Kalapács Péter
Badaré János	Dogár Márton	Róka György
Bulai Antal	Kuti Antal	Györi István
Dobos György	Dogár András	Gábor János
Petre Márton	Tanko Mihály	Bersuncán Márton
Farkas Péter	Bulai Józsi	Homu György
Lakatos István	Bodo Jakab	Dobos Péter
Szalahor György	Bulai Mihály	Péter Mihás
Zsitár Mihály	Szürke János	Csobotár András
Páncér Mihály	Péncél János	Róka Antal
Tamás Mihály	Tanko István	Kata János
Kata Mihás	Zsitár Ferenc	Kata Demeter
Deák János	Kozsán Ferenc	Gábor Antal
Dobos Antal	Gábor Ferenc	Petrás János
Dobos János	Bodo Márton	Páncér Péter
Kalapács György	Petrás János	Bulai János
Ádám Mihás	Farkas Márton	Laki András
Bodo János	Árva Péter	János P. Mihály
Murai György	Tulbur Ferenc	Deák György
Petre István	Kozsán Andris	Gábor Antal
Péter István	Bodod János	Bodo Antal
Molnár Márton	Gábor Péter	Szász György
Mihás Tanko Gergely	Zsitár János	Bálint János
Bulai János	Kata Gergely	Dogár Antal
Szürke Mihály	Vastag Mihás	Zsitár János
Bodo Jakab Jozsi	Dávid Ilon	Bodo Ferenc
Habari Márton	Benke János	Kozsán György
Burszuk János	Kozsin György	Habari Gergely
Bulai I Antal	Pál Mihás	Bodo János

Mikor *Ferdinándba* érkezem, az utcán keresztet állítanak az emberek. Beszélni kezdek velük. Sz-es, š-es kiejtésük, valamint a miénknél régebbi mondatszerkesztésük feltűnik. Kérdezem: tudnak-e énekelni? Igen, volt a válasz. Sőt az egyik ember azt mondja, hogy nála az énekek le is vannak írva. Bementem a házába. Kedves öregembert találtam bent. Petrás Ferencnek hívják. Az ifjú ember pedig Petrás János volt. Az öreg Petrás sokat olvasott, és a Mátyás királyról szóló összes mondákat tudja, sőt azt kérdezi, hogy én tudom-e. Borral, szőlővel és dióval kínál meg.

Estére Petrás Ferenchez guzsajosba gyűlünk. A leányok és asszonyok hosszan énekelnek és beszélgetnek.

„Idejöttek-e? Idejöttünk ed kicit tánácolni. Kereszke hal van? Elment Jánaszhoz, sz att isz mulat ed kicit. Hát a te nieped hol van bré? Jó é isz, cak a kejket elalussza. Lógassza a hajlót, had ne szirjon a kicike.”

A mi kiejtésünkön ez így hangzana: Idejöttetek? Idejöttünk egy kicsit beszélgetni. Kereszke (komámasszonynak a leánya) hol van? Jánosékhoz ment, és ott is marad egy kicsit. Hát a te feleséged hol van, hej? Jön ő is, csak a gyermeket elaltatja. Rengessed a teknőt, hogy a kicsi ne sírjon!

Ilyen és ehhez hasonló beszélgetések és éneklés közepette telt el az este. Sok szép énekükért örökre hálás leszek. Másnap, vasárnap templomukba mentem, melyet ők „szentegyház”-nak, több más helyen „miszé”-nek hívnak. Beteg papjukat a Csíksomlyóról hívott házfőnök: Takács Gábor páter helyettesítette. A csángó deák a mise alatt a „Missa de angelis”-t és 2 magyar éneket énekelt. Hófehér ruhában volt az egész hívősereg. Elöl a padokban a férfiak ültek, hátul az asszonyok álltak.

Itt, Ferdinándon láttam meg s fényképeztem le a községháza kapujára kifüggesztett rendeletet, amelyhez nem szükséges kommentár.

Primaria Ferdinand.

Plasa Bistrita.

Judetul Bacău.

No. 685.

1938. Luna Maiu. Ziua 6.

Publicațiune

Noi primarul comunei Ferdinand I. Jud. Bacău. In baza ordinului Prefecturei Jud. Bacău No. 7621 din 3 Mai 1938. Se aduce la cunoștință populațiunei din această comună că nu este permis de a se vorbi în altă limba decât Românește în localurile publice, în Primărie sau în alte locurile.

In bisericele catolice slujba religioasă se va face în limba latină și Românește.

Preoți și cântăreți bisericești nu au voie de a face cântări religioase decât în limba latină și românește.

Preoții și cântăreții au ordine în această privință.

Toți acei care vor contraveni vor fii aspru pedepsiți comform Legei.

Făcut azi 5 Maiu 1938.

Primar.

P. H.

Setur.

Notar.

Tinca.

Primăria
FERDINAND
Clasa Primăriei
Nr. 685
1938. Luncă Băieșilor

Publicațiune.

Vai Primăria Comunei Ferdinand. S. J.
Jud. Bacău. —

În baza ordinului Prefecturii Jud.
Bacău Nr. 7621 din 3 iunie 1938.

Se aduce la cunoștință populației
din această comună, că nu este
permis de a se vorbi în altă limbă
decât Românește în locurile
publice, în Primărie sau în alte
locuri.

În bisericile catolice și în cele religioase
se va face în limba Latină și
Românește.

Prestri și cântăreți (cizariști) nu au
voie de a face cântări religioase decât
în limba Latină și Românește.

Prestri și cântăreți au ordine în
această privință.

Toți cei care vor contraveni vor
fi aspru pedepsiți conform Legii
Nr. 5 din 5 iunie 1938.

Primar V. N. V. N. V.

Szó szerinti fordítás

Ferdinánd község.
Besztercei járás.
Bákó vármegye.
685. szám.
1938. május 6-án.

Hirdetmény

Mi, Bákó vármegye Ferdinánd községének bírójja, Bákó megye prefektusának 1938. május 3-án kelt 7621. számú rendelete alapján a község lakosságának tudomására hozzuk, hogy a község-házán vagy más nyilvános helyeken nem szabad más nyelven beszélni, csak románul.

A katolikus templomokban az istentiszteletet csak románul és latinul szabad mondani.

A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul.

A papoknak és kántoroknak erre vonatkozólag rendelkezésük van.

Mindenkit szigorúan megbüntettünk, aki ez ellen vét.

Kelt ma, 1938. május 5-én.

Bíró.

P. H.
Setur.

Jegyző.
Tinca.

Második utamon alkalmam volt Trunkon guzsalyoson részt venni Szabó Ferencéknél. Ekkor a jelen lévő szamoskai asszonyoktól¹² ilyen verseket hallottam:

*„Búsulni nem tudtam, de most megtanultam,
Klésének gödribe szintén elhírvattam,
Met édessim felél szomorú hírt halltam,
Ugy halltam, édesim betegségbe fekszik,
Kiet feteke szeme könnyübe feredik.”*

*„Mikor a bút elosztották,
Háromfelé szakasztották,
Nekem a tövit nyútották.
Elcserélném, de nincs kivel,
Met a bú nem kell senkinek,
Az elég van mindenkinek.”*

*„Megütték a legént hatvan forintjáért,
Belévették a Tiszába pej paripájáért,
Tisza nem engedte, mártýára kivette,
Oda mene hajó-legén, hajójába vette.
Oda mene z apja; kérdi, de nem hallja,
Sárig sarkantyus csizmája lábába van fagyva.
Oda mene z anyja; kérdi, de nem hallja,
Met az ő sárig tyikája vállára van fagyva.”*

*„Fejjett a nap s el es halatt,
Így én szüvem gyászba maratt.
Bújjék a nap a humájba
S az én szüvem hótig gyászba.”*

*„Zavaros a Tisza, nem akar apadni,
Ez e híres Bogár István átal akar menni,
Ökröt akar venni, met a kecskeméti
Zöd vásárra pénzt akar csinálni.
Elapadt a Tisza, csak a helye maratt,
Meghótt szegén Bogár István, csak a neve maratt.”*

---

¹² A klézsei és szamoskai asszonyok valószínűleg Petrás Ince János tanításának hatására, nem beszélnek sz-szel és ű-sel.

„Ha elmész es szüvem, csak felém igaz légy
 S a te gyenge szüved meg ne hamisodjék.
 Búsul az én szüvem s nincs ki vigasztalja,
 Messze az édesem s nincs, ki visszahozza.
 Kerüjj, szüvem, kerüjj, kertem ajján kerüjj,
 Csak ott es úgy kerüjj, hogy buba ne merüjj,
 Met én ott kerültem s buba megmerültem,
 Jaj, de szerencsétlen órába születtem.”

„Ez a világ uljan világ,
 Mind e magyarófa-virág.
 Nekem a nap úgy telik el:
 Elig jé fel s halad es el.”

„Nagyot hajlott a divófa
 S még nagyobb az árnyéka.
 Árnyék alatt egy vetett ágy,
 Ki s kifekszik abba z ágyba?
 Fekszik fekszik János béró.
 Ott előlle ki s ki sétál?
 Sétál, sétál Borbárasszony.
 Mit köce, mit köce, Borbárasszony?
 Én bokkrétát, János béró.
 Közd meg szépen s tedd a szegre,
 Ha kiménsz es, ha bėjössz es,
 Mind aszt gondold, hogy én vagyok.
 János béró fátyort veve,
 Borbárasszony lobogtassa,
 Ott hadd bizon lobogtassa,
 Azt az Isten neki adta.”

A csángóság összes ruhaszükségletét az asszonyok látják el. Ők fonják, szövik, varrják a szebbnél szebb ruhadarabokat. A csángó asszony hajába kerek fát fonnak férjhez menése napján, fejére mindkét végén gyönyörűen kivarrott fehér kendőt, ún. kerparuvát teszik, mely soha onnan le nem kerül. Csángó asszony kendő nélkül egy pillanatig sem ül. Nagy szégyen, ha az asszonyt valaki „ruha” nélkül látja. Éppen ez a hajba font kerek fa és a kerparuva különbözteti meg őket a román asszonyoktól is. Mind az ingek ujját, mind a kerparuvákat gyönyörűen kivarrják. E varráson csodálatosan fejlett ízlés, a színek összeállítása iránti tökéletes érzék állapítható meg. Az öregasszonyok ruháját komolyabb színekkel és egyszerűbb mintával varrják, mint a fiatalokét.

Az öltésnemek és a színek csoportosításán a közülük való rögtön látja, hogy leány, menyecske, gyermekes anya vagy vénasszony viseli. Közöttük éppen olyan szégyen vasárnap „szennyes gunyába lenni, mint mész nap tisztában”.

A vasárnap délutánt a fekete Beszterce és a szőke Szeret összefolyásánál épült *Trunkon* (Gálben) töltöttem. Gálben lakosainak névsorát itt közlöm:

Katrin Ferenc	Kósa Andrásné	Győri János
Róka Antal	Kotyor Márton	Dogár Márton
Özv. Petrás Jánosné	Kozsán Józsi	Csobotár Mihályné
Páncer (Páncél) Jánosné	Kozsán István	Bodó György András

Benedek Mihály	Faraván János	Szakács Gergely
Gyurka Mihály	Dogár Márton Antal	Bodó Mihály Józsi
Szabó János	Pista János Antal	Gyurka Antalka
Dogarás Mihály	Pista Mihály	Zsitár Antalka
Zsitár György Antal	Pista Józsi	Bodó Mihály öreg
Zsitár Mihály gödöri	Zsitár Péter	Istvánka Mihály
Vakár Kati	Zsitár Mihály Péteré	Bőr Andrásné
Kósa János Antal	Dogár Istvánné	Benedek Péter
Szerecán Mihály	Turbur S. Salamon	Pista János
Kósa Márton	Pista Antal	Tankó Ferenc
Kádár Ferenc	Kósa János	Kósa Mihály
Szabó István	Kósa István	Kósa György ifjú
Pista Mihályné	Dogár Józsi	Salamon György
Bodó György Józsi	Gyurka Péter	Gyurka György
Csuráj Péter	Bíró András	Balán Andrásné
Gyurka Antalné	Bíró Dénesné	Dogár Jancsi János
Gyurka Györgyné	Bogdán András	Petrás Mihályné
Bodó István György	Kósa György Mihály	Bodó Antal
Hajdu Gergely	Kósa Mihályné	Bodó József
Szurucsi Dogár Péter	Kósa Antal	Kósa Péter ifjú
Dogár Mihály	Kósa Györgyné	Bodó József öreg
Dogár Péter	Tímár Péter	Bodó Antalné
Katrin János	Katrin Antal	Bodó Márton Rózsi
Turbur Mihály	Zsitár Antal	Páncer János
Turbur György	Bezsán János öreg	Pista György
Kósa Antal	Bezsán Antal	Kósa János Péter
Rupi Józsi	Bezsán Ferenc	Bezsán István
Pista István	Vakár János	Szerecán Antal
Szabó András	Vakár Márton	Benedek Jánosné
Szabó Antal	Bőr István	Dogár Péterné
Kósa Antal Antal	Csuráj György	Bodó János
Kósa János öreg	Magyari Márton	Bodó Mihály György
Kósa Márton Mihály	Bodó György Mihály	Istvánka Jánosné
Bálint Márton	Bodó Márton Mihály	Zsitár György Péter
Gyurka György Péter	Bodó Antal Mihály	Farkas Márton
Bodó Antal György	Petrás Márton	Erdei Jánosné
Bodó Jakab	Bodó György öreg	Erdei György
Bodó Antal Jakab	Bodó István öreg	Zsitár Márton
Bodó Józsi György	Bodó István ifjú	Bodó Péter
Turbur Márton	Faraván András	Miklós István deák
Szabó Ferenc	Faraván Jakab	Magyart Antal
Pancer Antal	Petrás Antal	
Bodó János	Farkas János	

Szabó Ferencnél ütöm fel a tanyámat. Eddigi utaimban őt találtam a legértelmesebb csángónak. Románul, akárcsak magyarul ír és olvas.

„Magyarföldön”, Erdélyben a „nagy verekedéskor” járt. Csíksomlyón is többször volt a pünkösdi nagy búcsún. Jó gazdaember. Őt hold szőlője van. Ő kezdte el azon a vidéken a szőlő intenzív művelését. Új házát 1929-ben fejezte be. A ház földjét deszkával padolták. A tűzhe-lyet úgy szerkesztette meg, hogy a gyermekek körös-körül fűtőzhetnek, és „szobá”-nak hívják, csak a legöregebbek mondják „peszt”-nek (pest).¹³ A ház főbútora a vásáron vett fényes, de nem festett láda. Ez tele van a nagyleány ruháival. A láda tetején szép rendben, fel a mennye-zetig a szőttcsapok, csergék, takarók, cedelék, bundák és egyéb öltözetek. Egy másik láda az anya kerparuváit, valamint a kiváló alkalmak ruháit, leányának gyöngyeit tartalmazza. A falra szegezett polcon íráskönyvek, könyvek, a falon fényképek vannak. Egy házból sem hiányzik a „Presă Buna”, a jassi római katolikus püspöki sajtóintézménynek a naptára és egyéb „jó” könyvek.¹⁴

A nagyobbik fiú, Pista harmadik elemibe jár. Románul jól megtanult. A kicsi leány, Mari óvodába jár. Románul nem tud, de anélkül, hogy értené, román verseket tanul. Azonban a kicsi Szabó Mihály még csak édes magyar anyanyelvén tud imádkozni.

Gálbenben második moldvai utamon is Szabó Ferenc házához szállok. Csak Rózsa asszony volt otthon és a gyermekei. Ferenc csak később jött haza, öt hold szőlőjéből, holtfáradtan, de mihelyt meglátott, elfeledte a fáradtságot, s a késő éjjeli órákig beszélgettünk. Panaszolta a szörnyű természeti csapást, a jégverést, amely olyan erős volt, hogy gyönyörűnek ígérkező szőlőtermését teljesen tönkrevetete. Abban volt minden reménye. Szőlőtermése jövedelméből ment volna el a somlyói pünkösdi búcsúra, hogy szép magyar prédikációt halljon, és a szíve szerint meggyőnjön. Most már sajnos reménye sincs, hogy hamarosan Somlyóra eljut-hasson.

Másnap az öreg Pánczél Antallal, Szabó Ferenc 68 éves apósával beszélgetek. Szalmával fedett öreg háza előtt van éppen szekere és ekeje. Örömmel ragadom meg az alkalmat, és megkérdelem Anti bácsitól a szekér és eke részeinek nevét. Első és hátulsó alj, a tengelyt és a párnát a tarinka fogja össze, rókancsa, fenekdeszka, lajtorja, rúd, a rúd végén van a járom, melynek részei: az aljfa, berce a likakkal, járompálca és járomszeg. A nyótót (nyújtót) szeg tartja, a szekér oldalán rakórudak vannak. A kerekek részei: kerekfej, a fentők, falfa, sina, vas-karika. Az eke a kotyigából (taligából) és az ekéből áll. A kotyiga részei: rúd, cságotó, párna és tengely, cságotószeg, pating, kisebb és nagyobb kerék, az ekegerendely, a pating erősíti a kotyigához, a patingot szeg tartja, ekeszarv, kormány, hosszúvas, laposvas, talpa. Az ekét kabalára teszik. „A borna kükiennel van megkertetelve” (a borona szegei kökényfából valók). Kétféle szántás van: hojszval a szélén jobbra és a közepén csára. Az első ekenyom neve borozda, a felszántatlanul barázdában maradt föld: vétek. Minden esztendőben kétszer szánta-nak: tavasszal és ősszel. Ősszel búzát és rozsot vetnek, tavasszal zabot, árpat, pujt (kukoricát).

¹³ Fontos megemlíteni, hogy az egész csángóföldön kenyeret nem sütnek, a Székelyföldön elmaradhatatlan ke-mence itt nincs meg. Csak vásárok alkalmával és a városban jártukkor vesznek és esznek kenyeret, s a puliszka pótolja a kenyeret. Ritka alkalmakkor (mint lakodalom, temetés) sütnek valami kalácsfélét.

¹⁴ A moldvai magyarok második sajtóintézménye a halasfalvi minoriták már említett „Serafica” nyomdája. Ez a nyomda nagyszámú „népies” termékkel látja el a csángómagyarokat. Csupán kettőt említek. Az első irodalmi értékkel bíró könyv, de a moldvai katolicizmust létrehozó s mind a mai napig élő magyar csángókról egy szóval sem emlékező „Centenarul al VII-lea dela moartea SE Francisc de Assisi, 1226-1926”. (Assisi Szent Ferenc VII. centenáriuma, 1226-1926.) A második a „Căsătoria” (A házasság) címen kiadott, 160 lap terje-delmű s 20 lejrét árusított könyv.

Gálbenben gyönyörű népdalok is felzengenek, s ez kiváltképp a gálbeni leányoknak az érdeme, mert ők azok, akik megtanulják, énekelik és megtanítyják ezeket a dalokat. Mellettük a legtöbb éneket és balladát a felejthetetlen jó Magyarai néntől tanultam, ki saját bevallása szerint „oláhu nem tud és tizeszen (azaz vonaton) nem ilt”. Az énekeket még a régi öregektől tanulta. Fialatabb korában sokat tudott, de már sokat felejtett is.

Gálbenben máskülönb töredékes szövegű betlehemes-játékot is találtam, s Páncél János szája után le is írtam.

Fájó szívvel hagyom el a Beszterce és a Szeret összefolyásánál épült kedves falut, ahol olyan sok szépet és jót tanultam, s olvasóimat Bogdánfalva egy másik filiájába, az erdők között fekvő kicsi *Máriafalvára* (Larguța) vezetem. A kisközség 35 gazdája így következik:

Molnár Antal	Német György	Szalaor Péter
Veress Márton	Német György kicsid	Szalaor Mihály kicsid
Veress János	Molnár György	Cigenás András
Marci Antal	Benedek Péter	Német Péter
Kolca Péter	Marci Péter	Német Andrásné
Bodó Antal	Marci Antal	Bodó Antalné
Ferenc András	Benedek József	Marci Györgyné
Becsér János	Bodó Mihály kicsid	István Antalné
Benedek Mihály	Cigenás Márton	István Péterné
Szalaor István	Molnár János	Veress Márton
Csukuj János	Veress Péter	Anda János
Német Mihály	Csukuj Péter	

Írni, olvasni senki sem tud. Iskola sohasem volt, most sincs. A falu fatemplomocskáját a fent említett Neumann pap építtette. Neumann beszéli, hogy előtte megtörtént többször, hogy a télen meghalt embert tavasszal temették el. Most is a pap egy évben csak kétszer megy hozzájuk. A többi vasárnapokon egy helyettes diák tart „misét”.

Éppen vasárnap volt, amikor Zsitár János diák helyettesel Máriafalvára mentem. A „mise” a következőképpen folyt le: „Miatyánk”, „Üdvözlég”, „Hiszekegy”, az Isten tíz-, az Anyaszentegyház ötparancsa, a hét főbűn, a négy utolsó dolog, és végül az égbekiáltó bűnöket mondotta el fennhangon a diák. Utána ugyanazon dallamra mint nálunk, énekeltek a „Máriát dicsérni” kezdetű éneket. Az éneklés módja ez volt: a diák egyedül könyvből, a férfiakkal egyetemben és egyszerre énekelte: „Máriát dicsérni hívek jöjjetek.” Rövid szünet után az asszonyok, a leányok és a gyermekek könyv nélkül ugyanezt. Ilyen módon énekeltek végig az egészet, mely módszerből könnyű látni, hogy miképpen tanulhatták meg és tudják az énekeket. Leszögezem azt is, hogy az énekből nem egy verset, hanem az összes versszakokat énekeltek. Ének után a diák a „fájdalmas olvasó”-t mondotta el, melynek végén az „Irgalmasságnak anyja” című imádságot teljes szöveggel könyv nélkül imádkozta el. Ezután az „Úr Angyalá”-t mondták el, s úgy távoztak a templomból.

A „mise” után Molnár Antal nevű gazdához mentünk be, aki puliszkával, túróval és egy „morza pecenyé”-vel kínált meg. Meglepetésemre, szobájában egy egészen új Wegenstein-féle harmóniumot találtam, melyen a gazda egy ujjal szokott játszani. Sírva panaszkodnak, hogy míg az öreg Neumann szolgált, évenként 15-ször ment hozzájuk - nem említve a temetéseket és egyéb alkalmakat -, de a mostani pap ez esztendőben is csak egyszer volt náluk (1929).

december 3.). A falucska értelmesebbjei hamar odagyűltek, és sokat beszéltek a „nagy verekedésről”, „Mágyárhon”-ról, az ottani szép templomokról és magyar testvéreikről.

További utam a Bogdánfalvától délre eső Nagypatak (Valea mare) és a nép nyelvén Kákova vagy Forrófalva, hivatalosan pedig 1929-ig Faraoani-nak¹⁵ nevezett egyházközségbe vitt. (Régebben a két falu egy egyházközséget alkotott, ma azonban elválasztották.)

Nagypatakon, mely szintiszta magyar falu, elsősorban a temetőt kerestem meg, mert az egész régi egyházközség oda temetkezett. Az a gondolat is vezérelt, hátha megtalálom a Jerney által említett nevezetes köveket. Sajnos egyet sem láttam. A temetőben épített kápolna bejárata előtt lépcsőnek van elhelyezve egy réginek látszó kő, de bármily szorgalmasan forgattam egyik oldalról a másikra, mégsem találtam írást rajta. A fakereszteken sok a magyar név. Új templomukat a forrófalvi pap építtette, s még 1929-ben a nagypatakiak lelki ügyeit is ő látta el. Nagypatak csángói mindenben egyeznek az eddig említett bogdánfalvi, gálbeni és máriafalvi csángókkal.

A nagypataki temetőnek egy jól gondozott, cement sírboltja is van. A Bákóban élő gazdag Fodor család őse (nagyapa) nyugszik itt, akinek mesés vagyonát érdekes eredettel ruházza fel a nép száján élő hagyomány. A Kákováról származó, s ma a nagypataki temetőben cement-sírban pihenő Fodor fuvaros volt, s Galacból Bákóba több forrófalvi szekeressel együtt árut szállított. Egy alkalommal Galacra érkezik, beáll egy korcsma udvarára, kifogja lovait, s pihenni a korcsma fala mellé, a nyitott ablak alá ül. Nagy meglepetésére a korcsmában magyarul beszélgetnek. Forrófalváról, a forrófalvi erdőről, annak egy bizonyos fájáról, a fa odváról és az odúban általuk elhelyezett rengeteg aranyról és egyéb mesés kincsekről. A beszélgetők rablók voltak. Fodor, ki a leírt helyet nagyszerűen ismerte, azonnal befogott, és társainak azt mondta, hogy ő hazamegy, mert rossz álmot látott, és otthon valami baj van. Úgy hajtotta a lovait, hogy mire Forrófalvára ért, nind a kettő megdőglött. A feleségének csak annyit mondott: „Végy tarisnyát s megyünk gombáért.” Elmentek. A sok kincset, aranyat, pénzt megtalálták. Sokszor fordultak. Azután a pénzből lassan-lassan házat, házakat, telket, birtokokat vettek, Bákóban palotát építettek, és a mai napig nagyon gazdagok. Az öreg Fodor jó magyarnak s jó katolikusnak tartotta magát, de síremlékén román felírás van, és fiai már nem is tudnak magyarul. Így mondják.

Nagypatak után, attól délre, a közeli *Forrófalvára*, vagy amint a nép mondja: *Kákovára* érkeztem. Úgy gondolom, a Kákova név magyarázata egy nyelvész embernek érdekes lenne. Első utam a volt harangozóhoz vezet, ki sírva panasolja, hogy az ősrégi egyházközségben, Forrófalván, a 100%-os magyar csángó falu templomában nem hangzik többé magyarul az imádság és az ének. Romilla Bonaventura nevű papjuk nemcsak hogy egyszer s mindenkorra megtiltotta a magyar szót, de nem is esketi össze a fiatal párt, ha azok nem tudják románul a katekizmust. A magyar szó ellen érzett szent dühében annyira megy, hogy megtiltja a guzsajasokat és kalákákat, s megátkozza azokat, akik ilyenekbe gyűlnek, magyarul beszélnek és énekelnek, s ugyanakkor haldokló beteg öregek könyörögnek, hogy vigyék őket az öreg Neumannhoz, hogy legalább még egyszer, utoljára gyónhassanak magyarul.

Így a forrófalvi templomba a hívek nem is mennek jó szívvel, mert - különösen az asszonyok - nem értenek az egész istentiszteletből egy szót sem.

A harangozónál e nagy lelki szükségletet és a magyar szó utáni vágyakozást látva, mély-ségesen megindultam. A harangozó szavát pedig minden utamba került ember és asszony megerősítette. S keserű volt a gondolat, hogy vannak ma emberek, akik a katolicizmus leple alatt, a krisztusi emberszeretetet hirdetve lelkeket gyilkolnak, s szemrebbenés nélkül üzik e legszörnyűbb politikát!

---

¹⁵ Buzdugan régens halála óta állomását Buzdugannak hívják.

A volt harangozónál a Kájoni „Cantionale” III. kiadásán kívül sok régi imádságos- és énekes-könyvet találtam, amelyeket ő nagy szeretettel őriz, és minden szabad idejében imádkozik.

A volt harangozó után a volt diákot, Róka Mártont kerestem meg. Mindkettőjüket az említett páter kergette el, mert nem tudták a templomi teendőket az „új módon” végezni. Azaz - a mai kifejezéssel - politikai szempontból nem voltak megbízhatóak.

Az értelmes diák az előbb elmondottakat mindenben megerősíti. Kértem, hogy gyűjtsön össze néhány jó énekes asszonyt vagy leányt és embert, akik nekem éneket énekeljenek. Megpróbálta, de senki sem mert vállalkozni attól való félelmében, hogy a páter „kileli”, s akkor a templomban nyilvánosan kipellengérezzi. Ő azonban néhány szent éneket szívesen énekel, és saját magát harmóniumon kíséri. Énekeit leköttáztam. Milyen érdekes és milyen megható, hogy a Kájoni-féle énekeskönyvekben kotta nélkül található énekeket, amelyeket mi már rég nem tudunk, Forrófalván kell megtanulnunk.

Az éneklés után megkértem, hogy vezessen el Petrás Ince János szülőházához és rokonaihoz. A szülőház már nincs meg, s csak igen távoli rokonai élnek. Mégis sikerült a fényképét megkapnom, amelynek igen nagyon megörültem. A plébániára, annak könyvtárába, a Zöld Péter által említett Petrás Mihály 1671-ből származó kéziratának megkeresése céljából elmenni, a páter említett tulajdonságai miatt se hajlandóságom, se kedvem nem volt.

Hogy Forrófalván a régi időkben magyar nyelvű vallásgyakorlat folyt, azt a „Forrófalvi imádságos könyv” ékesen bizonyítja. Második moldvai utam legszebb jutalma volt e kézirat, melyet Trunkon, Benedek Péternél találtam, de a tulajdonos szavai szerint származási helye Forrófalva. A moldvai magyarság eddig talált írásos emlékei között ez a legnagyobb: 744+23 oldalas, szép kézírással írt könyv az esztendő minden egyes napjára szóló imádságokkal.

A kézirat legérdekesebb része alább következik:

„A Három Sz. Királyokhoz Officium és Litania némelly könyörgésekkel.

Matutinumra:

Hol vagyon a ki született a zsidók királya: mert láttuk Nap-Keleten az ő Csillagát és el-jöttünk őtet imádni.

Uram nyisd meg az én ajkaimat.

És az én szájom hirdeti a te Dicséretedet.

Istenem figyelmezz segéttésemre,

Uram siess az én segítségemre.

Dicsőség stb.

Hymnus:

Midőn Boldog Szüz Mária

Szent Fiát szülé világra,

Égh mutatott új Csillagra,

Melly Napkeletben ragyaga.

Három Pogány Királyokat,

Felindított Mágusokat,

Napkeleti Tudósokat,

Vegyék Bethlenbe útokat.

(A továbbiakban csak a himnuszokat közlöm, mert ezeket az író latin szövegből magyar versre való eredeti fordításainak tartom.)

Primára: Hymnus.

*A királyok azér menten
Mindeneket hagyván félben,
Csillagra nézvén az Égben,
Sietének nagy serényen.
Jerusálembe hogy jutnak,
Heródeshez békfordulnak,
Csillag elenyészést látnak,
Mellyen igen csudálkoznak.*

Tertiára: Hymnus.

*Az utzákon által mennek,
Zsidó népektől nézetnek,
Mindenkitől kérdeztetnek,
Heródestől értekeznek.
Hol vagyon zsidók Királlya,
Ki nemrég jött e' világra,
Miként az ő új Csillaga
Arra minket megtaníta.*

Sextára: Hymnus.

*Heródes fel-háborodik,
Papoktól ő tudakozik,
Kik mindnyájan azt felelik:
Krisztus Bethlemben születik.
Heródes ezt hogy megtudá,
Három királynak megmondá,
Betlehembe elbocsátá,
Ő háborodva marada.*

Nonára: Hymnus.

*Heródest azok ott hadták,
Csillag elveszését bánták,
Újjon felkelést látták,
Nagy fényességt csudálták.
Csillag Istálló felében
Megállapék Betlehemben,
Kissded Jézust szegénységben
Mútattya Annya ölében.*

Vecsernyére: Hymnus.

*Istállóban mihelt lépnek,
Kissded Jézusra tekéntnek,
Azonnal térdekre esnek
És lelkekben gerjedeznek.
Istent s embert edgyütt látták,
Királyok Királyát imádgyák,
Ajándékokat mutatták,
Aranyt, Temjént s Mirhát adgyák.*

Kompletára: Hymnus.

Éjjel álmokban intetnek,
Heródeshez ne menjenek,
Isten szavának hívének,
Haza más úton térének,
Országokban Pogányokat
Térítnek számtalanokat,
Élteken tesznek Csudákat,
Holtok után is nagyokat.

Ajánlás:

E rövid kiss Imádságom,
Szívbéli Ájzatosságom,
Néktek buzgón bé mutatom
Három Királyok s ajánlom.

Érettem esedeztetek,
Mennyből malasztot nyerjete,
Földön büntől távol legyek,
Mennyben veletek örvendgyek.”

10.
hez: mert noha már tizen hét Száz Esz-
tenclok előtt lett Emberré, és jött e Világ-
ra, mind azon által az ő El-jövetelének
Emlékeztet Esztenclokait megújítva,
és mostan nagy ájzatossággal üli az Ő.
zónságes Híresztény Anna Szent egy-
ház. Amak okiért gyülekeztünk min-
nyajon most erre a Sz. Misére, és amak
hála-adásul ajánljuk fel Te-néked,
hogy könyörültes az Emberei nemzeten és
nem vedtesd net örök veszedelmese, a min-
cselkedés a pontos Angyalokkal. Áldoz-
zuk nem különben Te-néked ezt a Szent
Misére fizetésül azért, hogy nekünk
el-küldötted a meg-ígért Messiást, és
ő általa az örök kárhozatból minket
ki-szabadítottál. Tovább ajánljuk fel
ked i Sz. Misét hála-adásul, hogy
minket

Részlet a „Forrófalvi imádságos könyv”-ből

Nagy kár, hogy a könyv semmi adatot nem tartalmaz arról, ki írta. A keletkezés idejéről is csupán egyetlen „sejtető” adat van a kézirat 10. oldalán: „...mert noha már tizenhét száz Esztendő előtt lett Emberré és jött a Világra...” Éppen ezért nem tartom lehetetlennek, hogy ezt a könyvet is Petrás Incének dédapja írta, ki tudós férfiú hírében állott, akiről Zöld Péter jelentése végén azt írta, hogy 1671-ben kezdett magyar nyelvű naplójában először olvasott a moldvai csángómagyarok szomorú helyzetéről.

Feltevésemben Petrás Ince vallomása is megerősít, ki 1842-ben mondja: „Atyámat nevezik Petrás Ferencnek, ki Forrófalva szentegyházának 45 éves kántora; a latin, magyar, olasz és oláh nyelveket beszéli és írja... Atyám élő nyelven beszéli, hogy nagyatyám is előtte azon helyen az említett egyházi hivatalt több évekig folytatta, s szépapámnak mint írástudónak hagyományából tudja, hogy több mint száz évek előtt származott ide elődünk Baranya vármegyéből...”

Forrófalvának és népének megismerése után, az állami iskola mellett - hol természetesen román nyelvű tanítás folyik - elhaladva, a legrövidebb ösvényen a gyönyörű fekvésű, sok gyümölcsfájú *Klézsére* mentem. Hiába kerestem azonban az utolsó kutatók: Veszely Károly, Imets Fülöp Jákó, Kovács Ferenc, Szarvas Gábor, Rubinyi Mózes által említett galambbugos kaput az öreg parókiával, nem találtam. Helyette új templomot, mellette új parókiát és benne fiatal papot kaptam. A pap Buteáról (Román m.) származó, magyar eredetű, fiatal, a csángókat annyira jellemző vörössesszőke hajú és szakállú ember, ki saját szavai szerint édesanyjától két magyar szót tanult: „Iszten fizessze.” Ő már csupán az említett két szót és még egynéhányat tud, mint „minderekké ámen”, „megágya Iszten”, többet nem. Színmagyar községe, színmagyar filiái vannak. „Laudetur Jesus Christus” köszönésemre „Secula seculorum”-mal felelt, kedvesen fogadott, látván utas és fáradt voltomat ebéddel kínált meg. Odamenetelem célját elmondottam, s szépen kértem, engedné meg, hogy Petrás Incének a temetői kápolnában levő sírját megkereshessem. Készséggel megengedte, sőt el is kísért. A plébánián nem láttam Petrás fényképét, és ezért ígértem a fiatal papnak egyet. Láttam azonban a példás rendben, gyönyörű betűkkel írt Petrás-féle anyakönyveket. A temetőbe együtt mentünk ki, és hosszasan beszélgettünk. Kérdeztem tőle: gondolkozott-e azon - mivel ötezerhatszáz magyar csángó lelki vezére -, hogy a magyar csángóság honnan ered. „Nem egyfajta nép - úgymond -, mert a beszédjük is falunként változik. A klézsei csángó másképpen beszél, mint a forrófalvi [Petrás Ince hatása!], a viseletük is más. Nagyon kevesen vannak, és úgy gondolom, hogy az itt élő magyar papok magyarosíthatták el őket.” Különben a kérdéssel ő még nem foglalkozott, mert nemrégén jött ki a papneveldeből. Új templomában kétmanuálos-pedálos orgonát építtetett, melynek árát a hívekre egyházi adóként vetette ki. Elválásunkkor csak annyit mondtam: csángó mivoltára édesanyja utolsó szava figyelmeztesse, szeresse tehát azt a népet, amelyből származott és amely neki ma is kenyeret ad.¹⁶

¹⁶ Hazaérkezésem után Petrás Ince János fényképét megsokszorozosítottam, egy szép példányt berámáztattam, s címére a következő ajánlással küldöttem: „A klézsei plébánia lelkes, becsületes magyar papjának, Petrás Incének képét szívesen küldöm a kedves, fiatal csángó plébánosnak, Martinasnak.” Természetesen román nyelven írtam, mert másképp nem értette volna meg. 1929. november hó 22-én a következő választ kaptam (szintén román nyelven):

„Igen tisztelt Tanár úr! Köszönöm irántam és szeretett népem, a klézsei nép iránt mutatott udvarias figyelmét. Az igen tisztelt és felejtethetetlen elődöm képe eszményképem lesz, hogy épp oly meggyőződéssel dolgozzam a klézseiek vallásos érzésének mélyítésén és örököljem jobb erkölcsaik fölött.

Kár, hogy a vasutas urak figyelmetlensége miatt a csomagban minden összetört, ami törekeny volt, de az öreg János pap képe sértetlen, és itt, háza és hazájában a neki kijáró előkelő helyen fogom őrizni.

Azon meggyőződéssel, hogy tökéletesen követni nem leszek képes, de törekedem azt megközelíteni, küldöm soraimat szívem szeretetével.

Ioan Mărtinaș plébános”

Második utamon tovább is mentem: Trunkból Klézsén és Szamoskán keresztül *Csíkba*. Apró kicsi falu ez, Petrás András harangozóhoz állunk be, aki régi rezes ösöket emleget, de már ő maga szegény ember. Csík Klézse filiája, a klézsei pap jött el misézni. Gyorsan elmondta a csendes miséjét, és elsietett. A jámbor hívek még sokáig a templom táján maradtak, és beszélgettek. Mise után a harangozó felesége asztalhoz invitál, és szorgalmasan kínálgatja a bőjtösen főzött „galuskáját”. Töltött káposzta ez, de minden jóakarat mellett sem tudtam enni belőle. Nem is káposztalapiban voltak a töltelékek, és nem is rizskásával, s mintha ennyivel lettek volna összeragasztva. Alig vártam, hogy az asztal mellől felállhassak.

Futván futottam a Csíktól nem messze, 4-5 km távolságban lévő *Felsőrekecsinbe*. Szép nagy magyar falu ez, szalmafüdeles házakkal, csángómagyar néppel. A község névsorát ideiktatom:

Bálint Márton	Bulai Péter	Frenkuj Ferenc
Szép Mihály	Bulai György	Kotyor Ferenc Márton
Farkas János	Bulai Mihály	Kotyor Ferenc János
Bába Mihály	Balán Mihály	Kancsal Márton
Balán Rózsa	Duma Mihály	István Péterke
Balán Márton	Mesterke János	István György
Vakár Mihály	Bába János	István Márton
Antal Bori	Malmos János	Ambrus Ferenc
Szarka János	Csurai György	Farkas János
Szarka Gergely	Csicsó János	Bába Péter
Farkas Mihály	Palkanik István	Bába Mihály
Fehér Józsi	Mesterke Péterné	Kotyor András
Ambrus Józsi	Kotyor Gergely	Mesterke Mihály
Farcádi Márton	Kotyor Péter	Szarka Mihály
Mesterke Márton	Dobos Márton	Porondi Ferenc
Mesterke János	Petrás Mihály	Szép János
Mesterke Ferenc	Porondi Antal	Antal János
Bálint Márton	Porondi Márton	Szép Antal
Hámosos Mihály	Bulai Istvánné	Kotor Márton
Hámosos Illyés	Csüri János	Trunki Mihály
Dohos Gyurka	Farkas Péter	Gyuri Mihály
Diák János	Farkas Mihály	Csüri Gyurka
Kósa Józsi	Kotyor Gergely	Demse Péter
Benke Mihály	Csicsó András	Demse Márton
Benke Péter	Kotyor Péter	Demse György
Fazakas György	Csicsó Márton	Márton Ignác
Gredinar Márton	Dobos János	Farcádi György
Kotyor István	Csüri Gyurka	Jakab János
Kotyor Györgyné	Csüri János	Gredinar Ferenc
Ambrus Gergely	Istók Péter	Kotyor György
Andre Jánosné	Demse Márton	Csurály János

Duma Jánosné	Porondi János	Csurály Antal
Bába Márton	Benke Antal	Andre Antal
Kotyor Antal	Petrás Mihály	Tamás Antal
Kotyor Márton	Bulai Antal	Tamás János
Kotyor János	Csicsó János	Herzsán István
Bulai István	Csicsó Péter	Jakab Márton
Borbély Mihály	Beteges Farkas Péter	Jánó Péter
Balair Márton	Komsa Jánosné	Istók Mihály
Borbocs Péterné	Gyurka Péter	Istók Márton
Tamás Gergely	Szarka György	Magyari György
Dobos Péter	Balán Márton	Csurály Mihály
Csurály Péterné	Dobos Mihály	Kabalás Márton
Tamás István	Gyurka Demeter	Frenkul Márton
Józsi János	Andre János	Frenkul Illyés
Józsi György	Petrás György	Frenkul György
Palkanik Márton	Kotor György	Vajdok Gergely
Bersán Jánosné	Jakab Gergely	Csicsó Péter
Gergely György	Demse Márton	Szabó Gergelyné
Demse János	Istók Mihály	Demse Józsi
Ádám Márton	Jakab Józsi	Tamás János ifjabb
Fehér Józsi	Gyurka Gergely	Tamás György
Szabó Antalné	Salamon Mihály	Andre György
Dobos Márton	Csicsó Ferencné	Gyurka Mihály
Szabó István	Csicsó Márton	Andre Gergely
Szarka Gergely	Petrás Márton	Andre Mihály
Kabalás Mihály	Petrás Mihály	Kotyor Márton
Kabalás Gergely	Petrás György	Benke András
Kotyor István	Petrás Péter	Dobos György
Szabó János	Petrás Gergely	Dobos János
Csicsó Erzsé	Petrás Márton	Dobos István
Csicsó Mihály	Dobos János	Dobos Mihály
Duma Antal	Dobos Márton	Palkanik János
Duma János	Szép Polkonyik György	Kotor Péter
Nagyszemü Borboc A.	Szép Polkonyik Márton	Dobos Mihály
Duma György	Diák Anti	Farkas Mihály
Duma Antal	Gyurka Ferenc	Petrás Antal
Benke György	Szarka Gyula	Demse Márton

Berendest-Berendfalva lakói már viseletben és szokásaikban is beolvadtak az őket környező románok közé, csak nyelvük, nevük és vallásuk jelzi magyar származásukat. Íme névsoruk:

Zsiba György	Ádám András	Torockói György
Butnár Ferenc	Mátyás János	Antal Mihály
Szabó Péter	Mátyás Ferenc	Antal Márton
Zsitár János	Kerekes Péter	Kerekes Antal
Pál Mihály	Kerekes Mihály	Kerekes Márton
Botnár György	Zsitár János	Kerekes István
Varga Antal	Boglár István	Turi Józsiné
Csecses János	Gábor István	Kerekes Józsi
Fejér József	Fejér János	Fejér Misi
Mátyás József	Fejér István	

Idetartozik még *Kápota* is:

Erdélyi György id.	Timár György	Bilibók Péter
Erdélyi György ifj.	Szőcs Péter	Gábor Józsi
Bilibók István	Réti György	Gábor Kati
Mozsikás András	Tatrosi Vaszi	Bándi Anna
Mozsikás György	Bándi Mihály	Bándi János
Kovács János	Pirics Józsi	Bándi Józsi
Kovács Józsi	Pirics Róza	Bándi István
Mozsikás Antal	Gábor Gy. megyebíró	Pirics Ferenc
Erdei Rózsa	Komán János	Gábor Józsi
Pál István	Szőcs Péter	Pál Tamás
Timár Antal	Bilibók András	

Íme, a sok-sok magyar szerteszét, akikről olyan édeskeveset, jóformán semmit sem tudunk. Fájó szívvel búcsúzunk tőlük. Timár Antal, Beke Antal kántorkönyvet kér, Fejér Mihály lakodalmaskönyvet. Megígérem nekik. Ha módomban lesz, teljesítem kérésüket.

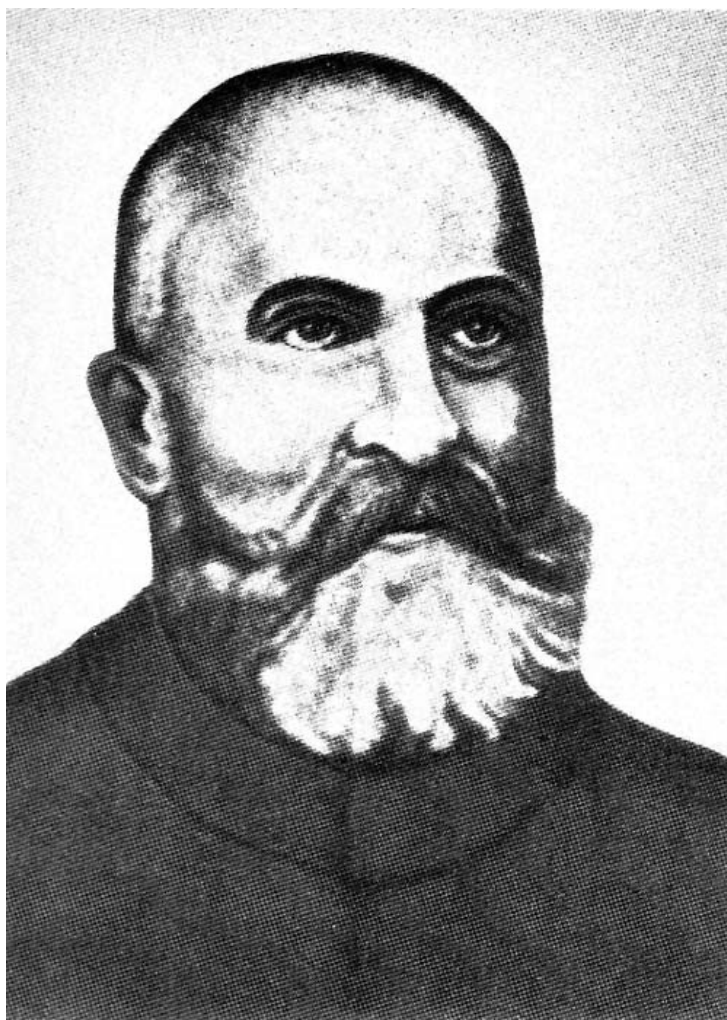
Rövid búcsúzkodás után Újfalun át *Pokolpatak* és *Csernátfalu* mellett megyünk haza, Trunk felé. Ezt a két szép magyar nevet, bizony nemigen látjuk a hivatalos kimutatásokban; kezdenek a feledés homályába veszni.

Bogdánfalvától délre, a Szeret jobb partján fekvő falvakat megismerve, utamat az attól északra fekvő *Luizi-Călugăra* felé irányítottam. Luizi hallomásom szerint lengyel szó, és népet jelent. Meggondolva azt, hogy a lengyel papok gyakoriak ezen a területen, különösen a régebbi időben, elhihető: egy lengyel szerzetes nevezhette így el. Annál szívesebben és nagyobb örömmel mentem Kalugár felé, mert ott András napján (november 30.) búcsú van. Ideérve rögtön megállapíthattam, hogy ennek lakói jóval módosabbak a többi falvak lakóinál. Salamon János nevű emberhez mentünk be, ki egymaga a most épülő kalugári katolikus templom céljaira 200000 lejű adományozott. Szívesen fogadnak, mert útitársam, Petrás János jó ismerősük. Töltött káposztával és frissen sült kolbásszal kínálnak meg. Azután a templomba mentünk. Annak ellenére, hogy a templomnak gótikus ablakai vannak, mégsem régi épület. Érdekes, hogy belül a falak mellett faburkolat van, amely a galambbugos kapuk alsó ívéhez hasonlóan díszített.

A templom képei között semmi művészi nincs, oltárát fölcicomázták.

A moldvabányai katedrális romjai (*Babós Imre felvétele*)

Petrás Ince János
60 éves Korában 1873. Augusztus 12-én

Petrás Ince János arcképe és aláírása

KATEHISMUL ELEMENTAR

PENTRU
TINERII ROMANO-CATOLICI,

*Din vocea și poronca Prea-Sfințitului
Josef Salandari.*

Din ordinul Minorilor Conventuali a Sfântului
Francisco de Assisi.

Episcopu de Marcopol și Sf. Missiei Romano-Catolice.

ÎN MOLDOVA.

Visitator Apostolicu.

IAȘII.

1866.

Tipografia H. Goldner.

A román és magyar nyelvű elemi katekizmus címlapja

PARTEA ÎNTĂEA.

a) De Credință.

3. Î. Ce este Credința?
R. Credința este darul Dumnezeuesc, cu care omul luminat, crede toate necesare pentru eterna fericire.
4. Î. Tu ce ești?
R. Din bunătatea lui Dumnezeu, sunt Catolic Christian.
5. Î. Ce credă Catolicii Christiani?
R. Catolicii Cristiani credă ce este în simbolul credinței.
6. Î. Cum se rostește simbolul credinței?
R. Simbolul credinței se rostește așa:
  1. Credă într'unu Dumnezeu, tot puternicul Tatăl, Creatorul ceriului și al pământului.
  2. Și în Isus Christos, unicul fiu se, Domnul nostru.
  3. Care s'aun zemsit, de Sfântul Spirit și s'aun născut din vergina Maria.
  4. Aun pătimit sub Pontie Pilat, aun murit și s'aun îngropat.
  5. S'aun pogorât la Iad și a trîcia di aun învîiet.
  6. S'aun înălțat în ceri, șede la dreapta Tatălui, a tot puternic.
  7. De unde are să vie, spre a judeca vii și morți.
  8. Credă în Spiritul Sfânt (Duh).
  9. Sfânta biserică Catolică și Apostolică, unirea Sfinților.
  10. Ertarea pacatelor.
  11. Învierea morților.
  12. Și viața eternă (večnică) Amin.

ELSŐ RÉSZ.

a) A Hitről.

3. Mi a Hit?
A Hit Isten ajándéka, melyel az ember megvilágosítva, hiszen mindent, mi az örök idvességre Szükséges.
4. Te mi vagy?
En Isten jóvoltából Keresztény Katolikus vagyok.
5. Mit hisznek a Katolikus Keresztények?
A Katolikus Keresztények hiszik azt; mi a Hitvallásban foglaltatik.
6. Miképen szól a Keresztény Katolikus Hitvallás?
A Keresztény Katolikus Hitvallás, ekép szól:
  1. Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában Meny- nek, és földnek Teremtőjében.
  2. És Iézus Krisztusban, ő egy Fijában mi urunkban.
  3. Ki fogantatek Szent Lélektől, Születék szüz Má- riától.
  4. Kínzaték Pontius Pilatus alatt, meg hala, és el temettetéek.
  5. Alá Szálla poklokra, harmad napján halottaibul fel támadá.
  6. Fel mene Menyekbe, ül a Mindenható Istennek jobján.
  7. Onnan leszen eljövendő itilni, az élőket, és a holtakat.
  8. Hiszek Szent Lélekben.
  9. Közönséges Keresztény Katolika, apostoli, Szent- Egyházat, Szenteknek egyességét.
  10. Bűneinknek botsánatjált.
  11. Testünknek feltamámadását.
  12. És az örök életet. Amen.

Részlet a román és magyar nyelvű elemi katekizmusból

Mártonos Antal és felesége (Szabófalva)
(A kép 1900-ban a Vasárnapi Újság 47. évfolyamának 42. számában,
a 691. oldalon jelent meg „Fiatal csángó házaspár” címmel)

Domokos Pál Péter és Laczkó László Moldvában

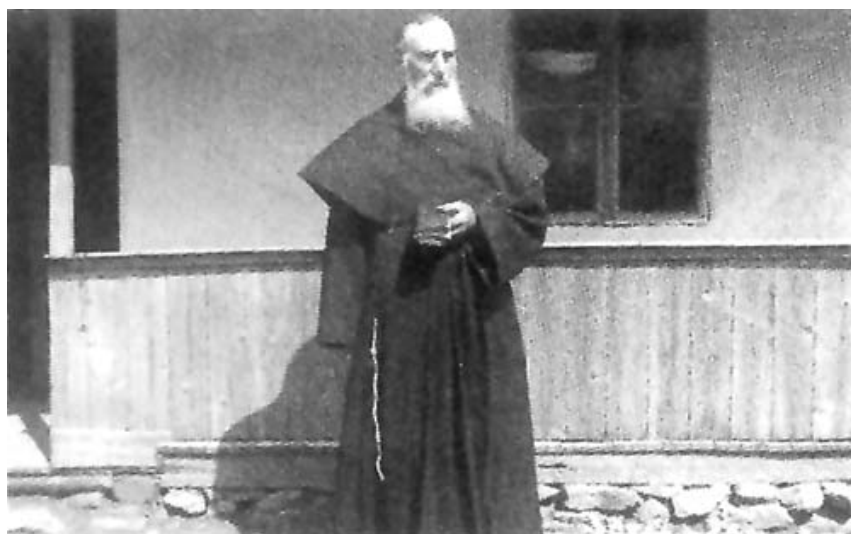
Onesti magyar ház székelykapuval

A csángómagyar asszonyok fejkendőkötése

A bogdánfalvi „szentegyház”

P. Neumann Péter

Neumann páter kápolnája és lakóháza Újfalu-Ferdinándban

Petrás Ferenc és családja (Újfalu-Ferdinánd)

Petrás János és családja (Újfalu-Ferdinánd)

Somoskai asszonyok és gyermekek

Szabó Ferenc és családja (Trunk)

Szabó Ferenc gyermekei

A kerparuha és a fejkendő feltevése Trunkon

Domokos Pál Péter fonográfra veszi a trunki lányok énekeit

Magyari Antalné és családja (Trunk)

Csárdás Trunkon

Magyari Borbála menyecske (Trunk)

Nagylányok (Trunk)

Felsőrekeszini népviselet

Lécpedi népviselet

Három nemzedék (Lécped)

Pusztinai sírkövek

A diószéni primitív feszület

Szent István magyar király képe Gaiceana templomában

Lábniki női viselet

Lábniki viseletek

A lábniki diák, Pógár János és családja

Csibi Istvánné gyermekeivel (Lábnik)

Csibi Györgyné gyermekeivel (Lábnik)

Visantea temploma

Magyar kereszt a szabófalvi temetőben

Tánc Szabófalván

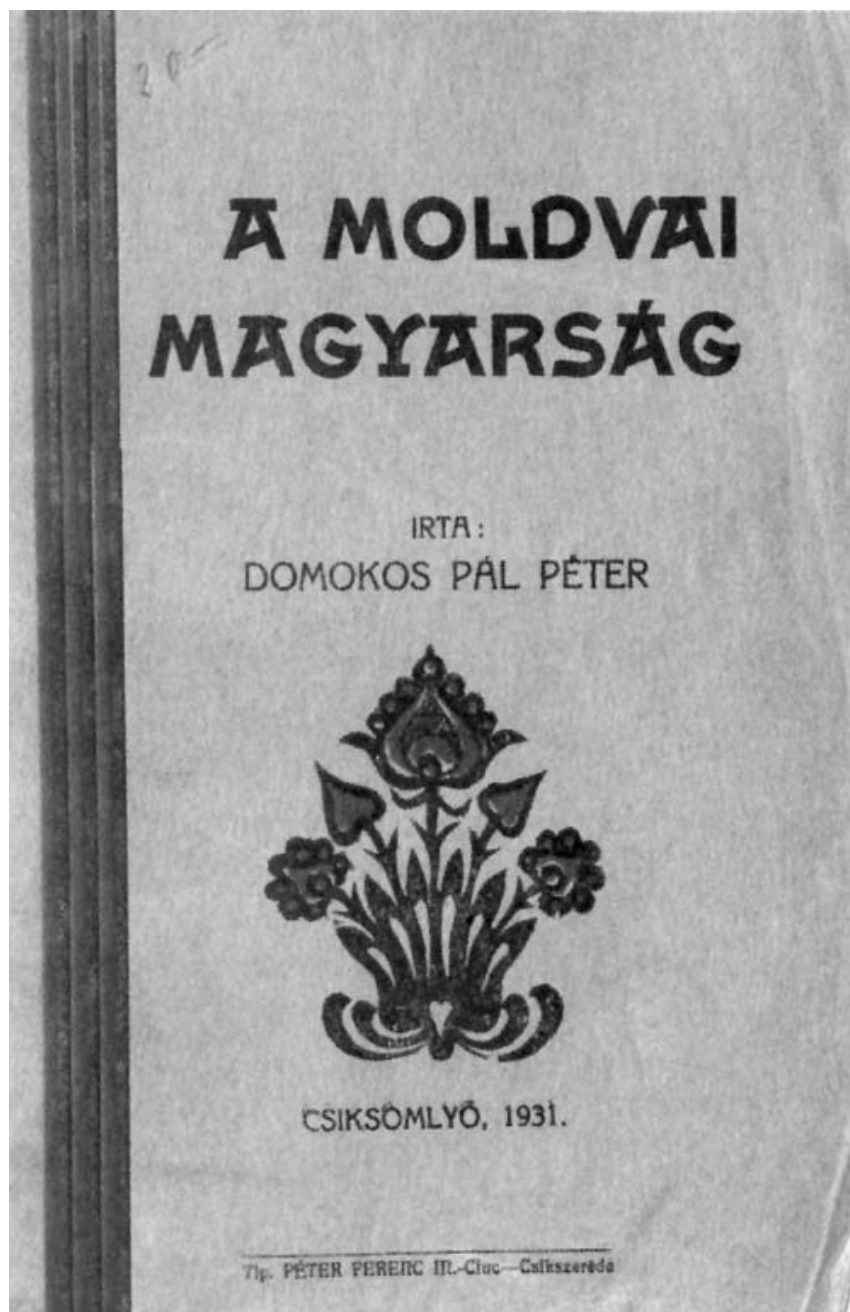
Mosás a Moldvában, Szabófalva mellett

Bogát Gyuriné (Ploszkucén)

Fazakas István gazda (Bákó megye)

Az első kiadás borítója

A
MOLDVAI MAGYARSÁG
A CSÁNGÓMAGYAROK MULTJA ÉS JELENE
HATVANNYOLC CSÁNGÓMAGYAR NÉPDAL

IRTA: DOMOKOS PÁL PÉTER

MÁSODIK KIADÁS

NEKTEK: MAGYAROKNAK
RÓLUK: MAGYAROKRÓL

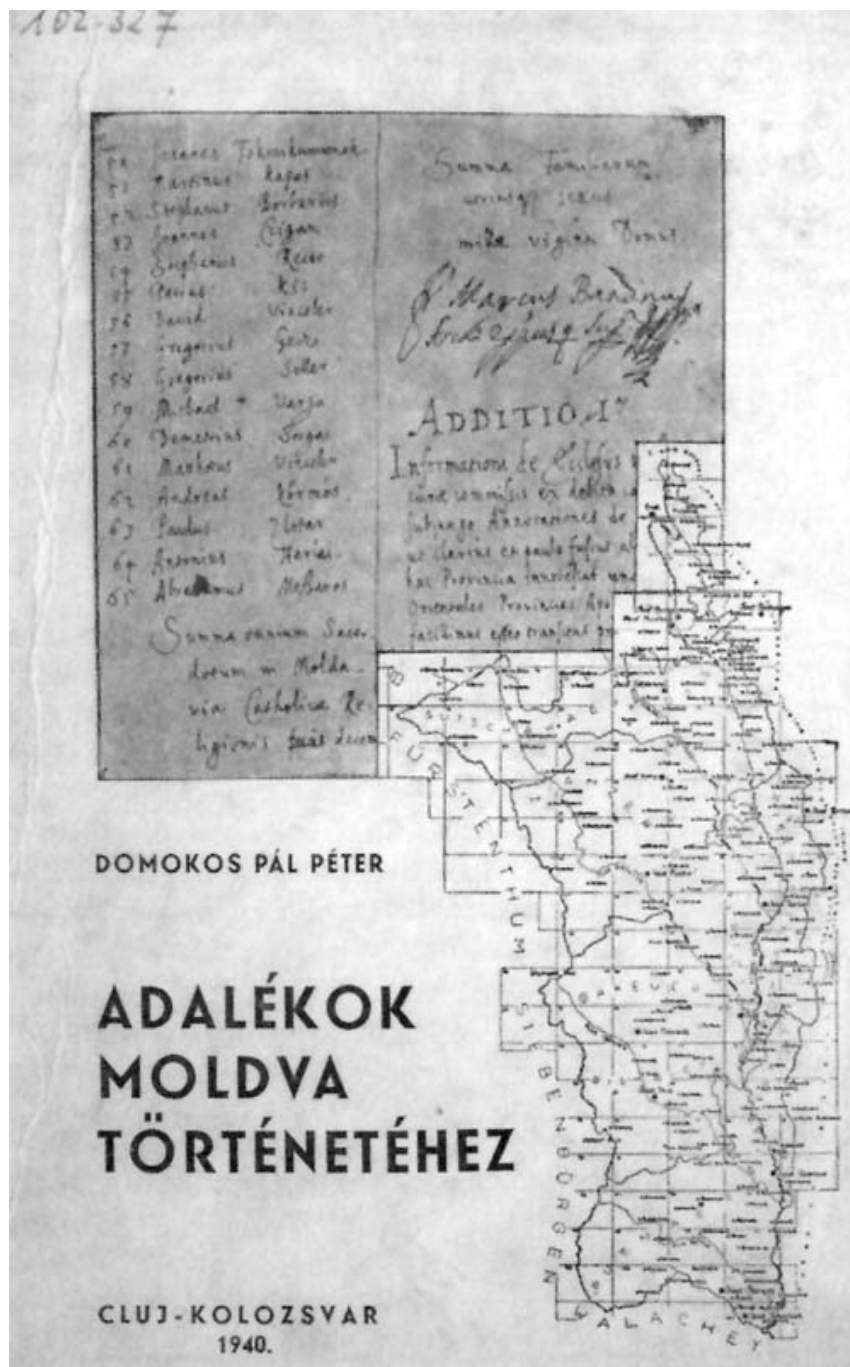
CLUJ-UNIV. CLUJ

2325 20. IX. 1934

GYEMELAP I. E. A.

CLUJ-KOLOZSVÁR, 1934
„GLORIA” KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET

A második kiadás címlapja

Az adalékok... borítója

A harmadik bővített kiadás (1941) borítója

A búcsún igen sokan voltak. Az egész vidék katolikussága eljött. Minden falunak ruháján a szabási, varrási vagy színbeli különbség ismertető jel. Egy csángó rögtön tudja, hogy melyik faluból való emberrel vagy asszonnyal beszél. A templom a szó igazi értelmében zsúfolásig tele volt. A misén itt is a „Missa de angelis”-t énekelték, s a prédikáció román nyelvű volt, pedig Kalugár ezen a területen a legtisztább magyar falu. Azonban a kalugári templomból is kitiltották a magyar szót, éppúgy, mint a forrófalviból.

Mise után Salamon Jánostól elkészöntem, s Petrás Jánossal Bogdánfalva felé indultunk.

Itt említem meg azt, hogy a kalugári csángók a csíksomlyói pünkösdi búcsúra - régebben - igen nagy számban jöttek. A csíkiak nagykalapú csángóknak hívták őket, s éppen ezek a kalugári csángómagyarok adták a minden évben nekik adandó intertencióért (koszt és szállás) a Szent Péter-egháznak a Bálványos-havasát örök időkre.

Kalugárból Bogdánfalvára menet érintettem *Talpát* - az egykor szintiszta katolikus csángó-magyar falut -, hol ma már senki sem tud magyarul; azután *Szerátát*, melyet valamikor Sófálvának hívtak, s tiszta katolikus magyar csángólakta falu volt, ma azonban már csak néhány csángómagyar él benne, kik anyanyelvüket is alig tudják. Ezek után Újhegy és Kisáta (Chișata) román falvak következnek. Útközben János kísérőm a „Gát”-ról, „török hídjáról” és „rabhídjáról” emlékezett meg, és a tatárgödrökről is beszélt. Kár, hogy a nevek eredetéről nem sokat tud, hiszen alig 32 éves.

Bogdánfalván Petrás János vendégszeretetét, kalauzolását megköszöntem, s kirándulásaim központját Bákóba tettem át.

Bákóban csakhamar megismerkedtem Dobos Mihállyal, egy tejszállító emberrel, aki Szeketurából való csángómagyar. Másnap Mihály bácsival együtt a Bákótól északkeletre fekvő *Szeketurába* szekereztem. Utunk Marginénen vitt keresztül. Esős, hideg időben érkezünk a faluba, mely Kalugár filiája. Balán Gergé ideiglenes diáknál állapodom meg, és megkérem, hogy diktálja le a falujában lakó csángómagyarok névsorát, amit itt közlök:

Jakobisz Józsi	Bazán Péter	Szőcs Józsi
Faraoan János	Zig Antal	Zsányáló György
Gucuj János	Jánó Antal	Faraoan Antal
Dávid Andris	Faraoan Antal	Gáspár Mihály
Matei György	Kampuszor Antal	Andries János
Dobos Mihály	Jakab Demeter	Petrás Antal
Jakab János	Bazán János	Balán Antalné
Jakab Péter	Bazán Péter Kicsid	Dávid Jánosné
Jakab Antal	Kampuj György	Faraoan Jánosné
Balán Mihály	Balán Mihály	Petrás Györgyné
Balán Gergé	Jakab Rózsi	Dávid Péterné
Hegedűsz Antal	Faraoan János	Bazán Péter
Szőcs Mihály	Faraoan Demeter	Kasánya Jánosné
Szőcs János	Szőcs György	Bazán János
Szőcs Józsi	Faraoan Mihály	Balán János
Jakab Józsi	Kata Péter	Jánó Péter
Faraoan Józsi	Lakatos Antal	Kerekes János
Faraoan Antal	Gyurka János	Jánó János

Szent Antal tiszteletére épült kápolnájuk 1843-ból való. A kápolnában harmónium áll. Ját-szottam rajta, s játékom annyira megtetszett a velem levőknek, hogy diáknak hívtak meg, vagy legalább arra kértek, hogy küldjek nekik egy magyar diákot. Szegény szeketurai magyarok, ők is éppoly lelki szegénységben és elhagyatottságban élnek, mint a forrófalviak. A magyar betű sem ismerős előttük, hiszen a Kájoni „Cantionale” III. kiadása az egyetlen, amit ismernek, s ezt is mindössze három helyt: Balán Gergelynél, egy öregasszonynál és a kápolnában láttam.

Szeketurában már feltűnően rosszul beszélnek magyarul. S az énekeknek is csak egy-egy versszakát, töredékesen tudják.

Balán Gergely a dallamokat nem tudja, de ilyen töredékeket mond:

*„Pinkesztí rúza kiháilott az útra,
Pinkesztnek napján hajnalban születtem.
Ha főjövjz volnék, bánátot nem tudnék,
Hegyek, völgyek között zengedezve járnék.
Szárnyom cattogatnám,
Sz a rúzámot ott várnám.”*

*„Lefekíttem a fehér rúzabokor tévibe,
Szárig kégyó jött bé kebelembe.
Apám ápám, iedesz apám!
Gyere, vedd ki a kégyót kebelembél.
Jobb nekem fijam nékil,
Min nekem kezem nékil.
Ányám, ányám, iedesz anyám!
Gyere, vedd ki kégyót kebelembél,
Jobb nekem fijam nékil,
Min nekem kezem nékil.
Bátyám bátyám, iedesz bátyám
Gyere, vedd ki kégyót kebelembél,
Jobb nekem teszvér nékil,
Min nekem kezem nékil.
Rúzám, rúzám iedesz rúzám!
Gyere, vedd ki kégyót kebelembél,
Jobb nekem kezem nékil
Min nekem társzom nékil.”*

A végén azt mondja az öreg Balári: „Sz ed marok aranyot kapott vót.”

Egy másik verse:

*„Bujom elment, mend ez humáj,
Romlik szűvem, mend ez éveg.
Ién leilék ez uccára,
Sz ingem bie nem hívva szenki,
Ién Isztenem vigosztojj meg,
Had a búba ne hajjak meg.
Fekete szemű ceresznye,
Rabad vadok te menyecke.
Többet téged nem szógállak,
Szógálam a terek cászárt,
Met cászár ad nekem gúnyát,
Bérbél inget sz bérbél gagyát,
Kurta szárú feniesz cizmát,
Kurta, rezesz, régi puszkát.
Sz evvel levem meg a muszkát.*

*Jé ez esszé Szeben felél.
Sz e muszka jesz minden felél,
Apró fegyvert lapogasszuk,
Sz e szok muszkát elaprisszuk.”*

Egészen meglep a következő:

*„Sziléfeldem sziep határon,
Meglátlák-e voloháron,
Ahol állok, ahol menyek,
Mindenkor cak felied nezek.
Há madár jé eszt kérdezem,
Eszt kérdezem e felhéktél,
Sz eszt e szuttogó szeléktél,
De jazok nem vigosztalnak,
Búsz szívemmel árván hadnak,
Árván ielek búsz szívemmel,
Mint az fű, mel a sziklán kel.”*

Egy másik verse:

*„Kerek almafalapi
Ingem szeret valaki,
De nem mandam meg, had ki.
Megmandam a szeprinek.
Meg ne manyja szenkinek
Le patakon le, le, le
Cerebingó levele
Bie hullott az ereszbe:
Szeretémnek szerelme.*

*Ideki je senderbe
Rúza termett a fíbe.
Jere rúzám, szeggyik le,
Kessz bokkrétát belélle,
Kilgyik el ed legiennenek,
Ha mekkérdi: ki kilte?
Rúza lián tisztelte
Sz kucmájába szegzette.*

*Kimenék a hedre,
Bienezék ed kertbe:
Ott láték ed asztalt
Bánatval terítve.
Köszönd rivám rúzám!
Mintszem rivád készenném,
Inkább előnteném,
Régi szeretémétt meg nem celekenném.”*

Az öreg Gergely bácsival azután elmentünk Jakab Antalékhoz, ahol az asszony két éneket énekelt.

Szeketurából az egykor színmagyar, de ma már elrománosodott Marginénen át *Bákóba* mentem.

Iosif Talmacel plébános, a bákói kerület dékánja és a pusztinai magyar egyházközség helyettes plébánosa a magyarok iránt és a magyar szó iránt nem kevesebb gyűlölettel viseltetik, mint a fent említett Romilla Bonaventura. Annak ellenére, hogy hívei magyarok, hogy a filiákból jövők csak magyarul tudnak, hogy a magyar hívek egyházi adójából tart magának autót, a fennhatósága alá tartozó templomokból száműzte a magyar szót. Sőt az iskolákba, papnevel-debe nem szívesen véteti fel azokat a csángómagyar gyermekeket, kik nem tudnak románul. Sokkal szívesebben veszi azokból a falvakból, ahol már meghalt a magyar szó, s csupán a román szavak sz-es kiejtése juttatja eszünkbe a magyar származást.

Nem mehettem tehát a bákói plébánia épületébe, hogy a régi magyar írásokat megkeressem, csupán egyik templomozáskor, mikor a telt templomba be nem juthattam, kerültem a sekrestyébe. A sekrestye szekrényeinek a tetején sok magyar könyvet láttam. Talmacel beszédét hallgattam végig, aki december 8-án, a Szűz szeplőtelen fogantatásáról beszélt. Beszéde végén az elfelejtett és kimondhatatlan kínok és nyomorúságok között élő kínai gyermekekről emlékezett meg. A jó csángóságnak tudomására hozta, hogy egy-egy ilyen kínlódó gyermeket meg lehet menteni 250 lejjel, aki pedig a megmentett gyermek képét is látni akarja, az fizessen 500 lejt. Biztosan tudom, hogy a szegény csángók, akik a kínaiaknál sokkal elhagyatottabbak, sok 250 és 500 lejket fizettek nyomorgó embertársaikért.

Második utam alkalmával Bákóból mentem ki a megye felső szögletében fekvő *Lécpedre*. Éppen Anna napja volt, s a faluban búcsú- és püspökjárás. Simó Anti Józsihoz szálltam, s mondhatom, hogy a búcsús tapasztalatok szomorúságát csak házigazdám szívessége, jó magyar gondolkozása, valamint feleségének fonográfra is fölvett dalai felejtethették. A lécpedi magyarok egyébként a következők:

Facsaros Istán	Kati Józsi	Lukács Gyuri
Jakab János Józsi	Fejér Imri	Sánta Juzsi Péter
Gyurka Józsi Istán	Fejér Mihály Juzsi	Dobos Márton
Jakab János Istán	Antalka Anti	Kockár Ferenc
Tóth Józsi György Fer.	Demeter Antal Juzsi	Anti Juzsi Ferenc
Varga György	Sánta Juzsi Istán	Anti Juzsi Péter
Bartos Józsi	Bartos Ilona	Anti Juzsi Juzsi
Bórdés György	Dulló Péter	Kelemen Istán
Tóth Juzsi	Jakab János	Kádár Juzsi
György Jakab	Kuti Kuti Istán	Mónár Ferenc
György János	Jakab Péter	Tankó János
Antika Péter János	Jakab Péter Juzsi	Lukács János Istán
Bálint Istán Péter	Pál Péter	Deák Juzsika
Bartos Mihály	Pál János	Deák Péter
Bartos Ilona Péter	Wilhelm Károly	Deák Juzsika
Gyurka Gy. Péter	Petrika János	Péter Istán
Tankó Juzsi	Gábor Istán	Deák Juzsika Péter

János János	Pityikár Imre János	Deák Antal Juzsika F.
Sánta Jánoska Istán	Borbély Mihály	Bálint Juzsi Péter
Fazakas Istán	Fazakas János	Kuti Anti Istán János
Bálint Istán György	Simó Ferenc Juzsi	Gál János Juzsi
Farkas Anna Péter	Kati Anti	Jakab György
Csonka Juzsi János	István Juzsi	Jakab Anti Juzsi
Tóth Juzsi Juzsi	Bokor Jóska	Gyurka Antal Juzsi
Jakab Juzsi Márton	Pityikár János	Marthi András
Tóth István János	Dulló János Péter	Brás János
Deák Péter Péter	Hosszú Juzsi	Gáll János
Antika Péter Istán	Dulló János Péter F.	Csutak Istán
Fazakas Péter	Balogh István János	Csutak Ferenc
Balogh Istán	Gyurka István Ferenc	Gyurka Istán Ferenc
Kompot Ferenc	Csiszér Péter	Huszár Gyurka
Tóth Juzsi Ferenc	Simó Péter Juzsi	Miklós Istán
Tankó Istán	Bartos Péter	Barta Péter Károly
Fazakas János	Tímár Sándor Peti Juzsi	Tímár Istán
Csonka János Juzsi	Bartos Péter Ferenc	Dömse Juzsi
Csonka Péter Istán	Sándor Peti	Demeter János Juzsi
Jakab Istán János	Füstös Demeter	Nagy János Péter
Dulló János Péter Á.	Bartha Péter	Demse Juzsi Istán
András Juzsi Juzsi	Sándor Peti György	Fazakas Péter
András Juzsi Péter	Antika Juzsi	Kató Antal Istán
Balogh Péter Anti	Kató Juzsi	Károly Péter
Jakab Istán Jakab Anti	Péter István Juzsi	Antal A. János Istán
Tankó Juzsi Juzsi	Kató János	János Ferenc
Gyurka Istán	Deák Péter János	Huszár Istán
Kató Istán	Fekete Péter Juzsi	Sánta Juzsi Péter F.
Bálint Istán Juzsi	Anti Istán	Zöld János
Mánoil Antika János	Csonka Péter János	Bodor János
Zsitár Péter	Tamás János	Ferencke Ferenc
Kuti Kuti Péter	Bartha Istán Péter	Antika Péter
Kormán Péter	Ferenc Péter	Zöld János Istán
Lukács Mihály	Bíró István	Bálint János
Dávid Istán	Imre György	Bartos Anti
Bálint Anti Istán	Tóth Imre Péter	Kató Péter
Bartos Juzsi	Balogh Péter Istán Gy.	Kató János
Vargha Istán	Zöld János Juzsi	Katona Ferenc
Bordás Györgyné	Puskás István	Jakab Istán Péter
Kosztai Anti	Bálint Péter Juzsi	Bálint Juzsi Péter
Zöld Ferenc János	Jakab Juzsi János	Tóth Juzsi Istán
Zöld Juzsi Istán	Kádár Mihály János	Lukács György
Csobotár Juzsi	Sándor Péter	Vargha Ferenc

Jakab Jánosné	Sánta Istán Juzsi	Jánó Mihály
Zsitár Ferenc János	Takács Miklós	Miklós Ferenc Gy.
Lukács János Mihály	Fülöp Juzsi	Balázs György
Miska János	Ignác Istán Juzsi	Balázs György Péter
Alozsi János	Antika Péter Anti	Buttyán János Juzsi
Jakab Imre János	Cseke Mihály	Balázs Anti
Miska János Juzsi	Tompos Istán Istán	Fazakas Ferenc
Álozsi János Istán	Bálint Anti Juzsi	Kerekes Istán
Simó Ferenc György	Bálint Anti Mihály	Zöld Anti Péter
Józsi Mihály	Nagy Anti János	Katona Antal
Sánta Jánoska Istán	Bálint Péter Juzsi	Bálint Péter
Sánta Jánoska Ferenc	Kicsi Péter János	Csonka Péter
Sipos György	András Juzsi Ferenc	Fekete Péter
Puskás János	Ignác György	Kádár Mihály
Sánta Jánoska Péter	Laci Imre	Sipos István
Hosszú Istán	Anti János Ferenc	Borbély Anna
Puskás Péter	Kompot János	Sánta Juzsi Péter János
Puskás Anti	Ignác Ferenc György	
Anti János Juzsi	Zöld Ferenc Istán	

Idetartozik *Gârleni* néhány magyar lakója is:

Kompot Juzsi	Kompot György	Facsaros András
Borbély György	Lukács Gy. István	Fekete János
Dara Ferenc	Jánó Istán	Kompot Istán
Miklós Mihály	Kicsi Péter	Karuly János
Bartha Mihály	Imre János	Bartos György
Gábor Péter	Daru György	Jánó Péter György
Barta Péter	István János	Kormány György

A lécpedi asszonyok fején is a jellegzetes főkötő látható. Olyanszerű, mint a lábniakiaké, csak annál sokkal díszesebb és jóval nehezebb: átlagos súlyuk fél kiló. Valószínűleg ezek a lécpedi magyarok a lábniakkal együtt Csíkból, a madéfalvi veszedelem idején kimenekült székelyek utódai, akik szokásaikban, étkezésükben a környezethez alakultak, csupán egy-egy jel, mint amilyen az asszonyok csepesze, főkötője, emlékeztet származásukra. Beszédjük nem sz-es és ű-es. Simó Ferenc Józsi beszéli, hogy őket az odavaló kalugári csángómagyarok székelyeknek hívják, a lécpediek pedig a kalugáriakat csángóknak. Simó Ferenc Józsiné, az anya, és leánya képén látható, hogy a viseletet könnyen elhagyják. Ha a leány más faluba megy férjhez, az illető falu viseletét veszi fel. Ugyanennek a képnek jellegzetessége az is, hogy az egyedül balról álló öregasszony testvéréről, Bilibók Jánosról balladát tudnak énekelni. Bilibók János ugyanis a bíró, Costache Dan szavát nem hallgatta meg úgy, amint kívánatos volt, sőt ellent mert mondani neki. Ebből a beszélgetésből halálos harag fejlődött. Egyik nap Bilibók János szántani ment, és napestig szántott. A szántóföldjén maradt, hogy ott aludjék, és másnap újra korán folytathassa a munkáját. A halálosan elfáradt Bilibók mélyen aludt, amikor ellensége,

Costache Dan fiával, Mihalache Dannal Ráfel Gyurka vezetésével odajött, s az alvó embert keresztüllőtte. A lövés után Bilibók nem halt meg azonnal. Véresen hazavergődött, hogy kicsi árva Ilonkáját, Istánkáját s édesanyját lássa még utoljára. Saját udvarán halt meg.

Sok énekkel, sok kedves emlékekkel távoztunk Lécpedről, s újra Bákóba tértünk vissza, mert másnapra, július 28-ára vártuk Szabó Ferencet, aki megígérte, hogy Prezestre velünk jön.

Bákóban véletlenül találkoztam Máté Tamás csíkgöröcsfalvi ácsmesterrel. Máté kora tavasztól késő őszig Bákóban és környékén él. Saját szavai szerint: jobb a kereseti lehetőség, mint odahaza. Téltre mégis mindig hazamegy, hogy a gyermekeit iskolába tudja járatni. Nagy jó szívvvel ebédre hívott meg, és mindannyian éreztük, hogy az egymással töltött néhány óra rendkívül jó, frissítő hatással volt mindenikünkre. A kitűnő ebédet az egyszerű embernél vidáman fogyasztottuk, s meg is ígértem, hogy csíki otthonában is fel fogom keresni.

Szabó Ferenc ígérete szerint, be is jött Bákóba, s az éjszakát Bernát zsidó tornácában töltvén, korán reggel elindultunk a megye egy másik távoli része felé, hol a már elrománosodott csángómagyar falvakat kerestük fel. Prezestet és a hozzá tartozó filiákat.

Az első falu *Traján*, 1890 és 1907 között létesült község. Lakosai Prezestről költöztek oda. Magyarul csak két Lécpedről odakerült család tud. Összesen százharminc család van, Zapodián pedig harminc-negyven. Egy trajáni szőlősgazda ilyen neveket sorol fel:

Ferenc Huszár	Gyorgye Salamon	Stefán Istók
Anton Lukács	Petre Antika	Anton Istók
Mihály Martin Mariac	Józsi Simon	Dumitru Istók
Gergely Minuc	Tamás Simon	Mihály Istók
Martin Morar	Péter Gál	Martin Farkas
Petre Moraru	Petre Damok	Mihály Balázs
Mihály Béres	Józsi Dimén	Gyorgye Tréfás
Mihály Burka	Péter Huszár	Martin Ferenc
Martin Burka	Ádám Márton	Anton Ferenc

Trajántól 5 km-re van *Prezest*, ahol Szabó Ferenc katonatársa él, Csobán Péter, Petre Ciobanu, akihez mindjárt be is kopogunk, de csak az asszony van otthon, az pedig nem fogad be. Hiába kérünk szállást Ferencnek egy másik ismerősétől, Martin Corladétól is, ő sem enged be. Arcátlanul kérdezősködnék, mit akarunk, kik vagyunk, honnan jöttünk, hová megyünk, mit csinálunk, miért járunk stb. stb. Hiába kérünk szállást éjszakára pénzért, ételért, nem adnak. Ingerült, ellenséges szemmel néznek mindenütt, annyira, hogy tanácsosnak láttuk elmenni a veszedelmes fészekből.

A falutól jó messze, a mező derekán állunk meg étkezésre és pihenésre. Itt ér el minket egy Tamás László nevű öregember, aki elmondja magyarul, hogy ő bogdanesti, ahol még 700 gazda van, és még mind tudnak magyarul. A fiatalság azonban „szemmiszem” tud. Ugyancsak ő említi meg, hogy a Román megyei Pojánban több mint 500 gazda tud még magyarul. Időnk rövidsége s további terveink azonban nem engedik meg, hogy Bogdanestet felkeressük.

Ugyancsak második utamon jutottam el a Tázló menti *Pusztinára*. Kora reggel megkeresem a kántort, Bartis Józsefet, aki 68 éves. 1884-ben Dormánfalván volt kántor, majd kilenc év múlva Gorzafalvára került, s 1902-ben aztán ide, Pusztinára. Elmondja, hogy az egyház-községhez a következő falvak tartoznak az alábbi családszámmal:

Pusztina	300	Jenekesti	
Ripa	10	Bosoneti	23
Frumosza	250	Gidrás	
Kukujéc		Versest	70
Nagyszalancz	30	Esztufuj	
		Orosa	40
Kisszalancz			
Gura-Szalancz	70	Bolonyásza	30
Szerbek	70	Valea rea	15
Esztrugár		Ordivan	15
Nesiesti	40	Tulian	13
		Richitest	20
		Összesen:	996 család

A pusztinai omladozó magyar templomban meghatódva ismerjük fel a főoltáron ismét Szent István magyar király képét. A búcsú napját ugyan eltették augusztus 20-ról, de szeptember 2-án is eléneklik a pusztinai magyarok a derék Bartis Józseffel élükön az „Ah, hol vagy magyarok” kezdetű éneket. Féltve őrzi az öreg Bartis énekeskönyvét, melyben minden magyar ének megvan. Lediktálja a pusztinai magyarok névsorát is:

Fazakas István	Veress Anti	Eröss János
Veress György (Roşi)	Cingár György	Pista Anti
Lupás János	Lackó György	Anti György
Szőcs György	Potowszki Anti	Laci Péter Anti
Daradics György	Bartos János István	Csángó Kati
Szőcs Péter	Márton J. Péter	Tamás György
Nyisztor János	Dávid János Józsi	Tamás János
Nyisztor János Anti	Bece János Andris	Laci Péter Istán János
Pál Anti	Bálint János Péter	Kicsi Péter
Pál János	Karda Józsi	Kicsi Péter Péter
Elek Jánoska György	Bece Józsi Anti	Karda Anti
Sándor Fülöp	Bece Józsi Józsi	Karda Péter
Kovács István	Antal Józsi Józsi	Sukás Anti
Kovács István	Lajos János	Kondor Istán
Kovács György	Kánya György	Kondor György
Kovács Péter	Bece Péter	Pusztina András
Eröss Józsi János	Bartis Istán	Bartis György
Eröss Józsi Jánosné	Potowszki Anti	Bálint István
Elek János Györgyné	Barta János Józsi	Bartis Józsi János
Eröss Anti	Barta Péter	Bullák Simon
Pál Józsi	Bece Józsi György	Simó Péter

Mátyás Péter	Kaszáb Anti	Páncél Antika
Simó Antal István	Bilibók István	Andriska György Anti
Simó Antal Józsi	Bece György	Lupas Józsiné Ilona
Andriska Józsi Istán	Bece János Józsi	Laci Istán János
Sipos János	Pista István	Daradics Anti
Szőcs János	Pista István János	Bilibók György
Bece Józsi	Daradics György János	Eröss Józsi
Bece Józsi Anti	Péterke János	Laci Istán Antal Anti
Kaszáb Péter	Laci János János	Laci Istán Antal Józsi
Pusztina György	Laci János Istán János	Laci Anti
Páncél István	Csángó Józsi	Veress Péter
Laci István Mihály	Daradics Péter	Laci János György
Tamás Józsi Ferenc	Pusztina Péter	Kósa Anti
Ignác János	Pusztina Józsi	Pusztina István
Veress István	Mátyás János	Nyisztor György
Jancsi Józsi	Mátyás János Péter	Páncél Józsi
Laci János Gy. György	Kánya Péter	Tamás Józsi
Pusztina János János	Dobos Péter	Laci Józsi
Simó István György	Dobos Józsi	Lackó Józsi
Páncél György	Kánya János	Potovszki Péter
Laci Istánka György	Bálint Péter Józsi	Bartos István
Veress Anti	Timár Józsi	Márton Istán
Bálint Józsi	Péterke János Józsi	Dávid János
Péterke István	Mozsikás János	Bece Péter
Bartos Imre	Kozsokár István	Bece György
Benedek János István	Facsaros János	Julis István
Páll Józsi Józsi	Bilibók Péter	Bece Józsi
Dávid János György	Szőcske György	

Ezek az élők. És hogy régebben is magyarok éltek ebben a faluban, azt töredezett sírkövek és hagyományok igazolják. A pusztinai magyarok nem beszélnek sz-szel és ű-sel. Névben, szokásokban, beszédben és viseletben nagyon hasonlítanak a lécpediekhez. A csíki eredetet jelző főköttő itt is megvan.

A siratás még rendes szokás. Hallottam az utcán, porban játszó gyermektől ugyanazt a sirató dallamot dudorászni, amit később a temetés alkalmával valósággal énekeltek. A sirató érdekes volt; a kántor valamit énekelt is, s amint a dallam emelkedett vagy szállt, éppúgy hangosabban sírtak, és halkabban s mélyebben. Egész különös hatású és hangzású volt, s a dallam maga nem monoton. A koporsót sírbatevés előtt felnyitják, és a hullát csókolgatják.

Első utamon Bákó után a Szeret bal partján levő Văleni (Valén) plébániát és filiáit látogattam meg. Tamás, Petris, Diószín következnek a folyó partján egymás után.

Petrist már Chetrisnek ejtik. Oltára mellett kétfelől kis ajtók vannak. Azokon felírás: „Curavit Stephanus Kis 1851.”

Szószerkén láttam egy Csikra emlékeztető színes búzakalász-, búzavirág és tulipánokkal varrott kisebb takarót. Ebben a faluban is 4 példányban van meg a Kájoni „Cantionale” III. kiadása. A betlehemes játékot minden évben felelevenítik.

A most említett három falu közül kétségtelenül *Diószín* (Gioseni) a legnevezetesebb.

Diószínt úgy közelítettem meg, hogy Bákótól délre utaztam vonattal az első állomásig. Onnan gyalog Gálbenbe mentem. Gálbenből a Szereten át komppal, majd tovább gyalog Diószínig. Diószín régi kántora a háromszéki családból származó Baka bácsi volt, aki több éven át tanított a halaucsesti pap- és diáknöveldeben is. Csupán öreg feleségét találom meg. Nála lepakolódok. 1 óra tájban megérkezik az öreg Baka fia: Baka András, ki most Diószínben diák, és egyben „agent sanitar” (halottkémféle orvos-kisegítő).

Vele néztem meg templomukat. A templomba lépésemkor szemembe ötlött egy primitív feszület, amelyet egy odavaló ember készített. Története is van. Ugyanis mikor készen volt a feszület, a mester a páterhez vitte, aki meglátván azt mondotta: „Eltakarodj vele! Ha ilyen volt Jézus, nem akarunk üdvözülni.” Erre az atyafi 20 lejt ígért az áldásért, és a feszület mai nap is a templomban van.

Diószín község lakói magyar helyesírással:¹⁷

Baka András	Bulai Márton	Bodó István
Sipos János	Benke János	Farkas Péter
Sipos György	Erdész István	Patent Mihály
Marci Ágoston	Imre Antal	Bódés Antal
Hadi Antal	Timár Vaszi	Füstös Péter
Hadi Péter	Timár István	Füstös Ferenc
Voicikovsky Elena	Erdész György	Füstös András
Hadi Mihály	Gyurka Mihály	Bódés István
Hadi István	Hadi János	Kancsal Márton
Husas István	Hadi Anna	Gyurkácska György
Bódés Mihály	Héjas Anna	Gyurkácska János
Bódés György	Sipos János	Turiska Anna
Bódés Ádám	Hadi Leó	Bezán János
Imre Zakariás	Bíró János	Szabó Ferenc
Kicsi Mihály	Fekete István	Menyerés György
Kancsal János	Compoly Péter	Bódés György
Lukács Sándor	Mátyás Antal	Pál János
Compoly János	Füstös Róza	Pál Ilona
Szabó János	Compoly Mária	Benke János
Szabó Márton	Hadi Péter	Mihályka György
Rofel Antal	Kicsi Péter	Hercsi Márton
Hercsi Péter	Compoly Ilona	Hadi György
Zitár Márton	Hadi Anna	Biró Mihály
Hadi István	Fekete György	Kerekes Demeter
Görbe Antal	Compoly György	Hadi Mária

¹⁷ Ugyanis a neveket egy Diószínen kelt, birtokomban lévő levél nyomán közlöm.

Huszár Péter	Hadi János	Bulai Antal
Huszár György	Szarka Ferenc	Bőr István
Bódés Anna	Hadi György	Simon Mihály
Bódés István	Petrás Márton	Simon Anna
Hadi Jankó	Petrás Antal	Opra György
Compoly Péter	Huszár János	Bíró Borbála
Compoly Ilona	Kancsal Ilona	Pál Péter
Kerekes György	Benke Márton	Kicsi Róza
Imre János	János János	László János
Compoly Demeter	Sipos Ferenc	Compoly Mihály
Pál Mária	Kati Mihály	Compoly Márton
Bodó Antal	Hadi János	Kotnári Péter
Imre György	Compoly Álojzi	Zitár Antal
Róka István	Mihályka Márton	Imre Mihály
Üstös Miklós	Kicsi Mária	Compoly Márton
Benke Ilona	Betes Kata	Kifoj János
Róka István	Petrás György	Hady György
Üstös Miklós P.	András György	András Mihály
Benke Ilona V.	Fodor János	Bándi András
Huszár Ilona	Imre Mihály	Bódés Péter
Huszár Mihály	Tankó Anna	Jankó György
Huszár György	Imre Péter	Mihályka János
Hadi Mária	Benke János	Zitár János
László György	Benke Ádám	Zitár György
Hadi Magdolna	Hercsi Antal	Hercsi János
Görbe Péter	Petrás György	Compoly János
Gyurka György	Ion Nechita	Bálint Márton
Gyurka Ilona	(kat. vallásra tért román)	Hordós Ferenc
Görbe András	Farkas Mihály	Hordós Mária
Görbe István	Miklós Márton	Hordós Péter
Görbe Ilona	Kotyor Márton	Dobos Péter
Kotyor Mihály	Pál György	Szabó Magdolna
Mihályka György	Kancsal András	Apró Márton
Fodor Anna	Benke János	Tankó Antal
Kotyor János	Benedek Ilona	Benke J. János
Görbe János	Benedek Mihály	Bulai János
Kati György	Hadi Vaszile	Duma Antal
Kati János	Hadi Péter	Bulai Anna
Mihályka János	Imre Mihály	Fic Sándor
Bódés János	Imre Ferenc	Baka Antal
Bódés Mihály	Duma Mihály	Duma Róza
Mihályka Mihály	Bulai György	
Mihályka Mihály	Kerengő Mihály	

Azt beszélnek a diószíni öregek, hogy a falu helyén régebben sűrű diófaerdő volt, és a Szeret partján csupán néhány bódé (kicsi ház, kaliba) állott. Tankó Péternek volt csupán nagyobb bódéja, kihez esténként összegyűltek a szomszédok. Tankót a nagyobb bódéjáról Bordélyosnak nevezték el. A falucska lakói a sok diófát aztán kivágatták, és szemet égettek belőle. A nevét is innen kapta: Diószín. S csak később, Eorgosz nevű bojár idejében, ki sok cigánygyermeket vásárolt össze, és telepített le a falu mellé, kezdik Gioseni néven is emlegetni. Vannak, akik Diószegnek hívják a falut.

A diószíni templom padlásán máskülönben egy 1647-ből származó, Szent Mihályt ábrázoló festmény is van. Fitz néninél pedig egy Káldi György-bibliát láttam 1626-ból.

A mostani kántor édesapja faragni is szokott. Egy jól sikerült Jézus-corpus a fiatal Baka András diáknál van. Itt említem meg, hogy a templomban láttam a Kájoni-féle énekeskönyv III. kiadását, és örömmel állapítottam meg, hogy orgonájukat Kolonics István építette.

Gálbenben töltöttem az éjszakát, és másnap két gyenge lóval, szekérrel Găiceanába indultam. Szekeresem, Pista János, fiatal csángómagyar ember. Kora reggel, sötétben s hidegben utunk a Szeret kompjára visz. A metsző és hideg szélben a kompot nekünk kellett áthúzni, mert nem volt ott senki más. A két ló, szekér, de főképpen a szembefújó hideg szél miatt nagy erőlködésünkbe került, míg a bal partra átvergődtünk. A folyó közepén olyas gondolataim támadtak, hogy hány millió és millió ember pihen e percekben fűtött lakásában, és nem törődik a világ folyásával, és én az idegen földön, hidegben, fázva bolyongok, csak azért, hogy egy fajtámból valót láthassak, vele beszélhessek... Átértünk. Utunk Petrisen, Tamáson át Horgești-be visz. A szép nagyközség egykor szíkatolikus, csángólakta hely volt: ma azonban egynéhány öreg kivételével már nem tudnak magyarul.

Horgești után *Valén* (Văleni) következik. A Szeret bal partján említett híveket Karl Rist plébános innen kormányozza. A középkorú, finom német pap kedvesen, de tartózkodóan fogad. Különös óvatosságra inti őt nénje, ki ebéddel is megkínál. Jó berendezése, igen szép könyvtára és zongorája is van, ahol diákjait megtanítja a legegyszerűbb énekek kíséretére. Dacára annak, hogy az említett falvak lakói, Horgești és a fél Valén magyarul beszélnek, ő sem tud magyarul.

Karl Risttel való rövid beszélgetés után *Găiceana* felé indultam. Hosszú, 6 órás út után sötét erdőből bújtunk elő. Kútásó emberekkel találkoztunk, kik kimondhatatlan örömemre magyarul beszélgettek. Szebben és tisztábban ejtették ki a szót, mint bárhol, ahol eddig jártam. Szíves örömezt felejtettem a korai felkelést, a szelet, a fárasztó utat, és boldogabb voltam minden élő embernél. Mert a Szeret folyótól keletre, Tekucs megye sarkában, hegyek között, románlakta területen, a völgy mélyén egy gyönyörű, szintiszta magyar falut látni - nagy boldogság.

Futva siettem a völgy mélyére, és Czikó István után érdeklődtem. Meg is mutatták a lakását, de csak édesanyja volt otthon, és ő nem mert szállást adni. Azért Pógár István korcsmároshoz szálltam be.

Estefelé lefényképeztem a falut, és bementem a templomukba is. Azonban a templom főoltárán új képet látok, mely Szent Istvánt, a vértanút ábrázolná, de fölötte körírásban ez van: „St. Stefan roaga te pentru noi!” (Szent István, imádkozzál érettünk!) Ezután a kórusba megyek, és ott nagy meglepetésemre megtalálom a régi oltárképet: Szent István magyar király képét. A sötét miatt sajnos jó képet nem készíthettem.

Estére a leányokat összehívtam, és ők énekeltek a dalok között gyönyörű balladákat és énekeket is. Éneklés után a késő éjjeli órákban leírtam a falu alább következő névsorát:

Janku János	Vadána János	Jankuj Mihály
Janku György	Ciklós Józsiné	Simon Mihály
Bogdán Mihályné	Vadána Demi P.	Blezsuc Józsi
Bogdán Márton	Vadána Pál	Bandi Márton
Bogdán István	Vadána István	Cikó András
Ládás György	Janku Jánosné	Janku Józsi
Petrics János	Petrics Márton	Zsigmond György
Vadána János	Petrics Mihály	Csibi János
Ládás György	Vadána Démi	Gyurka István
Fodor Péter	Bogdán Péter	Gusa György
Ciklós Jánosné	Brezsuc Mártonné	Janku János
Gyurka Mihály	Csernik György	Bándi András
Istók György	Bács István	Furujás Mihályné
Tálas Mihályné	Gozsán Márton	Furujás Józsi
Vadána Márton	Csernik András	Bálint János
Vadána Péter	Gyurka Józsi	Gyurka János
Vadána János	Gyurka János	Gyurka Márton
Vadána Mihályné	Gyurka Mihály	Bálint János
Bandi Györgyné	Gyurka György	Jakab Istvánné
Kósa János	Gyurka Józsi (öreg)	Domok Péterné
Kozsokár István	Bodó Mihály	Jakab István
Csobán György	Czikó Józsiné	Jankuj Péter
Kati György	Zsigmond István	Zsigmond Péter
Vas György	Gyurka Mártonné	Jankuj Mihály
Vas Józsi	Turbuk János	Jankuj Istvánné
Jankuj Mihály	Bodó Józsi	Pógár Rafael
Bodó György	Bodó Márton	Kati Mihály
Petrics István	Ábrahám György	Kati György
Vadána György	Ábrahám Péter	Jankuj János
Kati Demeter	Fodor János	Gusa Péterné
Birb Mihályné	Turbuk Demeter	Jankuj János
Biró György	Ilies János	Fodór Józsi
Gyurka János	Gyurka Mihályné	Gyurka Józsi
Sipos Józsi	Tálász Márton	Janku István
Blezuc Mihály	Bácsí András	Zsigmond Ádám
Vadána Jánosné	Bácsi György	Zsorát János
Tálas Jánosné	Bácsi János	Vadána Péter
Bodó György k.	Bácsi István	Jankuj János
Csernik András	Sipos János	Jankuj György
Kati Mátyás	Bogdán István	Kati András
Bezsenár Jakab Mátyás	Bodó György	Kati János

Jakab János	Bodó János	Fodor István
Eszpatár György	Bodó István	Zsigmond János
Bandi György	Zsigmond Mihály	Gyurka Mihály
Gál János	Zsigmond István	Gusa Mihály
Gál Jánosné	Zsigmond János	Brezsuc János
Gál Antal	Gyurka János	Gusa János
Sipos János	Kati Mihályné	Gusa János
Pógár István	Sándor Andrásné	Ábrahám András
Béres János	Gyurka Mihály	Gyurka Anti
Gyurka Mihályné	Kozsán András	Gyurka István
Czikó György	Bándi Mihályné	Kádár Jánosné
Gyurka Mihályné	Gyurka Demeter	Gyurka Pál
Jakab Mihály	Bogdán Márton	Kozsán György
Gyurka Demeter	Gyurka András	Biró János
Tálász Mihály (Tálás)	Eszpatár Rózsi	Gyurka Mihály (kicsi)
Tálász János	Furujás Mihályné	Kerekes György
Tálász Antiné	Kozsán János	Pógár István
Tálász András	Gyurka János	Csernik Mihály
Tálász Péter	Ládás István	Gozsán Demeter

Kérdeztem az öregebb embereket, tudnak-e arról, hogy miképpen kerültek oda; azt felelték: mikor a török háborúk voltak; mások azt mondták: még Szent László idejében.

Pógár István házigazdám most korcsmáros, de régebben diák volt. Rist pappal valami nézeteltérésük volt, és azért otthagya a diákságot. Vele hosszasan beszélgettem, miközben korcsmája félig megtelt emberekkel, akik a szörnyű rossz veres bort „illogatták”. Pógár bácsi egyszer csak azt mondja: „Mű jobb magyarok vagyunk, mint magik.” „Tudom - válaszoltam -, de hát mégis, miért?” „Mikor magyar földön jártam, hát látom, hogy egyik falu katolikus, a más református, a harmadik nem tudom, miféle. Hát azok miféle emberek? Mi vagyunk a jó magyarok, mert a faluba más nincs, csak katolikus és magyar.” Igaza volt. Százezerszer jobb magyarok, mint mi vagyunk, mert Isten tudja, mióta, teljesen elszigetelve élnek, és édes anyanyelvüket mai napig is híven őrzik.

Második utamon egy másik, hasonlóképp elrejtett s ugyancsak e vidéken fekvő faluba is eljutottam, *Lábnikba*. Színtiszta magyar falu. Egyik utcáját „Csík utcá”-nak, a másikat „Gyergyó utcá”-nak hívják. Kis templomában Pógár János a kántor, a gajcsánai Pógár István korcsmáros testvére. A falu lakóinak névsora így következik:

Pista Józsi	Bot Marci	Ádám István
Bogdán Péter	Bot Józsi	Papp Anti
Szabó Ferenc	Kicsi Anti	Lackó István
Lackó Anti	Siklódi Ferenc	Feri István
Császár Marci	Pógár István	Ádám Marci
Jancsi Péter	Kicsi István	Feri Marci

Maraszén Józsi	Bot Anti	Pál István
Maraszén János	Kicsi Rózsika	Mester György
Maraszén György	László Marci Józsi	Pógár Ferenc
Pógár György	Puskás János	Radavai Marci
Pógár István	Puskás Ádám	Bot Józsi
Pista Anti	Puskás János	Lukács János
Pista Ferenc	Lakatos Ferenc	Bot István
Feri István	Puskás György	Bot Péter
Ládás István	Anda Demeter	Magdó János
Ádám Ferenc	Lukács István	Magdó Józsi
Bákai Ferenc	Bot János	Lackó Ferenc
Bot János	Bákai Marci	Pógár Pista
Szabó Józsi	Bákai György	Siklódi János
Jancsi János	Bákai János	Pógár Ferenc
Csibi Ferenc	Csorba István	Lackó Pista
Pógár Ferenc	Marci János Anti	Lackó Mihály
Pógár György	Bakó István	Miska Marci
Szentes Ferenc	Pógár Anti	Bot Mihály
Csibi György	Miske István	Császár János
Csibi István	Barta Pista	Császár István
Gyenge György	Ádám János	Császár Józsi
Szakáli Anti	Puskás Péter	Emre Anti
Lackó István	Anda Pista	Deverengy Béka F.
Balogh Demeter	Bot Marci	Miska István
Prisikár Marci	Anda Józsi	Miska Marci
Szabó Anti	Demeter János	Puskás Ferenc
Szőcs István	Puskás Józsi	Puskás János
Ádám Anti Marci	Fekete Mihályné	Lakatos Ferenc
Ádám Anti Ferenc	Gyurka Ferenc	Lakatos Marci
Elek Péter	Gyurka István	Lakatos János
Elek István	Bot Ferenc	Pógár Józsi
Keli Anti	Radavai Pista	

Összesen száztizenöt család. A felsorolt nevek a „Csík” és „Gyergyó” utcát igazolják. De ha a nevek és az utcanvezés nem is sejtetnék származásukat, akkor az asszonyok csepesze figyelmeztetne arra, hogy Lábnik lakóinak van valami köze Csíkhöz. Ha még ez sem lenne elég, felsorolom a dülőneveket: Cserés, Cserés teteje, Csíki patak, Böre pusztás, Napfőtíre, Csimposzás, Gyergyói ódal, Gyergyói patak, Forró gödre, Csorba gödre, Giligor ódala, Bükk stb. A lábniki magyarok nem beszélnek sz-szel. Kiejtésük mindenben egyezik a felcsíki, illetve a gyergyói kiejtéssel. Házuk szalmafedeles, ritkán zsindelyes - kétsejtű ház az elmaradhatatlan kamrával, a „kiler”-rel. Egyik kisebb faépítményben van a szabad tűzhelyük, sőt udvaraikon valami csűr- és istállóféle is van, amely székely származásukat szintén erősíti. Bent a házban a székely cserepes kandallóra, a csempére emlékeztető kuptor (tűzhelyes kemence) - góclábal, cserépfájával, soddal, pankkal, puliszkakeverővel és hasonlókkel felszerelve.

A lábni eketaligaruđ neve tézsola, s a taliga részei: cságotó, húzogató, beiktatva a tengely és párna közé, nagyobb és kisebb kerék, amelyek fatalpúak, kerekfal (fentő) és fej. Az ekét kabalára teszik.

A Bákó megyei katolikus magyar csángókról ezzel el is mondtam tapasztalataimat. Még csupán a foksáni római katolikus plébániát sorozhatnám ide, mivel ezekhez közel van, és néhány filiája Bákó megyében fekszik.

Focşani (*Foksán*) római katolikus plébánia adatai a következők:

Plébánia: Focşani (*Foksán*): 200 római katolikus gazda - részben tudnak magyarul.

Filiái: Visanta (*Újszántó*): 100 római katolikus gazda - magyarok.

Ploscuţeni (*Ploszkuczén*): 300 római katolikus gazda - magyarok.

Bârlad (*Berlád*): 30 római katolikus gazda - elrománosodtak.

Măreşti (*Marest*): 15 római katolikus gazda - Pusztináról a háború után telepített magyarok.

Faureni: 30 római katolikus gazda.

Összesen tehát 675 római katolikus gazda, kb. 3000 lélek. A plébános egy szót sem tud magyarul.

Az 1930. évi népszámlálás adatai a következők:

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Róm. kat.
			nemzetiségű	nyelvű	
Focşani		32481	653	579	932
	1. Adjud	7826	70	71	110
	2. Berlád	26204	186	180	257
	3. Domneşti	1092	3	3	15
	4. Faureni	715	3	1	1
	5. Măreşti	4532	91	81	178
	6. Odobeşti	8106	20	17	43
	7. Ploscuţeni	1350	3	1185	1220
	8. Taflia	–	–	–	–
	9. Tecuci	17172	196	176	218
	10. Vizantea	1169	482	488	488
	11. Podul şiopului	686	257	266	185
	12. Găroafa	337	53	53	53
	13. Soveja	3798	58	54	130
	14. Fântânele	498	20	196	399
A foksáni plébánián összesen:			2095	3350	4229

Ezen a vidéken először második utam alkalmával fordultam meg, mégpedig *Ploszkuczén*on. A katolikus magyar község névsora itt következik:

Kádár György	Pál György	Nicu Sándor
Kuza (Kosa) György	Gyegyi Péter	Papin Mihály
Munteán Józsi	Files András	Lőrinc Mihály
Danciul Demi	Lukács János	Ádám Mimesné
Szarka György	Dobrogean Vaszi	Botez (Keresztes) M.
Dobos Antal	Csekelen Józsi	Imre György
Gergely György	Tami János	Lunguj Mihály
Demes Vaszi	Misi Mihály	Cuguj Misi
Gyuri János	Sztojka András	Piri Györgyné
Farkas György	Margit György	Simon Péter
Török Mihály	Bogát Mihály	Vaszi Margit
Hicaca Ádám	Bogát Demi	Kádár Mihály
Bogát Demi	Piri Péter	Miklós Miklós
András Györgyné	Jorgu Frinku	Ferenc Mihály
Demek Péter	Nicu György	Nani János
Demek Józsi	Baranga Mihály	Salamon Jánosné
Bartos Antal	Bursuk Józsi	Benedek Gergely
Bartos Ágoston	Bursuk Demi	Andri János
Parics Jancsi	Jakab Józsi	Andri Mihály
Ilika Ádám	Salamon György	Poskin György
Gyeride István	Dobos Sándor	Damok András
Bogát János	Botez János	Adolf Sándor
Bogát Ágoston	Botez Gyurka	Adolf András
Rózsa Demi	Jakab György	Béres János
Nicu Mihály	Bogát András	Márton György
András Mihály	Bogát János	Lajika András
Biró János	Poskin Ádám	Béres Péter
Demek János	András Sándor	Hadse András
Demek Mihály	Gábor Péter	Zabri Demi
Herescu György	Bursuk György	Dumi Mihály
Török Péter	Dobos Mihály	Ilika György
Piridi András	Benedek János	Pál Péter
Piri György	Áron Mihály	Bakuska György
Marginean György	Tankó Mihály	Bakuska András
Marina György	Csobán András	Bakuska Mihály
Balánka (Baránka?) S.	Mojzi Están	Virág Ádám
Demes Demi	Dobos Laci	Márton Gyuri
Kádár András	Béres János	György Mihály
Simon Mihály	Tapsi Péter	Bács György
Dobos Józsi	Szarka János	Mondi Sándor
Gusi János	Ferenc Mihály	Piri Vaszi
Kocsis György	Lukács Ádám	Jakab Jakab
Keresztes András	Lukács Demeter	Jakab Mihály

Benedek Ádám	Mukiri György	Jakab György
Barabás György	Gusilla Ádám	Piri Mihály
Barabás Ádám	Demes Mihály	Gergely János
Gergely György	Dugle Ádám	Gergely Mihály
Butnár Ádám	Széles János	Simon András
Heresu Péter	Imre György	Márton András
András György	Bursuk Mihály	Laj Ádámné
András Demi	Bursuk András	Péter Files bácsi
Gajcsán János	Antics Mihály	Porkoláb György
Gajcsán Mihály	Antics György	Ripán Feri
Papin János	Jóska Ádám	Török Anti
Parkul György	Demes Deminé	Petkó Ádám
Gergis János	Piri Péter	Mokán György
Csekelen András	Jakabacska leánya	Báránka János
Fingos György	Benedek Károly	Báránka Gergely
Sztojka András	Bogát Mihály Péter	Báránka György
Márton Demeter	Farkas Ádám	Pál Gergely
Márton András	Demi András	Benedek Péter
Burszuk Demi	Dancsul Deminé	Stb. a nagy csángó faluban
Bursuc András	Dancsul Péter	400 gazda él.
Baranya Péter	Csobán Péter	

A templom előtt kőkereszt áll, rajta magyar írás: „It nyugszik Sab Matyasné Demeter Anna Sirhantyát említi sírkereszt, aki született 1826 és kimult 1865 szeptember 13-án.” A kőkereszt mellett fakereszt a következő felírással: „Jézus világ megváltója Irgalmazz nekünk. Állította Béres György Éva társával 1908 márc. 16.”

Ploszkuczén lakói csángómagyarok. Sz-szel beszélnek, mint a Szeret partján fennebb lakó testvéreik. Érdekesség elszigetelt falujukban a kemence és a zsindellyel fedett házak. Az osztovátának részei: likasztott fa, labító, nyüsztek, szolgáló nyüsztek (nyüstkarika helyett), csipkék; a szekér tengelyét szüv-nek is mondják, a keréken falfa, fentő, kerékfej nevű részek vannak.

Újszántó (Visantea) faluba ugyancsak második utamon jutottam el. Határában ásvány-vízforrások vannak, s így fürdőhellyé kezd kiépülni. Ez is a veszte, mert az odaszorult magyarságnak helyes életszemléletét veszélyezteti a pénz és a gazdagodás vágya.

A kis templomban Antal István a kántor, aki elég jól tud magyarul írni is, olvasni is. Baka János énekeskönyvét el is küldtem neki, s erre a következő szép levelet kaptam:

„Ingen Tisztelt fő Tanár úr - Írásom első soraiban boczánótért esdeklek. Feleletimel igen sokat késtem, mert nem voltam hon. Dozáb (=de azért) kérem Uraságát, hogy legyen szíves elengedni alkalmatlanságomat, mivel nagyon sokat kértem uraságától.

Nemis képzeltem volna, hogy a két utolsó foltatás a Baca János Énekes könyvből ily hamar megkerül, s fő tanár úr kedves akaratával. Én már nem is tudtam volna, hogy honat kérem (=kérjem). Még sok szép utilizalni (=használni) való „Magyar” koneket (=könyveket) olvasna a cángóság, de már háború után nemis tudja honan kéne, hogy rájuk akadjon.

Nagyon szeretném tudni, mivel tartozom a fő Tanár Úrnak mid (=mind) joságért, mint a megküldött Magyar konvekirt.

Kérem a fő Tanár urat, hogyha kérnék mácor is valamit Uraságától ne legyek alkalmatlan.

Köszönettel 's Tiszteletel.

Antal István kántor”

A vizántai magyarok névsora itt következik:

Tamás Iftim	Argató György	Sándor István István
Moros György István	Sándor István Emri	Bara István Emri
Ács István	Csobotár János János	Tamás András
Dobos Józsi	Gende István János	Sándor István György
Mozsikás György Mih.	Tamás Mihály	Bara András István
György István	Könyvkötő Józsi	Ládás György
Gende István Mihály	Magdó György István	Dobos Mihály
Antal Mihályné	Magdó Mihály	Ládás Mihály
Tamás Istvánné	Tamás Józsi András	Samu György András
Osvát Mihály	Mozsikás Gyurka	Sándor Mihály
Magdó István	Argató András	Bara István István
Bara György	Bara Mihály	Sándor Mihály János
Bara Mihály Mihály	Berce István	Csobotár Mihály
Csobotár János Emri	Sztancsu Péter Emri	Moros János Mihály
Szolga István Mihály	Kocsis Imre	Kicsi Mihály
Sándor György M.	Ács Józsi István	Bara Mihály Imre
Dobos Mihály István	Sándor Ferenc István	Gende Mihály István
Tamás Józsi	Bolokán György Andr.	Molnár István András
Füreszes János	Gende János	Varga Katalin
Bara Emriné Anna	Osváth Mihályné Anna	Ács József
Magdó Józsiné Róza	Molnár Józsi András	Bara Emriné Anna
Kicsi Györgyné Ilona	Kocsis Mihályné	Gende István
Tamás György György	Kicsi György	Moros János
Antal Mihály	Rákos András	Péter György
Fazakas Ferencné Mária	Ács György	Osváth Mihály Józsi
Kocsis Mihály	Ács Józsi György	Gende János György
Molnár Istvánné Piroska	Sándor András György	Gál Demeter
Kocsis Gyurka	Molnár Józsi Mihály	Dobos Mihály György
Sándor András Mihály	Rákos Emri	Csobotár János István
Sándor Ferenc Mihály	Bolokán Jánosné	Moros András
Kocsis Mihály Imre	Mozsikás Gy.-né	Antal György
Osváth Mihály Imre	Csobotár András	Bara István György
Bara András	Osvát Józsi Józsi	Molnár Józsi
Lipse Istán	Sebestyén Péter	Ábrahám Konstantin

Sándor István András	Könyvkötő Mihály	Samu János
Fűrész János	Csobotár János György	Moros György
Fábián Emri	Csobotár Imre	Moros Mihály
Rákos János	Argató Józsi	
Sztojka Ferenc	Fazakas Mihály	

Antal Istvántól a prálai magyarok felől is érdeklődöm. Még megvannak a prálai magyarok - mondja -, de mind gusások, visszafejlődöttek, kicsikék és hitványak (csenevésznek). Csak a falujukból házasodnak, s pusztulásra ítélték magukat.

A Bákó megyei csángómagyar föld megismerése után első és második utamon egyaránt Román megyébe utaztam, de a Román megyei csángómagyarsággal közelebbről csak második utamon ismerkedhettem meg.

Itt főszállásom *Szabófalva*, Moldvának ez az egyik legnagyobb faluja, Román városától tíz kilométernyire, a Román és Jászvásár közötti országúttól balra. Érkezésünkkel feltűnik az egész falut körülvevő magas földhányás, melyet csak a bevezető utak szakítanak meg, de itt is zsitár (pásztorféle) „örzi cárnát, ahol jönnek bé, had ne jéjjen bé marha, disznyó, veszi számát, had ne ronsza senki”, örzi a falut, vigyáz, hogy disznó s marha ne járjon ki s be, és felügyel arra, hogy a kertet ne rongálja senki.

Első utam a temetőbe visz, ahol még sok-sok keresztfa áll a magyar szó és a magyar kultúra tanúságaképpen. Közöttük áll a Kárpáti Gráciáné, Szabófalva 1919-ben elhunyt papjé is, aki pedig élete céljának tekintette, hogy fonnyassza a magyar művelődés szép szabófalvi virágait.

Kárpátit - minthogy tudott magyarul - Rubinyi magyarnak vélte, s lelkesen üdvözölte, mondván, végre egy magyar pap a csángók között. Pedig Kárpáti Grácián lelkes román volt, s magyar tudása csak arra szolgált, hogy megnyerje magának a magyar anyanyelvű népet, s könnyebben megvalósíthassa célját: virágzó román nyelvű katolikus vallásos életet teremtsen a csángó községekben. Misszionárius volt, de a terjeszkedő román katolicizmus misszionáriusa.

1853-ban született Erdélyben görög katolikus román szülőktől, eredeti neve Săsăreanu. Görög katolikus iskolákat végzett, majd egyházi kívánságra latin rítusra tért, belépett az erdélyi magyar ferencesek közé. Mint az 1920. évi katolikus kalendárium írja: „1894-ben került Moldvába. Három templomot épített: Klézsén, Somoskán és Újfaluban. 1905-ben Szabófalvára nevezték ki, ahol éppen olyan hévvel dolgozott, mint Klézsén. Mariană [Mária] társulatot hozott létre, megszervezte a Tinerimea catolică [Katolikus ifjúság] társulatot, és folyóiratot alapított Viața [Élet] címen.

A háború alatt sok igazságtalan bánatomban érte; bezárták és katonai törvényszék elé állították. Ártatlannak találván visszaadták szabadságát, sőt plébániájába ünnepélyesen vitték vissza. Ezek az események megviselték idegeit és sietteték végét.”

A csángómagyarság elrománosításának egyik lelkes eszköze volt, s jellemző e népre, hogy szándékai ellenére is szerette, s ma is szeretettel emlékezik rá: „Ulan ember vót, had rívott a halottnál.”

A temetőből jöve, Burka Demeter negyvenéves gazdához megyek be, s mert felesége éppen sző, a kendermunka felől érdeklődöm. „A kendert tavasszal, máj hónapba vetik. A főd ganész kell legyek. Jó szok ganyé sz rothatt. Fejekbe szedik. 12 fej ed kita. Mo szedi le, hónap viszi, még szebben jó ki. Moduvába áztassza öt-hat nap. Vesszük ki. Tesszük ki, had assza meg. Még terisszük el honn esz. Silojjuk. Puzsdira hull le fédre. Tizelik el. Hamuja jo dorcse.

Rezsilálják meg, had legyen szép fehér. A szöszt gerebelik. A szép szöszt guzsajra kötik. A fonalat felmatollálják s lesz belőle a melyék. 3 szál igé, 10 igé pászma. Mika leveszik a matolláról a keresztyihez mazdagot kötnek, fordisszák kettőbe sz még tesznek mazdagoszkát. Meglugozzák. Vetőfára teszik. Dütik le vetöllőről. Bordába harmonként gyűsszük fel. Osztovátán szöjjük. Ott van esszöszuljo, hatusszo szuljo, bordahéj, borda, nyüszték, liptető, ponkosztor.” Azaz: „A kendent tavasszal, május hónapban vetik. A föld ganés kell legyen. Jó sok gané s rothadt. Fejekbe szedik. 12 fej egy kita. Ma szedi le, holnap viszi, még szebben jön ki. Móduvába (=Moldva folyóban) áztatja öt-hat nap. Vesszük ki. Tesszük ki, hogy assza meg (=száradjon meg). Még terítjük el honn (=otthon) is. Tiloljuk. Pozdorja hull le földre. Tüzelik el. Hamuja nagyon jó. Fésülik meg, hogy legyen szép fehér. A szöszt gerebelik. A szép szöszt guzsalyra kötik. A fonalat felmatollálják s lesz belőle a mellyék. 3 szál [egy] ige, 10 ige [egy] pászma. Mikor leveszik a motolláról a keresztyéhez madzagot kötnek, fordítják kettőbe s még tesznek madzagocskát. Meglúgozzák. Vetőfára teszik. Döntik le vetéllőről. Bordába hármanként gyűjtjük fel. Osztovátán (=szövőszék) szöjjük. Ott van első hasajó, hátulsó hasajó, bordahéj, borda, nyistek, léptető, ponkostor.”

A házigazda kérdésemre elmondja, hogy a szapronba (pajta) áll a szekér (a szekér kétlovas alkalmatosságot, a keruca egylovas szekeret jelent); a kerék részei: fenté, falfa, kerekfej, tengeli, nyújtó, párna, rukinca. Az eke részei: gerendej, ekeszarva, kormán, cipkeborona. Akkor szántanak, ha kitavaszodik, és kienged a hely. Hamarabb vetnek zabot, osztán árpát s törökbúzáat. Pityókát odate (egyszerre) a pujval (törökbúzával). A szántáskor „borozdál”: a közepiről veszi; „mász moldon: a meszgye mellett kereken szánt, még béjjé a kezepibe.”

Még egy öreg emberrel, Antos Ádám Jánossal beszélgetek hosszasan. Az öreg 80 éves, s megkérdezem: tudja-e még a Miatyánkot? Igen. És hamar hozzá is fog az elmondásához: „Miatyánk Űriszten, menyekben, jéjjen te országod, műképpen, azonképpen itt a féden isz, add meg nekink, műk isz megbátunk az ellenink vétetek kiszírtetre megszabadíssz a gonosztól, amen.” A szabófalvi utolsó Miatyánknak nevezhetném, mert a fiatalság már csak úgy mondja, hogy „Tatál Nostu”. Azt mondja még tovább az öreg, hogy ő tizenkét esztendeje szent; reggel felkel, feltekerződik, megcsókolja a földet, s arra kéri Istent, hogy estig tartsa meg. Hogy tizenkét éve szent, ez azt jelenti, hogy tizenkét éve özvegy; a feltekerzőzés pedig öltözködést jelent. Még kortársairól: Antos Péter, Varga Ferenc, Csobán Mihály, Kalagar György, Szászka Antalról mondja el, hogy jó emberek voltak, s kár hogy meghótak. Ezzel el is ment az öreg, aki minden együgyűsége mellett sok mindenre tanított meg.

Az úton tovább Szabófalva jellemző sorsa fölött gondolkodom. Moldva legnagyobb katolikus csángómagyar faluja, melyről följegyzések a legrégebb időktől fogva vannak, s papja ma a magyarul mit sem tudó Anton Bisoc és segítője Anton Talmacel. Kárpáti Grácián szellemében dolgoznak ők, s azt sugározza az 1929-ben nagy pompával felszentelt minorita novíciusház is. A magyar öntudat satnyul, a magyar beszéd romlik és halkul, s lám, már az erkölcsi tisztaság, a népi élet e megtartója sem fontos. Bár a mai napig szokásos, hogy vasárnap délutánonként legény legénnyel s leány leánnyal táncol, de egy idevetődött csíki legény elmondja, hogy minden nagy leánynak gyermeke van. A viseletből is kivetkőznek. Középpajtai Barna Endre 1908-ban még megtalálja a Bákó megyében általános népi viseletet, de én már hiába kerestem. Milyen jellemző: a fejről eltűnt a kerekfa, s a kendőt románosan teszik a fejükre.

Augusztus elsején *Bargavanba* (Bergovánba, mely valószínűleg egykor Vargafalva lehetett) mentünk. Dulcsesten, Boziénen át jutunk a megnevezett helyre. Be szeretnénk állni a plébánoshoz, pārintele Pleščához, de nincs otthon; édesanyja pedig nem szívesen enged be. Egy német asszony van az udvaron, valami szakácsnőféle; annak a biztatására mégis beállunk, s egész nap és egész éjjel ott maradunk. A faluban elég gyakran hallok magyar beszédet, de

nem kizárólag magyart, a fiatalság különösen nem tud magyarul. Az öreg Csíki Péterrel beszélgetek, akinek fiai a nagy verekedéskor el voltak hazulról. Ő mondja, hogy a templomban még néha-néha imádkozik magyarul a dászkal. A mezőn kaszálók azonban olyan szép tisztán beszélnek magyarul, mintha csak csíki emberek beszélgetnének. Bergovánnak hat filiája van. A plébánia 520 családja a következőképpen oszlik meg:

Bergován	300
Breáza	30
Talpa	70
Tupilali	40
David	20
Váleni	30
Dochia	30

A szomszéd falucska *Breáza*. Itt még az utcán játszó gyermekek is magyarul beszéltek. Azután *Talpára* érkezem, ahol már csak azok tudnak magyarul, akik Bergovánból jöttek. A harangozó, J. Burka, beenged a templomba is, de itt semmi feljegyezni való. Gergelás, Árva, Tamás, Turku, Damuk és ezekhez hasonló neveket hallok tőle; ő maga egy szót sem tud magyarul.

Korhánáról azt beszélnek, hogy az egész környéken a legrégebbi falu. Magyarul beszélő embert azonban nem találtam, s a temetőben sem láttam magyar sírkeresztet.

Gyéresten (Gheriești) át jövünk Szabófalvára haza. Fölkeresem Pec plébánost, de csak annyit tudok meg tőle, hogy Gherieștihez tartozik Ceckán, Jugán, Ferdinand és Barticsest. A lélekszám iránt nem érdeklődhettem. (Gyéresten 1928-ban 3993 lélek van.) A falubeliek még tudnak és beszélnek magyarul. A régi felhagyott temető egyik sírkeresztjén ez áll: „Itt nyugszik az úrban kimúlt boldogul Tamó Mihály hitvese Margita élt 52 évet kimúlt 1882 dik é...” A másikon meg ez: „It nyugszik az úrban Istoc Katalin élt 80 esztendő 1886.” Az új temetőben nem találtam magyar írást.

Gyérestről *Jugánba* megyünk át. Szép, tiszta magyar falu, s már mindjárt az úton minden eddigi csángómagyar beszédétől elütő, igen különösen ejtett magyar beszédet hallok. Be is megyek egy udvarra, ahol éppen nyomtatás van. Hamar lefényképezem a jelenetet, és az asszonnyal beszélgetni kezdek az osztvátáról. Azt mondja: „a szapronba (pajtában) van az osztacsek”. Annak részei: szul, hátusszo szul, sipkéske, vernikaskák, nyüszte, borda, vatalik, lábitó, zerestyő, szujka-vetöllő, belfaszka; amit szó: gyapatvásznaszka; azután gamalya, leveleskék, tekenyő, hordó szavakat mond. Nyelvész embernek egyik legérdekesebb terület volna ez a falu. Az asszony öltözete: kendő, ing, katrinca. Szinte méltatlankodva kérdezi az asszony: hát ilyent nem láttál itt? Csodálkozik, hogy ilyen egyszerű dolgokat nem tudok.

Ebben a faluban találkozunk egy Háromszék vármegyéből ideszármazott székely családdal, amely ezer megpróbáltatás után jutott el ebbe a faluba. Bajkó Dávidnak hívják a férfit. Igen boldog volt, hogy végre az ő otthona felől valami hírt hallott.

Jugán után *Kiczófalvára* mentünk át. Ebben a faluban él az öreg Jancsó Lajos kántor, aki ezen a vidéken a legszebben beszél magyarul. Nem is csoda, ő csak gyermekkorában került el Háromszék vármegyéből. Nagyon elhagyatva és elfelejtve várja végnapjait. Sűrű kérésemre elvezet a templomba. Örömmel látom, hogy a főoltár főszobra s még egy elég nagy kép Szent István magyar királyt ábrázolja. Az öreg Lajos bácsi örömmel mutatja meg öreg

énekeskönyvét is, a már ismeretes Kájoni „Cantionale” III. kiadását. El is éneklí a Szent István napjának szokásos énekét: „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga...”

Román megye egy részét ugyan második utamon bejártam, azonban adatokat nemigen gyűjthettem, mert a papokkal, egyházi emberekkel való találkozás, kérdezősködés könnyen csendőrkézzre juttathatott volna. Ezért a plébániák és filiák összesített adatait az 1930. évi népszámlálás alapján adom:

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Római katolikus
			nemzetiségű	nyelvű	
1. Hălăucești		2637	–	–	2153
	1. Zapodia	–	–	–	–
	2. Luncași	579	–	–	572
	3. Mircești	857	–	–	372
	4. Mogosești	843	–	–	308
	5. Cozmești	–	–	–	–
	6. Muncel	1462	12	–	55
<i>A halasfalvi plébánián összesen:</i>		6378	12	–	3460
2. Săbăoani		4448	2	3	4374
	1. Pildești	1536	–	–	1506
	2. Traian	407	–	–	339
	3. Corhana	410	–	–	348
	4. Leucușeni		Szabófalvában		
<i>A szabófalvi plébánián összesen:</i>		6801	2	3	6567
3. Adjudeeni		1585	–	–	1562
	1. Rotunda	1546	1	1	1436
	2. Buruenești	760	–	–	747
	3. Rediu	549	–	–	–
<i>A dzsidafalvi plébánián összesen:</i>		4440	1	1	3745
4. Tămășeni		1661	–	–	1628
	1. Piscul rusului	267	–	–	43
	2. Roman	28823	366	284	1079
	3. Sagna	1689	272	6	970
<i>A tamásfalvi plébánián összesen:</i>		32440	638	290	3720
5. Răchiteni		963	–	–	955
	1. Scheia	893	1	–	504
	2. Cogălniceanu	1116	–	–	3
	3. Cuza Voda	752	–	–	36
	4. Satul nou	–	–	–	–
<i>A dumafalvi plébánián összesen:</i>		3724	1	–	1498
6. Oțeleni		1697	278	2	1329
	1. Balomirești	–	–	–	–
	2. Boghicea	1175	219	–	234
	3. Buhoanca	316	–	–	273
	4. Petrești	–	–	–	–
	5. Veja	183	–	–	–
<i>Az acélfalvi plébánián összesen:</i>		3371	497	2	1836

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Római katolikus
			nemzetiségű	nyelvű	
7. Gherăești		2233	4	4	1804
	1. Barticești	1051	–	–	1031
	2. Ferdinand	–	–	–	–
	3. Jugan	716	–	–	701
	4. Tețcan	446	–	–	436
<i>A bírófalvi plébánián összesen:</i>		4446	4	4	3972
8. Butea-Miclăușeni		1853	1	1	1802
	1. Caracăș	–	–	–	–
	2. Cotnar	884	58	–	218
	3. Farcașeni	796	–	–	774
<i>A miklósfalvi plébánián összesen:</i>		3533	59	1	2794
9. Bărgăoani		1327	–	–	984
	1. Arămoaia	176	–	–	33
	2. Baratca	–	–	–	–
	3. Bozieni	–	–	–	–
	4. Breaza	162	–	–	162
	5. Budești	–	–	–	–
	6. Cîrteni	–	–	–	–
	7. Cuciulești	376	–	–	7
	8. David	156	–	–	91
	9. Dochia	1870	–	–	100
	10. Grumazești	2311	–	–	–
	11. Margineni	2076	–	–	–
	12. Talpa	622	–	–	275
	13. Tupilați	1651	–	–	166
	14. Târgu-Neamț	9475	17	19	57
	15. Văleni	1152	69	5	79
<i>A bergováni plébánián összesen:</i>		21354	86	24	1954
ÖSSZESEN:					
1. Hălăucești (Halasfalva)			12	–	3460
2. Săbăoani (Szabófalva)			2	3	6567
3. Adjudei (Dsidafalva)			1	1	3745
4. Tămășeni (Tamásfalva)			638	290	3720
5. Răchiteni (Dumafalva)			1	–	1498
6. Oțeleni (Aczélfalva)			497	2	1836
7. Gherăești (Bírófalva)			4	4	3972
8. Butea-Miclăușeni (Miklósfalva)			59	1	2794
9. Bărgăoani (Bergován)			86	24	1954
Összesen:		86487	1300	325	29546

Az egyes plébániákról még a következőket mondhatjuk:

Hălăucești (*Halasfalva*): plébános: páter Calestin Vaes, magyarul mit sem tudó szerzetes. Itt van a minorita rend papnevelője is, amelyet C. S. P. Dominic Neculaes igazgat P. C. S. P. Francisc Orlandi és Ioan Duma tanárokkal. 1924 óta nyomdájuk van, mely „Tipografia Serafica” néven nyomja és terjeszti a szerzet sajtótermékeit. 1917-ben katolikus leányárvaház alapítottak, melyben hét ferences „De Giglio”-apáca húsz árvára vigyáz. 1923 óta „Școala de Dascal” (kántorképző iskola) is működik.

Adjudeni (*Dsidafalva*): csángómagyar falu. Papja: P. Felix Rafaelli. Szabófalvával egyidejű ősi település.

Buruienesti (*Burjânfalva*): csángómagyar falu. Papja: Jacint Block.

A Román megyei plébániák során azonban külön jelentősége van az 1933-ban meghalt Ferentz János (Ioan Ferent) plébániájának, Buteának. Jelentőségét maga Ferentz János adja, ez a dormánfalvi származású, csángómagyar tudós pap, akit mindkét utamon alkalmam volt házában fölkeresni. Európai műveltségű ember volt, az egyházmegye egyik legjelentősebb lelkipásztora, kiváló szervező és fáradhatatlan alkotó, s nem utolsósorban a moldvai katolicizmus kezdeteinek legavatottabb ismerője, s ez idők ismert történetírója. Előbb Jászvásárt teológiai tanár és a katedrális vikáriusa, azután Dumafalván plébános és *Miklósfalvát* (Butea) innen igazgatja, majd 1923 óta Butea plébánosa haláláig. A *Lumina Creștinului* emlékező cikkében emlegeti alkotásait, így elsősorban ama templomokat, melyeket Farcașeni, és Caracși falvakban emelt (Farcașeni katolikus lakosságának száma 750, Caracșié 200), de ismerteti a lelki élet terén elért eredményeit s gazdag irodalmi munkásságát is. Minket különösképpen ez utóbbi érdekelt és érdekel e kiváló pap életéből. Ő nem kívánt dicsfényt és rangot, talán püspök is lehetett volna, az egyszerű falusi plébános életét választotta, hogy kedvenc foglalatosságának élhessen, a történetírásnak. Nagyszerű könyvtárat rendezett be magának, s itt írva alapvető értekezéseit a teuton időről, melyeket a *Cultura Creștină* című folyóiratban megjelent cikkei és tanulmányai tárgyául választott. Munkában telt élete, melyben csak az a tragikus, hogy ő, az egyetlen magyarul beszélő csángómagyar pap olyan faluba került, ahol a hívek már egészen elfelejtették ősi anyanyelvüket. Bizonyára sokszor kereste kedvenc virágai közt a vigasztalást, oltogatva a virágtőkét, hogy minél szebb s nemesebb színekben pompázzanak. Egy ízben kesernyésen jegyezte meg, mikor e virágok közt sétáltunk, hogy minél szebb valamely virága, annál kevésbé szapora: - áll ez az emberekre is.¹⁸

Buteából Jászvásárra s onnan Horlești-be mentem. Cucuteni állomástól 10-12 km-re, délkeletre van az egykor magyar *Horlest* község. Ma már nem tudnak magyarul. Papjuk Alfonz Weber, német származású, magyarul nem tudó plébános, aki községének egyúttal orvosa is.

Plébánia:	Horlești	192 család	894 lélek
Filiái:	Slobozia	18 család	85 lélek
	Voinesti		
	Secătura	1 család	11 lélek
	Tibana	2 család	14 lélek
	Jazu nucului	2 család	18 lélek
	Voronești	1 család	6 lélek
	Găureni	4 család	10 lélek
	Uricani	2 család	7 lélek
	Valea Lupului	2 család	10 lélek
	Cucuteni	1 család	5 lélek
	Podul Iloae	4 család	20 lélek
	Hoișești	2 család	8 lélek
	Sprinciană	42 család	192 lélek

¹⁸ Temetésén ott volt az egész egyházmegye, élén a püspökkel. A búcsúzkodók sorában a *Lumina Creștinului* (1933. évi 9. számában) Rist Károly valóni plébánost, dr. Pal József ferencendi provinciálist, Enariu Gergely szeredvásári dékánt, P. Romila Demeter jászvásári dékánt és P. Jakubek István teológiai rektort említi.

Erbiceni	1 család	3 lélek
Spinoasa	49 család	206 lélek
Făntănele	44 család	173 lélek
Făntănele noi	14 család	77 lélek
Săveni	30 család	165 lélek
Bolbocani	1 család	5 lélek
Șipote	1 család	2 lélek
Vlădeni	1 család	2 lélek
Belcești noi	30 család	117 lélek
Tauza Belcești	2 család	8 lélek
Hodora	2 család	6 lélek
Coarnele Capri	1 család	2 lélek
Tg. Frumos	3 család	10 lélek
Bălțați	34 család	171 lélek
Voinești	1 család	2 lélek
Dumești	1 család	3 lélek
Jazu Porcului	16 család	66 lélek
Összesen:	504 család	2298 lélek

Két filiája a mai napig is színmagyar: *Jazu Porcului* és *Făntănele noi*.

Horlest lakói is kétségtelenül csángómagyar eredetűek, mert az anyakönyvben ilyen nevek láthatók:

Trifaș	Cadar	Beța	Cazimir
Andrieș	Sandu	Budoca	Cozancu
Tâncă	Roca	Mihoc	Mihai
Cultuteanu	Stoica	Farcaș	Maydici
Gherghel	Bartic	Caliman	Ciobanu
Dorcu	Balasca	Deac	Tamaș
	Bisoc	Georghes	

Az említett plébániákon kívül 12951 hívővel még a következő plébániák vannak: Pașcani, Mihalieni, Botoșani, Raducaneni, Huși, Braila, Galați és Iași.

Radukanén-ről azt írta Weigand, hogy ott ősmagyarok élnek. Második utamon magam is siettem erről meggyőződni, sajnos azonban sehol magyar beszédet nem hallottam, magyar szavaimra értetlenül bámultak reám, s csak románul értettük meg egymást. Adatszolgáltatóm Farkas Péter, de csak neve jelzi származását. Öltözetük már teljesen azonos a környező románságéval. Kértem Farkas Pétert, hogy viseletük mindig ilyen volt-e, az asszonyok nem hordtak-e hajukban kerekfát, hímzett ingük nincs-e? Farkas Péter az öreg Varvara nénihez utasít és vezet el. Az öregasszony elő is veszi régi ruháját, s örömmel ismerem fel a jellegzetes csángómagyar inget e ruhák között. Származásuknak talán ez az utolsó kézzelfogható bizonyítéka.

Iași az egyházmegye székhelye. Itt lakik a moldvai püspök. Mihail Robu, aki - bár szabófalvi csángómagyar származású - magyarul csak gyengén tud és sohasem beszél. Pedig apját még Rabnak hívták, s anyja mit sem tudott románul.

A fennebb már említett plébániák 1930. évi adatai a következők:

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Római katolikus
			nemzetiségű	nyelvű	
1. Pașcani		13968	30	28	395
	1. Fălticeni	14096	68	63	278
	2. Lespezi	2531	9	10	189
<i>A paskáni plébánián összesen:</i>		30595	107	101	862

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Római katolikus
			nemzetiségű	nyelvű	
2. Huși		17130	324	16	3983
	1. Răducaneni	3006	1	1	1573
<i>A huszti plébánián összesen:</i>		20136	325	17	5556
3. Horlești		1281	–	–	964
	1. Barlești	366	–	–	–
	2. Belcești	3739	3	–	9
	3. Cioara	769	–	–	–
	4. Gugia	122	–	–	–
	5. Slobozia	770	–	–	95
	6. Valea lupului	378	–	–	28
	7. Praguri	–	–	–	–
	8. Fântânele	1842	176	–	256
	9. Jazu porcului	300	–	–	72
	10. Focuri	2685	219	2	222
<i>A horlești plébánián összesen:</i>		1252	398	2	1646
4. Galați		100 611	2155	1981	3931
5. Iași		102 872	543	496	3178
	1. Săveni	199	186	–	186
<i>A jászvásári plébánián összesen:</i>		103 071	729	496	3364
6. Botoșani		32355	115	107	688
	1. Bucecea	1414	–	–	2
	2. Burdujeni	4706	2	–	33
	3. Calinești	1459	–	–	15
	4. Corni	3220	–	–	1
	5. Coșula	1582	–	–	–
	6. Cristești	1898	1	–	9
	7. Dângeni	764	1	–	1
	8. Dumbraveni	4176	–	–	8
	9. Flămânda	1618	11	11	15
	10. Frumusea	954	–	–	–
	11. Joseni	–	–	–	–
	12. Leorda	1078	–	–	7
	13. Rânghilești	758	–	–	1
	14. Râpiceni	1302	88	86	131
	15. Salcea	1749	14	13	19
	16. Sapoveni	–	–	–	–
	17. Ștefanesti	–	–	–	–
	18. Storești	1182	–	–	–
	19. Tudora	3938	–	–	1
	20. Trușești	1420	–	–	3
	21. Verești	820	–	–	3
<i>A botoșáni plébánián összesen:</i>		66393	232	217	937

A plébánia neve	Filiák	Összes lakosság	Magyar		Római katolikus
			nemzetiségű	nyelvű	
ÖSSZESEN:					
1. Pașcani (Paskán)			107	101	862
2. Huși (Huszt)			325	17	5556
3. Horlești (Horlest)			398	2	1646
4. Galați (Galac)			2155	1981	3931
5. Iași (Jászvásár)			729	496	3364
6. Botoșani (Botosán)			232	217	937
Összesen:		333 058	3 946	2 814	16 296

Eddigi számításaink szerint tehát

	Magyar		Római katolikus
	nemzetiségű	nyelvű	
A Bákó megyei plébániákon	9765	15588	49034
A foksáni plébánián	2095	3350	4229
A Román megyei plébániákon	1300	325	29546
Egyéb plébániákon	3946	2814	16296
Szétszórta	3858	1809	10668
Összesen:	20964	23886	109773

A konkordátum értelmében a jászvásári katolikus püspökség fennhatósága alá kerültek a bukovinai római katolikus magyarok is, kiknek száma az 1930. évi népszámlálás szerint a következő:

	Összes lakosság	Magyar		Római katolikus
		nemzetiségű	nyelvű	
1. Țibeni (Istensegits)	3239	3045	3043	3099
2. Jacobești (Fogadjisten)	855	153	153	172
3. Măneuți (Andrásfalva)	2557	2280	2272	1959
4. Dornești (Hadikfalva)	4934	4534	4530	(392 ref.) 4693
5. Vorniceni (Józseffalva)	1163	543	543	(34 ref.) 573
Bukovinában összesen:	12748	10555	10541	10496 (426 ref.)

Így Besszarábiának orosz fennhatóság alá kerülése után a jászvásárhelyi katolikus püspökség híveinek száma a következő:

	Magyar		Római katolikus
	nemzetiségű	nyelvű	
Moldvában	20964	23886	109773
Bukovinában	10555	10541	10496
Összesen:	31519	34427	120269

A besszarábiai katolikusok eredetét és nyelvét még nem tanulmányozhattam át. De izgatott a Bandinus, majd Zöld Péter említette Dnyeszter-parti Csöböröcsök létezése, s ezért utolsó filléremmel Csöböröcsök felkeresésére indultam. Galacról Besarabeascán át Cetatea-Alba (Akkerman, Dnyeszterfehérvár) városába utaztam. Délután 3-kor értem a városba, ezért aznap tovább nem indulhattam. Hamarosan megvettem Cetatea-Alba megye térképét, és megállapítottam, hogy abban a megyében nincs Csöböröcsök, hanem a szomszéd Tighina megye szélén van egy Ciuburciu nevű falu. Ez lesz az én Csöböröcsököm. Azonban a térképen hiába kerestem Szent Antal, Szentpéter és Szentpál falvakat Csöböröcsök közelében, mert hasonló nevű falvak csak Csöböröcsök és Cetatea-Alba között, mindkettőtől és egymástól is igen nagy távolságra vannak feltüntetve Antonești, Pauleni és Pietre jelzéssel.

De végül is megnyugodtam abban, hogy ezek lehetnek a kérdéses falvak, s abban a remény-ségben, hogy megtalálom az elhagyott csöböröcsöki magyarokat, másnap autóval a térképen jelzett Ciuburciu felé indultam.

Csőböröcsökön pénz híján mindössze egy félórát maradhattam. Az országutat éppen javították, ezért keserves, kínos, sáros, mezei utakon mentünk. Andrejevskán át Cazachii vechi-től jobbra Antonejka (Antonești, talán Szent Antal) falun keresztül - kék házaiban görögkeleti vallású románok laknak - Korkmáz és Olonăști-től balra Csöböröcsökre értünk.

Borús, esős, sötét idő van. Fényképezni nem lehet. Egyenesen a paphoz mentem. Görögkeleti román ember, kérdéseimre, hogy milyen vallású a falu lakossága s milyen nemzetiségű, azt válaszolja, hogy görögkeleti és román. Tud-e vagy hallott-e arról, hogy valamikor magyarok éltek volna ott? Nem - volt a válasz. Mikori a temploma? 80-100 éves és egy régi fatemplom helyébe épült. Vannak-e a plébániának valami régi írásai? Vannak a templomban. A templomba mentünk, de mivel a cirill betűket nem ismerem, nem tudtam elolvasni őket. Semmi esetre se voltak „régiek”. Innen a paptól elbúcsúzva a temetőbe mentem. Ott nem találtam semmi érdekeset. A harangozó szerint azonban van egy régi temető is. Odarohantam. Valóban egy igen régi, valószínűleg zsidó temetőbe értem, amelyben mintegy 30-40 síremlék volt, zsidó írással.¹⁹

A legtöbb háznak kiálló eresze és az ereszből jobbra-balra nyíló „háza” van. Az osztováta, matolla láthatók, de szöttes ruhában nem járnak.

Az bizonyos, hogy magyar szót nem hallottam. Mindenki románul beszélt.

Félórás szemlélődésem után indultunk visszafelé a Dnyeszter partjára, hegyoldalba épült, gidres-gödrös, de nekem mégis olyan rokonszenves faluból. Egy Kucsuk nevű ember vezetett fel a helyes útra, és a nagy szélmalomok mellől mondtam búcsút a szép fekvésű Csöböröcsöknek.

Idehaza hallottam azután, hogy a Dnyeszter másik partján is van egy Csöböröcsök, ahol a szovjet épp magyar iskolát állított fel.

A csángómagyar sors keserű képét erőtlen szavaimmal próbáltam láttatni. A kép megélénkítésére a beszéd jogát most ismét a bennszülött csángónak engedem át, kinek 1931-ben írt levele eddigi állításaimat megerősíti és alátámasztja:

---

¹⁹ Ezt a régi zsidó temetőt az archeológus Jerney nem említi. Az éles szemű kutató, ha ott járt volna, feltétlen meglátta és elolvasta volna a zsidó síremlékek írásait. Ezek szerint nem valószínű Bitay állítása, hogy Jerney Csöböröcsökön járt volna, de hiszen ezt maga Jerney sem állítja

„Level

igen tisztelt, nagyságos Tanár Domokos Pál Péter urnak.

Kérem szépen, legyen szíves és méltóztassék megemlékezni a szegény csángó népről, amelyet urasága meglátogata lesz a jövő őszön két éve; Urasága megigyrte volt, hogy a templomunk és az énekelő menyecskéknek s lányok fényképeiket el fogja küldeni, amelyet tűrhetetlen várjuk s még sem fogtuk el, kérem szépen, ha lehet méltasztassék elküldeni:

Más kérés uraságához:

Vagyon két csángó ügyes fiaink, egyik az én saját gyermekem, második közel való nem-zeccség, egy-egy tizenkét évesek s már elvégezték a négy osztályt az első iskolában és kíváncsiak menni magosabb iskolába: papi vagy tanító-iskolába. Jássiban és Bukarestben is vagyon papi szeminár, de már jól tudjuk, hogyha a mű fiaink a Regátban tanulnak papságot, el fogják felejtetni az édes magyar nyelvünk szólását, mert úgy történt minden csángó fiúval, kik ott papok lettek. Jassii Püspökünk csak tiszta csángó fiú, de nem ért magyarul semmit, de nagyon gyűlöli és tilcsa beszélni vagy énekelni a templomokban a magyar nyelvet. Ennek okáért kíváncsiak vagyunk, hogy uraságának segedelmével ez a két szegény csángó fiú, a fennebb említettek, legyenek elfagadva egy iskolában, Erdélyben, papi vagy tanító- és kántoriskolában, ahol urasága elismeri, hogy jobb lenne. Nagyon hidjük, hogy valamikor ez a két csángó fiú iskala végezte után megtérnének a csángó nép közi, ahol a magyar nyelvnek szólása nagyon el van hervadva, tanítanak és hirdetnék a csángó nép közt mindent csak tiszta magyarul és akkor elhinnők, hogy az elhervadt magyar nyelvnek szalása a csángó nép közt még felpillanna.

A magyar nyelv kiszáradásának oka a csángó nép között:

Jassii püspökeink mindig csak olasz emberek voltak; és csak olasz papokat rendeltek a szegény csángó népségnek, amelyek nagyon gyűlölék és tiltották édes magyar nyelvünk szólását; a csángó fiúnak, ki papságot tanalt Jassiban, nem volt szabad beszélni, írni vagy olvasni semmit magyarul, hogy a fiú sok csúfolás miatt önmaga meggyűlölte az ő édes magyar nyelvének szólását. Úgy történt a mai Püspökünkkel is, aki gyűlöli az ő maga magyar nyelvét.

Mindezeknek okáért kérem szépen uraságát, legyen szíves, méltasztassék viszontfelelni bezárt kópertába vagy a csíkszeredai hírnéplapban, ha evvel a két csángó fiúval meg tud szervilni (=állást betölteni) vagy nem, és mi szükséges ahhoz, hogy fiaink mehessenek a fennebb említett iskolába.

Tudniillik urasága teljesen elismeri, hogy szegények vagyunk, mert személyesen látta, - azért minden bizodalmunk csak uraságában van és kérünk segedelmet uraságától és az egész csíkszeredai néptől.

A csángó népség tiszteli teljes testvéri szeretettel uraságát és az egész csíkszeredai katolikus népséget.”

ADALÉKOK A MOLDVAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉHEZ ÉS NÉPRAJZÁHOZ

IX. Gergely pápa levele Róbert esztergomi érsekhez

(1227)

Strigoniensi Archiepiscopo apostolice sedis legato.

Gaudeamus in domino quod labori tuo iuxta desiderium fructum dedit conventionem videlicet non parva multitudinis cumanorum iamque in partibus illis per dei gratiam venerabilem fratrem nostrum Theodoricum, de ordine fratrum predicatorum eruditum in lege domini et vita preclarum auctoritate concessa tibi super hoc a sede apostolica in episcopum prefecisti. Cum autem gens predicta vaga et instabilis hactenus nusquam certas habuit mansiones et tunc hedificare ciuitates et uillas in quibus habibent et ecclesias fundare desideret, nos audita super hoc petitione tua presentium tibi auctoritate concedimus ut fidelibus qui personaliter inerint vel miserint subsidium ad construendum ibidem ecclesias et edificia oportuna peccatorum indulgentiam que tamen centum dierum spatium non excedat et proficientibus ad recuperandam christianorum terras cumanis vicinas quas Soldanus de Iconio uel infideles alii occuparunt. ac euntibus contra illos quis cumanos convertos impugnant et prohibent alios ad fidem christianam uenire remissionem biennium tamen non excedentem iuxta devotionis affectum quantitatem subsidium et laborem quem propter hoc sustinuerint largialis et indulgentiam et remissionem huiusmodi denunties et denuntiari facias ubi uideris expedire Ad hec ad predictum negotium melius promovendum auctoritate tibi presentium indulgemus ut si de iam profectis uel proficiscendis in Cumaniam pro servitio iesu christi aliqui in canonem inciderint sententie promulgate uel id confitentes secreto nolunt publice penitere cum a nemine impetantur possis eis iuxta formam ecclesie consuetam absolutionis beneficium impertiri nisi ad mutilationem membri forsitan sit processum. Datum ut supra...

IX. Gergely pápa levele Béla ifjabb királyhoz

(1227)

B, nato karissimi in Xo filii nostri Illustris Regis Vngariae.

Immensas gratiarum actiones referimus creatori qui tibi tam pium inspirauit affectum, ut pro Cumanis convertendis ad ipsum cum Venerabili fratre nostro Strigoniensi archiepiscopo apostolice sedis legato terram illorum intraveris intendens totis viribus sicut princeps catholicus et sincere devotionis alumnus gentem illam ad catholicam fidem adducere ac domino populum augmentare, nec fraudatus es a tuo desiderio, sed piam intentionem tuam omnipotens ex alto prospexit, labori quem sustinuisti pro ipso iuxta tuum desiderium fructum tribuens conuentionem videlicet non parue multitudinis Cumanorum. Devotionem ergo tuam impressam propter hoc artius cordi nostro merito documendantes, quod rex

regum regumque successor tam acceptum famulatum impendens Regi Regum quem nosse vivere et cui servire regnare est, excellentiam tuam rogamus et obsecramus in domino quatenus opus huiusmodi quod fecisti tuum illud tam laudabiliter inchoando spe divine retributionis accensus viriliter prosequaris. Deus enim qui bonum per te dedit initium in manu tua ipsum negotium de bono semper in melius per suam misericordiam prosperabit, et felicem etiam exitum langietur. Tu quoque memoriale tibi nomen facies et a deo celeste premium et a nobis benedictionem et gratiam merito poteris expectare. Datum ut supra...

IX. Gergely pápa levele a dominikánusok magyarországi perjeléhez

(1227)

Priori ordinis praedicatorum de Vngaria. Cum venerabili fratri nostro Archiepiscopo apostolicae sedis legato iuxta suum desiderium dominus fructum dederit conversionem videlicet non parve multitudinis cumanorum in partibus illis idem archiepiscopus venerabilem fratrem nostrum Theodoricum de ordine tuo per Christi gratiam in episcopum iam prefecerit tu et fratres ordinis tui qui ex ordine ipso tenemini salutem quaerere animarum parati esse debetis toto mentis affectu in partem sollicitudinis huius accedere ac collaborando archiepiscopo et episcopo supradictis tam pium et sanctum negotium promovere. Quare devotioni tui per apostolica scripta mandamus quatenus inmittendis ad cumanos fratribus qui magis idonei videbuntur secundum conscientiam eiusdem archiepiscopi necnon et ipsius episcopi qui cum fere per quinquennium prior fueri eiusdem ordinis in Vngaria magis miles plene novi et eorum qui se ad hoc offerunt voluntatis te non difficilem sed facilem debeas exhibere. Maxime ad hunc laborem sicut accepimus plures pro Christo se offerant ex fratribus supradictis. Datum Laterani XII. Calendas Apriles pontificatus nostri anno secundo.

Anonymi descriptio Europae Orientalis

(1308)

E tartományok [Bulgária és Ruténia] után most már Magyarországról kell szólni, mely amazoknál inkább közelíti északot. Itt mindjárt meg kell jegyezni, hogy Magyarországot egykor latinul nem „Ungaria”-nak, hanem „Messia”-nak [azaz „Moesia”-nak] és „Pannonia”-nak nevezték. „Messia”-nak [az aratás országa] mondták ugyanis az aratások hozama miatt, mert bőségesen gazdagok aratásai, „Pannonia”-nak [a kenyér hazája] pedig a kenyér bősége miatt hívták: és ezek egymásból következnek, hiszen az aratások bőségéből következik a kenyér bősége. És ezért olvassuk Szent Mártonról - aki Magyarországról származott - az első olvasmányban: „Tehát Márton Sabaria-ból [Szombathely], a pannonok városából származott...”

Azok a pannonok pedig, akik akkortájt népesítették be Pannoniát, valamennyien a rómaiak pásztorai voltak, és egész Messiában és Pannoniában tíz hatalmas király uralkodott fölöttük. Midőn a rómaiak uralma megszűnt, a magyarok kivonultak

Syciából [azaz: Szkítiából], ebből a nagy tartományból és országból, mely a maeotis-i [az Azovi-tenger környéki] mocsarakon túl van, és harcba szálltak az említett tíz királlyal azon a nagy mezőn, mely Sicambria [itt: a németek földje] és Székesfehérvár között terül el; és diadalt arattak felettük, s győzelmük örökös emlékére óriási márványkövet emeltek ott, amelyre felírták e győzelmüket; és ez a kő mind a mai napig megvan. És e győzelem birtokában egy akarattal királyukká választották, s maguk fölé helyezték Acillet [azaz: Attilát], aki a leghatalmasabb volt a Syciából kivonult hét vezér között; és elfoglalták az egész földet, s benépesítették azt, s ettől kezdve ezt az egész földet a magyarokról, akiket más néven hunoknak neveznek, Magyarországnak hívják.

Ennek az országnak tartományai és nagyhercegségei vannak, melyek közül az első Pozsony, a második Trencsén, a harmadik Szepes, a negyedik Liptó, az ötödik Ung, a hatodik Máramaros, a hetedik Szilágy, a nyolcadik az erdélyi rész, a kilencedik a székelyek földje, a tizedik Sicurrite, a tizenegyedik Szörény, a tizenkettedik Szerém, a tizenharmadik Macsó, a tizennegyedik Sopron, a tizenötödik Horvátország, a tizenhatodik Dalmácia.

E tartományok nagyságukat tekintve országokkal vethetők egybe, s ezért Magyarország a világ nagyobb országai közül való, ami területének kiterjedését illeti: általában úgy mondják, hogy hosszában 40 napi járóföld, széltében ugyanannyi. Az ország földje tele van legelőkkel, nagyon bővelkedik kenyérben, borban, húsfélékben, aranyban és ezüstben, a halak bőségében pedig csaknem minden országot felülmúl, Norvégia kivételével, ahol a halakat kenyér helyett, kenyérként eszik. Az ország földje általában síkság, kis dombokkal tarkítva, de vannak olyan területei, ahol ugyan magas hegyek is akadnak. Az erdélyi részekben óriási só-hegyek emelkednek, s ezekből a hegyekből úgy vágják a sót, mint a követ, majd széthordják országszerte, de a környező, határszomszédos országokba is.

Magyarország pedig két részre tagolódik, nevezetesen az erdélyi részre és a dunai területre. Erdélyt azért nevezik latinul „erdőn túli” területnek, mert közte és az ország másik része közt négy napi járóföld szélességben erdőségek terülnek el. A dunai területet, a közepén áthaladva az a híres-nevezetes folyam öntözi, melynek Duna a neve: ez a folyam az egész világ legnagyobb folyóinak egyike, a halak minden fajtájában nagyon gazdag, és kelet felé folyik. Más folyamok is gyarapítják vizét, melyek majdnem olyan nagy folyók, mint a Duna, nevezetesen: a Dráva, a Száva, a Tisza, a Vág, a Kulpa, a Rába, a Hernád, a Bug, a Laborc, a Latorca; e folyók mindegyike hajózható, és rengeteg bennük a hal, például a viza, mely igen nagy növésű és nagyon finom halfajta, a keszeg, a csuka és másfajta hal is, amilyen a menyhal és a többi. Erdély területét is igen nagy, hajózható folyók öntözik, ezeken nagy hajókkal szállítják a sót szerte az egész országba, de viszik rajtuk a szomszédos országokba is. Ezek a folyók a Vissó, a Tarac, a Talabor, a Tisza, a Szeret, a Prut, a Lápos, a Szamos, az Aranyos, a Maros, a Beszterce. E folyók nagyobb része a fővenyében aranyat is sodor magával, és ezért Magyarországon az említett folyók mellett lakó főrangúak és más nemesemberek szakadatlanul mosatják és gyűjtik az aranyat; de ugyanezek a folyók halakban is szerfölött bővelkednek.

Az ország székvárosa Buda, ez a legnagyobb város: ezen a városon, valamint Esztergomon - ahol az esztergomi érsekség székhelye van -, Győrön - ahol a győri püspökség székhelye van -, Veszprémben - ahol a veszprémi püspökség székhelye

van -, Pécsen - ahol a pécsi püspökség székhelye van -, Gyulafehérváron - ahol az erdélyi püspökség székhelye van -, Nagyszombaton, Pozsonyon és Baján kívül egész Magyarországon nincs több város, csak még az öt tenger melléki város Dalmáciában. De van ebben az országban sok mezőváros, vár, illetve erősség és megszámlálhatatlanul sok falu; de ezzel együtt az említett ország mégis teljesen üresnek tűnik, nagy kiterjedése miatt. Van még két további érsekség is Magyarországon, tudniillik a kalocsai az ország belsejében és a spalatói [ma: Split], mely Dalmáciában van a tenger mellett.

A magyarok általában alacsony termetű emberek és feketék, emellett szikarak is; kitűnően harcolnak minden fegyverfajtaival, de elsősorban kiváló íjászok, általában kis termetű lovaik vannak, jóllehet ezek a lovak nagyon erősek és elevenek, a főrangúak és a nemesek mégis nagy termetű és szép lovakat tartanak. Magyarország népe nagyon vallásos és katolikus. A főrangúak és a nemesek viszont nagyon könyörtelenek. Ezek az említett főrangúak nagyon hatalmasok, mert vannak közöttük olyanok, akik tízezer fegyverest is ki tudnak állítani, mások ötezret, de még az is ki tud állítani kétezret, aki a legkevesebbre képes közülük. Mindegyikük köteles oda követni a királyt egész hadinépével együtt, ahová az éppen akarja, mégpedig bármiféle fizetség nélkül, és ha a királynak úgy tetszik, akár 10 esztendőre is; azokat a helyeket azonban, amelyeken áthaladnak, felprédálják. Így adódik az, hogy a király akár százezer fegyverest is felvonultathat, ha éppen ennyit akar, és a tetszése szerinti időtartamra. A királyok szinte soha nem tartózkodnak a városokban, hanem inkább táborban élnek, ama főrangúak pedig, és ezek tisztjei, akiké az a föld, ahol a tábor van, kötelesek a királyoknak és övéiknek minden szükségessel szolgálni.

Magyarországon öt hercegség van; a király elsőszülött fia kapja meg az országot, és ő uralkodik apja után. A második az első hercegség, a harmadszülötté a második hercegség és így tovább, mindegyik. A király joga az, hogy valamennyi hercegséget - avagy bánságot, ahogyan a magyarok közönségesen nevezik - eladományozzon nemeseknek, de az is, hogy visszavegye ugyanattól, és a másiknak adja át akarata és tetszése szerint. E méltóságokon kívül van még a nádor és a tárnokmester. Nádornak azt nevezik, aki az igazságszolgáltató az egész országban. A király utáni második méltóság [azaz: a nádor utáni] a tárnokmester; azt nevezik így, aki a jövedelmek gazdája. Meg kell itt jegyezni, hogy Magyarország királya nem halmoz fel kincset, hanem amije csak van, azt az ország báróira és követeire költi, az országbárók viszont mindenüket a királynak szolgáltatják be.

Magyarországot keletről Rácország, Bulgária és Ruténia övezi; ezek - mint már említettük - közbul esnek az említett ország és Görögország közé. Déli határa az Adriai-tenger, mely Apulia [ma: Puglia], az Abruzzo tartomány és a dalmáciai Krajina Makar [?] mellett van. Nyugati szomszédai Németország és Csehország, az északiak pedig Lengyelország és a tatárok.

(Domokos Pál Péter fordítása latinból.)

Bruti Bertalan levele Anibal nápolyi érsekhez

(1588. január 14.)

Nagyságos és főtisztelendő uram, áldozatkész pártfogóm!

Lemberg nagyságos és főtisztelendő érsek ura az oldalánál működő nemes úr (gentiluomo) által ide Moldvába küldte a mi Urunk legszentségesebb brévét, melyet a nagyhírű fejedelemnek, az én uramnak írt nagyságod és főtisztelendőségednek nagy fényességű leveleivel egyetemben, amelyeket őfensége velem felolvastatott és tolmácsoltatott az én vigasztalásomra s a nagy hírű fejedelem őfenségének megelégedésére. Ő felolvasásom után felállt, megcsókolta a legszentségesebb brévét és feje fölé emelte Urunk iránti megbecsülésből, a jelenlevő gentiluomonak mondván: köszönöm Őszentségének és az ön tisztelendő Uraságának, akik az ő legszentebb levelekkel felkerestek és megvigasztaltak minket, s a jövőre nézve Őszentsége vigasztalódására közöljük: mindent megteszünk arra nézve, hogy ezeknek a ferences atyáknak a jövetelét elősegítsük, s az idő által megrongálódott vagy az eretnekek által elpusztított vagy kifosztott templomokat helyreállítsuk.

Nagyságos és főtisztelendő úr, hogy mekkora segítséget adott ezeknek a katolikusoknak és ezeknek a templomoknak Urunknak legszentségesebb brévéje és Uraságodnak uramnak, a fejedelemnek írott nagy fényességű levelei, azt Őszentsége és Nagyságod azokból a levelekből láthatja majd meg, melyeket Őfensége ír, s melyből világosan látható, hogyan óvtuk meg ezt a tartományt attól, hogy az eretnekek prédájául essék, s a fejedelem önnagysága most az Apostoli Szék iránti tiszteletből és Őszentsége vigasztalására követek útján eljár a lengyelországi zavarok ügyében. Ezek a jelenleg itt működő [konventualista] ferences atyák kevesen vannak, és nem ismerik a magyar és a német nyelvet, s így haszonnal nem láthatják el az itteni katolikusok lelki szükségletét, akiknek a száma 15 ezer. Viszont nagyságod és főtisztelendőséged Lemberg nagyságos és főtisztelendő érsekével egyetemben küldhetne ide ezeknek a katolikusoknak a vigasztalódására és szentegyházaik iránti tiszteletből papokat, mint ez már történt is hat bernardinus atya ideküldésével, akik a bákói kolostorban kényelmesen élhetnek. A fejedelem önnagysága odaadományozta az innen fél mérföldnyi távolságban levő, katolikus magyarok által lakott Trebes falut, amely körülbelül 50 tűzhelyet számol, két szőlővel és két malommal. Itt hát kényelmesen megélhetnek, és szolgálhatják az Istent, mivel Fra Gierolimo atya a fejedelem segítségével lakhatóvá tette a kolostort az atyák számára. Kotnárbá is jöhet 4 jezsuita atya, a várost csupa magyar és német lakja. A temploma nagy, díszes, az egyháznak jó jövedelme van a bortermésből, s az atyák nehézség nélkül hirdethetik az Isten igéjét az erdélyi eretnekek megzavarására. Jelenleg Kotnárbán 25 hordó bor van, amelyet hordónként 50 tallérért lehet értékesíteni. A fejedelem önnagysága rendeletet adott ki Moldvában, hogy ne fogyasszák el ezeket a borokat, várván a jezsuitákat; ha jönnek, itt megélhetésre találhatnak. S a felsorolt templomokon kívül vannak itt még más egyházak is bő javadalmakkal. A fejedelem fellépett az ellen, hogy bitorlók kezébe jussanak. Az erőfeszítések tehát részünkről nem hiányoznak abban a tekintetben, ami ezeknek a katolikusoknak és templomaiknak, valamint ezeknek az atyáknak javára és becsülésére szolgál. Várjuk hát a bernardinus és jezsuita atyákat a szentegyház felmagasztalására és ezeknek a népeknek a vigasztalódására.

A levelet, amelyet a fejedelem önnagysága írt Őszentségének, nagyságod és főtisztelendőséged az enyémével együttesen kegyeskedjék továbbküldeni, és a

választ biztosítani. Ebben az irányban folyamodtam, hogy Őszentsége az én vigasztalódásomra, amint már kértem, kegyeskedjék fiamat kegyelmében és gondoskodásában részesíteni, magamra nézve pedig - eddigi fáradozásaim jutalmazásául és az eretnekek romlására - engem a hit eretnekek elleni védelmezője és ügyvivő bajnoka címmel felruházni, mely titulust nem fogom rosszul felhasználni, amint ezt már Őszentségének hódolattal tudtára is adtam. A fejedelem őnagysága, az én uram, s magam a jövőben is odaadással kívánjuk szolgálni nagyságodat és főtisztelendőségedet, s köszönjük a végnélkülien udvarias ajánlásokat. Azért, hogy nagy fényességű leveleivel minket felkeresett, könyörgünk az Istenhez szentegyházunk nagyságáért, nagyságod és főtisztelendőséged boldogságáért, s legszentebb kezét alázattal csókolom.

Jassy, 1588. január 14.

Nagyságodnak és főtisztelendőségednek alázatos szolgálja:

Bartolomeo Bruti

Moldva főkancellárja és Lepusna kapitánya
sajátkezűleg

(Mihály László fordítása olaszból.)

Johannes Küinig Schönhonianus levele a Jézus Társaság generálisához

(1588. szeptember 30.)

Krisztusban igen tisztelendő Atya!

Krisztus békéje.

Megérkeztünk az új tartományba, mely a törökök nagy császáranak adózik (Moldvának nevezik lakói, akik Külsőoláhország felett vannak), 1588-ban, Isten kegyelméből, augusztus vége felé, Johannes Küinig Schönhonianus, Justus Raab áldozópapok, kíséretünkre a magyar Gyulai Mártonnal. Péter Varseviciust úti vezérül és társul adták, hogy a tisztelendő P. provinciálisnak mindenről jelentést adjon, melyből ő bővebb és részletesebb ismereteket nyerjen; és ami az évi jelentések anyagát illeti; ha talán valamiben ez kevesebb volt, a jelenlegiekben ezt érinteni fogom.

Az albán Bartolomeus Bruti mester közreműködése megindította Moldva rutén vallású fejedelmét, Pétert, hogy az Apostoli Széktől, Őszentsége Sixtus pápától jezsuita atyákat kérjen, akik az úr szőlőjét, melyet sokféle vadállat hosszú ideje különféle eretnekségekkel szétzüllesztett, az igaz és keresztény hit hirdetésével helyreállítsák.

Igen jószágon és emberségesen teljesítették ezt; felajánlott a pápa Őszentsége, Sixtus sok alkalmas követet, és az Apostoli Szék iránt engedelmes felséges lengyel királyhoz fordultunk, akinél - tudomásom szerint - senki katolikus nagyról nem mozdítja jobban elő a rutén fejedelem ügyét. Minthogy járványos betegség pusztított a városokban és a falvakban, azért táborokban és sátrakban laktunk a

fejedelemmel együtt. Ez alatt az idő alatt a szálláshelyünkről - ahol a Lélek bővebb a lelkek üdvösségére -, valamint a jövő alapítások lehetőségéről és más dolgokról tárgyaltunk, melyet majd a tartományfőnök atyának fogunk indítványozni. (Ezekről bővebben a tartományfőnök atyának.)

Ezután Kotnar várost jelölték ki székhelyül, melynek sok magyar lakosa van, de még több német szász; mely várost ebben az időben a járvány miatt sokan elhagyták: nem látszott tanácsosnak kezdetben itt lakni. Tehát Romanba utaztunk, melyet nem a Tiberisnél kell keresni, hanem a Moldva folyónál (melyről a tartományt Moldaviának nevezték el). Ez isteni jelként történt így, hogy az új Románból a régi Róma hite és tanítása az egész tartományra áterjedjen.

Ebben a tartományban különféle szertartású és vallású emberek vannak. A vezető helyet a rutének tartják, akiknek számos kolostoruk, templomuk, pátriárkájuk, metropolitájuk, vladikájuk és pópájuk van. Ezután vannak örmények, akik saját templomaikkal különülnek el a ruténektől. Harmadszor magyarok és szászok, ez a két, egykor nyugtalankodó szomszédos nép, mely kölcsönösen halállal és viszályal sújtotta egymást, a szomszédos Erdélyből, mely ezen helyektől többé-kevésbé távol esik, és mégis ideköltöztek, ahogy ők ezt mondják. Laknak itt még kevesen Itáliából, Chios szigetéről és Albániából, a kereskedés miatt szétszóródva, valamint a régi Oláhországból, mely a rómaiak egykori gyarmata, melyet talán régebben foglaltak el. Azt mondják azok, akik mindkettőt ismerik, hogy hazai nyelvük nagy rokonságban van az itáliaival. Közben rutén szokások szerint élnek, az örmények a sajátjuk szerint. Van itt egy olyan nép is, melyet méltatlanul filiszteusoknak neveznek, mások cigányoknak. Ezek nem laknak épületekben, hanem földből készült lyukakban, hitvány szövethől készült sátorokban tanyáznak, évente adót fizetnek a fejedelemnek vagy a bojároknak, akiknek mint rabszolgák vannak alávetve.

A mi Társaságunkat a fejedelem Brutus [Bruti] mester működése révén elsősorban azért hívta, hogy segítségére legyen a szászoknak és a magyaroknak, akik az Erdélyből jövő különféle téves tanításoknak és eretnekségeknek voltak kitéve. Ezek a zsványok a fejedelem súlyos büntetéssel fenyegető ediktuma miatt elhagyták azt a földet kénytelenségből; ugyanis minden vitatkozás a katolikus hit és vallás dolgaiban, úgy látszik, már megszűnt, mert a népből senki sem nevezi magát lutheránusnak vagy kálvinistának, hanem római katolikus hitűnek. Azonban ebben még nem teljesen tökéletesek. Azt hitték ugyanis, hogy nekik nős papok kellenek, másképpen a jó hírük nem volna biztosítva.

Tehát Társaságunk munkásainál szükséges, hogy itt elsősorban magyarok és németek legyenek, akik, amint látszik, rövidebb idő alatt, időt megtakarítva több hasznot tudnak hozni Isten dicsőségére, mint Erdélyben, amikor is itt a fejedelem hatalmának annyira alávetettek között dolgoznak. Azonban a rutének között nem tudunk így működni, hacsak előbb az ő feletteseik nem sorakoztatják őket a közös akol pásztorához.

Minthogy Bartolomeus Brutus mester szorgalmából és éberségéből kifolyólag, a fejedelem tekintélyére támaszkodva a nős papokat kiűzték, mireánk hárult a falusi papok kötelességeinek elvégzése, a szentségek kiszolgáltatása, míg csak más alkalmasokat nem találtunk, akik ezeknek a feladatoknak eleget tegyenek. De sajnos nincsen magyar papunk. Egy magyar szolgál tolmácsként a magyaroknak szóló szentbeszédeknel, a keresztség és a házasság kiszolgáltatásánál; a bűnbánat

szentségénél ez nem látszik elég biztosnak; kétségtelenül nem is akarják, és ezért nem is lehet elvárni ezt a gyónóktól, és azonfelül késedelmesebbek ennek a szentségnek felvételében.

Kettő van, ami nagy reménységgel szolgál a jövő jó fejlődésére: az egyik a fejedelem készsége az állandó kollégium és szeminárium alapítására, a másik belső kamarásának elküldött követsége, két vladika, hogy Krisztus helytartójának, V. Sixtusnak engedelmességet fogadjanak. Amikor ezek megérkeznek (mert már útnak indultak), akkor remélhetően a provinciális atya többről fog értesíteni Téged, mint amit én megírhatok. Közben, amit távolról megismerhettem mások jelentéséből, mivelhogy sok helyen nem voltam jelen, igyekszem ezeket minél hűségesebben lefesteni.

Moldva hosszúságban keleti részről, a török mocsártól kezdve egészen a Duna torkolatáig a Hellespontusban nyugatra fordulva 220 mérföld; szélességben a tatár pusztáktól és a Dnyeszter folyótól Oláhországig 190 mérföld. Ezek nagy mérföldek, melyekből naponta lovon vagy kocsin hatnál többet nehéz megtenni. Déli részről határos Erdéllyel, északról Oroszországgal, Podóliával, Lengyelországgal, nyugatról a Dunával és a hellespontusi tengerrel, keletről Tatárországgal. Jobbára falusias városa van, tizenhét, a falukon kívül.

1. Zitzavia, Moldva fővárosa, tíznél több kőtemploma van, melyekből kettő a katolikusoké, 2. Bagniában kettő a ruténeké, 3. Nembsi, 4. Petra, 5. Trotus, 6. Bacovia, 7. Roman, 8. Cotnar, 9. Herlovium, 10. Jassium, ahol a fejedelem székhelye van, 11. Sylvuina, 12. Zoberciu, 13. Hus, a cseh huszitákról elnevezve, 14. Berlat, 15. Waslud, 16. Tokutz, 17. Galatia, 18. Adiud. Jelentősebb falvak: Totrus, Pharao, Tazlau, a hegyekben Wrante [?], Zeret, Zarnoviciu, Hotiniu, Villa Sabo és Tamas, ezeknek a nevét kaptuk meg Bruti úrtól. Katolikus püspök most nincs ezeken a helyeken. Valamikor az erdélyi illetőségű katolikus váradi püspök szokta meglátogatni ezt a vidéket, akit még maguk a lakosok öltek meg. A ruténoknak pedig három püspökük van; Theophanus érsek Zitzaviában székel, Agapiton székhelye Románban van, a ruténok harmadik püspöke, Georgius Radom vidékén kormányoz. Az örményeknek a püspöke szintén Sitzaviában [sic] van, a pátriárkájuk pedig Perzsiában maradt.

A sokféle nemzet miatt XIII. Gergely pápa új kalendáriumát még nem lehetett bevezetni, és nincs is hatalmunkban, hogy mi ketten szembeálljunk az egész tartománnyal. A fejedelem tekintélyét fogjuk majd tapasztalni ennek a végrehajtásában, nehogy olyan zavart keltsünk, melyet nem tudunk lecsillapítani.

Íme ezek, főtisztelendő atya, Moldvában kezdődő küldetésünk első gyümölcsei. Adja meg a kegyelmes Isten, hogy egyszersmind az erdélyi kollégiumokban sok serdüljön és növekedjék, hogy az azután Isten dicsőségére és sok lélek üdvösségére válják. Minket és küldetésünket Atyaságod és egész Társaságunk imáiba alázatosan ajánljuk.

Kelt: a moldvai Rómában 1588. október kalendájának előnapján [szeptember 30.]

Főtisztelendő atyaságod
Krisztusban alázatos szolgálja,
Johannes Küning Schonhonianus

(Domokos Pál Péter fordítása latinból.)

Warssewicius levele a páter provinciálishoz

(1588. október 24.)

Elhagyván Lublint P. Schononianussal és társaival elérkeztünk Zamosceba a nagyságos kancellár úrhoz augusztus 15-én, aki igen emberségesen fogadott minket, és ajánlóleveleket adott Moldva nagyságos fejedelméhez és a tartomány határainak bizonyos kapitányához, mivel pedig félni lehetett, hogy lovaink csődöt mondanak, tízet adott nekünk nevetségesen alacsony árban, végül pedig jó tanácsokkal ellátva két nap múlva elbocsátott minket.

Augusztus 19-én Lembergben találtam a minket váró P. Justust, majd még azon a napon írtam a főtisztelendő lemergi érsek úrhoz, 20-án magam elmentem abba a Dunajoniusba. 22-én este megkapván a leveleket Moldva fejedelméhez, Brutus (Bruti) úrhoz és több előkelő moldvaihoz, ő útmutatást adott Jabloneci Miklós úrhoz, s elbocsátott minket. Ide augusztus 26-án érkeztünk meg. Mivel ő nem volt otthon, a testvérétől, Hieronymus úrtól kaptuk meg azt, aki Moldva határaihoz kalauzolt minket, mely utat a Jablonecban kapott kocsikkal, lovasokkal, gyalogosokkal tettük meg az út nehézségei miatt.

Ezután augusztus 28-án átkeltünk a Prut folyón, és megérkeztünk Moldva Carnawecnek nevezett városába. Ebben a városban a kancellár úr levele következtében az egyik kapitány emberségesen, igen barátságosan fogadott minket. Ezen a napon jeleztük Brutus mester úrnak jövetelünket, kérvén, hogy küldjön valakit elénk, aki minket a fejedelem úrhoz vezessen, mivel mi nem ismerjük az utat. Kettőt abban a pillanatban gyorsan elindítottak, mi pedig 29-én megkezdtük az utat Moldva belsejébe. Mivel az út veszélyes volt, alig egy mérföld után a vezető elhagyott minket. Ezután nem sokkal találkoztunk egy szabadban pihenő másik kapitánnyal, akit udvariasan köszöntöttünk, ő azt mondta, hogy sok embere van, akit küldene, de mindenütt pestis van, és ezért nem mer házakban lakni, éppen ezért kerülni fogják a velünk jött kíséreinkeket, így azután elértünk arra a helyre, ahol a kilenc postalovát meg kell kapni. Kértünk a bírótól postalovakat. Megmutattuk ezt a levelet a fejedelem parancsával, de ő vonakodott azt teljesíteni, mondván, hogy majdnem minden városban betegség van, és ha a fejét levágja is a fejedelem, akkor sem tud nekünk lovakat adni, hanem a következő napig kell várnunk. Tehát az éjszakát Masoda mezején töltöttük, és mikor öröket kértünk a tolvajok és rablók miatt, kaptunk is, azonban ezeknek a házaiban pestis pusztított, mely a szüleiket és rokonaikat elvitte. Mindazonáltal Isten megőrizte minket a fertőzéstől. Augusztus 30-án megkaptuk a postalovakat. A hónap utolsó napján elérkeztünk Stelhomonire városához, mely pestissel fertőzött volt. Itt kihívtuk magunkhoz a bírót, aki azon a napon temette el feleségét. Kaptunk tőle ételt és postalovakat. Innen elindulva egy olyan kocsival találkoztunk, mely a holtakat a temetésre vitte. A következő éjszakát mi is a szabad mezőn töltöttük.

Szeptember elsején megérkeztünk Jassi városába, de már ebben is megkezdődött a járvány. Találkoztunk itt Brutus úrnak egy emberével, aki elvezetett minket az ő házába. Brutus úr már jelezte neki a mi jövetelünket, miután megkapta levelemet. Kevéssel azután, hogy leszálltunk a kocsiról, meglepett minket Brutus úr unokaöccse kocsival, hogy a következő napon a táborba érkezzünk, jelezve, hogy

nagyon örül a mi jövetelünknek, miként a fejedelem is. Szeptember 2-án estefelé érkezünk a táborba, és odavezettek Brutus úr sátorához, aki nekünk tudomásunkra hozta, hogy jelentést kapott rólunk, majd saját sátorát engedte át nekünk szállásul, török módon a földre helyezett szőnyegekkel együtt.

A fejedelem tábora igen nagy volt. Ugyanis jelen voltak a fejedelem vezető emberei, és megjelent néhány vladika, azaz püspök is, valamint több mint ezer katona, magyar gyalogos és lovas együtt. A táborban reggel, délben, valamint estefelé nagy zajt csaptak a kézi dobok, török és magyar kürtök. Az érkezésünk utáni napon a fejedelem sátorához vezettek minket, mely kis vár mintájára készült. Jelen volt néhány előkelőség és egy püspök. Áadtam nekik először a pápa levelét, melyet megcsókolt, és a saját fejére helyezett, a tisztelet, az alávetés és a hódolat jeléül. Azután kérdezősködött egyesek egészségéről, elsősorban a pápáéról, akit egyetemes atyának és pásztornak nevez, majd másokéről. Ezt követően tolmács által szóltam hozzá: szívesen hallgatta, és láttuk, hogy szemei könnyesek voltak. Végül áadtuk neki kis ajándékainkat: Isten Bárányának ábrázolását és a vértanúk képeivel teli könyvet. Azonnal igen hálás volt, és a fia mindjárt átvitte az Isten Bárányának az ábrázolását a fejedelemasszonynak. A vértanúk képeiben a fejedelem maga is nagyon gyönyörködött, és ezután sok mindenről kérdeztek engem, és igen kegyesen elbocsátott minket. A következő napon a fejedelem kezében tartva a szent vértanúk képeinek a könyvét, szemeivel végigfutva rajta, megkérdezte az egyik görög kalugyerét, vajon hogy érez Péter elsőségéről és azt kire hagyta rá, mire az azt felelte: az igaz ugyan, hogy elsőnek volt jelölve az apostolok között a rend miatt (tanúként idézve Szent Jeromost), de egyenlő hatalmat kapott mindegyik. Kérdezte a fejedelem: a kulcsokat kinek adta? Azt felelte: Péternek. Péter hol ontotta véré, hol van a teste? Felelte: Rómában. Hozzáfűzte a fejedelem: tehát ahová Péter a fejét helyezte, ott hagyta hátra utódainak a kulcsokat. Ezután a kalugyert felszólította, és megkérdezte, hogy szívesen szenvedne-e vértanúságot Krisztusért? Felelte: nehezen. Azonban ő: bizonyára, ha Krisztus megvallásáról lenne szó? Bárcsak méltó lennék kegyelmére, szívesen vállalnám.

Később azután nemegyszer voltunk a fejedelemnél, hívott is minket, és jóakarattal beszélt velünk. Ezekben a beszélgetésekben beszámolt arról, hogy nem akar túrni az ő uralma alatt egy eretnek szolgát [papot] sem, és a templomokat, melyek a római egyházban élnek, valamint az alattvalóit a vallás dolgaiban sem átadni, sem pedig alárendelni nem akarja nekik. Fog majd küldeni hozzánk egy vagy más szolgát [papot], hogy arról ítéletet tegyünk, és meg fogja parancsolni, hogy azokat akár tűzzel, akár karddal azonnal kivégezzék. Azt feleltük, mi nem azért jöttünk, hogy azok elvesszenek, hanem hogy megtérjenek és éljenek. Azután megparancsolta, hogy a templomból távolítsák el azokat. Ebben a buzgólkodásban a fejedelemmel megegyeztek a vladikák is. Amikor a táborban időztünk, ideérkezett Anglia királynőjének a követe, aki Konstantinápolyból jött a Fenség [a lengyel király] követével együtt. És amikor a lengyel követ reggelijénél vele találkoztunk, nagyon csodálkozott, hogy jezsuitákat talál itt, akiket Anglia királynője üldöz. A fejedelem némely tizedeket adott nekünk az élelemre. Azután elrendelte, hogy szemléljük meg a városokat, hogy azután abból válasszunk magunknak helyet. Velünk utazott Brutus mester úr is. Minthogy minden pestissel volt teli, sok város elhagyása után a Román nevezetű városban kényszerültünk maradni. Itt a helybeli vladika papjaival és kalugyereivel együtt nagy jóindulatot mutatott irántunk, és azonnal ígéretet tett, hogy itt szónokolhatunk, taníthatunk, keresztelhetünk,

halottakat temethetünk és egyéb feladatokat is elvégezhetünk, meglátogathatjuk, ha lehetséges, a szomszédos falvakat, amennyire az idő megengedi.

Innen visszatértünk a fejedelemhez, hogy átvegyük Lengyelországba küldendő feleleteit, és hogy búcsút vegyünk tőle. Miután beszéltem hozzá, kinyilvánította különleges jóindulatát az Apostoli Székkal szemben, melyet a metropolita és a vladikák is osztottak vele. Ők nem ismerik el a konstantinápolyi pátriárkát, és elfordulnak minden eretnekségtől. Ennek a vidéknek és az embereknek nagy része, maga a fejedelem is a konstantinápolyi pátriárkától való görög avagy rutén szertartások szerint él. Rutén nyelven éneklik és mondják a misét. Van nekik metropolitájuk és két vladikájuk. Van a tartományban mintegy tizenöt város, ahol magyarok és szászok laknak, és számos magyar van több faluban is. Itt nincs semmi nehézség, de szükség van papokra és plébánosokra, akik itt nem találhatók. Iskolák itt nincsenek, és nem is tanítanak. A nép kiváló és tehetséges, inkább ravasz, mint egyszerű. Az egykori római gyarmat kitűnik náluk sok szokásban és a nyelvben. Nyelvüket könnyen meg tudja tanulni az, aki az itáliai és latin nyelvet ismeri. Noha ez az ország sok változásnak és háborúnak alávetve látszik, mégsem kétséges, hogy ha itt néhány kollégiumot alapítanának, akkor állandó eredményt lehetne elérni. Ez kitűnik abból, hogy a katolikus örmények mind teljességgel megmaradtak. A török nem segít, és nem akadályoz senkit sem a vallásban. És ha szükség lenne, tőlük is könnyen megkaphatók az állandóság biztosítékai, mint ahogy ezt meg szokták adni másoknak. Minden esetben elfogadja az utódokat, ha azok az általa megállapított rendet örökre teljesen megőrzik.

(Domokos Pál Péter fordítása latinból.)

Bruti Bertalan levele Anibal nápolyi érsekhez

(1588. október 26.)

Nagyságos és főtisztelendő uram, áldozatos pártfogóm!

A fejedelem offensege, az én uram megparancsolta udvari nagymarsalljának és nekem, hogy én magamra vévén ezt a tisztséget, hódolatteljes üdvözetemet nyilvánítsam a király őfelségének, felajánlva a jószomszédságot és barátságot abból a célból, hogy megerősítsem Moldva és a lengyel királyság között fennállott régi szívélyes viszonyt. Megmondom, hogy nem kevés fáradságot és gondot jelent nekem ez a megbízatás, mégis szívesen vállaltam tél évadján, hogy szolgáljam nagy hírű pártfogómat, s ezzel egyetemben megcsókoljam nagyságod és főtisztelendőséged szentséges kezét. Nagy a megterhelés, de megvigasztal engem, és erőt ad az a kegyesség, amivel az én uram viseltetik irányomban, s nem kevésbé az a végtelen kegyesség, nagy emberség és udvariasság, amit nagyságod és főtisztelendőséged részéről állandóan tapasztaltam, s amit ezen alázatos levelemben nem tudok másként megköszönni, mint hogy kijelentem: tartson meg engem ezen-től is szegény szolgájának, s magamat ilyen minőségben felajánlom halálomig.

Nem mulasztom el hírül adni nagyságodnak és főtisztelendőségednek, hogy vigasztalásomra minő eredménnyel járt a lublini jezsuiták varsói rektoránál tett lépése, s hogy azok a jezsuita atyák, akiket nagyságod és főtisztelendőséged ide hozzám küldött, és itt vannak Moldvában, igen megelégedettek, jól érzik magukat,

élvezik a nagy híré pártfogóm által nekik nyújtott lehető kedvezéseket, nincsenek híjával semminemű, szükségletüket kielégítő dolognak, az összes katolikus templomoknak az urai, birtokában lévén egyéb javaknak is. Én adtam nekik még két jól jövedelmező, magyarok által lakott majort a szükségletükre, amelyek előbb az enyéim voltak, s most az egyházéi. A bákói kolostornak a ferences atyák a birtokosai. Gyönyörű hely, s idetartozik egy, az említett atyáknak adományozott, javakban bővelkedő, tiszta magyar lakosságú falu szőlőkkel és malmokkal. Az atyák itt gond nélkül élhetnek, s imádkozhatnak az Istenhez, hogy növelje még tovább a római egyház nagyságát Őszentsége a mi Urunk V. Sixtus pápasága alatt. Nagyságod és főtisztelendőséged tudomására jut, amit a nagyhíré fejedelem őfensége rendelt el a marsalljának és nekem, hogy lépünk kapcsolatba a nagyságos Aldobrandini bíborossal, valamint nagyságoddal és főtisztelendőségeddel, aki a király mellett működik, és tolmácsoljuk neki a leveleiben foglalt köteles, hódolattal teli üdvözléseket, és mint ebben az országban levő pápai követek juttassák el az Apostoli Székhez engedelmisségének a kinyilvánítását. És még világosabban fogja látni nagyságod és főtisztelendőséged, a nagyságos Aldobrandini bíboros és Őszentsége mindazt, amit még előbb kellett volna megmondanom, hogy mekkora volt az én előkészítő munkám, nem beszélve most a költségekről és a fáradságokról, ennek az új egyháznak az újjáteremtésére.

A főtisztelendő metropolitának Őszentségéhez, a bíboros őnagyságához és nagyságodhoz és főtisztelendőségedhez írott leveléből kitűnik, hogy ezeket a leveleket együttesen főtisztelendő Stattilio Paulininak, Aldobrandini bíboros titkárának adtuk át, tudomást szerezve így a király őfelségének irántunk táplált érzelmeiről. S ennek a titkárnak az útján küldünk ama barátság jeléül, amelyet a fejedelem őnagysága, az én uram táplál nagyságod és főtisztelendőséged iránt, egy török munkájú aranybrokátot, amelyet bizonyára örvendező lélekkel fogad, s nem magát az ajándékot tekinti, amely magában véve csekély, hanem magának az ajándékozonak barátságát és lelkét, s ez bizonyára boldoggá teszi nagyságodat és főtisztelendőségedet. Kegyeskedjék Őszentségénél eljárni a válasz tekintetében, és kegyeskedjék a bíboros őnagyságával együtt írni és válaszolni, mégpedig addig, amíg mi ebben a királyságban vagyunk, mivel a nagy híré fejedelem őnagyságának a legnagyobb javadalom és öröm lesz az, ha a választ mi visszük haza... Továbbá folyamodom, hogy kegyeskedjék engem ezeknek a templomoknak az eretnekek elleni védelmezője címmel felruházni, s ezt megerősíteni. Várom ezt a kegyet, amelynek az érdekében nem valami szükség szorongat, hanem azért: hadd lássák az erdélyi eretnekek és mások is, hogy Őszentsége szívvel-lélekkel együtt van velem az én szolgálatomban a szent római egyház dicsőségére.

Más írni való most nincs, hacsak az nem, hogy kérem az Isten Ő Szent Felségét, adjon boldogságot és gyarapodást nagyságodnak és főtisztelendőségednek, valamint Őszentségének. Ezt kívánom felszentelt kezét csókolva, s magamat aláazatosan kegyelmébe ajánlom.

Kelt Berestia, 1588. október 26.

Nagyságodnak és apostoli főtisztelendőségednek leghívebb szolgája
Bartolomeo Bruti

(Mihály László fordítása olaszból.)

Bruti Bertalan levele Anibal nápolyi érsekhez

(1590. március 1.)

Krisztusban nagyon tisztelendő atyám!

Szeretnék e levél helyett én magam személyesen jelentkezni, hogy előbb megcsókoljam főtisztelendő atyaságod szentséges kezét, majd megelégedéssel tárjam fel mindazt, ami szükséges az Ur sziklájának a megerősítésére ezekben az országokban, s ugyancsak együtt örvendezzünk azoknak a hódításoknak, amelyeket Jézus Krisztus csekély számú, de bátor katonája vívott ki ugyanitt; minden bizonnyal nincs az úristen csodája nélkül, hogy ilyen rövid idő alatt igazán nem kevés gyümölcsöt hozott a munkájuk, hogy ilyen sok lelket tereltek vissza az Apostoli Szék iránti engedelmességre, hogy tetemesen megszorodtak a konvertiták, s ami még fontosabb: jelentősen növekedett a megkeresztelt gyermekek száma.

Valóban nem tudom a maga egészében atyaságod elé tárni mindezt, az Úr ezen csekély de bátor katonájának buzgóságát és példás életét, végzett munkáját a fejedelem önagyságának, az én uramnak s a hívő népnek az elismerésére. Mivel a nagy távolság akadályt gördít az elé, hogy mindezt személyesen elmondjam, úgy határozotunk, hogy elküldjük Justus atyát uraságodhoz, s ő majd élőszóval számol be a történekről s mindarról, ami elengedhetetlen az Úristen szolgálatában, s ezeknek a népeknek az Apostoli Szék iránti engedelmisségben való megőrzésére és az erdélyi eretnekek romlására, valamint azt is szóvá teszi, hogy a fejedelem önagyságának, az én uramnak tekintélyével és segítségével szükségesnek látszik megfelelő személy kijelölése egyházunk élére. Ezért ne álljanak fenn többé egyes plébániák, hanem minden Jézus Társaságának rendje alá tömörüljön egységesen. Szükséges, hogy Őszentsége megmutassa irántunk való atyai szeretetét, hadd lássa a fejedelem, lássa a metropolita, s lássák a görög szakadárok, hogy Szentséges Atyánk gondunkat viseli, ismeri nyájának a szükségletét, s nem fukarkodik testvéri segítségében a szent és boldog emlékü XIII. Gergely példáját követve, aki - Isten dicsőségére és tulajdon boldog emlékére - annyit építtetett a hívek üdvösségéért.

A hívek most azt óhajtják, hogy Őszentsége küldene pénzbeli segítséget, mely egy kiküldött követe kezelésére lenne bízva, avégből, hogy Jassyban építsenek egy kőből való templomot, boldogemlékü Szent Sixtus tiszteletére és Őszentségéről elnevezve, mivel az egész tartományban sok régi katolikus templom áll, valamennyi kőből, s az új templom felépítésére a fejedelem 700 munkást fog adni, s én pedig felajánlom szobáimat, amelyek tágasak, nem kicsinyek, az atyák hajlékául, ahol az Isten házában a közelében kényelmes otthont találnak. Magam nem fukarkodom a jövőben, aminthogy nem fukarkodtam a múltban sem, amikor az úr ügyéről volt szó, hiszen telik abból, amit ő nyújtott nekem, s a két, általam már említett két falun kívül ajándékozok egy másik falut, amelynek javadalmi állományához tartozik 200 hordó bor, 100 tehén, 30 ló, 500 főnyi juhnyáj. Mindez legyen most a szent Jézus Társaságé...

Elküldjük a nép által jól ismert, s példás, jó élete által kedvelt Jeronimus ferences-atyát avégből, hogy a követ önagysága jelölje püspökké, s biztosítsa Őszentségénél a méltóságában való megerősítését, mivel egy püspök nagyon szükséges itt. Megköveteli ezt az Apostoli Szék tekintélye, akárcsak a katolikusok megtérése;

valamint az is szükséges, hogy ezek a plébániák és ezek a papok közös székházhoz jussanak, hogy lehetséges legyen a görög szakadároknak való ellenállás, hogy használhassák saját természetes anyanyelvüket. Ugyancsak megköveteli ezt az a szükséglet is, hogy papokat szenteljenek a tartomány számára, hiszen sok fiatal jön ide Erdélyből, jönnek az Erdélyben működő Jézus Társaság atyáiból, és nincs püspök, a lengyel püspökök pedig messze vannak innen, hogy irányíthassanak. Úgy hiszem, Jeronimus és Justus atya megérteti atyaságoddal ennek az igazságát. Lengyelországban, Erdélyben és Moldvában más és más szokások divatoznak, amelyek eltérnek az itálieitól. És higgye el nekem atyaságod, hogy amint egy katona nem lehet kapitány nélkül, egy tartomány kormányzó nélkül, úgy egy egyházmegye sem állhat fenn püspök nélkül. Helyénvaló és igazságos dolog hát, hogy ez a hely végre püspököt nyerjen, mivel ellenzői nincsenek, mint Angliában, Dániában, Svédországban, Franciaországban és a Német Birodalom számos helyén és főként a szomszédos és átkozott Erdélyben.

És amit most mondok, úgy hiszem Őszentsége meglegedését váltja ki: amennyiben ez a püspökség felállításra kerül, úgy a fejedelem önagysága, az én uram megtesz minden lehető a szükséges anyagiak tekintetében. Kérem mindennek az Apostoli Szentszék elé való juttatását, hogy erre majd megfelelő lépést nyerjünk. Atyaságodnak tisztelettel küldök egy török brokátöltönyt, amelyet a török birodalom nagyjai hordtak valamint egy, az Isten tiszteletére szolgáló paramentumot [készletet], amelyet a török uraktól kaptam, s mivel nem talállok számára megfelelő helyet, ezt is felajánlom atyaságodnak alázatosan kérve, hogy imádkozzék értem, bűnösért.

Jassy, 1590, március 1.

Főtisztelendő atyaságodnak Krisztusban fia
Bartolomeo Bruti

(Mihály László fordítása olaszból.)

Bruti Bertalan levele XIV. Gergely pápához

(1591. január 18.)

Szentséges Atyám!

Meggyőző erejű és csodákat nem nélkülöző jelekkel nyilatkozik meg a mi Urunk, Istenünk az ő választottainak az eretnekeknek zavarba ejtésére és az ő szent egyházának a felmagasztalására, amint most az Isten Őfelsége megvigasztalta az egész kereszténységet Szentségednek az Ő fő földi helytartójává és a szent hit védőjévé való megválasztásával ebben a vészes háborúktól zajló török időben, s azok között, akik vigasztalódást nyertek, a legnagyobb vigaszt élvező az új moldvai egyház, amely a legszentebb és legboldogabb emlékü XIII. Gergely uralkodásának legutolsó éveiben kezdett csírázni, s folytatódott ez a virágzás V. Sixtus alatt, akinek a halála folytán nem valósultak meg a híveinek lelki szükségleteit szolgáló, megígért intézkedések.

A hívekről szólva: számuk körülbelül húszezer, előbb valamennyien az eretnőségben tévelyegtek, most pedig katolikusok, nehéz helyzetünkben azonban csak a

nagyságos és főtisztelendő nápolyi érsek, ebben a lengyel királyságban székelő apostoli nuncius, mint az Isten dicsőségének és a római anyaszentegyház felmagasztalásának buzgó bajnoka, nyújtott nekünk vigasztalást, s a római egyház iránti engedelmesség jegyében jezsuita atyákat küldött ide, s gondoskodott egyéb szükségletekről. Én ezzel a jelentéssel kötelességszerűen a legalázatosabb hódolatomat kívántam Szentségednek tolmácsolni a pápai trónra való emelése alkalmából, mivel jelenleg Lengyelországban vagyok, ahová Konstantinápolyból jöttem, hogy véget vessek az ezen királyság és a török között dúló háborúnak, s ez sikerült is, mivel az országgyűlés megerősítette végre a megállapodást, s ezzel helyreállt a béke ezen igen nemes királyság és a török között, amiről Szentséged más oldalról még részletesebb tájékoztatást nyerhet. Alázatosan folyamodom Szentségedhez, hogy azzal a jósággal és buzgósággal, amelyet magában hordoznia kell szent egyházunk közös atyjának, méltóztassék mielőbb gondoskodni a mi moldvai egyházunk szükségleteiről. Ebbeli információkat a nagy fényességű Montalto és Aldobrandini kardinális uraktól nyerhet.

Jelenleg nincs más írni valóm, hacsak ez nem: esedezem az Istenhez, hogy adjon Szentségednek hosszú életet, a legalázatosabban csókolom meg szentséges lábait, s ajánlom magamat és azokat a katolikus népeket kegyelmébe, ígérve azt, hogy kész vagyok a szent egyház szolgálatára és magamnak érte való feláldozására, mint ahogy ezt cselekedte atyám és nagybátyám, Antivari érseke, akik mind a ketten a hitetleneknek keze által veszítették életüket.

Varsó, 1591. január 18.

Szentségednek alázatos szolgálója
Bartolomeo Bruti

(Mihály László fordítása olaszból)

Andrea Bogoslavich jelentése Moldváról

(1623)

Moldva provinciában, a Nagy Ottomán úr birodalmában van többek között egy város, amelyet Baccoviának neveznek. Itt van a mi atyáinknak egy kolostora egy prédikátor Szent Ferencnek ajánlott templommal. A városban székel a baccoviai püspök, a mi rendünk szerzetese, másik 6 testvérrel. A környéken körülbelül 100 magyar katolikus ház van, de szegények. A szakadár görögöknek is van 100 házuk, templomuk és papjuk. A városon kívül van két falu, amelyek a mi fentnevezett kolostorunkhoz tartoznak, 86 házzal, lakói mind magyar katolikusok.

A provinciában van továbbá egy helység, amelyet Totrusnak neveznek, az erdélyi hegyek alatt. Itt is van egy templomunk és 70 magyar katolikus ház, papjukkal együtt. A többiek - kevesen - szakadárok és lutheránusok. Ennek a helynek szomszédságában van egy falu 28 katolikus házzal, de nincs pap, úgyhogy a lakosok keresztes és gyónás alkalmával elmennek a szomszéd templomokba.

Az említett provinciához közel van egy gyors folyó, amelyet Moldavának neveznek, ahol egy szép helység is van, melynek neve Romanno. Itt 72 magyar katolikus ház van. Templomukat Szent Péter apostolnak szentelték. Papjuk is van, és inkább oláhul beszélnek, mint más nyelven. A szakadároknak is van 200 háza, papjaik és szerzeteseik, 3 templommal. A szom-

szédságban van 4 falu, ahol mindegyikben van templom, de részben elhagyatottak a tatárok állandó portyázásai miatt. Ezekben körülbelül 60 katolikus ház van, a többiek mind szakadárok.

A nevezett provinciában van továbbá egy város a Transalpin Magyarország határainál, erős kastéllyal, melyet Sozzaviának hívnak. Itt van két templomunk, egyik a Szentháromságnak ajánlva, amely régen a Domonkos-rendi barátoké volt, a másik pedig a mi Urunknak szentelve. 68 magyar ház van itt. A szászok kényelmesek, van papjuk, és mindkét templomuk jól gondozott. A többi lakos mind szakadár, néhány lutheránus kivételével. E város mellett van két nagy helység, Pietra és Monte Serrato, ahol 84 magyar ház van; szászok élnek itt, van templomuk és papjuk.

A többi 200 ház a szakadároké és a lutheránusoké. Van itt néhány ariánus és cigány is.

Továbbá a provinciában van egy másik igen előkelő helység, melynek a neve Chotnar. Itt több mint 260 magyar ház található, szászok és oláhok, katolikusok. Van egy magyar és egy német papjuk, továbbá nagy és gyönyörű templomuk, amely szükség esetén védelmül is szolgál. Védőbástyájuk is van ezeknek a népeknek az ellenség ellen. Iskolamesterük is van. A többi 100 ház a szakadároké, templomaikkal és papjaikkal.

Moldvában van továbbá egy főváros, ahol rendszerint ennek a provinciának fejedelme székel. Giassónak hívják. Itt mindenféle ember van, törökök, tatárok, eretnekek és szakadárok nagy tömegben, gondolom, szám szerint több mint 60 ezer. Van itt egy templomunk a Szent Szűznek ajánlva és egy plébánia, ahol két pap lakik. A környéken 84 magyar ház van, katolikusok. A nevezett fejedelem udvarában is lehet néhány katolikust találni.

Itt volt főnök Gasparo Gratiani, de életét vesztette, és én itt maradtam sok katolikussal a tatárok rabszolgájaként. E város után egy jó nap távolságra vannak falvak, ahol katolikusok laknak, de csak néhányan. A falvak között a legnagyobbat Husnak nevezik, ahol több mint 80 magyar ház van, de nincs papjuk, mert nagyon szegények. De a mi papjaink a fentnevezett Giasso városból ellátják őket a szentségekkel egyszer egy hónapban, amikor odamennek. Husban mind huszita eretnekek voltak, de a mi Urunk segítségével és az én 4 évi munkámmal visszatérítettük őket a katolikus hitre, mert nagyon vágytak arra, hogy a szentségeket két szín alatt vegyék fel.

A Fekete-tenger felé eső részen sok helység és falu van. Azokban kevés a katolikus, inkább csak Acgermanban és Babában élnek. Vannak ragusai kereskedők, a többiek mind, valamint az egész vidék tatár és szakadár, nekünk katolikusoknak ellenségeink az itt élő mohamedánok.

Moldovában 15 plébániatemplom van, 1010 katolikus ház és 26630 lélek. Rendünknek van itt egy kolostora, a baccoviai püspök pedig a mi rendtestvérünk.

Ez minden, amit Moldovával kapcsolatban mondhatok, amelynek ura pillanatnyilag Stefano Tumpsa fejedelem, szakadár szerb.

(Mihály László fordítása olaszból)

Diodat Péter jelentése Moldváról

(1641)

Moldva tartománya Oláhország, Erdély, Lengyelország és Tatárország között terül el. Keleten Tatárország, délen Törökország, nyugaton Oláhország és Erdély, északon Oroszország és Lengyelország határolja. Ennek a tartománynak igen szép fekvése van, nem nagyon sík, nem

is nagyon hegyes. Erdők, ligetek, mezők, dombok és nem túl magas hegyek váltják egymást, úgyhogy az egész országban járhatnak kocsik, sőt málhás lovak nem is, csak kocsik használatosak teherhordásra, miután jó és előnyös fekvése van a tartománynak.

Az ország bővelkedik gyümölcsben, gabonában, halban, sok a tehén, ökör, juh, méz és vaj. Szép és értékes lovakat tenyésztenek, a törökök különösen becsülik a moldvai lovakat. Az ország tele van folyókkal és patakokkal. A folyók közül kettő nagyobb, az egyik a Prut, amely Lengyelországból jön, és elválasztja Moldvát a Dunához közel Kis-Tatárországtól, amelynek lakóit Cantemir tatárjainak hívják. Ezeket az elmúlt években a nagykan elűzte, és aztán Cantemirt a Nagyúr [a szultán] meg is ölette. A helyek pedig elnéptelenedtek, és most kezdenek a tatárok ismét visszajönni és birtokba venni a helyeket. Így mondták el a vidék keresztényei, akik kereskednek velük, lévén szomszédok. A másik folyót Seretnek hívják, amely szintén a Dunához közel választja el Moldvát Oláhországtól; ez a folyó Erdélyből jön.

Ez a moldvai tartomány nem túl nagy, talán nyolcnapi járóút hosszában, vagy kissé kevesebb, a szélessége négy-öt nap járás, amint meg tudtam ítélni, és ahogyan ezt nekem a lakosok mondták. Nem néptelen, mint Oláhország, hanem sokkal lakottabb.

Amint mondják, az ország adót fizet a Nagyúrnak, százezer szkudit évente, azokon az összegeken kívül, amit még a vezíreknek és a pasáknak adnak. A fejedelem köteles katonákat küldeni és a háborús kiadásokat fedezni, amikor a Nagy Török [a szultán] megparancsolja. Ezzel szemben a törökök nem avatkoznak bele a kormányzásba. A fejedelem szabadon uralkodhat birodalmában, ítélkezhet, parancsolhat, megölethet vagy kiszabadíthat bárkit, még a saját báróit is, egyszóval mindent megtehet, ami neki tetszik, s ha akarja, tanácskozás nélkül, ugyanúgy, mint az oláhországi fejedelem.

A mostani fejedelem Basilio vajda, vagy amint ők nevezik, Vasilie. A fejedelem és a bárók gazdagok, de az alattvalók szenvednek, mert naponként adókkal nyomják őket.

Az egész tartomány szakadár módon él, és a görög rítust tartja, kivéve azt a kevés számú katolikust, akik az országban élnek, amint az majd a későbbiekből kitűnik. A moldvaiak oláhul beszélnek. Papjaik és szerzeteseik a templomban szláv nyelven szolgálnak, Moszkvában és Velencében nyomtatott könyveik vannak. A fejedelem és a bárók mind szakadárok, papjaik nagy ellenségei a római egyháznak és a pápai primátusnak, a görög méreggel megszédítve a római egyház ellen. Majdnem az egész ország böjtöl hétfőn, szerdán és pénteken, ez kötelező, egyébként kevés gondot fordítanak Isten tiszteletére. Megtartják a böjtöket, és úgy élnek, mint az állatok, nem tudva, hogy mi is az Isten és az ő törvénye. Püspökeik és papjaik olyan tudatlanok, hogy csak nagyon kevesen vagy talán senki sem tudja megérteni azt, amit olvas, mert illír nyelven olvasnak, ezt a nyelvet azonban nem ismerik. Így aztán nem értik ők sem és azok sem, akik a templomban hallgatják. Ezt azokról mondom, akik csak a szláv betűket ismerik, de a nyelvet nem. A fejedelem körül vannak olyanok, akik valamit tudnak, lévén görögök, de ami az országot illeti, amint azt már mondtam, makacsul és teljes mértékben ragaszkodnak a schismához.

A moldvaiak, különösen a határok mentén élők, igen hajlamosak a lopásra és rablásra, de ennek a fejedelemnek az idején nyugodtan lehet az országban utazni, mert már majdnem mindenütt kiirtotta az országból a gonosztevőket, és állandóan üldözi a még itt-ott meghúzódókat, hogy véglegesen kipusztítsa őket.

A moldvaiak érintkeznek a lengyelekkel, sőt a bárók Lengyelországba küldik fiaikat tanulni. Vannak olyan bárók, akik jól beszélnek latinul. A fejedelem Iascban egy kolostort alapított, ahová Oroszországból hozott szerzeteseket. Latin iskolát is tartanak, majdnem mindenki tud latinul. Sőt az apát jó teológus, de teljesen a görögökhöz húz. Mindazonáltal a jó Isten azt

tehet, ami neki tetszik, hogy megismerjék az igazságot, tekintettel arra, hogy a latin nyelv ismeretének birtokában vannak. Az apátnak megvannak az összes auktorok, mint Szent Tamás, Sanchez és a többiek, de hogy a fejedelem kegyeibe férközzön és a bárókéba, inkább mindenben a görög felé hajlik.

Az ország tele van templomokkal, kolostorokkal, három püspöksége van, két püspöke és egy érseke, aki mindig Iascban lakik a fejedelemmel együtt, annak ellenére, hogy az ő püspöksége nem Iascban van, hanem Sicaviaban. Mindennap bemegy az udvarhoz fekete lovon, két szolga és két szerzetes kíséretében.

A fejedelem, ha valakit püspöki méltóságától meg akar fosztani, nem kér engedélyt a pátriárkától - hacsak ez nem rendeli őt magához -, nyilvánosan elveszi a pásztorlevelét, és ezzel már le is tette a hivatalából.

1641. szeptember 22. Meglátogattam Gallazzo földjét a Duna mentén; két folyó közti síkságon fekszik, mely folyók közül az egyik, a Seret, Moldvát Oláhországtól választja el. A másik folyó Kis-Tatárország keleti részéből indul, ez a Prut, mint fentebb mondtam. Mindkettő nagy folyó, bárkákkal járnak rajtuk.

Ez a vidék bővelkedik halban, mindenféle állatban, mint ökör, tehén és más négylábú. Sok szőlőskertjük van, bőven megterem a gabona. Itt van a dunai átjáró, ahol a fejedelem vámot vesz az utasoktól, akik Törökországból Moldvába mennek vagy Lengyelországba, Magyarországra vagy Erdélybe. Itt mennek át azok a karavánok, amelyek Konstantinápolyból akár vizen, akár földön érkeznek. A bárkák és a nagy hajók, amelyek a Fekete-tengerről jönnek a Dunán, itt vesznek föl gabonát és egyéb árukat, Gallazzóban.

A Seret folyó másik partján van egy fallal körülvett város, Smail, amely azelőtt Oláhország fejedelméhez tartozott, most azonban a törököké tíz környékbeli tanyával együtt. Ebben a városban székel a kádi vagy bíró. A várost valamelyik oláhországi fejedelem árulta el vagy adta át a törököknek. Kelet felé, a Prut folyónál moldvai falvak voltak, de a múlt években, amikor az oszmán szultán harcba indult a lengyelek ellen, elfoglalta ezeket a falvakat a Prut mentén, és egy mosé alá rendelte őket, amely Isacea városban van a török részen. Ott akkor volt egy híd a Dunán. Ebben a moséban imádkozott a szultán, mielőtt harcba ment a lengyelek ellen. Náluk ugyanis az a szokás, hogy mikor a Nagyúr átutazik országán, minden moséban elmond egy imát, és bizonyos összeget is hagy ott. Gallazzo közelében kissé összeszűkül Moldva földje, és látszanak Tatárország, Törökország és Oláhország határai, mert a két folyó itt közeledik egymáshoz, hogy aztán a Dunába ömöljön. Innen befelé menve egyre tágul az ország, mert a két folyó is távolodik egymástól, és mindegyik kiszélesedik.

A helységben 43 katolikus van és 8 gyerek, nemzetiség szerint magyarok, de kevesen tudnak közülük magyarul, mert oláhul beszélnek. Templomuk fából van, szalmával fedett, 12 lépés hosszú és 5 lépés széles, 2 ajtóval, Szent Miklós pápa tiszteletére szentelve. Semmi felszerelésük nincs a mise megtartására. Igen ritkán jönnek ide papok, egyrészt mert kevés a katolikus, másrészt mert messze esik azoktól a helyektől, ahol a papok laknak. Megbármáltam mindenkit, mert még nem járt püspök soha ezen a vidéken. Nagyon szeretnének papot, aki itt meg is tudna élni, mert majd még alább említek egy másik helyet is, ahol 30 háznyi katolikus él pap nélkül.

Oláh, illetve moldvai ház 100 van, ami több mint 2600 lelket jelent, mind szakadárok. Van itt egy kőből épített szép nagy templom Szent Demeter mártírnak szentelve, közel a miénkhez, amelyet a fejedelem építtetett. 8 fatemplomuk van, zsindeletetűvel és szalmával, éppen mint a miénk.

Bíró is van itt, mert ezt a helyet városnak tekintik, és éppen ezért Tarnak nevezik, ami illír szó, és azt jelenti, hogy kereskedés helye, vagyis város. Minden héten vásár van itt, sok kereskedő részvételével: törökök, örmények, görögök, oláhok, néha még keresztények is, de nagyon ritkán, mert azokon a helyeken, a törökök közelében kevés keresztény lakik.

1641. szeptember 26. Meglátogattam Barlat földjét a Barlat folyó fölött elterülő síkságon, két domb között, amely gazdag gabonában, négy lábúakban, a folyóban található hal nem rossz. Szőleik nincsenek, nem is lehetnek, mert sokáig hideg és nedves az éghajlat. Gyümölcsük sincs, ezt más helyekről hozzák, nem nagyon messziről. Annak ellenére, hogy a folyóparton és a réteken sok a vadmadár, a földműveseknek nincs idejük vadászni rájuk. Inkább birkákat őriznek, vaját köpülnek, méhészkednek és egyéb hasonló munkát végeznek.

Itt 140 katolikus van és 20 gyerek. Nemzetiségük szerint magyarok, de kevesen tudnak jól magyarul, mert messze vannak a magyar határtól. Fatemplomuk 8 lépés hosszú és 5 lépés széles, szalmával fedett. Nem tudták megmondani, kinek a tiszteletére épült. Papjuk nincs. Ezekről mondtam följebb, hogy tarthatnának egy papot a Gallazzobeliekkel együtt, mert nincsenek nagyon messze egymástól. Van egy miseruhájuk, ezüstkeresztjük, egy kelyhük, de törött. Van ott egy András nevű ember, aki tud olvasni, és érti a latin nyelvet. Jó öregember, akit felhatalmaztam, hogy őrizze a templomot, harangozza az Ave Mariát, és az ünnepnapokon tanítsa a népet a Miatyánkra. Szükség esetén még keresztelhet is, mert a többiek oly egyszerűek, hogy nem tudják a keresztelési formát; sőt legyen gondja arra, hogy amennyiben valamilyen pap jön errefelé, vigye hozzá az általa megkeresztelteket, hogy az a szent olajjal megkenje őket. Van egy harangjuk is, a templomon kívül egy fára magasan felfüggesztve. A templom körül sövénnel kerített temető, ahová a híveket temetik.

Nem béráltam ezen a helyen, mert nem tudták megmondani, bérálták-e már őket vagy sem. Egyesek állították, hogy igen, mások tagadták, ezért nem tettem semmit, nehogy valamit elhibázzak.

3 gyermeket megkereszteltem. Amint megérkeztünk, érdekes eset történt. Egy 15 napja vajúdó anyja élő gyermeket hozott éppen akkor a világra. A férje rögtön eljött, és kérte, hogy kereszteljük meg a kis lényt. Miután ez megtörtént, a kisgyermek még abban az órában meghalt. Az anyát meggyóntattuk, másnap áldozott. Az emberek csodájára jártak, hogy milyen jót tett az Isten azzal, hogy nem engedte meghalni a kis teremtményt az anyja méhében anélkül, hogy meg lett volna keresztelve, s hogy annyi időn át még élni engedte. Miután eltemették, az apa hozott nekünk kenyeret és egyebeket, ami a ház körül volt, mondván, hogy köszönjük meg Istennek, hogy annyi kegyelmet adott neki, hogy élőlényként született meg a gyermeke, és hogy a szent keresztség megmentette, valamint hogy az anya nem halt meg. Az igazat szólva, ha ezeknek a keresztényeknek jó papjuk lenne, maguk is jók lennének és hívő keresztények, mert nem rosszak, és istenfélők.

Egy másik feleségül vett egy szüzet, de akkor nem volt előkészítve semmi ahhoz, hogy az ország szokásainak megfelelően a menyegzőt megünnepeljék. Visszaküldte ezért jegyesét a templomba, és onnan vissza az apjához, mondván, ha majd eljön az ideje, újra el fogja hozni onnan, mert nem tudja, szert tud-e tenni papra, hogy az egyház áldását megkaphassa. Ebből látni lehet a nép jámborságát. Nagy tiszteletben tartják az egyház által elrendelteket, és kívánják, hogy papjuk legyen.

150 oláh ház van, ami több mint 800 lélek. 5 templomuk van, az egyik nagy, fallal kerített, Szent Miklós püspöknek szentelve, egy másik fából, zsindelytetővel és szalmával, kettő pedig már majdnem összeomlott.

1641. szeptember 29. Meglátogattam Usc városát. Falak nélküli, inkább falu, mint város, de ők városnak nevezik, mivel ott van a szakadárók püspöksége a völgyben. Valamivel alatta nyílnak a mezők a Prut felé, köröskörül dombokkal, melyek nem nagyon magasak és tele vannak szőlőskertekkel. Itt vannak a fejedelem szőlei is. Tele vannak gyümölcsösökkel is, mégpedig almával, körtével, barackkal, dióval. A nagy téli hidegek miatt a déligyümölcs itt nem terem meg. Körös-körül gyönyörű erdők, ligetek, tele mindenfajta állattal.

A katolikus lelkek száma 400 és 95 gyermek. Magyar nemzetiségűek, a magyar nyelvet és az oláhot egyaránt beszélik. Fatemplomuk van, 12 lépés hosszú és 6 lépés széles, szalmával fedett, amint ők mondják, a Nagyasszonynak, vagyis Mária mennybevételének tiszteletére szentelve. A templom körül a temető, sírokkal. Az oltáron a Pietá-kép. Van egy miseruhájuk, ezüstkelyhük, de törött, és két szép harangjuk. A templom közepén a keresztelőmedence. Nincs papjuk, csak néha jön hozzájuk valaki Iasciból. A templomban magyarul éneklük a Glóriát, a Credót stb. és más vallásos énekeket, és akik ezeket éneklük, világiak, és ők diacznak [deák] nevezik őket. Ezek szolgáltatják nekik a misét, mint a klerikusok, őrzik és gondoskodnak a templom dolgairól. Kötelesek a pappal menni, amikor a szentséget viszi, vagy a halottakat szenteli be, vagy bármilyen egyházi szertartást végez, és elkísérik őt a templomig stb.

Ezt a helyet Uscnak nevezik, mivel lakói korábban a huszita szekta vagy eretnecség képviselői voltak. Ma is van közöttük 5-6 öregember, akik az áldozáskor megkövetelik a két szín alatt való áldozást, s vannak papok, akik ezt meg is teszik, hogy kedvükben járjanak. Hála Istennek azonban mindnyájan katolikus módra élnek. Nincsen papjuk, ezért cselekednek néha régi szokásaik szerint. Ha azonban volna egy jó papjuk, aki beszédeivel, valamint jó példával eligazíthatná őket, teljesen elhagynák gonosz szokásaikat. Gondolkoztam ezen, és próbáltam is keresni egy jó papot ennek a templomnak, de nem találtam. Ennek ellenére utasítottam vikáriusomat, hogy próbáljon ő is egy jó papot keresni.

A terület belsejében mind keresztények vannak. Körülöttük a szomszédos falvakban oláhok, illetve moldvaiak. A szakadároknak van itt egy szép, fallal körülvett templomuk, két ónlemezekkel fedett kupolával, Szent Péter apostolnak szentelve, ez püspöki templom. Körülötte a kolostor, ahol a püspök lakik szerzeteseivel. Van még két fatemplomuk. Összesen 10 templom van ezen a vidéken. Az itt lakó szakadárók házaiban a falvakban körös-körül, mint ahogyan feljebb is mondtam, több mint 600 lélek van.

A szomszédságban két helyen is találtam 12 katolikus, magyar nemzetiséghez tartozó házat, ami kb. 70 lelket tesz ki. Ezeknek szegénykének nincs papjuk sem, meg misét sem láttak, ki tudja, mennyi ideje. Ha ezen az említett helyen pap lenne, ide is eljöhetne szolgálni és meglátogatni őket. De mivel pap nincs, így élnek szegényké minden lelki vigasz nélkül. Ennek ellenére olyan erősek katolikus hitükben, hogy soha nem vetik alá magukat a szakadár papoknak. Még megkeresztelni sem hagyják magukat ezektől, hanem inkább megvárják a katolikus papok idejövételét.

Tekintettel arra, hogy itt Uscban találtam Giacinto d' Osimo dominikánus atyát, aki már Moldva vikáriusa bacchoviai felettesének rendelkezése folytán, nem tudom elmulasztani, hogy ne beszéljek róla és tevékenységéről. Féktelen, szertelen természetű lévén, sok botrányra adott okot: nevezetesen a fejedelem elveszi miatta a bacchoviai templom javait. Ezt pedig nem azért mondom, hogy megrágalmazzam, hanem mert egyrészt kötelességem, másrészt lelkiismereti kérdést csinállok abból, hogy mindazt elmondjam, amit az emberektől hallottam, akár jó, akár rossz, akár egyháziaktól, akár világiaktól.

Először is ez a vikárius megszabta, mennyit fizessenek az emberek kereszteléskor vagy házasságkötéskor. Ha ezt nem tették meg, nem végezte el a kötelező szertartást. Éppen egy házasságkötés miatt találtam őt akkor 5 késszúrástól megsebezve. Megegyezett egy emberrel az esketés díjában. Egy reggel elment ennek az embernek a házába, s hogy ott találta azt a feleségével az ágyban, elkezdett zsémbeskedni, hogy miért nem fizettek stb. A szegény ember azt felelte, hogy majd megadja, amint ígérte, ha lesz pénze. A vikárius első haragjában berontott a házba, kezénél fogva kihúzta az asszonyt az ágyból, úgy, ahogyan volt, ingben, és elvitte egy másik házba, ahol vasat rakatott a lábaira, mondván, hogy addig nem engedi el, amíg a férje meg nem fizeti a tartozást. Később odajött a férj is, és nem tudom, hogyan, de kiszabadította a feleségét. Ugyanaznap megjelent a fent említett ember fivére, és számon kérte: atyám, miért tette velünk ezt a szégyent, és mért bilincselte meg a testvérem feleségét? A vikárius hirtelen egy botot kapott elő, és elkezdte verni azt az embert, aki dühében kést rántott, és itt-ott a testén öt helyen megsebesítette azzal. Úgy találtam az ágyban, meg sem tudott mozdulni. Ekkor nem tudtam mást tenni, csak elmondani neki mindezt és egyéb dolgokat, amiket még hallottam róla. Megfosztottam vikáriusi méltóságától, és utasítottam, hogy hagyja el az országot. Iascban azonban azt hallottam, hogy még mindig beteg. Elküldtem hozzá egy papot, de aztán többet nem hallottam róla. Az az ember pedig, aki megsebesítette, börtönben ül a fejedelem ítélete nyomán Iascban. Nem mondhatok mást, mint hogy a szakadárok felhasználják az ilyen alkalmakat, gúnyolják a papjainkat és törvényeinket. Nem is tudom elmondani mindazt, amit róla elmondottak, mert nem akarom túllépni a testvéri irgalmasság határát, aztán meg nem tudom, éle, hal-e, ezért már itt nem beszélek többé a dolgairól, csak arról, ami az egyház ügyeire vonatkozik, és azokról, amelyek nyilvánossá váltak.

Azt is mondták még nekem, hogy egy világi ember, bizonyos Nicolo nevű, egy lovat és más ajándékokat adott a mondott vikáriusnak, és papnak szenteltette magát. Ez az ember nős volt, de feleségétől megígérték a püspök előtt, hogy tisztaságban fognak élni. Az ember azonban, amint felszentelték és pap lett és plébániát kapott, ismét visszavette a feleségét, és Erdélybe ment a székelyek közé. Azóta is ott él, és plébániája van a feleségével együtt. Székelyországban kb. 10 nős pap van, akik az eretnekek között élnek, és a Székelyországban lévő keresztényeket szolgálják. Ezek a népek, akik most Erdélyben élnek, idevalósiak Moldva hegyvidéki részébe. Ezek a hegyek választják el ugyanis Moldvát Erdélytől. Az Emo (?) hegy felől nyúlnak idáig, a Dunán keresztül, egyrészt Oláhországot Erdélytől elválasztva, másrészt nyugat felől Moldvát, sőt tovább Lengyelországot, majd tovább átérnek Felső-Magyarországba és Németországba.

A cotnari plébános, aki jólelkű öregember, s akit a fent említett Monsignor szentelt fel, elmesélte nekem, hogy amikor arról volt szó, hogy felszenteljék, a Monsignor azt mondta neki, hogy menjen és egyezkedjék a vikáriussal, mert a plébániát először neki akartam adni, de mivel ezek a keresztények magát kérik, nem tehetek mást, mint azt, hogy hagyjam, hadd egyezkedjenek. S valóban, maguk között megegyeztek, hogy mennyit adjon az öreg a vikáriusnak. Így történt meg a felszentelése, s mindezt a plébános saját szájából hallottam. Ez jó, okos, tanult ember, ismeri a latin, a magyar és német nyelvet, valamint az oláhot is. Van azonban szegénynek egy nagy csúnya kelése az orrán, amely gyakran nedvedzik, s annak ellenére, hogy állandóan borogatja, nem sokat javul. Mikor felszentelték, akkor is megvolt ez a „hibája”. Volt felesége is, és annak halála után lett pap. Van két lánya és egy fia. Beszéltem vele a „hibájáról”, de elkezdett szegényke sírni, mondván, hová is menjen, hiszen már olyan öreg. Azt válaszoltam, hogy itt hagyom, amíg megcsinálom a jelentést a Szent Kongregációnak, s amit ők határoznak, aszerint fogunk eljárni. Így aztán ott hagytam a plébánián, ahol találtam, mert a keresztények is szeretik, egyrészt mert beszéli a nyelvüket,

másrészt mert öreg és jó ember. Most úgysem tudnak mást találni, kedvükrevalót, mert az egész országban paphiány van.

Elmondták még nekem azt is, hogy a fent nevezett vikárius nemcsak a házasságkötéskor és keresztelekor kért bizonyos összegeket, hanem más szentségek kiszolgáltatásakor is. Mindezeket kötelességem elmondani, lévén az egyház tagja. Nem akarok semmit kihagyni, hadd ismerje meg a Szent Kongregáció a papok és szerzetesek viselt dolgait, amelyek inkább a katolikus hit romlását szolgálják, mint annak megerősítését. Kihagyom a részegeskedésekről szóló eseményeket és az ehhez hasonló kellemetlen esetek leírását.

P.[áter] Giacintonál találtam néhány miseruhát, kelyhet és pluvialét, valamint más egyházi dolgokat is, és megkérdeztem tőle, hová viszi ezeket. Elmondta, hogy Tatárországba szeretett volna menni, ezért jött ide Uscba. Mivel megsebesült, nem tudta véghezvinni akaratát. Moldvával szomszédos a Cebercu nevű tatár helység, ahol van néhány keresztény, magyar és lengyel rabszolgák, és amint mondta, oda akarta hozzájuk vinni a fent említett dolgokat. Amikor aztán Iascba mentem, és elmeséltem a missziós atyáknak, amit a fent nevezett pap nekem mondott, azok azt válaszolták, hogy csak azért ment volna Tatárországba, hogy több szabadságot engedélyezhessen magának azok között az emberek között, s így elmondhatom, hogy szinte a jó Isten adta rá, hogy megsebezze, hogy ne kárhozzon el a lelke. Mert ha valóban el akart volna menni, amint azt nekem elmondták, s amint ő maga is állította, csak Isten kegyelme adta rá ezt a dolgot a lelke megváltására.

1641. október 3. Meglátogattam Iasc városát. Nincs fallal körülvéve, síkságon fekszik, nem nagyon magas dombok között, és fejedelmi rezidencia. Kelet felől óriási erdőségek vannak, észak felől folyik a Prut folyó, kicsit messzebb a várostól. Dél és nyugat felől síkságok nyílnak. A város mellett, a fejedelmi udvar alatt egy kisebb folyó folyik két domb között. A fejedelem megduzzasztotta vizét, s egyik dombtól a másikig mesterséges tóvá képezte ki, amely elég nagy ahhoz, hogy bárkákkal lehessen közlekedni rajta. A tóban különböző fajta halak vannak, de a fejedelem halászaik kívül senkinek sem szabad hozzájuk nyúlni. A magán-személyeknek 3 hal van engedélyezve, de ha többet fognak ki, megbüntetik őket. A halakon kívül van még itt rengeteg madár is: kacsá, liba és más hasonló. A madarakból viszont mindenki annyit foghat, amennyi jólesik.

A város körül a föld igen gazdag gabonában. Ezenkívül sok az állat, mint azt általában egész Moldvában tapasztaltam. Körös-körül szőlőskertek, de nem termelnek olyan nagyon jó bort, mert elég hosszú ideig van hideg. Ezenkívül mindenféle gyümölcs is van, sőt lévén főváros, a kereskedők déligyümölcsöt is hoznak be, citromot, narancsot, olajbogyót és efféléket. Mindezt azonban igen drágán árulják, különösképpen az olajbogyót. Egyéb élelmiszer: hús, sajt, vaj és mindaz, amit az ország termel, olcsó. A bor drága, mert az országban csak 3 vagy 4 helyen készítik, de még Lengyelországból is jönnek vásárolni. A bor egy kicsit savanykás, a kenyér nem rossz, különösen az nem, amelyiket a magyarok sütik.

A fejedelem palotája nem csúnya, mégis most egy újat épített. Udvara a tó fölötti dombon fekszik, fallal van körülkerítve, egy bástyával. Van benne egy templom és egy másik palota az asszonyok számára, amely azonban most üres. A fejedelem gyönyörű udvart tart az ország tekintélyének megfelelően. Majdnem mindennap tanácsot ül, nagy ünnepeket rendez, amelyeken nyilvános audienciát tart, s ilyenkor az összes bárók kötelesek megjelenni, valamint a többi tisztségviselő is. A bárók lovon érkeznek, szolgálk gyalog. Az érsek is köteles mindennap megjelenni az udvarnál. Amikor a fejedelem valamilyen határozatot hoz, azt egymaga, bárki megkérdezése nélkül teszi, s dönt mindenben; kivéve, ami a közügyeket illeti. Ezek a fejedelmek szabadon tehetik, amit akarnak, parancsolhatnak, megölelhetnek bárkit, legyen az báró vagy másvalaki, anélkül, hogy valakit is meg kellene kérdezniök. Amikor

ítélkezik, a vele beszélőknek térdelniük kell. Ez a mostani fejedelem azonban eltörölte ezt a rossz szokást, míg az oláhországi fejedelem még mindig megkívánja, hogy alattvalói térdeljenek, ha vele beszélnek. Az alattvalók süvegüket kezükben fogva állnak, míg a fejedelem egy, a bárókénál magasabb, itáliai módra készített piros bársonyszéken ül. A bárók mind egy oldalon ülnek, süvegükkel a bal kezükben. Két ember, akiket kamarásoknak neveznek, áll a fejedelem mellett bottal vagy ezüstpálccával. Amikor tekintélyes ember kerül a fejedelem elé, ezek sietnek elébe a nagyterembe, süveggel a kezükben és bottal. Egyikük a vendég előtt megy, a másik felemeli a függönyt annak a szobának az ajtajáról, ahol a fejedelem van.

Valahányszor nyilvános ítélethirdetés van, szólnak a trombiták. Ez történik akkor is, ha a fejedelem étkezik, vagy kimegy a palotából, vagy vadászni indul. Amikor pedig a városból készül kivonulni, minden templom harangja megkondul, valamint akkor is, ha hazaér. Ilyenkor a bárók kötelesek vele tartani, ugyanúgy a katonák és egyéb tisztségviselők. Minden, amit a vadászaton elejtenek, a fejedelemhez kerül, s jaj annak, aki valamit megpróbál elrejtetni, azt irgalmatlanul megbüntetik. Azokat viszont, akik beszolgáltatják az elejtett állatokat, megjutalmazza, és saját jószántából osztogat a báróknak többet vagy kevesebbet a zsákmányból.

Ami a város építését illeti, semmit nem tudok mondani, mert mind a bárók, mind a polgárok házai fából épültek, alacsonyak, szalma- vagy nádfedéllel vannak ellátva. A nádat a tóból termelik ki. Minden háznak van kályhája a kemény tél miatt. Ezeket úgy készítik, hogy egybeépítik a kemencével, ahol a kenyeret sütik. A házak kicsik, és hamar bemelegszenek.

A főtér nem csúnya. A városban igen sok különféle helyről jött kereskedő van. Lengyelek, görögök, örmények, törökök és természetesen helybeliek is. A vizük nem jó, sós. A városon kívül található csak jó víz, azt hozzák be. Amikor a fejedelem a városban lakik, valami látnivaló még csak van, amikor azonban nincs ott, a templomon kívül nincs semmi, nem lévén paloták, mint Olaszországban.

A katolikusok száma 160, gyerek 42. Magyar nemzetiségűek, magyar pappal. Van még itt egy misszionárius is. Fatemplomuk van, amelyet egy görög épített, 15 lépés hosszú, 6 lépés széles. Van egy fel nem szentelt oltár benne. Most készítettett a fejedelem titkára egy Szeplőtelen Fogantatás oltárt. A templom a Madonna Mennybevételére van szentelve. Van 5 miseruhájuk és egyéb, a miséhez szükséges dolgok, egy ezüstkehely, ezüstmonstrancia, egy patena és két harang a fa harangtoronyban. A templom körül temető, amely nincs körülkerítve, s ahová a hívek temetkeznek.

A fent nevezett katolikusokon kívül vannak még más nemzetiségűek is, mint lengyelek, franciák, olaszok, magyarok, szlávok és mások, akik vagy kereskedők, vagy katonák, vagy a fejedelem megbízottai.

A plébános arról panaszkodott, hogy nincs elegendő létalapja, egyrészt mert a keresztények kevés alamizsnát adnak, másrészt mert a misszionáriusok kifosztották a plébánia házát, és még az a kis alamizsna is két részre osztódik. Meg kell mondanom az igazat, éspedig azt, hogy a keresztények hangosan panaszkodtak a fent nevezett misszionáriusokra, hogy azok erőszakkal el akarták távolítani a plébánosukat, sőt meg is verték, és elvitték a fejedelemhez. A magam részéről, ahogyan csak tudtam, próbáltam őket csillapítani, és elrendeltem, hogy a misszionáriusok ne avatkozzanak bele a plébánia dolgaiba, mert a Szent Kongregáció nem azért küldte ide őket, hogy az egyházmegyeiekkal veszekedjenek, hanem azért, hogy a plébánosok helyett dolgozzanak, mivel nagyon sok hely van még pap nélkül. Mivel azonban éppen itt van a fejedelem székhelye, ők is itt akarnak dolgozni. Így mondta a plébános és a keresztények is, hogy a misszionáriusok azt mondták a fejedelemnek, azért vagyunk itt, mert a pápa küldött ide... A missziós atyák valóban plébános nélkül találták ezt a helyet, ahogyan azt

állítják, és elfoglalták a házat és átépítették, majd ezután a bachoviai Monsignor iderendelte a nevezett plébánost ehhez a templomhoz, miután anyanyelve megegyezik az itt lakókéval, annak ellenére azonban, hogy nem olyan képzettségű, mint lennie kellene.

Iasc városában a moldvai szakadárok háza kb. 9600, ami több mint 100 ezer lelket jelent. Szerzetesek vagy kalugyerek számára 9 kolostor van, szerzetesnőknek egy, akik klauzúra nélkül, szabadon élnek. A kolostor, ahol a metropolita székel, Szűz Máriáról van elnevezve. Az új kolostor és a templom, amelyet a fejedelem most építtet, szomszédos a mi templomunkkal, csak egy fal választja el tőle. A templomot szép fehér faragott kőből építik, belül különböző szentek festett képei. A mestereket Lengyelországból és Moszkvából hozatta a fejedelem. A templomot Nagy Szent Vazul, Aranyszájú Szent János és Szent Gergely tiszteletére ajánlják. A kolostorba Moszkvából hozatott szerzeteseket, akik csaknem mind tudnak latinul, és latin iskolát is tartanak fenn, de a templomban szláv nyelven, vagyis cirillül tartják az istentiszteletet. Azon kívül, amit a templomban csináltatott a fejedelem, a kolostor első kapuja fölött van egy harangláb hatalmas harangokkal, és egy nagy óra, amelynek ütése elhallatszik az egész városban. Benn a templomban ezüst gyertyatartók, csillárok és egyéb, a templomot díszítő tárgyak vannak, köztük a Moszkvából hozatott gyönyörű képek. Konstantinápolyból elhozatta Szent Patka Bulgara relikviáit, illetve testét, akit a görögök Szent Piroskának, az oláhok Szent Venerandának neveznek. A bolgárok és az egész ország igen nagy tiszteletben tartja ezt a szentet, akinek ünnepe október 14-én van. A fejedelem a konstantinápolyi pátriárkától vette meg ezt az ereklyét 30 millió szkudiért, egyéb költségeket nem is számítva. A Fekete-tengeren át hozták, onnan a Dunán Galazzóba, ahol az ország püspökei, apátjai és szerzetesei fogadták, valamint nagy néptömeg ájtatosságok és hálaadások közepette. Ebbe az új templomba hozták. A szentet Szent Patka di Tamnak nevezik, ez Szófia szomszédságában, Bulgáriában egy helység neve. Bementem egyszer én is, hogy lássam a templomot, és egyebek között megtekintettem ezt az ereklyét is, amely az oltárnál jobb kéz felől piros bársonykazettában van. Kértem, hogy mutassák meg közelebből, de azt válaszolták, hogy a kulcs az igumen [az ortodox szerzetesek főnöke] kezében van, és az éppen nincs itthon. Elmesélték, hogy a test majdnem teljes egészében megvan, csak egy lába hiányzik és egy keze. Fehér ingbe van öltözve, melyet bolgár szokás szerint készítettek. Éppen most csinálnak a templomban egy sírhelyet a falban, illetve egy különböző márványkövekből összeállított koporsót, hogy oda helyezték be a testet. Éppen úgy csinálták, mint a latin oltárokat, oszlopokkal és díszekkel, a feliratok szláv nyelven vannak ennek a szentnek a tiszteletére.

Különböző fejedelmek más kolostorokat is építtettek és díszítettek kívül-belül. Ezeknek falvaik vannak, javaik, birtokaik és sok emberük, akik nekik dolgoznak és cigányok (? Li cingari); rengeteg ökor-, birka-, ló- és tehénnyáját tartanak, méhészetet és egyebeket, amiből aztán eladással pénzt csinálnak, amit Jeruzsálembe és Görögországba, a Szent Hegyre [Athosz] küldenek, mert a kolostor ezek fennhatósága alatt van.

A kolostorokon kívül kb. 40 más templom is van, részben kőből, részben fából építve. Ezek a plébániák, élükön egy-egy plébánossal. Amikor bizonyos napokon viszik az emberek a kenyeret megáldani a templomba, kötelesek akkor a plébániatemplomokba menni. Egyébként mindenki oda megy, ahova neki tetszik. A bárók mind abba a templomba mennek, ahova a fejedelem, ünnepnapokon pedig a hajnali hálaadásra, amint az a keleti egyházban szokás.

Amikur audienciára mentem a fejedelemhez a nyilvános fogadásra, mikor meglátott, azonnal feloszlatta a nyilvános gyűlést, dívánt, és visszavonult egy különterembe. Amint ide beléptem, felállt a fejedelem és az összes bárók, süvegük a kezükben. A fejedelem jobbjára ültetett az összes báró fölé. Miután köszöntöttem és átadtam a Szent Kongregáció levelét, ismét felállt,

azután elkezdett kérdezősködni a Szentatya és a kardinális urak felől, valamint a római egyház ügyeiről. Hosszas beszélgetés után elkezdett panaszkodni a mi püspökeinkre, illetve azok elődeire, mondván, hogy kifosztották a templomokat, és mindent, amit el tudtak vinni, elvittek Lengyelországba. Ugyanez áll a vikáriusaikra is, akik sok botrányt okoztak az országban, és akiket nem akart megbüntetni, mivel egyházi emberek voltak. Ez volt az oka annak, hogy rátette a kezét a bacchoviai templom javaira. Amikor arra kértem, hogy adja vissza azt, ami a bacchoviai templomé volt, azt válaszolta, hogy ő csak azt vette el, ami az övé volt, illetve mint fejedelem köteles a javakat megőrizni, és mindent átadott a saját kolostorának. Most hajlandó visszaadni mindent azzal a feltétellel, hogy az egyház javait ezentúl tisztességesen őrizték tovább. Ha azonban előfordul, hogy a javakat nem a kolostor használja fel, újból elveszi. Mindezt megköszöntem, és megígértem, hogy egy olyan vikáriust hagyok itt, akinek gondja lesz arra, hogy felújítsa a bacchoviai templomot, mert nagy szükség van erre. Vikáriusnak kineveztem Bartolomeo Basseti misszionárius atyát, konventuális minoritát azzal az engedéllyel és utasítással, hogy igyekezzék felújítani a templomot. A fejedelem arról is beszélt, vajon hallottam-e arról, hogy mit csináltak a püspökök ennek előtte, sőt kért, hogy írjam meg mindezt a Szent Kongregációnak. Azt válaszoltam, Felséges Uram, éppen azért vagyok itt, ezért küldtek ebbe az országba, hogy valóságos képet adjak a Szent Kongregációnak az itt történő dolgokról. Miután elváltunk, a fejedelem kolostorának szerzetesei, hallván, hogy a fejedelem megígérte, hogy mindent visszaad nekünk, elmentek hozzá, és azon siránkoztak, hogy ha a bacchoviai javakat ez a püspök kapja meg, miből fognak majd ők megélni, mivel már a kolostoruknak nem lesz sem bora, sem egyéb javai. A fejedelem így válaszolt: úgy ítélem, nem jó dolog kifosztani egy templomot és azzal gazdagítani egy másikat. Menjetek Isten nevében, és majd én gondoskodom arról, hogy nektek is meglegyen az, ami hiányzik. Ezt a fejedelem titkára mesélte el nekem, aki jelen volt ennél a beszélgetésnél. Ez a titkár katolikus, név szerint Giorgio Cotnarschi, jó filozófus. Megígérte, hogy újból átkutatja a fejedelem írásait a javak ügyében. Elutazásom után a fent nevezett vikárius figyelmébe ajánlottam ezeket a dolgokat, hogy legyen gondja rájuk.

1641. október 8. Meglátogattam Cotnar vidékét, amely dombok közötti völgyben terül el egy tó fölött. A tóban különböző fajta halak találhatók. Szőlőskertek nagy számban vannak, ti. ez a vidék termeli a legjobb bort az egész országban. A fejedelemnek és a báróknak is itt vannak a szőlői, és szüretkor majdnem az egész lakosság ide jár ki szüretelni vagy bort vásárolni. Gyümölcs is nagy bőséggel van, különösen egyfajta szilva, amely majdnem a tél beálltaig megmarad a fákon, de nemcsak itt, hanem az egész országban olyan helyeken, ahol közel vannak a hegyek. Ami az állatállományt illeti (amint azt már általában Moldvával kapcsolatban leírtam), ez a rész sem marad el a többitől. Mindenütt nagy mennyiségben található ökör, tehén, birka, ló. Rengeteg segítséget nyújt ezeknek az eladása.

A katolikusok száma 380 fő és 114 gyermek, szászok és magyarok. Kőből épített templomuk van, a szépek között is a legszebb, impozáns, 28 lépés hosszú, 10 lépés széles, 1619-ben szentelték a Szent Szűz Felvételére. A nagyobb oltáron a Szűz csodálatos szobra és képe, olasz mintára, saját tabernáculuma a Legszentebb Oltáriszentségnek, saját kulcsa. A Legszentebb egy fából készült tartóban van, belül finom vászonnal bélelve, ami ki van keményítve, mint a korpore [ostyaabrosz], de nincs megvilágítva, mert az olaj nagyon drága. A második oltár a Szentháromságé, a harmadik Szent Katalin mártírnak szentelve. A templom közepén van a keresztelőmedence fedővel és vízzel, melyet nagyszombaton szenteltek. Az evangélium oldalán szószék fából, kifestve. Elöl a nagy oltár, a kórus és a szükséges könyvek, mint Graduale, Antiphonarium stb. A másik oldalon a boltíves sekrestye. Van 2 ezüstkelyhük patenával, 2 ezüstkereszt, ezüsfüstölő. Ezenkívül 9 miseruha, 11 antependium és egyebek kellő mennyiségben, 1 pluviale, 2 missale. A harangtoronyban 3 nagy szép harang és óra,

körül a bekerített temető és a ház, ahol a plébános lakik, valamint egy másik a temetőben, ahol az iskolamester lakik. A templom ablakai magasak és üvegezetek. A templomnak megvannak a maga szőlőskertjei, ezeket a kurátorok gondozzák. A gyümölcstermést a plébános és az iskolamester vigyázza. Ennek jövedelméből tartják fenn a templomot, veszik a gyertyákat, a tömjént és egyéb szükséges dolgokat.

A keresztények elmondták nekem, sőt a fejedelem is, amint azt már előbb említettem, hogy egyszer egy püspök, mégpedig Adam Goski nevű lengyel, elrabolt a templomból több mint 700 forintot, és ugyanő vette el a bacchoviai templom pénzét is, amint majd azt még jelezni fogom.

Van még itt egy másik kőből épült templom is, amely 9 lépés hosszú és 5 lépés széles. Oltára Szent Orbán pápa és mártírnak van szentelve. Körülötte temető, amely azonban nincs beszentelve. Két harangja van a harangtoronyban.

Ugyanitt van még egy kőből épült templom, amely 8 lépés hosszú és 5 lépés széles, Szent Leonardónak ajánlva és szentelve. Körülötte a temető, egy harangja is van. Ebben a templomban nem szoktak misézni, csak ritkán, inkább körmenetkor és nagy ünnepek idején. Sajnos a templomot a pusztulás fenyegeti.

Az oláh vagy moldvai házak száma kb. 100, ez 500 lelket jelent. 2 templomuk van: az egyik kőből, Szent Demeter mártírnak ajánlva, a másik fából, Szent Miklós püspöknek szentelve. A legjobb helyeken a keresztények laknak, mivel ők voltak első lakói ezeknek a helyeknek. Elmondták, hogy ők kezdték itt termelni a szőlőt, és azt is, hogy az említett templomokat több mint 200 éve építették. Ezt azonban írásban nem találtam meg, így nem is tudom itt az évszámot leírni.

Ezek a keresztények megőrizték szász nyelvüket. Kívülük még magyarok vannak itt. Azonban mindnyájan oláhhul beszélnek a legjobban. Elég ezt a nyelvet tudni annak, aki közéjük akar vegyülni, mert különösen a nők oláhhul beszélnek legfolyékonyabban, pedig jó lenne, ha magyarul is tudnának...

1641. október 12. Meglátogattam Sicavia városát, amely körül nincs fal, van viszont mellette egy csodálatos megerősített kastély egy dombon. A város alatt folyik a Szucsáva folyó, amelyben pisztráng és más halak vannak. A folyó az erdélyi hegyekből jön. A város közel van a lengyel határhoz. Az egész vidék gazdag gabonában és gyümölcsben. Szőlők, igaz, nincsenek, mert közelebb vannak a hegyek, és a hidegek miatt nem ültetnek szőlőt. Azonban mindenkinek van szőlője Cotnarban, az előbb említett helyen, amely egynapi járásra van innen kelet felé. Ami a négylábú állatokat illeti, ez a környék semmivel sem szegényebb, mint más moldvai vidékek, sőt a hegyek közelségében még gazdagabb is. Az emberek is felvilágosultabbak, mivel többet jöhetnek össze lengyelekkel, magyarokkal. Ez a fejedelem fő székhelye, aki fenntart itt egy palotát, templomot és kerteket. A fejedelem gyakran jár ide hosszabb-rövidebb tartózkodásra. Ez előkelő hely, egész Moldva metropoliája, van érseksége is. A kastély, amelyet az előbb említettem, 4 magas toronnyal és több alacsonyabbal van ellátva. A kapu fölött kivésve egy ökörfej, az ország címere, alatta szláv nyelvű feliratok, amelyeket különböző fejedelmek készítettek. A kastélyt igen jól karbantartják, fegyverekkel is ellátják, és mindig zárva van. A fejedelem palotája előtti téren van egy kórház szegény betegek számára, ami azonban nem túl nagy. Vannak itt még török fürdők, lévén sok gyógyvíz és friss forrás. A város körül mezők vannak, tavak, legelők és erdők. Régebben több keresztény lakott itt, így mesélték a katolikusok, most azonban kevesen vannak.

A katolikusok száma 40, a gyermekeké 10, szász nemzetiségűek. Gyönyörű templomuk van, 27 lépés hosszú, az oltár közelében 8 lépés széles, majd kiszélesedik 12 lépésnyire. A

templomot a Szentháromságnak szentelték. Három oltára van, és gyönyörű képei, szobrai. Jobb oldalon a sekrestye, a szószék, ahonnan prédikálnak. A templom közepén a keresztelő-medence. Nincs papjuk. Ezüstkehely 4 van patenával, ezüstkereszt 2, 5 miseruha, antependium selyemből 7, továbbá 2 ezüstpolna és 5 harang a harangtoronyban. A templom körüli temető be van kerítve. A plébános részére van egy ház, de romos, mert lakatlan. Kevés keresztény él itt pap nélkül. Nem is tudnák eltartani, annak ellenére, hogy vannak szüleik Cotnarban, de elég elhanyagoltak. Három püspök van a templomban eltemetve, de csak egynek a sírhelyét lehet felismerni, a többit nem ismerik, csak a hagyomány szerint tartják emlékezetükben. Van elegendő számú mise- és énekeskönyvük. Nem tűnik ki semmilyen feliratról, vajon fel van-e szentelve a templom, nincs sehol a kereszt jele sem. Lehet, hogy ez azért van, mert sokszor volt meszelve, és eltűntek a kereszt nyomai a falakról.

A fejedelem kertjében is van még egy templom, az is kőből, amely 23 lépés hosszú és 10 lépés széles, Krisztus testének van szentelve. Most már csak egy oltára van, a többi romba dőlt. A harangtoronyban 2 harang van, állandóan zárva van, de a kulcsát a keresztények őrzik. A fejedelem szerette volna magának ezt is megszerezni. Össze is hívta a keresztényeket és felajánlotta, hogy építtet nekik egy másik templomot, ahol akarják, csak ezt adják át neki, miután amúgy is a kertjében van. Ezek viszont azt válaszolták, hogy a templomot nem ők építették, tehát nem is adhatják át senkinek. Később erőszakkal akarta elvenni, de ebben megakadályozta a metropolita. Azzal érvelt, hogy amennyiben a fejedelem ezt a templomot elveszi, Lengyelországban szintén el fognak venni az ő templomaikból ugyanilyen módszerrel legalább tízet. Így aztán megnyugodtak, de nem tudom, mi lesz a jövőben.

A moldvaiaknak 700 házuk van, ami kb. háromezer lelket tesz ki. 16 templomuk van és egy kolostoruk. A templom egy bizonyos B. Giovanni Monacónak van szentelve, s úgy beszélnek, hogy az ő teste fekszik ebben a kolostorban. Ez a templom és kolostor az érsek székhelye, annak ellenére, hogy ez mindig a fejedelem mellett van, míg a kolostorban csak a vikáriusa és más szerzetesek vannak. Van még egy másik nagy templom is a piactéren Szent Demeter mártírnak szentelve. Ezek a fő templomok kőből, vannak még kisebbek kőből vagy fából.

Az örményeknek 300 házuk van több mint 1600 lélekkel, 5 templomuk. Az egyik templom a püspöküké, mert az örményeknek is van ebben a városban püspökük. Nagyon nagy pompával és szabadsággal élnek, templomaik nevét nem kérdeztem meg tőlük.

1641. október 14. Baya vidékét látogattam meg, amely azon a hegyen fekszik, amely elválasztja az országot Erdélytől, illetve Magyarországtól. A Moldva folyóról kapta nevét, amely itt folyik, egyébként ez áll az egész ország nevére is. Ezeket a hegyeket latin nyelven Carpaccinak hívják. Itt nincsenek szőlőskertek, nincs gabona, csak zab és olyan növényfajták, amelyeket hidegebb éghajlatú országokban lehet találni. Ezzel szemben sok a hal, pisztráng és egyéb fajta a folyóban. A hegyi legelőkön igen jól lehet birkát és egyéb állatokat tartani.

A katolikusok száma 160 és 80 gyermek. Szász nemzetiségűek, akad néhány magyar is közöttük. Szép nagy, 33 lépés hosszú és 10 lépés széles templomuk van a nagy kápolnán kívül, amely 8 lépés hosszú, és jobb kéz felől van. Mária Mennybevételének tiszteletére szentelték, nem tudják azonban, hogy fel van-e valójában szentelve, miután írásos nyoma ennek nincs. Mindenesetre megszentelt köveken szolgáltatják az istentiszteletet. A nagy oltár a Madonnáé, a második Szent Katalin szűz és mártíré, a harmadik Szent Miklós püspöké, a negyedik a Szentháromságé, az ötödik pedig egy Angyali Üdvözlés oltár. A nagy oltár előtt csodás kórus és szószék, ahol a beszédeket mondják. Bal kézről a sekrestye. 3 miseruhájuk van, 1 kehely, 2 ezüstkereszt, egy monstrancia szintén ezüsből, kóruskönyvek. Az oltártól balra a falban vasrácsos fülke, kulccsal, ahol a Legszentebb Oltáriszentséget őrzik. A harangtoronyban 3 szép harang. A templom kőből van, boltíves, igen szépen épített. Körülötte

sövénnyel kerített temető, abban a plébános háza. Papjuk is van, egy bizonyos Simone da Veglia Dalmata, misszionárius. Most én még odarendeltem egyet, arról a vidékről valót, akit Giorgiónak neveznek. Mindezt a lakossággal egyetértésben tettem, és remélem, hogy jó papjuk lesz, miután igen jó információkat kaptam róla a feljebb megnevezett Simon atyától. Idevalósi, ugyanazt a nyelvet beszéli, apja, testvérei és rokonai mind itt élnek. A templom közepén van a keresztelőkút, selyemtakaróval. Valamikor egy katolikus moldvai hercegnőt temettek ide, aki férjével együtt alapítója volt a templomnak, mint ahogyan ezt a falon a felirat is jelzi: ANNO MCCCCX. HOC TEMPLUM IN HONOREM B. M. V. DEDICATUM AB ILL[USTRISSI]MO PRINCIPE ALEXANDRO AEDIFICATUM EST, UNA CUM MONASTERIO MOLDAVIENSI, CUIUS PIAE MEMORIAE CONIUX MARGARITA, SUB FONTE BAPTISMATIS SEPULTA EST. Ez a felirat látszik tehát a falon, amint ezt feljebb megírtam. A kolostor pedig most a szakadároké.

Van ezen a tájon még egy templom, 8 lépés hosszú és 5 lépés széles, Szent Péter apostolnak szentelve. Eredetileg nagy templomnak épült, de a tatárok lerombolták. Ez a része, ami most a templom, a sekrestye volt, amint ez a nyomokból kitűnik.

A szakadár moldvaiak háza 150, kb. 900 lélekkel. Van négy templomuk, az egyik kupolás, Mária Mennybemenetelének tiszteletére szentelve, a másik Szent György mártírnak, a harmadik a Szentháromságnak, a negyedik a Mi Urunk Mennybemenetelének. Mind kőből épültek és nagyon szépek.

A hegyen van egy kolostor, ugyanannak a fejedelemnek a rendeletére készült a Moldva folyó fölött, Mária Mennybevételére szentelve. Itt sok szerzetes lakik, annak ellenére, hogy a hely elég kopár. Van azonban szőlőjük a vidéken, sok ingóságuk, javaik, falvaik, ökrök, tehenek, birkák, lovak. Ezekkel kereskednek, és azt csinálnak, amit akarnak; szabadok, senkinek semmit nem adnak. Mivel a hegyekben laknak, nem félnek sem a tatároktól, sem a háborúktól.

Baya, mint már mondtam, hegyen fekszik, ki van téve a zord időjárásnak, jobban, mint bármely másik eddig említett helység. Itt sem félnek a tatároktól vagy a háborúktól, sem a törököktől, akik gyakran átjárnak itt, amikor Lengyelország határai felé vonulnak. Ilyenkor gazdagon megajándékozzák a lakosokat, ezzel szemben visszatértükkor nem átallnak asszonyokat és gyermekeket rabolni tőlük, akiket aztán Törökországban rabszolgának adnak el.

1641. október 16. Meglátogattam Nemz földjét, ugyanazon hegy alatt a völgyben, amely tele van szilvafával, almafával és egyéb gyümölcsökkel, ami a hegy közelében megterem. Szőlők itt sincsenek, a föld sivár, nem terem gabonát. Állat itt sincs kevesebb, mint más helyeken, lévén jó legelőik. A város fölött van egy domb egy kis kastéllyal, tornyocskákkal körülvéve, amely már régen üresen és romokban áll. Most ez a fejedelem újjáépítteti. Ma is dolgoznak rajta, annak ellenére, hogy erdőben van, hiszen ez az egész vidék hegyektől övezve az erdők közepén fekszik.

A katolikusok száma 63, gyermek 29, szász nemzetiségűek. Fatemplomuk van, 18 lépés hosszú, 8 lépés széles, fel van szentelve, de nem találtam írásos nyomát, hogy mikor szentelték. Van benne egy oltár, egy kis sekrestye fából, közepén keresztelőmedence, de a templom üresen áll, mert nincs pap. Vannak miseruháik, kelyhük, egy ezüstkereszt és más egyéb, a szertartásokhoz szükséges felszerelés. A templom előtt egy harangtorony fából, két haranggal. A templom körül sövénnyel kerített temető, ahová a hívek temetkeznek.

Volt valaha itt Nemzben egy nagyon szép, kőből épített templom, ma már csak romjai mutatják, hogy valaha itt állt. Nem írtam le, kinek volt szentelve, mert nem tudták megmondani nekem.

Az oláhoknak 100 házuk van 550 lélekkel, 2 fatemplommal, az egyik Szent Demeter mártír, a másik a Szent Szűz Születésének szentelve. Itt adományokat gyűjtenek azoktól a kereskedőktől, akik Erdélybe mennek.

1641. október 19. Meglátogattam Saboyani falucskát a domb alatti lapályon. Igen gazdag mindenféle gabonaneműekben és gyümölcsökben, kivéve a szőlőt. Különösen gazdag állatokban, ökrökben, tehenekben és más négylábúakban. Hal kevés van, annak ellenére, hogy nem messze folyik el a Szeret folyó. Aki azonban veszi a fáradságot, nem szenved ebben sem hiányt...

A katolikus lelkek száma 130, gyermek 29, magyar nemzetiségűek. Nagy kőtemplomuk van, 24 lépés hosszú és 10 lépés széles, a Madonna Születésének szentelve. Egyetlen oltára van, és sajnos pap hiányában elhagyottan áll. Él ugyan a plébánián egy konventuális lengyel atya, de amellett, hogy öreg, még azért is panaszkodik rá, hogy botrányos életet él. Mondják, hogy mindig részegen járkal ide-oda, összevissza fecseg a világiakkal és egyéb hasonló dolgokat művel. Való igaz, hogy meg akartam fosztani őt a plébánosságtól, de mivel nem volt más helyette, nem hagyhattam pásztor nélkül ezeket a lelkeket. A templom mellett van a sekrestye, minden, a szertartásokhoz szükséges felszereléssel, de már nagyon régi és használhatatlan minden. Fa harangtornyuk van 3 haranggal. Nem tudni, vajon a templom fel volt-e szentelve. Körülötte sövényvel kerített temető, ahová a hívek temetkeznek, mellette a ház, amelyben a plébános lakik. A ház körül pedig a plébános kertje.

A saboyani templom és a plébános alá tartoznak a környékén lévő falvak, lakosaiknak ehhez a templomhoz vannak jogaik. Idejárnak nagy ünnepekkor misét hallgatni, és kötelesek segíteni a templomot, sajnos szegénykének nincs jó plébánosuk.

Az első falu Rochiseni, ahol 150 lélek van és 45 gyermek, amint ezt nekem a plébános elmondta. Nincs templomuk, sem felszerelésük a miséhez, magyar nemzetiségűek.

A második falu Agiuden, ahol 100 lélek van, 16 gyermek. Ezek is magyarok, sem saját templomuk, sem szükséges felszereléseik nincsenek.

A harmadik falu Temescen, ahol 50 lélek van és 14 gyermek, magyarok. Itt van egy kis templom vagy kápolna fából, de egyéb felszerelésük nincs. A kápolnát is egy itt lakó katolikus építtette hálaadásból.

A negyedik falu Stezkani, ahol 125 lélek van, 40 gyermek. Ezeknek sincs sem templomuk, sem egyéb szükséges felszerelésük, magyarok. Az ötödik falu Laucuseni, ahol 25 lélek és 8 gyermek van, magyarok. Ezeknek semmijük nincs az istentisztelet megtartására.

Mindezek a falvak a fent említett saboyani plébánoshoz tartoznak. Ez azonban, mint mondtam, olyan ember, aki a hazájába kívánczik, feljebbvalóinak nem engedelmeskedik. Arra a kérdésemre, hogy mióta van ezen a vidéken, azt válaszolta, hogy 17 éve, és megmutatta a bacchoviai Monsignor pátensét. Kértem, hogy mutassa meg feljebbvalójának, a prelátusnak megbízó levelét, amivel először jött ide, de azt mondta, hogy azt elvesztette. Az volt a szándékom, hogy megfosztom őt ettől a posztól, de nem volt helyette emberem, így meghagytam. Amikor már indulóban voltam el innen, az ő jelenlétében mondtam meg a mi fentebb megnevezett vikáriusunknak, hogy tudom, hogy szándékában van Lengyelországba visszamenni. Erre nagy szájjal azt válaszolta, hogy előbb megy Törökországba, mint Lengyelországba. Úgy rendelkeztem, hogy amennyiben a vikárius egy jó papot talál, tegye le a tisztségéről. Elmondták még nekem, hogy megveri a szegény falusiakat, s így akar belőlük alamizsnát kicsikarni a szentségek kiszolgáltatásáért, és nem áttal panaszkodni a fejedelemtől a prelátusokra és minden rosszat mondani a többi papra. A fejedelem pedig látva, hogy milyen öreg,

inkább neki hisz. Így aztán sokaknak okozott kárt, a missziós atyák szerint a gondjaira bízott híveknek elsősorban.

1641. október 21. Meglátogattam Roman városát, amely nincs fallal körülvéve, és a Szeret és Moldva folyók között elterülő síkságon fekszik. A két folyó éppen a város alatt egyesül, s így folyik innen tovább a Szeret a Dunáig. A vidék gabonában igen gazdag. Szőlők nincsenek a környéken. Hal bőven található a fent említett folyókban. Ugyanígy sok itt a birka, ökör, tehén és egyéb állat.

Ebben a városban kevés a katolikus. 25 lelket találtam, 6 gyermeket, magyar nemzetiségűek. Fatemplomuk van, 17 lépés hosszú, 7 lépés széles, de majdnem teljesen romos. Amikor esik az eső, nem lehet istentiszteletet tartani benne. Van ezüstkelyhük, amelyet 1513-ban készítettek, amint ezt a rajta lévő felirat jelzi, két kereszt és egy monstrancia szintén ezüsből, miseruhák, antependiumok és egyéb, a miséhez való kellékek. Van egy fa harangtorony, amelyben 3 nagyon régi harang volt. Körülzárt temető, ahová a hívek temetkeznek. A temetőben egy ház a plébános számára, de most nincs papjuk, mert kevesen vannak. Ha azonban szükséges, eljön hozzájuk a saboyani pap, mert ez a falu nincs messze, kb. 5-6 mérföld.

Az oláh házak száma itt 260, ami több mint 1500 lelket jelent. Itt van egy Szent Piroskának vagy Venerandának szentelt kolostor. A templom nagy, kétkupolás, a püspökségé, vagyis ahogyan ők mondják, a vladikáé. Ott lakik a püspök a szerzeteseivel. A püspök életmódjáról nem akarok most itt hosszán beszélni, mert neki is vannak falvai, birtokai éppúgy, mint a többieknek, azon kívül amit még a hívektől kap, vagy amit még a plébánosok összeharácsolnak. Láttam, mikor valaki valamilyen ügyben hozzájuk fordult: férj a feleség ellen, vagy feleség a férj ellen, vagy plébános valaki világi ellen, ilyen és hasonló nézeteltérések miatt. Ezeket aztán gyorsan elintézik, nem tekintve sem a kánonjogot, sem a zsinatok vagy az előírások intézkedéseit, amelyek előírják, mit és hogyan kell ítélni. Akit bűnösnek mondanak, azonnal börtönbe vetik, megverik, mint az állatot, néha még saját kezűleg is, s aztán annyit kérnek tőle, illetve vesznek el, amennyit akarnak, bűnössége fejében. Amikor férj és feleség válni akar, ahogyan ők ezt gyakran a legkisebb oknál fogva is megteszik, megegyeznek az illetőkkel, mennyit adnak, s miután előbb kiszabták az árat, szabad a férjnek új asszonyt keresni, és viszont. Ugyanígy van, ha valamit el akarnak rendelni. Előbb megegyeznek az árban, azután megszületik a rendelet. Iascban láttam, az érsek udvarában, amikor éppen csak átmentem ott, hogy sok ember állt az udvaron, mintha valami világi bíróság lett volna. Mindent pénzért csinálnak, különösen a törökországi püspökök. A szegény lakosság pedig csak átkozódik, és minden rosszat rájuk kiabál. A mieink pedig csak nézik, hogy ezek mit tesznek, utánozzák őket, és kínozzák a szerencsétlen katolikusokat, akik nem szokták az ilyen zsarnokságot. Így aztán elmenekülnek a világba, más katolikus országokba, és észreveszik, hogy ott másképpen lehet élni. Sok katolikus van, akik tudnak olvasni, és értenek is több mindenhez. Ezért nem akartam soha tőlük egy fillért sem elfogadni, annak ellenére, hogy többen ajánlottak fel bizonyos összeget. De minden botrányt kerülni akartam, és be akartam nekik bizonyítani, hogy a római egyház tiltja, hogy pénzt elfogadjunk, és pénzért áruljuk a szentségeket és a templom egyéb javait. Isten a tanúm, hogy nem vettem el tőlük semmit, kivéve kenyeret és gyümölcsöt vagy egyéb élelmiszert. És mindezt csakis azért fogadtam el, hogy ne mutakozzam embertelennek. Erről mindenki tanúságot tehet azokon a helyeken, ahol jártam. Az igazat megvallva, nagy vétek volna megbotránoztatni ezt a szegény népet, mely szakadárak és a katolikus hit és a római egyház ellenségei között él. Ez utóbbiak ugyanis mindent látnak és észrevesznek, amit a mieink csinálnak, legyen az püspök, pap vagy keresztény. Észrevételeiket továbbadva megzavarják a szegény keresztényeket, és kigúnyolják cselekedeteinket. Az oláhoknak, illetve moldvaiaknak van még itt Románban 7, részint fából, részint kőből épített templomuk, a 7 templom mind plébánia. Az egyik templom mellett

néhány szerzetes lakik, de olyanok, akik nem szolgálhatnak a világban, és szükségből lettek szerzetesek.

80 örmény ház van 450 lélekkel. Van egy elég szép templomuk kőből, kifestve, és örmény plébánost is tartanak. Az itt élő örmények mind Törökország mellől jöttek ide Moldvába, s mondják, sokan mentek közülük Lengyelországba is.

1641. október 24. Meglátogattam Bacchovia városát, mely körül nincs fal. Ez inkább Bacchovia földje, de miután püspökség, elnevezték városnak. A Beszterce folyó partján fekszik, amely Erdélyből folyik ide át a Kárpátok alatti síkságon. A vidék gazdag gabonában, mindenféle gyümölcsben, kivéve persze a mediterrán gyümölcsöket. Hal bőségben van a Beszterce folyóban. Mint ezen a vidéken mindenütt, itt sincs hiány állatokban, tehenekben, marhákban és birkákban. Számuk talán minden eddigi vidéken lévőkét fölülmúlja. Visszatérve a gyümölcsre, el kell még mondanom, hogy bár sokat jártam mindenfelé Moldvában, olyan bőséget még nem tapasztaltam, mint itt, ezenkívül a gyümölcs minősége olyan, hogy bármilyen nagy tekintélyű ember elé lehetne adni.

A katolikusok száma 400, a gyermekeké 120, magyar nemzetiségűek. Saját nemzetbeli papjuk van, művelt, jólelkű, csak egy kicsit visszahúzódo természet. Alig akar kimozdulni a házából, mindig a Szentírást tanulmányozza.

A bacchoviai templom leírására egy kicsit több időt fogok szentelni, mint az eddigiekre, tekintettel arra, hogy Moldvában ez volt az első templom, mostani állapotában pedig utolsó helyen áll. A templom szép volt, nagy és kőből épített, kórossal, de a kórus felső része, illetve a boltozat beomlott, most szalmával fedték be. Van egy oltár, ahol a plébános misézik. A templom többi része nyitott, teljesen romos. 25 lépés hosszú, 10 lépés széles, és a Szent Szűz Felvételére szentelt. Van egy rongyos miseruhájuk, egy kelyhük ezüsből, amit a fent nevezett plébános ajándékozott a templomnak.

A fejedelem és a helybeli katolikusok elmondták nekem azt, amit egyébként az egész ország tud, nevezetesen, hogy hogyan tűnt el a templom minden ezüstkészlete és a sekrestye egyéb felszerelése. Bacchovia püspöke egy bizonyos Adam Goski nevű lengyel volt, és az ő idejében történt, hogy a lakosság a tatárok elől a hegyekbe menekült. Ez igen gyakran megtörténik Moldvában, amikor a fejedelem éppen nincs jó viszonyban a tatárokkal. Hogy az egész ország menekült, természetesen a püspöknek is mennie kellett. Amikor éppen ki akart menni a házából, s olyan körülmények között, amikor mindenki rettegett és nem figyelt a másokra, a püspök behívatott magához bizonyos embereket a városból, és átadott nekik egy lezárt tokot igen jó állapotban, s arra kérte őket, vigyék el magukkal, mert ki tudja, hová fog ő elmene-külni. Így ezek magukkal vitték a hegyekbe. Mikor elcsendesedett a vidék, és eltűntek a tatárok, mindenki visszatért a saját házába. A püspök azonban nem érkezett vissza. Nap mint nap várták, de mivel nem jött, és az embereknek szükségük volt a templommal kapcsolatos dolgokra, kinyitották a tokot, de abban csak köveket és téglát találtak. A püspök tehát mindenükből kifosztotta őket, magával vitte a dolgokat Lengyelországba. A templom üresen maradt, a keresztények meg voltak botránkozva, de nemcsak ők, hanem a szakadárok is. Az említett püspök soha többé nem tért vissza Moldvába, haláláig. Mindezt a fejedelem mesélte el nekem a bárók füle hallatára, én pedig egy szót sem tudtam szólni a szegyéntől. Ugyanez a püspök még eladott egy szakadár bárónak egy, a bacchoviai templomhoz tartozó földet, ami még mindig annak birtokában van.

Ennek a Girolamo, bacchoviai püspöknek egyik híve vagy megbízottja kelyhet és egyéb holmit lopott el a sekrestyéből, eltűnt velük, máig sem tudni semmit róla.

A mostani püspöknek, Zamoyskinak egy embere pedig 20 állatot, a legjobb teheneket és ökröket vitte át Lengyelországba magával. Ő maga eladott 2 tehenet, 3 birkát, 2 kecskét és 15 kaptár méhet. Hogy ezeket művelte, a keresztények úgy látták, nincs értelme ajándékokat adni az egyháznak, mert minden a püspök saját tulajdonává vált. Ezentúl az ajándékokat másfelé vitték, megbotránkoztak és morogtak nemcsak ők, hanem a fejedelem is, amint azt már említettem. Ha jó emberek lettek volna, sem ők, sem a templom nem szenvedett volna hiányt semmiben, mert az emberek jóval viszonyozták volna, amit a templomért és őérettük tesznek...

Van itt az egyháznak egy faluja, amelyet a fejedelem elvett, éppen az előbb említett okoknál fogva, és átruházta szerzetesekre. Most azonban megkértem, adja azt vissza. Meg is ígérte, s így azt az utasítást adtam a vikáriusomnak, hogy ha kap valamennyit abból, ami a püspököt illeti, ne adjon belőle nekem semmit, hanem fordítson mindent a templom megjavítására, annál is inkább, mert más templom nincs. Így a fejedelem is megenyhül, valamint a keresztények is. Egyébként a katolikusok házanként 12 rézpénzt kötelesek adni a püspöknek évente egyszer. Ebből gondoltam, és mondtam a vikáriusnak, ha tudna valamennyit kapni (természetesen veszekedés nélkül), azt fordítaná a templom kijavítására.

A püspöknek ezt a faluját Trebeknek nevezik, keresztények lakják, kb. 20 ház van ott. Mindnyájan adót fizetnek a püspöknek, most azonban nem adnak semmit, mivel a fejedelem elvette a falut a kolostora számára. Így a szerzeteseknek adnak. Amennyiben azonban visszaadja, amint azt megígérte, újból adni fognak a püspöknek mint alattvalók. Tovább fogják majd adni a tizedet is. Minden héten 3 ember köteles a templomnak dolgozni. Most azonban mindez a kolostoré. Nem mulaszthatom el megjegyezni azt, hogy ha a püspök jó páásztor lett volna, és mindig itt tartózkodott volna, mindig kaphatott volna a fejedelemtől valamit, ahogyan ez régtől fogva történt.

Nem szabad elhallgatnom azt sem, hogy (mint ahogyan ezt a bacchoviai keresztények elmesélték) ez a templom nem az első püspökség volt. Régebben az obszerváns atyáknak volt egy kolostora, amelyet a katolikus Margit hercegnő alapított. Magyarországról hozatott ide papokat, s vannak még öreg emberek, akik arra is emlékeznek, hogy volt idő, amikor több mint 10 szerzetes lakott a kolostorban. A későbbi időkben is több mint 10 ferences barát lakott itt, facipőket hordtak. Akkor a kolostor másképpen nézett ki. Még a fejedelem sem mondta soha, amikor velem beszélt, hogy püspökség, hanem csak kolostor. Így található ez az írásos feljegyzésekben is. Amikor a püspökökre panaszkodott, azt mondta többek között, hogy nem helyes, ha a püspökök kirabolják a kolostort, és mindent Lengyelországba visznek. Mindenki kolostornak nevezi ezt a templomot, ahogyan régen is ez volt a neve. A boldog emlékü VIII. Kelemen pápa idején talán éppen ebből a kolostorból neveztek ki egy szerzetest bacchoviai püspöknek. Azelőtt ez nem volt püspökség, sem püspöki székhely, mert Bacchovia egy kis terület. Hogy püspököt lehetett kinevezni, az csak ennek a kolostornak az érdekében történt, mert sok rendtárs volt akkor ott, és jó volt a jövedelem. Most azonban, hogy egyiket is, másikat is kifosztották, lassan-lassan a templom is tönkrement és szegény lett. A kolostorból sem maradt meg más, csak a falak és a pince. A templom harangtornya és a sekrestye beomlott, és három vagy négy kamrája vagy cellája a kolostornak mind a földdel egyenlő. A plébános, aki most ott van, épített egy kicsi házat valamivel távolabb a templomtól. Ott lakik, és a régi kolostornak még a helyét is otthagya. A kolostor és a templom körül van egy szép nagy kert különböző gyümölcsfákkal, ezeket gyakran leszededgetik a szakadár papok, mert a fejedelem megengedte nekik, ahogyan erről már szóltam. Fel sem tudom sorolni, mennyi kárt tettek ennek a szegény templomnak.

Jelen levelemben benne van mindaz, ami a püspökre tartozik, vagyis az ő jövedelme azon kívül, amit Zamoyski szolgálai és vikáriusa elvettek; marhák, tehenek, kisebbek és nagyobbak

25, 16 disznó, 1 nagy rézmelegítő, 1 kisebb, 2 ekevas, 1 ökrös szekér és 5 páva. Ezek a dolgok egy keresztény kezében vannak a fent nevezett faluban, akit Biagio Sciltascnak hívnak.

A temető épületei a templom körül romosak. A templomban 2 nagy harang van belül, a nagy ajtó fölött megkötve. Mást nem tudok mondani. Mindenki elképzelheti, milyen nyomorúságra jutott ez a bacchoviai egyház.

Bacchovia körül van még néhány katolikus falu ugyanannak a bacchoviai plébánosnak a felügyelete alatt, ezek mind szomszédosak.

Az első falut Foroyaninak hívják, ahol 250 lélek van, s talán több mint 50 gyermek, magyar nemzetiségűek. Van egy kis fatemplomuk, de semmi egyéb felszerelésük.

A második Trebesc, ahol több mint 100 lélek van és 25 gyermek, magyar nemzetiségűek. Nincs templomuk és semmi egyéb felszerelésük.

A harmadik falut a hegy aljában Solonznak hívják, ahol 70 lélek van és 20 gyermek, magyar nemzetiségűek. Ezeknek nincs sem templomuk, sem a miséhez szükséges dolgaik.

A negyedik falu Lucacesce, ahol 53 lélek van, 10 gyermek, magyar nemzetiségűek. Kis fatemplomuk van, a mise bemutatásához viszont semmijük.

Az ötödik falut Valesaghnak nevezik, ahol 42 lélek van, 8 gyermek, magyar nemzetiségűek. Sem templomuk, sem felszerelésük nincs.

A bacchoviai plébános mondta nekem, akit D. Baltazarónak hívnak, hogy sok katolikus van az oláh falvakban, hol egy ház, hol kettő, hol három vagy négy, a lélekszámot azonban nem tudta megmondani, ezért nem írhatom le.

Bacchoviában 130 oláh ház van, kb. 700 lélek, talán valamivel kevesebb vagy több. Van egy Mária Mennybevétele kolostoruk és két fatemplomuk, a neveiket azonban nem kérdeztem meg.

1641. október 27. Meglátogattam Totrusc földjét a Kárpátok közötti völgyben. Nem dicsérhetem ezt a helyet másképpen, csak azzal a megállapítással, hogy annak ellenére, hogy kisebb és magasabban fekszik a többi helyhez viszonyítva, egy dologban nemesebb, amennyiben a természet maga megajándékozta - az emberi nem iránti édességből - a legszükségesebb anyaggal: ezen a vidéken rengeteg sóbánya van, és annyit tudnak termelni, hogy nemcsak Moldvába, hanem Oroszországba, Törökországba és más országokba is szállítanak a Dunán, majd a Fekete-tengeren egészen Konstantinápolyig. Az egész a fejedelem tulajdona, senki nem szólhat bele. Nagy négyszögletes darabokban termelik ki a földből, és lovak által húzott kerekeken szállítják. Azok, akik itt dolgoznak, mind valamilyen vétség miatt, a fejedelem ítélete nyomán kerültek ide. Úgy mondják - én magam nem láttam -, hogy amikor arra ítélik őket, hogy az aknába menjenek, így nevezik a bányákat, levágják előbb orrukat, fülüket, s úgy engedik be oda őket dolgozni, addig dolgoznak ott, ameddig élnek. Ez a büntetés olyan, mint a gályarabság.

A helység közelében folyik a Tatros folyó, amelyről a vidék a nevét kapta. Itt nem termelnek sok gabonát, mert a sóbányák idetartoznak, és mindenkinek a fejedelem számára kell dolgozni. Ha nem akar a maga jószántából, kényszerítik rá. Kötelesek lovakat adni a só szállítására, mindenki sorban, fákat hordanak a bányába az aknák feltámasztására, hogy ne omoljanak össze és ne zúduljon az ott dolgozókra a föld. Ilyen és hasonló munkákra használják fel szegénykéket. Panaszkodnak is sokat, mert folytonosan dolgozniuk kell. Szőlő nincsen, sem gyümölcs, mert erősen bent vannak a hegyek között. A hely egyébként nagyon forgalmas, sóért jönnek a kereskedők.

A katolikusok száma 94, 28 gyermek, magyar nemzetiségűek. Szép kőtemplomuk van, magas, 33 lépés hosszú és 10 lépés széles, nincs felszentelve. Védőszentje Szent Miklós püspök és hitvalló. 3 oltára van, de teljesen romosak. A templom maga is olyan, mintha magánház volna. Papjuk nincs. A templomot 1557-ben építették, körülötte sövénnel kerített temető. Az evangéliumi oldalon van a sekrestye kőből, boltíves. Minden szükséges eszközük megvan a misézéshez, kehely, ezüstkereszt, miseruha, de minden régi és tönkrement; ennek ellenére lehetne használni, ha volna pap.

Az oláhoknak kb. 30 háza van, 160 lélek. Két templomukból csak egyet lehet használni, a másik romos. Nincs sem kolostoruk, sem egyéb nevezetességük ezen a helyen.

Vannak itt katolikus falvak, amelyek e templom plébánosa alá tartoznak, de most sem egyiknek, sem másiknak nincs plébánosa, s úgy élnek, mint az állatok. Nem tudják, mikor van ünnepnap vagy böjt vagy egyéb. Néha eljön a bacchoviai plébános meglátogatni őket, de talán csak egyszer egy évben. Nem is jöhet többször, mert egyrészt a saját plébániáján van dolga, másrészt elég messze is van tőle, több mint 50 mérföldnyire.

Az első falu Totrus mellett Stanescti, ahol 87 lélek van és 19 gyermek, magyar nemzetiségűek. Egy kis fatemplomuk van, de semmi egyéb a mise megtartására.

A másik három falu Borzescti, Maynescti és Bana. Ebben a három faluban kevés keresztény van, mindössze 90 lélek és 20 gyermek, magyar nemzetiségűek. Hármuknak egy kőtemploma van, de majdnem teljesen tönkrement, felszerelés semmi. Egyik falu a másik mellett van a mondott templom körül. A Totrusban és környékén lakó keresztények olyanok, mint a vadak, inkább az eretnekekhez húznak. Tekintettel arra, hogy Erdély csak egy napi járásra van innen, csak a hegyen kell átkelni, igen sokszor találkoznak az eretnekekkel. Nincsenek papjaik, sem keresztény nevelésük. Egyszerű emberek, és amint valami eretnekséget hallanak, azonnal bemegy a fejükbe.

Ezek kértek meg egyszer, hogy szenteljek fel egy olyan embert, akinek már volt felesége. Mondtam, hogy ezt nem tehetem. Erre azt válaszolták, miért nem, láttak ők katolikus papokat és erdélyi pápistákat, akiknek volt feleségük, és mégis papok maradtak. Magyaráztam nekik sok mindent, amennyire csak tudtam, de ők azt hiszik, ha másnak szabad, akkor mindenkinek szabad. Például az a bizonyos Miklós pap, akit már említettem, s akit Monsignor Zamoyski szentelt fel, s akinek felesége volt, itt, ezen a vidéken volt plébános, és hozzá tartozott a totrusi templom is. Visszavette feleségét, és Erdélybe menekült. Máig is Székelyországban él, és azt beszélik, hogy ott plébános. Ott Székelyországban állítólag vannak papok, akiknek feleségük van. A múlt években egy dominikánus atya, aki Lengyelországból jött, de aki eredetileg olasz volt, itt tartózkodott egy bizonyos ideig Moldvában. Később elrabolt egy fiatal lányt, és Erdélybe menekült, s ott él azok között. Ezek a szegény keresztények, akik találkoznak és beszélgetnek velük, és ilyen dolgokat látnak, valamint azt is, amit a rossz papok művelnek és az eretnekek, azt hiszik, ez a jó, és ezért húznak egy kicsit mindig arrafelé. De biztosra veszem, hogy ha jó papjaik lennének, ők is megváltoznának, mint ahogyan meglátszik ez azokon, akiknek jó, becsületes papjaik vannak.

Sok hitehagyott pap okozott botrányt, aki Moldvának ezekre a részeire jött, mert itt szabadságban érzik magukat, nincsenek feletteseik. A püspök nem jön el ide, legfeljebb életében egyszer. Nem hiszem, hogy 3 hónapnál többet töltött el egyházmegyéjében. Gyorsan elment innen, és attól kezdve a már feljebb említett vikáriusa azt csinálta, amit akart. A népek pedig látják, hogy a felettésük, a prelátus mennyire nem törődik Isten szolgálatával és a lelkekkel, s így inkább a rossz utat választják.

Én magam nem vagyok méltó, hogy tanácsokat adjak a Propaganda Fide Szent Kongregációja tiszteletre méltó kardinális urainak, mert csak egy kis féreg vagyok, minden ember között a legtudatlanabb a világon, de mert ugyanaz a Kongregáció küldött, hogy meglátogassam ezt a földet, és lássak is, kötelességem mindazt elmondani, ami Isten nagyobb dicsőségét szolgálná, valamint az emberek lelki üdvét. Ez az én vágyam, és ezért is küldtek ide. Ezért, amennyire az országot, a népeket és helyzetüket megfigyelhettem, azt mondom, hogy nagyon jó volna, ha küldenének jó obszerváns szerzeteseket, amilyenek azelőtt voltak itt, jönne velük egy jó prelátus, aki tanácsokkal látná el őket, ha kétségeik vannak, és büntetné, ha hibába esnek, legfőképpen pedig jó példát mutatna nekik. Ott, ahol a prelátus és a feljebbvaló jó, még ha az alattvaló valamilyen hibát követne is el, a felettes bizonyos mértékben fékezni tudná a brutalitásokat. Lehetne itt egy reguláris (valóságos, az egyházi szabályoknak megfelelően ki-nevezett) püspök is, akinek joga és hatalma volna a szerzetesek fölött, és vezetné őket mind a vallás, mind a plébánia dolgaiban, mint ahogyan ezt ennek az országnak első püspökei tették. Azok együtt laktak a szerzetesekkel a kolostorban, ők maguk is elsősorban szerzetesek voltak, így szent békében és nyugalomban élhettek. A keresztényeket tisztességesen ellátták, senki nem botránkozott meg rajtuk. Ezeknek azonban jó felkészültségük volt. Később elkezdtek más helyekre átköltözni, üresen hagyták szolgálati helyüket, megváltozott az életmódjuk, így ment tönkre a kolostor, a templom Bacchoviában.

Idézhetek egy példát magunkról is, Bulgáriából. Eleinte nem volt több, mint 3-4 pap egész Bulgáriában, ők kormányozták a népet, Isten tudja, hogyan. Ezt igazolhatják, akik még azóta élnek. A boldog emlékü VIII. Kelemen, mikor a törökök elfoglalták az országot, megalapította a szófiai püspökséget, s ennek feje nemcsak püspök, hanem még a rendek komisszáriusa is lett, és engedélyt adott neki a boszniai tartomány szerzeteseinek bekebelezésére is. Bulgáriába érkezve rengeteg jót tett. Megtérítette az eretnek pálosokat, kolostorokat építtetett és szervezett, így megerősödött az isteni szolgálat. Most 40 pap van ott, ahol azelőtt csak 3 vagy 4 volt. Minthogy ennyire gyarapodott a vallás, maga a Szent Kongregáció hozott létre egy custodiát, amely - mint mindenki tudja - Isten segítségével nemsokára egyházmegye lesz. Ez volt az elv, amit Bulgáriában alkalmaztak. Ha ezt jónak ítélik az Eminenciás Urak, megcsinálhatják Moldvában is. Itt ugyanúgy lehet élni, mint Olaszországban, minthogy az országban nincsenek törökök, és nagy vigasztalás lenne nemcsak a keresztényeknek, hanem maguknak a szakadároknak is. Az ő püspökeik ugyanis szerzetesek, akik szerzetesek között a szerzet előírásai szerint élnek, sőt vitatják és azt mondják, nem lehet pápa, ha előtte nem volt szerzetes. Ha valaki ebben ellenük mond, megharagszanak.

A moldvai templomoknak mindnek volt szőlője, amit most a világiak művelnek, mint a közösség képviselői, prokurátorok, és ők veszik el a termést. A jövedelemből adnak a templom karbantartására, fizetik a plébánost és az iskolamestert, de nem engedik át a plébánosoknak. Megkérdeztem tőlük, miért nem hagyják a szőlőt a plébánosok kezén. Azt válaszolták, hogy a rossz plébánosok a templomok minden dolgát elvesztegették, hogy nem volt gondjuk rá, a szőlőket műveletlenül hagyták, s ezért vették gondozásba a templom dolgait. Most már akár jó a plébános, akár rossz, semmit nem adnak át neki.

A moldvai látogatás befejeztével visszatértem Oláhországba, Totruscból, az utolsó helyről, ahol keresztények vannak, 8 nap alatt értem el Targovistcébe...

(Mihály László fordítása olaszból)

Ismeretlen jezsuita jelentése Moldváról

(1644)

Moldva keleti tartomány, melynek hosszúsága a Bulgáriát felosztó Dunától körülbelül hetven magyar mérföldön át nyúlik el egészen a határos Podóliáig, mely a Dnyeszter folyó partjáig tart, a szélessége pedig az erdélyi hegyektől a tatár pusztáig terjedő terület, körülbelül hatvan magyar mérföldre terjed. Ez a tartomány kétszer annyira hosszú és széles, mint Erdély, és mind a talaj termékenységet illetően, mind pedig a fekvés kellemességében kiválóbb, mindazonáltal Erdély a lakosság sűrűségében és fallal körülvett városai számában messze felülmúlja, benne ugyanis sok és nagy erődítmény van a törökök és a tatárok gyakori támadásai miatt. Márpedig a moldvaiak a törököknek és a tatároknak évi adózásra kötelezettek, velük közös kapcsolataik vannak, és annyira nyugodtan kapták meg a biztos békét, hogy bármilyen időben, akár éjjel, akár nappal az utas teljes biztonságban járhat arannyal és drágakövekkel megrakva is, noha a kezében lévő boton kívül más fegyvert nem visz magával. Ezt magam is nemegyszer tapasztaltam, amikor éjjel elhagyott helyeken megleptek a sötétben törökök, tatárok és kozákok, lovagolva keresztülmentek táborunkon, és mégis, senki közülük nem viselkedett ellenségesen, sem nem rémített meg túl hangosan beszélve. Azonban kérdezve és felelve, amiből megtudták, kik vagyunk, jó békében hagyván minket, elmentek. Elég volt nekik megmondani, hogy a magyarok papja vagyok és hogy Jassiból jöttem, amely városban van Moldva fejedelmének állandó székhelye.

Ez a föld annyira termékeny, hogy sem a magyar, sem az erdélyi nem hasonlítható össze vele: a földnek ez a termékenysége kétségtelenül annyira lustává teszi a lakosokat, hogy egyesek minden fáradozás nélkül szeretnék a föld összes gyümölcsét összegyűjteni, mivelhogy kis szorgalommal a gabona minden fajtájából oly sok terem, hogy alig tudják eladni, hacsak nem az idegeneknek. Jó borokban is bővelkednek, a sör nagyban folyik. Ismeretlen náluk ősszel vetni vagy szántani, hanem a meleg tavaszban csak egyszer, húsvét körül, de akkor is úgy látszik, mintha nem is szántanának, csupán a földet ássák, mégis a korán megérő vetést már júliusban aratják.

Rozs nem mindenütt van, és nem is bőséges, igen nagyon bővelkednek búzában, árpában, zabban, és főképp kölesben. Ezt módfelett élvezik az oláhok, melyből saját inyüknak igen ízletes, mások számára ízetlen lepényeket készítenek, és rendszertelenül apróra törik. Sóbányákban nagy a bőségük. Vannak arany, ezüst és egyéb fémerek is a különféle előhegységekben, de ezeket nem merik művelni, félvén attól, hogy a török őket leigázva állandó fáradozásokkal kizsákmányolnák teljesen a tartományt.

Igen nagyszerű lovakat táplál ez a föld, szarvasmarhákat és juhokat oly nagyokká növel, hogy mesébe illőnek tartaná az ember, hacsak nem látná valójában saját szemeivel. Moldva legelői igen kiválóak, aki azt meg akarja látni, a valóságban nem fog csalódní. Vadakban és madarakban bővelkedik, állóvizekben és halastavakban felülmúlja a többi tartományokat, innét a hihetetlen mennyiségű hal. A hegyek nem gyakoriak, de az igen kedves és kövér dombok alkotják csaknem az egész vidéket. Méz is annyi van, hogy némely helyeken a hajnali harmathulláskor érzik a méz édessége. Négy hajózható folyója van, melynek nevei: Beszterce, Moldva, Szeret és Prut, melyek a Dunába folynak, maga a Duna és a Dnyeszter pedig a tartománnyal határos folyók. Nem hiányzik a sok patak és forrás, melyek a hegyek és a dombok lejtőin fakadnak. A pusztákban lévő kutakban igen hideg a víz gyakran, a berkek az árnyékuk kedvességével pihenésre hívnak, az út és a rétek a virágok színpompájával ékesítettek, máshol pedig a gyümölcsök bőségével megrakott almaerdők, a mezők terméssel telve, az erdők fái karcsú növésükkel és zöldellő lombzatukkal gyönyörködtetők.

Ha valaki a pénzt illetően akarna érdeklődni, ebben a Moldva tartományban azt nem vernek, azonban mégis bővelkednek ebben a lakosok, és pedig inkább ezüst- és aranypénzekben. A pénznek ezt a bőségét a közel és távolban lakó népekkel való kereskedés adja. Itt az eladóé az első kérdés, vajon milyen pénzzel fizet a vevő? Ha tiszta az ezüst és az arany, akkor egyszer fizet, ha nem, akkor kétszeres a fizetés.

Ezt a földet lakó polgárok oláhok, magyarok és német szászok, nagy az örményeknek és a bolgároknak a száma is, ezenkívül lengyelek, törökök és zsidók is elég sokan vannak, de ezek mint kereskedők és iparosok, a többi polgártól eltérő életmódot folytatnak. Nem hiányoznak a tatárok sem, akik a fejedelem és az előkelők udvarában zsoldért szolgálnak. Az oláhok, a magyarok, számos szász, inkább barbárok az erkölcsökben, semhogy keresztényeknek látszanának: és mintegy egyedül a nyelvben és a vallásban különböznek a tatároktól. És amikor ezt valahányszor a szemükre vettem, vállukat vonva és lesütött szemmel felelték: így oktattak minket a régebbi évektől a mostani időkig, miért nem jönnek olyanok a mi hazánkba, akik azután jobb erkölcsökre tanítanának minket. Ha a magyar és a német keresztények együtt élnének a tatárokkal, vagy együtt étkeznének, akkor az élelemben, ruházatban, életmódban nem fog látszani köztük semmi eltérés, csupán az, hogy a keresztény szóban vallaná be, hogy ő keresztény.

Moldvában minden oláh schismaticus, a magyarok és a szászok katolikusok, a katolikus hitet ebben az országban magyar hitnek nevezik, és az a pap, legyen akár német, akár lengyel, az a magyar hit papja. Csupán csak hallották Luther és Kálvin nevét, és olyan erős a katolikusok buzgalma, hogy az Erdélyből vagy máshonnan jövő eretnekek még Luther és Kálvin nevét sem merik említeni, mert különben abba a veszélybe kerülnének, hogy még a gyermekek és az asszonyok is megtámadnák őket, és botokkal, valamint kövekkel megkapnák a megérdemelt büntetést. Sőt még az olyan katolikus papot sem tűrik, aki ágyastartó, vagy pedig túlságos nagy barátságot mutat az asszonyokkal szemben, mert az ilyenek, amint a tiszteletben megőszült öregek állítják, rossz példával elrontják a fiatal kort is.

Továbbá ebben a tartományban ebben az évben, 1644-ben csak négy világi pap van, akik közül három annyira műveletlen, hogy alig tudják olvasni a misét. A negyedik Magyarországon és Erdélyben igen híres tanító volt a kálvinistáknál, azonban később a mieinktől megtérítve Bákóban apostoli életet folytat, és a körülötte lévő falvakban mindenki épülésére szolgál. Erről a Gyergyai Boldizsár nevűről azt vallom, miután láttam őt csodálatos szegénységben, türelemben és alázatosságban buzgólkodni Isten dicsőségének előmozdításában, elszégyelltem magamat magam előtt. Én ugyanis a Társaság keblében nevelődtem, ő pedig csupán az utódok beszédeit használja, ő az embertársai üdvösségének kereséséhez csupán hallott vagy olvasott, én az életszabályt önként kaptam meg a fogadalmakkal, ő papságának célját nem kapta meg, amikor barátait, rokonait és hazáját elhagyta, az időleges kényelmeségeket megvetette, és annyi buzgalommal látott neki ismeretlen földön embertársai üdvösségének; de nekem a hivatásomnak a célja különböző helyeket végigjárni, és élni a világ bármelyik részén, ahová az Isten keze visz és ahol remélhető a lelkek üdvössége. Mekkora kell lennie az én zavaromnak az Isteni Fölség színe előtt, a szentséges Szűz Mária előtt, az összes mennyei lakók előtt, amikor lelkiismeretem fogadalmakkal kötött le engem, és mégis megfedd a számos hibáért? Ez egyedül van Moldvában, a mieink térítették meg Magyarországon, ő szóban és példával mindenkinek épülésére szolgál, és másokat a magasabb kegyelmi ajándokok elnyerésére indít; a többiek meg fosztanak, nem építenek.

Vannak ezeken kívül többen szerzetesek is, már kevesebben mint nyolcan, ezek közül egyesek egy vallásos társulattól vannak, és úgy hívják magukat: elhárítók (defensores), mások pedig Itáliából, az Apostoli Misszió címe alatt működnek farkasok módjára, ugyanis bűnös életükkel

és romlott szabályukkal (szerencsétlen népség!) vagy a vétkezésre vezetnek, vagy pedig a szakadárakhoz való elveszéshez. Némelyek közülük úgy terjesztik a hitet, hogy ígényt tartva bűntársaikra, nem veszik azt bűnnek a pap részére, ha élvezi a házasságtörést: azonnal készen van a magyarázat, mivel a pap stb. szent személy, és tudja az Istent magáért és másokért könyörögve megengesztelni, és ezért a másik úgy ítél, hogy a részegség sem bűn a pap számára: ezek után nem érvényes a gyóntató feloldozása, hacsak a gyónó részéről nem járul hozzá a fizetés, és az áldozás sem gyümölcsöző, ha nincs pénz. Néhány évvel ezelőtt két szerzetes olyan kiváló módon haladt előre, hogy a legszegényetesebben tértek át a török hitre. Hosszú volna felsorolni a veszekedéseket, a tivornyázásokat, a szent dolgokkal és a szentségekkel való visszaéléseket, harcokat és undokságokat hasonló szerzetesek és azok részéről, akiket a hit terjesztésére küldtek, akik a hitet terjesztetni nem tudják, a hamisat megcáfolni nem akarják, akik nem ismerik a nyelvet, és nem is törekednek azt megtanulni, és többnyire igen rút élet példáját adják. Úgy látszik, hogy az isteni jószág a Társaságnak tartotta fel azt a munkát, hogy a keresztény fegyelmet a világ ezen részében helyreállítsa, és amikor ezt helyreállította, ugyanaz az isteni gondviselés az eddig elhanyagolt tatárokhoz és szkítákhoz is meg fogja mutatni a Társaságnak az utat. Ennyit a katolikus papokról.

Moldvában számos schismaticus pap és szerzetes van, és nem kevés püspök, akiknek az érseke mindig a fejedelem körül sűrög, mivelhogy ő annak az egyedüli bizalmasa a tanácskozásokban, aki azt meg meri inteni és korholni. Nagyon csodálkoztam azon, hogy ha egy schismaticus szerzetes vagy pap a népnek botrányt okoz, és ez a fejedelem tudomására jut, akkor sem az előbb említett püspök, sem pedig az érsek nem bünteti meg a bűnöst, hanem maga a fejedelem veti börtönbe, megbilincseli, és igen súlyos büntetésben részesíti. Ha pedig katolikus papról vagy szerzetesről jut valami a fejedelem tudomására, akkor az morog, és nagyon panaszkodik, hogy a római egyház vezetői az ő magyarjainak (így nevezgeti ugyanis a magyarokat) nem küld püspököt, mert ő maga azok papjaival nem rendelkezik, mivel azok nagyobb hatalomnak, tudniillik a római pápának vannak alávetve. Hogy milyen érzelemmel viseltetik maga a fejedelem a katolikus hit iránt, az kitűnik abból, hogy csupán a katolikus papok mentesek a tizedtől és az adóbecsléstől; a schismaticus papok és a szerzetesek pedig századot adnak és tizedet.

Ebben a tartományban sokan vannak remeték a hegyek legelrejtettebb barlangjaiban, örökké a sziklaüregekben maradva, anélkül hogy emberi tekintetnek kitennék magukat, kik nagyon szigorú életformát követnek, teljesen megtartóztatják magukat a húsevéstől, hüvelyes növényekből élnek, szőrzsákba öltözve böjttel sanyargatják magukat; és egyedül a mennyei dolgok szemlélésével foglalkoznak: nem tudnak semmit a görögök és a latinok közötti meghasonlásról, Krisztusnak és Keresztelő Szent Jánosnak életét utánozzák, elkülönülve az emberekkel való érintkezéstől, imádsággal töltik idejüket, és néha kétkezi munkát végeznek. A schismaticus szerzeteseknek továbbá saját imádságaik vannak, meghatározott órákban a templomban együtt énekelnek és imádkoznak, mindenkinek külön lakóhelye van az alvásra, a külön lakók számára közös az ebédlő és közősek a javak. Minden kolostort pedig a megfelelő szükségességekkel együtt meghatározott számú személyek számára építenek. Annyira tanulatlanok ezek, hogy legtöbbször ezen szerzetesek közül „inos-ego” jelentését sem tudják (ez Jézus üdvösséges neve), nem tudják, vajon Isten vagy ember; a népből is úgyszólván senki, hacsak azok nem, akik a magyarokkal vagy a németekkel gyakran vannak kapcsolatban.

Az előkelőket itt bojároknak nevezik, akiknek a helyzetük annyira szolgál, hogy ingyen, minden fizetés nélkül kötelesek gyakran meglátogatni a fejedelmet, és nem mehetnek el onnan addig, míg csak nem kapnak a fejedelemtől engedélyt a távozásra, aki pontosan megszabja az oda- és visszamenetel idejét, és ha a bojár nem tér vissza, pénzbüntetésben részesül. Egyetlen nagy úrnak sem szabad kőből lakóházat építeni, vagy pedig fából készített kúriáját akárcsak

gyenge fallal is körülvenni, sőt maga a fejedelem sem merészkedik kőházakat építeni erődítmény módjára, máskülönben a török lázadás szításával vádolná, és elkergetné; templomokat és kolostorokat csupán a fejedelemnek szabad emelni, azért így állandóan ezeknek az építésével foglalkozik. A népet hihetetlen módon sanyargatják az adóval, mert a töröknek, tatárnak stb. és a fejedelemnek is fizet, sem mód, sem szám nem tudja megfigyelni, hogy már hányszor rótták le az adót. De valahányszor és valamikor panaszkodnak, hogy személyekre való tekintettel mérlegelnének, nem törődnek azzal, van-e neki vagy nincs, mégis addig zaklatják különféle módon, míg csak a kapott kötelezettséget ki nem fizeti. Mindamellet ilyen nyomorúságos viszonyok között is vidámak ezek az emberek, összehozván ugyanis az adókat, amikor ünnephez érkeznek, közös vidámságban a korcsmába tódulnak, és itt nádsípokkal és lantokkal, zajongva inkább, mint énekelve, táncolnak, ugrálnak, tombolnak, hadonásznak, mintha az egész földkerekségen nem lehetne találni tökéletesebb egyetértést, mint az ő muzsikájukban. Sem falunak, sem városnak nincs megfelelő vendégfogadója, azonban minden egyes ház megszállóhely, és abban dicséretre méltók a moldvaiak, hogy a vendégeket ingyen fogadják, és a saját maguk által használt ételekkel bőségesen ellátják őket, különösen azt, aki családapa és ismeri a nyelvet. Az oláhok és velük együtt a katolikusok a pápa engedélyéből a régi naptár szerint ülik meg az ünnepeiket, csaknem mindazt, amit a római egyház általában ünnepel: azonfelül még néhány mást is, például Illés prófétát is tisztelik, ahányszor pedig neki ünnepe van, igen súlyos büntetés miatt a katolikusok is abbahagyják a munkát.

A fejedelem igen fényes udvaráról miért is mondjak sokat? Azt biztosan mondhatom, hogy igen kevés keresztény remeg tőle, akár a különböző népekből összeverődött előkelők számát, akár a fejedelmi ruhákat és pompát tekintjük. Udvari emberei az előkelő törökök, tatárok, lengyelek, magyarok olaszok, a moldvaiakon, görögökön, örményeken, oroszokon és bolgárokon kívül, és a számuk több mint tízezerre rúg, de ez csak hiúságok hiúsága! Jelentésemnek az a lényege, hogy kimutassam, milyen különleges szeretetet mutat a fejedelem a katolikusok iránt (mert hogy milyen élőlény a jezsuita, azt nem tudja), különösképpen bármily segílyt vagy mentességet kérnek tőle a katolikusok, akár a templomuk, akár papjaik számára, igen könnyen megkapják. Márpedig pártfogolja az udvarban Pált, ezt az előkelő fiatalembert, akinek megígérte, hogy fiatalabb leányát nőül adja neki (ezt mondják), erről a fiatalemberről pedig azt beszélik, hogy a Magas Portánál lévő velencei megbízottnak a fia. Mivel pedig a fejedelem gyóntatója ezt az aggályt eltávolítani nem akarta, hogy ő, aki a konstantinápolyi pátriárkától függ, saját leányát olyan úrnak adja feleségül, aki a római pápa alá tartozik: azt mondják, hogy a fejedelem így felelt a gyóntatójának: Vajon nekünk rossznak tűnt fel az ő hitük? Nekem, bevallom, mindenben tetszik. Van még két kisfiam, tanítsátok. (Bárcsak hozzánk adná nevelésre...!)

Most térjünk a városokra, melyeknek száma elég nagy, vannak, melyek nagyobb részben magyarok, Tatrosban, Bákóban, Huszban és sok faluban, továbbá más városokban is, mint például Barlád, Falseta, Román, nem megvetendő számban vannak magyarok, és mindenütt vannak templomaik. Szász város Kotnár, Bania és Nemz, de Szucsáva városában is vannak németek. Oláhországban meg nem határozott más városokban is laknak magyarok és szászok szép számmal. Azonban az említett tartományban nincsen fallal körülvett város, sem pedig erődítmény. Szucsáva város a fejedelem második székhelye. Galac híres kereskedelmi központ a Duna partján, Bulgária szomszédságában. Kotnár a kiválóságban a leghíresebb, és a német polgároknak a többiekénél gazdagabb városi életét nézve minden mást messzire felülmúl, különösen, ha a mieink életének kényelmességét nézzük. Valóban ez az egész tartomány főhelye, lakosságát, valamint kereskedelmi forgalmát és az országok útjainak összefutását tekintve, melyek Szkítiából, Lengyelországból, Erdélyből és Itáliából magából itt összehatalálkoznak. A város piactere igen széles, és minden áruféleségekben a leggazdagabb,

benne nincsenek évenként biztos napok, hanem minden hétköznapi, vasárnap is van piac. Az ünnepnapokon ugyanis csupán élelmet szabad eladni. Ez a város két nagy dombon fekszik, melyben több mint hétszáz ház van, melyek inkább kunyhóknak mondhatók, mert nincs fal körülöttük és semmiféle kerítés; noha gyakran keletkeztek a moldvaiak, tatárok és törökök között igen kegyetlen ellenségeskedések, ez a város mindig sértetlen és ép maradt. Ennek a városnak az ékessége a számos templom, szám szerint mintegy hatvan, és hét híresebb kolostor, azokon kívül, melyek a város mellett vannak. A katolikusoknak egyetlen templomuk van, amely mellett két házacska látható, a telek maga a templomra néz. Választási lehetőséget kaptam, vagy a házacska vagy a telek között, vagy akarhatom mind a kettőt is, csak maradjak náluk. Két, a hitlejlesztésről elnevezett szerzetes („de propaganda fide...”) a polgárok akarata ellenére működve, itt mindenki botrányára arra ítéltetett, hogy hagyja el a várost. És noha ezeket a szerzeteseket a polgárok világi papnak gondolták, mégis előbb a jövőbiztonság miatt az én jelenlétemben visszaküldték oda ezeket a szerzeteseket, ahonnan jöttek, és mivel nem hívták őket a nép beleegyezésével, erővel, botrányosan kényszerültek távozni. Csak ne jegyezzék meg azután ezek kiszáglásán, hogy én a Társaság embere vagyok, és bepanaszoljanak gonosz módon a Hitlejlesztés Szent Kongregációjánál, hogy a jezsuiták az ő munkájukat akadályozzák, és annak a gyümölcseit ők szedik le. Alig lehet elhinni, hogy az embereknek milyen sokasága él itt Ázsia és Európa közeli országaiból. Itt egyes oláh mágánusoknak saját lakóházaik vannak, a polgárok házainál tisztességesebbek. Itt sok oláh és örmény iskola van, melyekben nem tanítanak más bölcsességet, csak az írást és olvasást...

Úgy látszik, hogy a moldvai fejedelem a lelkét adja a Társaság ezen munkájához, és mégsem tudom, hogy miért nem hívja ki ide mintegy a maga számára a Társaságot, noha kétemeletes, kőből készült, nagy terjedelmű új iskolákat épít, hogy ugyanolyan rendben oktassák tudásra és erkölcsre a moldvai ifjúságot, mint ahogyan a római hit mesterei alakítják a fiatalságot. Hogy a fejedelem jobban elérje szándékát, Kievből, Ruténia fővárosából négy fiatal bölcséletmestert hívott meg, akik nálunk, Litvániában színlelvén a katolikus hitet, megcsalták azt. Ezekkel a fejedelem kezdetben néhány iskolát indított be, azután megnyitotta a többi is, ahol erre szükség volt, és nem szándékozott kímélni a költségeket. Ráveztetett a fejedelem példával néhányat az iskola szükségességére azok közül, akik az udvarában a többiek előtt az ő tetszésére hűségesküt tettek. Noha némelyek ezek közül csupán grammatikát, mások pedig mondattant és poétikát hallgatva végeztek, mégis bölcsességgel és okossággal a dolgok intézésében kitűntek, s nagyobb jelentőségű dolgokat bíztak az ilyenre mindig. Többek között van a nagyszamos Georgius Kotnarszki úr, szülővárosáról, Kotnarról elnevezve, jó katolikus és a fejedelem titkára, akit polgári szülők alacsony helyzetéből a fejedelemnek tett szolgálatok révén annak udvarában igen magas tisztségre emeltek a képességei. Ennek azután titoktartás terhe mellett kinyilvánítottam, hogy ki vagyok és honnan jöttem, és hogy milyen célból vagyok Moldvában. Amikor ezt megtudta, először is hálát adott Istennek és nekünk, kijelentette, hogy kéri a Társaság atyáit akár Lengyelország, akár saját maga számára, hogy ez a misszió szívügyük legyen. Azonban neki bizonyos nehézségek miatt, melyeket bizonyos dolgok tisztessége és elkezdése magával hoz, csendben kell maradnia. Tudomásomra hozta, ahogyan azt megértettem, hogy egykor kérte a felvételét a Társaságba, de gyenge szemei miatt, amely baj most is megvan, nem vették fel. Úgy látszik, hogy ez a lélek még mindig megvan benne, mert nőtlen életet él, mint aki még nem döntött; beszélgetésben, étkezésben, az érzékek fűkezésében valamiféle vallási fegyelem érezhető nála... Sokat beszélt nekem a lelkek iránti buzgalomtól lángolva, és többek között bizalmasan közölte velem a következőket: „Ha a Társaságnak szándéka van Tatárországba hatolni, ezt nekem előmozdítani nagyon könnyű lesz, ugyanis a tatárok mostani királya az elődjétől száműzetésbe kényszerülve sokáig lakott a házamban, akit én igen nagy jóakarattal, békésen és bőkezűen támogattam: ő még ez időtől kezdve ígéretekkkel kötelezte le magát, hogy tudniillik mihamarabb meg akarja szerezni a kormánypalcát,

és ha azt megkapta, nem fog megfélemlkezni arról, hogy ezt jelezze nekem: állta az ígérését, és nem mulasztotta el követek és levelek által az emlékeztetben felújítani ígérését, hogy jelezzem neki, mit kívánok tőle, sőt mindeddig bizonyos jelzett ügyre mindig készenlétben tartja kegyelmét. Tehát bármit is kérhetek Tatárország királyától, azt szívesen, jóakarattal igyekszik végrehajtani, s én semmit sem kívánok jobban a lélek üdvösségén kívül, mint hogy Moldvában és Tatárországban virágozni láthassam a Társaság atyáit.” Ezután ujjával mutatta, íme, a mi fejedelmünk mekkora műveletet indított el, hogy a legalacsonyabb iskolától elkezdve minden osztályban a moldvai fiatalság a Társaság atyáitól nyerje az oktatást: milyen remény sugárzik itt arra, hogy az iskolázást átadják az atyáknak, ha előbb az atyák elkezdi tanulmányaikat, és üdvözlésekkel, valamint barátságos cselekedetekkel a fejedelem, az érsek és az apátok lelkét megnyerik.

Ezek után én a Társaság nevében hálát adtam, és megígértem, hogy mindent feletteseim tudomására hozok, mert ami engem illet, nem tudok és nem is akarok semmit tenni. Amikor ezt megértette, és látta a szerencsés kezdetet, akkor kijelentette, hogy türelmes lélekkel fog várakozni. A dolgok ilyen állása után megtanácskoztuk, hogy milyen házaink lesznek, kell-e lakni kunyhókban azután, hogy milyen lesz az élet fenntartása, milyen célszerűségek kellenének, hogy a lelkek üdvösségére gyümölcsözőbben dolgozhassunk? A titkárt nem szabad minden aprósággal zavarni, mert jóakarátát egyformán kell használnunk: a nép nagyon kimerült a végrehajtásokban: ezért valaki igyekezhetne jobb védőt találni, aki a moldvai fejedelemnek a mieinket ajánlaná: ilyen Russia kiváló vezére, Koniecpolsky Lengyelország mezei generálisa, aki igen jó barátságban van Basiliussal, Moldva fejedelmével, akinek ajánlására épülnek a mieink számára azok a lakóhelyek, és gondoskodik arról, hogy az élethez a szükségesek biztosítva legyenek. Mindezt pedig a kitűnő Koniecpolsky nem vonakodott megtenni a lengyel atyák kérésére, mivel ő a mieink iránt a legjobb hajlandóságot mutatja, a mieinkkel való beszélgetéseket nagyon élvezi, és ő az alapítója a Barban lévő kollégiumunknak. Azonban némely okok fennállnak, melyek az ellen szólnak, hogy ezt megtegyük: - 1. A fejedelem jóindulata sok ellenséget szerezhet nekünk, ugyanis az érsek a püspökökkel, főapátokkal és kalugyerekkel együtt ellenünk fordul azonnal a mi bejövételünk kezdetén, mivel pedig olyan nagy kegyben vannak a fejedelemnél és megbecsülésben a népnél, amit megtehetnek ellenünk, azt nem fogják elmulasztani, így tehát az ő hamis kitalálásaikkal, ha nem is gyűlöltekké, de legalábbis gyanúsakká tehetnek minket a fejedelem előtt, mert ő is fél ezt illetően. Jobb tehát alázatosságban és türelemben bízni, és maguknak a főapátoknak a jóindulatát jó eszközökkel megnyerni, törekedve a közös jóra, nem pedig valamiféle magánhaszonra, hogy úgyis az Isten dicsőségét és az örök üdvösség szeretetét belevigyük az emberek lelkébe. - 2. Ha Russia hercegének közbenjárására Moldva fejedelme valamiféle jótéteménybe részesíti a mieinket, akkor vagy ezek között, vagy közülük másokkal viszály keletkezhet, amint ez gyakran megtörténik, ha Moldva fejedelme engesztelhetetlen ellensége lesz a lengyeleknek, akkor abban az időben meg fog emlékezni az, bárki is legyen, hogy mi a lengyelek iránti tekintetből szilárdultunk meg, és az ő erejük miatt történt ez vagy az, és mivel már elmúlt a régi barátság, a lengyelek iránti megvetés miatt a mieinket vagy kiűzik, vagy legalábbis zaklatják. Biztosabbnak látom tehát, hogy úgy kezdjük a munkánkat, mintha nem ismernénk a lengyeleket, ha a nép előtt ismertek révén telepedünk le úgy, hogy Moldva előkelőinek segítségével szerezzünk előjogokat: a nép ugyanis marad. Mindazonáltal, ahol már jól gyökeret vertek a mieink, ott nyugodtan kérhetem nagyságos Koniecpolsky ajánlását, hogy a moldvai fejedelem irántunk való kegyelme ne alapozódjék a lengyel barátságban, mert ha valamit hoz is nekünk a pártfogás, ez úgy látszana, hogy inkább a magyar nép iránti jóindulatból adná számunkra mindezeket. Az élet fenntartásának módja pedig legyen az alamizsna, melyet az egyik vagy másik évben a szomszédos keresztény országoktól kell kérni,

hogy Moldva úgy gondolhassa, mi nem a gyönyörűséget, hanem az ő lelkük üdvösségét áhítottuk: a lakóhely kezdetben szűk lesz, de az égietek tekintve a legjobb.

Ennyit igen röviden Moldváról, ahonnan a Tatárországba menők számára az első legkényelmesebb hely Csöböröcsök városában lesz, a tatárok királyának az uralma alatt. Itt a lakosok nagy részben magyarok. A gazdatiszt is magyar és jó katolikus, aki hivatalánál fogva gyakran megy a túlsó Tatárországba: itt időzik néhány napig Szent Ignác atyánk ünnepén is. Maga a nép, mint a tisztítótűzben szenvedő lélek, siralmasan nyöszörög, könnyörüljetek rajtunk, könnyörüljetek rajtunk legalább ti, barátaink, a keresztények, és küldjetez nekünk papot, mint egy második megváltót. Nem akarok többet mondani Tatárország igen pusztá tartományairól, mert még Moldva sincs a kezünkben, mellyel előbb találkoznak a keleti Tatárországba utazók. Az a legalkalmasabb erre a munkára, aki ismeri az oláh, magyar, szász vagy német és az olasz nyelvet. Az olasz nyelv tudása azért szükséges, mert a fejedelem udvarában számos olasz időzik, akik a „de Propaganda Fide” címmel ellátott szerzeteseket támogatják, és ezért a Szent Kongregációtól kívánják az olasz nyelv ismeretét. Azután az oláh nyelv megromlott olasz, és aki igyekszik, két hónap alatt kényelmesen megtanulhatja az oláh nyelvet. Melyet ha megtanulta, sokat tud dolgozni, még akkor is, ha más nyelvet nem tud: kívánjuk, hogy az Istent több nyelven dicsérjék és Jézus neve minden nép nyelvén dicsértessék. Ámen.

A Rómából és Itáliából jövőknek egyenes és kényelmes út nyílik, mely Magyarországon és Erdélyen keresztül vezet, amennyiben ott békesség virágzik: Lengyelországon keresztül nagy a kerülő, és igen kényelmetlen az út a nagy költségek miatt. Törökországon át rövidebb az út, de teli veszélyekkel.

(Domokos Pál Péter fordítása latinból.)

Codex Bandinus

(1646-1648)

MOLDVA TARTOMÁNYÁNAK LELKI JOGHATÓSÁGUNK ÉS GONDOZÁSUNK ALÁ RENDELT ÖSSZES RÓMAI KATOLIKUS SZERTARTÁSÚ EGYHÁZAINAK ÁLTALÁNOS MEGLÁTOGATÁSÁRÓL SZÓLÓ JELENTÉS

az íróknál alig vagy ritkán megtalálható némely moldvai dolgok hozzáfűzésével, amelyet Szentséges Urunknak, X. Ince pápa Őszentségének, valamint a de Propaganda Fide kongregációja főméltóságú és főtisztelendő Bíboros Urainak, az én szeretett Patronusaimnak és az Apostoli Szék főméltóságú Elöljáróinak ajánlom: én, Szkópiából való Bandinus Márk testvér, Szent Ferenc szeráfikus atyánk Bosznia-Argentínabeli rendtartományának obszerváns minorita alumnusa, az Isten és az Apostoli Szék kegyelméből és engedelmeiből Bolgárország Alsó-Misia tartományában Marcianopolis főegyházmegye érseke és az említett Bolgárország ugyanazon Misia tartományában fekvő Dorostorum és a Fekete-tenger melletti Szkítaországbeli Tomis, valamint Moldva alázatos és méltatlan adminisztrátora, aki az úr 1646-ik évében, október hó 19-én, bár majdnem állandóan gyenge egészségi állapotban és betegen, de nagy odaadással kezdtem (látogató utamat) és be is fejeztem, (tapasztalataimat) hűségesen és pontosan leírván, a moldvai Bacoviában, érseki székhelyünkön, az Ur 1648-ik esztendejében, március hó 2-án.

ELŐSZÓ

Szentséges Atyám és Főmagasságú Bíboros Uraim! Mielőtt a moldvai egyházak igaz és őszinte leírásához és a mi látogatásunk elsorolásához hozzáfognék, egyszerűen és őszintén, palástolatlanul leírva, tudomásodra kívánok hozni Neked, Szentséges Atyám, ki a római katolikus szentegyház kulcsát áldáshozóan és éberséggel tartod, s Nektek, a római szentegyház főmagasságú és főtisztelendő Bíborosainak, akik az Istentől Szentatyánkra bízott nyáj élén állotok, némely olyan dolgokat, amelyek a török földről Moldvába irányuló nyomorúságos és minden útravaló nélkül történt elindulásunkra, Bolgárországból való kimenetelünkre, a Dunán való átkelésünkre, a valachiai Tergovist városába való érkezésünkre, és végül Moldva fővárosába, Jassiumba való jutásunkra vonatkoznak, s tudomásulvételre és figyelemre méltó dolgok. Az tudniillik, hogy mily tisztelettel, mily pompával, mily fénnel és nemeslelkűséggel fogadják a hitetlenek országában és tartományaiban az Általad küldött és rendelt főegyházi elöljárókat, és miként élnek ők, legfőképpen azok, akik a mi katolikus vallásunkat szünet nélkül való fáradhatatlan munkával derekasán terjesztik, életük kockára vetésével védelmezik, és a hitet fenntartják. Először tehát legyen szó a mi nyomorúságainkról, sanyarúságainkról, némit hallatva a mi és a mi egyházunk szegénységéről és nincstelenségéről. Ezzel fel is veszem e jelentést tevő irat fonalát.

BEVEZETÉS

1. Mi, az Isten és az Apostoli Szentszék kegyelméből és jóindulatából, minden arravalóságunk érdeme nélkül, érsekké való szenteltetésünk feladatának elvégzésére az örökké tiszteletreméltó emlékezetű Szentatyának, VIII. Orbán római pápának okirataival, a bulgáriai Chiprovacból, a mi bosnyákországi tartományunkba, a török fennhatóság alatt álló Orlova városába akartunk nagyobb kényelem és a szomszédság okából Nagyboldogasszony ünnepére átmenni, de kitűzött célunkat a nagy félelem és fenyegető veszélyek miatt, melyek a kereszténység közös ellensége, a török részéről minden keresztényre, de főképpen az e monostorban és e vidéken lakó szerzetes atyákra nézve keletkezhettek és támadhattak: inkább elhalasztottuk augusztus 12-ére, mely pünkösöd után a 14. vasárnap volt, hogy Cresseviben Szent Katalin szűz és vértanú kolostorában hajtsuk végre azt. Az előbb említett hónapban és napon méltóságos és főtisztelendő chiprovaci bolgár Deodat Péter szófiai érsek úr révén, s két más püspök segédlete mellett, amint szokás, felszentelésünkhöz rendesen és törvényesen hozzá is jutottunk.

Az azt követő napon, az említett veszélyek miatt, az érsek úrral kénytelenek voltunk haladék nélkül visszatérni Chiprovacra, az ő székhelyére, hogy onnan indulhassunk a mi moldvai tartományunkba. De visszatérve Chiprovacra, az itt fellépett ragályos betegség miatt semmi nyugalomunk és lelki felüdülésünk nem volt, s hamarosan, szomorúan és lesújtva, Selesnába kellett menekülnünk. Selesnában, a minorita testvéreknél nem kis időt töltöttünk a kíséret és a főpapi ruha hiánya miatt, mivelhogy ezt az említett érsektől egészen szakadozottan és elrégültten, s csak bizonyos időre kaptuk kölcsön, kivéve a keresztet és mellkeresztet, a kelyhet, a patenát, a sarukat, a gremiálét [díszruhát] és a püspökök szertartáskönyvét. Ezt a felszerelést a múlt év szeptember utolsó napján a szófiai érseknek tulajdonába visszajuttattuk, mert augusztus 18-ától ez ideig naponkint, csaknem szünet nélkül, láz és egyéb betegség sanyargatott. Visszaküldöttük azt, nehogy a mi halálunk következtében, melytől nagyon félünk és még most is félünk, az az egyház kárt szenvedjen. Mi pedig úgy maradánk minden főpapi dísz nélkül, szűkölködve és elhagyatva, s emiatt aztán főpapi funkciókat teljességgel nem végezhattünk, hozzá még szegények voltunk, és nincstelenségünk ezek beszerzését nem engedte meg. E

szegénységünk és nyomorúságos helyzetünk megítélését főmagasságú uraságtokra bízuk, és azt is, hogy arról komolyan gondolkozzanak.

2. Október 2-án Selesnából Clisuára mentünk, s itt hasonlóképpen a Szent Ferenc-rendi minorita atyáknál volt szállásunk, ahol az atyák nagy szeretetében töltöttük az éjszakát. A következő nap, amely a hónap harmadika volt, előbb szentmisét hallgattunk, majd reggelizés után útnak indultunk titkárukkal, Parcevich Péter bolgár pappal, aki Orbán pápa növendéke volt, úgyszintén két cseléddel és két barommal. E hosszas veszedelmes utazásra nem volt több pénzünk 10 császártallérnál, ezt is úgy kértük kölcsön nagy nehezen, s vissza se adtuk. Ennélfogva csak a reményre és az isteni gondviselésre bízva magunkat, néhány chiprovacival, akik irántunk való tiszteletből és szeretetből hozzánk csatlakoztak, a Duna gázlójához érkeztünk, ahol Istennek és az ő legszentebb anyjának ajánlva utunkat, kíséretünktől szívélyesen búcsút vettünk.

3. Október 4-én a Dunán való átkelőhelyre jutottunk szerencsésen. A révfőnök jelen volt, személyünk állapotát tudni akarta, s mi azt mondtuk neki, hogy kereskedők vagyunk, holmi árut szállítunk Tergovistére, de ő szorgosan firtatta, hogy miféle áruk azok, és mindenáron kutatni akart, de nem engedték meg a kutatást, nehogy meglássa a főpapi felszerelést, hanem inkább, ha nehezen is, de békességgel pénzbeli megállapodást létesítettünk, és a 10 császártallérból a vámért és szabad átmenetért nyolcat odaadtunk. Így nekünk csak kettő maradt a további utazásra, s ha isteni gondviselésből és saját veleszületett jóságából kifolyólag bizonyos József nevű francia kereskedő gondviselésszerűen elő nem kerül, és minket mind pénzzel, mind szekérrel meg nem segített volna, és Tergovistig minden szükségeseket nem szolgáltatott volna, mi, mint a nyelv és tartomány és szokások nem ismerői, nyomorultul elvesztünk volna.

4. Végre e hónap 12-én Istentől vezérelve Transalpinia [Havasalföld] fővárosába, Tergovistébe jutottunk, egészen kimerülve és elfáradva. Valachia kegyes fejedelme ezt meghallva, bő porció kenyeret, bort, húst, gyertyát s a lovak számára szénát és zabot adatott és juttatott mindennap. A folytonos nagy esőzések miatt kihallgatásra csak az eső elállása után jelentkezhettünk nála, mit négy nap múlva egy vasárnapon nagy kegyesen meg is kaptunk tőle. Méltóságos és kegyességes fejedelem termébe belépve, alázattal üdvözlöttük, és irántunk való jószívűségét megköszöntük.

5. A méltóságos és kegyességes fejedelemnek hálánkat nyilvánítva, titkáruink, Parcevich Péter nemcsak okosan, hanem barátsággal is, latin nyelven szónokolni kezdett az én nevemben a fejedelem és főemberei előtt, és a kegyes fejedelemnek, valamint tartományának, a minden jónak adójától minden jót és áldásosat kívánt. Az örvendező fejedelem és az összes főurak ez új és szokatlan dolgot bámulattal hallgatják és csodálják. A katolikus titkár, a lengyel és latin nyelv tolmácsa a fejedelem oldalánál állott, kit a beszéd elhangzása után a nagylelkű fejedelem egész vidáman és derülten, kíváncsian kérdezte ily képpen: Csze dzicse?, azaz: mit mond? Erre a lengyel titkár a beszéd egész sorát oláhul pontosan magyarázá. Ekkor a kegyes és emberséges fejedelem nagy köszönetet mondott, s addig nem ült le, míg mi előbb le nem ültünk. Ezután nagy kegyesen beszélni kezdett velünk, és a mi Szentséges Római Pápánk boldog és szerencsés állapota felől tudakozódott, mire az ő főpüspökének jelenlétében ezeket mondtuk: mi két évvel ezelőtt voltunk Rómában, most pedig Őszentsége Orbán pápa rendeletére török földről jövünk, a moldvai egyházak kormányzására és adminisztrálására.

6. Még véget sem ére a társalgás, mikor egy oláh pap egyházi embereivel és énekes gyermekekkel, maga előtt kereszttel, füstölővel, tömjéntartóval, szenteltvízzel, a görögök szokása szerint való papi ruhákba öltözve, amint ünnepnapokon szokásos, a méltóságos és kegyes

fejedelem termébe lép. A méltóságos fejedelemnek és az összegyűlt főnemeseknek kellő szertartások között illő tiszteletet adnak.

7. Ekkor feláll a metropolita, és átveszi a szerpaptól a bazilis virágból csinált hintőt, meghinti a jelenlevőket, azután veszi a keresztet, s az ott állóknak, elsősorban a fejedelemnek csókolásra nyújtja, de a nagylelkű fejedelem nem akarta addig megcsókolni, sem szenteltvízzel meghintetni magát, míg minket a metropolita előbb meg nem hintett. Ennek végén visszaadva a keresztet és szenteltvízhintőt a fődiakónusnak, a metropolita Izsák pátriárka módjára keresztbe tett kezekkel a főurakra és az egész tartományra bőséges áldást mondott. Erre a jámbor fejedelem érsekével és a főurakkal együtt harangszó mellett legott templomba ment. Mi a miénkbe, ahol a tisztelendő minorita misszionárius atyák minden lelki előhaladás nélkül laktak, ami nagy és hihetetlen botrányt és megütközést kelt, nemcsak a méltóságos és kegyes fejedelem és a főurak, hanem mindenki szemében, amin mi legkevésbé sem épültünk, hanem a legnagyobb mértékben megbotránkoztunk. A szerafikus szerzet [Szent Ferenc-rend] iránt való tiszteletből az esetet hallgatással mellőzzük.

8. Ama napon, mikor Tergovistból Moldvába indultunk, másodszor voltunk már kihallgatáson a kegyes fejedelemnél, melyen köteles hálánkat kifejeztük, és gyarló voltunk szerint nagy alázatossággal búcsút vettünk. Ő udvarából való kijövetelünk előtt bőkezűségéből és nagy-lelkűségéből kifolyólag, mellyel természeténél fogva bír, kegyét és készségét a legodaadóbban és legszívélyesebben felajánlja és ígéri, nemcsak erre az időre, hanem az Apostoli Székre való tekintettel egész életidejére.

9. Kijőve a méltóságos fejedelem palotájából, alig léptünk be szállásunkra, íme a kegyes és nagy emberbarát fejedelem katolikus lengyel titkára, aki a katolikus egyház főpapjait nagy tiszteletben tartja, a méltóságos fejedelem személyzetével és a fejedelem ajándékával utánunk jön; ti. szakadozatlan selyemruhával, 10 arannyal és violaszín bársonyruhával titkárunk részére, jogos és szabad menetlevéllel, ehhez járul még ételnek, italnak Iassiumig való ingyen és bőkezű szolgáltatása, nemkülönben lovak és szekerek, helyről helyre a szükséges kíséret kijelölése, s mindez írásba foglalva. Ezt kaptuk anélkül, hogy kértük volna.

10. Végezetül a méltóságos fejedelem említett titkárának és általa a fejedelemnek teljes szívből megköszöntük a legalázatosabban, és amint tőlünk kitelt, üdvözlöttük. A titkár pedig, miután válaszukat megkapta, és a legszívélyesebben adott áldásunkat vette, magát és legkegyesebb urát szent áldozatainkba és imáinkba ajánlotta, s eltávozott. Elmenetele után mindjárt asztalhoz ültünk, vidáman és örvendezve megebédeltünk, ez idő alatt poharainkat a tartomány szokása szerint a fejedelem és főemberei hosszú és boldog életére s az egész állam jólétére s fennmaradására üritettük, áldásos kívánságok közepette. Alig ért véget az ebéd, íme a nagykegyességű vajdától küldve kocsik és kocsisok érkeznek. Dolgainkat tehát jól elrendezve és a kocsikra felhelyezkedve, e nap estefelé Isten akarata szerint Tergovistból szerencsés kezdettel Moldvába indultunk.

11. Az új naptár szerint október 21-én Iassiumba érkeztünk szerencsésen, a mi plébániai házunkhoz, ahol örömünk gyászra változott, és citeránk síróbb hangjára térült. Az említett plébánialakot ugyanis olyan kinézésűnek találtuk, hogy nem egyházi épületnek látszott, hanem inkább korcsmához hasonlított. A szent épület körül semmi kerítés, minden tárva-nyitva, nemcsak a bármi nembeli és állapotbeli embereknek, hanem a barmoknak is. A kis plébánia templomra néző alsóházát a lengyelek nemcsak hogy elfoglalták, hanem el is tulajdonították, és bordélyházzá változtatták. A felső ház, amint mondtuk, kezdet óta plébánosi székhely volt. Azt, ahol néhány éve a tisztelendő minorita misszionárius atyák laktak, hibásan nevezik, mindenki nagy botránkoztatására, konventnek. Három szobája van, melyek közül csak egy volt nagy önmegtagadás mellett lakható. A kertben kút, de mindenfelől szabadon, mocskos-

ságokkal és behullott állatokkal elundorítva. A háztető korhadt deszkákkal fedődött valamikor, a hulló esőt nem gátolá. A gerendákból való falakon rések, a szekér- és gyalogút a ház mellett, s az udvar a járókelőknek trágyadomb képét mutatá. Ide s tova tekintve, és semmi jót sem látva, csak sóhajtozánk.

12. Végre a közismert Gáspár, minorita atya és a moldvai misszionáriusok viceprefektusa tisztességes szállással és emberségesen fogadott, vacsora alatt tőle kitelhetőleg traktált. E vacsora alatt a tisztelendő Gáspár atyától tudakolni s kutatni kezdtünk: vajon található-e Moldva méltóságos és nagykegyességű fejedelmének udvarában valamely katolikus vagy szakadár férfiú, kinek segítségére és támogatására számíthatnánk a fejedelem előtt a mi egyházunk szorultságában és szükségleteiben? Tisztelendő Gáspár atya teketória nélkül kimondotta, hogy a méltóságos fejedelem írnoka és latin nyelvben tolmácsa: névleg Kuttnarski György az egyetlen katolikus a fejedelmi udvarban, akinek igénybevételét nem tanácsolom, mert kevély, irigy, romlott, hazug, ravasz, a mi szerafikus szerzetünknek gonosz ellensége és hallatlan üldözője, az anyatermészettől erre teremtvé, Istentől megjelölve, ami köztudomású mindenki előtt. Ezért éljen inkább valamely tudós zsidónak vagy bizonyos Barba nevű görög embernek közreműködésével, és ne a Kuttnarskiéval.

13. Gáspár atyának józan, sőt nagyon józan tanácsa nekünk a legkevésbé sem tetszett, hanem a katolikus vallás szempontjából Kuttnarskiban felette csalódásba ejtve őt: mint katolikust, jóllehet, amint mondták, csupán névleg az, a következő napon mégis magunkhoz hívtuk. Hívatva, mindjárt el is jött, és minket, ámbár színleg, de szívélyesen és udvariasan üdvözölt, és szólt hozzánk: szerencsés és áldásos járást-kelést kíván Moldvában. Beszédének befejezése s a szertartásosság elvégzése után, a mi és egyházaink szükségleteiről, a méltóságos fejedelemnél való kihallgatásunk kieszközléséről szólunk övele, s alázatosan esdeklünk. Mindenre a legkészségesebben ajánlkozik, és ígéri, hogy mindent örömet meg fog tenni. Mily becsapó s behálózó édesség és kedvesség! Bízva benne, és semmi színlelést nem találva az emberben, szívünk minden titkát feltártuk előtte, mint jó és jámbor katolikus előtt, nem véve észre egyáltalán, hogy mi lappang szívében. Ő a mi közléseinkből látva és megértve szándékainkat, búcsút véve tőlünk, abban a percben a méltóságos és kegyességes fejedelem udvarába sietett.

14. Ezután négy vagy öt nap múlva, a méltóságos fejedelemtől hívatva, kihallgatásra mentünk, aki megtisztelőleg és kegyesen fogad bennünket, és jobb oldalán az első helyre ültet. Akkor a méltóságos és nagykegyességű fejedelem nemcsak a legszívélyesebb, hanem a legbarátságosabb és legkegyesebb kihallgatásban részesít, és tartományába érkezésünket lekötőző módon szerencsésnek és áldásosnak kívánja. Végül a római pápa Öszentsége egészségéről és boldog állapotáról és az ő hozzája küldött levele felől tudakozódik nagylelkűen. Mi azt mondtuk, hogy a pápáról mit sem tudunk, sem Öszentségének hozzája intézett valamelyes levele nincs kezünknel, mert nem Rómából, hanem a Török Birodalomból jöttünk ide, a pápától küldve és rendelve a katolikus vallás zászlója alatt harcoló moldvai nép gondos felülvizsgálására. Fenséges Uraságodnak tudomásával és nagy kegyességéből biztosan hisszük, hogy fenséges Uraságod megkapta már Öszentsége levelét, amint írák nekünk Rómából; de ha a pápa hosszas betegsége miatt eddig nem is kapta volna meg, bizonyos, hogy minél előbb meg fogja kapni.

15. Ennek hallatára a méltóságos fejedelem nagy okossággal a türelem gyakorlására kezdett buzdítani, és nyíltan, teljes őszinteséggel feltárni és előadni a püspökök és már csak névleg szerzetesek hallatlan botrányait, végre nagy kegyesen megígéri, hogy a püspöki javakat, Trebes község épségét visszaállítja, és sok más egyebet fog adni, miket jelenleg teljesíteni nem tud, hanem csak Öszentsége levelének vétele után, mivel semmi biztosat nem tudunk Szentséged személyéről, és mivel sok katolikus püspök a szentség címével feldíszítve csalta

meg eddig, csodálatos ravaszsággal Moldva óvatosság nélkül való fejedelmeit, akik nem pásztorokként viselkedtek, hanem farkasok módjára marcangolták és szétverték a rájuk bízott nyáját, és egyházaikat tolvaj módra kifosztották, s az igaztalan zsákmánnyal titkosan országaikba és tartományaikba visszatértek, akiknek rosszasága s elvetemült gazsága megtanított, hogy különös gonddal legyünk, országunknak nemcsak világi, hanem lelki-egyházi ügyei iránt is. Hogy a mi moldvai egyházaink siralmas adminisztrációjáról és a bákói kolostor lakhatóságáról semmi említést nem tett, ez megkönnyebbített.

16. E kihallgatás után, látva a méltóságos és nagyokosságú fejedelem erős és eltökélt szándékát, hálálkodva az ily kegyes kihallgatásért, belsőkben és külsőkben, Isten a megmondhatója, megzavarodva, szívében megsebződve, Gáspár atyával eltávoztunk az udvarból, és megszégyenülve és elkeseredve szállásunkra tértünk, ahonnan kijöttünk volt, ahol nemcsak a napot, hanem az egész éjet is vacsorázatlanul és álom nélkül töltöttük, egészen elcsüggedve, s minden reménytől megfosztva, úgy, hogy a mi siralmas és gyászos szállásunkon egyéb nem hallatszott, csak nyögés és sóhajtozás, semmiképpen sem tudva megállapodni, hogy mit tegyünk: az ég magas és a föld kemény. A moldvai egyházban nincs adminisztráció, érsekségünkbe pedig nem siethetünk az útravaló hiánya miatt, mert semmi pénzünk nincs, mellyel Törökországba jutva a hitetleneknek adandó ajándékokat összevásárolhattuk volna, mik nélkül a török zsarnokságot és kíméletlen durvaságot leszerelni, a tartományban lakni és főpapi tisztségünket szabadon és akadálytalanul gyakorolni és betölteni nem lehet.

17. A következő napon a méltóságos fejedelem tolmácsa, az említett Kuttnarski György ajtónknál megjelent, és tüstént szobánkba bocsáttatva belép, és szolgálatkészen üdvözl, végül a méltóságos fejedelem nevében kedves és nyájas szavakkal szól hozzánk, és a főpapi felhatalmazásunkról és joghatóságunkról szóló iratokat kéri betekintés és átolvasás végett. A méltóságos és kegyességes fejedelem parancsa szorított, hogy minden iratunkat, ami kéznél volt, átadjuk neki: először a pápai bullák másolatát, másodszor a mi sajnálatos felszentelésünk okmányát, harmadszor és utoljára a de Propaganda Fide kongregációnak az én és a szófiai érsek egyházmegyéjének hatáiról szóló rendeletét, melyet nemcsak a mi moldvai egyházkormányzatunk kárára és veszedelmére bocsátottak ki, hanem a mi tisztségünk és állásunk nagy és hihetetlen kárára is, minthogy a nevezett érseknek és e tartomány utolsó látogatójának bizonyos tévedése került bele észrevétlenül e rendeletbe, amit mi, mindez nem jutva eszünkbe, átadtuk átolvasás végett.

18. Kuttnarski György nem látva pápai okiratokat zsinórral csüngve, nem vette tekintetbe a másolatot, nem vette figyelembe a felszentelés okmányát, s végül arcátlanul azt állítja, hogy minden írásunk hamis és érvénytelen, és mindenáron iparkodik rávenni minket, hogy a püspöki méltóságnak vakmerő színlelésével hagyjunk fel. Az adminisztrátorok választásában a római pápa joghatóságát dőlyfösen tagadja, sőt semmisnek hangoztatja, és tiltakozik méltóságos és főtisztelendő Zamoiski, Valachia püspöke nevében. A mi érvelésünk és mentségeink mit sem érnek előtte, mivel a vak indulat érzülete minden érvelésnek útját állja. Mindazonáltal alázatos kérésünkkel nem hagyunk fel, alázattal és esdekelve kérjük, én már nem mint érsek, hanem mint valami kínzásraítélt, de semmi kérésünk és okfejtésünk nem indítja meg, sőt Zamoiski tekintélyét mindinkább védi. Végre visszatérve a méltóságos fejedelem udvarába, minden irományunkat, a Szent Kongregáció rendeletét véve alapul, balul és hamisan magyarázza. A méltóságos és kegyességes fejedelem előtt úgy nyilatkozik rólam, hogy semmi püspöki kiváltságom nincsen, hanem egy csavargó misszionárius barát vagyok.

19. Ilyen információt adva a fejedelemnek, ismét visszatér hozzánk azzal a lesújtó hírrel, hogy a fejedelem parancsa: minél előbb távozzunk Moldvából. De mi újból előállottunk abbéli alázatos kérésünkkel, hogy a méltóságos fejedelemnél nevünkben járjon közbe, hogy legalább

a pápai levélnek Rómából való megérkezéséig békésen és zavartalanul lakhassunk a bákói kolostorban, míg ebből a levélből nyilvánvaló lesz, hogy mi azok vagyunk, aminek mondjuk és hirdetjük magunkat. Amúgy sem tudunk a tartományból kimenni, mert a kemény tél hamarosan beáll, továbbá nagy költségbe kerül Magyarországra menni, a karánsebesi misszióba, ahová küldetve valánk, és ahonnan az eretnek erdélyi fejedelem gonoszul kizavarta a jezsuita atyákat. Végül a de Propaganda Fide kongregációja rendeletére a bulgáriai Chiprovacba utaztunk, a mi adminisztrációs területünk és a méltóságos szófiai érsek területének kijelölésére és megállapítására. Azután Chiprovacból Boszniába vettük utunkat a mi sajnálatos és sok gondot okozó felszenteltetésünk végett. Sok panaszunk volt, talán soha meg nem fizethető adósságba vertük magunkat, mert a Szent Kongregációtól nem kaptunk segítyt, és senki nem segített. Kuttnarski, bár szerinte kevés a remény, de mégis ígéri, hogy tőle telhetőleg szívesen eljár érdekünkben a fejedelemnél, közben azt tanácsolja, hogy a fejedelem tudtán kívül, titokban vegyük lakóhelyül a bacoviai kolostort, de ez a tanács nekünk a legkevésbé sem tetszett, nem is vettük tekintetbe.

20. Másnap Kuttnarski visszatér hozzánk azzal a hírral, hogy semmi gráciában nem részesültünk, még egy korty vizet sem kapunk. Bacoviába kell sietnünk, és az ottani kolostorban nyugodtan várhatjuk a pápai levelet, de nem szabad érseki tisztségünket gyakorolnunk. Sanyarúságunkban a fejedelem részéről ennyi könnyítést kapva, a bolgár Ioannis Lyllus moldvai vikáriusunktól útiköltségre öt oroszántallért kapva kölcsön, végre felkészültünk, és október utolsó napján két cselédből álló szolgálattelvő személyzetünket az érseki méltóság összes felszerelésével, két ökörszekérrel, Kuttnariumba küldöttük, következő napon mi is, én az egyik lovon, titkárunk pedig a másikon lovagolva, csak említett vikáriusunktól kísérve utánuk mentünk. Október utolsó napjain indultunk el Iassiumból, s ugyanez nap estére Kuttnariumba érkezünk, szolgálainkat utolértük, és velük úgyszólván egyszerre lépünk be szállásunkba, a papi lakba, nagy szégyennel, de a kuttnári polgárok szíves örömet és tisztelettel fogadnak, fényes és bőséges vacsorával látnak el. A következő napon, Mindszentek ünnepén, mindenki örömeire ünnepélyes szentmisét mondtam a főtemplomban; az első felszentelésemet óta, de nem mint rendes, hanem mint utazó és zarándok püspök. November 3-án Bacoviába indultunk, és az Úrnak 1646-ik évében november 5-én, az utazás nehézsége és hosszadalmassága miatt elfáradva, megérkeztünk Bákóba, ahol remélők, hogy lelkünknek felüdülést, testünknek pihenést találunk, és hogy nem csekély összeget kapunk a bákói püspökség jövedelméből, ahol Ingulus Ferenc, a Szent Kongregáció titkára és a szófiai érsek nem holt betűkkel, hanem élőszóval boldogságot s az oláh közigazgatás támogatását helyezék kilátásba rózsásan, de ezekből eddigelé egy garasnyit sem kaptunk, kivéve a katolikusoknak némi adományát, amit a maga helyén el fogunk mondani.

21. A bákói kolostori lakásba jutottunk tehát. De előre nem látott nehézség, sanyarúság és szorongatás vár, a ház elhagyatva, a templomtorony leromolva, a templom fedele a régiség és a deszkák korhadtsága miatt semmibe menve, két oltár lerombolódva, a harmadik, a főoltár csupasz, mocskos. A szentély szalmával fedve úgy, hogy kis eső is becsepeg. A kert és a gyümölcsös a bodza, csipke s tövis miatt visszataszító. Az udvaron halomra nőtt a sok ló- és tehéntrágya. A házon a szél keresztüljár. A két szolgát, a titkárt és az érseket ugyanegy szoba fogadja be. A püspöki lakást semmi kerítés nem övezi, farkas, barom járhat ott, az egy malom maradt meg. A bákói polgárok, inkább az oláhok, mint a katolikusok, ajándékokkal, ti. gyümölccsel, tojással, kenyérrel, zabbal, mint valami látványosságra, új dolog látására, seregestől csődülének össze.

22. Kuttnarski, a fejedelem tolmácsa, illetve latin és lengyel nyelvű írnoke mindjárt Iassiból való elindulásunk után élőszóval és gyorsan menő levelekkel hírül adja a kuttnáriaknak, a bákóiaknak és az egész tartománynak, legfőképpen a papoknak és a mi gondunkra bízott

egyházak diákjainak, különösen a bákói egyház magyar plébánosának, méhei és méhesei éber örének, hogy én sem érsek nem vagyok, sem semmi püspöki előjogom nincsen, hanem afféle botrányt okozó misszionárius barát vagyok, úgyhogy az egész papságot és népet elhűdítette a tartomány főegyházi előjárója iránt tartozó engedelmességtől, s így nemcsak Moldva, hanem Lengyelország, Erdély, Valachia, sőt Törökország előtt is gyűlöletessé, gyanússá, mindenki előtt gyűlöltté tett, híresztelt, becsmérelt, s álnokul, joghatóságunk kárára dolgozott.

23. Nem volt senki, Szentatya és Főméltóságú Bíborosok, aki sanyarúságainkban szánt, vagy pártunkat fogta volna, mindenki előtt gyanúsnak és botránytevőnek és valami tolvajnak tűntünk fel, kétségben voltunk afelől, hogy van-e maradásunk, minden órában és minden pillanatban féltünk, hogy nem ütnek-e ránk a fejedelem csatlósai, hogy kiverjenek a házból, és az egész tartományból kiebrudaljanak. Mindazonáltal hogy beigazoljuk, hogy nem vagyunk azok fajtájából, akiknek céljuk a püspöki javak megrablása, két, az egyház területével s a mi érseki székhelyünk birtokával érintkező házat, melyben becsstelen személyek laktak, megvettünk, és hogy mind a mi tisztességünkéről, mind a katolikus vallás tekintélyéről gondoskodjunk, ezeket lebontattuk, a földet pedig az egyház birtokához csatoltuk, s mivel pénzünk nem volt, a Iassiumban lakó Cselebi Jakab nevű olasz úrtól kértünk kölcsön. E cselekedet a népre jó hatást tett, s jó hírünket vitte szét, amint alább kiviláglik. No de míg a méltóságos, magas és bölcs moldvai fejedelem meg nem kapta a küldött leveleket, a mi Szentséges Római Pápánknak és mindkét Valachia püspökének, a méltóságos és főtisztelendő Zamoisky Jánosnak igazi leveleit neki be nem mutattuk, a mi tekintélyünk és joghatóságunk semmis és kútba esett volt. E levelek szövegét, nagyobb hitel kedvéért és olvasóim gyönyörködtetésére jónak látom ide beszöni.

Moldva fejedelmének

X. Ince pápa

Nemes férfi, üdv neked, és üdvhozó kegyelem lelke veled! Ismeretes előttünk nemes voltod embersége és lelki nagysága. Ez arra int, hogy e levélben szívből áldást mondjunk reád, és erős óhajtaással kérjük tőled, hogy szívesen fogadd a nálad beajánlott tisztelendő Márk testvérünket, Marcianopolis érsekét és abban a tartományban apostoli helynökünket. Ránk nézve háládatos dolgot végzesz, ha nagy tekintélyednél fogva öneki segítségére leszel, hogy hivatalát gyakorolhassa, és az abban a tartományban szétszórtan élő katolikusokat bizton, akadálytalanul meglátogathassa, felülvizsgálja és segítse. Egyúttal idecsatoljuk a katolikusokra nézve, nemességedhez irányuló abbeli kérésünket is, hogy egyházunkban a szent szolgáltatások és gyakorlatok nehézség nélkül, akadálytalanul, biztosan és zavartalanul végezhetőek legyenek. Ha mindezt megteszed, amint a Te nagy lelkedtől reméljük, szívünket nagyon lekötelezed, és nagy hajlandóságunkat bármely alkalommal tapasztalni fogja nemességed, kinek teljes szívből jövő állandó jólétet kívánunk. Kelt Rómában, Szent Péternél, a Halászfürdő alatt, 1644. május 1-én, pápaságunk első évében.

Gaspar de Simeonibus

Az összes plébánosi egyházak vezetőinek és a többi, mind világi, mind szerzetesi renden levő papoknak, nemkülönben az összes mindkét nembeli embereknek, kik a római katolikus egyház zászlaja alatt vitézkednek, amennyire képesek vagyunk az úrban, kegyesen és atyailag küldjük főpásztori áldásunkat.

Minthogy az Anyaszentegyház bölcs kormányzásában és vezetésében a főpásztoroknak gondjuk és szorgoskodásuk kell hogy legyen arra, s főképpen és elsősorban arra kell törekedniök, hogy az Isten tisztelete mindinkább terjedjen és előhaladjon, hogy a mindenható Istennek és összes szentjeinek meg legyen adva a kellő tisztelet, és azután, hogy Krisztus híveinek az Isten dicséretére és dicsőségére összesereglett gyülekezete az örök üdv elérésére és az örök boldogságnak az élet lefolyása után való elnyerésére irányuló jámbor óhajai és kívánságaitól el ne essék, s minthogy ez óhajok teljesülése másképpen nem következhetik be, csak ha az egyházi rendfokozat, melyben az alsóbbak a felsőbbek alá vannak rendelve e küzdő egyházban, betartva van: ennélfogva rendes joghatóságunkból kifolyólag (kívánva nagyon, de nagyon, hogy az Isten tisztelete napról napra előhaladást tegyen, és hogy a lelkek üdvére nézve mindig meglegyen a jámbor törekvés) a következőket közöljük, hogy tudjátok. A hitterjesztés szent gyülekezete elé terjesztett alázatos megkeresésünkre és kérésünkre megnyertük azt a kegyet, hogy bizonyos okok miatt egyházmegyénkből való távollétünk idejére a hitterjesztés szent gyülekezete helyünkbe egy püspököt küld, aki tőlünk függőleg vigye az ügyeket, aki püspöki funkciókat végezzen, aki helyettünk igazgassa az egyházmegyét. És miután kérésünkre hajlott a hitterjesztés gyülekezete, Szentséges Atyánk tudtával és beleegyezésével történt, hogy méltóságos és főtisztelendő Bandinus Márk marcianopolisi érseket a hitterjesztés szent gyülekezete, Szentséges Atyánk tudtával és beleegyezésével, mindkét, Valachiára kiterjedő megyénkre rendelte és küldötte, miért is előre kívánlak figyelmeztetni, sőt minden, a mi főpásztori gondviselésünk alá tartozónak érvénnyel bíró egyházi fenyték alatt, külön rendelettel meghagyjuk, hogy említett méltóságos és főtisztelendő Bandinus Márk érsek urat igaz és valódi érseknek tekintsétek, és úgy figyeljetek rá, mint igazi és törvényes helyettesünkre és egyházmegyénknek tőlünk függő adminisztrátorára, és neki minden köteles tiszteletet, mint az én személyemnek, mint igazi, törvényes és rendes főpásztorotoknak adjátok meg, teljesen alárendelve magatokat neki, minden törvényes dologban az ő parancsait és akaratát teljesítsétek. Különben, ha tisztelendőségek másképp cselekednének, ugyanezen méltóságos és főtisztelendő adminisztrátor úrnak teljes felhatalmazást adunk arra nézve, hogy a lázadókat, engedetleneket és az efféléket, önként kirovandó büntetésekkel is sújthassa. Arra is feljogosítjuk méltóságos és főtisztelendő urat, hogy a püspökségünket illető javakkal és jószágokkal élhessen és azokat használhassa, minden jövedelmet és bérhasznót bevegyen, de a plébánosi s a tisztán egyházi jövedelmek csonkítása nélkül, s ezeket saját hasznára s életfenntartására fordíthassa, s ha azokat a javakat, birtokokat és jószágokat, s mindent, ami az egyházak céljaira van rendelve, az idők mostoha viszonyai között bárki is elvette és elragadozta volna, visszakövetelje, s a törvény előtt azok

érdekében hivatalból eljárjon. Ezek nagyobb biztonságáért és kétségtelen hitelességéért saját kezű aláírásunkat adjuk, és pecsétünkkel is megerősítjük.

Kelt Grodecben, 1645. június hó 1-jén.

Zamoisky Keresztély János
bacoviai püspök

24. Nemcsak az iratok hiánya, s Kuttinarski rosszhiszemű híresztelése következtében keletkezett gyanakvás támasztott velünk szemben kedvezőtlen érzületet, hanem nagyon ártott méltóságunknak és hasznavehetőségünknek, valamint székesegyházunknak az érseki palást késő érkezése is. Nagy akadály volt működésünknek a felmerülő esetek megoldásában, a visszaélések megszüntetésében és a napról napra elharapódzó rossz erkölcsök kiirtásában. Másrészről pedig mi, akik másokat szerettünk volna megvigasztalni, mi magunk is vigasztalásra szorulánk. Azonkívül mi sem volt oly nehéz és nyomasztó, mint azoknak hátránya, akik vagy a szent rendek felvételére vagy a szent olajokkal való megkenetésre különböző helyekről és időben a közelség miatt gyakorta jöttek hozzánk. Hallották ugyanis, hogy Rómából püspök jött Moldvába, és itt püspöki széke lesz. Mivel az érseki palást nélkül, az egyházi törvények és a pápák rendeletei szerint az elsoroltakat nem végezhattük, szegénykéek egyházi szolgáltatásban való részesülés nélkül tértek vissza oda, ahonnan jöttek; az ellenünk keltett hangulatban meggyőződésé erősödött bennük: hogy én nem vagyok valóban püspök, nem tudva és egyáltalán nem gondolva arra, hogy a mi tisztségünk teljes volta az érseki palást megkapásával jár, miért is nagy béketűréssel sóhajtozva s az ég felé kiáltozva mondogatók: Uram, mennyi napja van még szolgádnak, mikor ítéled meg üldözőimet?

25. Miképpen lettem volna képes, Szentséges Atyám és Főmagasságú Bíborosok, én, nyomorult, oly sokáig időzni tisztségünk és tisztességünk akkora lealacsonyításával e romlott nép és makacs papság között, és viselni érseki méltóságban oly nyomasztó szegénységet, hacsak az isteni kegyelem és jóság erőt és türelmet a mennyből nyújtva, nem adott volna, hacsak a római anyaszentegyház és a de Propaganda Fide főmagasságú bíborosainak tekintélye nem tartóztatott volna e tartományban, és a Moldva határain való visszatéréseinket nem gátolta volna: csupán Kuttinarski cselei s folytonosan ellenünk való híresztelései miatt is már régen pálcát törtek volna ottmaradásunk felett. És nem szégyenlette még a vikáriusunk: János úr, a nemci s kuttinari diákok előtt sem azt híresztelni, hogy a római katolikus egyház bíborosai csak játszanak, és legyeket fogdosnak a levegőben.

26. Hogy ez a Kuttinarski milyen céllal és indítékkal teszi ezt, az Apostoli Szék és az egyházak gyalázatára, csak Isten tudja. Mi azonban bizonyos okokat felhozhatunk, melyek felfogásunk szerint elég helytállóknak és erőseknek látszanak. Első és fő ok az, hogy ez a Kuttinarski mindjárt Iassiumba való érkezésünkkor szorgosan és késedelem nélkül tudakozódék nálunk, hogy a moldvai helyettes püspöknek Bákóban kell-e székelnie, és mi ezen a néven székelünk-e? Mi azt mondtuk, hogy igen, és most is azt mondjuk, nem véve észre Kuttinarskiban semmi hamisságot, hogy a bákói püspökség adományozását a maga részére óhajtáná, mint később hallottuk. A második ok az, hogy szándéka volt a bákói kolostortól elszakítani, s a maga vagy valamely magánszemély vagy szerzet részére igénybe venni Trebes falut, mivel gyönyörű szép helyen feküdt. Azért Kuttinarski sokáig kísérletezett Trebes falunak a konvent tulajdonából való elerőszakolásával, úgy, hogy méltóságos és főtisztelendő Deodat Péter szófiai érsek úrnak Moldvába való jövetele előtt Trebes falut úgy emlegették, mint a Kuttinarskiét. Ezt a falut azonban, mint a szerzeteseknek adományozottat, a nevezett érsek s Moldva utolsó vizitátora iránti kegyből Moldva fejedelme a bákói kolostornak visszaadta. Kuttinarski már befészkelődött volt; ezért az érsek jó hírnevét, tisztességes angyali tiszta életét nem viselhette,

sőt azt hangoztatta, hogy az érsek látogatása s Moldvában végzett ténykedései semmisek, érvénytelenek, mert Zamoiski engedélye nélkül vitte azokat végbe. A harmadik, talán még erősebb indítók volt, hogy Lengyelország kegyes uralkodójától a méltóságos moldvai fejedelem közbenjárására meg akarta szerezni, amint hallottuk, a bákói püspökséget a bákói plébános részére. De mostan legyen elég.

27. Később érkezik, Szentséges Atya s Főméltóságú Bíborosok, mint ahogy vártatok a látogatásunkról szóló jelentés, részint a fent felsorolt akadályok, részint az alább felsorolt okok miatt. Némely katolikusok előtt ugyanis annyira újdonságszámba ment az egyházaknak az egész tartományban püspök által való meglátogatása, hogy egyesek attól tartottak, hogy ez ürügy alatt templomaikat ki akarják fosztani. Mások pedig, bűnösségük tudatában, nem lelkiatyt és pásztort vártak bennünk, hanem büntényeiknek szigorú megtorlóját és bosszulóját rettegték. Ily előfeltételekben leledzve, többen rosszlelkűségből, mások pedig Kuttinarski álnok híresztelése folytán látogatásunk útjába akadályokat gördítettek. Hogy e bajnak elébe menjünk, iparkodtunk az ilyen emberek lelkületét lassanként jól hangolni, hogy az ő lelki javukról és a mi kényelmetlen helyzetünkéről is gondoskodva legyen. A szenvedésben való kitartásban kelle igazolnunk, hogy az Apostoli Szék nem egy vagy fél évre küldött érseki tekintéllyel adminisztrátornak Moldvába. A fejedelem és a nép, tapasztalva a mi szenvedésben való kétévi türelmünket, jobb érzülettel kezdetek viseltetni irányunkban. Ezt látva, kibocsáttuk az összes látogatásunk alá tartozó egyházakhoz rendeletünket, melyet jónak láttam ideiktatni.

Mi, a bosnyák scopiabeli Bandinus Márk testvér, Isten és az Apostoli Szék kegyelméből és jóságából Marcianopolis érseke stb. üdvöt és békességet kívánunk, és bőséges főpásztori áldásunkat küldjük az Úrban.

Miután a tridenti szent zsinat előírása és az egyházi törvénykönyv rendelkezése az egyházak pásztorainak egyetemlegesen és külön-külön is kötelességévé teszi, hogy vagy maguk vagy alkalmas helyetteseik útján tartományaikat és a hozzájuk tartozó helyeket szorgalmasan meglátogassák, oly célból, hogy mindarról, ami az Isten tiszteletét, a lelkek üdvét, a papság életét, a diákok és egyházfik fegyelmét, a nép oktatását és az igazi jó állapotot illeti, gondoskodjanak.

Mivel Krisztus, a lelkipásztorok feje és a földön legfőbb helyettese, a Pápa, ily megtisztelő tisztséget bízott ránk, hogy jobb állapotokat teremtsünk, s az emberek lelkét a jó erkölcsökkel és az isteni törvénnyel átalakítsuk; mi tehát hivatalunk iránt tartozó kötelességérzetből, mint akik nem önkényelmünkre, nem gazdagság vagy undok nyereségre, hanem munkára és az Isten dicsőségéért való folytonos szorgoskodásra vagyunk hivatottak, elhatároztuk és erősen eltökéltük, hogy üdvös látogatásunkat e tartományunk lelki joghatóságunk alá vetett helyein megkezdjük, Isten segedelmével folytatjuk és befejezzük.

Azért jelen rendeletünkkel mindenkinek tudomására hozzuk, hogy a közeli november hónapban az isteni kegyelem támogatásával említett látogatásunkat megkezdjük, hogy a joghatóságunk körébe tartozó egyházakban lássuk: az egy igaz római katolikus hitet miképpen tartják, illendőképpen és áhítatkeltőleg szolgáltatják ki a szentségeket, a plébániák javai és jövedelmei kellő felügyelet alatt vannak-e? Szívünk hevével buzdítunk mindenkit az úrban, bármily rangú és állapotú legyen is, hogy áhítattal imádkozzanak Istenhez, méltóztassék alkalmas eszközöket és módokat nyújtani nekünk, hogy ténykedésünk Isten nagyobb dicsőségére, nevének tiszteletére áldásosan érjen véget. Hogy minél hasznosabb legyen mindenkire nézve, azért mindenkit gyónásra s az oltáriszentség vételére hívunk, aki ezt elvégzi, s a püspöklátogatás jó végéért imádkozik, s a római katolikus egyház mindenütt való felmagasztaltatásáért

buzgó imádságban esedezik Isten előtt, az püspöki szent búcsúban részesül. Úgyszintén mindazokat, akik a bérálás szentségét nem vették fel, a legmelegebben buzdítjuk az úrban, hogy annak felvételére kellőképpen előkészüljenek. Továbbá minden egyes egyházinak, mind plébánosoknak, mind más papoknak, akik a mi lelki joghatóságunk alatt élnek, főképpen a diákoknak, kik paphiány miatt egyházakat gondoznak, megparancsoljuk, hogy egyházaikban rendben találtassanak, felszentelésük feltárt okmányával, de más okmányokkal is, melyek hozzájuk tartoznak. Úgyszintén az alapítványok jegyzékével, az egyházi vagyonról és felszerelésről való leltárral, az egyházi célokra szolgáló könyvekkel. Mutassák fel az ünnepekről, ünnepségekről, körmenetekről, köz- és magánájtatosságról szóló jegyzéket, hasonlóképpen a babonák, visszaélések és közromlottságról szóló jegyzéket is, valamint az ágyasok, uzsorások, káromkodók, kuruzslók és nyilvános bűnösök kimutatását, s még azok jegyzékét, akik a húsvéti gyónásukat nem végezték el. Ha kiközösített vagy tilalom alá vetett kétnéjű ember van, el ne mulasszanak minket figyelmeztetni és értesíteni, különösen az olyanról, aki feleségétől különváltan él és megfordítva. A maga idejében mindenki mondja meg, jelentse, hogy van-e megszentelendő vagy megáldandó kehely, patena, oltár, hordozható oltár, harang, szentségház, kazula, korporále, kép, ruha s egyéb egyházi használatra rendelt szerek. Meghagyjuk mindenkinek egyenként és összesen, mind az egyházi, mind a világi személyeknek, saját belátásunk szerint kiszabandó büntetés terhe alatt, ha a plébániájukon valamely romlottság, szent dolgokkal való visszaélés, eretnokség, az egyházi vagyon elidegenítése vagy annak bitorlása, haszontalan igazgatása létezik, misékre s a szent zsolozsmákra nézve kötelezettség áll fenn, úgyszintén, ha valamely léleknek közeli veszedelme vagy valamely istenellenes rosszaság, még ha titkon is, felmerül, mit az Úrban megorvosolhatunk, s amiről gondoskodhatunk hivatásunk és tisztségünk szeretetéből kifolyólag, jöjjenek bátran, és engem mint jóakaró atyát és lelkesek éber pásztort mindenről őszintén értesítsenek. E látogatáson legyen jelen mindenki, amíg az teljesen befejeződik és véget ér, belátásunkra bízott büntetés terhe alatt.

Nehogy valaki a tudatlanság kibúvóját keresse, akarjuk, hogy e latin és magyar nyelven írott levelünket minden plébános és diák épp ily módon írja le, hogy annál jobban megértsék, a templom ajtajára szegezzék fel, hogy azok felszegezésével mindenki figyelme oda legyen vonva és lekötve, mintha mindenkit személyesen intettünk, felkerestünk és hívtunk volna. E levelünk a legközelebbi plébániára küldendő. Ennek hitelül jelen levelünket saját kezűleg aláírva és pecsétünkkel megpecsételve s megerősítve, kibocsátottuk. Kelt Iassiumban, plébános székelyünkön. 1646. augusztus hó 12-én.

Mi, Bandinus Márk testvér, Marcianopolis érseke, mint fennebb.

KÖVETKEZIK A MOLDAVI LÁTOGATÁSRÓL SZÓLÓ JELENTÉS

1. Az Úrnak 1646. évében október hó 19-én az út alkalmatlan volta, az útravaló hiánya s a folytonos esőzések miatt nagy nehézségek közepette Bacoviából Iassium felé igyekeztünk, és itt e részen Hussba menve, látogatásunkat megkezdettük. Magunkhoz hívtuk a dalmát minorita atyát, Simon apostoli misszionáriust, a bajai egyház plébánosát, hogy kocsijával és lovaival eljőve, legalább Iassiumig szükségünkben segítsen, mert nekünk csak egy lovunk van (másikkal titkárunk Lengyelországba ment). A tisztelendő Simon páter parancsunknak legott engedelmeskedett és eljött. Vele, s mindössze két szolgálóval, s a raguzai Zlatonius János úrral, ki egy nappal előbb, Isten rendeletéből, Vlachiából Iassiumba iparkodva hozzánk érkezett Bákóba, ott megszállott. Isten oltalma alatt elindultunk, egyéb útravalónk s pénzünk nem lévén, mint 15 oroszántallér, amit a főtisztelendő baniai Grossul György, szász eredetű úr és kutnari plébános küldött alamizsnaképpen. Mi ezzel az összeggel indultunk útnak az egész tartomány meglátogatására.

2. Utunk első napján, sajnos, Simon páter lovai, mielőtt a Bákótól 6 mérföldre eső Románba érkeztünk volna, elgyengültek az úton, úgy, hogy azon a napon már az éj csendjében alig juthattunk el Románba. Románból mindegyikünk visszatérni kényszerült a következő napon a saját földjére, de íme, azon az estén, mikor szállásunkon a visszatérésről beszélgetünk, a kegyes Isten, aki előtt minden nyílt és takaratlan, segíteni akart, és szomorúságunkat megvigasztalá. Szomorúságunkat örömmre változtatta, s méltóztatott a mi aggodalmas utunkat irányítani és kedvezővé tenni. Az eső csakhamar elállt, az ég felderült, a csillagok ragyogva tűntek fel, s mindenfelől fény derült reánk. Az említett Raguzai János pedig a mi nyomorúságunkat és érseknél hallatlan szegénységünket megilletődve szemlélé, s gondosan figyelemmel kíséré, végre az Apostoli Szék iránt való tiszteletből és szükségletünkre való tekintetből felajánlotta magát és lovát nagylelkűen, s az egész tartományt bejárta velünk a látogatás befejezéséig.

3. A következő napon a mi lovunkat és Raguzai János lovát kocsinkba fogtuk és Iassiumba siettünk. Tisztelendő Simon páter (Isten engedelmeiből) a közlgő Mindszentek ünnepe s lovaink elgyengülése miatt Románból szomorúan visszatért baniai parókiájára, s hazajutva, igazán és őszintén előadta moldvabányai katolikus híveinek a mi nyomorúságunkat, és szegénységünket a legmelegebben figyelmükbe ajánlotta. Ezek keresztény szeretettől és jámborságtól indítatva egyházuk javára egy fél hordó bort ajándékoztak, melynek eladásából 15 oroszlántallér került, amit Simon atya biztos küldönc útján Iassiumba juttata hozzánk, felajánlva azt nekünk. A nagy szükségben és hiányosságban Istentől csodálatosan segítve, itt egy második lovat vettünk.

4. Iassiumba, Moldva fővárosába október 23-án érkeztünk meg, szegénységünkhöz képest elég szerencsésen és kényelmesen. Ekkor még nem találkozhattunk a magyar jezsuita Beke Pál atyával, a jászvásári kollégium és iskolák, illetve gimnázium - jámbor hittel remélhetőleg - jövőendő megalapítójával, akit a látogatás folyamán szónoklatok tartására, a felmerülő esetek és nehézségek megoldására és eldöntésére, utunkban vezetőül, tanítóul és a magyar nyelv tolmácsául, nemkülönben a félreeső tatárországi, szakadár tévéllyel megfertőzött helyek látogatásakor társul óhajtottunk. Beke atya érkezésére nyolc napig várakoztunk. Ő október hó utolsó napján estefelé érkezett Iassiumba, s alig kifejezett óhajtságunkra még aznap este mindjárt a legkészségesebben felkészült az útra. Végre november hó 1-jén, Mindszentek ünnepén, hajnalban, előbb misét hallgatva, Beke Pál atyával Hussiumba indultunk. Az éjet egy nagy kiterjedésű pusztán a szabad ég alatt töltöttük, és a következő napon, november hó 2-án estefelé megérkeztünk Hussiumba, mely Iassiumtól tíz magyar mérföld távolságra van.

Hus

5. A város mély gödörrel elválasztott három halmon fekszik, amiért három halmú városnak nevezhető. Kelet felől kiemelkedő és tágas dombon nem messze szőlősök vannak. Nyugaton és délen erdős hegyek emelkednek, melyek közelebb eső részei szőlővel vannak beültetve; ezek a hegy és város alatt elterülő oláh községhez tartoznak. Északon van a szakadár püspök kolostora. A városbeliek forrásvízzel élnek, amely azonban nyári időben legtöbbször ki van száradva, a Pruth folyó pedig fél magyar mérföldre kelet felé folydogál. Bor bőven terem, enyhe s kellemes ízű, mindenféle gabonában és gyümölcsben bőség van, kivéve az itáliaiakat. Csütörtökön népes piac van.

6. A szép helyen fekvő katolikus templom nem mutat templomformát, külsejéről ítélve közönséges kivitelű faháznak látszott, sárral könnyedén betapasztva, szalmával fedve, a nagy oltár sárból összeverve, hasonló gyártmányú vászon- és papírképekkel. A kehely ezüstből

való, a másik ólomból, megtöredezve, a patena ólomból, arannyal nem volt befuttatva. A misekönyv elég jó, három válltakaró van, az egyik fehér, a másik piros, a harmadik fekete. A füstölő rézből van. Van itt zöld selyem miseruha stólával és karkötővel, két előfüggöny, egyik törökvászonból, a másik gyolcsból, három abrosz, egy portatile [hordozható oltár], két csengettyű, alba nyers vászonból, úgyszintén két lobogó, fakeszt s parasztkézzel készült gyertyatartók. A négy négyszögletűleg felállított gerendán álló harangtorony két harangot tart. A plébánosuk székelyföldi magyar ember, Rapczon Mihály, egyszerű s tudatlan, igen jó ivó és a lakomákon kitartó, fáradhatatlan kártyás és nagy énekes. A szakadároknak 3 templomuk van; kettő fából, egy kőből, de ez megrepedezett, és közel áll az összeomláshoz. Ez a püspöki templom. E város lakói magyarok, oláhok, de sokkal több magyar és mindenben elsőbbség, miért is a város legalacsonyabb részét engedték oda az oláhoknak, hogy ott lakjanak, mindazonáltal a tisztségeket egymás között így folytatják: ha az egyik esztendőben magyar viszi a bíróságot, a másikban oláh tölti be a tisztséget, és felváltva viszik a hivatalt. A katolikusok fejenként a kisdedekkel együtt 682-en vannak, e szám nem hozzávetőleges, hanem fejenként megszámlálva írtuk be a sorjegyzékbe.

7. Köztudomású Moldvában, hogy mily kegyetlenül bántak a Huss városiak némely papokkal, még szerzetesekkel is, voltak, kiket megkéselve, vérben úszva, félholtan hagytak, másokat pedig ruhájuktól megfosztva elűztek, némelyeket mély és sötét gödrökbe taszítottak. Említett Rabczon Mihály atyát, a mostani plébánost, a temetőben, sőt a templomban is lakmározást csapva, hajánál és szakállánál fogva rángatták. Voltak, kiket csúnyául kigúnyoltak. Minderre a botrányt okozó papok szolgáltatnak alkalmat a durva népnek. Mivel sokáig nem volt püspök, az efféle papok fajtalanlásra, részegeskedésre s viszálykodásra adva magukat, éjjel-nappal uracsokkal és fiatal nőszemélyekkel tivornyáztak úgy, hogy ünnepnapokon a nép a korcsmából hívta a templomba a papot, aki nem átalotta, ily megterhelte lelkiismerettel, részegen mutatni be a felséges szentmiseáldozatot, és az oltártól ismét sietett vissza a korcsmába. Bizonyára nagyon megbotrányoztató egy tisztességes férfiú előtt, ha észreveszi, hogy a pap vagy éppen szerzetes szemérmetlen tapogatások között ölelgeti a nejét. Sok ilyesmi történt Huss városában.

8. Ebben a városban a különös jóindulatnak és tiszteletnek a jele borral teli tököket ajánlani fel. A töknek náluk egy s még több könyöknyi hosszú nyaka van, és nyolc-tíz szekszárnnyi bor fér el benne. A hussi nép is, hogy odaérkezésünk felett érzett örömét kifejezze, egy-egy tök bort adott. Itt, időzésünk egész négy napja alatt, ünnepélyes örvendezéssel tisztelték meg jelenlétünket, és elhagyva egyéb gondjukat vagy a templomban, vagy velünk szerettek lenni. Mindennap ünnepélyes főpapi misét végeztünk a nép lelkének emelésére. Ezt mindig magyar beszéd követte, mely nagyon megindító volt a népre nézve, s amelyet a jezsuita páter mindig nagy hatással tartott. A bérálás szentségét 124-en vették fel, de sokkal többen felvették volna, ha a fejedelem számára teljesítendő munka még ideérkezésünk előtt hazulról őket el nem vonta volna. Itt eddig ennek a szentségnek még nevét sem hallották.

9. Hus város a hírhedt Huss János eretnek főnöktől kapta a nevét, kinek története ez: Korvin Mátyás, Magyarország királya az Úrnak 1460-ik esztendeje körül Tráciában a törökökkel hadakozott, s mikor győztesen visszatért Budára, országában Sopron és Pozsony körül sok magyar és németet talált, akik a Huss-féle eretnekség ragályával meg voltak fertőzve. A prédikátorokat elevenen földbe ásatta, nehogy a tévely pestise továbbharapózzék, s mindazokat, akiken ez a ragály fogott, Magyarország határaitól Moldvába száműzte, kik közül az előkelő magyarok e helyen telepedtek meg, és vezérük emlékére lakhelyüket Hussnak nevezték el. Ez idő kovásza az, hogy a hussiak eddig magyar nyelven végezték a misét és a vecsernyét, mit mi, a nép meglegedésére úgy módosítottunk, hogy minden, ami a miséhez tartozik, latinul legyen, mise előtt és után egyes istenes énekek a nép áhítatáért magyarul hangozzanak.

10. Itt, a jobb egyházkormányzat érdekében templomgondnokot állítottunk, a kuruzslások és babonák szokását szigorúan eltiltottuk, az ünnepek és böjtök megtartását törvénnyel rendeztük, és megparancsoltuk, hogy vásár- és ünnepnapokon a misén és a szentbeszéden jelen legyenek. A plébánosnak kötelességévé tettük, hogy vasárnap a gyermekeket keresztény tanításban részesítse. Egy bizonyos polgárt, aki pap nélkül nősült, másoknak intő például, nyilvánosan megszégyenítettünk. Egy másikat, mert öreg atyját megszigta, megdorgáltuk.

11. Egy, az oláhok közül való katolikust, aki magyarok közt katolikus hitben nőtt fel, a szakadár püspök erőszakkal át akarta vinni a szakadárságra, s újrakeresztelni, ez azonban elmene-külve, feleségét, kisfiát, szőlőjét, házát, földjeit otthagya, és kijelentette, hogy inkább meghal, semhogy a római hitet megtagadja. Ennek is visszaállítottuk szabadságát.

12. A Puruth folyó partján két évvel ezelőtt falu volt, melyben 12 ház magyar katolikus lakott, akik a nyomasztó adók miatt szétszéledtek, egy részük a Tatárországban való Csöbörcsökbe, más részük Hus városába költözött, és a lakosaitól kiürült község pusztán maradt.

13. Végre a Szentlélek sugallásából mindent úgy végeztünk, hogy az egész, különben kemény nyakú nép papjával együtt a legodaadóbb lélekkel engedelmességet fogadott, s öt nap múlva az előkelő polgárok a bíróval együtt a városon kívül jó messzire kísérve abban a reményben bocsátottak el, hogy oda még elmegyünk.

14. Husi látogatásunk vége felé hirtelen megjelent a Szent Ferenc rendjéből való Gáspár minorita atya, a moldvai misszionáriusok alprefektusa, akit szerzete iránt érzett tiszteletből meghívtunk volt útitársunkul, nem mintha az ő segítségére rászorultunk volna, mivel a moldvai nyelveket egyáltalán nem értette, s indulatos természete miatt terhes és kellemetlen volt, amit itt is bebizonyított, mert hol az egyik, hol a másik papot sértegette szúrós és maró szavaival. Mi, távozóban lévén, a helybeli plébánost akartuk magunkkal vinni, mint nyelv- és helyismerőt ott, ahol át akaránk menni. A városiak nehezen vették, hogy plébánosuktól megfosztatnak, kérték, hogy hagyjam ott nekik Gáspár atyát, aki a misézésben és egyéb plébánosi teendőkben helyettesítse plébánosukat, mit mi szívesen megengedtünk, lévén ő útitársaimnak megzavarója, s nyilvánosan mind a templomban, mind a plébánialakban beajánlottam, a polgárok pedig ígéretet tettek, hogy mindent szolgáltatni fognak neki.

15. De Gáspár atya, jóllehet mint jó és példás szerzetest ajánlottuk be, áthágta korlátait a mi szégyenünkre és gyalázatunkra, botrányos és dühös szavakkal sértegette az embereket, megsértette a vendégszeretet jogát, és a keresztény szeretet ellenére nem elégedett meg azzal, amit a polgárok felajánlottak. Sok kárt okozott a plébánosnak is, amennyiben a lengyel kocsi, amelyet Jácint páter, Zamoisky püspök egykori tisztviselője ajándékozott volt neki, s a művészién készített és kifaragott szekrényt, mely a szent szerek elhelyezésére szolgált, feltörte, s egyebeket, mint a ház padjai, az éléskamra edényei, s más házieszközöket részint elégette s részint eltulajdonította, s egyéb meg nem engedhető cselekedett, miért is említett plébános nemegyszer keservesen panaszkodott előttünk, s kért, hogy az okozott kár pénzbeli megtérítését rendezzük.

16. Akkoron lassiban élt egy Zsigmond Ferenc nevű lengyel minorita, aki csak névleg volt szerzetes. Részezségéről, csúnya beszédeiről és viszálykodó természetéről egész Moldvában közzismert, aki a feljebbvalóinak határozott tilalma ellenére itt kóborol, húsz évig tartózkodott itt, semmibe véve minket és méltóságos Zamoisky tekintélyét is. Az a páter, mikor egy este a korcsmából jól felöntve, visszatérőben volt, a fejedelem főembereit, akik részezsége miatt lemosolyogták, illetlen szókkal illette, és botjával, melyben tör volt elrejtve, egyik főembert megütötte. Ez feldühödve, törét előkapta, s a páter karját súlyosan megsebesítette, úgy, hogy semmi sebész nem tudta gyógyítani, hanem lassanként elfogyva erői, nagy fájdalmak között

életét halállal cserélte fel. De talán büntetésül bocsátotta rá Isten ezt a balesetet, mert ugyanazon a napon, melyen megsebesült, valamelyik magyar kérte, hogy egy haldoklónak a gyónását hallgassa ki, de megtagadta azt, mondván, hogy ő a lengyelek káplánja, s nem a magyaroké; az ő rosszasága miatt az ember meghalt gyónás nélkül, ő pedig halálosan megsebesült. Halála után a nép épülésére két főpapi misét mondottunk, magyarok és lengyelek jöttek össze erre. A nép nem akarta, hogy a templomban temessék el, nehogy a misszionáriusoknak ürügyül szolgáljon arra, hogy a templomot maguknak igényeljék. Tekintélyünket közbevetve belenyugodtak, hogy oda temetődjék, mire nézve megígértük, hogy írást adunk, s hogy a Szentszéknek is írunk.

17. Noha mi tisztességes eltemetéséről gondoskodtunk, s a szerzet iránt való tiszteletből és a nép épülésére két misét is végeztünk, Gáspár atya sem misét nem mondott, sem a temetésre nézve a szükségeseket nem rendezte, holott mindent magának igényelt, s mint valami zsákmányt magához ragadott, nem tudjuk minő jogon. Azért, mihelyt a páter esetéről hallott, nem várva be látogatásunk végét Huss városából Iassiumba húzódott.

Vaslo

1. Hussból nyugat felé menve s egy kissé északra térve van Vaslo város, négy magyar mérföldnyi távolságra. Hussiumnál jóval kellemesebb fekvésű, hosszú s széles dombon fekszik. Nyugaton a Barlad folyó öntözi és termékenyíti, keleten a Vaslo patak, ahonnan a város nevét is kapta. Ezek délen a domb alján össze is folynak. Hajdan a magyar lakosok száma nagyobb volt, kik több mint 300 házból laktak, templomuk, plébánosuk és tanítójuk volt, most holmi romhalmaz mutatja, hogy itt valaha templom volt. Amikor ide jutottunk, a temetőből akoltak csinálni a tehenek részére, de istentelen törekvésüket jelenlétünkkel megakadályoztuk. A templomot a lengyelek húsz évvel ezelőtt felgyújtották, az oltár felszerelését is elrabolták, az oláhok pedig egészen feldúlták. Holmi megmaradt, abból egyet-mást a hussi templomnak szántak, egy ezüstkeresztet s két megtöredezett kelyhet visszahagytak.

2. A katolikus nép részint elpusztult pestisben, részint a tatárok siralmas zsarnok szolgásgába került, vagy a szakadárokhoz pártolt. Ezelőtt hat évvel még 30 háza volt katolikusokkal, és ezekre a házakra ujjal mutattak, de most csak négy van, és az összes katolikusok szám szerint a gyermekekkel együtt 16-an vannak. Ide sohasem látogattak el misszionáriusok, ámbár nincs messze Iassiumtól.

3. Most örmények és oláhok laknak e helyen. Az oláhoknak 300 házuk van az örményeknek pedig 100, mindkét nép több mint 1000 főt számlál. Egy szakadár templom kőből van, a többi fából. Itt valamikor híres palotájuk volt Moldva fejedelmeinek, amint a maradványaiból kitetszik, de most romokban hever. Két hegy közé, hosszú és erős töltéssel felszorítva, a Vaslo folyó egy nagy tavat táplál.

4. Ez a föld bőségesen terem mindenfajta gabonát, számos madarat és vadat tart el. Ezek fogásával senki sem foglalkozik. Régen szőlőművelést is űztek. Előrenyúló hegyükön oly bőségesen termett a jó bor, hogy másnak is juttathattak. Ez időben a mi egyházunknak is két szőlőse volt; most is elég bor van, csak hogy máshonnan hozzák. Makktermő erdői vannak, mogyoróban, almában, szilvában, körtében, dióban, cseresznyében s meggyben nem szűkölködik. A nagyobbfajta halakat a Dunából hozzák, a kisebbeket a város mellett húzódó folyóból fogják ki.

5. Itt a porkoláb, vagyis a város elöljárója olasz, akivel nem beszélhettünk, mivel a bűneinek tudatában élő ember félt, nehogy korholás érje a rosszhírű nőszemélyek miatt, akiket mindenki megbotrányozására pártolt, s közelálló a veszély, hogy ezek kedvéért a szakadárokhoz áll,

ami itt gyakran szokott történni, főleg a honi szokást nem ismerő jövevényekkel. Az olaszról semmit sem közöltek velünk, de ezután azon leszünk, hogy segítsünk rajta. Az elbukottakat felemeljük, az elgyengültet erősítjük. E helyen fél napot és egy éjszakát töltve, ezeket, akik minden segítségtől meg valának fosztva, megvigasztaltuk.

Barlad

1. November 8-án Barlad városába jutottunk, melyet a folyóról neveztek el. Vaslótól délre 6 magyar mérföldre van Galacz és Iassium között. Országút van itt, melyen Törökországból és Havasalföldről Lengyelországba, Moldva felső részeire árukat szállítanak. Völgyben van a Barlad folyó partján. Nyugaton gabonákban nagyon termékeny földek vannak a dombokon, keleten jó bort adó szőlőktől sárgálló hegy, északon és dél felé hosszú széles völgy terjeszkedik.

2. Lakosai oláhok, örmények és magyarok. A katolikus templom gerendákból kezdetlegesen készült, náddal fedett. Pap nincs, kis fizetésű tanítót tartanak, ki az ünnepeket és bűjtöket kihirdeti nekik, a szentegyházba gyűlő embereknek magyarul énekel, és magyar postillát olvas. Ez egyház tulajdonában van két hasadozott ezüstkehely, két repedt ezüstpatena, egy patena rézből, egy szakadozott kazula, vastag szövetből való alba, kezdetleges képek, egyik két sing szöveten, a kisebbek papírból valók. A katolikusoknak 30 házuk van, és a gyermekekkel együtt 150-en vannak.

3. Itt semmit sem használt a misszionáriusok megfeszített munkája, sem püspök látogatásáról nem tudnak emberemlékezet óta. Hogy van-e és miféle a bérmlás szentsége, arról még nem is hallottak soha. E szentségnek érvényéről és hatásáról szóló előzetes oktatás után 40-en megbérmlálkoztak, meg is gyóntak. Két ízben ünnepélyes misét végeztünk. Egy házassági kötelékre vonatkozó esetet a törvények szerint megoldottunk. A szakadóroknak 8 templomuk van, kettő kőből, két összeroskadt, négy még fennálló fatemplom. A hatszáz házban 5000 ember van. A barládi nép szőlőt művel, de nem olyan szorgalommal mint a hussiak, sem a földművelésre nem adják rá erősen magukat, inkább kereskedéssel foglalkoznak, mint egyéb munkával. A föld nagyon termékeny, de művelői nagyon tunyák. A várostól két stádiumra egy tatár várrom van a Barlad folyó partján, ahol a tatárok megvonták volt magukat, mikor Szent László, Magyarország királya a szittyákat győzelmesen üldözte az Úrnak 1236 esztendeje körül. De miután az erődítmény bevételre és leromboltatott, csak a töltések és sáncok látszanak még. Ide vonultak 40 évvel ezelőtt a lengyelek is, mikor a szittyák és törökök sokasága szorongatta őket. Ők gyors munkával a töltést és az árkot rendbe hozták, és dicsőségesen védekeztek.

Galacz

1. November 11-én, két nap és két éjjel folytatva utunkat, e városba léptünk. Fekvése elbájoló a Duna partján, mely dél felől Bulgáriát elválasztja Moldvától. Keleten egy magyar mérföldnyire a Puruth folyó ömlik a Dunába, ahol tavat képez. Két magyar mérföldnyire nyúlik ez, szélessége egy mérföld.

2. Helyénvaló itt egyet-mást feljegyezni szomszédainkról, hogy belássuk, mekkora veszedelemnek teszi ki magát, aki a Moldvában szétszóródó katolikusoknak lelki táplálékot akar szolgáltatni. A török szomszédsága kelet felől a Puruthnál kezdődik. A legközelebbi város Rhene, fal nem veszi körül, a Duna mentén, a másik Kilie, fallal körülvéve a Duna déli részén.

Rhenénél óriási puszták kezdődnek, melyeket Bucsaknak hívnak a Duna s a Dnyeszter között. Béke idején 60 falu van ott. Fővárosa Smoila.

3. E pusztaságra húzódnak a tatárok, valahányszor a szomszéd keresztény vidékeket pusztítássaikkal nyugtalanítják. Itt néhány évvel ezelőtt tanyát vert a nevezetes tatárvezér, Kantamir, és mintegy 15 éven át pusztította Lengyelország vidékeit gyakori s félelmetes betöréseivel, s a lengyel csapatokat egy szálíg levágta. Hadiszerencsájától elbizakodva már-már az egész kereszténység megsemmisítésén gondolkodék. Ő ugyanis az erő, vadság s gyorsaság tekintetében kiváló 40000 katonáját Bucsakban mindig kéznél tartá, s ezeket napról napra szaporítgatá Tatárország minden vidékéről, s azok seregestől jövének a keresztények szabad prédálására. Felbátorítá erre a keresztény fejedelmek között dülő egyenetlenség és viszálykodás.

4. De mihelyt ezt megtudta Moldva bölcs fejedelme, Vazul, csodálatos cselekedetbeli ügyességgel a krimi nagykánál és a török császárral ellene támadt: mivelhogy a török porta vesztére hatalmas és a törökök előtt is félelmetes sereget gyűjt össze, s a gyanút növeli, hogy a nahajai és más messze lakó tatárokat is, kik nem voltak török uralom alá vetve, maga mellé vette. Mindezt azzal az érveléssel erősíté, hogy mikor a császár a perzsák ellen volt indulóban Babylonia elfoglalására, Kantamir parancsot kapott, hogy seregével egyidejűleg támadjon a perzsákra, akkor sokkal kisebb erejű lévén nem engedelmeskedett, most, mikor erősebb, sőt nemsokára legerősebb lesz, mit nem fog megkísérelni? Ezekről oly titokban tárgyalt Vazul fejedelem, hogy Kantamir kényúr mit sem vehetett észre.

5. A tatárok nagykánja 100000 főből álló csapatát Kantamir ellen indította, érkezésének hírére a katonák jó nagy része elkezdett szökdösni és a kánhoz átállani, s így az egyenlőtlen erejű Kantamir inkább szerencséjében, mint erejében bízva megütközött, és megveretve a törökhöz menekült, aki fejét véve kipusztította az élők sorából. Megöletésével a béke derűje felcsillámolt e vidékekre. De a tatárok nagy sokasága ismét Bucsakba gyűlt, mily céllal, Isten tudja, bizonyára nem jóra, a keresztény tartományok vesztére. A határos Moldva érzé leginkább a fenyegető veszedelmet. Ha az isteni kegyelem el nem fordította volna róluk, és azokra nem hárítja, akik gonoszán törik fejüket, és még gonoszabbul cselekednek.

6. Eleget szólottam szomszédainkról, s most visszatérek oda, ahonnan kitértem. Galacztól nyugatra van egy törököknek alávetett város, ahol nagyobb részben oláhok laknak. Ennek neve Breilla, s a Duna magas partján fekszik. Itt valamikor híres erőd volt, melyet az igen vitéz Mihály vajda, mindkét Valachia fejedelme, mintegy 50 évvel ezelőtt feldúlt. Északra síkság van, gyakori dombos helyek, és ezeken jobbra-balra sok-sok falu.

7. Ez a város minden árunak kikötőhelye, ahol a Fekete-tengerről jövő hajók kikötnek. A lakosok oláhok, örményekkel s görögökkel vegyesen. Örmény püspök székel itt, van egy bazilita kolostor is, két kőből épült templom, 12 fából épült templom, 5000 háza van 15000-nél több emberrel. A katolikus magyaroknak 12 házuk van. A lelkek száma 70. Megbérmlunk 25-öt, némelyeket méltóságos Deodatus szófiai érsek bérmlált volt meg, amikor itt átment.

8. A katolikus templom durva téglából van úgy-ahogy összerakva, náddal fedve, harang nincs, csengettyű kettő van, egy meghasadt ezüstkehely, mely viasszal van összeragasztva, van egy ólompatena, szintén repedezett, a misekönyv a régiség miatt összeszaggatva, van egy sárga színű kazula, egy himzett válltakaró, megszakadozott alba, törökvászonból való oltárfüggöny, egy török portatíle. Az értékesebb felszerelést bizonyos iszákos pap (nyugodjék békében) eladogatta, mielőtt e tartományba bejöttünk volna. Egy részük előkerült, és a templomnak visszajuttatott. Ez a templom jó tágas helyen, a piac mellett van.

9. Éppen jókor jöttünk ide, mert a temető egy részét bizonyos oláhok két katolikus beleegyezésével el akarták tulajdonítani, hogy ott kereskedőházakat építsenek, kiknek istentelen törekvését Isten segítségével megghiúsítottuk. Van itt plébános, ki most a lengyel követtel az ottomán portához utazva, távol volt. De mivel ez a magyar nyelvben nem járatos, a magyarok esdve kértek, hogy saját nyelvű plébánosról gondoskodjam, noha kevesen vannak, mégis ígéretet tettek, hogy gondoskodnak a plébános tisztességes ellátásáról, s a roskadozásnak indult parókiát helyrehozzák. Itt leghasznavehetőbb volna egy olyan plébános, aki a magyar, török és oláh nyelvet is érti, mert a pap e helyen többet kap az átutazó lengyel követektől, mint a néptől. Misszionáriusok nem működtek... Simon atya kivételével, talán azért, mert a nép irtóztott tőlük.

10. Ebben a városban bőven van jó bor, mindenféle gabonanemű gazdagon terem, és máshonnan is bőven szállítanak. Huso és barbio nevű csudálatos nagyságú halakat fognak, s akkora a bőség különféle halakban és rákokban, hogy az ember alig hinné el, ha szemeivel nem látja. Innen évenként ezernél több szekér megy hallal terhelten Lengyelországba, Iassiumba és Moldva egyéb városaiba és falvaiba is szállítanak halat innen. Madár, vad, juh, ló, marha nagy számmal van itt, nagy bőségben van méz és vaj is.

11. Mindenfelől kellemes és jótékony szellő fújdogál. A Duna felé nagyon kellemes a kilátás, azon túl igen szép ligetek vannak, rétekkel, mint megannyi kerttel váltakozva, s két mérföldnyi távolságra Bulgária hegyei látszanak. Ha Moldva belseje felé fordítjuk tekintetünket, emitt kristálytishta vizű tavak üdítik a szemet, amott szőlősök, gyümölcsösök s különféle termények elbájoló zöldjei gyönyörködtetnek. Itt is templomgondnokot rendeltünk, némely házasságra vonatkozó esetet rendeztünk. Két és fél nap időztünk itt, naponként prédikáció volt, és ünnepélyes mise. Mikor a halottakért a templom körül körmenetet tartottunk, a szakadárok nagy sokasága vette körül a temetőt, s mihelyt megtudták, hogy az elhunytak lelkeiért foly az ájtatosság, nagyon dicsérték ezt a szokást.

Takucs

Ez a város Galacztól 12 magyar mérföld távolságra van. A Barlad folyó mellett fekszik szép helyen, földje borban és gabonában nagyon termékeny. Hajdan a magyaroknak több házuk volt kétszáznál, templomuk volt, plébánost és tanítót tartottak. Most pedig egy katolikus lakos sincs, a templomnak és a temetőnek még a nyoma sincs meg, még a fundamentum köveit is széthordták az oláhok, barbár módra. A szakadároknak 500 házban 4000 emberük és három fából összerakott templomuk van.

Bogdana

November 16-án ezt a falut napnyugta táján pillantottam meg. Völgyben fekszik, termékeny, de eldugott és kevésbé kellemes helyen. Régente csupán magyarok laktak itt, most pedig a katolikusoknak csak hat házuk van, személyenként a kisdedekkel együtt szám szerint 18-an vannak. Vannak, akik átmentek a görög szakadárságra azért, mert ezt a falut ezelőtt senki sem látogatta meg és nem gondoza. Misszionáriusok sem fáradoztak itt. Innen sötét éjjel a szomszéd községbe sietve, a sötétségben olyan mélységbe zuhantunk, hogy ha a különös isteni gondviselés abból a faluból, ahova mentünk, katolikus embereket nem hozott volna ide úti-kalauzul, cselédünkkel, kocsisunkkal, lovainkkal, szekerünkkel együtt összezúzódnva, elvesztünk volna. Én magam is, gyalog menve, nagy és veszedelmes eséssel egyszor elbuktam.

Stanfalva

1. Stanfalva magyarul, oláhul Steneste, ahová a szakadékok veszélyein átjutva, zord éjszakán, megviselt tagokkal érkeztünk meg. Itt fáradtságtól, éhségtől és szomjúságtól szenvedve, mindent félretéve egypár órát nyugalomnak szenteltünk, és aztán szokásunk szerint még hajnal előtt felkelve, a népet összehívtuk a szentegyházba. A templom fából van, parasztházhoz hasonlít, kezdetleges képek vannak benne, a paplak a templommal szomszédos, a papot a tatrosiakkal együtt tartják, saját tanítójuk van. A templom és oltár Szent Miklós tiszteletére van szentelve. A kehely ezüstből van a patenával együtt, két kopott kazula még szolgálatban van, van ezüstkereszt is.

Az alba durva szövetből készült, valamint a két zászló is; portatíle egy van. A misekönyv a régiség miatt szakadozott, harang egy van, csengettyű is, az oltárabrosz olcsó materiából való, a bursa [„tömlő”, úti szentségtartó] szakadozott.

2. E községnek lakói magyarok, kik a kicsinyekkel együtt 150-en vannak. Itt méltóságos Zamoiski Keresztély János egyházlátogatást végzett, sokat megkent a szent olajjal, a többi, szám szerint 12-öt mi béráltunk meg. Kétszer végeztünk ünnepélyes misét, mit mindig szentbeszéd zárt be a nép sírása és sóhajai között.

3. A falu széles völgyben fekszik, patak mellett, melynek kellemes csobogása a földre jó hatással van, könnyű álomba ringat. Szőlőt nem művelnek, marhában és különféle gabonában bővelkednek, a patak bőven táplálja a bájos kis halakat. Keleten és nyugaton magasra szökő karcsú hegyek látszanak, lombos makktermő fákkal, dél felé hosszúkás völgy nyúlik be. Északon fél magyar mérföldre folyik a Tatros vize, melynek partján még fennáll egy régi templom romja, ahol előbb virágzott vala Tatros városa. Erről alább többet.

4. A régi templom romjaitól délre nem messze fekszik Hilip falu, mely a hegy lábánál van, mely hegyen kezdetleges művészettel készített fakápolna volt, de a szakadérok szétrongálták. E kápolnára a stanfalvi magyarok viselnek gondot; ezek előkelőbbjei e helyig kísérték minket. E hely, mely Szent Kozma és Damján tiszteletére van szentelve, sok csodáról nevezetes, amint hitelre méltó emberek esküvel erősítik.

5. Először is a szomszéd falu szakadár lakói nemegyszer vették észre, hogy éjjeli időben csodás fényű fáklyás körmenetek voltak, és elbájoló, szép énekek hallatszottak. Azt is észrevették, hogy a hegytetőről az oldalon lefelé jövet jó darabon körmenet haladt, azután visszatértek arra a helyre, ahonnan kiindultak, miáltal valami nagyobb ünnepséget látszanak jelezni. A látott körmenet útját maguk a szakadérok kereszték felállításával jelölték meg.

6. Pünkösdkor Moldvából és Erdélyből a zarándokok nagy sokasága jön ide össze; itt ugyanis különféle betegségektől sanyargattatva évenként sokan szabadulnak meg bajaiktól, sőt nemritkán olyanok is, akik rosszul lévén, felfogadják, hogy e szent helyet meglátogatják, ha jobban lesznek, érzik csakhamar, hogy bekövetkezik gyógyulásuk.

7. A sokból néhány esetet előszámlállok. Nem egy, hanem igen sok ember tesz eskü mellett jó lélekkel vallomást. Így például az Úrnak 1637-ik esztendejében pünkösdi ünnepén, mikor páter Ozsdolai Pál plébános misézett a körmeneten részt vevők sokasága előtt, és a mostani tatrosi tanító, György és öccse, a stanesti tanító közreműködésével, a kápolna feltűnő elmozdulására mindenki felkiáltott: Íme, a kápolna elmozdult a helyéről.

8. A szavahihető Csillag Filep és János, mindketten völcsöki polgárok, egyúttal szemtanúk is, többek gyülekezetében kikérdezve a kápolna ügye felől, az összesség előtt nyilvánvalóvá lett igazságot ilyenformán bizonyították: Mi pünkösdi egyik napján szemeinkkel láttuk, a nyíl-

vános körmenet idején, hogy a kápolna ajtajával nyugatra irányuló indulással körbemozdult, s kelet felé fordult; amiről mindenki tanúskodik.

9. A tisztességes öreg stanesti Kazan János falusfelei hallatára így tanúskodott: Ismertünk egy embert - mondá -, a tatrosi Gillyén Mátyást, akit nagy betegség és gyógyíthatatlan láb-összekucorodás lepett meg. Mikor már az orvosi gyógykezelésben sem bízhatott, e kápolna védszentjeinek ajánlotta magát. Szekérrel odavitette magát, istápra támaszkodva nehezen elvégzé ájtatosságát a kápolna körül, és azonnal meggyógyult mindkét lábára, s régi erejét visszanyerve a segítő támasztékokat bizonyosságul otthagytá, s minden emberi segítség nélkül tért vissza övéihez. Ennek igazságát az egész nép tanúsította.

10. Ugyanez a Kazan János szentül bizonyította, hogy nem is olyan nagyon régen, sokáig súlyos betegség gyötörte, s Szent Kozma és Damjának ajánlva magát, övéivel odavitette magát, és aztán jobban lett. Az érdemes, százhoz közel álló Filep Pál esküvel erősítette, hogy miután kilenc egész héten át súlyos betegségben szenvedve feküdt, álmában figyelmeztetve, odavitette magát, elvégezve ájtatosságát, felgyógyulva tért vissza. Ugyanez az érdemes öreg eskü alatt bizonyította ezt is: Egy fiatal nőt hét éve, hogy vaksággal volt megverve, kezénél fogva odavezették. Mikor az ünnepélyes körmenetet tartották, a nő felkiáltott: adjatok hálát, testvéreim, a jószágos nagy Istennek, mert látásomat visszakaptam.

11. E szent hely meglátogatása után feljegyzésre méltó csoda történt, amint következik: 1647. január 20-án Stanesten egy tisztas katolikus polgárnak a felesége a halállal küszködve a végsőt járja, és emberileg számítva semmi remény sem volt életének visszanyerésére. Férje, Mara Mihály, éjfél csendben, magában ezt a fogadalmat tette: ha Jézus, az élet és halál ura, Szent Kozma és Damján közbenjárására a feleségemnek életét és egészségét visszaadja, a szentek leromlott kápolnáját gerendából újraépítem azon a helyen, ahol az isteni irgalom eddigelé annyi csodával tündöklött. Hogy kedves volt a fogadás Isten és az Ő szentjei előtt, nyilvánvalóvá lett, mert a már-már meghalt családanya magához tért, és napkeltekor felkelt ágyából. A családatya is Isten iránt való hálából a megígért kápolnát tehetsége szerint - kezdetleges művészettel ugyan - felépítette. E helyre pünkösdkor nemcsak Moldvából, hanem Erdélyből is több mint 3000 ember jött össze ájtatosság okából. Ez a szám jóval nagyobbra növekedett volna, ha egy közbejövő óriási árvíz a patakok és folyók elé torlaszokat nem vetett volna.

12. No, de ez az ájtatosság bővült annyiban, hogy pünkösöd szombatján öt laborium [méhkest jelképező vallási szimbólum] alatt nagyszámú nép jelent meg különböző tájakról, processzióval, oly renddel, hogy a férfiak egy csoportot képeztek, a nők egy másikat, és mindenik csoportnak megvolt a maga előéneke, akik magyar nyelven a Szent Lélek eljövételéről, a Boldogságos Szűz Mária örömeiről, az apostolokról és Magyarország védszentjeiről szóló éneket zengedezének. Vecsernye után prédikáció volt, a búcsújárások gyakorlásáról és lelki hasznokról, mindnyájuk vigasztalására és épülésére, azután gyóntatás. Nem kevesen voltak, akik eddig még egyáltalán nem gyóntak, némely hitben ingadozót megerősítettünk. A szakadároknak is volt itt gyülekezésük, közülük is sokan bevallották, hogy Szent Kozma és Damján pártfogását betegségeikben és egyéb veszedelmeikben ők maguk is tapasztalták. Koruknál fogva tiszteletre méltó, egyébként szakadár öregek a szóban forgó faluból bizonyították, hogy láttak a nemrég elmúlt nagybőjtben éjjeli fáklyás és lámpás körmenetet e helyen.

13. Bizonyára csodálatos az Isten az ő szentjeiben. Mindez adva van a szakadárak előtt is, sőt sokan hangoztatják, hogy e szent helyen meggyógyultak, azért minden illő és nem illő babonás módon törekednek itt segélyül hívni a szenteket, mintha a szentek különös pártfogása az emberek akaratától, és nem az Isten titkos ítéletétől függene. Ezért a szakadárak a hegy lábánál gondosan összeállított fatemplomot építettek, az ajtót a csodás hely felé csinálták, hogy azon a szentek szokják meg a szemben levő ajtón át az ő szent helyükre való járást, és a

magyarok elhagyatott helyét megunva, azt elhagyják, és az ő szent helyükre jöjjenek át. E célból égő gyertyákat is tesznek az ő ajtószárnyukhoz, sőt templomon kívül is, hogy a mennyei szellemek onnan elidegenedjenek. A szakadár düh mindannyiszor lerombolja a templomot, valahányszor a katolikus buzgóság helyreállítja.

14. E szent helyet meglátogattam november 28-án, elbájolt fekvése; a hegy tetején hosszú és széles térség, nagyon alkalmas hely szántó és szőlő részére, keleten patak folyik, északon a szomszéd Tatros folyó, délről egyfelől völgy nyúlik, csobogó patakkal, másfelől egy hegy-orom terjeszkedik hosszan és szélesen. Nyugat felé tágas völgyben Tatros városa van. Mindenfelé gyönyörű kilátás van: egy tekintetre halban gazdag patakok, folyók, hegyek, erdők, mezők, völgyek, számos falu a távolban s az erdélyi havasok.

15. Ha ezek az idők változásának alávetett dolgok gyönyörködtetik szemeinket, mennyivel inkább kell gyönyörködnie a léleknek Isten műveinek szemléletében. Oly nagy örömmel és lelkendezéssel hallék e helyen Isten csodáiról, hogy a bágyadtságot és küszködést feledve az isteni jószág iránt hálára fakadék. Ezt lelki gyönyörűséggel elvégezve, miután magamat, enyéimet és a hátralevőket Istennek és Szent Kozma és Damjának ajánlottam, eltávoztam.

Manfalva

1. November 18-án Manfalvára jutottunk, oláhul Maneste. Magyar falu. Stanestétől nyugat felé egy mérföld távolságra van. Itt a templom kőből épült, deszkafedele van, de a deszkák idő folytán elkorhadtak. Meghagytam tehát, hogy fedjék újra, amit a nép készséggel megígért, s azt is meghagytam, hogy a harangtornyot, mely a romláshoz közel állott, építsék újra. A templom tárgyai ezek:

2. Két veres selyemkazula, a harmadik fehér, hímzett szövetből, karing, egy szakadozott alba, válltakaró, portatile, török szövet az oltár számára, két abrosz, kopott selyem előfüggöny, egy csengettyű, egy harang, a másikat eladták, emez helyébe egy másik vételét megparancsoltam, egy ezüst ereklyetartó, régi szakadozott misekönyv.

3. Ez a falu halban bővelkedő patak partján fekszik; régen nagy volt; lankás és termékeny, hegyén szőlőt műveltek. Most csak nyolc házból áll, szőlőt sem művelnek. Fejenként a kisdedekkel együtt szám szerint 48-an vannak. Van még a közelben két egyházilag idetartozó falu, ettől a falutól egystádiumnyira esnek; egyik észak felé s Völcsök a neve, a másik nyugatra Godzafalva. Mivel az emberek jó része uraiknak végzendő munka miatt távol vala, a bérmlást csak 83-an vették fel. Ez a három falu a legszélső Erdély határainál Brassovia felé s a három székely szék felé, miért is e három községre határőrzés van rábízva, hogy a Moldva határai közül kimenőket és az ide bejövőket gondosan vizsgálják meg, nehogy valamely főbenjáró bűnben leledző büntetlenül elmeneküljön.

Godzafalva

Az oláhok Godzestének hívják. Magyar falu; 14 ház van benne. A kicsinyekkel együtt 69 lélek.

Völcsök

Az oláhok Balanának nevezik. Két hegy között fekszik, forrásvizük van, 12 ház s ember gyermekekkel együtt 57. A három község kövér földön fekszik, jó malmuk van, s a patak mellé híres deszkavágó fűrésztelep építettek.

Újfalu

Slobodzia, vagy a szolgáltatások és adóktól mentes falu. Az itt folyó patak két részre osztja; a keleti részen oláhok laknak, a nyugatin magyarok, kik a kisdedekkel együtt 49-en vannak. Tatros városától alig két stádiumra van kelet felé. Ez öt falunak egy plébánosa van: a tatrosi.

Tatros

1. November 19-én meglátogatva némely falvakat, Tatros városába érkeztem, melyet a magyarok és oláhok egy névvel neveznek. Hajdan egy fél magyar mérfölddel tovább volt keletre, ahol egy katolikus templom leromlott falai most is láthatók, Szent Kozma és Damján csodákról híres helyének közelében, amint fentebb említettem. Az ott elfolyó Tatros vizének partján, amelyről nevét is kapta, s amely az erdélyi havasok közül zúgó rohamossággal siet nyugatról keletre, s a várostól nem messze beleömlik a Taslo folyó, melyet sok patakkaal együtt hat magyar mérföldre a Serec folyóba szállít. Folyóvízi hal bőven van a patakokban, úgymint mélyen élő, sziklák közt élő, nagyorrú hal stb.

2. Régeate a város lakói magyarok voltak, most csak harminc ház van katolikus, a gyermekekkel együtt 125. Két oláh templom gerendából van, a katolikus templom kőből épült, s a magyar Margit fejedelemaaszony építtette volt kétszáz évvel ezelőtt Szent Miklós tiszteletére. A hosszúsága 40 lépés, szélessége 14, csak a sekrestye és a szentély bolthajtásos, a többi rész deszkapadozatos, nemrég újrafödtek deszkával. Nincs harangtorony; két harang van, amelyek a templomon belül gerendákon csüngnek alá.

3. A templom felszerelése ezekből áll: egy hasadt ezüstkereszt, kehely, ezüstpatenával, egy régi szakadozott misekönyv; három lerongyolódott patyolatkazula, egy selyemalba, egy másik piros, jó karkötővel és stólaal, kehelytakaró és korporale durva szövetből, az antifónás könyv szakadozott, két alba nyers szövetből, két abrosz, nyolc törülköző, három csengettyű, három oltár, két lobogó keresztelkel, két papi lak kamarával. A nagy oltáron lévő, az Angyali üdvözetet ábrázoló kép tizenkét könyök hosszú és két könyök széles, amely a homonnai jezsuita kollégiumból került ki, Racoczi [Rákóczi] erdélyi fejedelema korában kitört lázongás idején, így jutott ez egyház birtokába (1645).

4. E városlól az egész vidéket Tatros-vidéknek hívják, és termékeny hely. A városlól keletre jó gabonatermő völgy van, melyen folyó megy végig; dél felől erdős hegy látszik közben-közben szőlővel tarkítva, jó bor terem ott, közben foly el a Tatros. Északra szőlőhegyek és kövér mező a város és a hegyek között, ahol az egyháznak két hold szőlője van, és serfőzéshez való nagy üst.

5. Hogy pedig ezt a földet méltóságos Deodatus terméketlennek írja le, nem az ő hibájából történt, hanem a félő nép hamis informálásából kifolyólag. Mivel ennek az egyházfőnek nem volt ideje arra, hogy mindent saját szemével nézzen meg, a szónak hitt; a köznép ugyanis nagyon félt, nehogy Törökországból vagy Itáliából nyelvüket nem ismerő barátot tukmáljanak rájuk, és azt a vidék termékenysége odakösse. Leghathatósabb bizonyítékul a föld terméketlenségével állottak elő, hogy őt e tervről lebeszéljék.

6. Emberemlékezet óta alig volt a Tatros-vidéknek állandó katolikus papja; mi megnyugtásukra akartunk adni egyet, akár a misszionáriusok közül, akár egy más barátot máshonnan, de ők felszólaltak: nekünk ne adjon kóbor barátot, hanem nyelvünkön értő papot, aki minket és gyermekeinket saját nyelvünkön tudjon tanítani.

7. Tatros városától nyugatra sóbánya van a hegy oldalán; alant van egy 300 házból álló község, melynek lakói sem adót nem fizetnek, sem egyéb foglalkozásuk nincs, csak az, hogy minden ház hetenként 40 nagy sódarabot kivág a fejedelem részére, akár a családapa, akár annak fogadott napszámosa, egy nap vagy az egész héten. Fő, hogy számát kitöltse. Ha az egyik héten elhanyagolja, a következőn 50 darabbal tartozik és így tovább. Van még két, ezzel a dologgal foglalkozó község, rajtuk kívül másra nem nehezedik ez a gond.

8. De ők sincsenek teljesen üres kézzel, mert minden sódarab után egy-egy ezüstpénz vagy két lengyel solidus jár nekik év végén, aztán, mikor kamarásváltozás van, a személyek állapota szerint egy, két vagy három szekér sót kapnak a bányászok. Ehhez járul, hogy ki-ki naponta annyi sótörmeléket vihet kosárban magával, amennyit elbír, azt senki sem tiltja. A bánya mélysége 100 öl. Befogadóképessége akkora, hogy egy város elférne benne, kívül a nyílásnál akkora sóhalmaz van, mint valami fal, a szekerek és a szállító emberek hangyának tűnnek fel.

9. E bányából nemcsak a moldvaiak kapnak só, hanem Orosz- és Lengyelországba, Ukrajnába, Török- és Tatárországba is visznek. A tengeri sónál erősebb természetű, éppen ezért kevés elég belőle az étel és kenyér jóízűvé tételére. Némely darabnak fehér a színe, itt tisztább a só, más darabnak szürke, ebbe sok földanyag van belevegyülve. De ha összetörjük, hófehér lesz, akármilyen színű volt addig. Ezt mellesleg a sóbányáról, mely most üzemben van.

10. Ebben a városban nem található olyan előhaladott korú ember, aki püspökjáráásra emlékezett volna, jártak itt ugyan püspökök, de csak átmenetileg; egy éjjel vagy egy nap itt időztek, holott Bákótól alig van napi járásra. Hogy mi az a bérálás szentsége, még a nevét sem hallották. Előzetes keresztény tanítás mellett 62 férfit kentünk meg szent olajjal, és 7 nőt. Ide más községből jöttek össze emberek.

11. Összehíva az öreg embereket, a papok felől kérdezősködtem. Ezek a sok közül egy erkölcsös életűt sem tudtak megnevezni egyen kívül, az is világi pap volt, a magyar Dávid atya, aki rég meghalt, és ami a szívemet megsebezte, az az volt, hogy némelyiknél a szent szerzetesi ruha alatt gonosz lélek lappangott a nép botránkoztatására. Ez évben egy erdélyi magyart, aki alig bírt középszerű műveltséggel, de példás életű volt, e város részére felszenteltünk és kineveztünk, aki fáradságot nem kímélve a szomszéd falvaknak is szolgálatjára áll, s a gyermekeket keresztény oktatásban részesíti. Ennek megváltozásáról alább szó lesz.

12. Ez évben katolikus magyar ember volt a főbíró; a város mellett ezelőtt bőségben készült a sziksó, de ez időben a vele való foglalkozással felhagytak, nem azért, mintha kifogyott volna, hanem azért, mert ez az ásványféle e tartományban másutt is bőven található. E helyen felhagytak vele, s máshová mentek.

13. Ámbár a természetnek bizonyos figyelmeztetése nem hiányzott előttünk, és említett János magyar papban az erkölcsi fogyatkozásra való hajlandóság némi jeleit vettük észre, éppen azért semmiképpen sem akartuk felszentelni és papi méltósággal felruházni, de a magyar emberek legnagyobb lelki szükségletére, valamint Beke Pál atya jóállására, kérésére s szorgalmazására hajolva, lelkiismeretünk nem minden aggodalma nélkül papi méltósággal ruháztuk fel, és lelki gondozás végett a tatrosi egyháznak és a szomszédos falvaknak élére állítottuk, mint aki a Jézus Társaságban sok éven át dicséretesen és hűségesen szolgált. Őt előléptetve, vélekedésem szerint: Istent egész életemben soha jobban meg nem bántottam, mint ennek a papnak felszentelésével, mivel előbbi életének példás volta és buzgósága mértéktelen poharazássá fajult, úgy annyira, hogy az istentisztelet idejét is a kocsmában tölti, és Bacchus istenének áldoz.

Lukacsfalva

1. November 22-én Tatros városából Erdély felé nyugatra egy magyar faluba jöttem, melyet oláhul Lukacsestének, magyarul Lukacsfalvának hívnak, azaz Szent Lukács faluja. A szélső községhez közel mentem Erdély felé. Itt a roppant babonás oláh nép minden útkezdeten Priapos-képeket állított fel ilyen formálag: a parasztok egy nagy tölgyfát vágnak le, s ezt ember formára kifaragják lábakkal, kezekkel és ábrázattal. Ez a furcsa szobor jobb kezében kormánypalcát tart, vagy két nyíllal kifeszített kézi íjat, baljában dárdát, melyet felemelve, mintha az emberbe akarná ütni.

2. A hiszékeny és babonás nép úgy hiszi, hogy ily módon az Erdély határain garázdálkodó pestist elijesztheti, nehogy érinteni merje Moldva határait. E figurákat én szemtől szembe láttam. Ezenkívül szavahihető emberek beszéltek, hogy tíz vénleány sötét éjjel nagy ugrándozás és táncolás között, meztelenül több rendben körülszaladgálja a községet, és kezükben égő palcákat lóbálnak. Ezekkel szemben megy tíz, szintén meztelen legény fénylő dárdákkal felszerelve, s egymást kölcsönösen üdvözlők. A palcákat és a dárdákat összeveregetik. Az oláhok azt hiszik, hogy a pestis nem támadja meg a meztelen embereket, hanem megszegyelli magát, és megkíméli a fiatal kort. De ezzel még nincs végük az ostobaságoknak. Másik éjjel ugyanez a tíz meztelen legény ökröt befogva egy ekével barázdát von a falu körül. Ezeket ugyanennyi hatalmas termetű leány hajtotta ének és kacagás között. Az emberek pedig karókkal felfegyverkezve, a barázda mellé állanak, Erdély felé fordulva, a pestis ellen harcra készen.

3. Ittjárásomkor néhány forrást láttam, melyeknek eddig nem látott bugyogása csodálatot keltett bennem. A víz a föld erein keresztül nagyon átlátszó színben bugyog elő, s kis idő múlva a legkülönbözőbb színeket játssza; majd szivárványszínt, majd kelő vagy lenyugvó nap színét, és egy neki készített árokba folyik, nemsokára nyúlós feketeséggé változik, mely a szekértengely kenésére nagyon alkalmas, oláhul pecurának hívják, magyarul deget [degenyeg], latinul axungia, azaz tengelykenőcs. A kutyák nem állhatják, még egy cseppnyinek sem szenvedhetik a szagát. Itt amennyire az idő rövidsége engedte, csodálkozva állék meg, tisztelettel bámulva Isten mindenhatóságát és bölcsességét. Mit szól ehhez a filozófusok elmés tudálékossága?

4. A filozófusok magyarázatképpen a föld gyomrában a nap befolyására működésnek induló titkos erőkhöz folyamodnak. De mire való ez a szó- és fogalomburok? A homályos a homályost meg nem magyarázza, hanem még jobban összekuszálja, az ismeretlen az ismeretlent ismertté nem teszi, mert először is felhozhatjuk, hogy e titkos erők vagy okai, vagy nem okai ennek a kenőcsnek; de úgy látszik, nem okai, mert a járulék nem hozhatja létre a lényegét, mivel a lényeg a járulék hatalmában nem áll, és fogalmi meghatározás tekintetében különböznek egymástól. Aztán hogy lehet ezeket titkos erőknek mondani, mikor a filozófusok nem ismerik azokat, noha másképp nem nevezhetik, csak általános elnevezéssel: titkos erők. És ami csodálatos, azt mondják hogy titkos erőkről ők tudnak, de nem merik meghatározni, hogy mik azok.

5. Azonkívül megjegyzendő, hogy ez az undorító kövérség fajilag különbözik a víztől, mert mint az olaj vagy a vaj, a vízen úszik, és mint a pép nyújtható, húzható, s mikor botomat belemártottam, a bothoz tapadó pépszerű anyag húzható és göngyölhető volt. A vízzel nem is vegyül össze úgy, hogy egymással egyesüljenek, hanem mint az olaj vagy zsiradék, a víz felületére törekszik, ha pedig olajjal vagy zsírral keverjük össze, kölcsönösen összevegyülnek.

6. Kérdezhetjük továbbá, hogy ez a tisztán előbugyogó víz miért válik különböző színűvé: bizonyos tekintetben feketévé válik, bizonyos tekintetben pedig tiszta marad. Ha a nap, a

bolygók és csillagok befolyásához folyamodunk, e feleletből új kérdés származik: ez a befolyás mért nem hozza elő a föld mélyében azt az eredményt, és a föld erein kívül mért hoznak létre oly különböző hatásokat? A körül folyó levegő oka nem lehet, mert más vízben ezt nem eszközli, s nem is bír természeténél fogva ilyent létrehozó erővel, miért is közelebb látszunk lenni az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy bizonyos természetüknél fogva fekete porszemecskék mint atomok vegyülnek össze azzal a vízzel, s ezek a föld mélyében a vízhez tapadva azon úszhatnak, de egymással egyesülni nem tudnak, mert összevegyülésüket a vízrészecskék akadályozzák. De ennek a feleletnek is megvannak a maga nehézségei, melyek szellőztetését azok nyugodalmas szellemének engedjük át, akiknek gyönyört nyújtó tanulmányait külső munka nem zavarja, hanem a kellemes pihenés napjaiban szemlélődésre még inkább felbuzdulnak. Mi nem a keleti részek dolgaival bajlódva, mi nem hiú elmebeli csatározással, hanem a szívnek odaadó érzésével iparkodunk előmozdítani Isten nagyobb dicsőségét.

7. Elhagyva egyebet, visszatérek a tárgyhoz. Lukacseste, ahova igyekezém, gyönyörű s termékeny domb alján fekszik, melynek elő részén egy kis fatemplom vala, de a régiség miatt szétment, dél felől keskeny patak folyik. Hajdan száznál több házból állott, de most tizenöt lakás van: személyek szám szerint összesen 86-an vannak. Ezek közül a bérálás szentségét felvették 68-an, a többi kisdéd, és ezért kevésbé volt arra alkalmas. Hogy mi az a bérálás, vagy van-e egyáltalán, ezek sem hallottak erről semmit se, sem egyházlátogató püspökről nem tudnak. A misszionáriusok nem ismerték őket, kivéve Apollonius Simon atyát, azért, mert szegény falusiak módján szűkös életviszonyok között élnek.

8. A templom tárgyai ezek: szép fekete márványból való portatilis fatáblán, aranyozott ezüstkehely patenával, égbé színe selyem oltárfüggöny, két zászló: egyik fehér szövetből, a másik fehérbe játszó égbé színe, van ostyasütő vas, két alba egy vállkendővel, két selyemkaszula; az egyik piros patyolatból, virágokkal kihímezve, másik égszínké, két vállterítő török szövetből, egy palla [kehelyfedő], elég jó harang és jó csengettyű. Innen hajnalkor, mise után, továbbmentünk. A keresztséget három újszülöttnek és a bérálás szentségét az arra alkalmasoknak kiszolgáltattuk. A nép vigasztalására hatásos szentbeszéd volt.

Alfalu

Oláhul Sath de gios. Régen a magyarok híres faluja volt, most teljesen elhagyatott, háromoltáros kőtemploma volt, hosszúsága 30 lépés, szélessége 10. Lukacsestéről lejöve észak felé, egy kissé kelet felé hajolva kövér és termékeny völgyben fekszik, ahol kellemes csobogású patak gyönyörködtet. Itt körüljárva s az e helyen nyugvó hívekért imádkozva, a szomszéd faluba siettünk.

Saloncza

November 23-án hajnali szürkületkor elindultunk Lukacsestéről, és meglátogatva Alfaluban az elhagyatott szentegyházat, mise után Salonczára mentünk, mely magyar falu, Alfalutól nyugatra, s Lukacsestétől északra kétstádiumnyira van. Nyugat felé hatalmas havasok emelkednek félelemgerjesztő sziklacsúcaikkal, másfelől meredek, de termékeny dombok környezik a falut, csak északra van egy keskeny völgy, melyen kellemesen morajló patak siet át. A lakosoknak nagy számmal vannak juhaik, marháik, gabonában bővelkednek; az itt elfolyó patakban található angolna, kövek között élő, víz mélyén járó hal. Ház harmincöt van, ember kicsinnyel együtt 175. Ezek közül a bérálás szent kenetével 105-öt jelöltünk meg. Dombon álló, fából épült kis temploma van, a harang közepes. Van aranyozott ezüstkehely, patenával.

A misekönyv régi. A kazula zöld selyemből való stólával és karkötővel. Az alba durva szövetből van. Van két válltakaró, az egyik zöld selyemből, a másik takácsmunka szegélyezettel. Portatile, két zászló kereszttel, három megviselt abrosz, régi oltárfüggöny. Itt diák van, aki az ünnepeket és böjtöket kihirdeti, s ünnepnapokon magyar énekeket zeng a népnek. Itt sohasem láttak püspököt és hithirdetőt sem művelték Krisztusnak e szőlőjét Simon atyán kívül.

Forrofalva

November 24-én, mise végeztével, másodszor tartott prédikáció után Solonczán áldást adtunk a népre, s nyugatról keletre Bákó felé indultunk. November 26-án egy faluba érkeztünk, melynek neve magyarul Forrofalva, oláhul Forovan; csupa magyarok lakják, és noha ez a falu csak egy magyar mérföldre van Bákótól, emberemlékezet óta egy püspök sem szolgáltatta ki nekik a bértálas szentségét, nem is látogatta őket. Mi 108 férfit kentünk meg szent olajjal, a női nemből pedig 106-ot. Lakos a kisdedekkel együtt szám szerint összesen 400 van. A templom fából van, kezdetleges művészettel építve; van egy harang, egy repedt ezüstkehely tányérral, egy ezüstkeresztcske, török szövetből készült oltárfüggöny, egy sárga színű selyem miseruha. Alba vállkendővel, karkötővel és stólával; portatile, két csengő, négy zászló: kettő fehér, egy kék, egy másik piros. A falu kellemes helyen fekszik. Nyugaton közel hozzá szőlősök vannak, jó borban, gabonában, barmokban, vadakban és madarakban bővelkedik; a gyengéd csobogású, kedves patak a község kellemét emeli. Északra mező van, nem messze keletre a Sered, délen egy nagy tágas völgy látható.

Paskan

A falu a Sered folyó mellett fekszik, ez időben a legtöbb lakó oláh, kezdetben csupán magyarok voltak, akik most hat házban laknak, a gyermekekkel együtt szám szerint harmincan vannak. Forovantól kétstádiumnyira van kelet felé, Bákótól pedig dél felé ereszkedve egy magyar mérföldre. Itt is lelkipásztori gondozás nélkül volt a nép, az oláhok azért elhatalmasodtak. Részint a bákói, részint a forrovani egyházat látogatják, de a bákói plébánoshoz tartoznak.

Bogdanfalva, oláhul Valyesak

Szomszédos Forrovanóval keletre; itt sincs kápolna, a forrovani templomba járnak; a magyarok gyermekekkel együtt 55-en vannak szám szerint; a Bákóba és Forrovanba vezető út mellett van egy völgyben, ahol borban és gabonában nagy bőség van. Itt oláhok is találhatók, de számuk nem egyforma a magyarokéval. Nyugatra szőlősök vannak, más tájak fele mezők.

Hidegkut

Oláhul Fontanella. Fekvésének szépségéről és forrásainak állandó bugyogásáról nevezzük így; magas és teres halmon van Bákó városával szemben, melytől fél magyar mérföldre van. A magyarok csak tizenkét házban laknak, ezek lakói a kisdedekkel együtt 58. A bákói egyházba járnak. Az oláhoknak száznál több házuk van. Idegen települő 400 van.

Terebes

A falu a bákói püspökséghez tartozik, melyet gyakorta elvettek meg visszaadtak a gyakori püspökváltozások miatt. Igen egészséges vizet isznak, még nyáron sem kell jéggel hűteni. Kellemes ízű s színű, kiváló bor terem itt. Keleti szomszédja az egy stádium távolságra levő Bakó. Közben síkság van. Másfelől hegyek körítik, vízforrások öntözik, kellemét emelik a szőlősök, völgyei gyönyörködtetnek. 25 ház van itt, s összesen 155 lélek. Akiket megbérmáltunk, a bákóiakhoz vannak számítva, valamint a fontanellaiak is. Jó legelői vannak bármely fajtájú állat részére. Vannak makktermő erdői, gyümölcsösei, szilvái stb. Emelkedett helyen van. Az alább eső Bákót mintegy lenézi. Az egyházi birtok jó részét a faluban bizonyos András nevezetű dalmát szerzetes atya egy jófajta lóért eladta úgy 30 évvel ezelőtt, bizonyos Stephan nevű oláhnak, akinek maradékai mind ez ideig csökönyösen ragaszkodnak e birtokhoz.

Bacovia

1. Háromnapos időközben, öt szomszéd falut meglátogatva végeztünk, és célunk az volt, hogy a moldvai katolikusok főegyházát: a bákóit meglátogassuk. Hajdan ez a város a moldvai vajdák fő székhelye volt, főleg abban az időben, amikor a magyar Margit, István vajda felesége virágjában volt, s a város déli részén fejedelmi palota állt, amely most romjaiban hever. A város fekvése elbájoló, keletre a rohanó Bistrice folyik, mely északról az erdélyi hegyekben ered, és negyven magyar mérföldön át tartó folytonos rohanással Bákón valamivel alább a Sered folyóba ömlik, ahol nevét is elveszíti.

2. Dél felé tágas mező van, ahol számos román falu van, északon egyfelől a Bistrice térség völgye, másfelől hegyek és gazdag mezők. Nyugat felé egy gall mérföld mező után hegyek kezdődnek, melyek völgyekkel váltakozva Erdélyig háromnapos utat tesznek ki. A levegő itt nagyon egészséges. Vannak itt nem mesterséges, hanem a természet kegyéből való szép ligetek, makktermő erdők, vad- és madárbőség, a folyókban egészséges, jóízű, Itáliában alig ismert halak, nagyszámú barom, nagy bőség különböző gabonákban, gyümölcsökben, mézben és vajban.

3. A püspöki lak a város északi részén van; északon és keleten a Bistrice folyó egy kanyarodással a szomszédban folyik el, nyugaton egy mély árokban szakadó patak dél felé siet. Ezt a püspöki lakot közönségesen monostornak hívják, mely az idők mostohasága, a moldvai fejedelmek szeszélyes kikötései s a püspökök nemtörődömsége miatt nemegyszer fájlatla romlását, a moldvai egyházzal együtt.

4. A moldvai püspökségre vonatkozóan az íróknál eddig semmit sem találhattam, sem Bákóban levéltárt vagy a dolgoknak, időknek és személyeknek felsorolását, amiből valamit az előző századokról megtudhattam volna, de emlékszem, hogy Gonzagánál és Pazmano [Pázmány] bíborosnál valamit olvastam, bár nem a bákói püspökségről, hanem a kolostorról, mit idecsatolok. Ha nem csalódom, 1304-ben a moldvai Bákóban a moldvai vajda neje, az erdélyi vajda leánya kolostort alapított a minorita barátok részére. Ugyanezen szerzőknél: 1301-ben a transalpiniai Tergovistban az argensi püspöki megyében kolostor alapított a minoriták számára.

5. Hogy pedig valami biztosat megtudjak legalább az emberek emlékezetéből, a nyolcvan s százhoz is közel álló katolikus embereket összehívtam, és eskü alatt következőket hallottam tőlük: Hetven évvel ezelőtt, mikor még gyermekkorban valánk, emlékszünk, hogy a telken, ahol a püspök lakása van, kolostor volt, és ebben barátok laktak. Azután kérdezősködtünk a barátok ruhája és lábbelije felől; azt felelték, hogy lábuk alatt fatalpat hordtak. Többek között

van három igen öreg ember, akik nagyon jól emlékeznek, hogy a bákói kolostorban 12 barát élt, és a kolostor formáját következőképpen írják le: ahol most a püspök lakása van, nyugat felé, ott sokkal kiválóbb házsor volt, hosszú vonalban, tágas udvarral, fából, kőfundamentumra építve; egy más házsor dél felé volt, úgy, hogy egyes barátoknak külön szobáik valának. Az utolsó gárdián bizonyos Franciscus Ungarus atya volt, akit a nép Ferenc barátnak hívott, s mindenki előtt kedves volt kiváló erényessége miatt. A többiek is egytől egyig magyarok voltak.

6. Azután azt kérdeztük: hova lettek azok a barátok? A kérdésre ezt válaszolták: Némelyik kimúlt ez árnyékvilágból, mások háborús mozgalmak idején elmenekültek. Ferenc atya fogadalmához és a helyhez ragaszkodva itt fejezte be életét az Úrban. Tovább afelől tudakozódunk, hogy végre, a páterek halála után, ki jött ide? Tudakozódásunkra ilyen feleletet adtak: Bákó elég sokáig volt lelki vezető és pásztor nélkül. Ekkor azt fürkésztük: Ki volt Moldvában a püspök, hogy páterről nem gondoskodott számotokra? Azt válaszolták, hogy régente püspököt nem lehetett látni e tartományban, hanem csak helyettes vitte az ügyeket, aki ki-kirándult a tisztségét érintő ügyek intézésére. Hogy mily helyen lakott a püspök, mikor fiatalok voltunk, nem érdekelt és nem is kutattuk.

7. Arra jól emlékszünk, hogy fapapucsban járó magyar barátok laktak itt, kiknek elköltözése után Bákó mindaddig nélkülözé a lelki vezetőt, amíg bizonyos Quirinus Rómából küldve, ide nem érkezett meg, akit Aranyosnak hívtak azért, mert az ünnepélyes szentmisén aranyozott pásztorbotot használt. Emberemlékezet óta nem láttak ilyet ebben a tartományban. Ferenc páter és Quirinus püspök jövetele között kb. 20 év esett közbe, mely idő alatt Moldvának határozott főpásztori vigasztalásban nem volt része.

8. Nem sok ideig tartózkodott Quirinus e részeken, hanem sietett visszatérni oda, ahonnan jött. Utána Hieronymus következett másodikként a püspökségben. Jó életpéldájával kitűnő egyházfő volt, csak hogy az egyházi ügyeket nem vitte előbbre. Ez időben, mivel semmi gondot nem fordítottak az egyház karbantartására, amint mondják, minden romlásnak indult volt. A templomot szent kellékeitől megfosztották, a kolostor omladozott, minden lótrágyával telve s bepiszkolva.

9. Végre harmadik püspöknek a távozó helyébe Valerianus custos jött, ki a tevékenységben való csodás ügyességével, buzgalmával és az Apostoli Szentszék segítségével a földnélkül való templomot befedte, a kifosztottat felruházta, a püspöki lakot serény munkával rendbe hozta, s amennyire tehetett, jó helyzetet teremtett. Ő 12 kazulát, két selyempluviálét, három arannyal befuttatott kelyhet patenával, ezüstfüstölőt, áldoztatókelyhet, infulát és egyéb püspöki méltóságnak járó díszfelszerelést szerzett be; még többet is akart beszerezni, csak hogy övéi megmérgezték. Ismerte ő a moldvai helyzetet, ahol az egyház vagyonát a jövevény papok, még püspökök is, minden aggodalom nélkül elidegenítették, elrabolták; azért az egyház szerzett javait haldokolva a megbízhatatlan nép gondjára hagyta végrendeletileg.

10. A nép elfogadta és a gondjára bízottat éberén őrzi, míg csak eljött Lengyelországból Goiski Ádám, a püspöki méltóság tekintélyével, de aki Bákón túl még a lábát sem mozdította Moldvában. Ő kedves beszéddel a tudatlan népet megnyerte magának, hogy az egyház felszerelését mutassa meg neki. Nem egyébért akarja látni, mint hogy azt megtekintve hivatalának eleget tegyen. Célt ért, és minden ráhagyottat magához vett, közben a szekrényt javaitól megfosztotta, és egyenlő súly elérése végett téglával megtöltötte, és nem azonnal adta vissza nekik, hanem addig várt, amíg Moldvában lázongás támadott, és a nép a hegyek közé menekült, ami abban az időben csaknem minden évben megtörtént.

11. Miután a háborús mozgalmak beállottak, a magához vett szekrényt visszaadta a népnek, de oly ravaszsággal, hogy ő késedelem nélkül kocsira ült, a nép pedig a szekrényt, mintha az egyház kincseivel volna tele, szekérre tette, s a havasok közé szállította, hogy ott elrejtse. A legnagyobb elővigyázattal tették ezt. S midőn a háborús mozgalmak után minden kezdett lecsendesedni, s akik a hegyek közé menekültek volt, hazatértek, a bákói nép a templomnak a szekrénybe rejtett kincseit nem merte elhozni, a rablások miatt még veszedelmes úton, hanem a rejtekhelyen hagyta. Bákóból aztán 40 fegyveres embert szekérrel elküldöttek a szekrény visszahozására; s mikor visszahozták, mindjárt kinyitották, és íme, téglákat találtak benne, ami a bensőjében felháborodott népet átok és szitokszóra fakasztotta, s minden idegen egyházi embert meggyűlöltetett vele.

12. Ez a hír közmegebotránkozásra az egész vidéket bejárta. A szakadárok a katolikusokat így gúnyolták: Íme, a Rómából küldött püspökök milyen szentek! Ti meggondolatlanok, még a tolvajokat is szentség címével tisztelitek meg?

13. Utána jobb nem következhetett a bákói püspökség birtoklásában (nem a hivatalban). A Szent Ferenc rendjéből való bizonyos Bogoslavich András dalmát minorita páter, világi ügyekbe bonyolódva a fejedelem titkárának botrányos szerepét játszotta. Ezt, elpuhultsága miatt, még most is a Rózsásbarát néven emlegetik, mert füleire s mellére akasztott rózsákat hordott tavasz idején. A nők társaságát igen kedvelte, s azok barátságáért élt-halt. Ugyanez, amint mindenki beszéli, az egyház falujának nagy részét elidegenítette, eladva azt egy jófajta moldvai lóért, és mind ez ideig a vevő neje s özvegy felesége hajlíthatatlanul ragaszkodik hozzá; sőt már az egész Terebes falut a megállapodás szerint eladta volna, hacsak egy szerzetes, felszólalva ellene az egyház nevében, a megállapodást meg nem hiúsítja. Ez az András atya pénzért a hitestársakat is elválasztá hamar, a vérrokonokat pedig bármely fokon összeköté. Ilyképpen pénzt harácsolva össze, amiye volt a bákói kolostornak, magával vitte Dalmáciába: a botrányon kívül semmit sem hagyva Moldvában.

14. Ezt a lengyelországi Fedro Gabriel követte, aki piciben sem különbözött tetteiben amattól, és szintén botrányosan távozott el. Ezután Balthasar Ungarus jött. Nem volt semmi írása a papságról és a többi szent rendről. A vak és műveltség nélkül való bákói magyar néptől megfogadva tizenöt esztendeje már, hogy a bákói és forrófalvi egyházakat és a szomszédos falukat vezeti s kormányozza méltatlanul és minden lelki előhaladás nélkül; nem törődik templomaival, sőt rondán tartja azokat; az oltárabroszokat, korporalékat, kehelytörőket, válltakarókat, a koszorúkat s az efféléket mosatlanul, szennyesen, megfeketedve s tisztátalanul tartja és hagyja.

15. Meggyőződésünk, hogy szent olajok nála sohasem voltak, hacsak a méltóságos és főtisztelendő Zamoiski úrtól nem kapott, amikor Moldvában volt. Olajokat mi Törökországból, Chiprovacból Moldvába való eljövételünk alkalmával nagy ügyel-bajjal és költséggel gondosan beszereztünk. Nemegyszer hívtuk magunkhoz és figyelmeztettük az olajokra, de nem akarta használni azokat. Végre moldvai szolgálatunk harmadik esztendejében olajszentelésre hívtuk. A hívásra megjelent, és (hallatlan dolog) a szentelt olajok céljára szolgáló fekete viaszból csinált edényét is elhozta. Ezt látva s kezéből kikapva, száz darabba törtük, tűzben elégettettük, de előbb hivatali kötelességünkben kifolyólag atyai intésben és feddésben részesítettük, a plébánost jól megmostuk, és az Isten iránt való tiszteletet szeme elé állítottuk, mely feddés azonban ettől fogva még nagyobb gyűlölséget támasztott benne ellenünk, benne, aki sohasem akarta magát alávetni előljárójának, sőt azt hangoztatta állandóan, hogy neki az igazi törvényes püspöke méltóságos Zamoiski és nem más.

16. Említett plébános a szent viatikumot, a betegek útravalóját méltatlan helyen, ahol alszik, vendégeskedik, iszogat, a házi edényeket mossák, kutyák ki- s bejárnak, hevernek, minden

tisztelet és becsülés nélkül tartja. Az Úr szent testének ünnepein a legméltóságosabb oltári-szentséggel körmenetileg bejárja házról házra egész Bákó városát, rút nyereség kedvéért, és az egész napot így tölti el.

17. Ez a pap (ha szabad őt e néven nevezni) nem a római szertartáskönyv szertartásait végzi, hanem önféjűleg kénye-kedve szerint való ceremóniákat végez minden illedelem nélkül úgy, hogy - bocsánattal legyen mondva - inkább nézheti az ember a természeti szükségét végző kutyát, mint az Isten házában szertartást végző ilyen papot, aki magára nézve mindent megengedettnek tart. Vakmerőségében, idejövételünkig, misézéskor mindig három főpapi áldást osztott bitorló módon. Ha olykor-olykor megintém vagy feddém túlzásai miatt, rögtön a nép elé fut ravaszkodni, a nép pedig a pap biztatására Kuttnarskihoz.

18. Ez a plébános kedves az egyházközség főemberei előtt, akiket elkövetett bűneik miatt, ámbár megszámlálhatatlan és nyilvánvaló bűnök azok, sohasem szid és dorgál meg, sőt elhallgatja azokat, és hízeleg nekik, és inkább azok kegyét és jóindulatát keresi, mint az Istenét, akikkel minden ünnepnapot együtt tölt dorbézolás és részegeskedés között, saját évi jövedelmét, amit több mint háromszáz háztól kap, velük együtt fogyasztva. Még kedvesebb Kuttnarski György előtt, mert méheinek és méhészeinek szorgosabb gondját viseli, mint az Isten házában és az úr szentséges testének. Azután mellre téve kezünket mondjuk: hogy (feltéve, de meg nem engedve) ha Krisztus szentséges teste repülne egyfelől, másfelől pedig a Kuttnarski méhese, ez a pap inkább hátat fordítana Megváltó Krisztusunknak, mint annak a kis méhnek a Kuttnarski kedvéért, mert a méltóságos fejedelem udvarában az első és utolsó a katolikusok között, aki lelkiismereti szabadságban élhet.

19. Plébánosunk szokatlanul csúnya hangon énekel az Isten házában, bár hangja elég zengő, de kellemetlen, mint a számáré. Ünnepnapokon nős diákjával együtt székes kis templomunkban alig egy-két vénasszony jelenlétében vecsernyét végez, de olyan összevisszaságban, mintha mindig részek volnának. Egyszer én magam saját szemeimmel láttam, hogy a nagy részegség és ügyefogyottság miatt sem elkezdni, sem bevégezni nem tudták; mindazonáltal a jeles Kuttnarski a fejedelem udvarában szent emberként emlegeti: szentnek prédikálják bákói asztaltársai is. Az ő hamis és utálatos szent volta a mi Moldvába jövételünkig letakart, képmutató szentség volt.

20. Ez a plébános (hogy megmondjam az igazat) a családokhoz való kiruccanásokat, a női társaságokat, a becsületes emberekkel való érintkezést kerüli, mint a halált, és hitvány embereknek, főképp iszákosok társaságát keresi, azt szereti, és mégis szentnek tartják, kivált a nőkre való tekintetből. Tanult ember, jó poéta, még jobb filozófus, a legjobb latin, megnyerő elbeszélő; de ezek dacára hatni nem tudó szónok, lagymatag katolikus, egészen a gyomrának élő ember, iszákos, álnok, hazug, állhatatlan, vakmerő, gyanakvó, gyáva, egyszerűséget és szentséget színlelő, a vigyázatlanokat és kevésbé ismert embereket könnyen becsapó, elég magának való ember, aki egyébbel nem törődik, mint hogy a világnak tetszedjék és a világ szeretőinek.

21. Az olyan embereket, akiknek ámbár él az első vagy második hitestársuk, s akik második vagy harmadik házasságra akarnak lépni, az ilyen házasságok kötésére a lelkiismeret minden aggálya és az egyházi fenyték alá esés minden félelme nélkül, mindkét nemből elfogadja, amint egyszer bizonyos nővel, akinek két férje volt életében, az én jelenlétemben is megakarta kísérelni, és ha csak Simon dalmata misszionárius atya közbe nem lép és ezt a gonosztettet fel nem fedte volna, az említett nőt a harmadik férfivel is összekötötte volna; még az egyházi fenytékekkel és büntetésekkel sújtott embereket is méltatlanul odaengedte a gyónás és áldozás szentségéhez.

22. Tiltakozásom és ellenmondásom dacára is éjjeli körmeneteket tartat, melyeken a különböző nemű ifjak között a szentegyház körül éjjeli időben sok visszaélés történik. Saját tekintélyét és joghatóságát a püspöki tekintélynek és joghatóságnak mindenben eléje teszi, és a bákói egyház legfőbb egyházi hatóságának nevezi magát, sőt nyíltan hangoztatta, hogy a marcianopolisi püspök semmi funkciót nem végezhet a bákói egyházban az ő akarata ellenére, az ő előzetes engedélye nélkül.

23. Ez az ember Kálvin felekezetéből, kálvinista szülőktől származott, s annak erkölceit és szokásait mintha mindenben utánozni látszanék. Az egyházi fenyítéssel, a pápai kiközösítésekkel és felfüggesztésekkel, melyekkel főhatósága törvény szerint sújtja, egyáltalán nem törődik, sőt ezek dacára minden plébánosi teendőt végez, megvetve püspökét, és naponként nem tudom, miféle felhatalmazás folytán két misét is végez, még Isten szabad ege alatt is misézik. Egyszerre vannak neki az Apostoli Széktől engedélyezett búcsúi és kiközösítései. Főpásztora parancsának és intéseinek sohasem hajlandó engedelmeskedni.

24. Prédikációiban semmi keresztény embert megillető feddést, semmi figyelmeztetést, semmi példát nem alkalmaz, de a szentek életét sem, sem semmi lelkileg gyümölcsöző oktatást, csak az új- és ószövetségi történeteket használja, s nagy ritkán hivatkozik a Szent Atyák tekintélyére. A gyermekeket ünnepnapokon (melyeket tévedésből sem tölt el iszákosság nélkül), amint küzdő egyházakban szokás, sohasem részesíti keresztény oktatásban.

25. Végre 1636. június 1-jén méltóságos és főtisztelendő Zamoisky János úr, mindkét Valachia püspöke Bákóba jött, és nevezett plébánost itt találta és meghagyta e parókiában, és nem tudjuk, miféle papságra vonatkozó írást adott neki, melyet megtekintés és leírás végett több ízben kértünk e plébánostól, de ő nem hagyta, hogy leírjuk, sőt hogy megtekintsük, azt sem: azért e plébánosnak főpásztora iránt tanúsított emez engedelmességéből és alávetettségéből ítéltetek ti okos emberek, valamint egyéb cselekedeteiből is, amelyekből könnyen következtethettek, hogy micsoda ember.

26. Méltóságos Zamoisky püspök ekkor néhány egyházat meglátogatott, melyekben sokakat megkent szent olajjal, némelyeknek a szent rendeket is feladta, akik közül egy még most Moldvában, a hussi templomban szolgál (Isten tudja, hogyan). A másik pedig egy Miklós nevű székely, Erdélyből, valamikor a három székely szék főesperese; ő visszatért a feleségéhez, akit pedig a püspök jelenlétében ünnepélyes esküt téve elutasított volt magától egész életre. Méltóságos Zamoisky pedig, mivel őt, a nagy embert, aki sok lengyelországi mágnással vérrokon és nagy tekintélyű Zamoisky családból származott, az ő adófizető tartományában a török semmiképpen sem akarta megtérni, hanem cseleket szőtt ellene, a szitán átlátva, idejében ha el nem menekül, nyomorúságos fogságba jutott volna.

27. Az egyházak ismét árván maradtak Moldvában. Minden szerzetes és világi pap püspöki tekintéllyel hivalkodott. Megengedhetőnek tartották maguknak, hogy az egyházi javakat elidegenítsék, elrabolják és eladják, a plébánosokat kizavarják, és parókiájukat erőszakkal elfoglalják, zsinatot hívnak össze, uzsoráskodjanak, válólevelet adjanak ki, egy és ugyanazon arát több mátkával összeházasítsanak.

28. Az egyházzal való ez a nagymértékű visszaélés a de Propaganda Fide kongregáció bíboros atyáinak is tudomására jutott. Azért ideküldötték méltóságos és főtisztelendő Deodatus Péter szófiai bolgár érseket mint apostoli vikáriust és vizitátort, aki, eljőve, a főbb egyházakat meglátogatta, némelyeket a bérálás szentségével megerősített, és e tartománynak egyik fiát, a baniai szász Grossul Györgyöt (kinél jobbat a tartományban, talán másutt sem találunk) papi méltósággal ruházta fel, aki, mint a kuthnári plébánia példás életű papja szolgáltatja ki a szentségeket.

29. De a szóban forgó méltóságos Deodatus Péter, aki különböző kiváló erényei miatt azok előtt is, akik sohasem látták, jó hírnévnek örvendett, a moldvaiak előtt nagyon gyanús volt, minek következtében a templom vagyonát nem mindenütt mutatták meg neki. A nép ugyanis félt, hogy elődjének szokása szerint a vagyont a templomból lopva vagy erőszakkal elviszi; pedig Moldva méltóságos fejedelme előtt kegyben állott, úgyannyira, hogy Terebes falut, melyet az oláh barátoknak juttatott volt, a bákói püspökségnek visszaadta a fejedelem. A moldvai állapotokat látva, nevezett érsek őszintén feltárta az Apostoli Szék előtt, amit útjában látott vagy hallott. Erre az Apostoli Szék, mint gyengéd érzelmű édesanya, elhatározta, hogy gondoskodni fog ezen egyházakról. Minket, érdemtelen választott Krisztus ez igájának hordozására, s apostoli áldásban részesítve ideküldött.

30. Időközben tisztelendő Raiki Gáspár atya, az erdélyi Jézus Társaság előjárója, az ugyan-ezen társaságból való magyar Beke Pál atyát 1644. június 21-én Moldvába küldötte, hogy nézzen körül a tartományban, és jól figyelje meg, hogy ott a társaság zavartalanul és eredményesen munkálkodhatnék-e. Ő jókedvvel vállalkozott erre, legelőször is Bákóba jött, azután Kuttnarba ment a mi helyettesünkhöz, Lyllus János úrhoz, majd Iassiumba sietett. Iassiumból továbbmenve, egy hónapon át nemcsak a terjedelmes vidéket járta be, hanem Tatárország határai közé is behatolt. A népet mindenütt keresztény emberhez méltó életre buzdította szónoklatainak gyűjtő hatásával; mindazonáltal magyar emberek, általában mind katolikusok, megbotránkozva rajta, balul vélekednének felőle, azért, mert a moldvaiak lelke azzal az előítéllettel van telve, hogy hozzájuk nem tud jönni misszionárius vagy más egyházi ember, akinek valami becsűje volna, és félek, hogy ez az elfogultság, mirajtunk kezdődőleg igaznak bizonyul, amit felőlünk is folyton táplálnak, hogy mi azért járunk, mert hitványságunk miatt másutt kenyeret nem kaphatunk, és megállásunk sem lehet.

31. A népnek e nagy makacsságában és konokságában, Szentatya és Főmagasságú Egyházfők, kit vádoljunk bűnösséggel? Sokáig kételkedtünk és most is kételkedünk: a népet-e vagy a magukat püspökként kiadó szerzeteseket, akik a szerzetesség ürügye alatt mindent fenekestől felforgattak. Nemegyszer jutott eszembe az a közmondás, hogy mások ették meg a savanyú szőlőt és gyümölcsöket, és a mi fogunk vásott meg. Gondolkozni kezdtünk arról, hogy valami jót végezzünk külső látszat szerint is, hogy e romlott és érzéketlen népnek kedvére legyen. Házat véve kerttel együtt (amint említettük), elkezdtünk bővíteni a kertet, és sövénnnyel körülvenni; szalmával betakartuk, és mivel nagy szegénységünk miatt munkásokat nem fogadhattunk, és a terebesi kolostor alattvalói nem a mi tetszésünkre hajlottak, hanem saját fejük után mentek: mi magunk felgyürköztünk, hogy a kertet és gyümölcsöst megtisztítsuk a cserjétől, bodzától és tövistől - gyakori megvéreződésünk árán is. Azután a ház körül léckertet húztunk. A romlásnak indult egyszobás lakást kijavíttattuk, mely mellé egy kis ebédlőt és beléje művészies asztalt készítettünk, és melléje még két szobát éléskamarával.

32. A nép ezt látva, a fejedelem pedig meghallva, kitartásunk megkapta őket, és kezdettek meggyőződni arról, hogy én nem a kóborlók közül való vagyok. Így a fejedelem mindinkább kezdette éreztetni velünk kegyes voltát, és nem habozott megadni nekünk az engedélyt, hogy tisztünkben eljárassunk, de azért nem voltunk minden nehézségen túl; mert az András nevű szabófalvi magyar diák (Szabojanensi Diako Ungaro Andrea) napról napra - amint szava-hihető személytől hallottuk - sok bántalommal és gyalázkodással illet, aki felszentelés nélkül plébánosi ténykedéseket végez minden teketória nélkül, éppen úgy, mint valami pap: betegeket gyóntat, áldoztat, jegyeseket megesket, a csecsemőket a szükség esetén kívül is megke-reszteli, gyermekágyas asszonyokat avat, és temeti a halottakat, mindezt rút nyereség kedvéért, holott Bákóban vagy Kutnárbán egy napi út távolságra szükség esetén papot lehet találni. Ezt az embert az efféle vakmerő és gonosz visszaélések megszüntetése és elenyész-tetése végett iparkodtunk elmozdítani, saját kérelmére, a szabófalvi egyháztól, és megígértük

neki, hogy az Úr munkásainak nagy hiánya miatt, saját tetszése szerint való s hozzánk közelebb eső plébániához juttatjuk.

33. Nevezett diák azonban nem akart máshová költözni a szabófalvi megyéből, hanem bizonyos gonosz szándékú ember tanácsára (amint biztosan tudjuk) néhány magyart felbízott, és elküldött Iassiumba a metropolitához, mint e község birtokosához, hogy a fejedelemnél vádoltan; hogy én a szabófalviak templomát előbb feltörve, ajtajait és összes ablakait betörve, kifosztottam, és lopva mindent elvittem, noha említett szegény templomnak semmije sincs, mint a többinek a magyarok között Moldvában, miként jelen látogatásunk kapcsán nyilvánvalóvá fog válni.

34. A metropolita megértve s nagy buzgósággal felkarolva ezt a panaszt, azt mindjárt, amint hallotta, a méltóságos fejedelem elé terjesztette, és minket lopással vádolt; ennek hallatára a fejedelem, habár nem őszinte szívből, elnevette magát, és két levelet íratott hozzám latin és oláh nyelven, és meghagyta, hogy adják a vádlók kezébe hozzánk juttatás végett; de a leveleket még máig sem merték átadni nekünk, és hacsak a méltóságos fejedelem udvari emberei néhány hónap elteltével, miután kihallgatásra Iassiumba jöttem, nem közölték volna velem, addigelé semmit sem tudtam volna meg. A méltóságos fejedelem előtt lefolyt kihallgatás után amazok minden koholmányát feltárták, és nevezett diákot, a méltóságos fejedelem tudtával jól megveretve elbocsátottuk, és a tartomány szokása szerint (mitől jobban féltek, mint Istentől) bírságként kilenc oroszántallért, továbbá egy tehenet és három borjút vetettünk ki rá, amely utóbbiakat az a diák egy többférjű asszonytól, tudtomon kívül, büntetésképpen csikart volt ki ravaszul: mivel sem plébánosnak, sem diáknak, ha a tartományában egyházfő vagy püspök van, nem szabad a kihágásokat korrigálni, az embereket megbüntetni, kipellengérezni, bírságot kérni vagy kicsikarni.

35. 1646 májusában távollétünk alatt kétkövű malmunkat, megélhetésünknek ezt az eszközét, melyet a dalmata Simon minorita apostoli hithirdető, miután a méltóságos és nagykegyességű fejedelem Trebes falut tartozékaival együtt visszaadta a szófiai érseknek, épített vala, a Bistricze folyó áradása teljesen tönkretette s még nyoma sem maradt; helyrehozása másfél évet emésztett fel, pótoltuk még egy harmadik kövel, illetve kerékkel is, de a régi helyzetébe mégsem juttathattuk vissza teljesen.

36. Hogy pedig a katolikusok főtemplomáról és a moldvai katolikus egyházfők székhelyéről mit mondjak, nem tudom. A szemlélő előtt elszomorító látvány, és kétségkívül meggondolásra méltó, ami még az idegen nemzetek előtt is nem kis csodálkozást és botrányt idéz elő: gyászol ez az egyház, nincs ki vigasztalja, lekonyuló fejével és tátongó oldalával együtt könnyezik velem, könnyeit könnyeimmel összegyűjtöm, de vigaszt adni képes nem vagyok. Róma ez árvának anyja, az anya szeretete van hivatva arra, hogy leányát megvigasztalja.

37. Négy éve már, hogy az idők mostohasága és sanyarúsága ideköt; lelkemet semmi sem sebzi jobban, mint a mi gondjainkra bízott egyházak elhagyatottsága s a nép csökönysége és konoksága, hogy oly hosszú idő óta nincs rendes püspökük, és az igazi engedelmesség ösvényéről annyira eltértek, hogy inkább igazgatni s kormányozni akarnak, semhogy őket igazgassák és kormányozzák. Minden más egyház között a bákói püspöki templomon akad meg a szem, melynek rendbehozása végett senki pártfogását nem tapasztaltuk, holott ily nagy szegénységben nekünk erőnk nincsen, annyira, hogy nemegyszer gyertyavételre sincs egy garasunk, de senki sem ad, s nem könyörül rajtunk. De megvan a reményem, hogy a jóságos Isten valamikor felindítja a jámborok szívét a mi törekvésünk támogatására és előmozdítására. De én nem állok el feladatamtól, miért is visszatérek látogatásom sorrendjére.

38. Bákóban 1646. Kisasszony napján szent olajjal megkentünk 54 férfit és 66 nőt, Szent András napján pedig ugyanezen évben 110 férfit és 80 nőt. Az egyház javai szám szerint így vannak: egy fehér és új miseruha, olcsó török materiából, stórával és karkötővel, virágokkal hímezve. Fekete miseruha fehér selyemkeresztrel, arany- és ezüsthonalakkal hímezve, fekete stórával és karkötővel. A harmadik miseruha sárga színű, stóla nélkül, kék színű kereszttel, karkötővel. A negyedik miseruha szürkésfehér karkötővel, stóla nélkül, zöld kereszttel. Egy fehér színű dalmatika van virágokkal hímezve, de értéktelen. Alba vállkendővel. Fehér színű oltárfüggöny. Oltártakaró: egy fehér, egy másik fehér és kék színű virágokkal kihímezve. Van két válltakaró, egy bursa, mindenik az ósdiság miatt szakadozott, kivéve az első fehér színű miseruhát, melyet a sokat emlegetett Kuttinarsky György nem a bákói egyháznak, hanem a híres plébánosnak, mint aki életében méheinek és méhészeinek éber őre volt, halála után hagyományozott. Van egy fakereszt is egyszerű festménnyel, ostyasütő, két fakeresztben csúf zászló, értéktelenek, két fából való gyertyatartó, régiek, égettek és festetlenek, semmi beccsel nem bíró kezdetleges képek. Ampolnák nincsenek. Van két harang a templom falain kívül gerendákra helyezve; a középső harmadikat a románi templomból hoztuk, és idefüggesztettük. Van három csengettyű, egy meghasadt ezüstkehely tányérkával, egy durva paraszt szövetből való korporále.

39. A könyvek: egy agendárium, vagyis a szentségek szertartáskönyve Lengyelországból, római misekönyv kisebb terjedelemben, három lengyel könyv. Telezdi [Telegdi] Miklós magyar prédikációi ünnep- és vasárnapokra adventtől húsvétig kizárólag. A dekretáliák egy szakadozott kötete, Szent Bonifác dekretáliáinak könyve. A tábiai Summa Summarum, Ciceró levelei Atticushoz.

40. A kehelyről, a kehelytányérról, kazulákról és könyvekről látogatásunk előtt semmit sem tudhattunk meg; mikor a bákói plébánostól néhányszor komolyan kérdezősködtünk azok felől, mivel a polgárok mindent letétbe helyeztek volt a plébánosnál és ott tartották, de ő semmiképpen sem akarta azokat elárulni, és ha a látogatás idején tisztelendő Beke Pál atya azokat nem jelezte volna, még most is minden rejtve volna előttem. Mindig azt mondta, hogy azok a kellékek, amelyek a templomban istentisztelet tartásakor láthatók valának, az övéi, miként mondta volt álnokul a méltóságos és főtisztelendő szófiai érseknek is: hazudott. Tehát sem Zamoisky levelei, sem a Szent Kongregáció rendeletei, sem a pápa oklevelei, sem a fejedelem tekintélye nem bírták odahajlítani ezt a plébánost, hogy legalább valamelyes alárendeltséget és őszinte hitet tanúsítson irányunkban, annyira hajlott a jeles Kutnarski György gonosz rábeszéléseire s botor tanácsára, aki mai napig is azt hiszi, hogy én a botrányt okozó kósza misszionáriusok közül való barát vagyok. Ő és mindenki már Moldvába való jövetelünk kezdetén azzal az elfogult vélekedéssel voltak felőlünk, és kiabáltak is: mindenik misszionárius a Kongregáció s a Pápa Őszentsége barátjának mondotta magát, írásbeli felhatalmazást mutogattak, hittünk nekik s becsapódtunk, egyházainkat rablók módjára kifosztották.

41. Bákóban két katolikus templom van; az egyik Nagyboldogasszony tiszteletére, ez a minoriták klastroma, akiknél van most a moldvai egyházfők székhelye, régen tágas és szép alkotmány volt, most pedig száanalomra méltó, nem megbízható romladék. A másik a plébánia-templom, a poraiban heverő papi lak telkével. Ezt a templomot Szent Miklós tiszteletére fából ügyesen építették a város déli részén, deszkával fedték be, de most a végomlás szélén áll. Három oláh templom van: kettő fából épült csinosan. Van a bazilita barátoknak is kolostoruk a város végén dél felé, ahol hajdan a méltóságos moldvai vajdáknak fából készült palotájuk volt, nem messze a mi Szent Miklós-templomunktól. A tiszta katolikus lelkek csak 680-an vannak. Oláhok kisebb számban vannak; a városi tisztségeket egyformán váltakozón viszik. Itt székel állandóan a porkoláb vagy a fejedelem főtisztje, aki az egész terület élén áll, és arra

felvigyáz. Az Erdélybe menőktől, akik kereskedést űznek, itt szedik be a vámot, innen ugyanis szekérút vezet Erdélynek Csík nevű székely megyéjébe.

42. Most pedig a bákói plébános tragédiájára térek. Ez a plébános, miután Magyarországból Bákóba jött, nem akart a bákói kolostorban vagy a püspöki székhelyen lakni és a helyet előre elfoglalni, mert félt valami püspök vagy barát jövetelétől, hanem inkább a templom és a temető elő részén e szerzetesháznak a mi kertünkkel vagy gyümölcsösünkkel egy tagban levő birtokát jogtalanul elfoglalta, s azt a helyet, ahol a tisztelendő atyák és később a püspökök majort tartottak számtartó tiszttel, állatok tartására, elidegenítette, s a gyümölcsösökből néhány fát erővel elvett a talajjal együtt, ahol a polgárokkal tizenöt évvel ezelőtt házat építtetett, melyben mind ez ideig jogtalanul minden zavartatás nélkül ott lakik, és azt a polgároktól kicsikart hamis írás alapján egy korsó bor és két zsák búza fejében birtokolja.

43. Mivel a mi bákói székhelyünk nagyon szűk és elégtelen a napi használatra szükséges állatok tartására, s érseki méltóságunkra való tekintettel is, főképpen pedig azért, hogy székes-egyházunk javainak ilyen jogtalan eltulajdonítása s erőszakos elvétele nehogy az én tudomásommal e tartományban levő ittlétem alatt történjék: a plébánost és polgárokat (ez eszközzel éltem) tiszta, őszinte szívvel könyörögve kértem, előadva s megmutatva elsőbben házuk elégtelenségét és szorultságunkat, hogy a plébánosuknak a plébánia telkén, ahol volt régen plébánosuk lakása, építsenek házat, amit készséges szívvel megígértek, hogy minél hamarább meg fogják azt tenni, de a plébános óhajára hazudtak.

44. Látva a polgárok ravaszságát és a plébános konokságát, a béke és egyetértés kedvéért egyébire kezdtünk gondolni. Egy másik, ott szemben ugyanazon utcában, a mi egykori majorkánk mellett, a temetőtől alig tíz lépés távolságra eső kellemes, szép helyen levő házat vettünk a szabófalvi diáktól kapott kilenc oroszántallérral, amely, mint említettük, bírságképpen volt kiróva rája, és egy hold földet, melyet saját eszközünkkel, saját ökreinkkel felszántva bevetettünk, és átadtuk a plébánosnak, hogy ott lakják, amíg él; halála után pedig a bákói kolostorra hagytuk örök időre.

45. Miután így megvettük, helyrehoztuk és minden oldalról kerítéssel körülvettük ezt a házat, és a városbíróval közokiratot állíttattunk ki, és azt bélyeggel ellátva a városi oklevéltárba beiktattuk: akkor ezt a házat ötvennél több magyar ember jelenlétében a bákói plébánosnak kegyesen rendelkezésére bocsájtottuk, a ház terjedelmes telkén kert és gyümölcsös részére helyet jelöltünk ki, és határjelzőket állíttattunk fel. Mindezt csendesen és békésen elvégezve a népet elbocsájtottuk. Ekkor a jó lelkipásztor nagy alázattal, de képmutatással is, kérni kezd, hogy előbbi házából való kiköltözését méltóztassunk elhalasztani Szent Péter apostol napjáig. Hamisságára nem gondolva, engedték a halasztást, sőt a plébánost nagy szeretettel meghívtuk ebédre, de aztán nem jött el ismételt hívásunkra sem. Azt hangoztatta, hogy vendégei lesznek ebédre, s ezzel kivágta magát.

46. A plébános főembereit és barátait ez napon ebédre hívta magához és tanácskozott velük ellenünk és ami tekintélyünk ellen. Aztán kioktatva őket, e derék magyarokat a következő napon Iassiumra irányította Kuttarnski Györgyhöz, az ő istenéhez, hogy vele lépjenek érintkezésbe, s engem a fejedelem ítélőszéke előtt vádoljanak be, de vegyék előbb az ő tanácsát, melyről tudta, hogy a méltóságos fejedelem lelkét minél nagyobb haragra, gyűlöletre és felháborodásra lehet gerjeszteni általa. Ezzel útnak eresztette őket.

47. A bákói magyar polgárok, miután Kuttarnski hasonló kioktatásban részesítette őket, amint említők, a mi becsületünk és ártatlanságunk ellen álnokul kieszelt hazug panasszal és váddal állottak a méltóságos fejedelem elé; főképpen azzal, hogy a jámbor és szent életű bákói plébánost és a tisztességes polgárokat becsúszva szavakkal méltatlanul bántalmazom, és hogy a

plébánost ki akarom zavarni nemcsak a saját házából, hanem még Moldva határai közül is, amit ha megtesz, mondák, méltóságos fejedelem, legkegyesebb urunk, tudomásodra hozzuk, felségednek összes magyar alattvalói a bákói területben, egész Moldvát itthagya utánamegyünk a mi kedves és szeretett plébánosunknak, bárhova menjen is; mennyi adótól és pénztől esik el akkor felséged kincstára. Akkor a méltóságos fejedelem megértve e panaszt, nagy haragra s bosszúságra gyulladt, magához hívatta Kuttarnski Györgyöt, a lengyel és a latin nyelv tolmácsát, az alább következő levelet íratta, s tartományának nagy pecsétjével megerősítve és saját kezűleg aláírva hozzánk küldötte. Amint következik:

48. „Vazul, Isten kegyelméből Moldva fejedelme. A bákói polgárok panasszal állottak elő Főtisztelendő Atyaságod ellen, hogy a bákói magyar plébánossal méltatlanul bánik, és a saját házából ki akarja zavarni, miért is szigorúan meghagyom Főtisztelendő Atyaságodnak, hogy azt a magyar papot többé ne merje zavarni, sem a tisztos polgárokat, amint értesültem, sérelmes gyalázkodó szavakkal illetni, különben, ha még egyszer panaszkodni fognak Főtisztelendő Atyaságod felől, tudja meg, hogy soha meg nem szűnő neheztelésemet vonja magára, s azt is kilátásba helyezem, hogy hamarabb fog távozni kegyelmed innen, mint az a plébános, aki tizenöt éven át méltóképpen és mindenki épülésére teljesítette hivatását e tartományban. Egyébiránt Főtisztelendő Atyaságodnak egészséget kívánok. Iassi, 1647. júl. 15. Főtisztelendő Bandinus Márk marcianopolisi érsek úr kezébe.”

49. Ami becstelenséget, ami kárt szenvedtünk négy év óta és napról napra szenvedünk itt Moldvában, Szentséges Atya és ti, Főméltóságú Egyházfők, a római szentegyház bíborosai, azt nem a méltóságos és bölcs moldvai fejedelemnek, nem a főtisztelendő metropolitának s többi püspöktársainak, vladikáknak, sem a tartomány nagyságos főurainak tulajdonítjuk, így írásba foglalva is, hanem mindent a minket megelőző rabló püspököknek és a botrányos s gonosz életű szerzeteseknek, nemkülönbén Kuttarnski György és az említett plébános rosszakarátának, ami minden Moldvában lakó előtt tudva van, mivel minden a méltóságos fejedelem ítélőszéke elé kerül az egész tartományból. Ezek felől jó lélekkel és őszinte szívvel tanúskodunk, keblünkre téve kezünket. Isten engem így segéljen és az ő szent evangéliuma.

50. Te pedig, Szentséges Atya, és ti is, Főmagasságú Bíborosok ez aljas vádaskodás és nyilvánvaló rágalom miatt, melynek szerzője Kuttarnski, és amely nem tudom, minket sért-e inkább vagy az Apostoli Széket, meg ne botránkozzatok rajtunk, kérlek, se a mi rosszaságunknak és bűnünknek ne tulajdonítsátok, mert mi az egész háromévi időközben sem Kuttarnskinak, sem a plébánosnak botránkoztató alkalmat sohasem adtunk, holott ők számtalanszor botránkoztattak minket, sőt szentségtekre és a főtisztelendő apostoli bíborostestületre való tekintettel magunkat nem is számítva, önérzetünk ellenére is túrnunk és szenvednünk kellett, nehogy a nyers és durva népeknek botrányára s csudájára legyünk, főképpen pedig azért, mert a mi kegyelmes urunk, a méltóságos fejedelem előtt érveink felsorakoztatásában és szükségletünk előadásában más személy segítségével nem élhattunk, csak a Kuttarnskiével, de a gondjainkra bízott magyar nép között sem vehettünk mást igénybe, csak magyar papokat és diákokat, akik a mi szándékunkat nekik inkább tetsző értelem szerint tolmácsolják, és elferdítve adják elő.

51. A mi ártatlanságunkon és tekintélyünkön ejtett csúnya sérelemnek anyaszentegyházunk ellenségein való megbosszulása a kegyes Istent, az ő legszentebb Anyját, szószólómat és egyedüli pártfogómat, nemkülönbén az én szerafikus Szent Ferenc Atyámat az egész mennyei udvarral, és az Apostoli Széknek igazságot osztó jóságos karját hívom csak segítségül.

52. Egy egyházfő, tündöklő bár akármily bölcsesség, okosság vagy kiválóság színében, legyen bár tekintélye, kitűnősége, még ha az összes erények koszorúja ékesíti is úgy, hogy bölcsességével érje utol Salamont, éleselméjűség tekintetében múlja felül Aristotelest, az

ékesszólás terén haladja meg Cicerót, külső forma szépségével Absalonnal versenyezzen, és testi erejével tán győzze Sámson; ha az idegen népek közt ügyét nem tudja előadni, főleg ott, ahol nincs becsűje, olyan mint a letörült tábla, melyre nincs semmi írva. A római szentegyháznak, melyet a Szentlélek jelenléte kormányoz, kegyes atyaként, saját anyanyelvű lelkipásztorokat kellene küldeni, akár püspökök, akár plébánosok, akár misszionáriusok legyenek azok, akik képesek legyenek minden főpapi és plébánosi teendőt illendőképpen és botrány nélkül elvégezni, különösen azokon a helyeken, ahol nincs papbőség, mint Moldvában, és tudják a honi nyelven védeni a föld fejedelme és főurai előtt önmaguk és a katolikus egyház becsületét: ebben a részben a botrányos és csúnya életű szerzetesek, mind a jók, mind a rosszak elől elzárták az utat, és ennek a romlott és Istentől elfordult népnek hihetetlen botrányt okoztak, állandó gyűlöletet keltve benne. Ezt én lelkiismeretem iránt való kötelezettségből, nem mint aki itt akar maradni, hanem mint aki ma vagy holnap halálra válhatik, és az Ura Istenének bűneiről számot kell adnia, kötelességemnek tartottam leírni és elbeszélni.

53. E felhozott okok miatt nagyon szükséges volna, hogy az Apostoli Szentszéktől küldött püspökök a fejedelem székhelyén székeljenek, megtartva a bákói püspök címét, mert így folytonos jelenlétükkel a fejedelem közelében volnának. Az Apostoli Szék nagyobb fokú becsüléséért és tekintélyéért jelenlétük azt eszközölné, hogy minden, ami a katolikus egyház segítségére volna, el volna érhető, s a rágalmazók is befognák a szájukat. A székhely kérdése meg volna oldható, ha a de Propaganda Fide szent Kongregációja az egyház örökségéből némi alamizsnát nyújtana, legalább két- vagy háromezer római szkudit, hogy Iassium mellett, ahol lenne a püspöki székhely, a püspök fenntartására valamely falut vagy jószágot meg lehessen venni örök időkre.

54. Nagy gondot fordítottunk arra, hogy kutassunk ami Terebes falui birtokunk után, miért is összehívtuk mindkét nemből az embereket, és megtudtuk hogy ezelőtt jóval terjedelmesebb volt, mint most, mert addig a határig terjedt, melynek oláhul Karara porcsilor, magyarul „Dissnok ösvenye”, latinul Semita porcorum a neve. A kijelölt területre emlékeznek még most is a falusi lakosok, mondják ugyanis, hogy gyermekkorukban ismertek egy Valerianus nevű bákói püspököt, aki a terebesi kis gyermekeknek mosolyogva pénzt osztogatott emlékül, hangoztatva nekik: jusson eszedbe, fiacskám, hogy Terebes falu területe az ösvényig terjed és a fejedelemmé forrásáig, románul funtene Domney és magyarul: a „Vajdané kutya”. Most azonban jórészt a falu lakói birtokolják, akik az egyik székétől megfosztott menekülő fejedelemtől, kit Péter vajdának hívtak, vették egy lóért ezt a nyúlványt, és az egyháztól elidegenítették, és a saját ocsinájuknak, azaz örökségüknek mondogatják. Ez elveszett javakból sokat visszaszerezhetünk volna, ha a pervitelre valami segítséghez juthattunk volna. A perek ugyanis lassiban a fejedelem előtt folynak, és sok költségbe kerülnek, egy alkalommal, mikor némi ügyek intézésére Iassiba mentem, Jézus Társaságának szíves előzékenysége segített rajtam.

55. Jóllehet ily nagy szegénység és nélkülözés nyomasztott, a katolikus vallás gyarapodására, a mi utódaink megélhetésére való tekintetből sohasem hagytunk fel a mi bákói egyházunk ügyeinek előbbre vitelében a szorgoskodással és szakadatlan gondoskodással; így a székházunkkal tőszomszédos két házat, melyeket szükségből vettünk, a kerthez csatoltuk; a gyümölcsöst erdei és házi fákkal beültettük, beoltva azokat, megbővítettük, kertet húzva körüle. A házban a lakó- s hálósobákat megszorítottuk, az egész székházat nagy területen léckerettel vettük körül: az udvaron huszonöt lépés hosszú istállót csináltattunk udvarral és előugró résszel, és melléje húsz lépés hosszú ököristállót. A kertben különálló méhesről gondoskodtunk, új háromkövű s kerekű malmot készítettünk a Bistrice folyó mellé; a plébános részére vett ház telkén (mely a harmadik vett ház), a püspöki székház céljaira majorudvart létesítettünk. Fedeles csűr, magtárt akarva építtetni, az anyagot előkészítettük. Egy kutnári özvegy-

asszonytól méhes részére alkalmas gyümölcsöst kaptunk ajándékba, a püspöki székház számára a bákói területen. Égetett borfőzésre szolgáló nagy üstöt vettünk tíz oroszántalléron.

56. Miután Bákóba jöttünk, csak a következőket találtuk a kolostorban: ökrökkel, tehennel és borjúkkal összesen 25 nagy állatot, 20 sertést, 7 pávát, 11 ludat, két félhordó bort, két félkád káposztát, sörítal főzésre szolgáló megrepedt nagy üstöt, melynek rendbehozásáért 8 oroszántallért fizettünk. Ezenkívül nagy örömeinkre találtunk még egy halom zabot és egy kétkerekes malmot. E vagyon ideérkezésünk után Isten segítségével kétszeresére gyarapodott, amint a maga idején bővebben lesz szó róla. Ezt nem hányavetiségből (mint némely misszionáriusok szokták tenni béresek módjára), hanem mint az Apostoli Szék törvényes kiküldöttje, tisztségemből kifolyólag a de Propaganda Fide Kongregációja főmagasságú s főtisztelendő bíboros urainak őszintén tudomására akartam hozni.

Kracsonkő

1. Oláhul Piatra, azaz kő a neve, azért, mert magas hegy alatt fekszik, melynek kösziklás csúcsa tornyokkal és bástyákkal ellátott várként tűnik fel. Ez a város a Bistrice partján, Bákó várostól nyolc magyar mérföldnyire van észak felé, hegygerincek között, széles és termékeny völgyben. Hajdan csupa magyar volt, most már csak három magyar ház van, melyekben a kicsinyekkel együtt tizenhaton laknak, s ezek közül csak egy János nevű öregember tudja az anyanyelvét. Oláh ház háromszáz van, oláh körülbelül nyolcszáz. A katolikus templom nyoma csak a fundamentum romjaiban látható, a mellette levő parókiai és tanítói telket elfoglalták a szakadárak. Mindenekelőtt kiemelendő e katolikusok buzgósága, akik nagyobb ünnepeken kétnapi útra is elmennek templomba, hogy szentmisét és prédikációt hallgassanak. Két román templom fából van, egy kőből, belül szentek képei vannak festve...

2. Ha az ember észak felé megy, feltűnik a baziliták kolostora, s ha egy magas hegyen átmegy, remetekunyhók és barlangok ötlenek szembe a völgyek rejtekeiben és a hegyüregekben; a barátok az ott járókat, kik őket felkeresik, zöldséggel és lépes mézzel szívesen látják. Ezek a remeték a kolostortól akkora távolságra vannak, hogy ünnepnapokon jól eljöhethetnek istentiszteletre és áldozásra. Hússal sohasem táplálkoznak, halat sem esznek akármely napon, csak bizonyos időben, némelyek még a halevéstől is tartózkodnak, kenyeret ritkán kóstolnak meg, és találhatók közöttük olyanok, akik a kenyérevést is megtagadják maguktól egész életükben. Csemegeétel nekik, ha az összetört köles korpaszerű lisztjéből való hamuban sült sótalan pogácsát esznek nagy ünnepeken. Inkább növényekkel, erdei gyümölcsökkel és lépes mézzel élnek s efféle táplálékkal, melyeket bűnbánatból a saját és szüleik bűneiért önként vesznek magukhoz.

3. Ingük, sem lenből való öltözetük nincsen, ők maguk csinálják maguknak a ruházatot a kolostorból kapott gyapjúból és állatok szőréből, éjjel-nappal a mennyiekről, Krisztus és a szentek életéről elmélkednek, barlangkunyhóikban nincs egyéb egy asztalkánál, sőt annak sincs hely, csak a Krisztus és Mária képe látható ott, vagy valamelyik szenté. A földön vagy durva deszkán, vagy kövön hálnak, párna gyanánt kő szolgál. Az utasokon és zarándokokon kívül más embernek nemcsak a társaságát kerülik, hanem még a színét is: szűkszavúak és kimértek a beszédben, mások füleit gyönyörködtető pletykákban nem telik kedvük; hogy mi megy végbe a világban, azt legkevésbé sem kutatják.

4. Sokan a százon is túl vannak, egészségesek és erősek, hosszú a szakálluk, hajfürtjeik vállig érnek, arcuk-kezüik szőrös, fekete, s szürke színű ruházatuk durva, mikor idegenek szeme elé kerülnek, csodálatos áhítatgerjesztő hatással vannak. Hogy az időnek csak egy kis része se múljon el tétlenségben, tisztességes munkával foglalkoznak: többen a méhek körül foglalatos-

kodnak, némelyek kertet művelnek, vetnek, mások szőrből olvasót csinálnak, mások meg kosarakat fonnak vesszőből, hogy egy szóval mondjam: mindenkinek megvan a saját kézimunkája, mind a téli, mind a nyári időben.

5. Ezek mit sem tudnak a keleti s nyugati egyház között fennforgó vitáról, mert tudatlanok, az igazi egyházat kutató tanulmányokkal nem foglalkoznak, hanem a szigorú életre adták magukat, némelyek a szentek utánzásának vágyából, ismét némelyek bűneikért való elégtételül, mások pedig mint az élet hajótöröttjei. Piatra város körül sok kolostor van a hegyek között, s mindenkinek megvannak a maga remetéi.

Roman

1. Új Rómaként nevezték el az Itáliából Dáciába hozott telepések, és ezt a nevet ma is tartja. Bákótól kelet felé öt magyar mérföld távolságra van, ahol gyönyörű dombok alján kristálytisztá, kellemes csobogású forrásvizek játszadoznak az utasok előtt, és nyári időben szomjuk eloltására hívják, és álomba ringatják őket.

2. Fekvése várározáson felül kellemes, a Moldava vize kiemelkedő partján fekszik, mely nyugaton és délen öntözi, keleten egy stádiumra a Sered folyó folyik el, és dél felé hömpölyögve a város közelében medrébe fogadja a Moldavát, és itt a Moldava elveszíti nevét.

A Szereden túl dél és keletre hegyek és makktermő erdők vannak, a Moldaván túl nyugatra mezők, rétek, szántók, úgyszintén északra is mezők, rétek, szántók, ligetek. Szőlőt nem művelnek, jöllehet a termékeny helyen könnyű munkával ültethetnének, mindazonáltal boruk bőven van, mert a kuthnári előhegyen szőlőseik vannak, de a bort nagy bőségben a tartomány déli részeiből hozzák ide.

3. Mindene bőven van ennek a városnak, ami az élet fenntartásához szükséges: bora, búzája, zabja, kölese, hüvelyesei, vad, barom, madár, hal, jófajta lovak és árucikkek. Itt két katolikus templom volt, egyik a magyaroké, melynek még a nyoma sem látszik, és ami még rosszabb, az oláhok még a templom földjét is megvették egy istentelen magyartól. A szászok temploma is összement. Nem sok évvel ezelőtt háromszáznál több magyar és szász házat számláltak, lakó nyolcszáznál több volt, most pedig hat ház van, harminchat személy a gyerekekkel együtt, akik közül a bérálás szentségét huszonketten vették fel 1646. december 2-án.

4. Egyházi tárgy van még valami: egy nehéz súlyú, simító művészettel kidolgozott ezüstkehely tányérkával, bearanyozva két nagy nehézségű ezüstkereszt, szép portatíle, két korporále, egy palla, egy olajtartó ólomdoboz, egy szakadozott kazula stólával és karkötővel, egy alba vállkendővel, úgyszintén egy szép vörös kazula stóla és karkötő nélkül, egy harmadik bíborvörös kazula aranyszálakkal átszőve, karkötő és stóla nélkül, egy selyem előfüggöny és pluviale, gyapotabrosz, két velum, ostyasütő vas, három haranggal ellátott harangtorony, melyet a régiség következtében előállott korhadás miatt az összeomlás veszélye fenyeget, a negyedik harangot eladták egy örménynek, de a látogatás alkalmával visszavettük. Van egy jó misekönyv, rézfüstölő, ólomból való ampolnák, durva szövetből készült abrosz, egy kehelytörő, két réz gyertyatartó, két zászló, ugyanennyi csengettyű.

5. E városban dél felé az oláh püspöknek monostora van, és ott székel, aki a metropolita után a második helyen következik. Oláhok és örmények laknak a városban. Az örmények gazdagabbak az oláhoknál, házaik és utcáik csinosabbak, szokásaikban is városiasabbak. A szakadároknak összesen tíz templomuk van, négy kőből épült, hat fából. Nincs örmény, aki kereskedést ne folytatna.

6. A román egyháznak nyolc szőlője volt, kettőt eladtak a magyarok, melyek a magyar egyházhoz tartoztak a Lukácshegy, vagy Szent Lukács hegye (mons S. Lucae) előugró részén. A mai hat szőlő, melyek a szászokéi voltak, a Zombrik előhegyen műveletlenül állnak. Ezeket a múlt években művelni kezdték a kuthnáriak, hogy azok hozamából a román templomot újraépítsék.

Thamasfalva

1. Azaz Szent Tamás faluja, oláhul Thomasest. Elvégezve hivatásunk kötelességeit, december 13-án Románból észak felé e szomszéd faluba érkezünk, mely egy kissé keletre való kanyarodással, egy magyar mérföld távolságra van Román városától. A kövér talajú területen hat magyar katolikus falu van, melyek sor szerint ezek: Thamasfalva, Dsidafalva és Domafalva, egy olasz mérföldre vannak egymástól a Sered folyó közelében kelet felé s egy huzamban észak felé terjedve, egy halban bővelkedő állóvíz partján, mely a Szered folyó megáradásakor megtelik, és sok halat vesz magába, hogy a szomszéd lakosoknak juttassa. Nyugat felé ezekkel más három falu van átellenben hasonló rendben és távolságban északra: Szabofalva, Lökösfalva, Cziskofalva.

2. Thomasesten van egy kezdetleges művészettel fából épült kápolna Szent Miklós tiszteletére, szalmával fődve. A harangtorony villa alakban végződő s oszlop gyanánt szolgáló gerendából áll. Van egy értéktelen, szakadozott misekönyv, rézkehely és kehelytányér, egy törött portatyle, egy kék színű szakadozott miseruha fehér stólával és piros karkötővel, van két válltakaró, egyik selyem, a másik durva szövet, alba nyers szövetből és vállkendő, két lenből való oltárelőfüggöny, egy csengettyű, két durva szövetből való zászló kereszttel, egy közepszerű harang. Bérálkozott 25 férfi és 18 nő. Az emberek összesen 70-en vannak a kisdedekkel együtt.

Dsidafalva

Mintha azt mondanák: török dárda célpontja, oláhul Dsudaj. Lakói vagy Thomasestre vagy Szabojanra mennek, aszerint hogy hol lesz a mise és a prédikáció. Ember a kicsinyekkel együtt százhetvenhárom van szám szerint.

Domafalva

Azaz: az Úr faluja, oláhul Reketent. Itt a gyermekekkel együtt szám szerint háromszáználcvankilenc ember van. A szabojani templomot látogatják, melytől egy olasz mérföld távolságra vannak. A bérálás szentségét is felvették, de nagy részüket az uraiknak végzendő munka ebben megakadályozta.

Szabofalva

Vagyis: szabónak faluja, oláhul: Sabojen, ahol egy, a Kisasszony tiszteletére szentelt deszkafedelű kőtemplom van. A sekrestye s a harangtorony szalmával van fedve. Itt papi székház van arra az esetre, ha lesz valamikor pap. A Románból lassiumba jövőnek ez a falu tűnik fel először az országúton. Állandóan bugyogó forrásai vannak, melyek közül egyik éppen a templom mellett soha meg nem szűnő folyással jó hideg és egészséges vizet bugyogtat. A templom kedves és termékeny domb oldalán két gyümölcsöskert között van. Nem messze e

falu fölött van egy bő forrású víz, melytől két magyar mérföld területen dombon-völgyön észak-déli irányban árok húzódik, sok helyen még most is ásnak ki kődarabokat abból.

2. A nép beszéli, hogy az ősök hagyománya szerint régente csatornában vezették el itt a vizet, mely csatornát a Sered folyó mély örvényei fölött csodás művészettel vezették át. A folyón túl ugyanis előkelő palota volt, amint az omladékokból kitetszik, ahol az árok végződik is. Hihető, hogy e föld akkori urainak, a rómaiaknak van itt a nyomuk, akik az efféle vízvezetékekben nagy kedvüket találták.

3. Régente ezt művelték a rómaiak, de most a messze tartományokban is más csatornákat készít Róma, tudniillik az isteni kegyelem forrásait vezeti le az égből a földre, mikor a szent-ségek legtisztább forrásait továbbítja, és a nagy szomjúságtól epedő népeket mennyei folyadékkal üdíti fel. Mi pedig, hivatásunkról meg nem feledkezve, mint másutt is mindig, úgy e helyen is négy csatorna mennyei vizéből itattuk a Krisztus nyáját, vagyis büntudatra való prédikálással, a mennyei eledel kiosztásával, a szent krizmával való megkenéssel és a bűnnek a keresztség vizével való letörlésével. A szent krizmával nyolcvanhárom férfiút és nyolcvan nőt kentünk meg. A falu lakói a kisdedekkel együtt szám szerint háromszázan vannak.

4. A templom tárgyai ezek: egy kissé meghasadt, megaranyozott ezüstkehely, ezüst kehelytányér arany nélkül, ezüstkereszt feszület nélkül, virághímzésű, egyszerű aranyból való kazula stólával és karkötővel, egy alba durva szövetből vállkendővel, két válltakaró, az egyik selyem, a másik fehér durva szövetből, portatíle, egy régiség miatt elrongyolódott misekönyv, a nagyoltár a Szentháromság imadására, a másik délről Szent Katalin tiszteletére, a harmadik észak felől a halottak emlékére, van két abrosz, négy törülköző, két nagy zászló kereszttel, négy kis zászló. A nagy oltáron van egy, a szakadárok ízlése szerint való, elég tisztességes kép. Itt most nincs plébános, csak kántoruk van, akivel sok kellemetlen esetünk volt, ez ugyanis elég vakmerő volt, hogy elénkbe helyezze magát, és a nép is inkább becsülé, mint minket: ekkora becsben valánk érsek létünkre.

Lökösfalva

Ugyanezen domb nyúlványánál, lejtős helyen fekszik ez a falu. Elnevezése mintha ezt jelentené: restül menő falu. Oláhul: Lökösen. A gyermekekkel együtt negyven embert találtunk.

Steczkofalva

A név azt jelenti: álljatok a faluval. Oláh és magyar szóból összeállított elnevezés. Ugyanazon domb oldalán, ahol a két előbbi község észak felé fekszik, az országút mellett. A kicsinyekkel együtt százhatvan lakót vettünk jegyzékbe. Oláhul Keczkany a neve. A sabojeni templomban béralkoztak, de nagy részük az uraiknak teljesítendő munkákkal volt elfoglalva.

Nemcz

1. 15-én Sabojenről, vagyis dél felől elindulva észak felé, nyugatra hajló úton, gyors hajtással napnyugat után Nemcz városba érkeztünk. Egy patak mellett fekszik, mely dél felől öntözi; ettől kapta a nevét is. Az északi oldalon nagy hegy emelkedik a város felett, a keleti tájon síkság van. Nyugat felé egy magyar mérföldön át síkság, majd termékeny halmok, azután havasok kezdődnek, melyek Erdélyig nyúlnak. Három nap alatt tehető meg az út eddig, nem szekérúton, hanem gyalogösvényen vagy lóháton. E hegyekben igen sok arany, ezüst, réz, vas és ólom található, de a török zsarnokság miatt itt senki sem mer próbálkozni.

2. Régen a városban csak szászok laktak, akiknek tekintélyüknél és pénzüknél fogva nagy befolyásuk volt, és amint emlegetik, itt öt templom volt jókarban abban az időben, de mi csak egy kőalapon álló, jól elkészített fatemplomot láttunk. Ezen a helyen előbb kápolna volt a Szent Kereszt felmagasztaltatása címére, és miután az összeomlott, bizonyos Zsófia nevezetű szász matróna ugyanebben a temetőben egy új és tágas templomot építtetett Szent Miklós tiszteletére. 1629-ben fejezték be a munkálatokat.

3. E templomtól nyugatra menve merő lépésben, félstádiumnyira kőtemplom romjai tűnnek elő, a nagy oltár fel is ismerhető. Erről az öregek többek között azt állítják eskü alatt: mintegy hatvan évvel ezelőtt történt Szent Miklós napján, hogy a közelben levő szakadár kolostorból sötét éjjel három koldus jött visszafelé erre, egyik vak volt, a másik néma, a harmadik béna. Mivel nagyon későn jöttek, nem mertek házhoz menni, hogy ne alkalmatlankodjanak. A Mária-templom ajtajához feküdtek, hogy egy keveset aludjanak és pihenjenek. Míg aludtak, a Boldogságos Szűz Mária ragyogó sugaraktól körülvéve a bénának megjelent álmában, és parancsolá, hogy nyújtsa ki a kezét e szavakkal: amit látsz, fogd meg (szent ostya formát látott, amint odanyújtá neki, mely táplálékkal gyakran erősíté a lelkét). A béna pedig felelé: elszáradott, bénult kezemmel hogy fogjam meg? Ismét e szavakat hallá: nyújtsd ki kezedet. Ez a felhívásnak engedve, inai megereszkedvén kinyújtotta, és meggyógyult.

4. A néma ugyanilyen látomásban részesülve parancsot kapott, hogy háromszor ismételje Jézus nevét. Megpróbálta, ismételte, és visszanyerte szólótehetségét. A vak felébredve, mikor hallá a némát szólni, s érezte, hogy a béna megöleli, és mindketten Istent és Máriát dicsőítő énekekben öntik ki lelkök örömét: a beszélő néma nyelvét és az őt ölelő bénának a kezét érintette, mintha pikkelyek estek volna le szemeiről, ő is visszanyerte látását. Miután megvirradt, eljőnnék, és Istennek az Istenanya által végbevitt nagy tetteit nyíltan hirdették. Az egész nép csodálkozik, hogy a néma szól, a vak lát és a béna tud fogni, s hallva a látomásról, nem fantasztikus éjjeli álmot, hanem az Istenanya valóságos jótéteményét látja benne.

5. Ez a Szűzanya csodáiról híres templom az emberek bűnei miatt most romjaiban és törmelékeiben hever. A nép száma annyira lepadt, hogy akiket ezekben számláltak meg, azok most fejenként a kisdedekkel együtt szám szerint 94-en vannak, akik közül a bérálás szentségét felvette 15 férfi és 15 nő.

6. Még megvan a templomnak néhány tárgya: van ugyanis egy római misekönyv, egy, a huszitáktól hátramaradt német misekönyv, breviárium és német evangéliumi magyarázatok, a többi könyv szakadozott és molyette. Van egy belül aranyozott ezüstkehely patenával, négy alba, az ötödik szakadozott, egy piros palást selyemből kettészakadva, öt miseruha, három piros selyemből, stórával és karkötővel, a negyedik patyolat frígiai művű kereszttel, van egy selyem oltár előfüggöny, arany- és ezüstsálak vannak beleszőve, van egy másik durva szövetből való fehér, a harmadik kék, a közepén megégve, a másik négy kopott, szakadozott, használhatatlan. Van két abrosz, az egyik piros, fehér, kék színű, a másik piros virágokkal hímzett. Van ezüstbetűkkel jelzett kézvállkendő, négy törülköző, az ötödik szakadozott, van egy piros selyem válltakaró, a másik nyers szövetből, van két kehelytányér, két korporále, öt harang, kettő a harangtoronyban szolgál, a harmadik a templom padlásán van, kettőt földbe ástak, melyeket idejövételünk előtt a szakadárak el akartak venni, jogtalanul, azon ürügy alatt, hogy a katolikusok nem szorulnak rá, mert kevesen vannak. Van két csengettyű is. Szőlő három van, a negyediket eladták, kettőt művelnek, egyet elhagytak. Az oltár négy lépcső magas, a képek a faragás és jó beosztás tekintetében kitűnők. Van két nagy keresztes zászló négy fa gyertyatartó.

7. A plébánosi lak összeomlott, a kántor lakása is közel áll a romláshoz, igen gazdag hozamú s szép fekvésű gyümölcsöse, főképp szilvása van az egyháznak. E nép számára nem szere-

hettünk még plébánost. A Bajában lakó Simon misszionárius atyának meghagytuk, hogy felügyeljen rájuk. Két egyházfit állítottunk be, akik a szőlőket műveljék, s gondoskodjanak a templom szükségleteiről.

8. E város nyugati részén, nagy hegyen épült monostor van, mely inkább várhoz hasonlít, mint kolostorhoz. Keleten kettős fala van: a külső nyolcvan láb magas, a belső ötven. Minden részen tizenöt láb széles. A külső kapu felhúzható, a híddal együtt ötven láb magasra emelkedik a föld színétől, a híd az oldalgörbüléssel 80 lépés hosszú, tizenkét lépés széles, ötven láb magas kőoszlopokon nyugszik. A falon belül van Szent Miklós kápolnája, kiváló művészi alkotás, Krisztus Urunk, az Ő Szent anyja, a szent apostolok és a görög atyák aranyból tündöklő képeivel díszítve. Rutén nemzetiségű szakadár szerzetesek tartózkodnak ott benn. Négy bástyája van. A kapuőrök a fejedelem gyalogosai. Inkább várnak mondhatod, mint kolostornak.

9. E városban a szakadároknak három fatemplomuk van. Négyszáznál több ember van itt összesen. Az innen Erdélybe menők előtt négy magyar mérföld út után a havasok gerincei között egy Hang, azaz Echo nevű híres völgy tárul fel, mely a kövek és sziklák között gördülő Bistrice folyó zúgásától visszhangzik, és az éneket kilencszeresen veri vissza. Ez elbűvölő s az emberi élet zajától távol eső völgyben két híres bazilita kolostor van. A sziklaüregekben és a barlangok rejtekeiben itt-ott sok remetekunyhó található, melyek lakói a vadakhoz hasonlóan, lesóványodva, évek súlya alatt ijesztő szőrösen, olvasóval felszerelve, csak az égieknek adva magukat, nagy önmeztagságban élnek.

Gyula

Magyar város volt, melyet Gyula kapitány emlékére építettek. Ez a hét kapitány közül való volt akkor, mikor a magyarok a Szent Szűz születésének 744-ik évében Szittyaországból másodszor törtek Pannoniába, és a Szarmata föld e részén kevés időre megállapodtak volt. Nemcztől északra menve, Baja és Nemcz között fekszik, fél napi út a Moldava vize mellett. A templom romjait láttuk, és amint az alap a maga körvonalaival mutatja, hosszúsága ötven lépés volt, szélessége húsz; három oltár volt benne. Eltelvén 1645, egy hatalmas, görög hiten levő főnemes lerontatta, a köveket a katolikusok fájdalmára saját kastélyának felépítésére elszállíttatta. Ez a város kellemes és termékeny helyen volt. Most eke hasogat itt, s ahol hajdan kastélyok és kiemelkedő tetőzetű, zászlós tornyú paloták büszkélkedtek, most ott szelekkel játszó kalászkok hullámsanak. Ez a kapitány nagyon dicsvágyó volt, mert Pannoniában is épített a Tisza folyó mellett egy, a maga nevére Gyulának nevezett várost és várat, melyet a magyarok ellen harcoló török zsarnokság erődítményül használt.

Baja

1. December 17-én Bajába érkeztünk, mely Nemcztől négy magyar mérföldre van. Ebben a városban régente szászok laktak, ezernél több ház volt benne s hatezernél több ember; most már alig számlálható negyven ház és ezekben kétszázötvenhat lélek a kicsinyekkel együtt. A szent olajjal megkentünk harmincnyolc férfit és negyven nőt; némelyeket megbérmált volt méltóságos Zamoisky. Fekvése kellemes helyen van a Moldava folyó partján, mely nyugat felől folyik el; ezen túl kétstádiumnyira kezdődnek a hegyek és havasok, melyek között Erdélyig három napi az út. Észak és dél felé nagy tágas mezők, keleten bájos halmok és kövér mezők vannak. Szőlőt nem művelnek e tájon az erdélyi havasok felől fúvó hideg szél miatt, a város körül fekvő szántóföldek sem oly termékenyek, mint amilyenek a két stádiummal odébb, a dombokon fekvő szántók és mezők.

2. Mindazonáltal nagy bőség van borban és kenyérben és olcsón árulják ezeket. Szőlőt leginkább a kuthnári előhegyen művelnek, mely Bajától hat magyar mérföld távolságra van, de a bort nagy bőségben Moldva déli részeiről szállítják. Mindenféle gyümölcs terem itt az itáliaiak kivételével. A szomszéd patakok és a Moldava halban bővelkednek, innen kétnapi útra Iassiumba, magához a fejedelemhez is gyakran szállítanak finom halakat. Itáliában, a világ legáldottabb helyén sem láttunk ily kedves halakat, sem azoknak ilyen mélyben úszó fajtaikat.

3. De a patakok zajló mormolásánál és a halak aranyszínű pikkelyeinél és a hely elbájoló voltánál sokkal kellemesebben hatott ránk, mikor a templomban láttunk ősz hajú, tisztos öregeket, amint a kóruson ájtatosan zsoltároztak, és Istent dicsőítő énekekben öntötték ki lelküket. Itt a Nagyboldogasszony boltozatos temploma épségben van, melynek ötven lépés a hosszúsága, a szélessége pedig, ha a Szentháromság kápolnától mérjük a sekrestye felé, huszonöt lépés. Nincs párja Moldvában e templomnak, amelynek négyszögletű magas kötornya van, terjedelmes, mint egy bástya.

4. Öt oltár van benne, amelyek azonban nincsenek még megszentelve, a nagy oltár a Nagyboldogasszony tiszteletére van, az észak felől való oltár Szent Kataliné; a harmadik dél felől a Szent Miklósé; a negyedik - Szent Miklós oltáránál levő - Nagyasszonyunké; az ötödik a Szentháromság kápolnában, mely a templommal összefügg. A templom közepén keresztelőkút van réz gyertyatartóval. E keresztelőkút alatt nyugszik Margit, az az igazi drága gyöngy, a moldvai egyházak alapítója, kiről a szentélyben az oltár jobb oldalán ez olvasható: 1410-ben e templom a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére épült. A méltóságos fejedelem, Sándor vajda építtette a moldvai kolostorral együtt, akinek jámbor emlékü neje: Margit a keresztelőkút alá temettetett. Nyugodjék az örök életre való feltámadás reményében. Ámen.

5. Az egyház összes oltárait díszes képek ékesítik, a templom tárgyai ezek: két selyemzászló, az egyik a Színeváltás és a Szent Háromság képével, a másikon a Feltámadás és a kisdéd Jézust ölben tartó Szűzanya képe van. Van egy ezüstkereszt, egy másik rézből, egy harmadik fából, halottak sírba kíséréséhez; a nagy oltár előtt két nagy fa gyertyatartó, van még tizenhat a négy oltáron elosztva; hat oltárelőfüggöny, kilenc abrosz; az oltárok felett tíz koszorú; van egy zsoltárkönyv kézzel írott antifónás könyvvel és graduáléval; két zsolozsmáskönyv, egy rézfüstölő, négy csengettyű, a szent biblia egy régi példánya; egy ezüst aranyozott kehely ezüst kehelytányérral; egy ezüsből készült tornyocskákkal és faragványokkal ellátott művészi szentségmutató, mely valamikor a serédi kolostorhoz tartozott, de a szakadárók elidegenítették, de a Gros család megvette a bajai templom részére. Úgyszintén van lenszövetből való öt koszorú, különböző színű selyemszálakkal tarkítva, négy kazula, három ing, három harang, ezek közül egy repedt, melynek helyébe egy másikat a sicsavaiaktól kaptak kölcsön. Van egy Szent Péterről nevezett kőkápolna is a város szélén nyugat felé.

6. A moldvai egyházak elhanyagolt állapota a világi papok romlottsága, némely szerzetesek rosszasága sehol másutt úgy nem tanulmányozható, mint Bajában. Ennek a lakói ugyanis sohasem akartak pap nélkül lenni; ennél fogva kilencvenéves öregek, ameddig csak vissza tudnak emlékezni életidejükre, egész névsort állítanak össze, melyből néhány rosszat igyekezünk feljegyezni, a jókat pedig egyenkint is elősorolni, s ha csak az őszinte informálás célja nem indítana, a rosszaknak nemcsak neveit szeretnők hallgatással mellőzni, hanem még inkább a hibáikat elpalástolni. Hogy pedig az Apostoli Szék mint kegyes anya jobban belássa a messze távolban levő árváit fenyegető veszélyeket és botrányokat, a reánk bízott tisztség természete kötelez ennek megtételére. Amit úgy fogunk megcselekedni, hogy mindent nem fogunk előadni, hanem csak egyet-mást, s nem túlozva, hanem csupán a merő igazságra szorítkozva.

7. Otth Jakab gyógyszerézmester, aki Péter vajda előtt igen kedves volt, püspöknek adta ki magát Bajában, holott még pap sem volt, és olyan plébánosokat tett meg, akik mint a nők iránt való szerelem rabjai, megnősültek. E püspök segédlete mellett az erdélyi szebeni szász Mihály atya megnősült, ki midőn az éléskamrába helyezte nászágyát, egy sötét éjszaka a ház ki-gyulladt, és teljesen felemésztette a tűz, csak a kőből való éléskamra maradt meg. A szentség-törő vőlegény és az Istenről elfeledkezett menyasszony szentségtörésük megbosszulására ilyen lakodalmi világítást érdemelt. S noha az isteni jóság a tűzvész lángjaiból kiszakította őket, nem javították meg életüket, hanem visszaélve az Isten türelmével, új gonosztettet követtek el, amennyiben a templom szent tárgyait, miután bútorait a tűz megemésztette, kárpótlásul magukhoz vették. Négy ezüstkelyhet, két drágakövekkel díszített keresztet, egy ezüst áldoz-tatókelyhet, egy ezüstszelencét. Mindezt a feleségével együtt ellopva, megszökött a pap.

8. A Magyarországból való Ambrus atya négy éven át szakadatlan munkával, apostoli buzga-lommal, lelki haszonnal szolgált, éjjel nappá téve dolgozott, és miközben a bűnöket irtogató és az erény plántáit ültetgeté az emberek szívébe, munkássága közepén lelkét visszaadta Terem-tőjének. Életszentségét, szakadatlan munkásságát, fáradhatatlan gondoskodását, győzhetetlen türelmét, csodálatos szelídségét, buzgó szeretetét még most is emlegetik, miért is a bajai nép szíve hálájának kifejezéséül, az utódoknál való örök emlékezetére, a sírjára helyezett négy-szegletűre faragott köemlékre ezt a sírfeliratot tette:

9. 1618. Kecskeméti Ambrus nagy páter és Szent Ferenc rendjéből való szerzetes csendes, jámbor, szelíd, okos volt, szentekhez illő jóságban élt. Ez a kő szélén van, és körülveszi ezt a következő ábrázolat: Ambrus atya Szent Ferenc öltözetében van kivésve, jobb kezében keresztet tart felemelve, baljában a regulák könyvét; mivel a nép tanúsítja, hogy ő a kereszt szeretője és saját rendi szabályainak megtartója volt.

10. E szent életű atya után az ágyastartó Péter (Petrus Concubinarius) következett, aki, midőn elődjének újjáalakító működése következtében nem tarthatott feleséget, tette magát, mintha elbocsátotta volna, közben azonban Erdélybe küldötte, ahova ő bizonyos ürügyek alatt eljár-o-gatott hozzája, amit a bajaiak észrevén, elűzték őt. Utána Trajan világi pap (Trajanus Secularis) jött, őszinte szív és jó élet példájával kiváló ember. Mihály ferences atya követ-kezett utána, aki tudományával és jó példájával világoskodott. Az ő helyébe Gábor atya jött, akiről mind azt mondják, hogy dicséretet érdemel. Végül a lengyel minorita Zsigmond került ide, akiről azt mondják a bajaiak: bár sohase mutatkozott volna Bajában. Nagy nehezen úgy űzték el Bajából botrányai miatt. Közben a Szent Ferenc családjából való Kristóf atya jött, aki némi pénzt gyűjtött, s miután Bajában életét befejezte, 1634-ben síremlékére ezt írták: E kő alatt fekszik Delovics Kristóf minorita.

11. Ez atya halálát sajnálatos esemény követte; nem lesz érdektelen kevés szóval elbeszélni. Ez az emlékezetes páter bizonyos kincssel bírt, melyet még halála percében sem árult el. Miután megszűnt élni, keresték, és az egyházfiak 82 császári oroszlánpénzt találtak. A kincs megtalálásáról tudott az elhunyt páter öreg szakácsnője, s jelentette ezt a lengyel Zsigmond atyának, aki Bajában megjelent, és a talált kincs egy részét magának követelte, de a felügyelők azt mondták, hogy a pénz nem őt illeti, hanem az egyház szükségleteire való. Páter Zsigmond haragra gyulladva a fejedelemhez sietett, és a bajai egyházfiakat elárulta, hogy nyolcvanezer császárpénzt találtak, és egy roppant nagy aranykeresztet, nagy gyöngyökkel ékesítve. A fejedelem az egyházfiakat azonnal magához hivatja a főbb katolikus emberekkel, s megparancsolja, hogy hozzák el a 80000 császárpénzt vagy szkudit is; ők tagadják, hogy ilyen nagy összeg szkudit láttak volna, a pénzösszeget őszintén bevallják; nem volt több 82 oroszlánpénznél, s azt sem tartották meg magok részére, hanem az egyház céljára szánták.

12. A fejedelem az ártatlanokat súlyos büntetésekkel kínoztatja meg: süssék fáklyával, nyújtóztassák ki a kínvallatón, ficamítsák ki tagjaik ízületeit. Mindent megkísérelt, hogy ily nagy kincs birtokába jusson. Ők pedig nem szüntek meg esküdni, súlyos átkokat mondani magukra, ha említetten kívül egyebet találtak volna. Közben elhoztak mindent. Ezeket véve, az okos fejedelem elhívatta Zsigmond pátert, hogy a dolog igazságát puhatolja, s kérdezte őt, hogy látta-e valamikor az elhalt páternek azt a roppant nagy aranykeresztjét? Felelé, hogy látta. Akkor a fejedelem egy középső ujjnál alig nagyobb arannyal befuttatott ezüstkeresztet mutatott neki: Ez-e az? - kérdé. De ő nem merte tagadni, s nem is tagadhata, hanem akarva, nem akarva igenlőleg felelt. Ennek hallatára a fejedelmet szégyenpír futotta el azért, hogy oly könnyen hitt, és a kósza barát hamis jelentésére a szegény polgárokat oly kegyetlenül megkínóztatta; szabadon is bocsátotta őket, de egyik, a kínzás gyötrelmében látását egészen elveszítette, és szemevilágától megfosztva máig vakoskodik.

13. A bajai plébánián aztán Servatius következett, utána a bajai Gros György, akit méltóságos Deodatus szófiai érsek szentelt pappá. Most pedig a dalmát Simon minorita misszionárius él itt. Ezeken kívül még sok más kóbor barát volt itt. A városban a szakadároknak négy templomuk van: kettő kőből, kettő fából. Régen a bajaiak kiváltságul nyerték volt, hogy a fontosabb ügyeket az ő ítéletük döntse el, és ha egy halálraítélt az ő temetőjükbe menekült, mint valami menedékhelyre, sértetlen maradt. Ez még ma is megtalálható a város levéltárában, de most nincs érvényben.

Sucsavia

1. Ezeket az egyházakat csak úgy sietve látogattuk volt meg december 10-én, mert pestis garázdálkodott a városban. Ez a fejedelmek második székhelye, hajdan az első volt, hegyen fekvő. Nyugaton Erdély havasai látszanak, keleten vár van, melyet valamikor németek és olaszok építettek, délre bájos dombok vannak, északon a hegy alatt a Sucsava folyó hömpölyög, ettől kapta a város is a nevét. Régen csupa szászok laktak itt magyarokkal és olaszokkal vegyesen, akiknek számuk meghaladta a nyolcezeret. Abban az időben árokkal és töltéssel volt megerősítve a város. Most pedig a kisdedekkel együtt huszonöt katolikus van, akik anyanyelvüket elfelejtették, nyelv és szokás tekintetében az oláhokhoz hasonlóak.

2. A katolikusoknak két kőtemplomuk van, hajdan több volt, egy elhagyatva a fejedelem kertjében van. A fejedelem le akarta bontatni, de metropolitája előre figyelmeztette, hogy ezt ne tegye, nehogy a lengyel király is az ő példájára ugyanezt cselekedje országában a görögkeleti templomokkal. Mindennek ellenére a szakadárok lopva leszaggatták a templom ajtóiról a vas ajtószárnyakat és sarkokat, a faragott kőből csinált padozatot feltépték, a halottak síremlékeit összerombolták, a három négyszögletű kőből rakott oltárt széthányták, és a sekrestyében természeti szükségét végeznek. Az itteni plébánián az éléskamrán kívül három lakószoba van, kert is, de néhány év óta az oláhok birtokolják.

3. A másik templom a fejedelmi udvarral szemben van észak felé. Ezt eddigelé nagy gonddal őrizték, és az Üdvöztető 1638-ik esztendejében megrenoválva, a toronnyal együtt deszkával jól befedték. Itt a következő templomi tárgyakat találtuk: nagy méretű jó misekönyvet, egy jó ágendát, egy graduálét, két antifonás könyvet, egyik régi hártyára írva, a másik még új királypapíron, találtunk továbbá egy példány német bibliát, latin zsoltárkönyvet, nagy és jó breviáriumot, két piros selyemzást. Van itt egy megaranyozott ezüstkehely tányérkával; két kazula: egyik piros selyem karkötővel és stólával, a másik kék színű durva szövetből; egy alba, egy karing, öt harang; négy a toronyban, az ötödiket ideiglenes használatra odakölcsönözték a bajaiaknak.

4. Oltár három van. A nagy oltár a Nagyboldogasszony tiszteletére. Ez oltáron az evangélium oldalon ez olvasható: A végtelenül jóságos nagy Istennek és a Boldogságos Szűz Máriának dicséretére csináltatta ez oltárt méltóságos Mogila Jeremiás fejedelem a saját maga és nemzetiségének emlékére. A templom közepén levő másik oltár Szent Mária Magdolna tiszteletére van szentelve; a másik, ott hátul a toronyajtónál, Szent Sebestyén tiszteletére. A plébánoslakás hegytetőn van, melynek tövében állandóan bugyogó kellemes forrás van, mely nem messze kristálytisztá vizével a Sucsava folyóba siet. E templom és plébánia a város legelőkelőbb részén épült. A temető léckerítéssel van bekerítve, régebben sem a kertre, sem a házra nem viseltek gondot.

5. A templom tárgyai nagyrészt elvesztek, és nehogy minden eltűnjön, a kuttnári katolikus polgárok megőrzés végett átvették. Ezek pedig: egy nagy ezüstkereszt, arannyal nincs befuttatva; szentségmutató, a tetején nincs kereszt; három kehely tányérkákkal; egy romlott kehely, csak töredékei vannak és a tányérja; egy ezüstkanál, egy vállkendő 19 aranyozott ezüstgolyócskával; egy másik, arannyal szintén befuttatott 23 golyócskával. Van egy selyem miseruha stóla és karkötő nélkül, egy másik, patyolatból, egy harmadik fekete stólával és karkötővel; oltárfüggöny: egy selyem, egy zöld, egy piros, egy sárga színű; piros selyemdarab; egy selyemszalag a keresztelőkút felett; van három virágos szalag; más három durva selyemből való sárga és ibolyaszínű szalag; két szalag finom materiából, más kettő gyapotból, úgyszintén egy selyem egyszerű szőnyeg. Van kráma, vagyis szőlősház kamrával a fejedelem előhegyén, ahol három hold birtok fekszik; a város hegyén öt hold; az egyiket a lengyel Zsigmond minorita atya ellenkezésünk dacára eladta. A teljesen elhagyott szőlősteket művelni kezdték a kuttnáriak úgy, hogy a termésekből fizethetők már a munkások.

6. A sucsaviai egyházak most özvegyen gyászolnak. Valamikor virágzó vallási élet volt itt: a szentségeket gyakran szolgáltatták ki; a nép látogatta a templomot. Némelyek meghalván, hátramaradottjaik a szakadárokhöz állottak át, mások meg életükben egész családjukkal a görög szakadár hitre tértek. Két baj idézte elő Moldvában is és másutt is ez elpártolásokat: egyrészt az, hogy nem voltak saját nyelvű papjaik, akik a keresztény tanításban részesíthették volna őket, másrészt az, hogy a papok botrányos életükkel előljártak a bűnben, mit midőn látának, hogy büntetlenül követik el, holott még a szakadárokat is megbüntették bűneik miatt, a tudatlan parasztok kezdenek elpártolni a katolikus hittől. E botrányok hatása alatt elszédülve, bizonyos hetvenesztendős öreg szász, halála előtt újra akarta kereszteltetni magát, akit midőn Simon atya el akart szándékától téríteni, felelé: tizenkét évvel ezelőtt fogamzott bennem ez a szándék; ez idő alatt sok botrány történt, s a katolikus hit e tájakon végromlását siratta.

7. Egy Szent Domonkos rendjéből való Domonkos nevű pátert egy leánnyal tetten értek, és megszegyenítésül bűntársával együtt kipellengéreztek, innen nagy nehezen megszabadulva, a leánnyal együtt Havasalföldre menekült; a leány anyja, félve férjétől, késsel átdöfte magát, és nyomorultul vészett el. Férje, akit Andrásnak hívtak, látva az esetet, dacára, hogy latinos műveltségű ember volt, többekkel együtt a szakadárokhöz ment át. Domonkos páter az elrabolt leánnyal együtt útonálló rablók kezébe esett, és azoktól megöletve, gyászos véget ért. Egy másik ugyanilyen nevű szerzetesi olasz páter egy kevés ideig Sucsavián, Baján és Szabojanon szolgálván, Moldvából Konstantinápolyba távozott, és Szent Domonkost felcserélte Mohameddel, és a szerzetes papból török borbély lett.

8. Az oláhok és örmények Sucsaviában jó erővel vannak; az oláhok ugyanis 20000-nél többen vannak, az örmények pedig 3000-en a gyermekekkel együtt. Az oláhoknak 17 templomuk van; a moldvai érsek Sucsaviáról címeztetik, s itt van a székhelye a Mennybemenetel kolostorában, ahol Szent János ereklyéit köztisztelőben tartják. Hogy ki volt ez a János, különbö-

zöképpen vélekednek róla. Van itt kalugyerica, azaz apácazárdá is. Nem messze, a városon kívül, három kolostor látszik, kissé tovább, az Erdély felé eső hegyek között, sok a monostor és remetelak. Az örményeknek 4 templomuk van a városban; az ő püspökük a városon kívül lakik egy híres és művésziiesen épített kolostorban. Tavaszi és nyári időben többnyire e városban szokott a fejedelem időzni. Innen gyalogút vezet Erdélybe a havasok és hegláncok között, melyet három nap alatt lehet megtenni.

Seredvasar

1. Oláhul Seredest a Sered folyóról, melynek a partján fekszik. Sucsaviától északra egynapi út távolságra van, a városon patak folyik át. Keleten egy domboldalon, amint mondják, dóm és kolostor, és csodáiról s a hely tiszteletéről messze híres templom volt. A kolostor felett még most is bugyogó forrás van, melyről - mint biztosan megtörtént dolgot - ezt a történetet beszélik:

2. Egy leány Úrnapiján a reggeli pirkadáskor a forráshoz ment, hogy vizet merítsen. A forrásban három vércseppet látott, melyek úgy úszkáltak a vízen, mint az olaj. Ő gyorsan a kolostor ajtajához sietett, hogy a dolgot a lelki igazgató atyának előadja. Az atyák megértvén a dolgot, ünnepélyes körmenettel a forráshoz mennek, a vércseppeket zsebkendővel felfogják, és ünnepélyesen a templomba viszik. Ezután a forrásnál annyi gyenge s beteg gyógyult meg, hogy egy beteg sem ment el innen megkönnyebbedés nélkül, a vakok visszakapták látásukat, a sánták és bénák tagjaik épségét, a némák szólásukat, a rühösek, poklosok, kelésesek megtisztultak.

3. E látványtól és a katolikus hit mellett szóló csodálatlan bizonyítéktól meggyőzve sok szakadár a római egyház kebelébe tért, de az üdvre vezető eme bizonyíték némely istenteleneket nem az üdvre indított, hanem haragra s veszedelemre; a fejedelmet ugyanis rávették, hogy romboltassa le a seredi kolostort, és a római hitet elnyomva kényszerítse a magyarokat és szászokat, hogy újrakeresztelkedve a konstantinápolyi pátriárka iránt való engedelmességre térjenek, és azt idejében tegye, mert különben a seredi barátok szemfényvesztéseikkel és bűbájosságaikkal egész Moldvát a római pápa jármába hajtják. Íme, mondták, egész Vlachia a rómaiak után megy; annyi csodáról prédikálnak, hogy nemcsak a szász és magyar nép, hanem az oláh is éppoly kegyelettel járul oda; ennél fogva vagy a kolostort kell lerombolni, vagy a mi vallásunkat feladni.

4. A könnyelmű s még nagyobb fokban ostoba és igen nagy mértékben kegyetlenségre hajló fejedelem haragra gyulladva, nemcsak a kolostorra támadt rá nagy zsarnoki dühében, hanem az egész katolikus népre. Miután a kolostort lerontatta s a szerzeteseket elűzte, minden templomot leromboltatott Moldvában. Egyedül a bajai templom maradt meg a maga épségében, mert az, akire rá volt bízva e templom feldúlása, a bajai polgároktól drágaságok bő ajándékozásával megvesztegetve, a bajai templomot érintetlenül hagyta. Az is megjegyzendő, hogy ámbár több ízben érték ágyúlövések a kolostor templomát, mindazonáltal a templom falaiban kárt nem tehettek addig, amíg a csodás forrást trágyával és egyéb mocskosságokkal meg nem szentségtelenítették. E megszenségtelenítés végbevétele után a forrás minden betegséget gyógyító ereje elenyészett.

5. A rosszhírű fejedelem nevének örök gyalázatára, a közbeszéd szerint, maguktól az oláhoktól Belikine nevet kapott, ami kutyanyzót jelent. Ez ugyanis a kutyaugatást nem viselven el, egész Moldvában hadat üzent a kutya- és dőreségéből kifolyólag a kiválóbbakat maga előtt nyúzatta meg, és vonításukban csodálatosképpen gyönyörködék, holott ugatásukat nem tűrhette.

6. Egyebek között még az is fel van jegyezve a seredi kolostorról és templomról, hogy aki romjaiból saját kárának szükségére valamit elvitetett, kevés idő múltán egész családjával együtt elpusztul, azért egy lakos sem mer most még egy követ sem érinteni abból a szándékból, hogy azt profán célra fordítsa. Végre a hírhedt Belikine zsarnoknak török kard okozta gyalázatos halált kellett szenvednie.

7. Egy szakadár főnemes a Szent Szűz születésének 1641-ik évében megpróbálta kitisztítani a forrást, hogy bővebben jöjjön ki belőle a víz: a fenéken edényt találtak, mintha nemrég tettek volna oda; a tiszta víz zavarossá váltott, attól fogva zavarosabban jön elő, mint azelőtt; a főnemes pedig hirtelen halállal múlt ki. A szakadár oláhoknak három templomuk van, kettő kőből, egy fából, a másik két templom az örményeké. A katolikus nép az üldözés idején jórészt átpártolt az oláhokhoz. Akik pedig állhatatosan kitartottak, Kuthnába vagy Bajába húzódtak, ahol még most is vannak utódaik. A templom tárgyait az elpártoltak eladták: két harangot átvittek a radaucsi püspöki kolostorba, ahol most is megvan a katolikus zárdából kapott könyvtár egy része. A másik rész állítólag Moldva főkancellárjánál van. Két harang még szolgál a seredi szakadár templomban.

Herlo

1. Seredtől keletre utazva feltűnik ez a város, ahová december 14-én jutottunk. Régen magyarok laktak itt, 500-nál is több házban; most csak öt ház van; ezek közül kettőben feleséges ember, egyben özvegy ember, kettőben özvegy asszony lakik, 19-en vannak a kisdedekkel együtt. Közülük 13 bérmlákozott. Bár csak egy magyar mér földre van Kuthnartól, mégsem rándult ki hozzájuk emberemlékezet óta egy püspök sem, s nem is hallottak a bérmlálás szentségéről, s mint egy 80 éves öreg beszélte, senki nem gondoskodott e népről; ezért a 40 lépés hosszú, 6 lépés széles kőtemplom elhagyatva áll fedetlenül. A fal szilárdan áll még; belül három oltár volt, a bolthajtásos sekrestye még épen áll. A temető tágas és kellemes helyen van. A plébános és kántortanító háza csak alapjaiban látható.

2. A templom szent tárgyait a kuthnári egyházra bízták; innen elismervényt kaptak, mely így hangzik: A herloviai egyház felszerelésének jegyzéke: két ezüstkereszt, a nagyobbikon, mint a szentségtartón, a négy evangélista alakja látható, a középen ezüstheszület egyik oldalon, a másikon a fiát ölben tartó Boldogságos Szűzanya képe. A kisebbiken szintén a négy evangélista képe van, a középen feszület, mely alatt ott van Szent János és a Szent Szűz; a másik részen Szent Imre, Szent István, Szent László és Szent Katalin ereklyéi vannak jelezve.

3. A nagy kehely ezüstvirágokkal díszített, a kisebb kelyhen forgatható bog, sárga és zöld színű betűk vannak beleötvözve. Egy ezüsbetűs vállkendő, feszület, négy csengettyű, két ezüst kehelytányér: az egyiknek a szélén kereszt van, a másik kereszt nélküli.

Egy kis harang a kuthnári toronyban van. E feljegyzett tárgyakat adták át a kuthnári egyháznak használatra, a helybeli plébános Gábor atya s mások jelenlétében 1630. május 2-án. Ehhez hozzáadták: ha veszteség áll elő, rablás folytán, tolvajok és rablók miatt, amint megesis e tartományban; lehetetlenségre senki nem kötelezhető. Ezek vannak az elismerőlevélben.

4. Két jó minőségű, nagy és jó zengésű harangot jogtalanul elvettek a szakadárok azért, mert észrevették, hogy a néppel senki sem törődik. Ezek tényleg ott szolgálnak a szakadárok harangtoronyában, oda felkötve. Van még az egyházhoz tartozó két szőlős, de nincsenek megművelve.

5. A régi fejedelmeknek egy kőfallal körülvett híres palotája van itt, olasz építészeti mű, a Balhoj vizének a partján, ahol a régebbi időkben sok gyönyörűséget találtak a fejedelmek.

Nyugat felől ugyanis egy szűk völgy van a hegyek között, ahonnan, mint valami csatornán, mérsékeltén friss szellő áradoz. Északra jó bortermő venyigékkal beültetett termékeny hegy látható. Dél felé tündéri szép erdős hegy szemlélhető, keletre síkság van. Így tehát mintegy csatornán áradó friss levegő nyílásánál fekszik ez a város. A szakadároknak két templomuk van kőből, fából ugyanennyi, ház pedig kétszáz, melyek közül kiválnak azok, melyeken tizenkét év előtt katolikus magyarok laktak, ezek elhalálózása után utódaik az oláhokhoz mentek át.

Kuthnar

1. Herlótól, Sucsaviától s Bajától délre, Nemcztől keletre, Bacoviától s Romántól északra, Iassitól nyugatra fekszik, észak felé hajolva. Itt a látogatást csak december 13-án kezdtük meg, amelyet a beálló ünnepek és egyesek távolléte miatt félbe kellett szakítanunk, és vízkereszt ünnepe után folytattuk. Ez a város sem fekvésének szépségével, sem folyó vagy patak kellemével nem örvendeztet meg, mivel két hegy között, eldugott völgyben van. Amint mondják, nevét a moldvai szőlők első ültetőjétől kapta. Régente ugyanis e tartomány Magyarország királyának adót fizetett. Történt egy időben, hogy e tartomány vajdája Budára utazott a királyhoz, ahol a kiváló magyar borokat megízlelve, fájtalta, hogy az ő egyébként nagyon termékeny tartományában bor nem terem.

2. Azért a királytól egy embert kért, aki a szőlőültetést kiválóan értette. Meg is kapta egy Gutnar nevű német személyében, aki a vajda meghagyására bejárta az egész tartományt, melyben szőlőültetésre eléggé alkalmas hegyeket és dombokat talált. De mindeniknek elébe helyezte ezt a helyet, azzal a kifogással azonban, hogy városalapításra alkalmatlan a hely, mert sem patak, sem folyó közelben nem folyik. Erre nem tekintve, a jó bor reményében szőlővesszőket ültettek, kunyhókat építettek, és a hely megtalálójáról Gutnarnak nevezték el - ami azt jelenti: jó bolond, vagy amint némelyek magyarázzák: Gutnor = jó szél -, és azután a g-t k-vá változtatva közönségesen Kutnar vagy Kotthnarnak írták, és a kisszerű kunyhóból híres város fejlődött ki, ahol a szőlőre való tekintetből nemcsak a fejedelem, hanem Moldva összes előkelői, sőt a szomszéd Lengyelországból is sokak szőlős házakat vettek és szőlőt művelnek.

3. A lakosok szászok, magyarok és oláhok. Szám szerint többen vannak a magyarok, de vagyon és tekintély tekintetében a szászok előbb állanak a magyaroknál. Ezek nagy ügyelettel őrizkedtek a misszionáriusok botrányos viselkedéseitől, sokáig nem tűrték meg őket, az egyház szőlőit a leggondosabban művelték. A plébánost, akárhonnan is került oda, és a kántort eltartották, és jelenleg is eltartják: tartanak szász tanítót is, aki a gyermekeket szászul írni és olvasni tanítja. A templom szükségleteiről és az egyházzszolgákról az egyház jövedelméből gondoskodnak; ennek igen termékeny szőlősei vannak, csaknem minden évben bevesz több mint száz hordó bort, és egy megér legkevesebb 15 szkudit. A pénzt nem bízzák a plébánosra, sem a püspökre, hanem egymás között, kölcsönös megállapodás szerint való kezelés mellett szabadon kihelyezik.

4. A városban szám szerint 276 katolikus van gyermekekkel együtt. Az oláhok kevesebben vannak. A bérmlásra a két szomszéd magyar községből idejött 53 férfi és 55 nő. A többi részint méltóságos Zamoisky és főtisztelendő Deodatus bérmlalta meg. Jobb igazgatás végett még régebben testvéregyesületeket létesítettek volt; kezdetben hármat, egyet a magyarok, kettőt a szászok, de nem is oly régen a szászok a kettőből egyet csináltak.

5. A katolikusoknak három kőtemplomuk van. A plébániatemplom - ez a nagyobb - a város közepén, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelve, jókarban volt. A másik, Szent Orbán templom a város szélén, az északi részen áll. A harmadik délen, egy dombon, a Szent Lőrincé. A plébániatemplomban három oltár van. A nagy oltár új, művésziesen kifaragott és aranyo-

zott, a közepén aranyozott szentségház, ezen feszület, e fölött pedig a Szent Szűz mennybevitelének és megkoronáztatásának képe. Az evangéliumoldalon Szent Péter képe, a leckeoldalon Szent Pálé. Ezek felett egyfelől Szent István első vértanú képe, másfelől Szent Lőrincé, az oltár tetején az angyali üdvözlés képe. Az oltáron két réz gyertyatartó van, az oltár előtt tűzszínűre festett aranyozott gyertyatartó.

6. A leckeoldal felőli falon a következő van hártára írva: „Ez oltárt megáldotta s megszentelte fötisztelendő Plessovicze-Frearo Gábor bákói püspök 1629. nov. 26-án.” Ide vannak belerejtve Szent Zéno és társainak ereklyéi; Szent András apostol, Szent Vince vértanú csontjai, Boromei Szent Károly és Szent Brigitta ruhadarabjai.

7. A második oltár kelet felé Szent Katalin szűz és vértanúé; festve van; az oltár közepén Szent Katalin képe, jobbra Szent Dorottyaé, balra Szent Borbálaé, körös-körül vértanúságának eseménysorozata; ezek felett a négy evangélista képe; van két aranyozott fa gyertyatartó is. Itt olvastuk, hogy bele vannak rejtve Szent Katalin ereklyéi, Szent Bálint, Szent Sekundus vértanúk csontjai és a tizenegyezer szűz vértanú porából valami. Az oltár felett szép képes faliszőnyeg van.

8. A harmadik oltár nyugaton a Szentháromságé, régi; a közepén a kisdédét karján tartó Mária képe van. Ekörül régi képek vannak. Az oltár fölött képes szőnyeg. Ez oltárban Szent Viktória vértanú, Szent Jeromos és Szent Candida szűz és vértanú képei vannak elhelyezve. A nagy oltáron ezüstlemez van; bele van vésve Mária mennybevitelének képe.

9. A templom felszerelése: van tíz selyem miseruha, hét oltárelőfüggöny, három selyem, ugyanennyi gyapot; egy violaszínű durva szövetből. Egy nagy kereszt ezüstműből, aranyozva, virágdíszítéssel, nem nagy értékű ékkövekkel. A közepén feszület, a kereszt karja alatt két kép, a négy szegleten a négy evangélista, a kereszt másik oldalán a közepén fényes átlátszó kő. A kis kereszt szintén ezüstműből van, megaranyozva, néhány nem a legértékesebb ékkövel, a közepén feszület és a négy oldalon a négy evangélista, egyik felől a Boldogságos Szűz Mária képe. A nagy kehely ezüstműből van, megaranyozva, virágdíszítéses, egy kissé hasadt kehelytányérral. A kis kehely ezüstműből való, aranyozással, egy kissé díszítve arany vonalú virágdíszszel; van harmadik kehely is melléje; egy ezüstműből, egy másik rézből; van egy harmadik is, de megrongálódva.

10. Van két ezüstpolna, három harang a toronyban, a kisebbiket Herlóból kérték el; három csengettű, öt durva szövetből való abrosz, egy elviselt, kétölnyi szalag, selyem van bele-szőve, ismét más selyem, három szalag; négy zászló, kettő új selyemből. Van két misekönyv, egy graduále, egy antifónás- és egy zsoltároskönyv, négy kehelyfedő, tíz kehelytörlő, hat bursa korporalékkal, kettő korporale nélkül, hat válltakaró.

11. A Szent Orbán-kápolnának két harangja van, egy oltára képekkel, a közepén Szent Orbán képe. A Szent Leonárd kápolnájának kis harangja van, egy oltára, az oltárközepén feszület, jobbra Szent Leonárd, balra Szent Leopárd.

12. A Boldogságos Szűz Mária templomának nyolc hold szőlőse van a város hegyén, egyik helyen három hold, a másikon kettő, krámával, nagy szőlősházzal. A Sarata nevű hegyen megint két hold, egy hold s még egy fél a Püspök-hegyén (in monte Episcopi), háromnegyed hold a László-hegyen (in monte Laslo). A Szent Orbán- és Szent Leonárd-kápolnának három holdja van a városhegyen (in monte oppidi) krámával; azután egy hold a Csombrics-hegyen (in monte Csombrics), egy másik a Püspök-hegyen. A testvérületbeli mészárosok szőlőse másfél hold. Egy más helyen, ugyane hegyen egy hold, a Sarata-hegyen két hold. A magyarok szőlőse a Szamarhegyen (in monte Szamar) három hold, a Kevély-hegyen (in monte Kevely)

két hold, a Poloska-hegyen (in monte Ploska) egy hold, a Hurubás-hegyen (in monte Hurubas) egy hold. Kráma a városban van.

13. Ha mindebből egy vagy két hordó bort alamizsnaképpen nekünk adnak, köszönettel vesszük, de említeni sem lehet a jövedelemből való számadást. Méltóságos és főtisztelendő Zamoisky, akit a felséges lengyel király és a lengyel állam egyedül ajánlott volt fejedelmünknek, és akit ő kiváló tisztelettel és ünnepélyességgel fogadott, és mindjárt teljes hatalommal ruházott fel, mikor megpróbálta számon kérni az egyház jövedelmét, a fejedelem megtiltotta, s szigorúan megdorgálta; sőt midőn körülbelül ezelőtt hat évvel bizonyos Gábor nevű plébánosnak, aki e városban meghalt, két ládába rejtett kincsét a polgárok megtalálták - mi néhány ezer szkudit tett ki -, még szóvá sem lehetett tenni.

14. Kérdeztem: hogy mernek az egyház törvényével ellenkezni? miért kisebbítik az egyházfők tekintélyét és sértik saját lelkiismeretüket, miért teszik ki magukat a kiközösítésnek? - erre azt felelik: némely püspökök kielégíthetetlen kapzsisága idézte elő ezt a szokást; erősítette a misszionáriusok szabadossága, akiknek semmi sem volt tilos. Ujjal mutatnak a románok és jászvásáriak szőlőseire, mint akik könnyen hittek a Szent Kongregáció leveleivel hivalkodó jövő-menő barátoknak, és az ő akarata szerint intézték ügyeiket: a szőlősök és a templomok a néppel együtt oda lettek. Ezek a misszionáriusok pedig mint a fecskék jöttek-mentek, és ahányan jöttek, annyi intézkedést és felfogást hoztak magukkal. A kutthnári egyház a többinél óvatosabb lévén, nem a néma betűknek hitt, hanem a példaadó életet hirdető erényeknek, mely óvatosságánál fogva a botrányt okozó misszionáriusoknak helyet nem adott; miért is három templomuk jó karban van, szőlőseik jól meg vannak művelve, állandóan mise van és igehirdetés; mindez náluk rendben volt hamarább, mint a többi moldvainál.

15. Jóllehet körültekintőleg jártak el a kutthnáriak, mégis csúnyául kijátszotta őket Goiski Ádám bákói püspök, akiről fennebb volt szó; röviden előadjuk az esetet. Amely időben nevezett püspök Moldvában volt, inkább Kutthnarban időzött, mint másutt, amivel bizalmat keltett bennük. A püspök aztán, miután bizalmukat megnyerte, a sekrestye kulcsait - ahol abban az időben az egyház kincseit tartották - magához vette, s szüreteléskor alkalmat nyerve, több mint kétezer szkudit, a templom arany- és ezüstkészleteit ellopta. Amint a plébános és a polgárok, akik a szőlősökben el valának foglalva, meghallották, hogy a püspök elment, csodálkoztak, hogy mindenki tudta nélkül alattomban távozott. A bákóiak kijátszása, s az egyházi vagyonuk elvesztése jutott eszükbe, azért öt főember a sekrestye ajtajához sietett, de mindent bezárva találtak, és a kulcs nem volt sehol; mestert hívtak, kinyitatták az ajtókat, a templomszekrényeket, és a plébános ládáit aranytól és ezüستől megfosztva, kövel megrakva látják. A gyanú a püspökre irányul. Lárma s mozgolódás keletkezik a városban és a szőlősökben. A szakadárok tele torokkal kiáltják: a római hitű püspök a templom összes felszerelését ellopta, és elmenekült.

16. Itt volt ekkor a pincemester, aki gyors lovasokat küldött utána, azok a Dnyeszter folyó partján elfogták a püspököt, és csúnyául elbántak vele, béklyóba verték, gyalázó szavakkal illették, majd visszahozták egész szolgálattevő személyzetével, lovaival és kocsijával együtt, az elvett tárgyakat felfedezték és visszavették. A jól megszégyenített püspököt dorgálás után elengedték. A szökevény a bákói templom tárgyait is magával vitte, de azokat a püspökhöz tartozónak hívén, érintetlenül hagyták. A bákóiak még nem nyitották fel szekrényüket. Ezért gyanus, gyűlöletes és félelmetes a kutthnáriak előtt az idegen erénye. Elhagyva egyebet, néhány súlyos házassági esetet megoldottunk, a békétlenkedőket egyetértésre hoztuk, a káromkodókat és esküszegőket megbüntettük.

Serata

Délre eső falu, Kutnar várostól mély gödör választja el. Serata, azaz Sósfalv (Sale condita villa). A lakosok magyarok, akik a gyermekekkel együtt szám szerint 40-en vannak. A kuttnari templomba járnak.

Amadsej

Magyar falu, két stádium távolságra Kuttbartól. Közöttük hegy terpeszkedik. Itt fakápolna van, egy haranggal, van egy oltár a Szentháromság tiszteletére, de még nincs megszentelve; bár némelyek azt hitték, hogy egy plébános szenteltvízzel megáldotta volt. Az oltár felszerelését Kuttbartól hozták el. A kuttnari plébános ügyel ezekre, aki hétköznapiakon miséznek e helyen, ünnepnapokon a kuttnari templomba mennek a község lakói. A kisdedekkel együtt 99-et számláltunk össze összesen. Amadsej annyi, mint megejtő, csaló, egyrészt azért, mert itt az emberek a csalás mesterségében jártasok, másrészt, mert az itt termő bor jóízű, s az el-kábult embereket a földre teríti.

Strunga

A Strunga-hegy Kuttbartól kétstádiumnyira van Bákó felé menve. A felmenetel nehézsége miatt mintha szorongás töltene el, ott, ahol az országút halad. A hegy déli részén, a völgyben, az úthoz közel négy ház van, melyek közül kettő magyar telepeseké. Itt tizenegy katolikus van a kicsinyekkel együtt. Ezeket is meglátogatva, lelki vigasztalásban részesítve, jámborságra s istenfélelemre buzdítottuk, hogy ünnepnapokon vagy Kuttbarba vagy Sabojanra menjenek mise- és prédikációhallgatásra.

Ias

1. Magyarul Jasvasar, oláhul Ias, latinul Iassium vagy Iassi. Állítólag egy ilyen nevű juh-pásztortól vette a nevét, aki azon a helyen juhokat legeltetett, ahol később a fejedelemnek palotája épült. Ez a város most az egész tartomány fővárosa, és Moldva közepében van, ahova Török-, Tatár- és Muszkaországból különböző árucikkeket hoznak, s ahonnan a török árukat Lengyel- és Magyarországra s Erdélybe széthordják. Két teres halmon fekszik, és völgy esik közbe; 15000 ház van benne, templom összesen 60, kolostor pedig a városban és közelében 11. Vazul, a mostani fejedelem ezelőtt hat évvel új kolostort építtetett faragott kövekből, domborművekkel és záródísz gyanánt külföldi fekete márványt alkalmazott; mint valami várat, fallal vette körül, a bejáráshoz tágas, négyszögletű tornyot emelt, amelyben óra és híres harangok vannak. Iskolákat is létesítettek a kolostorban, mely egy évvel ezelőtt hetvenedvasárnap leégett, aminthogy az 1647-ik évben is ugyanitt - más iskolák és más helyen - hatvanadvasárnap leégtek. Ezeknek falai a szilárd bolthajtás alatt még épen állanak.

2. Lakói legnagyobbbrészt oláhok, azonkívül vannak magyarok, örmények, görögök, bolgárok, albánok, törökök, tatárok, lengyelek, rutének, szászok, muszkák és egynehány olasz. Akik adót fizetnek, szám szerint 28000-en vannak, a bojárokon és az udvari embereken, a nemes-ségen, a libertinusokon és katonákon kívül, akik a fejedelemtől zsoldot kapnak. Ezek 20000-en vannak. Milyen és mekkora a fejedelem udvara, alkalomadtán leírjuk. A városnak észak felől szőlősei vannak, azon a dombon ültetve, ahol maga is fekszik. A szőlősök között két kolostor van. Keletre részint dombok vannak, amelyek gabonatermesztésre nagyon alkalmasak, részint tágas völgy van, melyet a Balhoj folyó öntöz. Délfelől egy közbeeső völgy után szőlőtermő

hegy van, nyári lakokkal, mely alatt két kolostor látható, a várossal szemben; nyugatra a városdomb alatt tó van; ezt a tavat a hatalmas töltéssel két domb közé szorított Balhoj táplálja; a tavon túl hegy van, melyen egy Galata nevű kolostor van. A kolostor körül tágas mezők, a hegyen, a mezőn túl nem messze erdők, szőlősök vannak, nagy távolságra. A kolostor alatt bugyogó forrás és nyári lak.

3. A város déli részén, a domb szélén, a tó felett van a fejedelem palotája, melynek csak kelet felé van gyenge fala, sem tornyokkal, sem bástyákkal nincs megerősítve, sem völgy, sem árok nem védi, a többi részen pedig földbe ásott gerendák szolgálnak falul. Ami a ház külső részeit illeti, nem oly fényes, de belül a falak szőnyegekkel, kárpitokkal, selyemfüggönyökkel díszítve aranytól-ezüsttől ragyognak, a fedelmi méltóságot mintegy királyinak tüntetve fel. A székek bíborral fedettek, ezüst- és aranyszegekkel kiverve. A palota szerkezete részint kőből, részint fából van. A törökök ugyanis csak a kolostorok kőből való építését engedik meg.

4. A távolról nézőknek új Rómaként tűnik fel a város, mert a tornyok, templomok és kolostorok bizonyos fenséget kölcsönöznek neki a szemlélő előtt, de ha bemegy a városba, csak kunyhókat és kalibákat talál benne, még a gazdag bojároknak sincsenek fényes épületeik, és csak sárral betapasztott falakat raknak. Ez 1647. évben egyes bojárok szándékoznak kőházakat építeni, mert a gyakori égések miatt semmi sem biztos a faépületekben. A megelőző évben 40 esetben, ez évnegyedben 15-ször keletkezett tűzvész, melyben sok szakadár templom és bojárház porig égett.

5. Az oláhoknak, ruténeknek, görögöknek és örményeknek összevéve 20 iskolájuk van a városban, de a tanulók száma együttesen is alig 200 az összes iskolákban. Vazul fejedelem sokat fáradozott és költekezett, hogy a latin betűket meghonosítsa Moldovában, de minden törekvése meghiúsult. Végre 1647-ben a Jézus Társaság részére kényelmes és alkalmas helyet jelölt ki és adott, és megígérte, hogy az atyáknak iskolákat és házakat fog építeni. De erről a maga helyén bővebben.

6. A katolikus nép ebben a városban magyar, akik ezelőtt fejenként többen voltak 1000-nél, ez időben a kisdedekkel együtt 300-an vannak. Egy részük a városon kívül a szőlősökben lakik; csak ünnepnapokon nagy ritkán szoktak a templomba menni. Vannak katonák is egynehányan, kiket, mivel idegenek, nem vesznek fel a nép lajstromába, főleg a 130 Kálvin-féle ragályban levőt, akik egy évvel ezelőtt jöttek ide a fejedelem szolgálatára; ezek prédikációkra kezdettek már járni. A katolikusok közül sokan átállottak a szakadárokhöz a botrányok meg a prédikáció hiánya miatt.

7. Katolikus templom egy van, fából, kőfundamentumon és ez a plébániatemplom, amely felől néhány év óta sok pereskedés és viszály, még több botrány támadott. Hogy pedig e dologra biztos felvilágosítással szolgálhassunk, előbb szólanunk kell a hely és templom birtokáról és birtokosáról, nehogy valaki azzal gyanúsítson, hogy valamelyik félnek kedvezünk. Amit láttunk és hallottunk, abból fogjuk megállapítani az igazságot.

8. Miután Isten és az Apostoli Szék kegyéből Moldvába jutottunk, a katolikus nép mindjárt seregestől kezdett hozzánk jönni, kérve tisztelendő Notho Gáspár minorita atya jelenlétében, hogy nyelvükön beszélő magyar papról gondoskodjam, a misszionárius atyák szertelenségét korlátozzam, akiknek viselkedése miatt egy pap sem maradhat Iassiban. Azért vagyunk - mondák - inkább a barbárokhoz hasonló erkölcsünkben, és fiaink és leányaink oktan állatként nőnek fel istenfélelem és vallásosság nélkül. Ezek a misszionáriusok nem oktatnak minket, sőt másokat is, akik tanítani akarnak minket, akadályoznak. A plébániát jogtalanul elfoglalták, viszályt, civódást támasztanak, egy-két évig itt időznek, és ismét továbbállanak, botránkoztatnak, nem építenek. Innen van, hogy nemcsak a katolikusok száma kevesbedik, hanem a

keresztény istenesség buzgósa is mindinkább hanyatlóban van szíveinkben. Ezt hallva legelsőbben is a szemük elé állítottam a de Propaganda Fide Kongregáció iránt való tiszteletet és annak megbecsülését, azután szent pátriárkánk szerzetét, melyben Krisztus katonájává avattattunk, végül saját hivatali tisztségemet s kötelességemet vettem a legszorgosabban szemügyre; ezért a sokat panaszkodó népnek a nevezett páter jelenlétében ezt feleltem: mi szívből kívánjuk a békét és egyetértést közöttük, azért tehetségünk szerint iparkodni fogunk, hogy kívánságuk alkalomadtán teljesüljön.

9. Végre az úr 1645-ik esztendejének a végén, karácsony napján ideérkezett Itáliából tiszteendő Spera Ferenc minorita misszionárius atya, aminek hallatára s akinek láttára seregestől jött a nép hozzánk, panaszkodva s méltatlankodva, hogy mikor ők a misszionáriusok eltávolítását kívánják az ő plébánosi lakásukból, mi még szaporítjuk őket. Panaszukra most már két páter, Gáspár és Ferenc jelenlétében a következőket válaszoltuk: Mit ámitjátok magatokat? Gondoljátok meg jól, hogy nagyon tévedtek. A de Propaganda Fide Kongregáció egyházfejedelmekből áll, kik másoknak nemcsak tekintélyükkel járnak elől, hanem bölcsességükkel, életszentségükkel is. Ők üdvötkről atyailag gondoskodnak, és azért szent életű férfiakat választanak ki és küldenek s tartanak saját költségükön, a ti lelketek üdvére. Ki beszélheti hát be magának, hogy ezek az atyák, akik itt jelen vannak és akiket vádoltok, olyanok, amilyenek tévesen felfogjátok? Ha van köztetek egyik vagy másik, aki az atyákról ezt a rágalmat belétek beszéli, azt én szeretném megismerni, és azért az Apostoli Széktől ez és egyéb esetekre kapott felhatalmazásomból kifolyólag meghagyom nektek, hogy ezt az embert jelentsétek be. Hogy pedig egy-két évig lassiban időznek és aztán továbbállnak, ne magyarázzátok rovásukra, hanem javukra. Ők ugyanis lelketek üdvéért való buzgalomból eljönnek e tájakra, ahol a legnagyobb nyomorúságban tengetik életüket, megelégedve csak azzal a bérrel, hogy hasznokra vannak. Megemlékezve saját hivatásukról, sietve visszatérnek a szerzetesi fegyelemhez, hogy üdvüknek nagyobb biztonságában éljenek ott. Ha valamelyik megbotránkoztatott, ne támadjatok ellene, hanem piruljatok el magatok előtt, mert a rossz példa ragályát nem a kolostorból hozták magukkal, hanem a veletek való ragályos érintkezésből tapadt rájuk a folt. Most tehát menjetek békében, s amit mondtam, jól fontoljátok meg, s holnap jöjjetek ide hozzánk, mert azon leszünk, hogy e kellemetlen és nyomasztó ügyet rendezzük közöttetek.

10. Ennek előadása után a nép elment. Mi elhatároztuk, hogy Gáspár atyával, mint a többieknek itt Moldva tartományában főnökével, megbeszélést folytatunk, hogy meghallgatva az ő tanácsát, az ő és a többi misszionárius személyét az egész szerzet és a Szent Kongregáció iránt való tiszteletet és becsülést teljesen megvédhessük, és a népnek is - lecsillapítva azt - eleget tehessünk. Mikor a tanácsot várom, ilyen választ kapok: nekünk vagy az egyház más püspökeinek is, semmi közünk a misszionáriusokhoz, és felettük nem rendelkezhetünk, az ő ügyeiről nem tárgyalhatunk, őket nem igazgathatjuk, hanem, amit ők jónak ítélnék, az ő tetszésük szerint tehetik, bárki joghatóságától menten. Ennek okáért figyelmeztetett Gáspár atya, hogy hasonló törekvéstől mindenáron tartózkodjam. Mit kellett most tennünk? A fejedelem nem engedett, a misszionáriusok kigúnyoltak, azért kettő közül az egyiket csinálnunk kellett: vagy a püspök hatalmát kellett mutatnunk, vagy Krisztus alázatosságát. A hatalommal nem lehetett boldogulni, egyedül Krisztus alázatossága segített lelkem örömére. Arról gondolkodánk, hogy mit feleljünk a nép kérésére, akik következő nap nagyobb haraggal, seregesen jöttek hozzánk.

11. A ház és az udvar tele néppel; beszédüket így kezdték: Ismeretes előttünk a Szent Kongregáció neve, melyet mi köteles engedelmisséggel tisztelünk; üdvünkért való gondoskodását hallottuk, melyet hálával veszünk; de azon mégis nagyon csodálkozunk, hogy oly bőkezűleg, de haszon nélkül költekezik. Majd kettő, majd három olasz időzik itt, kikkel ezek a misszionáriusok fecsegve tárgyalják ügyeiket, nekünk nem prédikálnak, velünk még lelkiekben sem érintkeznek; gyónásainkat akár oláh, akár magyar nyelven végezzük, örömet meghallgatják,

még ha egy szót sem értenek belőle; ha pedig valamelyikünk gyónik, semmi felvilágosításban és lelki oktatásban nem részesül; amilyen volt a gyónásra menéskor, úgy is távozik el, semmivel sem lévén jobbá. Az olaszok a nagyobb ünnepeken alig látogatják a templomot akkor is, mikor eljönnek, vegyülnek és fecsegnek, vagy csak egy térdrel térdelnek, födetlen fejjel a másik térdükre támaszkodnak. Bárhonnan jöjjön nyelvünket ismerő pap, sem a házba, sem a templomba nem engedik be; mi meg vagyunk győződve, hogy a Szent Kongregáció a misszionáriusok szertelenségeiről mit sem tud. Plébániánkat jogtalanul megszállották és erőszakosan elfoglalták, a plébánosokat kizavarták. Közbeszólott Gáspár atya, hogy ezen a helyen az ő zárdájuk van, és a templom a barátokhoz tartozik.

12. A nép erre így vágott vissza: Ezt gyakran hánytorgatták a méltóságos fejedelem előtt ezek a barátok, de semmire se tudnak menni. Ezek az új emberek, idegenek, jobban akarják tudni, mint mi, itt lakó polgárok? Mi itt születünk, nevelkedtünk, némelyikünk nyolcvanadik évét számlálja; így kaptuk, így láttuk, így beszéltek szüleink, hogy e birtok a város alapítása óta a magyar népé, amikor plébános kezdett lenni itt, azóta e helyen lakik; ez vita tárgyát nem képezte Sándor vajda idejéig, kinek tanácsosa volt egy Baptista nevű görög. Az, bizonyos olasz jövevények kérésére, a nép tudtán kívül levelet koholt, mintha Sándor vajda adta volna ki; e levélben színleg azt állítja, hogy a templomot, a házat, a telket a misszionárius barátoknak adja a fejedelem. E misszionáriusoknak nagy volt járatlanságuk, hogy ilyen adományozásnak felültek. A fejedelem ajándékozhatja a magáét; ha másét adja, az adományozás csak addig érvényes, amíg hatalmon van, de amint véget ér az uralma, érvénytelenné válik a más vagyonának eladományozása. Azután nemcsak mi, a föld népe csodálkozunk, hanem Moldva előkelői is, hogy mily arccal, mily lelkülettel mernek a misszionáriusok a trónfosztott Sándor fejedelem adományozására hivatkozni? Mily csúnyául üzték el azt a fejedelemségről! Azt a Baptista nevű görögöt, mint álnok embert a város színe előtt darabokra vagdalták, és nyomorultul vészett el. Milyen adományozóval, milyen patrónussal hozakodnak elő azok a barátok? Nem szégyenlik magukat? Epét ömleszt, gyomrot kavar még a rájuk való gondolás is. Azok az olaszok, e barátok ügyvédei s pervivői, részint eltávoztak az élők sorából, részint máshová költöztek. A népből még van valami. Ami pedig még van (az idegenek közül), az vagy menjen el innen, vagy a városban keressen más helyet, ne foglalja el jogtalanul a parókiákat, hogy ha az Isten nyelvünket értő papot hoz ide, békében lakják a plébánoslakásban.

13. A nép eltávozása után beszéltünk Gáspár atyával, akit, mint ellenszegülőt, hivatali kötelességünkben kifolyólag komolyan figyelmeztettünk, hogy tartózkodjék a viszálykodástól, a veszekedésektől, a népet ne vesse meg, hanem iparkodjék kívánságainak eleget tenni. Végre egy szavahihető ember még ideérkezésünk előtt tudomásomra hozta, hogy Bákóban keresett engem egy erdélyi jezsuita, akit Moldvába küldöttek azzal a céllal, hogy az egész tartományt járja be: vajon itt megkezdhetné-e a működését a Jézus Társaság a lelkek hasznára? Ez az atya megbízatását gyorsan elvégezvén, visszatért oda, ahonnan jött. E dolog felől megkérdeztem Gáspár atyát, hogy tud-e valamit? Azt felelte, hogy igen: lassiban is volt egy Erdélyből érkező magyar pap, de hogy jezsuita volt-e, nem tudja, sőt engedélyt nyerve lassiban néhányszor misézett és prédikált. E tanúskodást hallván, hozzáfűztem: nehogy a nép dühtől elragadtatva végletekbe menjen, jónak látom írni Raiki Gáspár atyának, az erdélyi jezsuita missziók főnökének, hogy vagy ezt az atyát, vagy bármelyik magyar atyát, ha ideiglenesen is, engedje ide, hogy a népnek forrongó lelkiállapotát a társaság kiváló ügyességével lecsendesítse. Tetszett ez a terv Gáspár atyának, és ő diktálásomra levelet írt Erdélybe, hogy a jezsuita atyák közül egy magyar minél előbb siessen ide. Mit miután megtudott a nép, tudniillik, hogy én íratam magyar papért, lecsendesedett. Én dolgvégezetlen zavarodottan Bákóba tértem, és mint valami novícius gyakorolni kezdtem magamat türelemben, alázatosságban, önmegtagadásban és egyéb fajta erényekben.

14. Alig telt el két hónap, Felső-Magyarországból Moldvába érkezett Beke Pál atya egy társával, de a vizek áradása miatt nem jöhetett hozzánk Bákóba, hanem a Kuttnarban időző helyettesünket kereste fel, és általa s levele által kimentette magát, hogy igazán nem tudott hozzánk jutni. Közben hátrahagyva poggyászát, egyedül Iassiumba sietett, részint, hogy a népet vigasztalja, részint, hogy szállást foglaljon magának a katolikus templom közelében, vagy hogy egy kis hajlékot vegyen. Ő már előbb ismeretes volt Gáspár atya előtt, és mi is jól informáltuk felőle Gáspár atyát, hogy ő a Jézus Társaságból való pap, akit a nép kért, és a megelőző évben hívtak ide. Mindazonáltal ezt nem véve tekintetbe - nem tudom, miféle szellem vezérelte -, csodálatos és szánalmas tragédiát idézett elő, melynek lefolyását szeretném nem emlékeztetbe hívni, hanem örök feledésbe burkolni. Mivel pedig e sajnálatos esetről sokat írtak már a Szent Kongregációhoz, amely előtt, mint a legfőbb ítélőszék előtt ugyanazok nem lehettek vádlók is meg tanúk is, hivatásunkból folyó kötelességnek tartottuk az igazság mellett bizonyosságot szolgáltatni, és sem az egyik, sem a másik félnek nem kedvezni, hanem a jól kivizsgált ügyet őszintén előadni.

15. Miután említett Beke Pál atya némely társával Moldvába küldetve Kuttnarba jött, hátrahagyva társait és poggyászát, egyedül Iassiumba ment, hogy ott a katolikus templom közelében házat vegyen, vagy legalább béreljen szállásul, de mielőtt ezt megtette volna, okosan jelentkezett a fejedelem előtt, és előadta neki, hogy a nép hívta őt lelki gondozásra, s azért a fejedelem jóakaró indulattal pártfogásba fogadta. Közben Beke atya engedélyt kért Gáspár atyától, hogy misézhessek. Az első kérés nem volt hiábavaló, megengedték, hogy misézzék. Másodszor is kéri, megtagadják. Harmadik, negyedik napon is visszautasításban részesül. Nagyböjt közepe volt, vasárnapra esett, engedélyért könyörög, hogy legalább privát misét végezessen, de megtagadják tőle. Elmegy, hogy misét hallgasson, s mise után Gáspár atyát alázattal kéri az oltárnál, hogy misézhessek, vagy egynéhány szót szólhasson a nép vigasztalására. Ferenc atya elkapta a kelyhet az oltárról. Gáspár atya a szent ruhába öltözött, amint misézett, Pál atyát ki akarta üzni a templomból. De Pál atyát, mikor a botrány kikerülése végett ki akart menni a templomból, a nép erőszakkal visszatartja, és kényszeríti, hogy szónokoljon. Pál atya először is, másodszor is, harmadszor is vonakodik, zaj s lármát támad, fenyegetések hallszanak Gáspár atya ellen, a szóról tettelegességre hajlik a nép. Hogy a nép dühét lecsendesítse, Pál atya keresztet vet, hogy a lázongás lecsillapítása végett valamit mondjon.

16. Alig ejtette ki a Szentháromság nevét, Gáspár atya Ferenc atyával együtt a nép között elősiet, hogy Pál atyát bottal és fejszével kiüzzék. Beke atya önként elvonul. A nép felháborodik. Ferenc atya meglóbálja a fejszét, és egy katolikus pástort, aki a fejedelem előtt is ismeretes és kedves volt, fején talált volna, ha egy katona az összekavarodott sokaságban észre nem vette volna, s ha Kuttnarsky György, a fejedelem titkára, a nép dühét meg nem fékezte volna, mindkettőjüknek vége lett volna. A nagy lármára a szakadárak nagy sokasága futott oda, akik látva Gáspár atyát miseruhában, amint kiabál, vitatkozik és a rekedésig lármáz, kezeit ide s tova jártatva, majd ide-, majd odafordulva, némelyek azt hitték, hogy megzavarodott elméjében, mások meg, hogy ördög szállotta meg. Az egész viszály a templom és a papi lak miatt volt. Gáspár atya azt kiáltotta, hogy a templom nem a népé, hanem a minorita kolostoré, a ház nem plébánoslak, hanem a misszionáriusok zárdája. A nép az ellenkezőt kiáltozta. Gáspár atya kiközösítést hangoztatott, a nép közül az értelmesebbek azt állították, hogy semmi ok nincs a kiközösítésre, csak a szállásra fogadott barátok csúnya fenyegetése az, hogy a helyükért magát a gazdát is kiközösítik.

17. A tragédia első felvonása a templomban és a templomon kívül játszódott le közmegebotránkozásra. A második a fejedelem és az egész tartomány főemberei és rendjei előtt folyt le, mert Gáspár atya a háborúság végeztével, megvetve a lelki bíróságot, a világi hatalom karjához folyamodott, tudniillik e tartomány fejedelméhez, akinél Pál atyát és az említett

fejedelmi titkárt bevádolta. A vád tartalma ez volt: a nép a misszionáriusokat egy alkalommal sem zavarta ki a templomból gyalázatos módon, a fejedelem titkára kitepte a szakállát, és véresre verte, s mindez egy gonosz szökevény pap védelmére történt, aki vagy lutheránus vagy hitehagyott, akit az egyházi törvények értelmében nem engedhettek az oltárhoz. Erre a fejedelem nagyon bölcsen kipuhította előbb Beke atyától, hogy kicsoda. Amint megtudta, hogy igaz, példás életű katolikus pap, és a nép hívta, titkárját hívatta kihallgatni, hogy lám, mit mond védelmére? Ez egyebet nem felelt, csak ezt: Nemcsak - mondá - jászvásári polgárok voltak ott jelen, hanem egy egész tartomány katolikus városaiból és falvaiból sok hallgató és szemlélő, akik prédikációhallgatásra jöttek volt össze. Ha ez nem elég, sok lengyel nemes, két-három olasz is jelen volt: ezeket eskü alatt hallgassák ki, hogy én nyúltam-e egy ujjal is Gáspár atyához, nem félek a halálos büntetéstől sem. De a nép sem akarta őket kikergetni, hanem csak annak a magyar papnak, aki három nappal ezelőtt Felségednél megjelent, és akit kegyesen védelmébe fogadott, mondom, ennek a magyar papnak akarták meghallgatni a prédikációját. De ezek a barátok nemcsak a prédikációt tiltották meg neki, hanem gyalázatosan bántak vele, súlyosan bántalmazták, és ki akarták üzni a templomból, a nép ezt a saját nyelvű magyar papot védelmébe vette, nehogy ütlegeket és verést kapjon.

18. Ezek hallatára a fejedelem meghagyta, hogy az ügyet eskü alatt szigorúan vizsgálják ki, a vizsgálat után, mihelyt a vád hamisnak bizonyult be, magánítélkezésről köztörvényszék elé vitte az ügyet, melyen Pál atya nem jelent meg, mint a magánítélkezésen sem: e felelettel tett eleget a fejedelemnek és a főnemeseknek, ő jövevény, ha valami bántalmat szenvedett a misszionárius atyáktól, azt készséggel megbocsátja, ha pedig valakit vádolni akarna, nem vinné az ő ítélőszéke elé. A vizsály ugyanis a parókia s a templom körül forog, ő egyiknek sem örököse - vallotta Pál atya. Előállott Gáspár és Ferenc atya, a nép ellen irányuló panasszal, és mikor mindkét fél a vád és védelem érveit előadta, a fejedelem az ítélőszékről kérdezte Gáspár atyától: kinek a felhatalmazására üzte ki a magyar papot a magyar nép templomából? Mivel e kérdésre elégséges feleletet nem tudott adni, egy más kérdést vetett fel a fejedelem: mi végre készítette elő a templomban a fejszét és a botokat az oltár mögé rejtve? Gáspár atya felelé: ezt neki szabad volt tenni Szent Péter példájára, aki védekezésből kardot rántott, és a szolga fülét levágta. A fejedelem erre azt mondá: jól mondtad, barát, de emlékszel-e, mit mondott Krisztus Urunk Szent Péternek: aki kardot ránt, az kard által vész el. Hidd el nekem, barát, hogyha polgáromat a fejszével lesújtottad volna, ugyanazzal a fejszével fejedet vetettem volna. Akkor mondá a népnek: aki előttetek a ti törvényetek szerint az istentiszteletre alkalmasabb, a kulcsokat, a templomot, a házat annak a kezébe adjátok tetszésetek szerint. Ti, barátok, szűnjetek meg végre nyugalanságot és zavargásokat idézni elő, s a népet zavarni, különben egész tartományomból csúful kiűzlek, távozzatok innen hazugsággal telt, arcátlan, lelkiismeretlen emberek!

19. Mikor a nép meghallotta az ítéletet, rögtön ki akarta zavarni a missziós atyákat, de Pál atya, szerzetes-testvéri szeretetre gondolva, feledve a bántalmakat, ügyes eljárással a népet lecsendesítette, a nagyobb és tágabb házat nekik engedte, a misszionáriusok iránt jóindulatot, szeretetet és szerzetes-testvériséget tanúsított. Ezt a tragédiát elsőbb azok a bákói polgárok beszélék el, akik akkor lassiban a templomban jelen voltak, azután Pál atya levélben megírta nekem, és húsvét után hozzám sietett, s megígérte, hogy az én akaratom ellenére semmit sem cselekszik, s jöllehet a templom kulcsait, a parókiát, a papi lakot a fejedelem ítélete szerint átadták neki, mindezt a mi beleegyezésünkkel csak addig hajlandó igénybe venni, amíg a társaság lassiban telket szerezhethet és lakást építhet. Mi, szükségünk lévén ilyen munkásra, a legkészségesebben megengedtük, és az ő s társainak egyházunkra nézve hasznos fáradozásait tapasztaltuk.

20. Unom és szégyellem megírni és felemlíteni, hogy Gáspár atya, mihelyt értesült arról, hogy Pál atya Jézus Társaságából való szerzetes, a szakadárok: görögök, ruténok és oláhok felhasználásával eljárta a fejedelemtől, hogy a jezsuita atyákat Moldvából űzesse ki. Érvül azt hozta fel a szakadárok előtt, hogy a jezsuiták nagyon pénzvágyók, idegen javak elrablói, akik ha befészkelődnek Moldvába, pártoskodásaikkal a legjobb kolostorokat el fogják foglalni, és a görög vallású egyházi rendet megvetés tárgyává teszik. Gáspár atya rágalmait a velenceiek eljárásával támasztotta alá, akik ugyanazon okok miatt nem engedték meg a jezsuitáknak a bemenetelt. Jóllehet e rágalmak észrevehető befolyással voltak a fejedelemtre, de mielőtt elhatározta volna magát, egy főfő emberétől, aki az atyáknál tanult, tudakozódott a Társaság erkölcséről. Ez tudva már a Társaságnak a fejedelemtől történt bevádolásáról, így kezdte beszélni: Hat évig tanultam a jezsuitáknál, mondá, akiknek életében semmi erkölcsellenest sem jegyeztem meg, minden törekvésük és fáradozásuk oda irányul, hogy a tudatlanokat keresztény tanításban részesítsék, az ifjúságot erényben és tudományban kiképezzék, hogy mikor az ifjak férfiakká nőttek, legyenek alkalmasak bármely állásban, akár egyházi vagy világi legyen az, az ügyek intézésére. Más fizetség nem tele nekik, mint hogy szerényen meglegyen az élelmük és a ruházatuk; amit tesznek, azt az Istenért és saját lelkük üdvéért teszik. Azt kíváltképpen megjegyeztem, hogy kétféle fajta ember ellensége a jezsuitáknak: egyik osztálya azokból áll, akik bűnbe merülve nem akarnak penitenciát tartani, melyet a jezsuiták az iskolában, a tanszéken, az érintkezésben hangoztatnak.

21. Ez a beszéd hatásos volt, mert a fejedelem Pál atyáról gondoskodott bor és kenyér tekintetében, pénzbeli alamizsnával is segítette, de Gáspár atya, mikor a görögök révén semmit sem érhetett el, Lengyelország felséges királyához és nagyságos nemeseihez fordult, akikről a nép ellen a fejedelemhez ajánlóleveleket koldult ki, és a minoriták biztosát felhívta, hogy ez alkalommal űzze ki az atyákat Moldvából. Ezeket véve s nyilvánosan elolvassa a fejedelem okosan felelt: E levelek kegyünket és jóindulatunkat kérik a barátok irányában, de az ítélőszéken sem kegy, sem jóindulat nem lehet irányadó, hanem az igazság kell hogy érvényesüljön. Ez ajánlatokkal azt tanúsítják a szerzetesek, hogy semmi joguk nincs a templomhoz, sem a parókiához, mert az igazságos ítéletben a kegy és a jog kölcsönösen megférnek. Ha e barátokkal szemben kegyet gyakorolok, jogtalanság éri a népet, mellyel, mint veszem észre, ők nem törődnek, csak hogy elérjék azt, amit akarnak. Nekünk pedig annyira szívünkön van az igazság, hogy fiaink iránt való kegyből sem akarunk ellene cselekedni. Így a biztos dolga végezetlen visszatért oda, ahonnan jött, és Gáspár atya szégyenben maradt. De erről nem akarok többet szólni.

22. Azt az egyet hozzáadom még, hogy abban sokat fáradoztam, hogy valami békét hozzak létre a nép épülésére a missziós atyák és jezsuiták között. Pál atya nagy készséggel karolta fel ezt az igyekezetemet, jelenlétünkben, távollétünkben mindig szeretetet tanúsított Gáspár atya iránt, minden dologban szívesen látta, sőt ő maga ajánlkozott, hogy amit szegénységéhez képest vacsorára s ebédre előteremthetett, kész vele megosztani, amint eddig is tette. De Pál atya minden szava és cselekedete csak ingerelte Gáspár atyát, amint - megbántódva a jelenlevők megbotránkozására - mi magunk is tapasztaltuk. Végül se velünk, se a jezsuita atyákkal, se a néppel nem érintkezett Gáspár atya, némelyikkel ellenkezésbe jött, másokat lenézett, miért az ő munkája nem gyümölcsöző, hanem botrányt okozó lett Moldvában. Gáspár atya s társa minden cselekedetéről egyhangú tanúságot tettek az alulírt becsületes polgárok, mint szemtanúk, kiket szorgalmasan kikérdeztünk: Kutnarski úr, a fejedelem írnoka és titkára, Miskolczy Péter tisztartó úr, András úr, Deák János, Kádár Márton, az öreg Ádám, Keczkó Simon mészáros, Fancsali Ferenc s mások.

23. Hogy ki építette ezt a kőalapon levő kis fatemplomot, és minő indítóokokból, nem érdektelen előadni. Egy Jonachius nevű, mind nemzetiségre, mind vallásra nézve görög, Moldva

fejedelmének posztelnikja vagy palotafőnöke a katolikusok iránt jó érzelmű ember, lassiban összejött két jezsuita atyával, akik a lengyel király követét Konstantinápolyba kísérték. Ez a kérdés merült fel közöttük: Vajon a római pápa-e az egyház feje, vagy a konstantinápolyi pátriárka? Ez időben volt lassiban egy tudós, nagy tanultságú ember a görögök között. Midőn Jonachius hallotta az atyákat a felmerült kérdés fölött ezzel vitatkozni, s miután az atyák kijelentették, hogy a római pápa az egyház feje, és azt bebizonyították: ekkor választást engedett nekik, hogy kérjenek valami hozzájuk méltó jutalmat. Úgy vélé, hogy valami pénzösszeget kérnek, de ők arra kérték, hogy a romlásnak indult katolikus templomot hozza rendbe. Ő megígéré, hogy azon a helyen újat fog építeni: egy hónap alatt be is végzé, amelyik ott van, amely miatt akkora viszály dúl a nép és a misszionáriusok között.

24. A iassi egyháznak alig tizenkét év előtt jól művelt szőlősei voltak, aminek folytán plébánosát könnyen eltarthatta. De a két kiválóbbat eladták. Három, melyek a iassi előugró hegyen még megvannak, elhagyottan állanak, a negyedik a kutnári területen művelve van, de ebből az egyháznak semmi jövedelme nincs. A népet elég apróra kikérdeztük a szőlősök eladása s elhagyatottsága felől. Ami az elhagyatottságot illeti, ezt hozták fel okul: Amíg a szőlők művelés alatt állottak, mindegyik misszionárius magának akarta a termést, s nem gondolt semmit a nép művelésére, azért a nép felhagyott ezek művelésével. Ami az eladást illeti, így válaszolának: Hogy a nép gondozásából olasz kereskedők gondozásába menjenek át a szőlősök, azt a misszionáriusok csinálták. Bizonyos Gardi nevű olasz egy szőlőst eladott, egy másikat az Itáliába menő Bertalan atya beleegyezésével juttatták idegen kézre. Az egyház telkét is eladta Gavarinus Péter Pál atya egy Salamon nevű szakadár bojárnak, és saját kezűleg a maga és nép nevében írt írást is hagyott róla. Egy Kádár Márton nevezetű iassi polgárnak, dacára, hogy élt a felesége, megengedte a második nősülést Benedek atya. Péter Pál atya egy és ugyanazon arát nyolc napon belül két mátkával kötött össze egy korsó borért. Ugyanezen árért össze akarta kötni Petraskó Pétert is egy második feleséggel, jóllehet az első elmene-külve tőle, még életben van, de jövetelünk előfutó híre a polgárt visszariasztotta.

25. Az ilyesmik rendezésében, hogy a lelkek üdvéről és a misszionárius atyák és az egész szerzet megbecsüléséről gondoskodjunk, semmi dologban sem élhattünk Gáspár atya tanácsá-val. Beke atyával meghányva-vetve a dolgot, mindenért a népet hibáztattuk, mintha az hamis értesülésből kifolyólag a misszionárius atyákat kipellengérezte mindabban, amit most ez atyákkal szemben végbe vitt, de a nép nem szűnt meg esküdni, a régi esetek igazságát a mostaniak tapasztalásával igazolni. Ha - mondák - az érseki tekintéllyel méltóságod és fő-tisztelendőség jelenlétében sem törődnek a misszionáriusok, mit lehessen gondolni azokról, mikor semmiféle püspök nem volt itt? Ugy-e, hogy ellenszegülnek? Nemcsak püspöki, hanem pápai tekintéllyel is kérkednek.

26. Hogy e nagy méltatlankodás között osztott panaszokat más irányba tereljük, nem volt egyéb eszközünk, mint hogy lelkiismeretüket az évenkénti gyónás, az ünnepek megtartása felől kivizsgáljuk, tudniillik attól az időtől kezdve, hogy saját nyelvű papjaik vannak. Keveset találtunk. Ezek közül az üdvük elhanyagolása tekintetében hírhedtebbeket nyilvánosan meg-feddettük, intésül másoknak is, s a feddés mind a feddés alá esőknek, mind a többinek javára szolgált, mert gyakrabban és áhítatosabban kezdettek templomba járni.

27. A házassági eseteket illetőleg a polgárokat megdorgáltuk azért, mert a más nyelvű atyák-nak ezelőtt nem adták elő jól az ügyüket; a körülményeket és az akadályokat elhallgatták, s a magyar nyelvet értők sem tudták őket megvizsgálni. Az egyházi javak elidegenítésére nézve nyíltan kijelentettük, hogy az eladás érvénytelen. Ebben a tekintetben kisebb nehézség van a katolikus vevőkkel szemben, akikkel könnyebben elintézhettük a dolgot, de a szakadár bojárokkal szemben nagy nehézségek állják utunkat, mert mihelyt észreveszik az egyházi

javak visszaszerzésére irányuló szándékunkat, szigorúan megfenyegetnek, hogy vérontás lesz és főbenjáró veszedelem.

28. Mivel Iassi Moldva főszékhelye, azért első gondunk az volna, hogy az egyházat e helyen felvirágoztassuk, s erre a mód is megvolna, csak hogy hiányzik az erő. A legjobb módnak az látszik: egy magyar nyelven értő, példás életű, jó képzettségű, szerény magatartású plébánosról kell gondoskodni, azután előmozdítani a Jézus Társaság iskoláit, ahonnan, mint valami fészekből, alkalmas munkások kerüljenek ki. A katolikus polgárok eredményesen működő plébánost nem tudnak tartani, mert a túlságos adóbehajtások kimerítették, a szőlősök teljesen el vannak hagyatva vagy elidegenítve, az eladottakat nem vehetik vissza másképp, csak összeg letételével, az elhagyottakat nem művelhetjük meg pénzen fogadott napszámos nélkül. A három elhagyott szőlős megmunkálására három éven át minden évben nem lenne elég nyolcvan római szkudi, a két eladott szőlős visszaszerzésére szintén nyolcvan szkudi szükséges. Ha ezek mind teljesen visszakerülnének az egyházhoz, az egyházat igen jól meg lehetne szilárdítani, s a plébánost eltartani.

29. Más eszközre is rájöttünk, amivel a Iassi egyházon segíthetnénk. Van egy, az egyházhoz tartozó föld a fejedelmi palota közelében, amely felől bizonyos mesterek megkérdezték minket, hogy oda nem csináltathatnánk-e tíz műhelyt, ahonnan minden hónapban öt vagy hat tallért kapna az egyház. Hát jó volna bizony, csak hogy nincs pénz. Annyi műhelynek felépítése legkevesebb száz szkudit kíván, s ha ez meglenne, az az egyháznak minden hónapban biztos és állandó jövedelmet jelentene.

30. Eddig nagyra nőtt volna a tanulók száma Iassiban és az egész tartománynak nagy hasznára volna, ha a jezsuita atyák iskolákat emelhettek volna, de nincs alapítványuk, csupán csak alamizsnából élnek, és az is szerény. Mi a látogatás végeztével megjelentünk a fejedelem előtt, akinek világosan előadtuk mindazt, ami mind egész Moldvára, mind az itt élő katolikusokra a legnagyobb haszonnal járna. Legelsősorban az iskolák ügyét közöltük, és rámutattunk azok hasznára mind az ifjúság nevelése, mind azok szolgálatainak tekintetében, akik a jezsuita atyák iskoláiban nevelkedtek.

A fejedelem ekkor kegyesen helyben hagyott mindent, és megígérte, hogy a Jézus Társaságának iskolákat épít, de a szakadár érsek, aggodalmat támasztva benne, vissza akarta riasztani, és törekedett mindenáron eltéríteni szándékától. Hogy mi lesz, Isten tudja.

31. Azután egyes katolikusok vakmerő tetteit adtam elő, akik közül némelyek nagy szabadságot vesznek maguknak ágyasok tartására, és azt hiszik, hogy törvényen kívül állanak, azért, mert a fejedelemnek szolgálnak; vannak, akik püspökök ellen a bojárók pártfogását hajhásszák, akik útján a püspöktől való függetlenségre levelet eszközölnek, hogy bármely gonoszságot szabadon kövessenek el; mások pedig, hogy gonosz szokásaiknak inkább élhessenek, a katolikus hitet elhagyják és a görög szertartásokat követik színleg, nem azért, mintha a görög vallás üdvözítő volna rájuk nézve, hanem a vétkezésre nagyobb lehetőségük legyen; így az asszony tisztességes férjétől elszökve, oláhval vagy magyarral összeáll, vagy akármely nemzetbeli férfival, vagy a férfi, elűzve első feleségét, egy másikat vesz maga mellé; mivel pedig tudvalevő, hogy ez nem szabad a katolikus egyházban, sem meg nem engedhető, a férfiú az asszonyért vagy az asszony a férfiú iránt való rendetlen szerelemből, nem pedig lelkének üdvéért megy át a görög vallásra, s így sem a katolikus hitet nem tartják, sem a görögöt, hanem csak aljas testi vágyukat elégítik ki.

32. Ezt a fejedelem nemcsak türelmesen, hanem örömet is hallgatta. Ezeket hallva jobban meggyőződött lelkében, mint azelőtt a mi hivatásunk felől, tudniillik, hogy én nem saját hasznoméért jöttem ide, hogy raboljak, s püspöki cím alatt az egyház megrablásával távozzam.

Megígérte támogatását, és felhatalmazott, hogy akiről bebizonyosodik a gonosz tett, azokat még az ő udvarából is megkötözve elővezettessem, és intett, hogy minden botrányt és viszályt a nép és az egyháziak között hozzak rendbe, s a botrányt s viszály okozóival szemben szigorúan járjak el, csúnya dolog ugyanis - mondá - látni azokat viszálykodva, kiknek hivatásuk az volna, hogy békét hozzanak, azt ápolják és előmozdítsák.

33. A fejedelem ez intelmére s a nép újból való kérésére Gáspár atya tárgyait a házból, ahol szállása volt, máshova vitettük, amivel a nép haragját lecsendesítettük. Visszajöveteléről nem tudott senki, s most se tud. Annyi megtudódott ugyan, hogy Havasalföldön, Tergovisten tartózkodik, de jöveteléről semmi biztos sem tudható. Ha visszajön, amennyire rajtunk áll, nem rekesztjük ki a parókiából, de a nép ellentmond, és szüntelen azt kiáltja: ha a jövevények papot akarnak tartani, gondoskodjanak helyről és házról öneki, s a népet ne zavarják saját plébániájuk birtoklásában. Az még a szakadárak előtt is botrányt, hogy a jövevények saját papjukat a nép plébánoslakásába nyomják be erőszakkal. Ítélje meg a Szent Kongregáció, vajon méltó s igazságos-e?

34. Említett kiállhatatlanságáról és pöffeszkedéséről közismert Gáspár atya titkon, álnokul távozott el szállásáról. A kérdezőknek arról, hogy hova akar menni, egyebet nem felelt, mint hogy a közeli faluba, ahol lovat akar nézni, holott Havasalföldre, Tergovistre ment, és a fejedelem előtt olyanformán mutatkozott be, mintha akkor küldte volna Rómából a Szent Kongregáció és a pápa, s úgy irányította minden beszédét, úgy adá elő az újdonságokat, úgy festé a római udvar állapotát, úgy szóla a pápáról és a bíboros atyákról, mintha csak egy hónapja jött volna el onnan, gyorsan utazva. Akkor a fejedelem füleiben minden kellemesen hangzék, aki megígérte jóindulatát és kegyét, és ajánlotta őt, de midőn híre ment, hogy három évvel ezelőtt jött el Rómából, és Iassiban, Moldvában töltött három évet, s ő az, akinek a néppel annyi viszálya és összetűzése volt, nemcsak magára hozott szégyent és gyalázatot, hanem Szent Ferenc összes fiaira is. Az öregedő fejedelem is szégyenkezve panaszkodott a főurak előtt: mily álnokul járnak el vele szemben a missziós barátok, ezért utánanézett, hogy hova folynak a kolostornak az általa adott szőlősök, telepések és alamizsnák után befolyt jövedelmei, mivel semmit sem javítottak a templomon, a kolostorban sem hoztak semmit helyre, sőt nemcsak hogy minden tovább romlott, hanem a kolostorból közszállást, hogy ne mondjam, bordélyházat csináltak. E dolgokról fájdalommal, nyilvánosan adta elő panaszát a fejedelem. Haszontalanul élnek ott, sem Istennek, sem a népnek nem szolgálnak, felpanaszolta alamizsnáját, melyet oly haszontalanul költenek el. Mindezeket titkárunktól tudtuk meg, aki akkor Tergovistben volt.

35. Végre 1648-ban, vízkereszt ünnepén visszatért Gáspár atya is, s a házat, melyet a mi használatunkra elfoglaltunk és berendeztünk volt, kinyitotta, és ránk való minden tekintet nélkül benne lakik. Ezt azért láttam jónak ideírni, hogy mily üdvösen szolgálnak itt, és mily őszintén értesítik a Szent Kongregációt a misszionáriusok. Hogy megtudja, és a körméről ismerje meg az oroszánt.

36. A Iassi egyház javai ezek: egy lengyel-német-latin ágendás könyv, régi szakadozott; egy graduále; egy írott zsoltáros- és német-magyar énekeskönyv; egy kopott régi misekönyv; két alba vállkendővel; egy ing; öt kazula: egy szakadozott fehér, a másik fekete, jó állapotban, selyemből való, a harmadik zöld selyem, jó, a negyedik piros, félig új, az ötödik sárga, jó, selyem; négy oltárelőfüggöny: egy aranyfonalakkal átszőve, kettő selyem, egy vászonból, tűvel hímézve; kis párna az oltár részére; új selyem, sárga színű palást; négy régi szakadozott abrosz; öt szalag, egy ezüst- és aranyozott kehely tányérkával; egy olcsóbb fajta kehelytartó; két korporale; két kehelytörlő; kilenc kipingált fa gyertyatartó; két keresztes zászló; egy temetéshez való kereszt, egy ezüstkereszt; egy fakereszt; egy szentelt olajat tartó ónszelence; a

templomban két kifüggesztett Mária-kép, egyik új, a másik régi; Szent Lőrincnek és Szent István első vértanúnak képe, Szent Simon és Andrásnak képe más két hosszú táblán; az Úr Krisztus képe szöveten, felírással; egy nagy tábla az angyali üdvözlés képével; egy másik: Krisztus Urunknak keresztre vitele; van még egy tábla a feltámadó Krisztus festett képével; egy rézfeszület Magyarország szentjeivel. Az oltár művésziesen vésett és aranyozott a Nagyboldogasszony tiszteletére s képével. Az evangélium oldalán Szent Péter képe, előlött Loyolai Szent Ignác, a leckeoldalon egy festett Szent Pál, előlött Xavéri Szent Ferenc.

37. Miután a jezsuita atyákat a fejedelem behelyezte, a templom födelét, deszkát véve, rendbe hozták, a falakat lemeszelték, kertet húztak, a női nemnek minden bemenetelt megtiltottak a kerítésen belül. Az alsó házat a lengyelek bitorlásából kivették, elvégre is mindent úgy megjavítottak, hogy a hely a házzal együtt újnak tűnt fel. A templom vagyonát is gyarapították: beszereztek egy ezüstsálakkal és selyemvirágokkal átszőtt kazulát. Új korporelékről és kehelytörlőkről, új szentségházról gondoskodtak, azután ezüst-lemezzel az Istenanya képével, egy szöveten a mennyben megkoronázott Boldogságos Szűz Mária képével, s a füstös fa gyertyatartókat szép színűre festették. Ládáról is gondoskodtak a templomkincsek őrzésére, egy másikról a gyertyák részére, a templom kapuját is, melyet bármely vas szerszámmal ki lehetett nyitni, reteszekkel és zárokkal megerősítették, szereztek még aztán a kehely számára egy aranyszálakkal művésziesen hímzett fényes koszorút.

38. A jámborságtól és bűnbánattól teljesen elidegenedett embereket mind Iassiban, mind másutt annyira felbuzdították az áhítatra s a gyakori gyónásra, hogy amit elaggott öregek nem tudtak ezelőtt, most az ifjak is a lélek bensőségével kezdik gyakorolni, tudniillik az imát, a keresztény tanítást, az oltáriszentség élvezését, a bűnöknek gyónásban való előszámálását. Nekünk is nagy segítségünkre voltak, a szolgálattételnek egy nemében sem tagadták meg közreműködésüket.

39. Elvégezve a látogatást, hogy a plébánosokat és a híveket az egymás iránt való kötelességben megerősítsük, ilyen intelmeket közöltünk mindnyájukkal:

1. Amennyire csak lehetséges, a plébánosok iparkodjanak a szentmise-szolgálatot naponként elvégezni, hogy az Úrtól mind maguk, mind a katolikus nép számára bőségesebb kegyelmet érdemeljenek ki. Az idegen papok pedig, akár szerzetesek, akár világiak legyenek, addig nem engedhetők misézéshez, amíg előjáróiktól igazoló írást nem mutatnak fel. Nehogy világi ember, hazugul papi ruhába öltözve (ami ezelőtt megtörtént), a misézést szentségtörő módon színlelje.

2. Mihelyt lehetséges, a plébánosok figyelmeztessék a népet, hogy gyermekeiket idejében kereszteltessék meg, ők maguk pedig tartsanak a szent kenésekhez való olajos szelencét, általunk kiszabandó büntetés terhe alatt, s csak ők vigyék a szent edényt. Keresztstülő legfőbb egy férfi, vagy egy férfi s egy nő legyen.

3. Buzdítsák minden hívőjüket, hogy húsvétkor gyónjanak és áldozzanak, általunk kirovandó súlyos büntetés terhe alatt, mert ha nem, nem részesülnek egyházi temetésben.

4. A házasság szentségét az egyháztól megtiltott napokon ne szolgáltatassák ki, s a három ünnep-napi hirdetések meglegyenek, súlyos büntetés terhe alatt. Az egyezés két vagy három tanú előtt történjék, a titkos házasság mindenáron kerülendő. A kóborlókat és csavargókat nem szabad megeskütni, annál kevésbé a nőrablókat. A házasság nevei az egyház könyvébe beírandók a nappal és az évvel együtt, úgyszintén a kereszteltek, béráltak és elhunytak nevei is.

5. A plébános viselje gondját a betegeknek, és haláluk előtt erősítse meg őket az egyház szentségeivel.

6. Ünne- és vasárnapokon minden keresztény hívő legyen jelen a szentmise és prédikáción.
  7. Kuruzslások és egyéb babonaságok a prédikációkban és magánérintkezésekben a megrovás tárgyai legyenek, azokat pedig, akiket megrovás ér, jelentsék a püspöknek.
  8. Az elhunytak lelkéért minden hónap elején énekes szentmise végzendő, ha lehetséges, vagy legalább olvasott mise.
  9. A szülők megverői és gyalázói az egyház színe előtt száz botütést kapjanak, a püspöktől kiszabandó egyéb büntetésen kívül.
  10. Ha a plébánost vagy valamely szerzetest rajtakapnak, hogy táncol, a nőszemélyekkel szabadabban társalkodik, uzsoráskodik vagy kereskedik, becsstelen, szemérmetlen vagy trágár szavakat használ, mindenkit, aki erről tud, lelkiismeretben kötelezünk, hogy a püspöknek őszintén, hímezés-hámozás nélkül jelentse fel. Úgyszintén, ha a hívek papjukat sértő szavakkal illetik, veréssel fenyegetik, ezeket is fel kell jelenteni a püspöknek. Akik ezt áthágják, a püspök belátása szerint bűnhődnek, vagy annak belátása szerint, akit a püspök az ilyenek büntetésével megbízott. Kelt Iassiban, 1647. január 20-án, a plébánialakban.
- Ez atyai intelmet eljuttatva a plébániákra és a leányegyházakhoz, látogatásunkat befejeztük.

A MOLDVAI KATOLIKUS PAPOK, KÁNTOROK ÉS CSALÁDOK NÉVSORA

Hus

P. Michaël Rabczon Parochus Saecularis, Siculus. Demetrius Diacus cum familia. Georgius Diacus cum familia. Cives: 1. Michaël Rob Senex. 2. Michaël Roboczka. 3. Susanna Vidua. 4. Andreas Kaluger. 5. Ioannes Imreh. 6. Peterecske. 7. Martinus Demő. 8. Petrus Santa. 9. Gregorius Szorka. 10. Ioannes Imreh. 11. Matthias Imreh. 12. Vidua Palocziana. 13. Michaël Lakatos. 14. Demeterecske. 15. Nicolaus Manul. 16. Petrus Podoleni. 17. Georgius Roka. 18. Gregorius Szorincs. 19. Helena Vidua. 20. Simon Szabo. 21. Georgius Panloczka. 22. Catharina Vidua. 23. Michaël Kis. 24. Ioannes Köse. 25. Catharina Sola, vidua. 26. Michaël Iassvasari. 27. Anna Vetula, sola. 28. Michaël Cserei. 29. Iacobus Rosbani. 30. Ioannes Blanda. 31. Stepfanus Roka. 32. Georgius Csöböröcsöki. 33. Michaël Darabant. 34. Petrus Szarka. 35. Georgius Diak. 36. Georgius Csaken. 37. Georgius Csori. 38. Georgius Csaloka. 39. Martonocska. 40. Anna Vidua. 41. Helena Vidua. 42. Basilius Vedeki. 43. Ioannes Kardos. 44. Paulus Haraga. 45. Ioannes Egerbegi. 46. Stephanus Videki. 47. Thomas Santa. 48. Petrus Fazakas. 49. Petrus Suna. 50. Franciscus Mihaly. 51. Petrus Köse. 52. Ioannes Darabant. 53. Andreas David. 54. Margaretha Vidua. 55. Martinus Bocska. 56. Georgius Roka. 57. Stephanus Keres. 58. Michaël Kerekes. 59. Matthaeus Kadar. 60. Andreas Kadar. 61. Ioannes Csöböröcsöki. 62. Ursula Vetula. 63. Nic. Fazakas. 64. Petrus Gaspar. 65. Petrus Gyurko. 66. Ioannes Vinka. 67. Petrus Vinka. 68. Demetrius Cserkess. 69. Georgius Imreh. 70. Georgius Sophia. 71. Michaël Csaloka. 72. Ioannes Sara. 73. Ioannes Ferenczi. 74. Michaël Szöcs. 75. Ioannes Sima. 76. Simon Gaspar. 77. Andreas Rozvan. 78. Paulus Ferenczi. 79. Paulus Aedilis. 80. Ioannes Csere. 81. Ioannes Lappas. 82. Elias Lappas. 83. Ioannes Podoleni. 84. Demetrius Diak. 85. Ladislaus Csukul. 86. Petrus Ferenczi. 87. Georgius Ferencz. 88. Ioannes Bobacse. 89. Demetrius Ferenczi. 90. Demetrius Damakos. 91. Cserkes Petrasne Vidua. 92. Petrus Damankos. 93. Ioannes Cserkes. 94. Gregorius Bericzka. 95. Demetrius Kobak. 96. Ioannes Szöcs. 97. Anna Borbelne Vidua. 98. Michaël Szabo. 99. Iacobus Szöböröcsöki. 100. Petrus Szöke. 101. Gregorius Mihalyocska. 102. Gregorius Husti.

103. Fabjanus Ambur. 104. Michaël Szas. 105. Elias Vaslai. 106. Ioannes Balko. 107. Ioannes Vaslai. 108. Illyesne Vidua. 109. Gregorius Lasslo. 110. Gregorius Balko. 111. Cleophas Soltus. 112. Gasparus Tolnaj. 113. Ioannes Beneti. 114. Michaël Szassocska. 115. Ioannes Csaken. 116. Stephanus Szari. 117. Petrus Rob. 118. Lucas Csöböröcsöki. 119. Elias Lukacs. 120. Petrus Messaros. 121. Michaël Csak. 122. Petrus Mihalecsko. 123. Stanislaus Husti. 124. Benedictus Manul.

Vaslo

Se papja, se diákja

1. Georgius Fazakos. 2. Michaël Basilides. 3. Matene Vidua. 4. Fabjan. 5. Miklos. 6. Demetrius.

Barlad

Nincs papja

Balthasar Diacus, Siculus. 1. Andreas Messaros. 2. Laurentius Szekely. 3. Catharina Budicsne, Vidua. 4. Nicolaus Cleophas. 5. Gregorius Szekely. 6. Ioannes Roska. 7. Iacobus Nagy. 8. Ioannes Meszaros. 9. Ioannes Benedik. 10. Ioannes Santa. 11. Martinus Vaslai. 12. Michaël Simonka. 13. Nicolaus Santa. 14. Martinus Damakos. 15. Nicolaus Istok. 16. Laurentius Bicsier. 17. Valentinus Balko. 18. Petrus Csalan. 19. Ioannes Gjurco. 20. Nicolaus Giörgyicze. 21. Ioannes Daka. 22. Thomas Fazakas. 23. Michaël Kis. 24. Helena Dumitrasne, Vidua. 25. Iacobus Kadar. 26. Martinus Kadar. 27. Martinus Fazakas. 28. Elizabeth Piasne, Vidua. 29. Martinus Diak. 30. Martinus Santa.

Galacz

Plébánosa Zolich Stephanus atya, aki Zmoilban és Babában, azaz Thomisban is szolgál

Diakus Gregorius Polonus, cum familia. 1. Petrus Topor. 2. Magdalena Vidua. 3. Margaretha Vidua. 4. Petrus Vaslai. 5. Ioannes Barladi. 6. Ioannes Tatrosi. 7. Valentinus Sziogyárto. 8. Gregorius Diak. 9. Martinus Valentides. 10. Nicolaus Veres. 11. Ioannes Tatrosi. 12. Ioannes Koldus. 13. Nicolaus Tamok. 14. Martinus Tamok. 15. Michaël Veres. 16. Simon Andrus. 17. Petrus Mihalides. 18. Gregorius Mihalides.

Bogdana

1. Benedictus Mathe. 2. Martinus Hossu. 3. Iacobus Kadar. 4. Georgius Simon. 5. Petrus Csorba. 6. Benedictus Kadar.

Stanfalva

A tatrosi paphoz tartozik Manfalvával és Tatrossal közösen van diákja

1. Ioannes Demeterfi. 2. Iacobus Demeterfi. 3. Iacobus Balaska. 4. Gregorius Kerekes. 5. Iacobus Csernik. 6. Martinus Diak. 7. Agnes Vidua. 8. Lazarus Kerekes. 9. Ioannes Bene. 10. Michaël Luka. 11. Paulus Varga. 12. Georgius Kazan. 13. Michaël Csernik. 14. Michaël Kenez. 15. Martinus Sebestyen. 16. Valentinus Demetersti. 17. Ioannes Csako. 18. Emericus

Istok. 19. Georgius Kranik. 20. Michaël Klara. 21. Ioannes Kozan. 22. Demetrius Balaska. 23. Lucas Kis. 24. Stephanus Barra. 25. Martinus Gelje. 26. Georgius Lörincz. 27. Iacobus Mara.

Manfalva

Papja Tatrosból

Diakus Martinus, cum familia. 1. Martinus Gango. 2. Ioannes Imreh. 3. Petrus Sasko. 4. Stephanus Kovacs. 5. Helena Gorgoviana, Vidua. 6. Georgius Gergo. 7. Petrus Nagy. 8. Ioannes Nagy. 9. Georgius Balko.

Godzafalva

Papja és diákja Tatrosból

1. Georgius Csorba. 2. Laurentius Szalonczi. 3. Helena Vidua. 4. Michaël Kis. 5. Ioannes Pokorar. 6. Stephanus Csorba. 7. Michaël Bercse. 8. Iacobus Binbo. 9. Stephanus Sasko. 10. Blasius Modo. 11. Demetrius Thome. 12. Petrus Demeter. 13. Michaël Pokorar. 14. Georgius Pokorar. 15. Ioannes Demeter.

Völcsök

A tatrosi pap és diák szolgál

1. Thomas Birta. 2. Gregorius Filep. 3. Andreas Filep. 4. Dionysius Filep. 5. Gabriel Filep. 6. Michaël Filep. 7. Stephanus Filep. 8. Petrus Csillag. 9. Nicolaus Csillag. 10. Demetrius Csillag. 11. Michaël Csillag. 12. Ioannes Csillag. 13. Ioannes Csillag. 14. Barbara Csillagne, Vidua. 15. Petrus Benta. 16. Iacobus Berta. 17. Thomas Berta. 18. Iacobus Szekely. 19. Ioannes Szöcs. 20. Iacobus Fülöp. 21. Anna Incene, Vidua. 22. Helena Incene, Vidua. 23. Michaël Sipos.

Ujfalu

A tatrosi pap a diákkal gondozza őket

1. Michaël Belini. 2. Georgius Szöcs. 3. Ioannes Diak. 4. Ioannes Literati. 5. Blasius Kovacs. 6. Martinus Pal. 7. Stephanus Kosa. 8. Stephanus Simon. 9. Ioannes Vata. 10. Gregorius. 11. Georgius Bekő. 12. Ioannes Csiki. 13. Blasius Csiki. 14. Michaël Simon. 15. Martinus Kis. 16. Demetrius Balaska. 17. Emericus Kranik. 18. Georgius Kranik. 19. Ioannes Kazan. 20. Michaël Kalara. 21. Stephanus Barra. 22. Ioannes Kranik.

Tatros

Papja Polian Ioannes atya, plébános, akiről a maga helyén már beszéltünk, és a diák György:

A környező falvakban is szolgálnak

1. Michaël Szöcs. 2. Thomas Czompo. 3. Bartholomaeus Kovacs. 4. Stephanus Bakai. 5. Martinus Bakai. 6. Stephanus Bartos. 7. Martinus Sima, major. 8. Martinus Sima, minor. 9. Georgius Sima. 10. Georgius Pap. 11. Sylvester Iakab. 12. Martinus Tazlai. 13. Petrus Fülep

14. Matthaeus Tazlai. 15. Martinus Fazakas. 16. Relicta Vidua cum filio. 17. Ioannes Szekely. 18. Stephanus Fazakas. 19. Martinus Fazakas.

Lukacsfalva

Se papja, se diákja nincs, de Bákó segíti

1. Ioannes Borcsi. 2. Sylvester Georgi. 3. Ioannes Damok. 4. Matthaeus Damok. 5. Nicolaus Silester. 6. Franciscus Mattias. 7. Petrus David. 8. Matthias Pall. 9. Petrus Molnar. 10. Blasius Balinti. 11. Paulus Balinti. 12. Ioannes Barrabas. 13. Ioannes Csizmadia. 14. Michaël Bercsi. 15. Gregorius Bercsi.

Szalonc

1. Stephanus Baroti. 2. Stephanus Klara. 3. Michaël Veres. 4. Ioannes Csanko. 5. Gregorius Herkul. 6. Georgius Jano. 7. Petrus Antal. 8. Andreas Jano. 9. Andreas Simon. 10. Petrus Thamo. 11. Martinus Bodo. 12. Nicolaus Simon. 13. Ioannes Klara. 14. Stephanus Iano. 15. Elias Orban. 16. Petrus Andro. 17. Simeon Andro. 18. Ioannes Simon. 19. Martinus Botos. 20. Matthias Botos. 21. Benedictus Tanko. 22. Michaël Tanko. 23. Petrus Iano. 24. Ioannes Tanko. 25. Martinus Orban. 26. Sira Janosne, Vidua. 27. Thomas Demien. 28. Georgius Lőrincz. 29. Petrus Bene. 30. Matthias Orban. 31. Petrus Lőrincz. 32. Martinus Kantor. 33. Georgius Kantor. 34. Iacobus Lőrincz. 35. Gregorius Kerekes.

Forrofalva

A papja Bákóból jön; a diák János a családjával

1. Martinus Kantor. 2. Ioannes Diak. 3. Helena, Vidua. 4. Martinus Antal. 5. Antonius Senex. 6. Ioannes Selz. 7. Georgius Benke. 8. Iacobus Benke. 9. Demetrius Longocz. 10. Demetrius Benke. 11. Petrus Czipé. 12. Demetrius Benke. 13. Dobos Györgyne, Vidua. 14. Gregorius Benke. 15. Ioannes Gjurka. 16. Petrus Mesterke. 17. Ioannes Antal. 18. Ioannes Denize. 19. Stephanus Balint. 20. Nicolaus Nagy. 21. Valentinus Sebestyen. 22. Demetrius Benke. 23. Laurentius Ionasko. 24. Ioannes Demze. 25. Andreas Mate. 26. Stephanus Balko. 27. Georgius Lazló. 28. Demetrius Danko. 29. Andreas Varga. 30. Petrus Balan. 31. Simon Gagos. 32. Laurentius Sebő. 33. Andreas Dobos. 34. Stephanus Dobos. 35. Ioannes Simon. 36. Gaspar Nevetlen. 37. Ioannes Farkas. 38. Martinus Kosa. 39. Ioannes Sipos. 40. Andreas Balika. 41. Gregorius Fabjan. 42. Blasius Davara. 43. Matthias Balasne, Vidua. 44. Blasius Szekely. 45. Martinus Csiko. 46. Matthias Szular. 47. Ioannes Koczanga. 48. Petrus Barbocz. 49. Ioannes Sebő. 50. Nicolaus Simon. 51. Gabriel Farkas. 52. Ioannes Ballo. 53. Petrus Drabant. 54. Stephanus Butnar. 55. Gregorius Farkas. 56. Georgius Simon. 57. Thomas Balaska. 58. Gregorius Pataki. 59. Iacobus Arva. 60. Michaël Balika. 61. Matthias Pakorar. 62. Ioannes Pakorar. 63. Stephanus Barbocz. 64. Georgius Doma. 65. Andreas Gedre. 66. Laurentius Sipos. 67. Petrus Mate. 68. Demetrius Mate. 69. Stephanus Orshik. 70. Cziko. 71. Ioannes Barbos. 72. Martinus Barbos. 73. Demetrius Barbos. 74. Ioannes Hajdo. 75. Georgius Hajdo. 76. Stephanus Banko. 77. Michaël Pataki. 78. Stephanus Pataki. 79. Ioannes Imreh. 80. Stephanus Doma.

Paskan

Papja és diákja Bákóból

1. Ioannes Koczaga. 2. Ioannes Klara. 3. Stephanus Koczaga. 4. Thomas Iano.

Bogdanfalva

Másként Valyesak

1. Löre Matene, Vidua. 2. Ioannes Farkas. 3. Ioannes Fazakas. 4. Stephanus Farkas. 5. Blasius Fazakas. 6. Martinus Orsik. 7. Demetrius Bogdan. 8. Michaël Fazakas. 9. Ladislaus Nevetlen. 10. Ioannes Szitar. 11. Emericus Tazlai. 12. Gregorius Tazlai. 13. Andreas Berczi. 14. Gregorius Kantor. 15. Matthaeus Görbe. 16. Demetrius Bor. 17. Michaël Balas. 18. Petrus Kozokar. 19. Michaël Orsik. 20. Franciscus Lazar. 21. Petrus Kozar. 22. Stephanus Tanko. 23. Ioannes Tanko.

Hidegkut

1. Demetrius Bartos. 2. Petrus Bartos. 3. Demetrius Fabjan. 4. Thomas Olyai. 5. Georgius Lupa. 6. Gregorius Lupa. 7. Georgius Szekely. 8. Ioannes Fabjan. 9. Gregorius Olyai. 10. Georgius Vernika. 11. Andreas Somandi.

Terebes

Papja és diákja Bákóból

1. Ioannes Paetkos. 2. Iacobus Varga. 3. Ioannes Soka. 4. Stephanus Moys. 5. Emericus Pataki. 6. Laurentius Föczi. 7. Demetrius Lupaj. 8. Ioannes Bartos. 9. Nicolaus Berta. 10. Laurentius Modi. 11. Petrus Borka. 12. Ioannes Bene. 13. Andreas Bartos. 14. Martinus Bantos. 15. Demetrius Medves. 16. Thomas Borka. 17. Valentinus Bartos. 18. Ioannes Patakine, Vidua. 19. Michaël Mikla. 20. Ioannes Pekurar. 21. Franciscus Iosa. 22. Nicolaus Pataki. 23. Iacobus Gergö. 24. Petrus Franko. 25. Franciscus Varga. 26. Stephanus Kalapacs. 27. Iacobus Fabjan. 28. Petrus Franko. 29. Ioannes Medves.

Bacovia

Papja Magyar Boldizsár, akiről már beszéltünk a maga helyén; diák Tamás és István

1. Ioannes Szekely. 2. Ioannes Buttak. 3. Thomas Kalczia. 4. Blasius Istvanko. 5. Petrus Kalczia. 6. Michaël Tanko. 7. Demetrius Török. 8. Martinus Boburuk. 9. Franciscus Kancsal. 10. Thomas Bossiok. 11. Franciscus Torda. 12. Paulus Turbul. 13. Thomas Illyes. 14. Martinus Kalara. 15. Martinus Pitek. 16. Georgius Sorat. 17. Petrus Orban. 18. Stephanus Veres. 19. Martinus Kutnari. 20. Demetrius Hallass. 21. Catharina, Vidua. 22. Michaël Sanislo. 23. Martinus Kucsis. 24. Gregorius Orban. 25. Petrus Roka. 26. Anna, Vidua. 27. Peterkene, Vidua. 28. Georgius Martis. 29. Iacobus Kati. 30. Kocsisne, Vidua. 31. Elias Paskar. 32. Ioannes Sanislo. 33. Ladislaus Sanislo. 34. Martinus Sanislo. 35. Thomas Dög. 36. Michaël Orban. 37. Blasius Farro. 38. Stephanus Farro. 39. Gregorius Vores. 40. Petrus Szöcs. 41. Michaël Csompolj. 42. Martinus Torda. 43. Petrus Csompoj. 44. Michaël Bene. 45. Andreas Sasko. 46. Petrus Veres. 47. Georgius Szöcs. 48. Matthias Budo. 49. Gregorius Bartos. 50. Andreas Bartos. 51. Ioannes Bartos. 52. Biasius Gencze. 53. Catharina, Vidua. 54.

Michaël Palko. 55. Stephanus Hajdo. 56. Georgius Sorat. 57. Martinus Barbocz. 58. Georgius Kancsal. 59. Stephanus Kadar. 60. Georgius Kadar. 61. Andreas Bartos. 62. Stephanus Gencze. 63. Petrus Dankos. 64. Demetrius Kozin. 65. Thomas Kozin. 66. Georgius Kozinne, Vidua. 67. Blasius Kozin. 68. Petrus Varga. 69. Petrus Bottka. 70. Gregorius Racz. 71. Matthaeus Gergo. 72. Franciscus Sasko. 73. Gregoriana, Vidua. 74. Franciscus Konta. 75. Andreas Szöcs. 76. Ioannes Tanko. 77. Gregorius Antal. 78. Martinus Varga. 79. Stephaniana Vargane, Vidua. 80. Lucas Fabjan. 81. Ioannes Csompoly. 82. Ioannes Roka. 83. Racz Agatha, Vidua. 84. Blasius Sasko. 85. Michaël Racz. 86. Gregorius Josa. 87. Blasius Kozin. 88. Antonius Gerke. 89. Michaël Antal. 90. Demetrius Föczen. 91. Stephanus Szekely. 92. Gregorius Boldor. 93. Thomas Balas. 94. Nicolaus Csompoly. 95. Laurentius Orban. 96. Michaël Kati. 97. Nevetlen Orban. 98. Michaël Racz. 99. Martinus Istvan. 100. Demetrius Gyalog. 101. Georgius Petre. 102. Emericus Szöcsne, Vidua. 103. Ioannes Kancsal. 104. Stephanus Kancsal. 105. Ioannes Pall. 106. Petrus Hajdo. 107. Nicolaus Pall. 108. Ioannes Konta. 109. Blasius Iosa. 110. Martinus Pokolidö. 111. Georgius Pokolidö. 112. Ioannes Buda. 113. Andreas Orsik. 114. Iacobus Fiko. 115. Ioannes Magdo.

Roman

Papja nincs. Diák időnként Szabófalváról

1. Dominicus Fleischer. 2. Anna Vetula. 3. Georgius Fleischer. 4. Paulus Fleischer. 5. Palko Nemika. 6. Ioannes Gyurko. 7. Michaël Nemczi.

Thamasfalva

Papja nincs. A szabófalvi diák szolgál

1. Martinus Labo. 2. Michaël Balog. 3. Gregorius Balog. 4. Mihalyocska. 5. Blasius Györgye. 6. Laurentius Andor. 7. Michaël Demeter. 8. Ioannes Demeter. 9. Andreas Demze. 10. Petrus Gergely. 11. Matthaeus Bodone, Vidua. 12. Stephanus Györgye. 13. Gregorius Varga. 14. Stephanus Vicsin. 15. Gregorius Andor.

Dsidafalva

A szabófalvi plébániához tartozik

1. Petrus Kantor. 2. Martinus Iano. 3. Laurentius Iano. 4. Michaël Agaras. 5. Ioannes Pall. 6. Fabjanus. 7. Blasius Pall. 8. Martinus Fabjan. 9. Ioannes Kati. 10. Michaël Kati. 11. Petrus Kati. 12. Martinus Paxi. 13. Martinus Güza. 14. Ioannes György. 15. Demeterecske. 16. Ioannes Demze. 17. Matthaeus Kati. 18. Petrus Ago. 19. Gregorius Ago. 20. Michaël Kati. 21. Petrus Kis Kati. 22. Gregorius Aszszu. 23. Hossuniana Vidua. 24. Thomas Agaras. 25. Georgius Györgyik. 26. Gregorius Kiska. 27. Blasius Kiska. 28. Veronica Vidua. 29. Martinus Frona. 30. Georgius Aedilis.

Domafalva

A szabófalvi plébániához tartozik

1. Stephanus Karakai. 2. Ioannes Ago. 3. Petrus Andrik. 4. Michaël Kozina. 5. Petrus Bositani. 6. Ioannes Szöcs. 7. Ioannes Kadar. 8. Michaël Dobos. 9. Laurentius Peterne, Vidua.

10. Gregorius Bilibok. 11. Ioannes Gyürgye. 12. Gregorius Dobos. 13. Stephanus Andor. 14. Gregorius Kantor. 15. Michaël Galne, Vidua. 16. Mathias Gall. 17. Emericus Darvai. 18. Gregorius Darnai. 19. Petrus Andorko. 20. Ioannes Szöcs. 21. Martinus Besak. 22. Michaël Matyas. 23. Martinus Gal. 24. Paulus Fazakas. 25. Michaël Bosotan. 26. Ioannes Csobane, Vidua. 27. Demetrius Gall. 28. Demetrius Szekely. 29. Ioannes Porka. 30. Michaël Siman. 31. Iacobus Kiskani, Vidua. 32. Martinus Arva. 33. Lucas Kakas. 34. Thomas Gall. 35. Andreas Balhai. 36. Paulus Kati. 37. Thomas Arros. 38. Ioannes Bilibok. 39. Michaël Gall. 40. Thomas Kadar. 41. Petrus Kadar. 42. Andreas Istvan. 43. Lucas Tikane, Vidua. 44. Petrus Kiska. 45. Thomas Ambrus. 46. Gregorius Ambrus. 47. Ioannes Simandi. 48. Thomas Ambrus. 49. Gregorius Ambrus. 50. Petrus Pisek. 51. Ioannes Ambrus. 52. Laurentius Simon.

Szabófalva

Papja nincs. Diákja András, akiről már szó volt a maga helyén

1. Andreas Deak. 2. Petrus Kati. 3. Michaël Csoban. 4. Ioannes Kelemen. 5. Blasius Kati. 6. Ioannes Demö. 7. Michaël Gójka. 8. Petrus Santa. 9. Martinus Bako. 10. Martinus Kati. 11. Gregorius Kelemen. 12. Martinus Miklos. 13. Stephanus Csipe. 14. Thomas Borka. 15. Emericus Ago. 16. Michaël Imreh. 17. Gregorius Imreh. 18. Georgius Csoban. 19. Laurentius Csik. 20. Michaël Szekely. 21. Petrus Kelemen. 22. Martinus Varga. 23. Georgius Santa. 24. Michaël Kantor. 25. Thomas Danko. 26. Gregorius Danko. 27. Martinus Demö. 28. Petrus Bisak. 29. Ioannes Katona. 30. Michaël Kerestel. 31. Michaël Fodor. 32. Michaël Kelemen. 33. Ioannes Antal. 34. Martinus Demö. 35. Georgius Thamas. 36. Thomas Borka. 37. Andreas Agaras. 38. Andreas Boros. 39. Martinus Beteges. 40. Ioannes Agaras. 41. Michaël Demö. 42. Andreas Boros. 43. Georgius Hegi. 44. Stephanus Csik.

Lökösfalva

A szabófalvi egyházhhoz tartozik

1. Laurentius Löre. 2. Ioannes Dienes. 3. Michaël Toma. 4. Michaël Andor. 5. Petrus Andor. 6. Martinus Samsa. 7. Laurentius Imreh.

Steczko falva

A szabófalvi egyházhhoz tartozik

1. Thomas Szent. 2. Thomas Husti. 3. Andreas Csillag. 4. Thomas Deska. 5. Georgius Tamo. 6. Demetrius Tarko. 7. Demetrius Dezka. 8. Georgius Dezka. 9. Petrus Györgye. 10. Petrus Lukacs. 11. Gregorius Kapitan. 12. Martinus Tiba. 13. Laurentius Csossa. 14. Matthias Balha. 15. Ioannes Gyürgye. 16. Ioannes Piroskane, Vidua. 17. Martinus Szent. 18. Demetrius Bartik. 19. Stephanus Illyes. 20. Michaël Bolha. 21. Gregorius Bolha. 22. Martinus Dienes. 23. Demetrius Szent. 24. Martinus Peter. 25. Petrus Csürke. 26. Matthaëus Kakas. 27. Martinus Farkas. 28. Michaël Farkas. 29. Emericus Bartik. 30. Demetrius Tarko.

Nemcz

Plébánosa az obszerváns ferencesek kisebb rendjéből Bosnyák Éliás atya.
Diák János családjával.

1. Ioannes Deak. 2. Christophori Dorothea, Vidua. 3. Christani Catharina, Vidua. 4. Valentinus Senex. 5. Georgius Senex. 6. Michaël. 7. Abraham. 8. Paulus Augustini. 9. Ioannes Helenae. 10. Martinus. 11. Barbara, Vidua. 12. Andreas. 13. Catharina Vidua. 14. Petrus Ungarus. 15. Antonius. 16. Andreas Senex. 17. Martinus. 18. Valentini Sophia. 19. Thomas Petrensis. 20. Michaël Makrul. 21. Paulus Transylvanus.

Baja

Simon misszionárius atya itt szolgál, akiről a maga helyén szoltunk; Diák Sámuel családjával

1. Martinus Huttko. 2. Petrus Geczö. 3. Valentinus Mihalyko. 4. Michaël Transylvanus. 5. Antonius Spenn. 6. Paulus Bekucz. 7. Thomas Transylvanus. 8. Valentinus Miklos. 9. Ioannes Wolffgangus. 10. Dorothea Blejkoje, Vidua. 11. Paulus Kosokar. 12. Magdalena et Katrusa, Vidua. 13. Andreas Ioseph. 14. Michaël Ioseph. 15. Valentinus sive Fertinasko. 16. Thomas Andorco. 17. Michaël Geczö. 18. Michaël Toncza. 19. Susanna Vidua. 20. Georgius Truczul. 21. Matthaeus Wolffgangus. 22. Samuel Diak. 23. Petrus Grossul. 24. Matthias Grossul. 25. Nicolaus Thomos. 26. Stephanus Barbalat. 27. Casparus Brenza. 28. Christophorus Dorkos. 29. Martinus Krestoje. 30. Petrus Boldor. 31. Dorothea Stefani, Vidua. 32. Valentinus Lanio. 33. Anna Tamasoje, Vidua. 34. Martinus Brenza. 35. Daniel Mattos. 36. Felix Mattos, Vidua. 37. Petrus Klerics. 38. Petrus Thamas. 39. Ioannes Farkas. 40. Petrus sive Petrasko. 41. Martinus Fliczko. 42. Iacobus Kosokar. 43. Nicolaus Kurular. 44. Valentinus Mihalyko. 45. Iacobus Mihalyko.

Sucsavia

A bajai plébános szolgál itt

1. Matthias Lanio. 2. Antonius Lanio. 3. Susanna Vidua. 4. Valentinus Lanio. 5. Catharina Vidua. 6. Martinus Karika. 7. Salomon Diak.

Herlo

Se pap, se diák nincs itt

1. Ioannes Balint. 2. Martinus Martinel. 3. Michaël Istvan. 4. Nicolaus Andras. 5. Magdalena Vetula.

Kuthnar

1. Iacobus Galambas. 2. Catharina Ioannis, Vidua. 3. Ioannes Minor. 4. Catharina Gasparis, Vidua. 5. Daniel Brenza. 6. Ioannes sive Ienika. 7. Gregorius Wolffgan. 8. Andreas Vagner. 9. Barbara Simonis, Vidua. 10. Barbara Brenzoja, Vidua. 11. Martinus Blasii. 12. Martinus Wata. 13. Andreas Kozokar. 14. Andreas Kako. 15. Blazius Marci. 16. Margaretha Bartosi, Vidua. 17. Georgius Armankuz. 18. Valentinus Alzner minor. 19. Martinus Romanensis. 20. Michaël Szopko. 21. Andreas Szüle. 22. Catharina Vidua. 23. Martinus Szüle. 24. Ioannes Dorkos. 25. Christophorus Birtelmensis. 26. Petrus Lukacs. 27. Iacobus Lanio. 28. Daniel

Nemczensis. 29. Anna Vidua. 30. Andreas Lanio. 31. Ioannes Lankar. 32. Ioannes Darvas. 33. Valentinus Darvas. 34. Petrus Dorkos. 35. Valentinus Alsner, Major. 36. Valentinus Barkucz. 37. Valentinus Monunculus. 38. Georgius Wolffgangus. 39. Susanna Michaëlis, Vidua. 40. Martinus Lanio. 41. Petrus Alsner. 42. Valentinus Koroner. 43. Bartholomaeus Lanio. 44. Anna Nicolai, Vidua. 45. Petrus Prepelicz. 46. Demetrius Galambas. 47. Nicolaus Herloviensis. 48. Andreas Talpalar. 49. Blasius Gercze. 50. Petrus Herloviensis. 51. Matthias Martini. 52. Ioannes Siculus. 53. Blasius Lanio. 54. Petrus Doleator. 55. Thomas Sutor. 56. Antonius Lanio. 57. Ioannes Alexander. 58. Ioannes Wolffgangus. 59. Iacobus Magda. 60. Iacobus Gall. 61. Marcus sive Marczi. 62. Martinus Orban. 63. Gregorius sive Geczö. 64. Georgius Szorke. 65. Ioannes Bonka. 66. Gregorius Czigan. 67. Nicolaus sive Miklos. 68. Iacobus Ferig. 69. Iacobus Talas. 70. Blasius Bissak. 71. Szorka Vidua. 72. Georgius Ferig. 73. Michaël Antal. 74. Thomas Antal. 75. Michaël Roka. 76. Nicolaus sive Nicora. 77. Petrus Transylvanus. 78. Georgius sive Gerig. 79. Georgius Bistriciensis.

Strunga

1. Albertus Krestel. 2. Michaël Krestel.

Ias

Plébánosként két jezsuita atya szolgál. Beke Pál atya, magyar és Dézsi Márton atya, magyar. Harmadik az olasz misszionárius, Gáspár atya, káplán. Diákja nincs, hanem a Jézus Társaság iskolásának tanulói helyettesítik.

1. Georgius Kotnarski. 2. Petrus Miskolczi. 3. Petrus Cserkes. 4. Adamus Messaros. 5. Martinus Botvar. 6. Simon Keczo. 7. Martinus Talpalar. 8. Christophorus Kadar. 9. Petrus Grossul. 10. Georgius Birta. 11. Benedictus Dobos. 12. Stephanus Rab. 13. Michaël Kadar. 14. Nicolaus Messaros. 15. Blasius Husti. 16. Franciscus Fancsali. 17. Gregorius Por. 18. Ioannes Bondi. 19. Ioannes Sterlec... Abrah... 20. Georgius Csula. 21. Michaël Szekely. 22. Stephanus Szekely. 23. Ioannes Kuttari. 24. Petrus Adamides. 25. Petrus Bondi. 26. Demetrius Barbat. 27. Baranyai. 28. Ioannes Mosti. 29. Petrus Szücs. 30. Petrus Szucsi. 31. Ioannes Galaczi. 32. Ioannes Farkas. 33. Paulus Trombitas. 34. Andreas Csizmadia. 35. Andreas Korcsomaros. 36. Besan Messaros. 37. Michaël Lani. 38. Petrus Bardos. 39. Laurentius Messaros. 40. Gregorius Halaros. 41. Ioannes Erdelyi. 42. Stephanus Husti. 43. Nicolaus Puskas. 44. Ioannes Toth. 45. Ioannes Tatrosi. 46. Ioannes Szakacs. 47. Gregorius Darabant. 48. Ioannes Cserei. 49. Elias Remei. 50. Ioannes Tokmikunnonak. 51. Martinus Kapas. 52. Stephanus Barbarics. 53. Ioannes Czigan. 54. Stephanus Recse. 55. Petrus Kis. 56. David Vinceler. 57. Gregorius Geczi. 58. Gregorius Seller. 59. Michaël Varga. 60. Demetrius Sorgai. 61. Matthaeus Vinceler. 62. Andreas Körmös. 63. Paulus Zlotar. 64. Antonius Herlai. 65. Abrahamus Messaros.

A moldvai katolikus papok összes száma: 10. A diákok összes száma: 13.

A katolikus családok száma: 1020.

Bandinus Márk érsek

PÓTLÁS

I. Pótlás

A gondunkra bízott egyházzal szóló jelentésemhez lelkiismereti kötelességből hozzáfűzöm Moldváról szóló feljegyzéseimet is, hogy világosabb és egy kissé bővebb ismeretünk legyen erről a tartományról, s hogy az apostoli férfiaknak könnyebb legyen e keleti tartományokba való eljutás, az itt élő nemzetek megtérítésére. Ennek a gondját pedig, ha a de Propaganda Fide kongregáció a jó és példás életű, s a honi nyelvet értő szerzetesek, főképpen a Jézus Társaság és a Szent Ferenc-rend atyáinak szívére köti, hogy a prédikációk hevével és iskolák alapításával a népek lelkét felgyullasszák, úgy rövid idő alatt sok lélekgyümölcsöt gyűjthetnek be a római szentegyház lelki éléstárába. Főleg az említett ferences atyáknak a bákói zárdában való állandó lakásából [származna nagy haszon], mert ezeknek emléke Moldvában a mai napig mindenütt él, és jó hírnevük közbeszéd tárgya. Ők az egész tartományt felölelő apostoli útjaikon mind a falvakat, mind a városokat, főként a sabojani, romani, bacoviai, forrovani és tatrosi egyházakhoz tartozókat, mintegy 22 helységet igen könnyen igazgathatnak, és ezeket lelki gyarapodással kormányozhatják. S ez igen fontos, mert különben egész Moldvában lassanként, legfeljebb 6 vagy 10 év után elenyészik a katolikus vallás, ha a [lelki gondozás] a mostani keretek között mozog a jövőben is. Mi erőnkhez képest törekedtünk is arra, hogy a de Propaganda Fide Szent Kongregációjának szándékát megvalósítsuk, de sok dolog másképpen történik azért, mert a népek, helyek és idők sajátos körülményei sokszor nem tűrik a változást, s a jó és példás életű munkásoknak kevés száma pedig eredményhez nem juthat. Mi egyébiránt a Szent Kongregációnak minden tekintetben a legalázatosabb pártfogoltjai akarunk maradni, s alázattal kérjük, kegyeskedjék a bákói egyházzal és a többi moldvai egyházzal valamiképpen gondoskodni, azokról főleg, amelyeket ez őszinte jelentésünk alapján szükségben szenvedőknek ismerhetett meg. Az Isten a mi Szentséges Atyánkat, X. Ince pápát, nemkülönben a Főmagasságú és Főtisztelendő Bíboros urakat, a római szentegyház előjáróit és az én kegyelmes patrónusaimat, mind egytől egyig tartsa meg sokáig, egészségben, a szent katolikus hit gyarapodásában.

II. A Kuttarium mellett levő amadgeni kápolna felszentelése

E kápolna építését elkezdte, folytatta s be is fejezte Amadgsej falu lakóinak segítségével a tisztességes hírvű Tanoko [Tankó] Balázs s a Szentháromság tiszteletére megáldatva, ugyane címre felszentelte a kuttarnabeli, egyébként erdélyi főtisztelendő Gewerth Dániel atya, ki a két Valachia akkori püspöke, főtisztelendő Quirini Bernád megbízásából és rendeletére e helység rendes plébánosa. Az üdvnek 1599. esztendejében, pünkösöd másodnapján. E felszentelés emlékünnepe e napon évenként megülhető és megülendő.

III. A románi egyház alapítása

Az egyházlátogatás megtörténvén, sok és hosszas intelmek után, a kutnári főemberek előljártak az egyháznak romjaiból való rendbe hozásában: a románi összeroskadozott templom szőlőit olyan művelés alá fogták, hogy egyúttal új templomot is építhessenek. 1647. május 23-án aztán főpapi ünnepélyességgel, minőt e földön eddig még nem láttak, az új építkezéshez az alapkövet Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére letettük. Négy pap segédkezett. Jelen voltak a kutthnári és sabojani főbb emberek is.

IV A románi egyház megáldása

Az egyház megáldását ünnepélyes főpapi áldással 1647. november 21-én elvégeztük Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, de még nem szenteltük fel, mert a plébános eltartására nincs elég javadalom. A templom alapja kőből van, felépítése pedig mesterileg összeillesztett gerendákból. Mindkét nembeli embereknek nagy sokasága vett részt az áldás szertartásán; itt voltak a város főemberei: a porkoláb vagy prefektus, csaknem az egész szertartás alatt; azonkívül a szakadár papok és barátok nagy számban; azután oláhok, görögök, örmények és cigányok nagy tömege, ami igen emelte az ünnepség fényét és magasztosságát.

V A petrai vagy karácsonykövi templom felszerelése

Amíg a románi egyház megalapításában foglalatostokodánk, elhozák hozzánk a piatra- vagy karácsonyköbéli polgárok az egyházi felszerelés maradványait, amely ebből állott: egy piros, szakadozott kazula és egy szintén szakadozott alba, melyek a sabojani egyháznak jutottak; három kis csengettyű, egy ólomkehely, egy repedt rézfüstölő, egy égett harangnak kis része. A különben jómódú piatrai egyháznak gazdag felszerelése volt, mely a lelkipásztornak gondatlansága folytán elveszhetett. A nép jó része meghalt, mások a szakadárokhöz pártoltak; némelyek Bacoviába, mások Románba s más tájakra költöztek, főleg Magyarországra, ősi földjükre.

VI. Csöbörcsök városa

[Üres lap.]

VII. Moldvai dolgok feljegyzései

Moldváról egyik-másik alig és csak felületesen értesít, némely dolgot tehát itt ismertetni fogunk, olyant, amit az íróknál alig olvashatunk vagy találhatunk meg.

Honnan kapta nevét Moldva?

1. Van egy Moldava nevű, az erdélyi havasokból eredő folyó; ettől kapta ez a tartomány vagy inkább ország a Moldavia nevet. Hogy pedig a Moldava folyó neve honnan származik, a történelmi emlékekből semmi biztosat nem lehet tudni, mivel e tartományról e cím alatt a régieknél semmi említés sincs téve. Hogy mi volt a Moldava folyó neve előbb, azt egy halandó sem tudja. Réges-régen ugyanis ez a föld a különböző vidékek szerint különböző neveket kapott, mert észak felől Szarmácia ideeső részét Bessarábiának hívták; lakóit pedig szarmatáknak; a keleti részt pedig az európai Szittyaország foglalta magában. A lakosok géták voltak. A déli részt a Duna körüli trákok használták; a lakosok besszusok voltak. Nyugaton, a havasalji tájakat Dácia zárta magába, melynek lakói hatalmas, fegyveres népek voltak. A rómaiaknak sokáig ellenállottak, de végre Trajanus háborúban leigázta őket, és hogy engedelmséggben tartsa, Rómából és Itália vidékeiről telepeseket szállított Dáciába, ahol az itáliaiak elvegyülve e népek között, nevüket s nyelvüket elveszítették, s akik előbb itáliaiak voltak, azok neve most, vezérükről: Flaccus-ról Valachi; akik ezelőtt a körülakó népeknek parancsoltak, azok most engedelmeskednek, csak a névnek örvendenek, hogy nyelvükön román a nevük.

2. Trajan Erdélyben s a szomszédos tartományokban nyugat és dél felé fordult, de e tájakig nem hatolt. Telepéseket sem küldött Szarmácia s Szittyaország e részeire, hanem - midőn idők folyamán az itálok Erdélyben úrrá lettek - történt, hogy három előkelő származású itáliai testvér, megfelelő kísérettel, vadászni ment a havasokba. Szokatlan nagyságú vad: bölény vagy erdei bika került eleikbe, melyet ők hegyen-völgyön üldöztek. A vad, mintegy kijátszva őket, mindenütt előrefutott, s a vad üldözése közben a legkisebb testvér, Domucus, a havasok között elfáradt, és egy pataknál megpihent. Ezt a patakot az ő nevéből mind ez ideig Domucusnak [Domuk] hívják. Mások az őket szemlátomást üldöző vadat tovább üldözik. A második testvér, kinek Volcha volt a neve, erejét vesztí annál a folyónál, amelynek elnevezése most is Volocha. A harmadik, végre elfáradva, leül egy kedvesen csergedező patak mellé, melyet az ő nevéből most is Dragusnak hívnak. Azután visszanyerve erejüket, összejönnek, és együttesen üldözik a vadat. Közben a drága, kedves Molda nevű kis kutya, midőn fáradtan átkel a szemközt levő folyón, elmerül, s ezt azóta Moldáról Moldavának nevezték, és ezt a nevet eddigelé állandóan megtartotta. Ez a folyó a forrásától negyven német mérföldre, Roman város közelében, nagy kanyarodással, a Sered folyóba ömlik, és nevét elveszíti.

3. Hogy pedig e folyóról, és nem a Seredről vagy a Puruthról nevezik e tartományt, a három testvér derekas tette az oka, kik, miután a vadat megölték, és látták a föld termékenységét, Erdélybe visszatérve földgöröngyöt vittek magukkal, és megmutatták özvegy anyjuknak. Így aztán anyjuk tanácsára az egész családdal és számos telepessel e tartományba költöztek, és előbb a Moldava folyó mentén telepedtek meg. Hírük volt nagy szorgalmuk miatt. Végre Volchust, a legnagyobb testvért vezérül választják. Ő nemcsak vér, hanem hősiesség és jellem tekintetében is római. A havasok közül eljőve a földet szelvében-hosszában el kezdette foglalni; mivel pedig a Moldava folyónál kezdette: bármely területet szerzett, a földet Moldavia néven nevezték el, a nép pedig Valchus vagy Flaccus hős vezérről a valachus nevet kapta, amely elnevezést a Dácia vidékein maradó itáliai gyarmatosok is Volchus vezér hős volta miatt örömet fogadták.

4. Némelyek nézete az, hogy Valacha és a valachus elnevezés Flaccustól ered, aki vezérük volt, mikor Itáliából Dáciába költöztek, azért előbb Flacciát, azután, megváltoztatva s pótolva a betűket, Valachiát mondtak. Mások szerint ezt a nevet a németek adták az itáliai népnek, akik az olaszt Wlachnak hívják, ahonnan származik a valachus és Valachia. Ismét mások a Volach szótól eredeztetik, ami oláhul scantque rete [így!] tudniillik az itálok, amikor hazájukból a keleti részekre hozták őket, részint Rómában, részint a tengerparton a halászhalka rendjéből valók voltak, és hogy hat itál-fajta nép, mely útonálló, gonosz emberekből állott, száműzve a hazai házból, e földre jutott, s a száműzés emlékéül a köznépből sokan körbevágják hajukat, mintha kötő venné körül azt. E körbevágás oka felől kérdezősködve, egyszer-másszor némelyek sóhajtván felelnek: így értesítettek őseink, hogy mi, utódok, rájuk gondoljunk: a római birodalomból szabad római nemzetségből származunk, s az ősök büntetése miatt, száműzve a hazából, élünk idegen földön. Ahhoz a névhez makacsul ragaszkodnak, hogy románokként emlegetessék őket. Hogy Itáliából származnak, senki sem vonja kétségbe, hogy kiről nevezik őket románoknak, legyen elég, amit most mondtunk.

Moldva nagyságáról

Északon Podóliától, keleten Tatárországtól az egy Tyra vagy Dnyeszter nevű folyó választja el, délen Bulgáriától a Duna különíti el, Havasalföldtől a Foxan [Foksán] patak, nyugaton pedig nagy havasok választják el Erdélytől. Hosszúsága északról délre 80 magyar mérföldre terjed, szélessége nyugatról keletre 70, kerülete pedig legkevesebb 150 magyar mérföldet tesz ki; minél fogva több vidéket foglal magába. A déli részen, a Duna partján, ez idő szerint csak

Galacz városát birtokolja Moldva fejedelme; a többi városokat és várakat a török elfoglalta: Rhenét, Smailt, Chiliét, Tatarbunart a tágas bucsáki mezőkkel, s az egész terjedelmes Dunán-inneni vidéket kelet felé Moldva fejedelmeitől kicsikarta a török: Belogradumot vagy Nester Albamot [Dnyeszterfejérvárt], mely vár és város és kereskedőhely a Dnyeszter folyónál és a tenger partjánál; ezenkívül Ackermant, Janokasat s Tekenyét. E városok és erődítmények a Dnyeszter mellett, a törökhöz és tatárhoz tartoznak, számos tanyákkal és falvakkal. Minthogy Moldva fekvésileg csaknem négyszögletű, egy szegletét, melyet a Dnyeszter és Duna képez, a török és tatár elfoglalta: ez Galacztól a tengerig lóháton 5 napi utat tesz ki, vagyis 35 magyar mérföldet; a Dnyeszter folyásáig 40 mérföld, vagyis 6 napi út; a Duna és a Dnyeszter között pedig óriási terjedelmű vidék esik közbe. Nem számítva tehát Moldvának ezt az elfoglalt részét, igazi nagysága az, amelyet feljebb leírtunk. Ez a rész is nagyon bővelkedik borban, mindenfajta gabonában, halban, madárban, vadban, kerti gyümölcsökben és barmokban.

Moldva városairól

Csak azokat a főbb városokat jegyezzük itt fel, amelyeknek körzeteik s prefektusai vannak. Éspedig előbbben a tartomány határa mentén fekvőket. Délen a fejedelem birtokában lévő városok: Galacz és Fogsan; a többi a török elfoglalta, s Havasalföld és Erdély felé vonuló irányban kezén tartja. Ezek között van: Acsiud, Takucs, Berlad, Vaslo. Észak felé Csernotz, Hettin, Soroka, Mojla; ezek között: Stephanovicz, Ionova. Keleten: Skripiczen, Orhey, Broska; a többi a töröké, úgymint: Lapusna, Falcsin, Hus. E városok között mindenfelé nagy kiterjedésű puszták vannak, tanyák és falvak kevesen, kivéve Lengyelország határain, a Dnyeszter és Puruth folyók partjain. Nyugat felé városok és falvak jóval nagyobb számban vannak: Tatros, Bacovia, Piatra, Nemcz, Baja, Sucsavia, Seredinum, ezek között: Botosan, Herlo, Kuttmar, Terg-fromos, Roman, Dorohoy. Moldva közepén van Iassium.

Moldva fekvéséről

E tartomány fekvése kellemes; a hegyek, mintha művészi kéz alkotta volna, közepes magasságúak és nem gyakoriak. A nyugati, keleti és északi részeket kövér dombok borítják; a majd kiszélesülő, majd összeszűkülő völgyek a termékenység bőségét ontják. A déli rész kedves, tágas, imitt-amott, mintha kézzel csinálták volna, kerek halmok emelkednek. Viszont Erdély határain a még nyári időben is hótól fehérülő havasok látszanak messziről, melyek csúcsait jég borítja, lábaiknál pedig állati csordák híznak a kövér legelőkön, s ahol oly jó ízű sajtokat készítenek, mint akár Pármában. Gyönyörű helyek egész sorozatán bőven van erdő, liget, gyümölcsös, szőlős; de a mezők sem terjengnek az unalomig, hanem a közbeeső ligetek és erdők bájaival gyönyörködtetnek; a szélesen kiterjedő erdők sem válnak unalmassá az utasoknak, hanem vagy az erdőség rövideége vagy a fák kecsessége üdíti a lelket; kutakkal, bugyogó forrásokkal, kedves fasorokkal, folyókkal hivatkozódik minduntalan, halakban és tavakban bővelkedik. A Dunán és Dnyeszteren kívül hajózható folyók még: a Puruth és Sered; a Bistricze, a Moldava és a Sucsava folyók a Seredbe ömlenek.

A moldvai tartomány bőségéről

1. A föld termékenységéből vagyonbőség következik. Hogy mekkora a moldvai föld jósága, hacsak szemeivel nem látja, könnyen nem hiszi el az ember. Itt egyszer szántják a földet, még ha nem is volt soha művelve, s hasznavehetetlen növényekkel volt is borítva, csak szántsák meg, s akár búza, akár egyébféle mag kerül a földbe, az örvendő földművesnek bő aratása

szokott lenni, sőt nemegyszer történik, hogy az egyszer megszántott föld kétszer is befogadja a magot, és bő termést hoz. Mindennemű hüvelyes is megterem. A saláta nem nagyon érdekli az oláht. Veres-, fok- és póréhagymát, káposztát, répát, retket, uborkát, dinnyét bőven ültetnek, és jóízűen eszik. Ha az ember egész éven át egyszer felássza szőlőjét, és megkötözi a buján termő vesszőket, elégséges munka, sőt ha csak a harmadik vagy negyedik évben ássa is, de a vesszőket odakötözi a karóhoz, bőven sajtol bort. A legjobb, a magyar borral vetekedő bor Kuthnárbán terem, ehhez járul a hussi, azután a forrovani és a terebesi. E tartomány déli része olyan nagy bőségben termi a bort, hogy a szüretelés idején vedre négy krajcáron kapható, télen hat vagy hét krajcárért.

2. Oly számos a juh, hogy van egy bojár, akinek 24000 juha van. A juhok pedig akkorák, hogy az idegenek, távolabbról nézve, ökröknek vagy teheneknek gondolják. A moldvai juhok csupán a farka kiteszi a németjuh felét. A juhoknak oly nagy számát hajtják el innen, az ottomán császár és basák asztalára, hogy aki látja, azt hiszi, talán egy sem maradt Moldvában: tehenet és ökröt megszámlálhatatlan sokat tartanak, melyeknek nincs ugyan hosszú lábuk, mint a magyarokénak, de karcsúságban felülmúlják azokat.

3. Mézben is nagy bőség van, de nem is csoda, mert egy méhkasból két s még több méhraj származik egy nyáron, ezenfelül a méhészt ugyanezen méhkasból még bő mézet is kap. Hihetetlen sokféle madár él itt: gém, túzok, hattyú, fűrj, fogoly, rigó, csárogó, vadkacsa, vadlúd, daru s igen sok olyan, ami más tartományban nem látható. Nem hiányzik a vadkan, a nyúl, a dímvad, a farkas, a medve sem, sőt még bölény is él itt; de a tunyaságba belerögződött moldvai nép alig eszik vad- vagy madárhúst azért, mert a madarászatot és vadászatot nem ismerik, s nem is törődnek vele. Halban is akkora bőség van, hogy Podóliába, Oroszországba, Ukrajnába s Erdélybe minden évben sok ezer szekér szállítja a halat.

Az ásványfélékről és a pénzekről

Arany-, ezüst-, érc-, ólom-, réz- s bármilyen fémbánya lehetne itt a tartományban, ha mernék művelni, de a török zsarnokság következtében, a fejvesztés büntetése miatt senki sem mer biztosan nyilatkozni erről. A nyugati részeken a havasok között élő arany is található, mely gyöngyképpen buggyan elő a sziklából, ha bő zápor esik, sok patakban arannyal vegyes homok gördül. E tájakon nem vernek pénzt, hanem a máshol vert pénzt, a kölcsönös kereskedelem révén hozzák ide. Mindenekelőtt értékesek a magyar dukátok, tallérok, a régi batkák és dénárok, mert ezüstből valók. Két lengyel soldo egy magyar batkát tesz ki. Általában a lejt vagy oroszlanos tallért becsülik, s a köznép becsben tartja, noha 15 magyar batkával kevesebbet ér, mint a görög vagy a magyar tallér. A gedáni ortho nevű pénzt is becsülik. A Németországban vert dukátokat és tallérokat is becsben tartják, krajcárt és garast azonban nem használnak.

A moldvaiak ruházatáról

Török módra bokáig érő ruhát viselnek, mint a többi keleti népek. Főképp selyemruhát használnak, s bár nemegyenek alig van kenyere, mivel korgó gyomrát lecsillapítsa, künn mégis, ruházat tekintetében, mint valami kis bojár jelenik meg, ezüst- és aranyboglárok fénylenek mellén és karjain. Felső ruhaként a hosszú ujjú tóga van közhasználatban. A hermelinbőr bélés a nemeseknél, sőt a kereskedőknél is elég használatos. Az asszonyok és hajadonok, eltekintve a hosszú ujjaktól, olyanszerű felső ruhát viselnek, mint a férfiak. Az előkelő nők és leányok gyűrűt, nyakláncot és karperecet hordanak, melybe drágaszemek és gyöngyök vannak foglalva, a férfiak csak gyűrűt.

A fegyverekről

Nyíl és ív puzdrával, görbe kard; kevesen hordanak kétélű kardot, sisakot; páncélt és vértet alig visel valaki. Kismértékű a pajzs használata is. Bombárdot vagy puskát rendszeren csak a fejedelem gyalogosai használnak. Dárdát sem használnak az ütközetben. Gyors lovasok, mert nemcsak gyors, hanem kitartó lovakat is tartanak.

A moldvaiak szokásairól és természetéről

1. Ámbár tanulatlan nép a moldvai, mindazonáltal megvannak a maga szokásai. Bármely állapotú és nemű emberek üdvözlik egymást tiszteletből és szeretetből, kölcsönösen kezét csókolnak egymásnak. Az urak ugyanezt nem teszik a szolgákkal és más alacsonyabb rendű emberekkel szemben, hanem a jóindulat és a kegy jeléül kezüket csókra nyújtják. A köznép, mikor a fejedelem elé járul, lábait megcsókolja. Így az alattvalók is uraiknál, vagy valamely bűnben tetten értek, midőn letérdepelve kegyelemért esdekelnek, nemcsak térdet hajtanak, hanem egész testüket meghajtják, kezüket mellükre téve, hajadonfővel, valahányszor valakinek tiszteletet adnak, vagy tisztos férfit vagy nőt üdvözölnek. Ha egy tisztos férfi vagy nő más házába bemegy, párnát, szőnyeget vagy tiszta lentakarót terítenek le, hogy lássék, van mire ülnie. Az alsóbbrendű vagy alattvaló az urához, sem a nagyobb rangúhoz, sem a vele csaknem egyenlő rangúhoz nem járul holmi ajándék nélkül. Kicsit vagy nagyot hoz-e, azzal nem törődnek, csak üres kézzel ne jelenjék meg, vagyis jóakaratot tanúsítson.

2. A havasalföldi és más oláhoknál vendégszeretőbbek a moldvaiak; csak Lengyelország határain vették fel a szomszédok szokásait, akik az idegennek ingyen semmit sem akarnak adni; máshol Moldvában az idegen utas utazhatik útravaló nélkül. Kenyeret, sajtot, hagymát, tejet és más effélet, ami otthonukban található, szívesen juttatnak az utasoknak, úgy azonban, hogy az idegen csendesen viselkedjék, mert durva viselkedéssel inkább öklöt és botot kap, mint ennivalót. Természettől ravaszok, élénkek, éleselméjűek, rablásra hajlók, harciasak, a hideget-meleget nagyon bírják, az éhséget és szomjúságot két-három napon át képesek elviselni. Nemegyszer láttunk jó rendből való férfiakat, amint a forrás mellé ültek, és durva kenyérdarabokat mártogattak a hideg vízbe, és jóízűen ették. Innen van, hogy mikor hadba vonulnak, csekély élelmiszerral sokáig beérik; ha a kenyér elfogy, ha van, sokáig lótejet használnak étel gyanánt; ha nincs tej, akkor lóhúst. Fűszeres ételeket nem élveznek, többnyire korpalevest esznek, vagy ecetes halat és húst főznek.

3. Az éghajlat mostohaságához már kisdéd koruktól hozzá vannak szokva, mert a gyermekek egy vászoningben mezítláb járnak, és nagy hóban is játszanak, amit mi, többszörösen felöltözött, s a hideget mégis alig bíró emberek, nemegyszer csodálkozva láttunk. A főnemesek közül többen gyakran kiteszik kisdedeiket az idő zordságának elviselésére, mit ha azok sírás nélkül, legalább némi ideig türelmesen kiállanak, megvan a remény, hogy az ilyenből katona lesz. Kereskedésre, föld- és szőlőművelésre vagy gépekkel való munkára vagy más dologra a moldvai oláhok nemigen valók, mert harcra s zsákmányolásra születtek, miért e tekintetben semmivel sem állanak hátrább a tatároknál, lovaik serénysége, gyorsasága s kitartósága tekintetében csaknem minden népet megelőznek. Hogy pedig mind eredetére, mind természetére nézve ily nemes vér a töröknek adót fizet, nem lehet csodálni, mert semmi erősségük nincsen, és számuk sem olyan nagy, hogy a törökök hihetetlen sokaságát nyílt mezőn feltartóztathatnák.

A moldvai fejedelemségről

A fejedelem neve latinul princeps, oláhul voda, akit azon időtől fogva, amióta Lajos magyar király Mohács mezején megveretve elpusztult, legtöbbször a törökök császára ültet fejedelmi székre és vesz le arról, mert a következő magyar királyok Moldvával, valamint a magyar korona alá vetett más országokkal nem törődtek, azért a török könnyűszerrel azok birtokába jutott. A moldvai fejedelemséget (éppúgy, mint a többi) nagy összeg arany és ezüst árán veszik, de még sokkal nagyobbért tartják meg, csupán adóban 100000 császár-aranyat fizetnek, a császárnak és a vezéreknek küldendő ajándékba még 200000 arany sem elég. Moldva fejedelme a törökök, lengyelek, magyarok és tatárok között közbeeső lévén, ha mindezeknek kegyét nem hajhássza, fejedelemségét könnyen elveszik. Gyakran szokott ugyanis megtörténni, hogy a töröktől tett fejedelmet a lengyel kizavarja, vagy az erdélyi fejedelem is, mert ez hősi vér, mint Bathorius Zsigmond. Még gyakrabban változtatja a török, egyik fejedelmet a másik után rakja be, egyrészt kapzsiságból; hogy az új fejedelemtől ismét pénzüsszeget csaljon ki, másrészt félelemből; fél ugyanis, nehogy valamelyik a lengyelekkel vagy a magyarokkal egy követ fújjon. De a mostani fejedelem: Basilius [Vazul] tizenharmadik éve már, hogy szerencsésen országol, és pedig azzal a fogással, hogy a török előtt félelmetesnek tűnjék fel: a lengyelekkel barátságot ápol, rokonságba jutva velük, a magyarok iránt is több esetben tanúsította a barátság jeleit.

A mostani fejedelem udvaráról

1. A török császári udvarnak csak árnyéka, nem versenyezik azzal, mindent egyformálag rendeznek ugyan, de nem akkora felségességgel. A bemenet-kijövet akkora fénnel történik, hogy aki látja a fejedelmet, nem tud eléggé csodálkozni, ha Moldva állapotát, városainak és falvainak kevés számát tekinti, és hogy e tartományban sem arany-, sem ezüstművet nem művelnek. A fejedelem mérhetetlen pénzt fizet a töröknek évenként, s mégis oly fényes udvart tart, hogy annak tüzetes leírása hosszabb időt kíván. Most pedig legyen elég egyet s mászt melleleg érinteni, mi hogy érthetőbb legyen, előbb a hivatalos viselő előkelők tisztségeit adjuk elő, azután röviden vázolni fogjuk, hogy milyen pompával történik a kimenetel és a visszatérés, az ünneplés, a főbb ünnepélyek megtartása.

2. A vajda mihelyt a fejedelemséget megkapta, elődeinek szokása szerint hivatalnokokat rendel, akiket oláh nyelven ilyképpen neveznek:

Hatman: az egész tartomány főparancsnoka; egyetlenegy van, aki a katonák felett parancsol, és azoknak gondját viseli.

Logofetus vagy kancellár: ebben a tisztségben hárman vannak: első, második és harmadik logofet.

Vornik vagy a moldvai földek bírása: ilyen kettő van: az egyik Alsó-, a másik Felső-Moldva élén áll.

Visternik vagy komornyik: ilyen is három van: első, második és harmadik.

Urikar vagy ruhatáros: aki a ruhákra ügyel és egyéb, a fejedelmi fényt illető dolgokra.

Kamaras vagy kincstartó: ilyen is három van.

Poharnik vagy pohárnok: szintén három van.

Spatar vagy fegyverhordozó: ilyen is három van.

Postelnik vagy udvarbíró: négy van.

Sugsir: szám szerint hárman vannak, akik a fejedelem konyhájára s szolgálattevői részére húsról gondoskodnak.

Stolnik vagy konyhamester és asztalgondnok: ugyanannyi számmal vannak.

Sitnicer vagy a tizedek gondnoka: e tisztségben ketten vannak.

Pisar vagy titkár: egy van az oláh nyelv részére, megint egy a görög, a harmadik a török, a negyedik a tatár, az ötödik a latin és lengyel, a hatodik a magyar nyelv számára.

Komis vagy lovász és istállómaster: ilyen is három van.

Pitar vagy pékmester: kenyérről gondoskodik, s hasonlóképpen hárman vannak.

Pinnicer vagy éléstár-felügyelő s pincemester: egy van.

Armas vagy börtönfelügyelő; e tisztséget négyen teljesítik, akik vigyáznak, nehogy rablás vagy erőszak történjék, a bűnösöket elfogják.

Vatas, vagyis a liktorok főnöke; akiket apródoknak neveznek, s készenlétben állanak, legkevesebb kétszázan, minden gyors szolgálattételre.

Usar vagy a fejedelem ajtónállói; ezek is hárman vannak tisztségükben.

3. Ezek mind bojárok vagy jobb módú nemesek, akik tisztességes szolgálattevő személyzettel, fényesen öltözködve jelennek meg a fejedelem udvarában úgy, hogy valahányszor ennek vagy annak közreműködésére szükség van, jeladásra megjelenik. Általában mindenki olyan gonddal és odaadással jár el tisztségében, hogy semmiben sem fordul elő hiba vagy tévedés, különben súlyos büntetéssel lakolna a tisztségben levő a hibáért vagy tévedésért. Ebéd idején, mikor a fejedelem asztalhoz ül, azt, akit asztalához óhajt, név szerint magához hívatja, a többi alázatosság és szolgálatkészség jeléül fejet hajtva házába megy, hogy az ebéd után újra visszajöjjön. Hasonlóképpen este visszatér mindenki a házába éjszakára, csak némelyek maradnak vissza a fejedelem kapujánál. Egyéb kisebb tisztségben levő embereket rövidség kedvéért nem akartunk elősorolni.

4. A kapitányokat, csapatfőnököket, századosokat és más gyalogsági vagy lovassági tisztviselőket fennebb nem vettük fel az udvari személyzet névsorába, azért, mert különböző sorsú és állapotú emberek. A századosokon kívül egy szóra mindig kész kapitány tíz van, akik csapataikkal a fejedelmi udvar közelében őrködnek. Maga az udvar nem kőfallal, hanem fakerítéssel van körülvéve, katonák őrzik, s a fejedelem ébersége, takarékosága, kiváló gondossága vigyáz rá. A külső kapura ötven gyalogos puskás ügyel. E kapun belül a palota külső udvarát száz janicsár őrzi, a belső udvart kétszáz gyalogos puskás és ötven pajzsos, a palota ajtószármnyaihoz más őrök vannak rendelve. E fő- és köznemeseken kívül udvarbeli emberek őrködnek cselédjeikkel és szolgálóikkal a fejedelem ajtajánál. A külső palota nyolcvan lépés hosszú, harminc széles. Ide, mint valami közös helyiségbe, jönnek össze a katonák, nemesek, polgárok, öregek, tekintélyben álló emberek vegyesen, valamint annak szélső csarnokában. A másik palota negyven lépés hosszú, harminc széles. Itt foglalnak helyet a bojárok, püspökök, kapitányok és a főtisztelendők, ahol közben-közben a fejedelem lakomát is tart. Ezen belül kezdődnek a fejedelem különböző aranyos szőnyegekkel díszített szobái.

5. Az udvarban a külső palota csarnokával összefüggőleg, a fejedelem külső szobájától száz lépésre, kápolna van, ahova, mikor ima végett visszavonul, a csarnokot dárdások szállják meg, s a palotákat, melyeken átmegy, bojárok és nemesek, viszont a fejedelem előtt három posztelnik, könnyen aranyozott ezüstpálcával megy. Az egyik fegyverhordozó az egyik oldalán a kormánypálcát, a másik a kardot viszi, a harmadik dárdával követi hátul. A posztelnikok előtt nemesek a szállítók. Miközben a fejedelem áthalad, mindnyájan mélyen

lehajtott fővel és mellre tett kezekkel meghajolnak. Ha ez időben idegent lát meg a fejedelem, nagyon bosszankodik, és azt nem merik beengedni, hacsak szegletben nem áll, vagy a tisztviselők között nincs barátja. Van egy másik, az udvarral szomszédos templom is. Mikor a fejedelem odamegy, hatszáz gyalogos áll sorfalat: ezek között halad az ötven dárdással és az egész nemességgel, s a papság szembejön vele. Így megy a városban jártában más templomokba s kolostorokba is. A városon kívül azonban jóval számosabb kíséretet visz magával, amiről alább lesz szó. Most térjünk át az ünnepekre.

Hogyan ünnepelték Vízkereszt napját 1647-ben?

1. Bevett szokás és gyakorlat szerint a Vízkeresztet megelőző nap e tartomány összes vladikái, vagyis a szakadár püspökök (kik a metropolitával együtt négyen vannak) összejönnek a vajda székhelyén, s tömjénnel, szenteltvízzel, keresztcsókoltatással és egyéb ceremóniákkal ünnepelve előtte, boldog kormányzást, boldog éveket, dolgaiban való sikeres előhaladást kívánnak neki. Ez alkalmat megragadva, mi sem akartunk elmaradni, hanem látszat kedvéért is, részt akartunk venni. E dologra nézve megbeszélést folytattunk Gáspár atyával, aki mint egyébben, úgy ebben az ügyben is lehetőleg ellenkezett. Ennek következtében a Moldvában fáradozó jezsuita atyákkal közöltük akaratomat. Ők ezt a dolgot, mint Isten dicsőségére valót örömmel fogadták, mindent tetszésünk szerint cselekedtek, amint a következőkből kitetszik.

2. A körmenet a parókiáról indult ki. 12 angyalnak öltöztetett gyermek előzte meg a papok karát, valamint három koronás király, akik az ünnep titkát ábrázolták. A fából faragott napot és holdat két szép arcú gyermek eképpen vivé: az aranyruhás napfényes sugarakat szóra, ami a gyermekhez úgy volt alkalmazva, hogy homloka és ábrázata rózsaszínben tűnt fel, és bátran üdvözlé a fejedelmet. Éppen így ragyog az ezüsthold teljes képe is, melyet koszorú gyanánt fényes kis felhők körítenek úgy, hogy a gyermek homloka és arca a festőművészetet felülmúlva, s a fejedelem és főemberei szemeit gyönyörködtetvé, s az elhangzott üdvözlő szöveg mindnyájuk lelkét csodálattal lépé meg. A két gyermek pajzsokat tart a fejedelem és az ország jelvényeivel a fejedelmi trón előtt, a főemberek jelenlétében. A Nap és a Hold a Boldogságos Szűznek szolgáltak, és az ő képét tarták, a Nap kelet felé, a Hold nyugat felé mozgó típusú mozgással. A Szűzanya a kisdéd Jézust megmutatá a bölcseknek imádás végett, akinek képe fölött körben való mozgással fényes csillag forgattaték.

3. Közeledésünkre a fejedelem felkelt a trónról, és födetlen fővel állva várta áldásunkat, imánkat, a szenteltvízzel való meghintést, és a keresztet megcsókolta. Ennek végeztével a mi püspöki nevünkben az egyik jezsuita atyának kelle üdvözölnie a fejedelmet, és boldog esztendőket kívánni neki. Ezt a teendőt Gáspár atyának ajánlottuk volt fel előbb, hogy nevünkben végezze el, de ő a maga nevében akarta; mi azonban hangoztattuk, hogy a püspöki tekintély előbb való. Hosszú vita után tetette magát, hogy az elsőséget a püspöknek engedi, de a fejedelem, a főemberek, a püspökök és a szerzetesfőnökök előtt az egész dolgot össze akarta zavarni úgy, hogy az érsek a jezsuita atyákkal megszegyenülve húzódott vissza. Még be sem fejeztük egészen az áldás szertartását, mikor Gáspár atya lármás hanggal előugrott: a fejedelmet Salamonhoz hasonlította, vége-hosszat nem érő csömörletes beszédet tartott. A jezsuita atya kész volt utoljára beszélni, de a püspöki tekintély az elsőséget kívánta. A megelőző 1646. évben is ugyanezt tette, mindazonáltal ő mindig önzetlennek akarta magát feltüntetni, holott a testvérek vádlója, és sem a püspöki tekintélyt, sem az atyák türelmes magatartását tekintetbe nem veszi. De ez idő szerint Gáspár atya nem érte el azt, amit akart, mert miután beszédét befejezte, a jezsuita atyák növendékei ily módon kezdték:

4. A Szűzanya képe mögött, vállig emelve azt, egy angyalnak öltözött szép arcú hétéves gyermek koronával a fején, oláhul, tiszta hangon, elkezdé énekelni: Dicsőség mennyben az Istennek. Ezt az egyik jezsuita atya követte latin beszéddel, újévi gratulációval, ügyesen alkalmazva a fejedelemre. Ezt az üdvözlő beszédet nagy hirtelen a fejedelem és a főemberek elé álló nyolcéves gyermek, mintegy kiragadva az atya szájából, szót és mozdulatot megfelelően alkalmazva, mindnyájok bámulatára folytatta. Ezután egy tizenkét esztendőes gyermek jött elő, szót, mozdulatot, testtartást alkalmazva, mindent oláhul adott elő, mire a fejedelem derült arccal mosolygott, s a metropolita a püspökökkel együtt gyakran s jó hangosan mondá közben a kívánalmaknál: amin, amin. Jöttek mások is, akik latin és oláh nyelven röviden szerencsés évkezdetet kívántak a fejedelemnek. Tetszett ez a szívből jövő gratuláció az egész nemességnek, de legfőképpen a fejedelemnek, aki sohasem fordítá el szemeit a szavaló gyermekekről, és majd mosolyogva, majd fejével intve az egészet végignézte, a végén szolgálattevő bojárjaival arany poharakban bort hozatott elő mindenkinek, és mikor távoztunk, pénzbeli ajándékokat is osztott ki. Ez ünnepség csodálata leginkább a népet ragadta meg, és a házig vonzotta. Az üdvözlés elvégzése után vita támadt a szakadár pópák, kalugyerek és dászkelek [tanítók] között a szavaló gyermekeket illetőleg. Ezek, hogy tudatlanságukat leplezzék, és tartalmatlan és éretlen bölcsességüket fitogtassák, azt mondták a bojárok, hogy a fejedelmet latin beszéddel üdvözlő gyermekek a mi latin iskolánkból valók, a moldvai nyelven brillírozók pedig az ő oláh nevelésük gyümölcsei, de a hazugság minden elhallgatás ellenére is kiviláglott a hazugok gyalázatára. Ezek történtek az ünnepet megelőző napon, vecsernyekor.

5. Vízkereszt napján van a rendes ünnepség, csaknem az összes, országbeli nemesek összejövetelével, mely vízszentelésből áll. E látványosságra a szokásos szertartásokra maga a fejedelem is eljött nejével, fiaival és az egész udvari nemességgel. Ő maga arccal keletre ült a trónon, két kis fia: az egyik kétéves, a másik öt, bal kéz felől, egy másik széken ülének tízlépésnyi távolságra. A feleség egy harmadikon ült, mely a fejedelmi széktől húsz lépésre volt, a fiúktól tízre, úgy, hogy a fiúk a közepén valának láthatók. E szertartások céljára az udvar kapun kívül, nyílt tágas helyen, térség volt előkészítve, körforma, nyolcvan lépés hosszú helység, amelyet északon és keleten az egyháziak, kalugyerek és énekesek tömege határolja a fejedelemmel átellenben. A fejedelem jobbra felől dél felé legközelebb az udvarfőnök állott két társával, akiknek ugyanilyen volt a címük, de a tekintélyük kisebb. A trón mellett hátul a három fegyverhordozó, az egyik a gyöngyöktől csillogó kormánypalcát tartá, a másik a dárdát, a harmadik a kétélű kardot. A fegyveresek mögött a tíz dárdás, mögöttük a száz gyalogos puskás. A tróntól öt lépésre jobbra a logofet vagy kancellár, a hatman, az országbíró és más főemberek hivataluk és méltóságuk szerint ott állanak rendben hajadonfővel. Ezeket a fejedelem negyven dárdása és kétszáz gyalogos puskása környékezé. Nyugaton a fejedelem és a fejedelemné széke között száz janicsár, sarló alakban.

6. A fejedelemné körül is ott állanak a főemberek selyembe öltözve, ragyogó nyakláncokkal és karperecekkel, mögöttük észak felé irányuló rendben harminc dárdás, kiket kétszáz gyalogos puskás környékeze. Ezek mögött mind a fejedelem, mind a fejedelemné trónjának fényét emelé a többi hadi nép sokasága, mely tízezer lovasból állott, csakhogy most lábon állottak. Lóháton csak a százötven dragonyos volt, mögöttük a nemesek. A keleti és déli oldalon szentképek ékeskedének, melyek között, mint valami függönyök között, trombitások, dobosok, különféle síposok, lantverők és más hangszereken játszóak vállig kilátszanak. Mindezeket ezer gyalogos puskás környezé. A többi embersokaság húszezren felül volt. Akármerre hordozá tekintetét a fejedelem, bármily sorsú és állapotú emberek főhajtással tisztelék tekintetét. Ruháin százezer arany értékű boglár volt. A fejedelemné több mint negyvenezer arany értékű drágagyöngyöktől és kárbunkulusoktól ragyogó karpereceket, gyűrűket és nyakékeket horda. A fejedelem nem magas, hanem középtermetű, arca piros-sárgába játszó sötétbarna, szem-

öldökei feketék, homloka magas, orra egy kissé sasorr, ajkai közepszerűen szétállók, bajusza és szakálla fekete, arca komoly, szemének szigorú tekintetével császári felség benyomását kelté. A fejedelemné sárgásfehérbe hajló rózsapiros arcú, úgy tűnt fel, mint egy császárné, aki kellemet és jószágot áraszt maga körül, ily nagy fejedelemhez illő középtermet, akinek kegyességéhez soha senki sem fordult eredménytelenül.

7. A szertartás helyén egy asztal volt aranyozott ezüstitálla és hat ezüst gyertyatartóval, a hetediket, mely hosszú vala, a fejedelem ifjú apródja tartá az asztal mellett, ez asztaltól mintegy háromlépcsnyire alacsony szék vala bíborselyem párnával a szertartásos könyvek elhelyezésére. Az asztal mögött két kád állott tele megszentelendő vízzel, az egyiket 15 fa gyertyatartó vette körül, magas állványon. A metropolita egészen aranyból való, zafírral művésziesen kidolgozott, zöld színben játszó, drágakövektől csillogó fejedelmi koronát horda a fején. Egy tenyér szélességénél valamivel hosszabb, zöld zafírból csodás művészettel készült, finom arannyal szegélyezett kereszt ragyoga a kezében. A fejedelemmel átellenben az egyháziak sorában az első helyet a metropolita foglalá el, a másodikat a román, a harmadikat a radauci, a negyediket a hussi szakadár püspök, az ötödik nekünk állott rendelkezésünkre, utánunk az idegen érsekek és püspökök sora következett, akiket a török száműzött és akik Moldvába jöttek.

8. Végre, miután mindenünnen összejöttek az előírt helyre, először a metropolita megfüstölte a fejedelmet, fiait és nejét, utána következett három püspök hasonló módon füstölést végezve. Nekünk nem volt füstölőnk, mivel otthon sem vala. Füstölés közben a szakadár kántorok vagy zenészek görögül és szlávul valamit, mintha az orruk megrepedt volna, úgy énekelgetének. A füstölés után görögül evangéliumot énekeltek holmi responsoriumokkal elegyítve. Azután a vízszentelés következett, melyet az ezüstitálnál végeztek könyörgésekkel és füstöléssel. A vízszentelést ágyúlövés, minden rendből való embernek ujjongása, a bombárdok hangja s mindenféle hangszerek kellemes hangváltozata követé. Ez örömnepély közben a metropolita szenteltvizet véve a tálból, melyet az ifjú tartá, egy aranyozott ezüstből való szenteltvízhintővel, mely a magába vett víz kiszórására lyukakkal volt ellátva, tisztelegve előbb meghinté a fejedelmet, a fiait és nejét, innen visszatérve a szertartásos asztalhoz, a többi püspököt és azután a bojárokat, kik keresztsókolásra és a szenteltvízzel való meghintésre jövének, hasonlóképpen meghintette szenteltvízzel.

9. Az urak és úrnők eme vallásos szertartása után 24 nemes fajta lovat hoztak ki az istállóból, s harsonák és dobok harsogása között a tér közepén átvezették ezeket, s ekkor a metropolita, a szokott szertartás között, az újonnan szentelt szenteltvízzel megszentelte az áthaladókat. Mikor mindennek vége lett, a metropolita püspökeivel együtt a fejedelmet a palotába kísérte, aki vendégül látta és bőkezűen ellátta őket. A többi barátok és pópák összevissza minden rend nélkül hazamentek. Mi a 12 tanulóval, a három bölcs királlyal, akik új királyi ruhába voltak öltözködve, a Szűzanya képével, megfelelő rendben visszatértünk, s latinul énekelve, az összevisszaságba menő sokaságnak nem kis részét egészen a parókiáig vonzottuk.

Milyen pompával szokta bejárni a fejedelem tartományát?

1. Minden évben, ha nem is egészen, legalább részben felül szokta vizsgálni a fejedelemségét, főképpen a Tatárország felé eső részeket, hogy éberségével távol tartsa határaitól a kóborló tatárokat és a más nemzetbeli rablókat. Mielőtt megindul, két-három héttel előbb jelzi, merre akar menni, hogy minden szükségést odaszállítsanak. A sereg elrendezése után háromezer lovas előremegy, rendes harcélben követi hátulról 2000 gyalogos. Ő maga 50 dárdás és 100 janicsár között megfelelő távolságban a közepén lovagol fejedelmi magatartással. A

janicsárok jobb- és balszárnyát a moldvai nemesség, homlokukon és szügyükön ékesített lovakkal, díszőrségeként erősíti, törökök és görögök vegyülvén közéjük. Fényes ruházatú bojárok mintegy fél stádiummal előtte mennek, ismét más selyemruhások ugyanekkora stádium távolsággal, majd 300, majd 400 jól feldíszített lovassal követik. A többi hadi nép, tíz-tizenkétezeret megütő számban, sarló alakban közelről környékezi a fejedelmet. Két kengyelvasas a fejedelem mellett van, egyik a jobb, a másik a bal kezét a ló vértjén tartja, más húsz bíborba öltözött kétoldalt környezik, akik aranyozott ezüstcsillagokkal vagy holdacs-kákkal sűrűn megrakott kopjákat hordanak.

2. Bárhova megy a fejedelem, a lakosok megterhelése nélkül viszi magával ezt a nagy sokaságot, mert akárhol üti fel sátrait mint székvárosban, az élelemre és ruházatra szükséges dolgokat kellő áron veszi meg. Majdnem ezerszámba menő kereskedőszekér megy elől vagy jön hátul, s a szomszéd falvakból és városokból hordják az eladásra szánt tárgyakat. Ezenfelül minden nemes magával viszi a szekerét vagy szekereit, tehetősége szerint megrakva élelmiszerekkel. Akkor a fegyelem közöttük, hogy még a fejedelem konyhája részére sem mernek semmit se megfelelő ár nélkül igénybe venni. A fejedelem öt, legtöbbször selyem, aranytól fénylő sátrat feszített ki, s ezeket szélteben-hosszában selyemfüggönyökkel, mint valami fallal veteti körül. A fejedelem sátrai körül, jól elrendezett sorban, város módra utcákat képezve, a főnemesek is felütik sátraikat, melyeknek száma négyszáznál többre megyen. Így a tavasz és a nyár nagy részét rendesen sátor alatt töltik el. Ha közben meghallják, hogy a tatárok a határ közelében. garázdálkodnak, a gyors lovasok falanxai előszáguldanak, ütnek, vágnak, mert a mostani fejedelemnek kiváltsága van arra, hogy az ilyeneket határaitól távol tartsa, még ha sokak leölésébe kerül is.

A fejedelem ítélőszékéről

1. Török nyelven dívánnak szokták mondani, mely elnevezés mind az oláhoknál, mind a magyaroknál s másoknál is használatos. A fejedelem, mikor törvénykezni akar, magas székre ül, mellette ül a metropolita, a kormánypálca előtt van az asztalon, fegyverhordozók állnak körülötte, s a fejedelemmel együtt ott vannak a főemberek is. Lenn, alacsony helyen, körülbelül tíz vagy több bojár van, hogy akit a fejedelem ki akar hallgatni, készek legyenek azt előhívni, és ha valaki ismeretlen nyelven szól a fejedelemhez, hogy tüstént tolmács legyen jelen. Az említettek mögött majd húsz, majd harminc pajzsos áll aranyozott pajzzsal és piros színű drága ruhákba öltözve, mind magas termetűek. Ezek után a katonáknak és udvari embereknek többi sokasága fegyver nélkül; több mint kétezer. Mögöttük elkülönítve, az ügyeket előadni szándékozók állnak. Mindezeket koszorú gyanánt kétszáz válogatott, tisztas ruhába öltözött gyalogos veszi körül, lövésre bombárdokkal és vágásra kardokkal felszerelve, szükség esetére.

2. A fejedelem elé előbb a főbenjáró bűnnel, tudniillik lopással vagy emberöléssel, vagy a kifosztottakon elkövetett erőszakossággal vádoltakat hozzák elő, bilincsekbe verve, akiket, ha saját vallomásukból vagy elégséges tanúskodásból - miután kínzást alkalmaztak - rájuk bizonyosodik a bűn, biztosan sújtani fog a halálos ítélet. Ezek után a fejedelem, ha lát valakit a nagy szorongásban, személyekre való minden tekintet nélkül, int, hogy jöjjön elő, ha paraszt és fél, az udvari emberek bátorítják, és hogyha valamely főember ellen szól, még ha az a fejedelem édestestvére is - aki főparancsnok -, úgy: vagy tisztázza magát megfelelő okokkal, vagy elégtételül a vádló paraszt iránt, bűnhődik. Így egy esetben, mely egyébként kis jelentőségűnek látszott, anyáról való két testvérét tömlöcbe vetette, és három napig ott tartotta őket az elítéltek között, és nyíltan kijelentette, hogy ő sem a testvéreire, sem a fiaira, sem leányaira nincs tekintettel, csak az igazságra. Minden súlyos ügyet ő akar megítélni. Azt hozza fel okul a fejedelem, hogy más bírák könnyen megvesztegethetők ajándékokkal, és ily módon

a szegények még igaz ügyükben is sérelmet szenvednének. A kisebb jelentőségű ügyeket az alárendelt bírák is elintézhetik, de egyik sem határozhat főbenjáró bűnben, senkit sem ítélnének halálra, hacsak egyik vagy másik ügyben bizonyos okoknál fogva ideiglenesen megengedve nincs nekik.

3. Ünnepek és vasárnapok kivételével, melyeken nem ítélik, alig marad el a törvényszéki ítélet. Nemegyszer panaszkodtak a főemberek Moldva állapotáról való magánbeszélgetéseikben, hogy több mint húszezer elítéltet végeztetett ki már, azért kérték, hogy a bűnösökkel szemben enyhébben járjon el, hogy a tartomány ne fosztódjék meg annyi embertől, mert gyakran megtörténik, hogy egy jó katona vagy nemes kisebbszerű tárgyat erőszakkal elvesz a paraszttól, s ha rajtakapják, biztosan meg kell halnia. A fejedelem erre így válaszol: Nem a személyt, hanem az igazságot, nem a tárgyat, hanem a törvényt nézem, ha ti mind valami halálra méltót cselekednétek, bizonyára meg kellene halnotok, sőt ha Moldva földjének fele gonosz lenne, vesszen a rossz rész, hogy a jó megmaradjon, mert a jók között biztonságban élek, míg a rosszakkal mindig veszedelemben lennék. Innen van, hogy ha az Erdély és Tatárország felé eső részeket kiveszem, az utas, még ha arannyal s drága gyöngyökkel terhelve utazik is, biztonságban mehet, jöhet, járhat, kelhet, aludhatik, még az út mellett is.

A szakadár egyházi emberek állapotáról és helyzetéről

Az oláh püspökök, akiket vladikáknak hívnak, a metropolitával együtt adó alá esnek, jóllehet nem mindig, hanem csak akkor, amikor közadózás van a fejedelem vagy az ország részére. Megvannak a jövedelmeik, mert elégséges fundációik vannak a falvakban, és más kiváltságaik. De a szakadár parókusoknak semmi jövedelmük sincs, és semmi tekintélyük az emberek előtt, mert hogy élhessenek, kénytelenek gazdálkodni. Moldvában három püspök van egy érsek alatt, aki székhelye után sucsaviai, a három vladika közül az egyik román, a másik radaucsi, a harmadik a hussi. Az érsek alig van távol, ha egészségi állapota engedi, a fejedelem szobája előtt parancsra várakozik. Egyedül neki van joga figyelmeztetni a fejedelmet, de nem mindig és nem mindenben. A vladikák nagyobb ünnepeken és máskor is gyakran jelennek meg a fejedelmi udvarban, de nem folytonos az ottlétük. Ezeket mind a fejedelem nevezi ki s teszi le hivatalukból, tetszése szerint. A letevéskor csak a pásztorbotot veszi el az egyiktől, és adja oda a másiknak, akit helyébe tesz, de a felszentelést az érsekre s a püspökökre bízta. A hivatalától megvált püspök egyszerű bazilita szerzetes lesz. Hivatali méltóság tekintetében épp így veszi az igumeneket is, minők a kolostorfőnökök, előljárók, gvardiánok. Amit az érsek vagy püspök vagy szerzetes főnök vagy bármely tisztségben álló gyűjtött hivataloskodása alatt, abból tartja fenn megfelelő módon életét. A szakadár kolostoroknak megvannak a saját alapítványaik, de nincs szerzetesi fegyelmük.

A katolikus egyházi emberek helyzetéről

A püspökségen kell kezdenem, amely minden emberileg remélhető támasz és segítség nélkül tengődik napról napra. Terebes falut a püspökének mondják, de jövedelme a fejedelemé. Innen a püspök más hasznát nem húz, mint hogy hetenként egyik-másik nap szolgálnak a lakosok, amit csak abban az időben teljesítenek, ha a fejedelemnek járó munka nem foglalja le őket, máskülönben két hónapig sem mozdítják a lábukat a püspöknek végzendő munkára, sőt a falut is, írás felmutatásával, magának vindikálja nagyságos Ureki Miklós úr, és kérdezi: minő joggal bírálhatná azt a bákói püspök? Neki írása van annak birtoklásáról, nekünk nincs, még a napot s az órát sem tudjuk, mikor ő azt el fogja foglalni. Ha a püspöknek malma van, szerencsésnek tarthatja magát, mert legalább a mindennapi kenyeret nem kénytelen koldulni,

de ha a malom leromlik, minden remény odavész, ami gyakran megtörténik a folyó rohanó árja miatt, mikor árvíz van. Megtörtént az előző évben is, a romlást ez óráig sem tudtuk helyrehozni, s nem is tudjuk, ha az isteni gondviselés szükségünkben nem segít.

2. Megengedték ugyan, hogy minden katolikus családtya évenként húsz batkát fizessen a püspök részére, de tíz közül egy is alig fizet, mivel nincs törvény e fizetésre vonatkozólag, s a püspök nem szorgalmazhatja, mert a fejedelemnek fizetendő roppant adóval kimentik magukat, és könnyen a fejedelemhez folyamodnak a püspök ellen. Az ebből való jövedelem hatvan római szkudit sem tesz ki. Honnan ruházkodják, táplálkozzék tehát a püspök, és tartson legalább egy szolgát? Simon minorita misszionárius atya, aki a mi idejövetelünk előtt Bákó birtoklásában volt, sem tarthatta volna fel magát, hacsak a Szent Kongregáció atyai gonddal és szeretettel nem gondoskodott volna róla. Amennyire fájlalom a mi szegénységünket, nyomorúságunkat és szerencsétlenségünket, épp annyira szívemen fekszik a Szent Kongregáció iránt való tisztelet és becsülés; mindenki tudja ugyanis, hogy a Szent Kongregáció a moldvai egyházakat szívén hordja, és minket érseki tekintéllyel ideküldött, de az mindenki csodálkozást kelt, hogy ellátásról nem gondoskodott, a lelki haszon és a lelkek felségítése nélkül élő magánmisszionáriusoknak (jó lélekkel beszélünk, bizonyosságot téve Isten előtt) jó alamizsnát rendelt, nekünk még semmit sem.

3. Igen dicsérem azok buzgóságát, akik a püspökségre vágnak, úgy azonban, hogyha az itt székelésre s türelemre kész lelkük van. Egyet a Szent Kongregáció emlékezetébe hívok: hogy még egyről se lehet kimutatni, hogy a püspöki nyomorúság sorsát itt Moldvában sokáig, kitartóan bírta volna.

Innen a lelkekben való veszteség, a szent épületek leromlása és keletszerte az általános sírás. Vannak ugyanis némelyek, akik vagy maguk vagy mások útján alkalmatlankodnak a Szent Kongregációnál a püspöki rangért: egyik Kaffába, másik Perzsiába ajánlkozik önként, azután Német- és Lengyelországban csavarognak, nagy alamizsnákat koldulásznak össze, sőt nem egynek maga a Szent Kongregáció is juttat kegyes anyaként, de alig megy el egyik-másik a részére kijelölt helyre, hanem esznek, isznak, dorbézolnak. Hasonlóképpen cselekszenek némely misszionáriusok, akik Moldvába küldetve, sok éven át Lengyelországban kóborolnak, s még most itt tartózkodnak.

4. A plébániáknak semmi alapítványuk nincs, hanem a nép csak úgy fogadja fel a plébánost, ha képes rá. De nem képes megélni a nép részéről jövő fizetésből, ha máshonnan nem gondoskodik magáról. Ezért van, hogy hat plébánia még plébános nélkül van. Csak a katolikus papok és kántorok mentesek az adózástól. Mikor Moldvába jöttünk, csak Bacoviában, Baján és Hussban volt plébános. Jassi-ban a missziós atyáknak két-három olasz hívük volt; a nép teljesen el volt hagyatva. E helyre két jezsuita atyáról gondoskodtunk úgy, hogy az egyik folytonosan ott székel, a gyermekeket tudományokban és erkölcsökben képezi, a másik kikirándul a városokba, falvakba és tanyákra, s a sabojani parókián helyettesít. Tatros és a körülfekvő vidék részére egy példás életű, buzgó, elég érett s tanuló ifjút papi méltóságra emeltünk. Erdélyben sok pap halt el pestisben, s az a veszély fenyegetett, hogy a fejedelem az elhaltak pótlására kálvinista szájhöszöket rak be, azért a katolikus hitet pártoló nemesek öt ifjút hozzánk küldöttek Bákóba, de hogy ezeknek ne vaktába adjuk fel a szent rendeket, egy ideig a mi szegény helyzetünkben tartottuk őket, hogy próba után nyerjék el a felszentelést. Az így felszenteltek megmentették az egyházakat a kálvinistáktól. A Tatárországgal határos Podóliából is hozzánk folyamodtak nyolcan, részint szerzetesek, részint világiak, s az előjárók bizonyítványai alapján feladtuk nekik az áldozópapságot. Az isteni kegyelem őrizzen minket, hogy ezzel saját dicsőségünkre s magunk ajánlására hozakodjunk elő, hanem az őszinte információ igaz volta kívánja, hogy jelezzük.

Rövid pótlék

1. Az ünnepek megtartásának módja az oláhoknál ez: tartózkodnak a munkától, a napot élvezetekben, eszem-iszomban, tánccal töltik. S noha a népet súlyos adók nyomják, mindazonáltal az ünnepnapokat nagy örömmel fogadják, úgyhogy látszólag semmi nyomorúságuk sincsen. Vénusz napját, a pénteket, hetenkint Szent Vénusz tiszteletére ünnepélyesen megtartják, szentnek képzelik őt, aki Isten trónja előtt térdén állva állandóan könnyeket ontva könyörög azokért, akik őt tisztelik, sőt számosan vakon azt hiszik, hogy kisebb baj Istent bántani, mint Szent Vénuszt. A koldusok is bő alamizsnát kapnak az ő tisztelete miatt. Azt hiszik, hogy a hét egyes napjai is szentek voltak.

2. Az esküvés módja nem annyira az Isten nevében, hanem inkább szerencsétlenségkívánás, átkok, szakáll és szemekre való hivatkozásban áll. Ha valaki ökrét vagy tehenét elveszítette, ha megtalálták, meg kell esküdnie annak farkát tartva, hogy az övé. Gyakran megtörtént a mi időnkben, hogy a pápa vagy román pap elveszítette tehenét; keresve egy másikat, az övéhez hasonlóra bukkant, és megesküdött rá, mintha az övé volna, magasra tartva a tehen farkát, de másfelől a paraszt polgártársaival igazolta, hogy az a tehen az ő gondozása alatt nőtt fel, és mindig hozzá tartozott, minek következtében a lefőzött pápa kacagás között volt kénytelen eltávozni, és tehenét máshol keresni.

3. Oly nagy e nép vaksága, tudatlansága s dőresége, hogy Istenről és a mennyei boldogságról alig tud valamit. Egész Moldvában alig akad valaki, aki tudja a Miatyánkot, egész ájtatosságuk a keresztvetésben áll, aminek náluk Matajne a neve. Templomaikban nincs prédikáció, iskoláikban nem adják elő a keresztény tant, hiszen maguk a dászkelek és pópák is alig tanulnak valamit a lelki dolgokról. Vénasszonyok meséket isteni igazságként tukmálnak az emberekre.

4. Többek között nevetséges az a mese, melyet hitcikkely gyanánt tartanak, hogy Jupiter napján, csütörtökön, az elhunytaknak, szülőknek, nagyatyáknak és nagyanyáknak lelkei, étkezés végett, vissza szoktak járni övéikhez, miért a családapá vagy családjának hajnalkor tüzet tesz a házajtó elé, tiszta szövettel letakart padot tesz a tűz mellé, kenyeret és élelmiszereket tesz oda vízzel együtt, hogy a szülők, nagyapák, nagyanyák jóllakjanak lélekben. Megtörtént Bajában nem olyan nagyon régen, hogy egy odajövő kutya az áldozati készletet elragadta, minek láttára a város katolikus bírójának kacagva így kiáltott fel: Íme, nagyapátok négy lábú, farkkal bíró, fogas, szőrös lelke elszaladt a fényes falattal.

Moldva fejedelmeinek utódlásáról

A fiú az atya után nem következik, sokkal kevésbé a testvér a testvér után, vagy vérrokon a vérrokon után; mert a török senkinek sem enged öröklési jogot e tartományhoz és Havasalföldéhez. A törökök rendes szokása szerint, mint a vezérség, úgy e földek fejedelemsége is az ottomán porta tetszésétől és akaratától függ. Csak annyival látszanak e fejedelmek valamivel jobb helyzetben lenni, hogy az ottomán császár oly könnyen nem fojthatja meg őket, mint basáit és vezéreit, hacsak a magához édesgetés különféle fogásaival meg nem ejti őket. Annyiban azonban rosszabb a helyzetük, amennyiben ha e fejedelmek uralkodásuk idején (ami nagyon ritkán esik meg) meghalnak vagy őket kicserélve, a török mást helyez be: amíg e tartományokban vannak, minden javaiktól megfosztatnak, fejvesztés fenyegeti őket, s fiaik és vérrokonaik ily módon becstelenné válnak. Az orruk hegyét és fülcimpájukat levágják, így megcsontkítva a fejedelemségre igényt nem támaszthatnak. Ha pedig valamelyik lefokozott fejedelem épen, sértetlenül megmenekedik, és újból az ottomán portához folyamodik, amennyiben az ellen súlyosan nem vétkezett, újból igényelheti előbbi méltóságát,

éppígy fiai és rokonai is, de előbb nagy összeg aranyat és ezüstöt kell letennie, s mihelyt méltóságába visszahelyeződött, még nagyobbat. Eszerint a fejedelmeknek egész utódlása nem a család és vérrokonság vonalán történik, hanem az arany és ezüst egymásutánja szerint. Aki többet tud adni, inkább fejedelemkedhetik. Mivel pedig a mostani fejedelelem: Basilius bőkezűbb az adakozásban, a fejedelemsége is tartósabb. A törökök rendesen aranyos fejedelmeknek nevezgetik.

A bojárokról és nemesekről

A bojárok és nemesek sorsa a fejedelmek önkényétől függ, akiknek hatalmuk van őket letenni és megbüntetni, akár van ok rá, akár nincs, és akármelyik parasztot bármelyik tisztségre felemelhetik. Egy főnemes sem tudja e részeken genealógiáját levezetni még száz évig sem. Az eredet és az ősök vitézsége semmi becsben sem áll, a jelen szerencsét nézik. E tekintetben is a törökök szokását követik inkább. Az udvarban vagy a kerületekben tisztséget viselők némi kiváltságnak örvendenek, de az nem általános, mert a fejedelelem kénye szerint néha nekik is adózniuk kell. Ez korlátlan uralomra vall. Senki sem lehet köznemes vagy bojár, akit a korlátlanul uralkodó fejedelelem nem akar.

A polgárokról és parasztokról

A városi polgárok egyedül a fejedelmet ismerik úrnak, és más parancsának nem engedelmeskednek. A parasztoknak azonban falvaikban megvannak a saját uraik, akiknek bizonyos időkben szolgálnak, pénzbeli szolgáltatást azonban nem fizetnek nekik, hanem csak magának a fejedelemlennek, miként a városiak. Mindenkinek jogában áll bármelyik bojárt a törvény és fejedelelem ítélőszéke elé vinni, ha a paraszton sérelem esett.

A temetésről

Mikor egy jobbmódú ember meghal, végtisztességére sirató nők és zenészek jelennek meg a kántorokkal. A gyászszertartás éneklésére pópákat hívnak, és mindegyik elé étellel, itallal megrakott asztalt tesznek, de mielőtt odamennének, gyertyát gyújtanak, mindenkinek égő gyertyát adnak, és állva imádkoznak az elhunyt lelkéért. Így cselekszenek evés közben és evés végén is. Sokan egy korsó vagy kancsó bort tesznek a halott lábához, hogy a megkezdett úton, ha megszomjazik, felüdüljön; némelyek ezüstpénzt is tesznek a kezeibe vagy a kebelébe, hogy a kapusnak fizessen; a paradicsomba annál könnyebben beengedje. Gyertyát is tesznek oda, hogy a sötét helyeken meggyújtsa, hogy a kanyargós utakon biztos járással érkezzék a paradicsom bejáratához. A szakadároknak emez esztelenségei több katolikusnál is meghonosodtak, akiknek tévedését bebizonyítva, nem kis mértékben használtunk a józan gondolkodásnak.

A katolikusok temetéséről

A katolikusok többnyire az egyház szertartásai szerint temetik halottjaikat, csak némely dologban utánozzák az oláhokat, tudniillik hogy éppúgy étellel-itallal megrakott asztalt tesznek elé. Egy kis pénzt tesznek az oltárra, a tetem és a sír körül gyertyát égetnek, s mikor halottról való megemlékezést tartanak, sodrott gyertyát három batkával, kenyérrel és borral helyeznek a sírra, hogy tudják, kinek a lelkéért végződik az ima; a gyertyát, a három batkát és a bort, valamint a kenyeret a megemlékezést végző papnak adják, sőt a nagyobb ünnepeken

azt a szokást is gyakorolják, hogy akinek valaki kedves volt az életében, annak sírjánál a földön hosszan elnyújtva sodrott gyertyát éget, és az elhunyt lelkéért valamit imádkozik. A legtöbb helyen nincs szokásban a halottakért való miséztetés, még Bákóban, a püspöki székhelyen sem. Délelőtt, délután egyformán temetnek, ami a nép tudatlanságától, és ahol vannak, a plébános hanyagságából van. Mi ennek rendbehozásán fáradoztunk. A nép a régi szokással mentegőzik, és hogy eddigelé ilyesmire senki se tanította őket.

A templomba járásról

Az oláhok alig járnak templomba; egyebet nem is tudnak, mint az oldalt menő keresztvetést; prédikációt vagy valamelyes keresztény tanítást nem hallanak. Ez a rossz szokás, az oláhokkal való érintkezésből kifolyólag, annyira beleette magát a katolikusok lelkébe is, hogy az esztendőben előforduló három nagy ünnepen: karácsony, húsvét és pünkösd ünnepén kívül alig hallgatnak misét és szentbeszédet, sőt misét hallgatni prédikáció nélkül nem sokat ér önáluk, és sokan többre becsülik a prédikációt a misénél. Innen van, hogy sok faluban s még városban is nem annyira a pap van becsben, mint a kántor, még a püspöknél is többre értékelik, sőt még a bíborostestületnél is, mikor annak neve szóba jön. Belátható, hogy e bajok orvoslásában mekkora türelemre van szükség.

A böjtről és ünnepekről

Az oláhok ugyanazon böjti s ünnepnapokat tartják, mint a görögök. Csaknem az összes moldvai katolikusok pénteken és szombaton kívül szerdán is tartózkodnak a hús és a tejfélék evésétől. Egész adventen át böjtölnek. Nagyboldogasszony napja előtt két hetet, Szent Péter és Pál előtt némelyek egy, mások két vagy több hetet is böjtölve töltenek. A megrészezedést azonban nem tartják bűnnek, sőt az oláhok és még némely katolikusok is azt hiszik, hogy kisebb vétek lopni s embert ölni, mint húst enni tiltott napokon. Az oláhok sem a nehézségeknek, sem a halálos betegeknek, még orvossággéppen sem engedik meg a hús és a tejfélék megevését. Az ünnepeket tánccal és tele borospoharakkal ülik meg, ekkor ugyanis nagyon átadják magukat a jólét és a test minden élvezetének. Az oláhok szokásait még katolikusok is sokan utánozzák, ámbár Istennek hála, a mi rendelkezéseink és a Jézus Társaság munkája sokban javítottak a katolikusok rossz szokásain.

A varázslásokról

Amily becsben vannak Itáliában az éleselméjű s egyúttal szent életű tudósok, majdnem olyanban vannak ezeknél a varázslók. A varázslás és kuruzslás mesterségét űzni és tanulni mindenkinek szabad és megtisztelő. Oh, mennyi szívből fakadó sóhajt és fohászt bocsátottam én az Istenhez! Mennyi alkalmam volt nekem a türelem gyakorlására, amikor hallottam és nemegyszer láttam az utálatos kuruzslások üzését! Amit a régi jósokról meseképpen beszél az ókor, azzal ezeken a tájakon a saját tapasztalás ismertet meg. Mikor ugyanis meg akarják tudni a varázslók a jövőt, bizonyos helyet jelölnek ki maguknak, mormogva, fejüket elcsavarva, szemeiket forgatva, szájukat félrehúzza, homlokukat és arcukat összeráncolva, ábrázatukat elváltoztatva, kezüket és lábukat ide- s tovahányva, egész testüket reszkettetve némi ideig lábon állanak, azután földhöz vágják magukat, kezeiket szétterítve, lábaikat kinyújtva, mintha meg volnának halva, egynémelykor három-négy óra hosszat élettelenül fekszenek. Végre magukhoz térve, borzasztó látványt nyújtanak a szemlélőknek: először is reszkető tagokkal lassan felemelkednek, azután, mintha pokoli szellemek szállották volna

meg, minden tagjukat és porcikájukat úgy kinyújtják, hogy az ember azt hiszi, egy csontocska sem marad a maga ízületében és forgójában. Utoljára, mintha álomból serkentek volna fel, álmaikat jövőre gyanánt adják elő. Ha valaki betegségbe esik, vagy valamely tárgyat elveszt, a varázslókhoz folyamodik. Ha valaki azt tapasztalja, hogy barátjának vagy jóakarójának lelke elfordult tőle, az elfordult lelket varázslásokkal igyekezik magának megnyerni. Ha pedig haragosuk van, legjobb eszköznek a bosszúra a varázslást tartják. A különböző varázslók, kuruzslók, jóslók és szemfényvesztők ténykedéseit egy kötetbe nem is lehet belefoglalni.

Az oláhok ördögűzéseiről

Az oláhoknál az ördögűzésnek csodálatos módja van, mert akiről gyanú támad, hogy rossz szellem szállotta meg, szorosan oszlophoz, kútághoz kötik, ahol fűtykösökkel és öklözéssel jól elpáholják. Éjjel-nappal nyugtalanítva elfárasztják, éhséggel kínozzák. Hogyha ez sem elég, tüzes vassal perzselést és égetést alkalmaznak, különösen a torok és a szív táján égetik. Ezzel remélik elérni azt, hogy a testen eszközölt kínzások az ördögöt is kínozzák, és végül enged, de meg szokott történni az is, hogy az okozott fájdalmak magát a lelket is kiszorítják a test hüvelyéből. Az e tartományban tartózkodó jezsuita atyákkal nemegyszer történt meg, hogy ilyeneket hoztak hozzájuk, és az ördögűzés szertartását elvégezték felettük. Az ördögűzés eme módja csodálkozást keltett, hogy miután a szertartáskönyvből imádkoztak és a szentek ereklyéivel érintették és szentelt vízzel meghintették őket, megszabadultak.

A gerendaverés

Harangozás előtt az oláhok, mint többnyire a görögök is, gerendát szoktak verni, melynek neve általánosan zörgő. Hogy mi okból csinálják ők ezt, egyik tudományos emberüket megkérdeztük, aki ezt a vénasszonyosmet adta elő a Noé bárkájáról, a szentírásból adva szint neki: Isten két ízben tartotta meg az emberi nemet: először Noé által, hogy a vízözönben el ne vesszen, másodszor Fia által. A gerenda ütögetése azért van, hogy az ember emlékeztetve legyen a vízözön idejére, amikor Noé a maga s állatai magvának megmentésére Isten parancsára bárkát épített. De amit száz ember segítségével napközben végzett, azt az ördög éjjel lerontotta, minek következtében a bárka felépítésének minden reményével felhagyott. Végre a Szentlélek azt sugallotta neki, hogy egy hangot adó gerendát verjen, amit mihelyt megtett, a gerendák és a bárka fái, melyeket az ördög ide s tova széthányt volt, egynek ütése, isteni befolyás révén, éppen úgy összeilleszkedtek, amint Noé és segítőitársai összeillesztették volt. E verés és az isteni jótevékenység emlékére van szokásban a gerendaverés. Ezt ők isteni kijelentésnek tartják.

A szitkozódás és esküdözés módjáról

Mivel szégyenkezni nemigen tudnak, azért az oláhok szájában az emberi test harangja: a nyelv a szitkozódás és káromkodás gyalázatos hangján szól, s szemérmetlen, rút, buja s parázna szóval szidni, korholni mást, még az állatokat is, a törvényre s szülőkre stb. való vonatkozásban az oláhok, magyarok s szászoknál megszokott dolog. Azután keményen átkozódni, pokolba küldeni, Isten haragját s bosszúját kérni elterjedt szokás náluk. Ritkán esküsznek a Szentháromságra vagy az Istenre, hanem vagy a Szentkeresztre, a Szűzanyára és a Szentekre, vagy a jó szerencsére, az anyatejre, a szakállra, az égő gyertyára, a Szent Vénuszra stb.

A püspököknek fizetendő adóról

Az oláh papok püspökeinek és a metropolitának évenként adózni szoktak, amennyit kirónak rájuk. A katolikus püspököknek a katolikus nép fizet, fejenként húsz batkát, de mivel legtöbb nagy szegénység terhe alatt él, alig fele adja meg ezt a fizetést. Amióta Moldvában időzünk, a negyedik év is vége felé jár már, még fele sem fizetett még két évre sem, a legnagyobb rész még potomnyit sem adott, úgy, hogy az egyik esztendőben, mikor összegyűjtöttük, alig jött be tíz oroszántallér, a másikon harminc, de azután arra a gondolatra tértünk, hogy hagyjuk el teljesen, nehogy a katolikus nép, amint fenyegetőznek, a szakadárokhöz álljon.

VIII. Csöbörösök városról

A Dnyeszter folyó partján fekvő város, ahonnan három magyar mérföld távolságra Nester Alba van. Lakói magyarok és oláhok, de csak a magyaroknak van megengedve, hogy harangot használjanak, az oláhoknak tilos. A katolikusoknak egy kis, fából kezdetleges művészettel épült templomuk van. A felszerelés régi s szakadozott. Ez a város a krimi Tatárország kánjához tartozik. A katolikusok szám szerint kétszázan vannak a kisdedekkel együtt. Tudnak magyar, oláh, török és tatár nyelven, azért Tatár- és Törökországban akármerre szabadon járhatnak-kelhetnek, csupán azon a címen, hogy csöbörösökiek. Régente Moldva fejedelméhez tartoztak, akitől a tatár erőszakkal ragadta el őket.

(Domokos Pál Péter fordítása latinból.)

A csíksomlyói obszerváns ferencesek levele a „de Propaganda Fide”-hez

(1670. július 18.)

*Eminenciás és Főtisztelendő Urak,
Nagyrabecsült Patrónus Urak!*

Ezekben a napokban a Nagytekingintélyű és Főtisztelendő Érsek úrnak, moldvai apostoli vikáriusnak és adminisztrátornak kölcsönös levelezésünkből az a szándéka vált világossá, hogy azért, hogy a lelkek üdvéről gondoskodhassék, hogy terjeszthesse a hitet, és a rábízott juhokat megőrizhesse, a bákói rezidenciába a nevezett Moldvában (mely egykor a mi rendünk konventje volt és a Szent Megváltó Magyar Provincia Erdélyi Custodiájához tartozott, de arról, hogy különböző háborús zavargások miatt a testvérek visszavonulása a püspöki rezidenciából mily módon történt, nincs tudomásunk), ha az Apostoli Szék egyetértése és rendelkezése támogatná rendünket s mi magunkat, mint testvéreket, kik a közelében vagyunk, visszahívjon. Azzal a feltétellel, hogy ő maga is velünk lakhassék, és mi magunk is részt vennénk és együttműködnénk vele a lelkek gondozásában, mivel másként nem tud papokat és segítőtársakat szerezni ebben az igen szegény hazában. Másrészt, mivel azonos nemzetiségűek vagyunk a keresztény katolikus néppel, és olyannyira szomszédok, hogy nyáron kétnapi járásra van a mi csíki konventünk a nevezett bákói rezidenciától. Mi a mondott kitűnő úrnak kegyes és üdvös kívánságával, féltve a lelkeket és a szeráfi hit terjesztését hön óhajtván, egyhangúlag és szívesen egyetértünk, ha az Apostoli Szék és a főbb rendi vezetés jóindulattal helyesli és megerősíti a dolgot.

Először is, nehogy a jövőben a kitűnő püspök urak vagy vikáriusok háborgathassanak.

Másodszor, mivel abban a hazában koldulásból a nagy szegénység és a nép folytonos adóztatása miatt nem tudnánk megélni, mivel az egész nép maga is köleskenyéren él. Hanem szükség lenne egy- vagy kétekenyi földre és ökrökre, hogy búzát vethessünk, fát gyűjthessünk, meg szőlőre és malomra. Van azon a helyen a fejedelmek régi engedelmeiből néhány szegény telepes is. Egyébként minden a mi hitvallásunk ellen szegül, hacsak az Apostoli Szent Szék nem méltóztatik rendezni a helyzetet az eretnokségek idején és a vidék igen nyomorúságos körülményei közepette, ahogy más provinciákban is, melyek török zsarnokság alá kerültek, a lelkek épülését a mi vallásunk javára lehetővé tette, mint Boszniában, Bulgáriában és Havasalföldén. És ha nagy is a földi gabona hiánya, mennyivel nagyobb a lelki éhség, mely a szerencsétlen katolikus lelkeket szorongatja minden felől. Ezért is, de leginkább azért, mert egyetlen magyar nemzetiségű pap sem áll mellettük, aki nemzeti nyelven osztaná nekik Isten Igéjének táplálékát. A nép folytonosan azon van, azt kéri és azon esedezik, hogy anyanyelvű papokat kapjon, kiktől, hozzávéve lelkiismeretességüket, megtanulhatja világosan a keresztény tanítást. Másrészt folyton fenyegetőznek, hogy a fejedelemhez mennek. Mindezt bővebben megtudhatta a Szent Kongregáció magának a nevezett igen kitűnő Érsek úrnak a leveléből.

Amit a Szentlélektől vezetett és inspirált Anyaszentegyház méltatlan szolgálata számára tenni helyesnek tart, azt szent lábai elé borulva, köntösét megcsókolva, a legkészségesebben követjük. Amit az Isten stb.

Kelt az obszerváns kisebb testvéreknek az Erdélyi Custodiához tartozó csíki konventjében július 18-án.

Damokos Kázmér
vikárius generális

Fr. Carczifalvi [Karczfalvi] Bonaventura
diffinitor actualis

Fr. Franciscus Jegenei
custos provinciális

(Domokos Pál Péter fordítása latinból)

A „de Propaganda Fide” által Moldvába küldött missziós főnökök, prefektusok névsora

(1623-1895)

1. 1623 Andreas Bogoslavich
2. 1628 Albertus Ghisitus
3. 1628 Grigore Polonul
4. 1629 Gulielmus Foca de Perusio
5. 1630 Paulus Bonnici de Malta, helyettes-prefektus
6. 1631 Ioannes Franciscus Circhi de Anagnia

7. 1632 Angelus Petricca de Sonnino, helyettes-prefektus
8. 1634 Gulielmus Vizani de Bononia
9. 1634 Benedictus Emmanuel Remondi de Mediolano, helyettes-prefektus
10. 1638 Angelus Petricca de Sonnino
11. 1640 Franciscus Castogna de Staffola
12. 1641 Bartholomeus Bassetti
13. 1641 Ioannes Merciadri de Fanano
14. 1643 Ioannes Baptista Siroli de Lugo
15. 1644 Ioannes Thomas de Monaldeschis de Urbeveteri
16. 1647 Ioannes Franciscus de Chirchi de Anagnia
17. 1650 Bonaventura a Campofranco
18. 1652 Antonius de Sociis napolitan
19. 1657 Bernardinus Valentini, helyettes-prefektus
20. 1663 Vitus Pilutius de Vineanello
21. 1667 Franciscus M. Spera de Narni
22. 1670 Vitus Pilutius
23. 1673 Antonius Rossi de Mondaino
24. 1677 Carolus Antonius Ferrari de Alexandria
25. 1680 Antonius Angelini de Campo
26. 1685 Mansuetus Lombardi de Castro Florentino
27. 1686 Antonius Brunacci de Cremona
28. 1688 Ioannes Baptista Volponi de Florentino
29. 1695 Felix Antonius Zauli de Arimino
30. 1711 Alexander Fischer Coloniensis
31. 1716 Felix Antonius Zauli
32. 1719 Silvester Damelio Aprutinus
33. 1721 Ioannes Franciscus Bossi de Mediolano
34. 1729 Romualdus Cardi (Neapolitanus)
35. 1736 Franciscus Pesci
36. 1739 Hyacinthus Lisa Apulus
37. 1744 Franciscus Ant. Manzi de Longeano
38. 1748 Carolus M. Leonardi
39. 1749 Clemens Laidet de Urbino
40. 1755 Iosephus M. Cambioli, Siculus
41. 1760 Ioannes Chrysostomus de Ioannes
42. 1763 Ioannes Oviller de Balneoregio
43. 1766 Claudius Gavet Sabaudus de Camberiac
44. 1766 Ioannes Chrysostomus de Ioannes
45. 1768 Iosephus Carisi de Corregio
46. 1770 Antonius M. Mauro

47. 1777 Iosephus Martinotti
48. 1779 Antonius M. Mauro
49. 1784 Fidelis Rocchi Mutinensis
50. 1796 Michaël Sassano
51. 1799 Vincentius Gatt Melitensis
52. 1801 Dominicus Brocani
53. 1806 Aloysius Landi Bononiensis
54. 1812 Iosephus Bonaventura Berardi
55. 1815 Iosephus Bonaventura Berardi
56. 1818 Ioannes Paroni
57. 1825 Bonaventura Zabberoni
58. 1826 Iosephus Gualtieri
59. 1827 Innocentius Pamfili
60. 1832 Ioannes Carolus Magni
61. 1838 Petrus Raphaël Arduini
62. 1843 Paulus Sardi
63. 1848 Antonius de Stephano
64. 1859 Iosephus Tomassi
65. 1864 Iosephus Salandari de Loreto
66. 1874 Antonius Marcus Grasselli
67. 1875 Ludovicus Marangoni
68. 1877 Fidelis Dehm
69. 1881 Nicolaus Iosephus Camilli
70. 1895 Dominicus Jaquet

Petrás Ince János levelei ismeretlen személyhez*

I.

*Nagyontisztelendő Szerzetes rokonom,
Mélyentisztelt Lelkész Uram!*

Igen meglepő volt hozzám intézett baráti levele, mit hiba nélkül által vettem, s köszönetemet előlegesen nyilvánítom érette: azt sajnálva, hogy a velem született őszinteségből igazán nyilvánítom kell, miképp a Fő T: cím engem épen nem illet, ki alázatosan Szerafin Szent Ferencz Atyánk fija levén, olyasmit, ami legkisebb nagyravágyást igényel, el nem fogadhatok, tökéletesen megelégedve a legtisztább alázatosság egyszerűségével, de mind amellettt méltánylom és nagyrabecsülöm irántami szép vonzalmát, s meglehet ugyan, hogy egymást ismerjük, ha Egerben azon években pályázott a bölcsészeten, midőn én ott Isteni tanulmányokban izzadtam: de én zárdai életünk szabályainál fogva igen csekély ismerettséggel dicse-

---

* Petrás Ince János itt következő négy, ismeretlen személyhez szóló levelét néhai Brassai Imre szentiván-laborfalvi plébénostól kaptam. A levelek jelenleg az MTA Kézirattárában találhatók.

kedtem ama városbul, melly reám nézve valóban sok áldást árasztott: mert benne vettem fel a papi hivatal szencségét és ott nyertem egyházi igen csekély műveltségemet, mellyel az úr szőlőjében a jelen napig Istenem kegyelméből működni szerencsém van; Bélik Fülep utánam Egerben maradt a szent tanulmányokban örvideni, hogy ismerettségben van e nyílt szívű szeretett rokonommal, én ő vele Lembergbenlétében is leveleztem, azután Erdélybe: de most rég nem bírok tölle levelet, hallom Plebánián van az Erdélyi Megyében. -

Köszönöm a Bukovinai Magyarokruli tudosítást, csakhogy históriai adataim, mellyeket rollok bírok, nem egyeznek meg önével, mivelhogy ők a Rákóczy taborozásában részt nem vehettek, sem eleik: mert Mária Terézia ideje alatt „Hadik” Tábornok szállította őket a szomszéd Erdélyhonbul a Madéfalvi esemény után, de semmi, hiszen ebből nem kell készítenünk akadémiai értekezést, elég, ahogy a kath. hitet és Nyelvüket mai napig megtartották, bár ezután is védené őket a Gondviselés! -

Örvendtettem lelkemből, hogy kegyed szerencséesebb volt a Sz. István társulathozifolyamodásban nálamnál, én is tettem ilyesmit 1858-ban, de az leve Danielik Úr felelete, hogy a Szent István társulat az Osztrák határokon túl nem működik: - mennyiben is ámbár mikép tekincse kegyed a bukovinai rokonaink sorsát, sok tekintetben elébb áll és boldogabb, mint a Moldvaromániában idegen Kormány és a Görög nem egyesült hitű nép között, hol mégis nem megvető számmal; mert bizonyos adatok szerint, az egyesült Fejedelemségekben Száz ezren vannak, kik magyarul beszélnek, és dicsérik a jó Istent: de jövőjükre semmi kilátás, csupán a menyei Gondviselésben van erőss bizodalmunk: ámbár ezek valóban az Etelközi Hunnok maradványi Spányik Oknyomozó Története szerint. -

Mily szomorú háttérben szorítva él itten nyelvünk, arról nem írhatok, hanem áldom a Teremtőt azért is, amennyit élvezni engedett, én meg elégszem ezen egyszerű keresztényi elvtannal, amin magunk nem segíthetünk, Istennek kell ajánlanunk. -

A legérzékenyebb szívvel vettem drága jó Zamoyszky... ügypársam és jótevőmrőli tudosítását, én azt gondoltam, hogy tökéletesen boldog sorsnak örvend: mert Zapolszki Botusánban jártával a legörvidetesebbeket beszélte róla, én csak annyit írhatok, hogy Moldvában Áldásban van emléke s ma is örömmel fogadnák a Bogdánfalviak, csak hogy a hatalom e tárgyban mások kezében van és sorsunk csak igen bizonytalan alapon áll általlyában. -

Bogdánfalván most Barbera Péter lelkészkedik, Forrófalván Miglioratti Domokos, a többi ügyis tudom Zamoyszky urat nem érdekli, P. Tóth még 1860 szeptemberben itt hagyta Moldvát, ma Nagy Bányán presidens a legnagyobb meglepésben: mert e zárdánk igen jól van alapítva. Kalugerben van Filuszte Mihály, Bákóban Hussek János, kit Z... úr vitt Olaszthonban, Szabófalván Rossi s. t. - A Gorzafalvi Kozma observáns még működik, de volt Bákai Strauss minden szolgálattul eltiltva, Hg Vigtenstein udvarában él. Tomassi József itt Főnök: De Stefano Moldvába nem jó, amint mondgyák: hanem bocsanat ennyiért is, mit kívánsága és felszólítására teszem, különben én kormányunk és egyházi igazgatásunk ügyében éppen nem vagyok avatva, teszem, amit tehetek, meddig a jó Isten és az Elöljárók engedik. Ezennel a legtisztább szívvel köszönve irántami nyíltszívű vonzalmát, idvezlem Zamoyszky urat, ki nékem hajdani jótevőm és ügypársam volt, sajnálva nyomorult sorsát, bárcsak közelebb lennék, hogy amennyire töllem telhetik, enyhíteném keservét, ámbár részemről ma is azon véleményben vagyok, hogy

zárdai életünk minden tekintetben sok előzménnyel bír a missioi terhes fáradalom-
dús élet felett, de mit tegyünk, itt is kell Istenért s a hívek örökboldogságáért
élnünk. - Áldja meg a jó Isten s kérem, barát vonzalmát ezentúl se vonnya meg
töllem, aki legtisztább indulattal és őszinte szerzetes-rokoni szeretettel vagyok és
leendek, amíg élek, sz. imáiba ajánlott alázatos rokona Nagyontisztelendőségnek

Petrás Incze

minoritarendi áldozár és ideiglenes lelkész

Klesén Február 10-én 1863.

A legérzékenyebb könnyeket sajtolának ki szemeimből drága levelének eme
szavai, mellyekben a Magyar Nemzetre Isten áldásáért imádkozik, ó legyenek
meghallgatva az én méltatlan szavaim is, harmatozzon az ég onnan felülről áldást
azon honra, melyben annyi sok szegény ifiú nyert tudományt, nevelést és
szerencsés sorsot, mit e Nagylelkű hontul és honfiaktul az kaján irigység sem fog
megtagadni soha, - itt el kell állanom, mert könnyeim egymást érik.

II.

Dícsértessék a Jézus szent neve.

Nagyontisztelendő Plebános Úr, Jézusban szeretett Testvérem!

Folyó évünk Februárja 17-én költ levele hiba nélkül kezembe jött, miből tellyes
örömet élveztem, olvasván boldogabb és kényelmesebb helyzetét az előbbinél, és
kérem a jó Istent, hogy számos éveken át élhessen örömben, s tellyesüljenek jó
szíve kívánata szerint minden óhajtásai; én is hálá a jó Istennek Klései hely-
zetemben még meg vagyok, egészségem is kevésbé jobb, mint a lefolyt évben vala,
melyben hideg lázzal bajlódtam, bár ezévben mentene tölle a jó Isten, mert
valóban szomorító és leverő nyavalya, mitül az Isten őrizzen mindenkit! -

Múlt évben én két levelet írtam tisztelt személyéhez; de csak ez utolsóra kaptam
választ, az első tehát elveszett; nagy részvéttel vettem kedves tudósításait, mikért
előleg is köszönetemet nyilvánítom!

Nagyrabecsülöm szép lelke egyenes és igasságos véleményét a magyar nemzetiség
és e nyomorult, elszórt, de valódi magyar vérű, kath. hitű szegény nép irányában,
igaz ugyan, sokat kell nekünk velük együtt kiállani idegen honban és kormány
alatt a gyűlölt magyar nyelv ügyében; de azért még sincs toll, aki leírhatná azon
lelki örömet, mellyet élvez e nép az Isten házában, hol minden ünnep és Vasárnap
a Jőjj el Szent Lélek Isten elhívásátul kezdve minden ima és ének anyai nyelven
hangzik a Mindenek Ura Zsámolyához az utolsó amenig! -

Ez az egyetlen lelki vigasztalás az, ami engemet 25 évi folytonos szolgálatom után
még mindig lebilincsel, e buzgó és Istenfélő Nemzetronimhoz, ámbár a búza
között mindenütt létez konkoly is. Mily jól esett midőn Joseffalvi állásáról oly
értelmesen tudósít, örvendem főképp azt, hogy a kormánytul veszi határozott és
bizonyos jutalmát, sokkal hitványabban állunk mi Moldvában, hol a kormány
segedelmezésére egyetlen fillérig sem számolhatunk, a nép pedig, millyenek a mi
„csángó magyarjaink” az úri munka és robot által annyira el van szegényítve, hogy
ritka család, melynek újig jusson sovány máléja, a kényelmesebb életről itt a

népnek fogalma sincs, nem is lehet. Mi pedig csupán e nyomorult néptől kapunk egy kis silány fizetést, azonfelyül a Sz. Egyházhoz tartozó szőlőt és földet műveltetjük és így szerezzük be a mindennapiakat, Isten kegyelméből és népünk segedelméből élünk, amint élhetünk: ez a mi és népünk anyagi helyzete. Ami csak megy, amint lehet: de szellemileg, Istenem! ez már a nagyobb Isteni csuda! ugyanis az Egyesült Romániában szétszórva 100000 magyar ajkú nép könnyű számítás szerint van s mégis egyetlen népiskola vagy tanítóintézet rendezve nincs, csupán a pap és kántor szájszerinti tanítása minden népnevelésünk alapja, semmi más tekintet nem lévén az iskoláztatásra és az írás-olvasásbani népnevelésre, milly hátra vagyunk itt e tekintetben, csak az ismerheti, aki látja. Áldott Isten mikor küldöd ide az értelmi művelődés fáklyáját! - Egyházi és világi kormányunk törekednek eloláhosítani!

De tán tovább is szalada tollam, mint kellett volna, semmi, úgy is ma nálunk borult az ég, es és havaz: már illy állásban a jövőre mi vár ránk, borzadok a gondolattal is! - majd gondoskodik a Mindenható.

Örvendtettem lelkemből, hogy az ön által magyar honba küldött ifjak haladnak a tudományos pályán, ilyent én is mozdíték a boldogabb időkben, de a forradalom mindent összeve rontott, jóttevőink elhaltak, az ifiak is jobbára kihaltak, azutáni folyamodásomra pedig a lén a válasz, hogy az osztrák határokon kívül működni nem lehet, és így ön helyzete e tekintetben mennyi előzménnyel bír, könnyen megítélheti, semmi, én csak azzal biztatom magamot a monda szerint, amit meg nem jobbíthatunk, a nagy Istenre kell bízunk. Sok van, amit ide illőleg el kellene mondanom, de minthogy rolla nem tehetek, elhallgatom.

Zamoyszky úr hajdani üggyársam és Főnököm sorsában szomorúan osztozom, én már kétszer felszólítottam Zapolszki Ödön Elnökünket, s mindenkor ideiglenességit taszította előre, most már azzal biztat, hogy húsvétra bizonyos választ adand, azonban úgy vélekedem, nem ártana, ha Zamoyszkynk, nekie írna: mert az én egyéniségem itt igen csekély, amit őmaga is bölcsen ismer, mind amellet, ahol lehet, zörgetek s ha megnyittatik, beköszönök, ha nem, tovább állok: Sz. Pál is így tett az oláhokkal, ami nem épen monda, hanem én úgy tapasztalom, van alapja, avagy legalább az Apostol szava ok nélkül fen nem marad vala korunkig: írja meg neki, kérem, hogy Mansvétunk Páduából különösen idvezli, én pedig igaz lelkemből Isteni felség jóságából a legboldogabb napokat, és ahhoz állandó egészségét és minden jót óhajtok, a Bogdánfalviak még a múlt héten is nálam voltak, sokat értekeztünk felölle, bárcsak hallhatta volna a mesze távulban is! valóban büszke lehet rá; mert az ő emléke Bogdánfalván áldásban van, és így a Szentírás szava szerint: boldog férfi: még a buzgó nősereg is sokszor megállít, kíváncsi kérdéseivel engemet meglepven, s tudakozván hogy létét, mire én bánommal felelek, néha; és a gyengéd nő szívekből az érzékeny sóhaj mikor az ég felé repül, szemeim is könybe lábbadnak, és így tovább kell állanom, hogy gyávaságrul ne vádoljanak, mit azonban szívszakadva kell tennem! - és ez őszinteségemen meg ne ütközzön kérem: mert az érzékeny szívet a nő nembe alkotta a jó Isten, hiszen Urunk Jézust is megsiratták s gyengéden ápolták a Sz. asszonyok, kit a férfiak dühe és dölyfössége keresztre feszített idvességünkért! -

Különösen örvendem, hogy Egerből tudósítása van, mivel én nem dicsekedhetem, már három év óta nem felelnek leveleimre, mi az oka, nem tudhatom; az ott megjelenő hírlapbul, ha bírja, kérem, küldgön mutatványt: szeretnék onnan

egy Megyei névkönyvet is bírni; az év végén írtam Koválcsik kanonok pályatársunknak ez iránt, de meg eddig semmi választ nem kaptam, nem is reményelem, mert nagy köztünk a hézag. - Valóban sajnos az ily elszigetelt élet, mint az enyém, hol az ember minden töprenkedése után sem élvezhet semmit a szellemi világbul, no dehát mit tegyünk, ha így kell lenni: hiszen a nagy mindenségben úgylis mindnyájan egyenlők nem lehetünk. -

Már úgy hiszem, meg is unta terjedelmes írásomat, de bocsánat érte; mert annyi időt sem kapok, így hamar annyi a hivatalom és foglalkozásom terhe. Nálunk a tél elég hideg s amellet oly változó volt, hogy a dermesztő hideget rögtön tágulás váltotta fel, mi miatt útaink szörnyű alkalmatlanok, ma is olyan sár van, hogy az uccára sem kívánunk menni, de meg kell lenni. Gabona múlt évben elég volt, akinek volt, de a szegény, millyen e honban legtöbb van, ma is veszi, de van a földbirtokosoknak annyi, mivel nem tudgyák mit kellyen tenni, ha csak a Magyarhoni nagy szükség majd fel nem emésztí, bor is volt elég, de nem igen jó minőségű. A jövődőrül semmi bizonyost nem ígérhetek, de ha Isten éltet, örömet szolgálók a borvásárlásban, magamnak ugyan több nem terem, mind ami házam szükségére kívántatik: hanem a körben lehet vásárolni, csak azon megjegyzést kell tennem, hogy a bukovinaiak Odobestre szoktak menni, ami töllünk még 5 posta járás tovább, hol jobbnak mondják a bort.

Köszönöm Pál Ferencznek, hogy idvezletemet át adta, én egy jólelkű embert ismertem benne, ki nekem a fejr barátul sok örvendetést mondott, én pedig a jó Istentül égi s földi áldásokat óhajtva és lelkembül idvezelve arra kérem, emlékezzen Sz. áldozataiban méltatlanságomrul, adgya Isten, hogy barátságunkat fűszerezze azon szent szeretet, mely alapítóinkat, Sz. Domokost és Sz. Ferenczet különös baráti vonzalomban tartotta egymáshoz, míg a földi pályán fáradoztak. Legyen hát boldog, még egyszer kívánom, s nagyra, de igen nagyra becsülve irántami vonzalmát és szép lelke nyilatkozatát, mellyel Isten áldását óhajtja a Magyar Nemzetre és minnyájunkra, már itt higye meg hű érzelmem könnyei áztatják szemeimet, midőn a legtisztább hálaérzettel el gondolom, mennyivel tartozom azon nemzetnek, és honnak, mely engemet, a legnyomorultabb Moldvaföld fiát, oly nemes lelkűleg a lelki művelődésben részesített, ismerem ugyan, hogy semmi sem vagyok, de ami vagyok, a magyarhon édes anyai gyámolításábul vagyok, lengjen érte az áldott Isten mindenható gondja felette örökkön örökké.

Vegye kérem igaz tisztelem jelét soraimban s midőn a jó Isten kegyelmébe ajánlom, arra kérem, ne felejcse mindenkor igazán tisztelő rokonát és Jézusban igaz és alázatos szolgatestvérét Mélyentisztelt Plebános úrnak,

Petrás Inczét, a minoritát.

Költ Klésén, Február 14 ószerint 1864.

III.

D. a J. Szent neve.

Nagyontisztelendő Plebános Úr,

Mélyentisztelt Szerzetes Rokonom, Drága Barátam Uram!

Nemes lelkének irántami különös vonzalma és nagy lelkűségébül hiba nélkül általvettem a Kátékat, Biblia történetet, P. Pius Jubileumára készült szent beszédet

s más igen jeles egyházi beszédek, mellyekért ezennel vegye Forró köszönetemet: mert nekem ezekben mind annyi aranyból drágábbat nyújtott, mikért én is küldök egy Magyarhoni Minorita és egy Kapistráni Provincia Névkönyvét, azokhoz csatolván e Missio 1851-iki névsorát, minthogy újabban nem szolgálhatok, ebben feljegyzém mostani állásunkat. Igen nagyon méltánylom irántami hajlamát, és nagyrabecsülve azt, arra kérem, legyen hajlandó azt ezentúl is, míg élünk, Isten jóvoltából méltatlanságom irányában fentartani: Nagy köszönettel vettem Zamoyszky hajdani ügytársam idvezletét, kiről Salandri Püspökünk azt mondá visitatiójakor, hogy Római Vaticani Gyónatya, ki hitte volna, hogy a fő Pásztor se volt jól értesülve, avagy nem akarta a valót fölfedezni; nekie minden jót óhajtok a jó Istentől, de visszajötéről mit sem írhatok, minthogy kormányunk rendelkezéseibe avatva nem vagyok, annyit ugyan mondott nyilvánító kérdésemre Fő Pásztorunk, mikép hajlandó lenne befogadni és Nagy Patakra helyezni, hanem a szó és a tény közt nagy a különbség, főképp minálunk, jól tudgya ezt Zamoyszky úr: azonban ő maga, ki Rómát ismeri, legjobban tudja, mit legyen teendő, általlyában itt nagyon változó sorsunk, és a Fő Pásztor kényétől függ: nemrég is jött három missionárius Rómából, kiknek nevét nem tudhatom, és szorgalmasan tanulják Jásban az oláh nyelvet, minél előbb parochiára menendők.

Nagyon elkeseredtem magam is a terméketlen száraz évünk csapásain, itt sincs úgyszólván semmi áldás, a földek szántatlan maradtak nagyában, a gabna sok helyen ki sem kelt, ami pedig ki kelt, kiégett s csak imitt-amott lehet látni gabna-szálokat: az élelmiszer itt is méreg drága, a barmok nagyon olcsók és amellet senki sem keresi megvásárlásra, a Jó Isten tudja, mit végzett mi róllunk: a pénz szűke pedig oly nagy, mikép a nyomorult földnép adóját sem fizetheti. -

Ezzel újítva jókívánataimat s magamat tapasztalt jó szíve drága hajlamába ajánlva, a jó Isten áldását állandóul kérem... becses személyére, és vagyok a legtisztább indulattal mindenkor igaz és alázatos szerzetes rokona

Petrás Incze
minorita és ideiglenes lelkész

Klésén Július 31-én 1865.

U. i. ma írok Zsendvich úrnak is, kinek drága levelét szerentsés voltam vehetni, áldja meg az Ég az ily buzgó és Lelkes egyházi személyeket.

IV.

Dícsírtessék a' Jézus, Mária, Szent Josef!

Főtisztelendő Lelkész Úr, hajdani Pályatársam és Testvérem az Úr Jézusban!

Minél inkább óhajtottam Drága személyéről holmit tudhatni, annál inkább meglepett Augusztus 30-án írt levele: de lelki fájdalomra abból semmi örömdetet nem élvezhettem. Így vagyunk minyájan e nyomorult életpályán jutalmazva s valóban el kellene csüggednünk, ha Megváltó Jézusunk példája előttünk nem fényeskedne e nagyon sokat jelentő szavaiban: „ha engemet üldözni fognak, titeket is üldöznek”, nekünk bizony semmi vigasztalás sincs e nyomorult föld színén: de én nem is számolok semmire másra, a megvetés és gyaláztatnál kissé keserű biz ez, hanem áldom a Teremtőt, még mai napig béketűrésemet nem

veszítettem el, bár csak az Úr Isten támogatna öregségemben, azért emlékezzen rám Sz. áldozataiban, én sohasem fogom felejthetni! -

Hogy áll a Missio, azt mások jobban tudják nálamnál: hallom, hogy Püspökünk visszajött Rómából, de velem semmit sem tudatnak, pedig elindulása előtt utasítást adott, hogy Nagy boldog Asszony nap után körünkben bérnál, miről ma semmi hír. Sajnálom lelkemből kedvességed szenvedéseit: de hát én mit mond-hassak, kinek egész élete nyomorult volt, és öregségemre semmi más bizodal-mam nincs, mind a szegénység, mire esküve vagyok.

Hallottam a bukovinai kiköltözést, mire itt a románok nagy kárörömmel örö-mest kürtölik a kiköltözöttek nyomorult állását, sőt azt beszélik, hogy jövő kikeletkor visszavándorolnak lakta helyeikre: itt a múlt héten egy csaló jelent meg, minden embertől 4 frankot vett ki, 4 fálcsa földet íratott ez őszön elveendő, pár ezer frankot elvitt az együgyű néptől s ma a törvény kezében fogoly: de a pénz oda van, így ámítják itt a nyomorult népet, kinek ma máléja sincs, egész évben a földesuraknak dolgoznak általyában, az elszegényedés vette körül e népet annyira, hogy ez évben egyetlen temetést sem fizethettek be nekem... jövőre mit várhatok, mikor szemeimmel látom az ínséget! -

Nagyon csudálom, mit Hg Odeschalchi Arturról ír, én semmi levelet nem kaptam. Bizonyosan más kézbe került: én soha hanyag nem voltam az írásban, annál inkább oly jeles úri ember levelére rögtön feleltem volna.

Lelkemből köszönöm László úrnak rám emlékezését, viszont minden Isteni áldást óhajtva és hosszú boldog életet kérek a jó Istentől nekie. Részemről idvezlem mindazon nagyérdemű urakat, kiket a templom szenteléskor alkalmam volt meg-ismerhetni. Kedvességednek pedig Isteni áldást, és béketűrést óhajtok. Úgyis öregek vagyunk már, csak a boldog kimúlást adná meg a jó Isten, hogy pályánkat idveségesen végez-hessük bé és így ismételve jó kívánsatomat, arra kérem Sz. áldozatiban ne felejtse igaz szívű üg-ytársát és alázatos tisztelőjét

Petrás Inczét, a minoritát.

Klézsén, Moldvában, Augusztus 31-én
Ószerint 1883.

Utóirat: Én hálá Istennek tűrhető egészségben élek, a sok nyomor között, hol szolgálatomat nem fizethetik, vagy nem akarják, mi nagyon szomorít. Örvendtem, hogy kedvességednek 350 fr. nyugdíja biztosítva, úgy nincs, mit aggódjon, de nekem fillér sincs, mégis bízom Istenben és a jó emberekben, csak testi egészségem tarcsa meg a Mindenható, ezért sóhajtozok és imádkozom mindennap.

Ádám János uramot tisztelem, könyvei itt hevernek, nehéz a könyvüzlet, hol a nép írást nem tud.

Az onesti Betlehemes-játék

(Preszekár György elmondása szerint)

A játékot tizenegyen elevenítik meg: 1. a Király (katonagúnyában, csizmában), 2. a Királyszolga (viselt katonagúnyában), 3. Szent József (fekete esőkabát, kampóspálca, fekete nadrág), 4. Mária (kék kendő, fehér gúnya, kék pántlika a derekán, nyakában olvasó), 5. az Angyal, 6. a Fejőpásztor, 7. a Meddűpásztor, 8. az Öregpásztor, 9. a Szamár (hátralátó), 10. az első Béköszöntő és 11. a második Béköszöntő.

A két Béköszöntő megkérdezi: „Bészenvedik-e a betlehemeseket?” Majd a „Mennyből az angyal” éneklése mellett bemennek, a többi kívül marad. Az ének végétől Szent József koppant az ajtón:

KIRÁLY: Parancsolom, szolgám, néked sietséggel: Lásd, ki zörget ajtómon ilyen bátor szívvel?

SZOLGA *(feláll, tiszteleg, az ajtóhoz megy és kérdi)*: Ki vagy? Mi vagy? Miféle járásbeli vagy?

SZENT JÓZSEF: Felséges királyom, te néked instálom: Fogadd bé házidba szegén baráttyidot, Ne engedd megfogyni teremő uradot.

SZOLGA *(Király elé megy és jelenti)*: Felséges királyom, jelentem aláson: Fogadd bé házidba szegén baráttyidot, Ne engedd megfogyni teremő uradot.

KIRÁLY: Itt vendégjeim vannak. Más szállást nem találisz az egész városban?

SZOLGA *(visszamegy Józsefhez)*: Itt vendégjeim vannak. Más szállást nem találisz az egész városban?

SZENT JÓZSEF: Kemén kösziklához hasonló nemzeccség, Még a pogánnál es van engedelmesség. Hát tenálad hogy nincs uradhoz kegyesség?

KIRÁLY Már gyere bé barátom, fűtőzz egy keveset. *(Bemennek mind, de a pásztorok az ajtóban maradnak.)*

SZENT JÓZSEF: *(a Királyhoz)*: Felséges királyom, fogaggy be házodba, Más szállást nem kapok az egész városban.

KIRÁLY: Kedves jó barátom, itt nem maradhacc.

SZENT JÓZSEF: Felséges királyom, hogyha befogadnál erre az éccakára, Bizon megfizetné az egek királya.

KIRÁLY: Kedves jó barátom, itten nem maradhacc, Királyi házimtól rögtön elindulhacc.

SZENT JÓZSEF: Mennyünk el, jegyesem. A városban küjjel tudok egy istállót, Hol szoktak ülni az eljővevén szállók.

MÁRIA: Nem bánom, jegyesem, akármerre megyünk, Met látom, hogy itt es mindentől megvettünk, Szerelmes Jézusom, szűz méhem gyümölcse, Az Atyaistennek te örök ígéje, Ha engem választál szent születésedre, Ne engedd hát immá szógálód ennyire.

ANGYAL *(éneкли)*: Gloria in excelsis Deo. *(mondja)*: Serkennyetek fel, ó ti, szegén pásztorok, Betlehem városába gyorsan indújjatok, Barmok előtt Jézust szénán találjátok! *(A pásztorok ébrednek, az Angyal éneкли)*: Hallottad-e pásztor a szózatot, Melyet a mennyei követ neked mondott, Hogy született volna embertestben, Jézus, mi Megváltónk, Betlehemben. *(A pásztorok ajándékaikkal a kápolnácska előtt ülő Máriához mennek, de még feküve mondják a következőket)*:

ÖREGPÁSZTOR: Cse auz moj fortate! Cserefabokate! Mit láttam, álmottam, Betlem városában új király született.

MEDDŰPÁSZTOR: Én evvel nem epesztem elmémet, Inkább a pucokra felteszem fejemet.

ÖREGPÁSZTOR: Kejjetek! Vigyetek ajándékot, ott amit lehet.

FEJŐPÁSZTOR: Gyere, pajtás, nézzük meg: Igaz-e, mit az öregapánk álmodozik, Vagy csak epeszti elménket. *(Ketten a fentírt módon elmennek.)*

FEJŐPÁSZTOR: *(Mária elé térdel és mondja):* Óh, Szerelmes Jézusom! Én fejőpásztor vagyok, Tisztán nem járhatok, Méges a Jézuskát Egy kis sajtocskával megajándékozom, Vedd kedvesen, met jó szívvel adom. *(Felkelnek.)*

FEJŐPÁSZTOR: Gyere, pajtás, hozzuk el öregapánkot es, Hogy lássa ő es az új királyt. *(Mindketten az öreghez mennek, aki még alszik, kétszer mozdítják.)*

MEDDŰPÁSZTOR: Öregapám jöjjön na!

ÖREGPÁSZTOR: Mekcaptátok-e? [Megtaláltátok-e]

KETTEN: Meg.

ÖREGPÁSZTOR: Messze van-e?

KETTEN: Messzecke van. *(Elindulnak)*

ÖREGPÁSZTOR: Hát hol van?

KETTEN: Itt van ne!

ÖREGPÁSZTOR: Hát hol van?

KETTEN: Ott van ne!

ÖREGPÁSZTOR: *(letérdel):* Ó szerelmes Jézusom! Én a legöregebb pásztor vagyok a többi közt, Még a juhok után is alig cammoghatok, Méges a Jézuskát Egy báránkával megajándékozom, Vedd kedvesen, met jó szívvel adom. *(Az öreget fölemelik.)*

MÁRIA: Köszönöm, fiam, mindhárom tinéktek, Kévánom, hogy mennyben örvendezhesetek, Mindhármón mennyei koronát nyerjete És a dicsőségben vígon lehessetek.

ÖREGPÁSZTOR: Auz moj fortate, furujás jó társom, Hogy az új királyt nagy örömben látom, Fújj egy táncot, Hadd táncójjak egyet barátom.

PÁSZTOROK *(éneklík a „Pásztorok keljünk fel” című közismert éneket, és kiindulnak.)*

KIRÁLY: Köszönöm s hálálom, kik itt hallgattátok, E csekély munkánkot meg nem utáltátok, Kívánom, hogy mennyben legyen koronátok, Mü elmegyünk s tü vígon maraggyatok. *(Mindannyian éneklík):* Ne búsuljunk már semmit, Lássuk gazdánk jó kedvit, Meglássuk s elvárjuk Jámbor fizetésit. Huszasokat majd adnak, Százosokat leraknak, Hurkával, kolbással Egyútra indítanak. Egy-egy kupa jó borral Beszélgessünk jó móddal, Torkunk es újújjon, Szívünk megvidújjon. *(Mindannyian kiáltják):* Szállására aggya ‘z Isten.

Kendertermesztés Trunkon

(Magyari Antalné elmondása szerint)

„Kender jó gányész fédbbe jabban meg terem. Jó ierelt gányé legyék. Ember keccer megszánssza fédet. Pinkeszt hettyibe jár a kendervetés. Ember veti kezivel jó gyakran; elbaránálja. Ed magbal kiet módu kender lesz, virágasz iesz magas kender. A virágasz kendent kilenc hiétre szeggyik le, magasszat utánna három hietre. Mennek virágasz-kender szenni. A virágasz kender felhegyesszedik, fisztel, ninc magja. Szálonként kiszedik. Fejbe kesszik, amekkarát ed arasszal béér az a fej. Ed kita kender tizenkiét fej. Ed rud féden kiet kita kender lesz. Hazaviszi sz igyel, had ne ssze meg, mert akkar nem juó; kiteritti; juó melegbe ed nap, humáljasszabb idébe kiet nap assza; elviszi tóra. Alól van rud kezbel kender, fejjel rud, kiet végít esszeköti, ha szak kender van, a kezezin esz mekköti. A tetejire vagj kevet, vagj fédet teszen, had a kender ne tecceggyen ki vízbél. Vizbe hat nap marad. Látót veszen; ha veressz, mieg ninc kieszen; ha a látó megszárott, megterve nem cepüssz, hanem fienesz, akkor juó, kieszen van. Álluó vízbe juobb kender ázzik: fojó vízbe - mert hidegebb - többet kell tartani. Mikar elé van készilve, lepeggtesszük bié vízbe, juól bié verjik, megmosszuk sz a víz mártjáró rakászkábó kirakjuk; el esz kell terisszük, had asszon meg. Huzogassza le kezivel virágasszat, had mennyen le rolla. Vitztél haza viszik, három napig asszuk, had mennyen le rolla puzdorjájó. Tesszik ráktatóba. Mekkell ráktatni; fejet kiet felé szakassza, ed marakkal ráktat. Puzdorjája lehull, kender kezibe marad. A puzdorjából szemisszem lehet csinálni. A kendent osztán megléhellik. Előbb gylélhel; gyilek a fagai; osztán gyakar léhhel. A gyilléből kihull a szösz. A gyakor léből pác jó ki. A szöszt mekkel gerebelni. Elébb meggerebeli egyik felit, osztán másik felit sz a gereben fogaiba marad a cepi. A cepit kitiépjik gerebenbél mend e gyopjut. A páccot gerebeletlen fonnyuk meg. A fej kendent, szöszt tekenyébe rakjuk. Ed kita kendent kajerba tiépink sz felkesszik a guzajra mazdagval. A fonalat motollára vetem fel: kiet kita kenderbél kitelik ed mejjék. A motollánn három szál ed igé; tiz igé ed pászmó. Had a fanal megfehiéreggyiek, lugozi kell. Husz-huszonöt mejjéket lugoznak. A lugot hammuból cinájják. Genge meleg vízbe hammut tesznek, juó szokackát, had legyen érössz; bié gyurják a mejjékeket, kiet-három nap tárcák, had rágja le zéccséget rolla: bié rakja lugzóba, megcavarja, meghinti hammuval, rakja bié lugzóba. Tetejire hammazsákot sz belé hammut. Kiveszi, megmassza, sziépen vízbe keccör, háramszar, míg fejer lesz. Kiteriti, had a mejjékek asszanak meg. Osztán teszi a mejjéket vertekére, cölly meg cöre sz osztán veri bié. A magasszat háram hétre szedi le virágasz után. Markanként fejekbe szedi. Kiterissze kenderesszen, had asszan meg. Háram-nied nap tarca, had a mag juól kijéjjen. Lepedét viszink kendereszbe, rakjuk rea kendent ed lepedére ed kitát, cépejjik ki. A ciépnek hedereje van sz nyelve: szijjuvol vannak összekötte. Ciepvel kendent megveri, mekforgassza sz a mászadik rendet esz megveri, kisz botockávól megtörzőli. A tiszta kendermagot mászidén veti el, vagy cánnak olajat.”

Ugyanez a szöveg köznyelvi ejtéssel és mai helyesírás szerint:

„Kender jó ganés földbe jobban megterem. Jó érett gané legyen. Ember kétszer megszántja földet. Pünkösöd hetében jár (=szokásos) a kendervetés. Ember veti kezével jó gyakran (=sűrűn); elboronálja. Egy magból kétmódú (=fajta) kender lesz, virágos és magos kender. A virágos kendent kilenc hétre (=hét múlva) szedik le, magosat utána három hétre. Mennek virágos kendent szedni. A virágos kender felhegyesedik, füstöl, nincs magja. Szálanként kiszedik. Fejbe kötik, amekkorát egy arasszal beér az a fej. Egy kita kender tizenkét fej. Egy rúd földön két kita kender lesz. Hazaviszi s ügyel (=vigyáz), hogy ne esse meg (=ne érje eső), mert akkor nem jó; kiteríti; jó melegbe egy nap, homályosabb (=felhősebb) időbe két nap

assza (=aszalja, szárítja); elviszi tóra. Alul van rúd, közből kender, felül rúd, két végét összeköti, ha sok kender van, a közepén is megköti. A tetejére vagy követ vagy földet tesz, hogy a kender ne tetszedjen (=látsszék) ki vízből. Vízbé hat nap marad. Látót (=mintát, próbát) vesz, ha veres, még nincs készen; ha a látó megszáradt, megtörve nem csepűs, hanem fényes, akkor jó, készen van. Álló vízben jobb kender ázik. Folyó vízben, mert hidegebb, többet kell tartani. Mikor elő van készítve, lepeggtetjük (=lóbáljuk, libegtetjük) be vízbe, jól beverjük, megmossuk, s a víz partjára rakáskába kirakjuk; el is kell terítenünk, hogy asszon meg. Húzogatja le kezével virágosat, hogy menjen le róla. Vízről hazaviszik, három napig asszuk, hogy menjen le róla pozdorjája. Tesszük ráktatóba. Meg kell ráktatni (=első tilolás); fejét kétfelé szakítja, egy marokkal ráktat. Pozdorjája lehull, kender kezébe marad. A pozdorjából semmit sem lehet csinálni. A kendert aztán megléhelik. Először gyér (=ritka) léhellel, gyérek a fogai; aztán gyakor (=sűrű) léhellel. A gyér léhelből kihull a szösz. A gyakor léhelből pác jön ki. A szösz meg kell gerebelni. Előbb meggerebeli egyik felét, aztán másik felét, s a gereben fogaiba marad a csepű. A csepűt kitépjük gerebenből, mint a gyapjút. A pácot gerebeletlen fonjuk meg. A fej kendert, szösz teknőbe rakjuk. Egy kita kendert kájérba (=csomóba) tépünk, s felkötjük a guzsalyra madzaggal. A fonalat motollára vetem fel: két kita kenderből kitelik egy mellyék (=fonalköteg). A motollán három szál egy ige, tíz ige egy pászma. Hogy a fonál megfehéredjék, lúgozni kell. Hús-huszonöt mellyéket lúgoznak. A lúgot hamuból csinálják. Gyenge meleg (=langyos) vízbe hamut tesznek, jó sokacskát, hogy legyen erős; begyúrák a mellyékeket, két-három nap tartják, hogy rágja le zöldséget róla: berakja lúgozóba, megcsavarja, meghinti hamuval, rakja be lúgozóba. Tetejére hamvaszsákot s bele hamut. Kiveszi, megmossa, szépen vízbe kétszer, háromszor, míg fehér lesz. Kiteríti, hogy a mellyékek asszanak meg. Aztán teszi a mellyéket vertekére, csörli meg csörlőre, s aztán veri be (=szövi). A magosat három hétre szedi le virágos után. Markonként fejekbe szedi. Kiteríti kenderesen, hogy asszon meg. Három-négy nap tartja, hogy a mag jól kijöjjön. Lepedőt viszünk kenderesbe, rakjuk rá kendert, egy lepedőre egy kítát, csépeljük ki. A csépnek hadarója van s nyelve: szíjjal vannak összekötve. Cséppel kendert megveri, megforgatja s a második rendet is megveri, kis botocskával megdörzsöli. A tiszta kendermagot másidén (=jövőre) veti el, vagy csinálnak olajat.”

Lakodalom Trunkon

(Szabó Ferenc leírása szerint)

A leánykérés: Miután a legény megismerkedett (=kiismerte, megszerette) a leányval, hogy frigyét kössenek, kitűznek egy napot (estét), amikor a legény keres magának két vagy három embert a rokonokból, amelyeket elküldi leánykérni estére; amelyek odamenvén a leányos házhoz, ahol biztos, hogy tudván az összes család (apa, anya és leány) készüllettel várják és jó szívvel fogadják. Miután köszönnék jó estét, megkérdezik, hogy szolgál egészségük stb. Kezdi a fontosabb dolgot: a leánykérést, hogy kedvikvel lenne-e a szülőknek is a fiatal pár összegyűlése (=találkozása, házasodása), amely biztos, hogy sokféle tréfával van közölve és hosszasan mégy; többek közt tárgyalnak a hozományról, úgy a vőlegényéről mint a menyasszonyéről. A szokás szerint nem adják ki a biztos választ, és csak abbamarad, hogy ha meg nem köszönik fáradságukat, akkor biztos, hogy jöhetnek bizodalommal másod és harmad este, amikor vége lesz a leánykérésnek sikerrel.

A másod este is így mégy. Harmadik este nagyobb a készüllet, amellyel a kérőket várják, étel- és itallal is (szokásban vagyon a tál magyaró vagy dió, és ha csak vagyon tehetség, egy tyúkot is megsütnek, hogy jobban csússzék a bor), és miután összeértekeznek és szerencsét mon-

danak, a leány előhossa az említett ételeket és bort, melyet örömmel fogyasztanak, és sok szerencsét mondanak. Ezen este jelen vagyon a kérőkkel a legény is, mert kezet kell fogjanak a legény a leánnyal, és gyűrűt is váltanak, amelyet borral leöntenek, és sok szerencsét mondanak.

Reggel mennek a T. Páterhez kézfogásra és a hirdetéseknek is megkezdésére a község házához.

Amíg a hirdetések folynak, körülbelül 18 vagy 21 nap, szokásban van a 'szabogatás'. A vőlegény összehívja a rokonokat az ő részéről és a menyasszony is összehívja az ő rokonait, és odamennek a menyasszony házához: a vőlegény anyja az ő rokonaival (különösképpen az asszonyok) fölsszabják az arra szánt vásznat ekképpen: először szabnak a vőlegénynek ünnepnapi és viselő ingeket, azután szabnak a vőlegény apjának és anyjának is (amint nevezik: örömapa és örömanya) azon nap. Ha elfogy a szabogatás, végeznek más dolgot: inkább a varrást, és el vannak látva étel- és italval. (A szabogatókat galuskával, töltött káposztával és borral látják el.) A menyasszony eloszt varranivalót (inkább szerveteket) (=szépen varrott zsebkendő) leánybarátjainak is, amelyek ezzel meg is vannak híva a lakodalomra, és lesznek az úgynevezett kűsnyoszolyók, és amelyek a nagy ünnepi öltözet mellett felkötik a fejükre a gyöngyvel rakott piros szervetet: a nagy kőcinát.

A szervetekkel, melyeket a leányok varrnak, meg fogják tisztelni a vendégeket a lakadalom végén, amelyet alább meg fogunk írni.

A hívogatás: A vőlegény úgy, mint a menyasszony is, külön-külön fölkernek egy-egy, két vagy három legényt, amelyek megindulnak hívogatásra és föl hívják a lakadalomhoz résztvevő vendégeket, kezdve csütörtökön az első hívás, szombaton a második és vasárnap a 3-ik hívás. Amikor hívják a vendégeket, nem mondanak sokat, csak a következőképpen: „Készülgeszenek a menyekzőbe, N. N., ha csak kitelhetik.” A hívogatókat pedig nem kínálják meg sem étel- sem italval, és ha nem bírnak elmenni a menyegzőbe, akkor megmondják az okát, és megköszönik fáradságukat.

Szombaton este kezdődik a sirató vagy, amint még mondják a fülke; úgy a vőlegénynél, mint a menyasszonynál a leányok vagyis a kűsnyoszolyók összegyűlnek, és kötnek egy virágos pálcát, a vőlegénynél is és a menyasszonynál is, amelyre föl fonnak, négybe fonva, négy gyertyát és mikor készen van, megtáncoltassák (mert mostan ott kell lenni a mozsikásoknak is).

Ezen virágos pálcákat nagyra becsülik a lakadalom végéig. A táncoltatás nem kettőnként történik, hanem többen összefogulnak, és egy nagytáncot kerekítenek. A hívogató egy leányval közrevéven a virágos pálcát (legény a balkezeivel, a leány pedig a jobbkezeivel fogja), és úgy táncolnak körbe vele. A pálcá gyertyáit minden táncoltatáskor, templomba menetkor, nyírásza (=menyasszony)-hozáskor meggyújtják. A fülkén a virágos pálcakötők, az ottvalók és készítőik (főzőnék) esznek azelőtt, mielőtt a többi vendégek odagyűlnek (galuskát és levest). Közben a vendégek is gyűlnek, de ők csak bort és mozsikaszót kapnak.

A keresztapa és keresztanya, amely meg volt híva, még hamarábbtól kell gondoskodjék ezen este a vőlegénynél föl készíteni a kucsmat (=sapka), amelyre parákot (=pénz) varranak (hármot) és virágokat, és föl készíti a baltát is, reakötven egy szép varrott szervetet. Eközben a vőlegény is föl készül, megberetváltják hegedűszónál - szomorú nótákat fűjnek. Aztán veszi a kezébe a baltáját és részt vészen a virágos pálcá táncoltatásában és a többi táncba is tetszése szerint. A menyasszonynál is épp így mégy, csakhogy a balta és kucsma nincs, és ahelyett a keresztanya föl kell virágokkal készítse a menyasszonyt és a burkozót (=fátyol) előkészítse, amelyvel bé kell burkozzák a menyasszonyt az elvivésekor, amelyet megírunk alább.

Ezen este úgy a vőlegény, mint a menyasszony csókos pohárt oszt ki: kezet csókol mindenkinek, és pohárt ad apák-anyák, testvérek és vendégeknek is. Amelyek tőle kisebbek időre, azoknak megcsókolja az orcát, a többinek, amelyek nagyobbak, azoknak kezet csókol. A

szülőknél kezdik, amelyeknek megköszönik, hogy eddig fölnevelték, széltől is őrizték és most szárnyukra ereszték. Ezalatt a mozsikás gyásznótát fúj.

Vasárnap reggel a harmadik hívás is megtörténik, hogy gyűljenek a vendégek, a fiatalság. Amint szombat este a készítésnél, úgy most is a mozsikások gyásznótát fújnak és a vőlegény úgy, mint a menyasszony is, az ő házoknál külön-külön az esküvőre készülnek: öltözködnek, ékesítődnek avégre. Miután fölkészültek, kezdik a csókos poharat osztani még nagyobb figyelemmel, mint szombat este, kezdvén: apák, anyák, testvérek és rokonok és azután a legutolsó vendégnek is kell adni. A poháradást a hívogató segíti (tölti). A vőlegény és menyasszony kezét csókolván apák és anyáknak, amelyektől így búcsúznak és köszönik minden jótéteményeiket: „Isten fizesse édes jó nevelőapám, hogy eddig felneveltél, minden veszélytől és széltől is őriztél és mostan szárnyomra eresztél.” Az anyától: „Isten fizesse édes jó nevelőanyám, hogy emlőddel tápláltál, eddig felneveltél, minden veszélytől és széltől őriztél és mostan szárnyomra eresztél.” Tovább a testvérektől, és összecsókolkozván, búcsút vesznek, csókos poharat adnak a küsnyszolyóknak és a többi vendégeknek is. Azután a készület a templomba: a keresztapa menen a menyasszonyhoz és a keresztanya marad a vőlegény előkészítésére, elindítására a templomba.

Az indulás így még (mind a két félnél): A hívogató áll elől a virágos pálcával, utána egyhárom küsnyszolyó, utánik a vőlegény vagy a menyasszony, utána az egyik hívogató, az ifjúság és a többi vendégek, és így táncval mennek ki a házból, amelyet a keresztapa a menyasszonynál és a keresztanya a vőlegénynél rendez. Így mennek a templomig, ahol összegyűlnek, de csak úgy állanak.

Egy hívogató bemenen mind a vőlegénytől, mind a menyasszonytól a templomba, gyertyát gyújtanak az oltárról, és avval meggyújtják a virágos pálcán lévő gyertyákat. Azután bemennek a templomba, ahol párosan állanak, jobbról a vőlegény és balról a menyasszony, a keresztapa és keresztanya állanak a hátiknál, a virágos pálcák előttik, ki s ki az övével előtte (a vőlegény és menyasszony előtt). Azután a szentmise, amely alatt az esküvés rendje szerint történik.

A szentmise után, amikor kijönnek, egy sor puska lövést tesznek a hívogatók, és a mozsikások megkezdik a táncnótát, és táncra kerekednek az összes vendégek, ami után meg külön-külön oszlanak, a vőlegény az övével és a menyasszony az övével hazamennek, ahol a kapuban várják kik-kinél az anyák (az örömanya és a búsanya) és amikor a vőlegény (másiknál a menyasszony) oda ért, öntnek eleibe búzát, pénzt, amelyre realép, és amelyet föl is vészen, és a csizmaszárába betészen úgy a menyasszony, mint a vőlegény. Amíg a házba beérnek, háromszor önt búzát eleikbe és bort is. Táncval bemennek az egész vendégek, és az asztalhoz ülnek. Az asztal el van látva az étel és italon kívül még hat nagy hatalmas fonottkaláccsal, amelyet elhelyeznek az asztalra kettőnkint (a két végire és a közepire). Ezeket a kalácsokat nem használják el, mert tesznek külön, amelyet használni lehet bőségesen: azok mostanában csak az asztal díszítésére valók és az utoljára tett asztalnál fogják használni, amiről utóbb írunk.

A hívogatók szolgálnak az asztalnál, kiváltképpen borral; ételekkel a főzőnek (galuska, leves, bor, pálinka). Asztal után foly a mulatság 3-4 óráig, amikor készülnek a menyasszony elhozására. A vőlegénynél rendeznek szekereket (a keresztapa rendez mindent), előküldnek a menyasszonyhoz két hívogatót, amelyek vesznek magukkal bort is egy korsóba; odaérvén le kell löjjék a szervetet, amelyet felköttek volt a menyasszony hívogatói egy magas fára, hogy nehezen bírják lelőni vagy utoljára levenni. Utánik indul a keresztapa, a keresztanya, a vőlegény, a küsnyszolyók a virágos pálcával, a többi vendégek és a mozsikások is, ha messze van, szekereken az egész, ha közel, akkor csak a gúnya részére egynéhány szekér. A küsnyszolyók mindig két felől állnak vagy mennek a vőlegény mellett. Ezen menet oly táncval és lármával történik, hogy az egész falu hallja, mondván:

Nyirászáért indultunk,
Egész vízbe borultunk.

Ujjujuju...

Hosszú az út, poroska
Mi nyirelyünk (=vőlegény) módoska,
A kucsmája hajtóska,
Száz arany es van rajta.

Ujjujuju...

Lyánétt menyünk, virágért;
Azon szép Ilonkáért.

Ujjujuju...

Sok esőbe, sok sárba
Még se jártunk hiába.

Ujjujuju...

Ne sírj, menyünk, ne ne ne,
Mert elviszünk jó helyre,
Este, reggel feresztünk,
S a víz mellé leteszünk,
S egy nagy bottal megverünk.

Ujjujuju...

Ez a mienk, ez ez ez,
S ezt nem adjuk senkinek,
Csak a mi nyirelyünknek.

Ujjujuju...

Közben a menyasszonynál is készülnek, mert megtudták a vőlegény hívogatóitól, hogy jönnek; beléhagynak a mulatsággal, és a menyasszony s kűsnyoszolyói a szoba szögletébe gyűlnek a virágos pálcával és sírnak, kiváltképpen a menyasszony sokat sír.

Odaérkezik a vőlegény a vendégeivel a kapuhoz, amelyet jól bezárva talál; nem engedvén be őket, kiáltoznak nekik, hogy folytatják az útjokat elé az úton.

A keresztapa a vőlegény részéről és egy vendég s a bémondó a menyasszony részéről kezdik a befogadást:

A bémondó kérdi: Miféle úton fáradó emberek? A keresztapa feleli: Mü vagyunk a római Pápának vadászai, madarászai. Összejártunk erdőt, hegyet, völgyet s megkértünk és itt maguknál világot látván, megállottunk, hogy megkérdjük, befogadnának-e az éjszakára? Feleli a bémondó: Nehéz családunk vagyon, nem bírjuk befogadni, hanem egy pohár itallal meg bírjuk szolgálni, és utat bírunk mutatni. (Mutatván az utat a ház előtt, akkor béeresztik a kapun.) Akkor a menyasszony hívogatója tölt egy pohár italt, és a bémondó odanyújtja a keresztapának, így a vőlegény hívogatója is tölt, és a keresztapa odanyújtja a bémondónak. Koccantanak és megisszák mind, és ujjujuju-t kiáltanak; avval néhányat lépnek a ház felé, de a bémondó megállítja és megkérdezi, hogy miért nem tartják a megmutatott utat. Harmadszor is ez történik, de a harmadik kérdésre a keresztapa feleli: Vadásztunk, madarásztunk és a vadunknak nyomába akadtunk. Akár a vadunkat jelen adják, vagy ha nem, az egész házi családjukat törvényszékre adjuk. A bémondó feleli: Ha magik oly megbízva vannak, és a

vadat tőlünk követelik, kérjük, hogy nekünk igazságjokat vagy a jegyet mutassák meg. Akkor a keresztapa jegyül eléhoz egy legényt; a meghívott legényt a vendégek közül. A bémondó nem ismeri és mondja: A jó Isten éltesse, de nem ismerem, mert ennek még immám leszen. (Azt jelenti, hogy még immám kell megházasodjék.) Akkor a keresztapa előhoz egy házost, erre a bémondó feleli: A jó Isten éltesse, de nem ismerem, mert ennek még vót. Akkor a keresztapa eléhozza a vőlegényt, arra a bémondó nagy örömet mutat, jó szívvel fogadja, mondván: A jó Isten éltesse szerencsével és hosszú boldog életvel. Akkor a vőlegény a két vagy három küsnyszolyóval odalép a ház eleibe, ahol megáll és a keresztapa folytatja tovább az utat bé a házba a menyasszonyhoz; a vőlegény pedig ott áll a ház előtt, amíg a menyasszonyt kihozzák, mely idő alatt jönnek elibe tréfás asszonyok és emberek is a menyasszony vendégei közül, és kínálják üres üvegekvel, hogy igyék, és csontocskákval, hogy egyék, és így tovább bánnak vele tréfából, hogy kacagjon. (Mert néki nem volna szabad kacagni és még jobbra, balra nézni sem, hanem lenéz mindég a földre és szomorúan ül a baltával a kezében és várja a menyasszonyt.) Ha meg bírják kacagtatni, akkor örvend az egész. A keresztapa bémentiben a házban is háromszor van megállítva, hogy mit keres, és ő felel, hogy a vadnak a fészket vagy tollvát keresi, mert megtalálták a vadjukot, és amiután készen vannak a kérdések vagy feleletek aszerint, amint a bėjövetelnél mondtuk, akkor a keresztapa megjelzi a hívogatót, hogy hozzák ki a menyasszonyt, amely úgy körül van véve küsnyszolyóktól, amelyek ellenkeznek, hogy a hívogatónak van egy kis baja, amíg kiveszi erőszakkal a menyasszonyt közüllük. Amikor kivette, viszi ki a vőlegény felé. A keresztapa fordul a virágos pálcához, de a küsnyszolyók kiváltást kívánnak (pénzt), azután fordul a gúnyákhoz, kiváltja azt is aprópénzvel vagy édességgel, amelyet a körülálló gyermekeknek kell adnia.

Eközben történik a menyasszony burkozása, melyet a keresztanya egy kis fátyollal (vékony, kötve van, mint a szita) béburkozza egész fejét, amely leér majd a földig. A burkozás úgy történik, hogy két hívogató összeszét két pálcát a menyasszony feje fölött, melyre a keresztanya felborítja a burkozót és a burkozó alatt fordul a menyasszony háromszor, el is vetvén a burkozót kétszer, és harmadszor megengedi; ez alatt és végig nagyon sír.

A kimenés a vőlegény elejibe: A küsnyszolyó a vőlegény virágos pálcájával áll elől, a menyasszonyt vévén utána, és utána a menyasszony virágos pálcáját, táncval kimennek a vőlegény eleibe. A menyasszony megcsókolja kezét a vőlegénynek, a vőlegény pedig mutatja nagyságát, megérintvén 3-szor ütőleg baltájával, béáll a táncba a menyasszony eleibe, és úgy táncval mennek a búcsúztató székhez, amely el van rendezve, ahol a búsapa és anyja várják leülve; ahová odaérvén, az ifjak letérdelnek; a vőlegény az apa eleibe és a menyasszony az anyja eleibe, és a keresztapa kezdi a búcsúztatást ekképpen:

*A szép mozikáknak szűnjék meg zengése,
Kik idegyűltetek, hallgassatok végre,
Mert búcsúzásomnak most leszen kezdése,
Legyünk csendességben, míg leszen végzése.*

*Halljanak szót tehát édesapák s anyák,
Édes gyermekiktől kérnek megbocsátást,
Elnyerhessék ők is Istentől az áldást,
Szülők is ők véllek az Úrnak jóvoltát.*

*E szép ifjaknak öröme napjára
Idegyűlt nemzetség szép lakodalmára
Egy kis időt kérünk minden rendtől arra:
Legyen figyelmezés most búcsúzásomra.*

*Dicsőség előbbször a nagy magosságban
Istennek, ki lakik fénylő boldogságban,
Ki rendelt énnekem egy igazi társat,
Kivel megnyerjem a mennyei országot.*

*Igen bő versekvel számot nem folytatom,
A szép jámbor népet beszéddel nem tartom,
Isten rendelésit szépen lerajzolom,
Nehogy örömiinkre unalmat okozzon.*

*Mind tengeren lakó kis halász madarka
Fészkit s tojáskáját a víz szélén rakja,
Tizennégy nap alatt költi s fel is tartja,
Nem zúg addig tenger hajórontó habja.*

*Egy-egy madár-állat meg is síránkozik,
Egy helyről más helyre hogyan hanyattatik,
Visszatekint, búsul, maga szomorkodik,
Énekkal szomorún kezdi végszavait:*

*Ádámot az Isten mikor teremtette,
A szent házasságot még akkor szerzette,
Éva szépanyánkat olyan társnak tette,
Ki egész éltiben ragyogjon mellette.*

*No most jámbor atyák ezt meghallgassátok,
Fiatok s lányotok így szól tihozzátok,
Kiket térdepelve előttetek láttok:
Szülők s atyafiak már megbocsássátok.*

*Miképpen kezdjem el búcsúzó versemet,
Kedves édesatyám látod a szememet,
Könnyeim zápora áztatja testemet,
De sokat hánytatom rajtad a szememet.*

*Köszönöm, jó atyám, a te hűségedet,
Köszönöm hozzám a te kegyességedet,
Az Istenért kérlek, engedd meg vétkeimet,
Hogy el ne veszesszem én bűnös lelkemet.*

*Az én hitves társom, tudom már, ki lészen,
Kit az Isten rendelt, bizonynal az lészen,
Ragaszkodom hozzá, őt is hozzám vészem,
Míg Istennek tetszik, éltünk együtt lészen.*

*Mint madár fel szokta keresni a párját,
Úgy én is akarom párom akaratját,
Imé kiterjeszti ő szívének zárját,
Nyitva is tartja. hogy fogadja a párját.*

*Szülőim öléből méltán kirepülök,
Ha jól meggondolom, ugyan meghevülök,
Titeket elhagyván, páromhoz kerülök,
A szent törvény szerint vele egyesülök.*

*Köszönöm atyai nagy szeretetedet
S amit nem érdelek, gondviselésedet.
Az Úristen áldjon ezért tégedet
És szent országába vegye fel lelkedet.*

*Elhagylak titeket az Úrnak nevében,
Legyetek mindvégig az ő szentfélelmében,
Éltetek elmúlván, szentek seregében
Örvendezhessetek Istennel az égben.*

*Majd kiesik nyelvem megbágyadt helyéből,
Könnyeim, mint patak, úgy folynak szememből,
Midőn hozzád nyújtom ezen búcsúzásom,
Kedves édesanyám, tőled megválásom.*

*Nékem már megbocsáss, mert tőlem megváltál,
Köszönöm, hogy hozzám annyi jóval voltál,
Azt fogod sajnálni, engem mért neveltél,
Emlőddel tápláltál, széltől is öröztél.*

*Édes kedves anyám, ne epezd magadat,
Bocsáss el engemet, kedves leányodat,
Ha megbántottalak, Krisztus sebeire
Kérlek, hogy megbocsáss az ő szent vérére.*

*Isten megfizesse sok fáradságodat,
Isten és emberi ajándékaidat,
Vigyen fel ezekért tégedet a mennybe,
Vigadjál szüntelen örök dicsőségben.*

*Gyenge kis koromtól nagyig felneveltél,
Sok rossztól sok jóra engemet intettél,
Szerencsés sorsomnak nagyon örvendeztél,
Míglen most engemet szárnyamra eresztél.*

*Ezután is kérlek tarts jó leányodnak,
Valamíg engem is jó hírűnek mondnak,
Én is megmutatom kötelességemet,
Valamíg a halál elmetszi éltemet.*

*Kedves édesanyám, mai napon örülj,
Minden könnyhullatást szemedről letörülj,
Bánat örvényébe soha bé ne merülj,
Szomorúságodból víg napokra derülj.*

*Mert éretted Jézus bajt vitt a halállal,
Ki hozta foglyait nagy diadalmával,
Érted megfizetvén vére hullásával,
Éltedet vezérli szent igazságával.*

*Ez diadalommal feltámadott Jézus
Örömmel töltsön bé titeket a Krisztus,
Adassék általa életre nektek juss,
Legyetek mennyekben szagoskodó virtus.*

*Köszönöm jóságtok fiúi készséggel,
Tőlem kitelhető szívbeli hűséggel,
Szüleim jóságtok, egész emberséggel,
Holtomig becsüllek egész tisztességgel.*

*Végre pedig vigyen az egek egébe,
Ahol uralkodik szent dicsőségben,
Vele vigadjatok a szent békeességben,
Ülvén a boldogult szentek seregében.*

*Hozzátok fordulok, jó testvéreimre,
Velem egy vérből lett szerelmes vérimre,
Ha reátok nézek könnyes szemeimmal,
Nehezebben bírok a fájó szívemmel.*

*Nem lesz már veletek többé társaságom,
Mind eddig, ezután az én barátságom,
Nem sajnáltam soha az én fáradságom
Veletek közleni, szép atyafiságom.*

*A fölséges Isten titeket neveljen,
A jó erkölcsökben az égig emeljen,
A ti jó éltetek mindenkinek kelljen,
Végső léteitek az egekbe fénnyen.*

*Kedves testvéreim, tőletek búcsúzom,
Szívemből nektek is minden jót kívánom,
Mert most többet együtt nem lesz társaságunk,
Hanem csak gyérebben lesz találkozásunk.*

*Lássátok jó atyák fiatok ekképpen,
Amely útra indult, kit áldjon az Isten,
Még a teremtéskor jelentette Isten,
Hogy két nemzetségből egy nemzetség leszen,
E két virágszálnak most engedés legyen.*

*Piros hajnal után jöjjön fel napotok,
Sok jó szerencsével forogjon sorsotok,
Isten áldásával teljen bé házatok
Végre mennyországban legyen lakásotok.*

*Áldja meg az Isten kézi munkájokat,
Tölthessék békével ők lakházaikat,
Szaporítsa Isten kevés marhájokat,
Köszönnyék szülőknek ő adományikat.*

*Látogassa Isten királyi székiből,
Tekintsen reájok isteni kedviből,
Nagy gondod vót Isten a te híveidre,
Írd bé e kettőt is élő szent könyvedbe,
Hogy néked éljenek tejes életükben
És holtuk után is örök dicsőségben.*

*Fordítom szavaim sok szép ifjakra:
Legények s leányok, sok jó barátimra,
Akik voltunk együtt sok jó mulatságban,
Mégis megmaradtunk mindig tisztaságban.*

*Menny és föld áldása ti reátok szálljon,
Soha fejetekre bánat ne szálljon,
Szomorúságtok is örökre forduljon,
Ifjúságtokban az Isten megáldjon.*

*Tudom ellenetek sokakban vétettem,
Mint gyarló voltam, amit ítéltettem,
Bocsánatot kérek, drága szép nemzetem,
Isten már hozzátok! így van végezetem.*

*Az Isten szeressen, én jó kedveseim,
Áldását terjessze reátok barátaim,
Éltessen az Isten, oh szerelmeseim,
Hogy megbecsültetek, tisztességtevőim.*

*Jó leány barátim, hozzátok fordulok,
Ha reátok nézek, ugyan megújulok,
De mégis szívemből erősen búsulok
Hogy seregetektől más útra indulok.*

*Az Úr Isten adjon nektek is igaz párt,
Szívéből szerető szerelmes hitvestárst,
Végre az egekben fogadjon magához,
Legyetek érdemes szűz koronájához.*

*Végtére mindnyájon, kik megtiszteltetek,
Közelről, távolról én hozzám jöttetek,
Az Úrtól ezekért jutalmat vegyetek,
Örökkön-örökké áldottak legyetek.*

*Már az idő tovább nem enged itt lennem,
De mégis hát néktek amivel vétettem,
Már megengedjete mindenben énnekem,
A jó Isten veletek, így vagyon végzésem.*

*Kedves alsó, felső jószívű szomszédim,
Mindenféle kegyes, szép, jó akaróim,
Áldjon meg az Isten, szívemből kívánom,
Vigyen fel a mennybe magához, én mondom.*

*Már egyéb nincs hátra, csak kapuk nyíljatok,
No csak én lábaim útnak induljatok,
Ti sok szép vendégeim most itt maradjatok,
Cifra mulatságban itt már mulassatok.*

*Mindnyájan, kik Isten e körében állnak,
Én kis beszédemet végbe hallgattátok,
Vélem egyetemben aztot kiáltsátok:
Boldogul éljenek szülők és magzatok!*

*A búcsúztatónak megszárodott a torka,
Búcsúzás idején amennyit elmondta,
Hogyha egy pohár bort nyújtának neki,
Mi a száraz torkát jól meg vizesíti,
S egy tarka ruvával bajusztát megtörli,
Úgy a bort, mint ruvát, szépen megköszöni.*

Kapuk nyílnak! Mozsikák szóljatok! Puskák ropogjatok! (Egy sor puska lövés.) A keresztapa (búcsúztató) kap egy tarka ruvát és egy pohár bort. Úgy a szekeresek is kaptak egy-egy tarka ruvát (szervetet), amelyet a lovakra felkötnek a fékjekhez (fejekre). Úgy a mozsikások is kapnak egy-egy tarka ruvát, amelyet felkötnek a hegedűre. A keresztapa ad egy pohár italt az ifiaknak, melyet a vőlegény átad a búsapának és a menyasszony a búsanyának, megcsókolván kezeiket. Ezek megköszölik, és átöntik fejiken keresztül gyorsan, úgy, hogy az ott állókat biztos, hogy leöntözik borral; a második rend pohár megint így történik, csak hogy az ifiak kösölik és átöntik ők is egyszerre.

Ezután felkelnek, és táncba rendeződnek úgy, mint a kijövetelnél, megkerülik háromszor a szekereket, megállván úgy, hogy az ifiak odaérjenek a szekerekhez, amelybe fel kell ülniök.

A keresztapa veszi az úgynevezett és azelőtt avégre előkészített örömkalácsot (=kettőbe font, perecre hajlított kalács), és azzal megkerüli háromszor a szekeret, és minden elékerülésnél megcsókolassa az új párral. Erre az örömkalácsra úgy figyelnek, mint valami drága szerencsés dologra, bárcsak egy morzsálék jutna is belőle, mert szerencse, és ezért a keresztapának nagy figyelemmel kell lennie, mert erőszakkal rohannak rá, amikor elvégzi a harmadik kerületet (addig nem szabad); de ugyes sokszor nem éri meg a kalács a harmadik csókolást, amiján gyűlnek reá, hogy a keresztapa, ha el nem veti a kezéből, és maraszt magának is, akkor a kebelében megőrlődik a kalács; ekkor sokat lehet kacagni.

Eközben az asszonyok sokat énekelnek tréfás verseket, és a búsanyának gondja vagyon, hogy átadja a sült tyúkot a keresztanyának az ifjú pár részére, és a gúnyák is ki vannak hordva a szekerekre. A szekeres jól kell ügyeljen a szekerire, mert kerékszeg nélkül marad, mert kilopják, hogy kiessék a kereke, hogy azután kacagják. Az indulás nagy örömmel történik; tánc, kiáltás, ujjju-kiáltás, annyi, hogy cseng a füled 3 napig belőle, és úgy folytatják útjukat a vőlegény háza felé. A két hívogató, amely először jött a szervet lelövésére, azok még maradnak, és elosztják a bort a korsóikból, adván először a búsapa és anyának, azután a többinek is. A korsókat újra töltik a búsapától és avval indulnak ők is.

A hazatérés a menyasszonyval: A kapuba érkezvén, az örömanya ott várja, és szerencsét kíván, és jelül az egyik kezével hinti a búzát, és a másikval önti a bort, és úgy vezeti be az udvarba, el a ház eleibe, ahol megállnak és addig nem szállnak le a szekerről, míg a keresztapa meg nem kerüli megint háromszor a második örömkalácsval. Ezután hallatszik az ott való asszonyoktól a vers:

Hozd ki máma székecskét,
Hogy vegyük le szépecskét.
Ujjjuju...

A levevés így történik: az örömanya kihozza a széket, melyet a szekér mellé helyez, és arra reálépteti, kezétől tartván, és a széken meg is fordítja háromszor, azután lelép a székről, és összecsókolóznak, amikor a menyasszony kap is egy ajándékot az örömanyától, amelyet a kebelébe beteszen. Ezalatt az asszonyoktól ilyen verset lehet hallani énekkel: „kericsd meg, fordicsd meg s ha szereted, csókolj meg...” és ezután táncval bémenniük a házba, és asztalhoz ülnek vacsorára az egész vendégséggel (a vőlegényével); a menyasszony házában is épp úgy

foly a multság: az ő vendégeivel vacsorához ülnek, és vacsora után a lányok hazamennek, a vendégek pedig mulatnak elé egész az utolsó nagy asztaltevésig.

Hétfőn reggel a keresztanya s egy-két asszony oda mennek a menyasszonyhoz, hogy felkerpázzák (=felkontyozzák). A kerpázás ideje alatt a cigányok húzzák a keserves nótákat az ajtóban kijjfel. Eközben a vőlegénynek is a keresztapa lefosztja kucsmájáról a virágokat és a parákat; elékészítvén magát, mint új ember, veszi az új menyecskét, kimennek, és puskákkal egyszerre lőnek; ez jelzi, hogy a szüzességnek vége lett.

Az új menyecske megajándékozza a keresztanyát és a vele levő asszonyokat is egy szervettel, és csókos pohárt ad nekik s azután az örömapa s anyának is, akiknél most vagyon.

Megajándékozza a mozsikásokat is egy-egy szervettel, amelyet ők fölkötnék a hegedűikre. Azután fölkesíti (bérendezi) a szobát, amelyben ülni (=lakni) fognak immár: elosztja a leányi dolgait a kis leánykáknak, ha vannak; előbbször ad az ottvalóknak.

Az új ember elmenen az apósához, s amikor odaérkezik, akkor puska lövéssel jelenti ki: jönnek a mozsikások, és befogadják, és csókos pohárt oszt ki (a korsójából, amelyet magával vitt), először a búsapa, vagyis az apósának és anyósának, és azután a többi vendégeknek is, a kis gyermekeknek pedig ajándékot oszt ki: édességet, gyűrűt stb. Azután hazaindul, s az udvarból kimentiben még lő, a mozsikások meg énekkel kikísérik.

Eközben a vendégek gyűlnek, mert haza voltak kicsit megnyugonni, úgy az örömapa, mint a búsapa házához, és hoznak magukkal ételt és italt és ajándékot az ifjú párnak, úgymint: tálót, kalánt, pohárt, lámpást, tyúkokot, kendert, orsót a menyecskének, hogy ne aludjék egész éjjel. Ezek csak a kis alkalmi ajándékok, de a pénzben való ajándékot az utolsó asztalnál (hétfőn éjjel) adják. A főntebbi ajándékok befogadására a keresztapa az új embernél, vagyis az örömapa házában és a bémondó a búsapa házában kit-kit külön-külön párosan, ha lehet, befogad e versekkel:

*Legyenek szívesek figyelmezni szómra;
N. N. uram, páros az élete, legyen is kívánom,
Ezen új párok öröme napjára,
Ide elfáradtak látogatására,
Tisztelettel vesszük megjelenésüket,
Nyerjenek Istentől ezerszer is többet,
Mert az ajándékval nyertek becsületet.*

*Tisztelt jó vendégünk, hogy már elfogadjuk
Ajándékaikat, szívüinkből háláljuk,
Itt mulatásikot mindaddig kívánjuk,*

*Míg szolgálatunkat mi is megmutassuk.
Ezen új párok is ők magik fogadják,
Ha Isten élteti, vissza is szolgálják,
Nagyon becsülettel köszönik s hálálják,
Hogy adományikot tőlük nem sajnálták.*

Ez vers után az ifiakból egyik (az új ember vagy az új menyecske) megtiszteli egy pohár borral (vagy pálinkával), és megcsókolja az adakozók kezét. A búsapa házában is így fogadják be a vendégeket, amelyek jönnek hazunnét (megnyugodtak az éjszaka kis részében), és az új pár helyett meg szolgálja csókos pohárral egy közelebbi rokona vagy a bémondó, ha nem volna jelen a keresztapa.

Az ifiak is párosan ekképpen jelentkeznek, hozván a sült tyúkot, amelyet a keresztanya hozott a búsanyától a menyasszony hozásakor, és egy korsó borral őket is befogadják, éppen mint a többi vendégeket, és ők is a többi vendégekkel ülnek az ebédhez, ti. az asztal fejéhez. Először használják kiki a hozott ételeket és italokat, és azután a gazda adja elébb, az ételt és az italt a hívogatók szolgálják, és biztos, hogy a mozsikaszó se marad el folyton. Az új ember elszaggatja a sült tyúkot, és elosztja a vendégeknek, akik örömmel fogadják, habár kevés jut is belőle. Az asztal után foly a multság egyformán mind a két háznál. Azután csinálnak komédiás fölkészült embereket: minél formásabbakat és kacagni valókat, és elmennek a búsapához az új ember vendégeivel és a mozsikásokkal, ahol, amikor odaérnek, lőnek, és ahol nagy örömmel fogadják. Biztos, hogy el vannak látva étel- és italval a bizodalom és szív szerint: ha bővebb kezű, és van is honat, akkor több az ellátás, ha nem, akkor kevesebb. (Van pedig sokszor oly eset is, hogy a szegényebb ember ellátja az egész lakodalmat jobban, mint a gazdagabb). A komédiások visszamennek nagy vigassággal, nagy lármával és folytatják a multságot. Így a búsapától is jönnek efféle komédiások az új párhoz. Este a vacsora szokás szerint, amint fentebb volt írva: a vacsora után multság még egész éjfélutánig, amikor kezdődik az utolsó (vagyis az ajándék-) asztaltevés úgy az új párnál, mint a búsapa házában is. Az ifjú párnak jelen kell lenni az asztal végezetén (vagyis az adomány fölvevésekor) mindkétfelől. Kezdi először a búsapai háznál, így:

Az asztal után előhoz a keresztapa egy tányért egy kalácsval, amely úgy van fonva, hogy madár képit mutassa, és föl van ékesítve gyöngyökkel, amelyet kezébe tartván e verssel jelentkezik a vendégek előtt: Jó estét kívánok egész jó házi vendégeknek. Azok felelik: Isten hozta, örömmel fogadjuk. - Jövök ezen új párral fölkeríteni magokat, szíveskedjenek fölsegíteni ezen új párt, mert amint látják ezen madarat a tányéron toll nélkül, úgy vannak ők is és ha madár szárnyat látna magának, erősen szeretne felrepülni és szépen énekelni az új pár háza födelén, amely biztos, hogy a kegyelmek ajándékából a jó Isten segedelmével léssen, megkezdvén e verset:

*Én engedelmeimből figyelmet kívánok,
Ki itt fárodssággal itt megbízva vagyok,
Pár pohár italval ugyanis szolgállok,
Mert a menyekző Isten véghetetlen műve,
Ezen bölcsességből, embert is teremte,
Szólanék e körben ezen bölcsességről,
De az én szűk eszem nem szolgál mindenről,
Csak jó vendégeinkhez fölemelem szómat,
De ezzel nem kérek kincset s gazdagságot,
Hogy egyszersmind fogjuk jó szándékjaikat,
Vannak reményeink találni jutalmat.
Telt kedvünk követő N. N. ,
Páros az élete, legyen is kívánom.
Mind a kettőjüknek egy pohár italt
Új párunk jegyüül kezükbe átnyújtunk,
Nyújcsák reá tehát szívből nőtt keziket,
Nem drága ital ez, csak 1000 leisek.*

Itt mond a keresztapa, eset szerint, pl.: mivelhogy nagy birtokos és annyi búzát jó áron eladott, vagy sok pénzt vett el a borára, vagy sikerrel járt ez s ez a dolgokban, vagy a malma jár és jövetet hoz, vagy a mesterségével ennyi s ennyi pénzt bír szerezni, stb. Ki-kit az ő foglalkozása szerint tréfálkozásból kimondja, de még jól, de harag nélkül és azután folytatja:

*Ki annyit nem fizet, ugyan az is iszik,
Kár nélkül legyen, törvénybe nem viszik,
Tegyünk félre innét minden törvényt s panaszt,
Mert ez jó örömet egyikre sem áraszt,
Ürítsék e pohárt jó egészségikre,
Nyiccsák erszényiket ifjak örömére.*

Az új menyecske felteszi a vállára a békőszöntő vendégnek a szervetet, melyet a kűsnyoszo-lyók varrtak, s nyújtván egy-egy pohár íalt, megcsókolja a keziket.

Azok a pohár italokat hegedűszónál és tánc közben használják el, táncoltatják a poharat s mondják:

*Ebben van egy cseppecske,
Olyan mint a mézecske,
Addig iszom belőle,
Míg lebújom melléje.*

Ezután a vendégpár leteszi az ajándékot a kalácsos tányérra, és a hegedűsnek is ajándékoz valamit érdeme szerint. Ha jól járt, jól kapja, és ha nem, akkor semmit is kaphat. A főzőné is ajándékot és fizetést is kap egyszerre a mozsikásokval. Így történik az egész vendégekkel páronkint. Az ajándékgyűjtés után még tesznek az asztalra egy rend sültet, és kiosztanak egy kis zsemlét, és ezzel vége lett az ételkezésnek: a borozás és mulatság még foly. A vendégeket, amelyek indulnak, hegedűszóval kikísérik.

Reggel eljönnek a bússzülők vendégül, ellátva étellel, italval és ajándékokkal mind leányaik-hoz (fiaikhoz), hozván azt a 6 kalácsot is, amelyek az asztal díszítésére szolgáltak és egy-néhány vendégvel a rokonokból és amelyek történetből eláztak volt vetési asztal idején, s nem bírták kiállani a békőszöntést; most befogadják, amint főntebb a vendégeket fogadták. Asztalhoz ülnek az örömapa és anya és a többi vendégek is, melyek maradtak ajándékozás nélkül, amint mondtam. Akkor az új menyecske átadja az örömapa és anyának a kiszabott és megvarrott inget, melyet a szabogatásnál említettünk, és ezzel vége a lakodalomnak.

A halászás módja a Szeret és a Beszterce folyók össze gyűlésénél Trunkban^{*}

(Szabó Ferenc leírása szerint)

Az úgynevezett halászó szerszám: a *Pripónok* [pripon (román) = fenékhorg]. A priponnak nevezett halászó szerszámot maga a halászó készíti honn [otthon] megfont kender czérnából avagy vásárlott gyári czérnából amely több rétbe téve (5-6 szál czérnát összefonva) csinál jó kemény spárgát a buza szalmának vastagságára és 13-15 méter hosszúságra amelyre reá köt

^{*} Szabó Ferenc - a lakodalom leírásához hasonlóan -fenti írását is Domokos Pál Péter kérésére készítette 1933-ban. A hagyományos halászat eszközeit és módjait bemutató, unikumnak számító kézirat elveszett, és csaknem negyedszázadig lappangott. 1961-ben került elő, ekkor Domokos Pál Péter rövid bevezetővel ellátva az Ethnographia folyóirat szerkesztőségéhez juttatta. Itt ismét elkallódott. 1992 január 31-én, a Néprajzi Múzeumban - utolsó nyilvános szereplésén - Domokos Pál Péter nyitotta meg Csoma Gergely csángó témájú fotókiállítását, s ez alkalommal váratlanul megkérdezte a Múzeum Adattárának vezetőjétől, Szemkeő Endrétől, vajon nem szerepel-e nyilvántartásukban Trunk halászatának leírása? Így került meg - az Adattár pontos nyilvántartásának köszönhetően szinte percek alatt - az évtizedekig elveszett kézirat, de már csak a Domokos Pál Péter emlékére kiadott tanulmánykötetben („Megfog vala apóm szokcor kezemtől...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993) jelenhetett meg, Halász Péter gondozásában. Innen közöljük.

vékonyabb czérna darabkákat 30-35 cm-eseket amelyeket *szárok*nak is neveznek, amelyeket el kötözi a spárgára egy-egy méter távolságra és a végire köt egy-egy horgot.

A halászás a pripónval eképpen történik: Az egyik végét a pripónnak megköti a víz szélébe egy czerushoz [karóhoz] amelyet jól bé ver a víz szélébe a földbe és a másik végére köt egy el hanyittásra alkalmas nehézségű követ. A horgokat megrakja sáskával, amelyet a füvekből fog és rea huzza a horogra úgy, hogy a horog jól bé takaródjék; vagy hernyót és a földből (gelesztának is mondják) amelyet épp úgy reá illeszt, hogy jól eltakarja a horgokat. És még szokták megrakni a horgokat puliszkával is, amelyet jó össze gyúrják még kukorica liszttel és meg kevés rozsliszttel is hogy ragadóssabb legyen, és hogy a víz ne mossa oly könnyen le a horgokról. Így megrakva a pripont a végéhez kötött kő segítségével el veti bé a víznek közepe felé, hogy bé helyeztetődjék a víz mélysége felé. A halász meg kell figyelje: először, hogy a víz fenekén nehogy legyenek fa gyökerek, gallyak bé rakva, avagy más féle fák, amibe könnyen bé akad hassanak a priponon levő horgok; és másodszor, hogy ha a víz mélyebb és nagy halakat látott játszani, akkor a pripon szárnak is vastagabbaknak kell lenniük és a horgoknak is nagyobbaknak kell lenni. Ily esetben kis zöld békákat fűznek a nagyobb horgokra, Sz. György bekának is hívják. A bekákat úgy fűzik reá, hogy ha csak lehet eltakarják jól a horgokat és ne vesszenek el, hogy legalább egy fél óra alatt uszkáljon a vízbe, hogy a nagy halak könnyebben észre vehessék és inkább siessenek az elfogására. A békával rakott horgot inkább csak az úgy nevezett *harcsa* névű hal fogja meg hamarabb és pedig a sáskával és hernyóval: a „*bolint*”, „*csukát*”, „*linot*” [linul (rom.) =compó], „*fuszárt*” [fusar (rom.) = angolna], „*szkobájt*” [scobai (rom.) = paduc], „*béldicza*” [beldiță (rom.) = sujtásos küsz], a „*szórána*” [sorean (rom.) szélhajtó küsz], a „*Mikháj*” [mihalț (rom.) = tarka menyhal] gyéribben, a „*ókiána*” [oceană (rom.) = veresszárnú koncér vagy pirosszemű kele] is és a „*Krápp*” [crap (rom.) = ponty] csak inkább a puliszkával rakott, vagy gyér esetben sáskával rakott horogban fogul meg. Az esetben ha egy nagyobb hal fogul meg, arról lehet észre venni mert ő hánykolódik amikor meglátja magát fogva a horogba és akkor a víz színén csinál egy locsogó zajt és akkor a halász figyelemmel kell lennie ha sikerrel akar halászní. Mert a nagyobb halnak esze több vagyon és jobban tud menekülni, minden esetben készen kell álljon a szekercével amikor hujza ki a pripont mert a *krap* hal nagyon serény hal és ha nem figyel előre a halász akkor elmenekül horgostól és történik, hogy az egész pripont is viszi magával ha nagyobb. A harcsa és a többi féle halak nem oly gyorsak, de mégis, ha nagyobbak, akkor nagy figyelemmel kell lennie a halásznak, hogy kibírja venni a meg fogódott halakat. A halásznak figyelemmel kell lennie, hogy ha nagyobb hal akadott a horogba csendesén huzogassa a pripont, addig amíg ki közelíti a széle felé. Ha a hal még nagyobb, akkor figyelemmel kell lennie, hogy amikor látja, hogy a víz vékony és a hal észre veszi, hogy mi van velle, akkor megköti a pripón czérnat amennyit kihuzott a vízből a cerushoz és lassan oda közeledik a halhoz és a szekercével vagy egy bottal üt egyet a fejére, hogy elszédicse (kábiccsa), mialatt ki vehesse a vízből. A sűrű vízbe nem igen lehet sikerrel halászní ezen szerszámmal. Az *Undica* (plutás undica) [pluta (rom.) = tutaj, úszó; undiță (rom.) = horgászbót, horog]

Az undiczát maga a halász készíti fehér lószőrből (lófarokból). Összefon 8 vagy 10 szál szőrt és össze köt annyi darabot ezen fonatból, hogy megfeleljen valami 4 méternek. Az egyik végét megköti egy hasonló hosszúságú fűz vesszőhöz és a másik végére köti a horgot. Az egész szerszám úgy néz ki mind egy hosszú ostor. A horogtól valami 30-35 cm-re köti az úgynevezett plutát, amelyet egy lud toll szárból csinál, hosszúsága 4-5 cm. A horogba téssen sáskát, éppen mind a priponnál, csak hogy a horognak kisebbnek kell lennie, mint a priponnál és azért a kisebb sáskák is bé lehet rakni. Így elkészítve lévén megkezdí a halászást. A víz szélén állván a vessző segítségével bé veti a horgot a vízbe, ekkor a pluta csak megáll a víz

színén, a horog pedig siet mélyebbre a vízbe. Amikor a hal megfogja a horgot, a plutacskát bé rántja a vízbe amire a halász észreveszi, hogy fogott és veszi ki a halat. Ha lássa a halász, hogy a halak nem fogják a horgot akkor a horog bé vetését és kivevését mindég ismétli, hogy a halak vegyék észre arról a kis locsogásról, hogy valami ennivaló hull bé a vízbe és akkor odasietnek és megfogják a sáskával eltakart horgot. Ezen szerszámmal csak a tiszta vízbe vagyis amikor a víz nem szaporodik [árad], és szép csendes időben lehet sikerrel halászni. Még arra kell figyeljen a halász, hogy minél csendesebben járjon a marton (a víz szélén), hogy a halak ne vegyék észre, hogy mi lesz velük.

Ezzel nagyon hasonló szerszám a feneklődő Undica, amelynek készítése épp olyan mind a plutás undicának, csak az a különbség, hogy a horog nagyocskább, a czérna keményebb, és a vessző is. A plutacska helyett egy kis darab ólomot tesznek, amely lehuzza a megrakott horgot a víz fenekére, a vessző végét pedig bé szurja jól a földbe a víz szélén, és nem ismétli a bé vetését mind a plutás undicánál, csak várja, hogy a vesszőt mozgatja a megfogódott hal, és akkor siet, hogy vegye ki a halat és újból megrakja a horgot és vissza bocsátja a vízbe. Így ismétli mindég a halászást. Ezen szerszámmal csak ahol víznek a martja magas és omlós, ott szoktak halászni, mert az omló martból esnek bé a vízbe gyakrabban hernyók és a halak oda sietnek ennivalóért és reá akadnak a megrakott horogra is. Ugy az plutás undicával mind a feneklődő undicával is mindenféle fajta halból lehet fogni, amint írtam a priponnál is.

A szótt háló

A szótt hálót az asszonyok szövik mint a vásznót, csak hogy gyérebbe, kender fonalból, amelyet ők fonják. 8, 10 vagy 15 méter hosszúságúra is csinálják; szélessége körülbelül 1 méter. Ezen szövet két széle reá van varrva két vékony kötélre, kissé bővítve, ráncolva, úgy, hogyha a vízbe húzza, akkor kebele legyen. Az egyik kötélre vaskarikák, amelyeket a kovácsnál csináltatnak, vannak reá fűzve és elrendezve. Minden fél méterbe egy karika, amely a háló alsó szélét mindig a víz fenekére sietteti; úgy a másik szélén (vagyis a felső szélein) való kötélre fakarikák vannak rendezve, amelyek a háló felső szélét mindég a víz színére sietteti[k] és így a háló mindég kiterülve megy a vízben. A két vége a hálónak reá van varrva két botra, amelyet *hadarágnak* hívnak amelyek segítségével a hálót a vízben húzzák, amikor halásznak. A két halász fogják a két hadarág végét és a víz szélén kezdik a halászást, húzván a hálót a víz mente után, vagy ha a víz csendesebb, akkor a vízzel szemben is lehet halászni. Így a háló kiterül a vízbe és az elébe találó halak bé kerítődnek a kebelébe. Minden 20-30 lépésben kihúzzák kerítve a hálót a víz szélére és kiszedik a halakat a hálóból. Még az asszonyok is halásznak ezen szerszámmal, mert amikor a víz szaporodik, könnyen és hamar megtelik a halas tarisnya, inkább apró halval, de még nagyobbakat is találhatnak közöttük, mert a víz szaporodásakor a nagyobb halak is el vannak kábulva a sűrű víztől, a széle felé sietnek és könnyen bé kerülnek a háló kebelébe.

Téli idő alatt is, amikor a víz széle bé van fagyva és nem erőst vastag a jég, sikerrel lehet halászni, mert a halak bé gyűlnek a jég szárnyok alá és nem olyan serények a hideg miatt. Ily esetben össze varrnak két hálót is, és segítségek is mennek többen, 5-6-an is. Elrendezik bé a vízbe a hálót, helyet vágván a fejszikkal a jégbe, és amikor bé rendezték a hálót, egy jó darab vízszélet elfognak a hálóval, akkor kezdik a jeget vágni a háló elől és eresztik el a vízen, közelítvén a hálót mindég a széle felé. Amikor a jég vágás elfogyott, a háló is ki közeledik a szélére, kihúzzák és kigyűjtik belőle a halakat. Az apró halak közt legtöbb az úgynevezett *porci* [disznóhal?], *béldica* és *márnafiak* is. Meg lehet közöttük látni a *lint*, *szkobájt*, *bolint*, *csukát*, *harcsát* és *krápfiaikat* is.

A halászs módja a Szécs és Beszterce-
 folyók össze gyűlésénél: - Török lev. com. Jordinand
 J. B. B. B.

Az úgy nevezett halászs perszám: a Porondi:
 A porondnak nevezett halászs perszámát maga a halászs készít,
 holon megfont kender czéznéből a vagy vasból gyári készíttetik
 a mely több jelleke tesz (5-6. szál czéznél össze fűzve) csomálják
 kemény spángot a buzabzalmának vastagságára és 13. 15 méter
 hosszúságra a melyre péz kötél vékonyabb czéznél darabokból
 30-35 szálakat a melyeket szároknak is neveznek a melyek
 el kötik a spángra egy egy méter távolságra és a végére
 köt egy egy horogot.

A halászs a porondval ekképpen történik: Az egyik
 végét a porondnak meg köti a víz szélére egy csomóval a
 melyet jól be van a víz szélére a földbe és a másik végét
 köt egy el hajtására alkalmos mehek szélre köti. A
 horogot meg fűzi sarkával a melyt a fűvélből fog és
 reá húzza a horogra úgy hogy a horog jól be takaródjék
 vagy horogot és a földből (zöldetnek is mondják) a melyt
 egy egy péz illeszt hogy jól el takarja a horogot és meg
 szorították meg rakni a horogot palackával és a melyt
 jól össze gyűjtik meg kenderrel kötött és meg kevesen
 kötött és hogy megadósabb legyen és hogy a víz ne
 mossa oly könnyen a horogot és így meg rakni a
 porondt a végéhez kötött és megkezdik el vinni a víznek
 közepe felé hogy be helyeztessék a víz mely szél felé.
 A halászs meg kel figyelemmel élve, hogy a víz fűvél
 ne hogy legyenek fa gyökerek, gallyak be rakva a vagy
 más félék a melybe könnyen be akadhatnak a
 porondon lévő horogot emiatt is hogy ha a víz melyben
 és nagy halakat látat juttatni, akkor a porondt és szárokat
 is az aha vastagabbaknak köti lenni és a horogokat
 nagyobbaknak köti lenni. Itt esetenként zöld bekákat
 fűznek a nagyobb horogokra és éjjel bekáznak is hívják.
 A bekákat úgy fűzik reá hogy ha csak látnak al
 takarják jól a horogot és ne vesszenek el hogy legalább
 egy fél óra alatt utkához a melybe hogy a nagy halak
 könnyebben össze verekedjen és inkább szedjenek az el fogadás.
 A bekával rakot horogot inkább csak az úgy nevezett halászs
 névű hal fogja meg hamarabb és pedig a sarkával és
 horogjával a: "bolton" csakát - "linot" fűzött "székely".

A Porondi háló

Az ugynevezett porondi hálót maga a halász készíti. Vásárlott gyári vékony czéznéből kötve köti 2x2 centiméteres, vagy 1,50 x1,50 centiméteres szemekre. A szemeket kezdván a végétől egy sor szemet, hogy kijöjjön 1,20 méterre, és a közepe felé mindig szélesíti, nagyobbítván a szemek számát a közepéig, ahonnan kezd kevesíteni a szemek számát, hogy amikor a végére ér, a végei egy móduak legyenek. A hosszúsága a hálónak amikor kész, akkor 4 méter, de a kötet hosszabb kell legyen, mert mikor rendezi el a kötelekre, akkor jó bőven legyen reá varrva, hogy kebele mélyebb legyen, mint a szőtt hálónál.

A kötelekre éppen úgy rendezik föl, mint a szőtt hálót. Vas gyűrűket (tesznek) az alsó szélén lévő kötelekre s fa karikákat csakúgy a két végére, éppen mint a szőtt hálónál, úgy varrja reá két hadarágra, csak hogy bővebben, hogy nagyobb kebele legyen.

A halászást két ember viheti véghez és inkább csak éjjel, mert a nagyobb halakat nappal nehezen lehet megcsalni. De este, mikor nyuguvóra térnek, 9-12 óra közben a vékony vízre ki közelednek, ahol könnyebben ki lehet halászni. Amikor a víz sűrű (szaporodásban van) akkor nappal is lehet sikerrel halászni. Nappal megnézik a halászok az alkalmas helyet, ahol nincs nagy martja a víznek és vékony a víz, nem helyből mély, amint mondjuk *plászája* van, hogy ne legyenek csutkok a vízben, vagy egyéb gallyak, melyek akadályozhatnák a halászást. Este aztán megkezdik a halászást a kitűzött helyeken az alsó felétől felfelé a vízzel szemben. Bé eresztik nagy figyelemmel a hálót, megfogván a két végén való hadarágokat és amikor jól beereszkedett a víz fenekére a hálónak az alsó széle, szóval jól kiterült a háló, a két halász kétfelé jól megfeszítik a hálót. Akkor a halász, amelyik a víz mélyebb résziben vagyon, az arra készített 4 méteres szár vessző segítségével egy kis zajt csinál a víz feneken, kezdvén messzebből, amekkorát el bír érni és közelíti mindég a háló elé. Akkor a nyugvó halak a zajtól megébredvén lefelé térnek és a hálóba találnak bé. Amikor a vesszővel a halakhoz ért, akkor csendesen veszik ki a hálót ott helybe és ha van hal, akkor kigyűjtik és bérakják a tarisnyába. Lépnek egynéhányat előbb, amekkorát elért volt a vesszővel és ott még éppen úgy megismétlik a halászást. A nagyobb halakat is, 20 kilosokat és még 30 kilosokat is ki lehet fogni ha szerencse talál, mert bé bírja a háló kebelébe burkozni és ki menen a szélére a víznek. Kivéve a porcs, beldica, szorján, Mikhai es ochianát, amelyek apróbb féle halak és kiférnek a háló szemein, a többi fajtákból mindenikből lehet fogni ezen szerszámmal.

A *Plásza* [plasă (rom.) = háló]

A fölszerelése ezen szerszámnak nagyon hasonlít a szőtt hálóéval, csak hogy a vászna kötve vagyon. 1,50 x 1,50 centiméteres a szemek nagysága. Kötelekre úgy van rendezve éppen mint a szőtt háló és a halászás is éppen úgy megy, mint a szőtt hálóval, csak hogy könnyebb huzni a vízben, mert nem fogja a vizet, mint a szőtt háló. Különbség még az is, mert ezzel a szerszámmal az igen apró halakat nem lehet megfogni, mert kifér a szemeken.

A *Nagy háló* (Navódnak is hívják) [năvod (rom.) = húzóháló]

A halászok kötik ezen hálót is vásárolt gyári vékony czérnából nagy szemekre 3-3 vagy 4-4 cm-re is kötik. Szélessége 2 méteres és a hossza 15-20 méterig. A fölszerelése épp úgy mint a szőtt hálónál, két kötelre varva, a két széle ráncolva, hogy kebele legyen. Az alsóra vas gyűrűköt, minden méterbe egyet, és a felső kötelre fa karikákat (tesznek). A két végét is két hadarágra varrják ráncolva, hogy kebele legyen.

A halászás ezen szerszámmal csak a mély vizekbe, ahol a víznek mélyebb részei vannak, és hol észreveszi a halász, hogy nagy halak játszanak. Az egyik halász megáll az egyik végére a hálónak, a víz szélébe bé helyezvén a hadarággal a hálót a vízbe a másik pedig levetkőzve veszi a másik hadarágot, és viszi bé a vízbe, meddig be ér a háló, és kerít egyet, amennyit elér a háló, közeledvén mindig a víz széle elé. És amikor ki közeledik és ha van vajegy nagy hal, akkor figyelemmel ki közelíti és össze burkozzák jól a hálóba és ki a szárazra vele.

Az apró halak elmenekülnek, mert a szemeken kiférnek. Több esetben csak harcsát lehet fogni ezen szerszámmal, mert ő megnő nagyobb és csendesebb hal, mint a többi.

A *ráros háló* (Mrézsza) [mreață (rom.) = háló, kelepce, vejsze]

Ezen hálót is a halászok készítik. A többi szerszámokkal szemben ez a legjobb szerszám, amelyvel legjobb sikerrel jár a halász. Azért biztosabb a siker, mert úgy van kötve (rendezve), hogy akármely feliből üti a hal, meg fogodhatik. Három rét kötetből áll: két szélső rét

vastagabb cérnából (spárgából) mint a pripon czérna van kötve, egyenlő nagy szemekkel 20 x 20 cm-es szemekből áll ezen két szélső kötet. A kötetek szélessége 60-65 cm-re terjed és a hossza 15 méteres. Ezeknek a köteteknek a szolgálatuk az: hogy ők kétfelőlünét tartják a középső kötetet, amely *kétóly* szélesen van kötve vékony cérnából, és a kötetekre úgy van fel rendezve, hogy a középső vékony háló összve van gyűjtve a két szélső mértékére, úgyhogy a két szélső kötetek közt jó bőven lobog ide s' tova a vízbe és mikor a hal ütül néki a hálónak gondolván, hogy csak a rárokra (a két szélső kötetekre) van gondja és átol férhet könnyen mert a szemek találhatnak egyaránt mind a két szélső kötetnek, de nem is veszi észre a bő, vékony ide-tova lobogó kötetet, amelybe csak hamar bé burkozódik. A kötelek amelyekre rea van rendezve ezen három kötet, gyapjú de inkább marhafarok szőrből vannak fonva vékonyon. Ez azért, mert a szőr nem fog annyi vizet és nem is rothad oly hamar. Ugy vannak rendezve éppen mint a porondi hálónál, az alsó kötélre vas gyűrűk nehézségnek és a felső szélire való kötetre a karikákat, amely a víz színe felé siettetik a hálót és így mindig kiterjesztve tartja. A háló két végéhez a hadarágok helyett vagyon egy-egy 2 méter 50 centiméteres darab kötelek, melyek szolgálnak a háló béeresztésére a *csobák*okból [ciobacă (rom.) = fatörzscsónak, ladik]. Ezen hálókhoz még szükséges szerszámok: első a két csobák, ezek kis tutajok, valami 2 méter 50 cm hosszú három választékkal. A középső választékba ülnek a halászok és a hátsó választékba rakják a halat, az első választékba pedig rakják a hálót, ahonnét eresztik bé és gyűjtik is vissza. Mind a két halásznak a csobákjába még kell a második szükséges szerszám is, az ötágú kis vasvilla, amelynek a hegyei úgy vannak ellátva viszhegyekkel, hogy amikor a nagy hal bé fogódik a hálóba és kiakarják venni, akkor a vasvillát bé üti a hátába és amikor biztos, hogy jól bérágadt a hátába, kibírja huzni a szélére: Még kell az ugynevezett csulbuk is, amelyvel a vízen csinál zajt, amikor a halász még köveket is rak bé a csobákba e részre. Kell még egy pokróc is, amelyvel jól leköthesse a hánykolódó halakat, mert a kis csólnakból (csobák) hamar viasszokdösnének bé a vízbe.

Így fölszerelve lévén a két csobák, a halászok bé rendezik a hálót a csobákba és egymás mellé szorulván a két csobák, elindulnak víz mentén hajtván a csobákokat egy-egy hajtó lapáttal. Amikor odaérnek az alkalmas helyre, ahol mélyebb, csendesebb és tisztább a víz a csutkoktól vagy a gallyaktól, ottan kezdik bé eresztetni a hálót és a mértékre lapátolván messzednek egymástól, amíg a háló ki nem fogyott a csobák)okból. Amikor jól béereszkedett a háló a kötelektől tartják, amelyeknek a végeik a két csobák széléhez van kötve. Így várnak 2 percet a vízen menvén meddig a háló jól béereszkedik a víz fenekére; s aztán kezdnek hányni jó messze előre köveket, amelyek a csobák)okba voltak bé rakva és aztán mindig közelebb közelebb csinálnak zajt a vízbe a kövekkel, és amikor a zaj csinálásval oda közeledtek, kezdik verni a vizet a *csulbuk*val egy-két percet. Ez alatt az idő alatt a csólnakok (csobák)ok egyenlő távolságot tartanak a víz mentén, hogy a háló mindég kinyujtva és terülve legyen a vízben. És mikor a csulbukhoz jutott a verés a vízbe, akkor az egyik kezükkel a halászok kezdik huzni ki a hálót a vízből, a mértékre közeledvén a csobák)okkal is összve egymáshoz és a befogódott halakat kigyűjtik a hálóból és rakják bé a csobákba a pokróc alá. Ha esetleg nagyobb halak is akadnak akkor figyelemmel kell lenni a halásznak, mert érzi mikor gyűjteni kezdi ki a hálót a vízből, mert rángatja magát és a hálót is, és akkor készen kell legyen az föntebb említett villa, amelyet bé üti a hátába és megtartja a nagy halat amíg a halásztárs kigyűjti mind a hálót odaérvén közel, és akkor kiveszik ketten a szélre. Mert ha nagy a hal, akkor a nehézsége bé nyomhatná a csobák)ot is a vízbe, de a villákkal úgy huzogatják a csobák)okkal a vízbe, ki a szélig és ott teszik szekérre a többi halat is, és a csobák)okat is, ha meghalászták a kitüzött helyeket és fogtak elegendő halat, és visszamennek ahonnét elindultak, vagy még fennebb és ismét megindultak halászva le. Történik, de gyéribben, hogy 30-40 kilométeren át a víz mentén ismételve így a halászást nem fognak 3-4 kilót csak, de legtöbbször a 20-30 kiló haltól felfelé is jár. Mindenféle fajtából fognak a nagyobbakból, mert az apró hal nem fogódik meg

ezen hálóval. Ha esetleg bé akad valami galyba, vagy csutakba, akkor ha egyébként huzva jobbra, balra nem bírják kiakasztani, kénytelenek levetkőzni, és bébújni a vízbe, és kiakasztani a hálót. Ezzel a szerszámmal inkább csak a tanólt halászok halásznak és erre adót is fizetnek az államnak.

Az ugynevezett *krasnyik* [crîsnic (rom.) = emelőháló] halászó szerszám az oly kötetből áll, mint a porondi háló amelyet az itt lakó halászok készítenek vékony czérnából. A szemek 2-2 cm-re vagy 1,5-1,5 cm-re. Négyszögletű kötet 2 x 2 méter vagy 2,50 x 2,50 amikor kész, mert a szélire vastagabb czérna van varrva, melyre rea van ráncolva (gyűjtve) úgy, hogy kebele legyen. A szélén való cérnákra nem raknak karikákat, mert a kifeszítését két hosszú vesszőszál félkarikára hajtva. Keresztbe téve a végéhez oda van kötve a szövet (krasnyik) négy szöge úgy hogy a széleit mindég feszesen tartják és a közepe kebele. A két, karikára hajtott vessző közepéhez, ahol keresztbe jönnek, oda van kötve egy körülbelül 3 méteres rud (pózna), amelynek segítségével a halász a víz szélén ülve eresztí bé a krasnyikot a vízbe, és egy 10 percet tartja a vízben, emeli ki a vízből, s az ott eljárákáló halakat meg fogja a kötet. Inkább mikor sűrű a víz, szaporodó állapotban van, akkor lehet jobban fogni ezzel a szerszámmal, de mikor a víz csendes és tiszta akkor kevesebbet és csak úgy foghat halat vele, ha csak puliszkát téssen a krasnyik kebele fenekre (közepére), amire a halak oda sietnek sokan, hogy egyenek és amikor emeli ki, akkor a halak a krasnyik kebelébe maradnak. A halászó kigyűjtögeti és megint vissza eresztí a vízbe, ismételvén így a halászást. Ezen szerszám majd minden embernél van a faluban (Trunkban), mert mikor a víz alkalmas és kívánna az ember egy kis halat enni, akkor veszi a krasnyikot a vállára és bé véle a víz szélére és egy kis idő mulva tér meg haza egy ebédre való hallal, vagy még többvel is.

A krasnyikval hasonló szerszám a *kis krasnyik*, melynek felszerelése épp olyan mint a krasnyiknak, csak hogy nincsen rudja, mert a kezivel fogja ott meg, ahova a rud kéne legyen kötve és úgy halász véle. Nálunk a faluban nincs ilyen szerszám, csak a Tamásban és Diószénben lakó cigány asszonyok szoktak véle halászní. A halászást úgy végzik, hogy néhány asszony, ki-ki krasnyikjával sorban állnak a víz széléből a közepe felé, ahol nem mély (a plászn, hol csak szárközépig ér a víz), megfogják a krasnyikot ahol a két fél karikába hajtott fái össze kereszteződnek, vagyis ahol kellene legyen a rudja és elébe egy nagy lépésre bé teszi a vízbe úgy, hogy az egyik széle a víz fenekére simuljon és a másik a víz színén legyen, és egy darab fát (amely a krasnyik szélességét elfogja) a lábával a víz fenekén taszítja a krasnyik felé, és a halakat a víz fenekéről hajtja a krasnyikba bé. Amikor a fa odaért a krasnyik széléhez, akkor veszi ki és gyűjti ki a halakat. Így lép elébb még és ismételik az sorban álló asszonyok a halászást a víz mentén. Csak apró halakat fognak, mert a víz szélén nem igen lehet nagyobb halakat fogni.

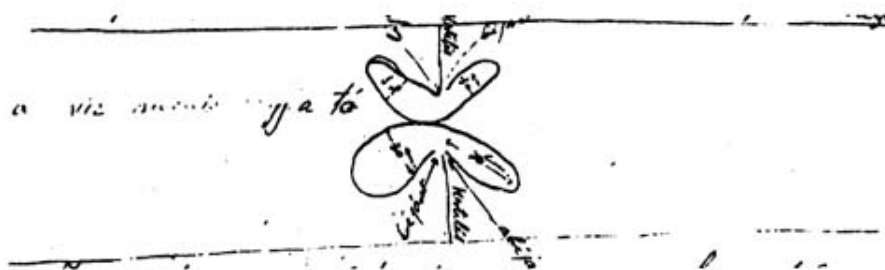
A versa

Ezen szerszám is a falusi halásztól készül egy fából összefon négyszögletű keretről 36 x 36 cm nagyságu fűz malászból (csigolyából) [a fűzfa hajtása] a kötetet. A fa keret úgy van készítve, hogy a kétfeliről való fák hosszabbak és meg vannak hegyezve. Arra szolgálnak, hogy mikor a vízbe helyezi bé nyomhassa a víz fenekén a földbe, hogy megálljon. Ezen keretről indítja a kötést rea helyezvén a vesszőszálaknak a vastagabb végiket egy-egy cm távolságra a keretre. Ezen távolságot a kötés áltol alapul, mert minden 30 cm-be átfonást csinál hársfa vékony héjból, vagy drótból, amely egyenlő távolságra tartja a vesszőszálakat, amely összesen egy hegyes fenekü zsák módjára néz ki. A száda, vagyis a bé járata is úgy van kötve a keretről indítva, egy küsebb kötet, amely belől kezdődik (a szádába), és helyből kiegyenesé-

dik, éppen úgy, mint a kalamáris, amelyből nem ömölhetik ki a tinta. A bójáratnál a szálvesszők végei meg vannak hegyezve és össze állnak, hogy a hal könnyen bé mehet, de kifelé nem bír kimenni. A véginél (fenekinél) a vesszőszálak csak össze vannak kötve az egész, úgy, hogy a halakat ki lehessen vegye és újra köti. A bérendezését csak patakok vagy kisebb vízágazatokba szokták bérendezni a halászásra, ahol el bírják gátolni a vizet és a versát a gátolás közepére bé rendezik a keret hegyes közepét benyomván a víz fenekére. Ősszel a szádával a vízzel szemben, mert a halak lefelé, a víz mente után sietnek, tavasszal a víz mente után, mert a halak tavaszkor mindig felfelé sietnek. Nagyobb vízbe is szoktak halászni versával, csak hogy *nagyobb versát* csinálnak. A főntebb irt *kispataki versa* hossza 150, a száda 36 x 36 cm-re [készül], a nagy vízbe való versának hossza 2,50 m, a száda 60 x 60 cm, és a szálvesszők távolsága is 2 cm-re van kötve. A halakat az oldalán veszik ki egy arra végre csinált kis ajtócskán. Ezen nagyobb versát a mélyebb vízbe helyezik bé vervén egy karót a víz fenekére, amelyhez megköti a versa szádát. Ha a vízzel szembe kell üljön (ősszel) és ha tavasszal halász, akkor megköti a karóhoz a versa fenekét, hogy a versa szádával a víz mente után nezzen, és hogy a víz ne mozgassa, bé szoktak tenni egy sulyos követ a versába. Nem gátolja el a vizet, mert a nagy víz szélébe teszi bé. Amikor a víz tiszta, nem sűrű, akkor szoktak tenni ennivalót is bé a versába, puliszkát, vagy inkább hernyókat, amelyeket rea kötözik egy cérnára és át kötik a versába belől a bé járatától egy arasznyira bennebb, úgy hogy a halak lássák és sietnek bé menni. És amikor bé mentek a vesszők közt (a szádába), akkor kifelé nem mernek jönni, mert a hegyes vesszőszálak szembe állnak. Ugy forognak jobbra, balra, míg a halász kinyitja a kis ajtócskát és kiszedi őket, és még teszen hernyókat is, ha megették a halak. Ezen szerszámval, a nagy versával nagyobb halakat is lehet fogni a többi szerszámoknál említett fajtákból.

A *kotyac* [cotet (rom.) = vejsze]

Burdunak [dudaszerű halászó szerszám] is hívják az öreg emberek. Ezen szerszámot is az itt lakó halászok készítik nádból vagy vesszőszálakból, amelyekből vág darabokat a víznek mélysége után ahol halászni akar. Például ha a víz 1 m mély, akkor a nádat vágja 1,30 m-esre és ezekből a vessző vagy nád darabokból csinál egy kötetet elrendezvén és kötözvén háponyval (uszó nád) vagy drótval egyenlő távolságra egymástól 1 cm-re vagy 2 cm-re, és csinál egy kellő hosszúságu szövetet (kertet) [kerítést], amelyből csinálja a kotyacot, eképpen: Kezdi kertelni a vizet a szélétől kezdve bé a közepiig mind a kétfelől, szóval elköti az egész vízágazatot, (mert csak kisebb vízágazatokban, vagy inkább tókban szoktak halászni ezen szerszámval) közepén helyet hagyván a két kotyacnak. Aztán kezdi bérendezni a szövetet, karókat vervén a tó fenekére, melyekhez odaköti a szövetet és csinálja a kotyacokat, amint az ábrán mutatom, fölünnet nézve.

Így mesterségesen elkötik a tavat, úgy hogy akármely felölnét jönnek a halak, oda kell kerüljenek a kotyac bójáraihoz, ahol könnyen elvétik az utat és bé találhatnak menni a kotyacba. A halászó, időnként megpróbálja egy villára helyezett szövettel, [amit] meritőnek és kis csorpáknak hívják, amelyekkel kihalásztatja könnyen a kotyacból a halakat. Ha a víz nagyobb és nagyobb halakat vesz észre a halászó, akkor a kotyacok bójárait nagyobbra hagyja, hogy a nagyobb halak is bé férhessenek a kotyacba. Ugy a kertelések, mint a kotyacok szövétének is ki kell legyenek haladva a vízből legalább 20 cm-t, hogy lehessen látni, hol vagy, de inkább azért, mert a serény halak, ugymint a csuka, krápp, szórjana, és *lósztica* [lostriță (rom.) = lazacpisztráng] átugrik a kertelésen, ha látja, hogy meg van fogódva.

A lészá

A lészát is a halászó emberek készítik. Malázséből (csigolyából) fonnak egy 2 méteres hosszú és 1 m széles kertet; amelynek a szélei fennébb állanak vagy a szélén külön kertelés vagyon és pedig a vége öszve van gyűjtve csukla módra, vagy éppen úgy néz ki, mint egy nagy bocskor. A rea szerelése a halászásra úgy történik, hogy a folyó ágazataiba, amelyek nem erőst nagyok (mélyek), elkerteli (gátolja) az egész folyót amennyire lehet a vizet, de inkább a halakat szorítja a középbe a lészához kertet; amely karókból és közibe fűzve áll.

Még huznak a kapával is a kert mellé kavicsot, fővenyt, vagy földet ami van, hogy amiből lehet a vizet is a középbe sietessék. A kertelés (gátolás) a két szélről kezdve a közepe felé mind csaponyossan [?] mégyen a víz mente után, hogy a vizet jobban öszve gyűjthesse a középbe, hová reá akarja helyezni a lészát, nyilást hagy és csak dombot huz, kavics, vagy föld ami vagy, és a tetején át teszen egy darab fát, amelyet jól leköt a két szélső karókhöz a kert végeiből úgy, hogy amikor rea teszi a lészát a víz vékonyan (5 cm mélység), de gyorsan folyhasson át. A lészát át teszi a fán a víz mente után a hegyes felével (a csuklás) végével és jól le szegezi cövekekkel a víz fenekére mind a két végét, arra figyelvén, hogy a hegyes fele a kerten alól, ahol meg kell fogódjanak a halak, annak szélei kimaradjanak a vízből, hogy a nagyobb halak ne birjanak kiszökni, és a közepe dombos legyen, hogy a víz gyorsan menjen át. Így reá helyeztetve, a víz öszve szorítva lévén és véle a halak is, amikor keresnék, hogy mehessenek lefelé a víz mentén, rea akadnak a kerten, és keresgetik, hogy hol a kerten valami vége, hogy folytathatják útjukat, rea találhatnak azon nyilásra, ahol a víz olyan gyorsan esik át a lészá közepén, amint csak lehet, és a hálnak nincs annyira ideje és ereje, hogy amikor a víz sebességébe bójutott, még visszatérjen és így átfut a lészá közepén és bé a lészá orrába, ahol forog jobbra, balra a rea eső serény vizen addig, amíg a halászó jön a tarisnyával és kiszedi a halakat. Mindenféle fajtából lehet fogni ezen szerszámmal de inkább apróbb halakat. Nagy halakat gyérebbe lehet fogni.

A gomolya

A gomolya nevű szerszám[ot] is az itt való lakosok csinálják. Nagyon hasonlít a versával, csak hogy az a különbsége, kereken van fonva keret nélkül és a száda is éppen egy kalamáris módjára. A kertelése apróbb vesszőből (csigolyából) mint egy békertelt nagyüveg, úgy néz ki, azért az apró halat is meg lehet fogni véle. A békelyezése a halászára éppen úgy van, mint a versánál. Karókhöz megkötik és tesznek belé ennivalót a halaknak, hernyót vagy puliszkát és megkenik a szádát is jó ragadós puliszkával, hogy a halak csalódjanak a száda felé. A halak mindig-mindig azt nézik, hogy hol sötétebb a hely, oda bujjanak pihenni és ha még ennivalót is kapnak, akkor még inkább sietnek és nem irtóznak az ily vesszőből font szerszámba bé szuróskodni, melynek a száda úgy van megcsinálva mint a versának is, hogy a vesszőszálak

hegyei hosszabbak és öszve állnak, és amikor bément a hal, akkor ha megakarna térni, nem bír, mert szurják a vesszők. A halakat a fenekén szedik ki, mint a kis versánál.

A fark háló, csorpáknak [ciorpac (rom.) = szák, merítőháló] is mondják. Ezen szerszámot az itt való asszonyok szövik éppen mint a szőtt hálót. E szövetből öszve varrnak egy jó nagy zsák módjára, fenekét pedig hosszabb[ra] és kihegyesedve. A száda vastag cérnára van gyűjtve és rea van varrva egy fél karikára hajtott vesszőre, amely kifeszülve tartja mindég a szádát. A szádához rea van varrva egy kétágu fára mint egy villa, melynek segítségével a halászó jól bé bírja helyezni a víz szélén való csutkok, vagy bokrok mellé. Egy rúdha (póznába) bé van furva egy gömbölyü fa darab, melyet *csulbuk*nak hívnak, amelyvel amikor bé rendezte a bokrok mellé a farkhálót, akkor a csulbukval kezdi zavarni ki a bokrokban nyugvó halakat, amelyek menekülni akarván a zajtól, bétalálnak a farkhálóba. Amikor ketten vannak a halászók, akkor gyorsabban megy a halászás, mert az egyik helyheti bé: és a másik kezdi jeszteni [ijeszteni] ki a halakat a bokrok vagy csutkóktól a *csulbuk*val.

Ezen szerszámmal inkább az apróbb halakat lehet fogni.

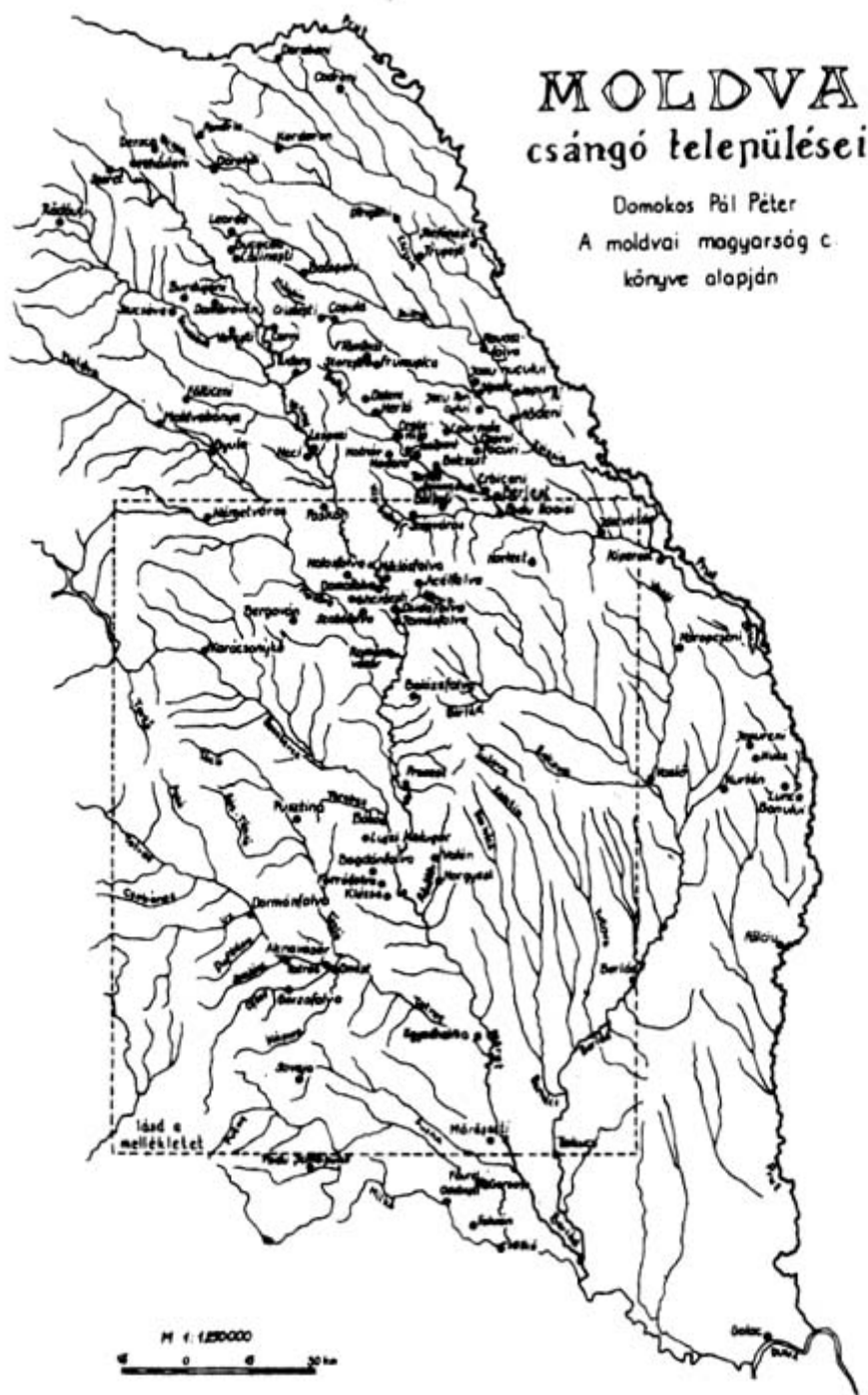
Ezek az itt megismert szerszámok amelyekkel szoktak halászni az itt lakó emberek. Majd minden embernél itt Trunkban van egy, kettő, vagy még háromféle szerszám is a háznál: krasnyik, priponok, undica, szőtt háló, porondi háló és farkháló is. A plásza és a nagyháló gyírebben van, mert nagyobbak és több a köttés [költség] vélők. Csakugy a rárós háló, a mrézsa sincsen az itt való embereknél, mert annak több költésben áll a felszerelése, csobákok kellnek hozzá és szóval az ember, a halászás mesterségéhez tartozék és jól tudja, hogy ne legyen hiába a kötése a szerszámokkal. Ily halászó mesterek inkább Izvórákban, Bákó mellett vannak többen, amelyek csak avval foglalkoznak.

A versákkal gyírebben szoktak halászni, csak amikor alkalmas az idő, azaz nincs oly szorgos dolog a mezőn. Ugy a más szerszámokkal is csak dolog közben, amikor ideje esik az embernek, elmégy halászni, egy ebéd halat fogjon.

A lészát pedig akkor használják inkább, amikor alkalom esik, azaz egy víz ágazatot el birnak gátolni. Akkor sikerrel halásznak és majd az egész falun halat ebédelnek.

Szabó Ferenc

20 Jan. 1933 Trunkban

Moldva térképe (készítette Szalay Olga)

AZ 1930. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ADATAI*

A moldvai magyarság számadatainak áttekintéséhez újabb lehetőséget nyit az 1929. december hó végén végrehajtott román népszámlálás eredményeit feldolgozó hivatalos kiadvány. Ennek értelmében Moldova 2433596 lakosából 109953 római katolikus (vagyis 4,5%), 23894 magyar anyanyelvű (vagyis 1,0%) és 20964 magyar származású (vagyis 0,9%). Feltűnő a minket érdeklő e három adat közti nagy eltérés, hiszen jól tudjuk, hogy a moldvai római katolikusok nagy többsége ma is magyarul beszél, s kis hányadtól eltekintve mind magyar származású. Csodálkozásunk növekszik, ha községenként illetve falvanként figyeljük a számok beszédét: íme, a színmagyar Pusztinában a népszámlálás 1177 lelket vesz számba, akik közül 171 román származású, - magyar származású, 6 zsidó származású; 25 román anyanyelvű, 1146 magyar anyanyelvű, 6 jiddis anyanyelvű; vallás szerint pedig 18 görögkeleti, 1153 római katolikus és 6 izraelita; tehát a népszámlálás pl. itt egyszerűen nem ad számot 1000 lélek származásáról, bár ezek - mint közli is - magyar anyanyelvűek és római katolikusok.

A megyei részletező adatokat táblázatunk mutatja.

Megye	Összes lakosság	Magyar				Római katolikus	
		származású		anyanyelvű			
		absz. szám	%	absz. szám	%	absz. szám	%
Bacău	261 019	8 497	3,3	13 999	5,4	47 139	18,1
Baia	157 501	229	0,1	134	*	1 497	1,0
Botoșani	218 258	272	0,1	249	0,1	1 460	0,7
Covurlui	210 006	2 238	1,1	2 027	1,0	4 008	1,9
Dorohoi	211 354	71	*	75	*	579	0,3
Fălciu	115 055	352	0,3	28	*	5 655	4,9
Iași	275 796	1 281	0,5	556	0,2	6 335	2,3
Neamți	198 223	2 384	1,2	1 612	0,8	4 528	2,3
Putna	194 105	2 106	1,1	2 149	1,1	3 152	1,6
Roman	151 550	2 050	1,4	462	0,3	32 462	21,4
Tecuci	156 405	1 148	0,7	2 277	1,5	2 493	1,6
Tutova	144 821	239	0,2	229	0,2	373	0,3
Vaslui	139 503	97	*	97	*	272	0,2
Moldva	2 433 596	20 964	0,9	23 894	1,0	109 953	4,5

A népszámlálás eredményeit közlő kiadvány falvanként részletezi az adatokat. Itt azonban azzal a nehézséggel állunk szemben, hogy Romániában egy politikai község több faluból áll. Erről a Monitorul Oficial (a hivatalos román lap) tudósít (1939. évi 89. szám), feltüntetvén a felsorolt politikai községek mellett az összetevő falvakat is. Csak ennek a hivatalos lapnak az útmutatása alapján láthatjuk azokat az összefüggéseket, melyek a népszámlálókát vezették. Nagy magyar községeket, mint Valea-Seaca=Bogdánfalva, Fărăoani=Forrófalva, Cleja=Klészse stb. jelentéktelen apró részekre bontanak (így: Valea-Seaca=Albeni, Buchila, Damoc, Florești, Frășinoia, Largața, Rujinca), vagy pedig önálló, szintiszta magyar községeket nagy lélekszámmal rendelkező román községekbe olvasztanak be (mint pl.: Bacăuba Gherăești, Serbanești és Podul de Fier; vagy Bogdanești-be Bahna=Völcsök, Nicorești=Szítás, Satul

* Az 1941-es, harmadik kiadás változatlan szövege

Nou=Újfalu; vagy Târgul-Trotușba Tuta=Diószeg és Pârgărești=Szőllőhegy nevű falvakat.) Alább Bákó és Román megye községeit közöljük, a községeket összetevő falvak külön megjelölésével. A népszámlálás eredményeit közlő kiadvány (Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930, Vol. II.: neam, limbă maternă, religie. București, 1938) és a Monitorul Oficial alapján a többi moldvai megye hasonló kimutatása is elkészíthető. Minket azonban elsősorban Bákó és Román megye érdekelt.

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
BÁKÓ MEGYE				
1. Mănăstirea-Cășin	1. Desrobiți M-rea Cășin	6	5	9
	2. Fereastrău	175	169	237
	3. Pârvulești	—	—	2
	4. Suseni	9	9	4
2. Cășin	5. Cășin	1	1	—
	6. Vlașca	2	2	2
3. Hârșă	7. Hârșă	1	10	67
	8. Punctul Oituz	—	—	—
4. Oituz	9. Călcaiu	—	—	160
	10. Ferăstrău	—	93	259
	11. Grozești	375	676	1713
5. Bogdănești	12. Bogdănești	5	8	1133
	13. Bahna			
	14. Filipești			
	15. Nicorești			
	16. Satu-Nou			
6. Onești	17. Crucea de Piatră			
	18. Crișon			
	19. Onești	57	672	1236
	20. Răcăuți	2	2	2
7. Borzești	21. Borzești	65	—	73
	22. Corbu	—	—	1
	23. Cârbovana	14	14	20
	24. Gutinaș	72	—	148
	25. Rădeana	3	3	4
	26. Valea-seaca	71	201	231
8. Căiuți	27. Blidari	1	1	3
	28. Căiuți sat	1	9	6
	29. Căiuți târg	17	16	25
	30. Flocești	1	—	2
	31. Popeni	4	4	4
	32. Pralea	8	25	248
9. Răpile	33. Capătă	128	123	129
	34. Gropile	—	—	2
	35. Slobozia mielului	48	34	32

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
10. Dofteana	36. Bogata 37. Cucueți 38. Dofteana 39. Haghiac 40. Larga 41. Seaca 42. Valea Câmpului 43. Valea Codrului	197	94	463
11. Băile Slănic város	44. Slănic 45. Satul-Nou	14 ?	25 ?	998 ?
	AZ OJTÓZI JÁRÁSHAN %			7213 18,4
12. Palanca	46. Ciugheș 47. Palanca 48. Popoiu	8 24 –	83 13 –	771 69 1
13. Brusturoasa	49. Brusturoasa 50. Burueniș 51. Camâncă 52. Cuchinișu 53. Surdu	12 – – – –	12 – – – –	234 52 31 93 16
14. Agăș	54. Agăș 55. Sâmbrea 56. Sulța	107 6 –	118 11 –	136 27 1
15. Goioasa	57. Ciobănuș 58. Goioasa 59. Leorzeni 60. Preluci	4 1 3 3	4 – 3 3	18 1 2 3
16. Așău	61. Asău 62. Apa-Asău 63. Lunca-Asău 64. Paltiniș 65. Straja	49	47	78
17. Lăloaia	66. Lăloaia 67. Șupanu	60 57	57 44	61 86
18. Comanești	68. Comanești 69. Gloduri 70. Leorda	80 72 1	72 – 1	178 98 1

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
19. Dărmănești	71. Lunca de Jos	34	31	49
	72. Podeni	96	–	107
	73. Podenia	5	1	5
	74. Șipoteni	–	–	26
	75. Vermești	70	23	85
20. Lucăcești	76. Dărmănești	687	665	745
	77. Dărmăneasca			
	78. Lapoș			
	79. Păgubeni			
	80. Plopu			
	81. Pivniceri			
	82. Poiana-Uzului			
	83. Lucăcești	132	54	167
21. Măgurești	84. Bălătau			
	85. Chiliile de Jos			
	86. Chiliile de Sus			
	87. Gârlele Găzârei			
	88. Tazlăul de Jos			
22. Ardeoani	89. Tazlăul de Sus			
	90. Valea-Arinilor			
	91. Măgurești	2	1	2
23. Solonț	92. Stănești	1	–	6
	93. Șesuri	9	9	9
	94. Ardeoani	43	–	44
24. Bărsănești	95. Iliești	2	–	2
	96. Leontenești	2	–	2
	97. Poarta	2	–	2
	98. Cucuții*	3	92	109
	99. Solonț	–	–	14
A HEGYVIDÉKI JÁRÁSBAN:				3222
%				7,6
25. Băhnești	100. Albele	–	–	1
	101. Brătești	–	–	4
	102. Caraculău	7	–	39
	103. Glodosu	–	–	48
26. Tărbănta	104. Pârjol	–	–	20
	105. Tărbănta	–	–	278

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
26. Băsăști	106. Băsăști	–	–	1
	107. Câmpeni	–	–	3
27. Berești-Tazlău	108. Ludaș	–	–	3
	109. Berești-Tazlău	–	–	1
	110. Enăchești	32	82	79
	111. Prisaca	–	–	4
	112. Turluianu	60	10	61
28. Berzunți	113. Butucari	123	123	271
	114. Dragomir	23	16	37
	115. Martin-Berzunț	38	36	38
	116. Moreni	–	–	25
29. Brătîla	117. Brătîla de Jos	3	–	3
	118. Ciortea	2	2	2
30. Grigoreni	119. Pustiana	–	1146	1153
	120. Poiana-boului			
31. Helegiu	121. Helegiu	–	–	1
32. Luncani	122. Chetrosu*	6	–	6
	123. Podișu*	–	–	1
	124. Râpa-Epei	–	–	56
33. Nădișa	125. Cetățuia	58	46	38
	126. Nădișa	–	–	3
	127. Năsoești	168	168	163
	128. Răchitișu*	–	–	95
34. Sânduleni	129. Bărzulești	–	–	36
	130. Costineni	3	3	3
	131. Coman	–	–	42
	132. Găidar	368	367	369
	133. Sânduleni	6	6	6
	134. Stufu	283	283	289
	135. Verșești de Jos	103	1	115
	136. Verșești de Sus	28	28	28
35. Schitu-Frumos	137. Rețeni	4	4	4
36. Scorțeni	138. Scorțeni	5	–	7
37. Tescani	139. Sârbi	369	366	370
	140. Tescani	14	11	15

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
38. Valea-Rea	141. Bălăneasa	167	167	171
	142. Oraşa	4	4	4
	143. Prăjoaia	5	4	7
	144. Scăriga	23	–	23
	145. Valea Rea-Sat	114	119	130
	146. Valea Rea-Târg	6	6	8
	A TÁZSLÓI JÁRÁSHAN %			4068 11,3
39. Bereşti-Bistriţa	147. Bereşti-Bistriţa	–	–	2
	148. Bradu	–	1	1
	149. Pădureni	–	–	–
40. Blăgeşti	150. Blăgeşti	1	1	6
	151. Buda	6	6	6
41. Călugăra	152. Călugăra-Mare	–	–	5
	153. Osebiţii-Mărgineni	7	7	66
	154. Petricica	–	–	235
	155. Țigănimea	–	5	5
42. Ciumaşi	156. Iteşti	19	11	11
43. Cleja	157. Alexandrina	–	–	492
	158. Cleja	1	1	1698
	159. Somuşca	–	–	898
44. Domniţa Maria	160. Cremenea			
	161. Domniţa Maria	64	71	221
	162. Izvoarele de s. şi j.	–	–	183
45. Fărăoani	163. Costiţa	63	63	277
	164. Fărăoani	1	1	1757
	165. Valea-Drăgă	–	–	646
	166. Valea de Jos (Mare)	–	–	387
	167. Valea de Sus	–	–	463
46. Fântânele	168. Andrieseşti	3	3	6
	169. Fântânele	–	–	11
	170. Hemeiuş	19	21	23
	171. Lilieci	86	86	91
47. Ferdinand	172. Ferdinand	4	12	961
	173. Galbeni	–	–	565

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
48. Gârleni	174. Gârleni	77	77	82
	175. Leșpezi	1058	1053	1058
	176. Pălădești	4	4	4
	177. Racila	235	235	235
49. Gh. Buzdugan	178. Gh. Buzdugan	9	6	261
	179. Ciocani	–	145	179
	180. Fundu-Răcăciun	–	833	842
	181. Valea-Rea	–	–	283
50. Luizi-Călugăra	182. Corhana	12	401	406
	183. Luizi-Călugăra	9	1800	1853
	184. Osebiții Luizi Căl.	–	402	589
51. Mărgineni	185. Barați	2	–	445
	186. Mărgineni Munteni	3	3	432
	187. Mărgineni Răzeși	–	–	737
	188. Secătura	–	–	244
	189. Trebișu	1	1	330
	190. Valea Budului	–	–	23
52. Prăjești	191. Bogdanești*	–	–	264
	192. Prăjești	–	–	1646
53. Racova	193. Gura Văi	68	28	68
	194. Racova	3	3	8
54. Răcăciuni	195. Berindești	–	114	114
	196. Gâsteni	–	–	28
	197. Răcăciuni	24	8	244
	198. Răstoaca	–	–	17
55. Sărata	199. Dealul nou	–	3	24
	200. Sărata	–	–	84
	201. Talpa	–	1	414
56. Serbești	202. Cățălești	1	–	6
	203. Peleteciu de Sus	–	–	42
	204. Peleteciu de Jos	–	–	75
	205. Șerbești	1	1	7
	206. Schineni	1	3	297
57. Valea lui John	207. Valea lui John	–	10	–
58. Valea Seacă	208. Albeni	–	–	171
	209. Buchila	1	1	362

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
59. Săucești	210. Dămocu	–	–	43
	211. Florești	–	–	360
	212. Frâșinoaia	–	–	107
	213. Lărguța	–	–	144
	214. Rujinca	–	–	81
	215. Valea Seacă	–	–	670
	216. Bogdan Vodă	–	–	56
	217. Costeiu	–	–	25
	218. Săucești	–	–	11
	A BESZTERCEI JÁRÁSBAN %	–	–	22 225 38,6
60. Buhociu	219. Buhociu	–	–	287
61. Geoseni	220. Bejghir (Satul nou)	–	–	874
	221. Chetriș	–	–	341
	222. Fântânceanu	–	–	12
	223. Geoseni	–	135	833
62. Horgești	224. Horgești	207	–	814
63. Lecca	225. Mărașcu	17	–	17
	226. Lecca-Ungureni	–	–	1
	227. Slobozia-Parincea	–	–	–
	228. Tociloasa	–	–	6
64. Pâncești	229. Varnița	–	–	23
	230. Zlătari	–	–	4
	231. Dîneț	6	1	6
	232. Chilia-Benei	1	–	1
65. Parincea	233. Fulgeriș	1	–	11
	234. Pâncești	15	–	28
	235. Fundul Văii	–	–	1
	236. Nănești	4	1	4
66. Răcătău	237. Parincea	14	608	28
	238. Vladnic	280	–	615
	239. Văleni	–	–	470
	240. Băzga de s. și j.	13	5	13
	241. Galeri	42	1	72
	242. Răcătău răzeși	3	13	2
	243. Slobozia Răcătău	21	–	21

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
67. Tamași	244. Furnicari	–	–	69
	245. Racova	–	–	71
	246. Tamași	28	–	80
	247. Valea lui Drob	–	–	4
68. Traian			2	
	248. Traian	–	–	680
69. Viforeni			1	
	249. Viforeni	29	–	33
70. Secueni			–	
	250. Berbinceni	–	–	2
71. Letea Veche			–	
	251. Radomirești	–	–	4
72. Gloduri			–	
	252. Târgu Glodurile	72	–	1
73. Filipei			–	
	253. Valea Măraști	–	–	2
A SZERETI JÁRÁSBAN *				5721
%				16,0
Az ojtózi járásban:				7213
A hegyvidéki járásban:				3222
A tázlói járásban:				4068
A besztercei járásban:				22225
A szereti járásban:				5721
Bákó város:				1893
Mojnest város				246
Akna város				2539
ÖSSZESEN BÁKÓ MEGYÉBEN:				47127
Falvakon %				20,2
Városokban %				9,3
Együtt %				18,1
ROMÁN MEGYE				
1. Adjudeni			–	
	1. Adjudeni	–	–	1562
	2. Răchiteni	–	–	955
	3. Sturza	–	–	579
	4. Tămășeni	–	–	1628
2. Averești			–	
	5. Averești de Jos	–	–	1

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
3a. Bălușești	6. Bălușești	21	–	567
3b. Băcești	7. Băcești-Sat	–	–	1
	8. Băcești-Târg	–	–	3
4. Boghicea	9. Boghicea	219	–	234
	10. Ghidion	–	–	3
	11. Slobozia	111	–	430
5. Bozieni	12. Grăești	–	7	5
	13. Cuci	7	–	5
6. Bozieni-Balș	14. Bozieni-Balș	–	–	4
7. Botești	15. Barticești	–	–	1031
	16. Botești	–	–	3
	17. Nisporești-Zapodia	–	–	794
8. Brateanu	18. Brateanu	5	–	5
	19. Recea	49	–	53
9. Budești-Ghica	20a Budești-Ghica	2	2	4
	20b Tatomirești	2	–	1
10. Butnărești	21. Giulești din Vale	1	1	1
	22. Uncești	1	–	1
11. Cuza-Voda	23. Cuza-Voda	–	–	36
	24. Fărcășeni	–	–	774
	25. Scheia	1	–	504
12. Dagâța	26. Dagâța	1	–	2
	27. Vovriești	7	–	7
13. Dămieniști	28. Călugăreni	–	127	409
	29. Dămieniști	–	2	12
	30. Pădureni	–	–	3
14. Doljești	31. Buhoanca	–	–	273
	32. Burueniști	–	1	1436
	33. Rotunda	1	–	747
	34. Doljești	–	–	8
15. Dulcești	35. Cârligul	–	–	1
	36. Corhana	–	–	348
	37. Dulcești	–	–	3

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
16. Gădinți	38. Roșiori	–	–	9
	39. Gădinți	3	–	15
17. Gherăești	40. Gherăești	4	4	1804
	41. Principele Ferdinand	–	–	190
18. Giurgeni	42. Valea Ursului	–	–	1
19. Hălăucești	43. Luncași	–	–	572
	44. Hălăucești	–	–	2153
20. Heleșteni	45. Oboriceni	–	–	180
21. I. G. Duca	46. Călugărița-Negrești	–	–	1
	47. I. G. Duca (Băra)	28	–	45
	48. Principele Carol	222	–	251
22. Miclăușeni	49. Butea	–	–	1802
	50. Miclăușeni	–	–	20
23. Mircești	51. Jugani	–	–	701
	52. Mircești	–	–	372
	53. Tețcani	–	–	436
24. Mogoșești	54. Mogoșești	–	–	308
	55. Principesa Maria	–	–	93
25. Muncelul de Sus	56. Muncelul de Sus	12	–	55
26. Negri	57. Căuțișeni-Burchi	2	–	12
	58. Măglă	–	–	55
	59. Negri	8	–	37
	60. Poiana Jurașcu	212	–	671
	61. Sasa	–	–	8
	62. Oniceni	–	–	2
28. Onișcani	63. Boanța	–	–	1
	64. Cornești	–	–	1
29. Oțeleni	65. Oțeleni	278	2	1329
30. Pildești	66. Pildești	–	–	1506
31. Poenari	67. Patriceni	–	–	2
	68. Poenari-Păucești	16	–	26

A politikai község neve	Azoknak a falvaknak a neve, amelyekből a politikai község áll	Magyar		Római katolikus
		szárma- zású	anya- nyelvű	
32. Porcești	69. Porcești	–	–	1
33. Roșiori	70. Roșiori	108	–	106
	71. Valea Mare	–	–	32
34. Șagna	72. Șagna	272	6	970
	73. Vulpăcești	–	–	1
35. Săbăoani	74. Săbăoani-Lecușeni	2	2	4374
	75. Traian	–	–	339
36. Secueni	76. Secueni-Cuciulați	–	–	4
37. Simionești	77. Simionești	–	–	3
38. Spiridonești	78. Gorovei-Iuccești	–	–	13
39. Stanița	79. Buzdug	–	–	3
	80. Cichirdicul	2	–	3
	81. Piscu-Rusului	–	–	43
40. Strunga	82. Crivești	–	–	6
	83. Hăbășești	–	2	19
	84. Strunga	2	–	4
41. Trifești	85. Sofracești	5	6	22
42. Tupilați	86. Tupilați	–	–	166
43. Văleni	87. Văleni	69	5	79
	88. David	–	–	91
	Falvakon összesen:			31 379
	Román város:			1 079
	ÖSSZESEN ROMÁN MEGYÉBEN: *			32 548
	Falvakon %			25,6
	Városokban %			3,7
	Együtt %			21,4

Végül közöljük Putna, Tecuci, Neamți és Jasi megyék jelentősebb magyar lakossággal rendelkező helységeinek számadatait:

	Magyar		Római katolikus
	származású	anyanyelvű	
PUTNA MEGYEI HELYSÉGEK:		53	
1. Găroafa	53	579	53
2. Focșani	653	196	932
3. Fântânele	20	103	399
4. Sascut	109	48	115
5. Târgul Sascut	39	36	113
6. Pâncești	47	266	52
7. Podul Țiopului	257	54	185
8. Soveja	58	39	130
9. Tulnici	39		39
TECUCI MEGYEI HELYSÉGEK:		176	
1. Tecuci	196	837	218
2. Unguri	837	15	843
3. Băltărești	13	13	44
4. Bucești	13	1188	13
5. Ploscuțeni	3		1220
NEAMȚI MEGYEI HELYSÉGEK:		176	
1. Piatra Neamți	501	80	218
2. Buhuși	85	19	572
3. Târgul Neamți	17	903	57
4. Frumoasa	897	11	903
5. Straja	11	13	43
6. Tarcău	16	29	27
7. Tazlău	28	–	61
8. Arămoaia	33	–	33
9. Bărgăoani	609	–	984
10. Dochia	67		100
JASI MEGYEI HELYSÉGEK:		496	
1. Jasi	543	–	3178
2. Cotnar	58	–	218
3. Mora Prefectului	17	25	17
4. Podul Iloaia	27	18	66
5. Galata	19	–	46
6. Fântânele	176	2	256
7. Focuri	219	–	222
8. Săveni	186		186

Az első kiadás előszava

Könyvemmel tájékoztatni szeretném az olvasó magyarokat elfelejtett csángómagyar testvéreink szomorú sorsáról. Megpróbálom láttatni az ő jelenükben a székelységnek szánt jövőt. Figyelmeztetek mindenkit, hogy a mi sorsunk is a mindennél rettenetesebb csángómagyar sors lesz, ha sorainkban a szeretetlenség, egymás meg nem értése és a felekezeti ellentétek tovább nőnek.

Könyvem tökéletlensége és hiányos tudásom teljes tudatában vagyok, és mégis nyugodt lélekkel bocsájtom az olvasói elé abban a tudatban, hogy az anyagiak teljes hiánya s a csíksomlyói könyvtár-viszonyok mellett mindent megtettem, amit lehetett.

E helyen mondok köszönetet Dazbek Géza és Pater Petrus Neumann nyug. bogdánfalvi plebános uraknak, kik moldvai tartózkodásomat nagyban megkönnyítették; Bartók Béla, Kodály Zoltán és Szabolcsi Benedek uraknak, kik szívesek voltak zenei gyűjtésemet átnézni, és mindenkinek, aki ebben az ügyben a legcsekélyebben is segítségemre volt.

Ha egyetlen szívet, egyetlen gondolkozó főt csángómagyar testvéreink iránt megindíthattam, ha 100000 ma is élő magyar testvér sorsa legalább egyetlen embert tettekre készítet, úgy teljes célokat elértem.

Csíksomlyó, 1931. június 23.

A Szerző

A második kiadás előszava

Könyvemben - három évvel az első kiadás után - most újra megszólaltatom a „moldvai magyarság” kérdését. Nincs más céloim, mint a csíksomlyói első kiadással. Tájékoztatni szeretném az olvasó magyarokat elfelejtett csángómagyar testvéreink szomorú sorsáról. Megpróbálom láttatni az ő jelenükben a székelységnek szánt jövőt. S figyelmeztetek mindenkit, hogy a mi sorsunk is a mindennél rettenetesebb csángómagyar sors lesz, ha sorainkban a szeretetlenség, egymás meg nem értése és a külön érdekek ellentéte tovább növekszik.

Ez a célja könyvem második kiadásának, és az, hogy így lehetővé tegyem 1931. évi moldvai utam gazdag anyagának és akkori népdal-gyűjtésemnek közelebbi kiadását „A moldvai magyarság” második köteteként.

E helyen ismételtelen köszönetet mondok Dazbek Géza és Pater Petrus Neumann nyug. bogdánfalvi plebános uraknak, kik moldvai tartózkodásomat nagyban megkönnyítették; Bartók Béla, Kodály Zoltán és Szabolcsi Benedek uraknak, kik szívesek voltak gyűjtésemet átnézni, s köszönetet mondok Venczel József barátomnak, aki a második kiadást sajtó alá rendezte.

Végül most sem mondhatok mást, minthogy: ha egyetlen gondolkozó főt csángómagyar testvéreink iránt megindíthattam, ha 100000 ma is élő testvér sorsa legalább egyetlen embert tettekre készítet, úgy teljes célokat elértem.

Csíksomlyó, 1934. Pünkösöd szombatján

A Szerző

A harmadik kiadás bevezetése

Könyvem első kiadása óta éppen tíz esztendő telt el, s ezalatt a tudomány szorgos munkával gyarapította a moldvai magyarságról szóló történeti és népismereti anyagot. Mindjárt az első esztendőkből, 1931 és 1932-ben Costăchescu Mihály Jászvásárhelyt megjelenteti kétkötetes adattárát „Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare” címmel s ugyanekkor, 1931 őszén a buzgó miklósfalvi pap, dr. Ferentz János kötetben adja ki a kun püspökségről értekező tanulmányait (Cumanii și episcopia lor), a fiatal magyar folklorista, Veress Sándor pedig az Ethnographia-Népéletben értekezik „Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között” címmel. A későbbi évekből főleg két könyv jelentős: a dr. Lükő Gáboré, mely A moldvai csángók I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal címmel a Néprajzi Füzetek 3. számaként jelent meg, s Wichmann György finn tudósé (Yrjö Wichmanns Wörterbuch des Ungarischen Moldauer Nordcsángó- und Hétfaluer Csángódialektes nebst Grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt. Herausgegeben von Bálint Csúry und Artturi Kannisto. Helsinki, 1936. Lexica Societatis Fenno-Ugricae, IV), de figyelemreméltó dr. Veress Endre tanulmánya is (A moldvai csángók származása és neve. Erdélyi Tudományos Füzetek, 1934. 67. sz.), valamint a Makkai László értekezése (A milkói (kún) püspökség és népei. Bp., 1936). A múlt év tavaszán magam is két könyvecskével gyarapítottam a moldvai magyarság irodalmát. „Mert akkor az idő napkeletre fordul” címmel közreadtam újabb ötven csángó-magyar népdalt s „Adalékok Moldva történetéhez” címmel magyar nyelven megjelentettem a Codex Bandinus-t s forráskiadványként a bécsi Hadi Levéltárban található Topographische general Beschreibung térképét és községi adatait.

Könyvem e harmadik kiadása abban különbözik a csíkszeredai első és a kolozsvári második kiadástól, hogy ebbe - a szükséghez mérten - beillesztettem az újabb tudományos eredményeket s fenti két kiadványom anyagát, valamint az 1932. évi újabb moldvai utam feljegyzéseit. Egyébként ma sincs más célom, mint a csíksomlyói első kiadással: tájékoztatni szeretném az olvasó magyarokat a Kárpátok túlsó lábainál s az innen továbbszaladó patakok s folyók völgyeiben élő csángómagyar testvéreink szomorú sorsáról.

Kolozsvár, 1941. év Pünkösdjén.

A Szerző

Az ötödik kiadás előszava

Visszagondolva könyvem első, fél évszázad előtti megjelenésére, elmondhatom, hogy ez a könyv sem kivétel a könyvek sajátságos sorsára vonatkozó mondás érvényessége alól.

Hazatérve első, 1929-es moldvai utamról, annak könyvvé rendezett anyagával hiába próbálkoztam a különböző, kiadóval is rendelkező felekezetek, politikai pártok illetékeseinél, a moldvai kérdés senkit sem érdekelt! Még a tudományos fórumokat sem. Elkeseredésemet látva Péter Ferenc, a csíkszeredai nyomdász azonban azt mondta: „Egyet se búsuljon, tanár úr! Kiadom én azt a könyvet!” Így jelent meg a könyv első kiadása ötszáz példányban, saját költségemen, 1931-ben Csíkszeredában. Könyvárusi forgalomba nem került, magam postáztam és terjesztettem.

Könyvemnek váratlanul élénk visszhangja támadt, először Budapesten s aztán Erdélyben is. A több mint ötven méltató újságcikk közül a legnagyobb hatású Herczeg Ferenc hathasábos vezércikke volt a Pesti Hírlapban. A Magyar Tudományos Akadémia jelentősebb pénzösszeggel honorálta munkámat, s ez lehetővé tette második moldvai gyűjtőutamat.

A csaknem változatlan második kiadást (Kolozsvár, 1934) Venczel József gondozta; ezer példányban nyomattam ki, szintén saját költségemen. A bővített harmadik és negyedik kiadás (Kolozsvár, 1941) már három-háromezer példányban jelent meg.

A mostani, az ötödik kiadás több és kevesebb a korábbiaknál. Kevesebb, mert kimaradt belőle a „Csángómagyar népdalok” című fejezet. E jelentős rész kimaradásának indoka, hogy anyagát a több kiadást megért „Rezeda” (96 csángómagyar népdal) című munkám, valamint a Rajeczky Benjaminnal közösen kiadott „Csángó népzene” kötetei tartalmazzák.

Jelentősen kibővült azonban a függelék okmánytára (Adalékok a moldvai magyarság történetéhez és néprajzához), s ezzel kapcsolatosan a történeti bevezetés. Ugyanis a helyszíni gyűjtések adataival csaknem azonos értékűek és fontosságúak azok az írásos történeti dokumentumok, melyek Rómában, és csakis ott találhatók, minthogy a moldvai katolikusok, vagyis a moldvai magyarok vallási irányítása nem Magyarországról és nem Erdélyből, hanem a kezdet kezdetétől Rómából történt. Az időrendnek megfelelően a dokumentumok első csoportja a Vatikán Titkos Levéltárában, második csoportja a dominikánusok és ferencesek, de főként a jezsuiták Központi Levéltárában, harmadik csoportja pedig a „de Propaganda Fide” levéltárában található. Megismerésükre csak a közelmúltban nyílt lehetőségem - három alkalommal kutattam magánemberként ezekben a könyv- és levéltárakban.

A moldvai magyarság iránti érdeklődés az elmúlt években megnövekedett. Számos kiadvány látott napvilágot, elsősorban az erdélyi magyar kutatók jóvoltából.

Az utóbbi időkben egyre több lelkes, felelősséget érző fiatal ember indul útnak, hogy közvetlenül is kapcsolatba kerüljön a moldvai csángókkal; vállalkozásuk egyre nagyobb nehézségekbe ütközik.

Könyvem jelenlegi kiadásával is ugyanazt szeretném elérni, mint az 1931-es első kiadással: „Ha egyetlen szívet, egyetlen gondolkozó főt csángómagyar testvéreink iránt megindíthattam, ha 100000 ma is élő magyar testvér sorsa legalább egyetlen embert tettekre készítet, úgy teljes célomat elértem.”

Budapest, 1984. november 12-én

A Szerző

Bibliográfia

- ALESANDRESCU, Urechie: Almanacul Cultelor. București, 1868. *Almanachul Catolic pe anul 1925*. A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I-II. Az atlasz szerkesztői: Gálffy Mózes, Márton Gyula, Szabó T. Attila. A jelen kiadás előkészítői: Murádin László és Péntek János. Budapest, 1991.
- ANDREIU, Ioan: Incercările romanocatholicilor de a atrage pe Românii la biserica papistă. București, 1893.
- ANONYMUS: Reise nach der Moldau. Lásd: Zöld Péter
- AUNER, Carol: Episcopia Milcoviei. *Revista Catolică* 1912.
- AUNER, Carol: Episcopia de Baia. *Revista Catolică* 1915.
- AUNER Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár, 1908.
- BAÁR Tibor: A csángók irodalma. *Pesti Hírlap* 1913. november 6.
- BAKER, Robin: On the Origin of the Moldavian Csángós. *The Slavonic and East European Review* 1997/4 (75) 658-680.
- BAKER, Robin: Magyars, Mongols, Romanians and Saxons: population mix and density in Moldavia, from 1230 to 1365. *Balkan Studies* 1996 (37/1) 63-76.
- BALLA Péter: Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban. *Ethnographia-Népélet* 1935 (XLVI) 126-141.
- BALLAGI Aladár: A magyarság Moldvában. *Földrajzi Közlemények* 1888 (XVI) 1-27.
- BARNA Endre (=Barabás Endre): Románia nemzetiségi politikája és az oláh ajkú magyar polgárok. Budapest, 1908.
- BARTALOS József: Jegyzések T. Tábla Bíró Tubolyszegi Tuboly László Úrnak némely állításaira ezen kérdésre való feleletében: mikor 's mitsoda környülállások között maradtak meg 's a' t. Jekaterinoszlawban a' Magyarok? 1822. *Tudományos Gyűjtemény* 1823. VIII. 91-100.
- BATTHYANY, Ignatius: Leges ecclesiasticae regni Hungariae... III. Claudiopoli, 1827.
- BAY Mihály és PÁPAY Gáspár naplója tatárországi követségükről. (Közli Thaly Kálmán.) *Századok* 1873 (VII) 538-552., 603-618.
- BENDA Kálmán: Die Moldau Ungarn (csángó) im 16.-17. Jahrhundert. *Südostforschungen* 1988 (XLVII) 37-86.
- BENKŐ József: Milcovia. I-II. Viennae, 1781.
- BENKŐ Károly: Marosszék ismertetése. Kolozsvár, 1868-69.
- BÉKÉSI Emil: Adalékok a legrégebb magyar Szentírás korának meghatározásához. *Új Magyar Sion* 1880 (XI) 3-14., 200-209.
- BITAY Árpád: Viola József, a moldvai fejedelem udvari orvosa, mint a moldvai magyar népköltés gyűjtője. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924 (I) 59-61.
- BITAY Árpád: Moldvai csángók legrégebb írott nyelvemléke. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924 (I) 254.

BITAY Árpád: Zöld Péter a csöbörösöki magyaroknál. 1767. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924 (I) 264-266.

BITAY Árpád: Adalékok a moldvai és havasalföldi katholicizmusnak az erdélyivel való érintkezéséhez. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924 (I) 436.

BITAY Árpád: A katholicizmus Moldvában a XVI. század végén. *Vasárnap* (Arad) 1924 (VIII) 373.

BITAY Árpád. A moldvai magyarság. Történeti áttekintés. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 4. sz. 1926. Cluj-Kolozsvár.

BITAY Árpád: Zöld Péter egyénisége. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1927 (IV) 165-172.

BITAY Árpád: A csángó név első értelmezője. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1928 (V) 118.

BITAY Árpád: Moldvai magyar kat. egyházfőgondnokság létesítési terve 1700 tájt. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1928 (V) 117-118.

BOGDAN, Ioan: Documentele lui Ștefan cel Mare. I-II. București, 1913.

BOROS Fortunát: Egy fejezet a „keleti karcolatok”-ból. Egy vasárnap délután a csángók között. *A Hírnök* (Kolozsvár) 1924 (XXI) 580-582.

BOROS Fortunát: Berkus János moldovai följegyzései a XVII. Század végén. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1927 (IV) 62-69.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 1928 (XXI) 166.

BUNEA, Augustin: Incercare de istoria Românilor până la 1382. București, 1912, 181-182.

BZOVIVUS, A.: Propago D. Hyacinthi. Velence, 1606.

CALENDARIUM Romano-Julianum in usum P. P. Minor. S. Fr. Conventualium in Moldavia Deo famulantium, 1868.

CALENDARUL Almanach. Iași, Presa Bună, 1930.

CALENDARUL Catolic. Iași, 1916.

CÂNDEA, Romul: Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea. Sibiu, 1917.

CÂNDEA, Romulus: Der Katholizismus in den Donaufürstentümern, Leipzig, 1917.

CĂLINESCU, Gh.: Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII. In: *Diplomatarium Italicum* I. Roma-București, 1925. 1-223.

Centenarul al VII-lea dela moartea Sf. Francisc de Assisi. Editura seminarului franciscan din Hălăucești, 1926.

CIOCAN, I. N.: Monografia creștinilor catolici din jud. Roman. Román, 1924.

Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierei lui Bandinus dela 1646. Urmatu de textu, însoțitu de acte și documente de V. A. Urechîă. Bucuresci, 1895.

COLESCU: Recensământul general al României 1905.

CONDURATU: Relațiunile Terii Românești și Moldovei cu Ungaria. Bucuresci, 1898.

COSTĂCHESCU, Mihai: Documentele Moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I.: Documente interne 1374-1437. Vol. II.: Documente interne 1438-1456. Documente externe 1387-1458. Iași, 1931-1932.

Csángó folyamodvány 1585-ből (Jakubovich Emil közlése alapján). Emlék Szily Kálmán-nak... Írták a Magyar Nyelv dolgozótársai. Budapest, 1918.

Csángók a XX. században. Élet történetek. (Szerk. Forrai Ibolya.) *Néprajzi Közlemények* XXXIII. Budapest, 1994.

Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben. (Szerk. Pozsony Ferenc.) Budapest, é. n.

CSERES Tibor: Zöld Péter levelei a pápához. *Rakéta regényújság* 1978/44 (V) 10-15.

CSERES Tibor: Őszi beszélgetés Klézsén néhai Petrás Incze parókiáján. *Mozgó Világ* 1982 (VIII) 10. szám 24-29.

CSOMA Gergely: Moldvai csángó magyarok. Az utószót Domokos Pál Péter írta. Budapest, 1988.

CSÜRY Bálint: A csángó miatyánk. *Magyar Nyelv* 1930 (XXVI) 170-172.

CSÜRY Bálint: A székely és csángó mondathanglejtés. *Magyar Nyelv* 1930 (XXVI) 249-254.

CSÜRY Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról. *Erdélyi Múzeum* 1930 (XXXV) 155-176.

CSÜRY Bálint: Régi magyar levelek Moldvából. *Magyar Nyelv* 1931 (XXVII) 74-76.

CSÜRY Bálint: A moldvai csángó igealakok. *Magyar Nyelv* 1932 (XXVIII) 22-30., 148-154.

CSÜRY Bálint: A moldvai csángó kicsinyítő képzőkhöz. *Magyar Nyelv* 1932 (XXVIII) 300-301.

CSÜRY Bálint: Úti benyomások a moldvai magyarok (csángók) közt. *Debreceni Szemle* 1934 (VIII) 241-255.

DEMÉNY Lajos: Csángók az egyesülés korában. *A Hét* 1982. V. 7.

DEMÉNY Lajos: Kogălniceanu a moldvai Országgyűlésben egyenlő jogokat követel a csángóknak. *A Hét* 1982. V. 14.

Dicționar statistic al României, întocmit pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populațiunii din 19 Decembrie 1912. București, I-II. 1915.

Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani I-IV. (Kiad. Școala Română din Roma) Roma - (București), 1925-1939.

D. MÁTAI Mária: Egy elfelejtett reformkori magyar tudós, Gegő Elek (1805-1844). A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 146. szám. Budapest, 1976.

D. MÁTAI Mária: „A magyar nyelvet írni kezdik”. A hangjelölés nehézségei csángómagyar levelekben. *Magyar Nyelv* 1992/1 (88) 56-72.

DOCAN, N.: Memoriu despre Lucrările Cartografice privitoare la Răsboiul din 1787-1791. București, *Analele Academiei Române* Seria II. Tom. XXXIV 1911-12.

DOMOKOS Pál Péter: A moldvai magyarság. Csíksomlyó, 1931. (2. kiadás Kolozsvár, 1934; bőv. 3-4. kiadás Kolozsvár 1941, 5. átdolgozott kiadás Budapest, 1987.)

DOMOKOS Pál Péter: A moldvai magyarság történeti számadatai. *Hitel* 1938. 295-308.

DOMOKOS Pál Péter: Néprajzi jegyzetek a Szeret partjáról. *Erdély* 1938 (XXXV) 58-59.

- DOMOKOS Pál Péter: Adalékok Moldva történetéhez. Kolozsvár, 1940.
- DOMOKOS Pál Péter: Mert akkor az idő napkeletre fordul. Ötven csángómagyar népdal. Kolozsvár, 1940.
- DOMOKOS Pál Péter: Rezeda. 96 csángómagyar népdal. Budapest, 1953.
- DOMOKOS Pál Péter-Rajeczky Benjamin: Csángó népzene I. II. III. Budapest, 1956. 1961. 1991; I-II. 2. kiad. é. n.
- DOMOKOS Pál Péter: Dramatizált „Credo” a XV század első negyedében. *Filológiai Közöny* 1964 (X) 123-131.
- DOMOKOS Pál Péter: Vadász Miklós „Compendiuma” 1428--ból. *Magyar Történelmi Szemle* 1971. VI. (Buenos Aires.)
- DOMOKOS Pál Péter: Magyar katolikusok Moldvában. *Katolikus Szemle* 1973 (XXV) 13-29. (Róma.)
- DOMOKOS Pál Péter: Mit adott Moldva magyarsága a magyar kultúrának. *Katolikus Szemle* 1973 (XXV) 247-265. (Róma.)
- DOMOKOS Pál Péter: Zöld Péter Csöbörcsökben. *Honismeret* 1977. 5. sz.
- DOMOKOS Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979.
- DOMOKOS Pál Péter: Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal. Budapest, 1981.
- Döbrentei Gábor' kérdései 's Petrás Incze feleletei a moldvai magyarok felől. *Tudománytár*, 1842, tizenkettedik kötet, 7-34., 67-98. és 147-163.
- ENGEL, Joh. Christian: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. 4. Theile. Halle, 1794-1804. - IV. Theil: Geschichte der Moldau und Walachey. 1804.
- ENTZ Géza: A gyulafehérvári székesegyház. Budapest, 1958.
- EÖTVÖS Lajos: A csángó-ügy irodalomtörténete. *Vasárnapi újság* 1870 (XVII) 353-354.
- ERDÉLYI János: Népdalok és mondák I-II. Pest, 1846-1848. (I. 419-434: Csángó dalok.)
- ERDÉLYI Lajos: A gyimesi, moldvai és bukovinai csángók eredete. *Magyar Nyelv* 1908 (IV) 257-261.
- ERDÉLYI Lajos: A csángók eredete nyelvjárásaik alapján. *Magyar Nyelvőr* 1908 (XXXVII) 1-13., 63-75.
- ERDÉLYI Lajos: A moldvai csángók nyelvjárásának tanulmányozásához és történeti értékesítéséhez *Magyar Nyelvőr* 1930 (LIX) 187-190.
- ERDŐS Szászka Péter: Emlékezés az 1831-es parasztfelkelésben elesett szabófalviakra. *Korunk* 1982. (XLI) 222-224.
- EUBEL, Conrad: Zur Geschichte der römisch-kath. Kirche in der Moldau. *Römische Quartalschrift* 1898.
- EUBEL, Conrad: Hierarchia catholica medii aevi. I-II. Monasterii, 1898, 1901.

FARAGÓ József-JAGAMAS János: Moldvai csángó népdalok és népballadák. Bukarest, é. n. [1954].

FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Prodrum, 11 tomi in 43 vol. et 2 indices. Budae, 1829-1844.

FERENȚ, Ioan: Istoria catolicismului în Moldova. *Cultura Creștină*, 194 (III). (Blaj.)

FERENȚ, Ioan: Inceputurile catolicismului în Moldova (epoca teutonă). *Cultura Creștină* 1920 (IX) 136-154, 193-211, 238-246, 302-309.

FERENȚ, Ioan: Cumanii și episcopia lor. *Cultura Creștină*. 1922 (XI) 1-3. sz. 30-47., 4. sz. 68-81., 5. sz. 109-115., 6. sz. 154-164., 7-8. 187-198., 9-10. sz. 251-266. és 11-12. sz. 299-308; 1923 (XII) 1. sz. 4-13., 2-3. sz. 37-42., 4. sz. 77-92., 5. sz. 115-123., 6-7. sz. 156-163., 8. sz. 196-199., 9. sz. 229-235. és 11-12. sz. 295-235. és 11-12. sz. 295-301; 1925 (XIV) 1. sz. 16-16; 2. sz. 52-54. (Franciscanii în Moldova și Muntenia înainte de 1241” címmel); 4. sz. 140-143. („Episcopia cumană” címmel); 5. sz. 173-175. („Iarăș franciscanii la Milcov” címmel); 6. sz. 211-213. („Românii în eparchia Cumanilor” címmel).

FERENȚ, Ioan: Cumanii și episcopia lor. Blaj, 1931.

FERENȚ, Ioan: A kunok és püspökségük. Budapest, 1981.

FILITTI, Ioan C.: Documente privitoare la episcopatele catolice din pricipate. *Revista Catolică* 1913, 354-381. és 527-566., továbbá 1914, 102-106. és 329-386.

FILITTI, Ioan C.: Un raport catolic despre Moldova la sfârșitul sec. al XVII-lea. *Revista Istorică*, 1926 (XII) 7-9. sz. 193-199. (Văleniide-Munte.)

FRUNZESCU, D.: Dicționar topografic și statistic al României. București, 1872.

GABOR, Anton: Omagiu Prea Sfinției Sale Monsenior. Mihai Robu cu ocaziunea numirii și consecrării sale întru Episcop. Iași, 1925.

GAMS, Pius Bonifacius: Series episcoporum ecclesiae. Ratisbonae, 1873.

GAZDA József: Hát én hogyne siratnám. Csángók a sodró időben. Budapest, 1993.

GALDI László-MAKKAI László (szerk.): A románok története. h. n., é. n.

GÁLOS Rezső: Legrégibb bibliafordításunk. *Irodalomtörténeti Füzetek*, 9. sz. Budapest, 1926.

GEGŐ Elek: A' moldvai magyar telepekről. Buda, 1838; reprint kiad. Budapest, 1987; Csíksomlyó?

GHIBĂNESCU, Gh.: Ispisoace și Zapise. I-V. (oklevelek) Iași, 1906-1923.

GHIBĂNESCU, Gh.: Surete și Izvoade. I-XXIV. (oklevelek), Iași 1906-1930.

GIURESCU, Constantin C.: Judetele dusparate ale Romaniei. in: Extras din Omagiu profesorului D. Gusti.

GIURESCU, Constantin C.-GIURESCU, Dinu C.: Istoria Românilor. București, 1971.

GOMBOCZ Zoltán-MELICH János: Magyar etymologiai szótár I-XVI. füzet. Budapest, 1914-1943.

- GYÖRGGY Endre: Magyarok a régi Romániában. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1925 (II) 199-208.
- GYÖRFFY István: Moldva. *Földrajzi Közlemények* 1916 (XLIV) 479-503. (a csángók kis néprajzi térképével).
- GYÖRFFY István: Moldvai csángók. (Térképpel.) A Magyar Földrajzi Intézet 1917-iki zsebatlasza. Budapest, 1917.
- GYÖRFFY István: Néphagyomány a Székelyföld délmoldvai határáról. *Ethnographia* 1923 (XXXIV) 104-105.
- GYÖRFFY István: A moldvai csángók száma 1900-ban. *Magyar Nyelv* 1925 (XXI) 124-126.
- GYÖRFFY István: Adatok a tar viselethez. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* 1926 (XVIII) 29-30.
- HALÁSZ Péter: A moldvai magyarok kendermunkája. *Népi kultúra - népi társadalom* VII. Budapest, 1973. 55-91.
- HALÁSZ Péter (szerk.): „Megfog vala apóm szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993.
- HALÁSZ Péter (összeállította): A moldvai magyarság bibliográfiája (=Csángó füzetek, 2.). Budapest, 1996.
- HALÁSZ Péter (szerk.): Csángó sorskérdések. Az újkígyósi tanácskozás előadásai 1994. október 28-30. (=Csángó füzetek, 1.) Budapest, 1997.
- HARANGOZÓ Imre: „Krisztusz háze arangyosz...” Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából. Újkígyós, 1998.
- HARANGOZÓ Imre (szerk.): „Ott hul éltek vala a magyarok...” Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából. Újkígyós, 2001.
- HAȘDEU, B. P. cikke, *Columna lui Traian* 1870, 59. sz.
- HEGEDÜS Lajos: Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Néprajzi szövegek moldvai telepeseiktől. Budapest, 1952.
- HÓMAN Bálint-SZEKFÜ Gyula: Magyar történet. I-V. 2. kiadás Budapest, 1935, 1936.
- HORGER Antal: A csángó nép és csángó név eredete. *Erdélyi Múzeum* 1905 (XXII) 65-80., 125-137.
- HUNFALVY Pál: Az oláhok története. I-II. Budapest, 1894.
- HURMUZAKI, Eudoxiu de: Fragmente din Istoria Românilor. I-III. Bucuresci, 1879-1900.
- HURMUZAKI, Eudoxiu de: Documente privitoare la Istoria Românilor. I-XV. Bucuresci, 1887-1900.
- Insemnări asupra călătorie P. A. Gegő în Moldova. - Foaie pentru minte, inimă și literatură. Brassó, 1839, No. 43-46.
- IORGA, Nicolae: Studii și documente cu privire la istoria Românilor. I-II. București, 1901.
- IORGA, Nicolae: Istoria bisericii românești I-II. Vălenii-de-Munte, 1908, 1909.

IORGA, Nicolae: Privilegiile Sangăilor dela Târgu-Ocna. *Analele Acad. Rom. Ser. II.*, Tom. 37, Mem. Sec. Ist. București, 1915. 245-263.

IORGA, Nicolae: Pietrele de mormânt ale Sașilor din Baia. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 1931 (XXIV) 67. füz. 1-6.

IORGA, Nicolae: O familie domnească în exil. Biblioteca pentru toți. București, No. 220: Oameni și fapte din trecutul românesc. 19. Istoria României. II. București. 1960.

JAGAMAS János-FARAGÓ József: Romániai magyar népdalok. Bukarest, 1974.

JAGAMAS János: Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. In: *Zenatudományi Írások*, 25-51. Bukarest, 1977.

JAGAMAS János: Szemelvény Trunk népzenejéből. In: *A népzene mikrokozmoszában* 208-227. Bukarest, 1984.

JANCSÓ Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, I-III. Budapest, 1896.

J***: A' magyarok Moldovában. *Tudományos Gyűjtemény* 1818, VIII. kötet, 144-146.

Jegyzőkönyv a Szent László-Társulat VI. közgyűléséről, 1868, 81-86.: Kubinszky Mihály kanonok és prépost indítványai; 101-102.: Mayer Károly ügyvéd indítványa; és 113-116.: Veszely Károly főesperes indítványa a moldvai magyarkérdéssel kapcsolatosan.

JERNEY János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845. I-II. I: Etelközi út. Pesten, 1851.

Kalendarium Franciscano-Julianum FF. Min. S. Franc. Convent. In Moldaviae Principatu Deo Famulantium Anno Domini 1855. Iassii.

KALLÓS Zoltán: Balladák könyve. Bukarest, 1970; Budapest, 1973.

KALLÓS Zoltán: Új guzsalyam mellett. Éneklettem én özvegyasszon Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa hetvenhat esztendő koromban Klézsén Moldvában. Bukarest, 1973.

KALLÓS Zoltán: Ez az utazólevelem. Balladák könyve. Budapest, 1996.

KANTEMIR, Demetri: Historisch-geographische und politische Beschreibung der Moldau mit Landkarte. Frankfurt und Leipzig, 1771.

KARÁCSONYI János: A moldvai csángók eredete. *Századok* 1914 (XLVIII) 546-561.

KARÁCSONYI János: Szent Ferenc Rendjének története Magyarországon 1711-ig. I-II. Budapest, 1923, 1924.

KEMÉNY József: Ueber das Bisthum und das Franziskanerkloster zu Bakov in der Moldau. *Magazin für Geschichte Siebenbürgens*. Kronstadt, 1846. II. 3-82.

Képes Krónika. (Geréb László fordítása.) Budapest, 1964.

Kiss Hadnagy: Holmi apróságok Bukowinából. *Tudományos Gyűjtemény* 1824 (VIII) VII. k. 98-105.

Kiss Károly: A moldvai csángómagyarok. *Új Tükör* 1984 (XXI) 37-42. szám.

KNAUZ Nándor: Az esztergomi főegyháznak okmánytára. 2. füzet. Esztergom, 1863-1866.

KNAUZ Nándor: A milkói püspökségről. *Magyar Sion* 1867, 401-415.

KOGĂLNICEANU, Michail: Cronicele Romaniei seu Letopiseþele Moldaviei și Valahiei. I-III. București, 1872-74.

KOGALNICHAN, Michel: Histoire de la Valachie. Berlin, 1837.

Koós Ferenc: Magyar testvéreink Moldva-Oláhsországban. Kolozsvári Nagy Naptár 1865-dik közönséges évre. I. évf. 124-125.

Koós Ferenc: Életem és emlékeim. 1828-1890. I-II. Brassó, 1890.

Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat. In: Tájak, falvak, hagyományok. 103-217. Bukarest, 1976.

Kós Károly-SZENTIMREI Judit-NAGY Jenő: Moldvai csángó népművészet. Bukarest, 1981.

Kovács István, Nagy Ajtai: Moldva' Magyar Nyelven beszélő Lakóinak egy része: Székely-Földről oda kiköltözött Székelyek' maradéka. *Erdélyi Nemzeti Társalkodó* 1836, II. félesztendei 25. és 26. sz. - *Tudományos Gyűjtemény* 1836 (XX) XII. k. 96-113.

Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról. (Szerk. Pozsony Ferenc.) Kolozsvár, 1997.

„Kurze Nachrichten von dem gegenwärtigen Zustand der Moldau” von Bongard. Correspondenceur mit Moldau und Walachei 1782. Fol. 1-41. Wien, Staatsarchiv.

Küküllei János és a Névtelen Minorita krónikája. (Geréb László fordítása.) Budapest, 1960.

LAHOVARI, G. I.-BRĂȚIANU, C. I.- TOCILESCU, Gr. G.: Marele Dicționar Geografic al României I-VI. București, 1898-1904.

LEJEAN, G.: Ethnographie de la Turquie d' Europe. Petermanns Mitteil. 1861. Ergänzungsheft.

LOSONCZI Zoltán: A moldvai csángók eredetéről. *Magyar Nyelvőr* 1915 (XLIV) 13-20., 60-66.

LÜKŐ Gábor: A moldvai csángók kendermunkája. *A Néprajzi Múzeum Értesítője* 1934 (XXVI)

LÜKŐ Gábor: A moldvai magyarok hajviselete és fejrevalói. *A Néprajzi Múzeum Értesítője* 1935 (XXVII) 59-68.

LÜKŐ Gábor: A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. Bp. 1936. Néprajzi Füzetek 3. sz.

LÜKŐ Gábor: Havaselve és Moldva népei a X-XII. században. *Ethnographia-Népélet* 1935 (XLVI) 90-105.

LÜKŐ Gábor: Moldva alapításának mondáihoz. *Ethnographia-Népélet* 1936 (XLVII) 48-56.

LÜKŐ Gábor: A magyar parasztzene történetéhez. Debrecen, 1937. A Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei, 9. füzet.

MAKKAI László: A milkói (kun) püspökség és népei. Debrecen, 1936.

MÁRTON Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. Bukarest, 1972.

MELCHISEDEC: Chronica Hușilor și a episcopiei cu aseminea numire. București, 1869.

MELCHISEDEC: Chronica Românilui și a episcopiei de Românu. I-II. București, 1874-1875.

MELCHISEDEC: Biblioteca domnului Dimitrie Sturdza dela Miclăușeni. *Revista pentru Istorie, Archeologie si Filologie*. II. évf. IV kötet. Bucuresci, 1885. 700-713.

MEZEY László: A kéziratosság évszázadai. In.: A könyv és könyvtár a feudális társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Összeállította Kovács Máté. Budapest, 1963.

Mélanges de l' école roumaine en France. 1925.

Mémoire sur l' état ancien et actuel de la Moldavie. Bukarest, 1902.

MIHORDEA, V.: Contribuție la Istoria Catolicizmului din Moldova în secolul al XVIII-lea. - Protecția franceza pentru călugării franciscani. Vălenii-de-Munte, 1934.

MIKECS László: Csángók. Budapest, 1941; reprint kiad. Budapest, 1989.

MIKECS László: A moldvai katolikusok 1646-47. évi összeírása. (=Erdélyi Tudományos Füzetek 171.) Kolozsvár, 1944.

Moldvai csángó-magyar okmánytár - Documenta Hungarorum in Moldavia 1467-1706. I-II. Gyűjtötte és sajtó alá rendezte Benda Kálmán, Jászay Gabriella, Kenéz Győző, Tóth István György. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Benda Kálmán. Budapest, 1989.

Monumenta Vaticana Hungariae. I. Budapest, 1887.

MUNKÁCSI Bernát: A moldvai csángók nyelvjárása. *Magyar Nyelvőr* 1880. (IX) 444-445., 481-493., 529-533; 1881 (X) 101-107., 149-158., 199-205.

MUNKÁCSI Bernát: A moldvai csángók eredete. *Ethnographia* 1902 (XIII) 433-440.

MUNKÁCSI Bernát: Zum Problem der Székler Runenschrift. *Keleti Szemle* 1913/14 (XIV) 225-239.

NASTASE, Gh. I.: Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus”. *Arhivele Basarabiei*, 1934 (VI) 397-414; 1935 (VII) 74-88. (Kisenev.)

NECULĂES, Dominic Dr. adalékai dr. Ioan Ferentz cikksorozatához. *Cultura Creștină*, 1925 (XIV) 132-140. (Blaj.)

Néprajzi Látóhatár. A Györffy István Néprajzi Egyesület folyóirata. [Csángó tematikus szám] 1994/1-2 (III).

NILLES, Nicolaus: Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis. I-II. Innsbruck, 1885.

NYÍRI Antal (szerk.): A Müncheneri Kódex 1466-ból. Budapest, 1971.

Okmánytár lásd Moldvai csángó magyar okmánytár

ORBÁN Balázs: A Székelyföld leírása. III. Háromszék. Pest, 1869.

PAL, Iosif Petru: Originea Catolicilor din Moldova. Săbăoani-Roman, 1942.

P. Patai Györgynek Jesuitának Levelei, melyeket Moldvából írt, 1743-dikban. Magyar Könyv-Ház. Írta Molnár János. III. szakasz, Pozsony, 1783. 73-78.

PÁVAI István: Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje. Budapest, 1993.

- PEJACEVICH, Julian: Peter Freiherr von Parchevich, Erzbischof von Martianopel (1612-1674) *Archiv für österreichische Geschichte* 1880 (LIX) 353-364.
- PETŐ Dénes: Moldvai vándorlásaim. *Vasárnapi Újság* 1864 (XI) 3-4, 15-16, 26-28, 39-40.
- PFEIFFER, Nicolaus: Die ungarische Dominikanerordensprovinz. Zürich, 1913.
- PITTARD, Eugene: La Roumanie. - Valachia, Moldavia, Dobrudja. Paris, 1917.
- PONI, P.: Statistica răzeșilor. *Acad. Rom. Studii și Cercetări* 1921 (V).
- POZSONY Ferenc: Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet. Kolozsvár, 1994.
- PRAY, Georgis: Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. Vindobonae, 1774.
- PRAY, Georginus. Specimen Hierarchiae Hungaricae. Pars I. De archiepiscopatu Strigoniensi et ejus suffraganeis. Posonii et Cassoviae, 1776.
- REICHERSTORFFER, Georgius: Moldaviae, quae olim Daciae pars, Chorographia. Viennae, 1541.
- Revista Istorică Română*. 1931.
- RÉTHY László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Nagybecskerek, 1890. 2. kiadás.
- ROESLER, Robert: Romänische Studien. Leipzig, 1871.
- ROLLER, Mihail (szerk.): A Román Népköztársaság története. [Cluj] 1952.
- RÓMER Flóris: Régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. *Vasárnapi Újság* 1860 (VII) 629-631.
- ROSETTI, Radu: Despre clasele agricole în Moldova. *Revista Nouă* 1888 (I) 468-477; 1889 (II) 70-72., 102-110., 185-194.
- ROSETTI, Radu: Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova. *Analele Academiei Romane*. Ser. II. Tom. 27. București, 1905. 247-322.
- ROSETTI, R.: Une Minorité ethnique imaginaire en Moldavie. *Journal des Débats* 1922, No. 216. (Tatrosi tanulmányainak recenziója.)
- RUBINYI Mózes: A moldvai csángókról. *Vasárnapi Újság* 1900 (XLVII) 690-692.
- RUBINYI Mózes: Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához. *Magyar Nyelvőr* 1901 (XXX) 57-65., 109-116., 170-182., 227-235.
- RUBINYI Mózes: A moldvai csángók múltja és jelene. *Ethnographia* 1901 (XII) 115-124., 166-175.
- RUBINYI Mózes: Újabb adalékok a csángók nyelvjárásához. *Magyar Nyelvőr* 1902 (XXXI) 1-7., 82-87., 143-148., 202-208.
- RUBINYI Mózes: Tanulmányok a romániai csángókról. Budapest, 1906.
- RUBINYI Mózes: A moldvai csángók nyelvjárásához. *Nyelvtudományi Közlemények* 1908 (XXXVIII) 257-265. [Hozzászólás Wichmann György tanulmányához. *Nyelvtudományi Közlemények* 1907 (XXXVII) 149-163.]
- RUBINYI Mózes: Adalékok a csángók múltjához és jelenéhez. *Magyar Nyelvőr* 1935 (LXIV) 119-124.

- SÁNDOR István: *Sokféle*. 1795, III. darab. 77-78: Az Oroszországi Magyar országról.
- SÁNTA János: Régi római kath. püspökségek a mai Románia területén. Dés, 1914.
- Schematismus S. Missionis Romano-Catholicae in Principatu Moldaviae, 1851. és a későbbi sematizmusok (1855, 1875, 1901, 1902 stb.)
- SCHMIDT, Guilielmus: Romano-Catholici per Moldaviam episcopatus et rei romano-catholicae res gestae. Budapestini, 1887.
- SEBES Gyula: A magyarok Romániában. *Uránia* 1917 (XVIII) 305-308.
- SEBESTYÉN Ede. A romániai magyarok élete. Budapest, 1904.
- Siebenbürgische Vierteljahrschrift* 1933: 266., 1934: 198.
- SIMONYI Zsigmond: A moldvai csángó c-ről. *Magyar Nyelvőr* 1909 (XXXVIII) 26-28.
- ȘINCAI, Gheorghe: *Chronica Românilor...* I-III. București, 1886.
- STEUER János: „Székely” és „csángó”. *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1929 (VI) 101-102.
- SULZER, Franz Joseph: Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens. I-III. Wien, 1781-1782. - Korabeli ismertetése: Magyar Könyv-Ház, Pozsony 1783, III. szakasz, 387-399. és IV szakasz, 437-441.
- SUȚU, N.: *Noțiuni statistice asupra Moldaviei*. Iași, 1852.
- SZABÓ T. Attila: Kik és hol élnek a csángók. In: *Nyelv és múlt*. Bukarest, 1972.
- SZABÓ T., Ádám: Die Katholiken in der Moldau. *Eurasian Studies Yearbook* 1993 (65) 29-46.
- SZARVAS Gábor. A moldvai csángó nyelvről. *Magyar Nyelvőr* 1874 (III) 1-6., 49-54.
- SZEGEDI János: *Decreta et vitae regum Ungariae qui Transsilvaniam possederunt*. 1743. (névtelenül jelent meg).
- SZEGŐ Júlia: Ismeretlen moldvai nótafák. Csángófalvak énekközlőinek szöveg- és dallamkincse. (Szerk. Tari Lujza.) Budapest, 1988.
- SZEGŐ Júlia-SEBESTYÉN Dobó Klára: *Kötöttem bokrétát*. Bukarest, 1958.
- SZENIK Ilona: Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek. Kolozsvár-Bukarest, 1996.
- SZENTPÉTERI Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I-II. Budapest, 1923, 1943.
- SZILÁGYI István: A magyar nyelv közügyi kelete Moldvában a XVI. században. *Új Magyar Múzeum* 1856 (VI) I. k. 39-42.
- SZILY Kálmán: A Münchener Codex kora. *Magyar Nyelv* 1907 (III) 201-207.
- SZŐKE Károly: Keleti költemények. Székelyudvarhely, 1871.
- SZTRIPSZKY Hiador - ALEXICS György: Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. Századbeli román fordításban. Budapest, 1911.

- TAMÁS Lajos: Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935.
- TATROSI, J. (=Veress Endre): The Hungarians of Moldavia. East-European Problems, Budapest 1920. N° 8.
- TATROSI János: A moldovai csángómagyarok (térképmelléklettel), *Katolikus Szemle* 1921 (XXXV) 65-76.
- TATROSI, Jean: Les hongrois de Moldavie. *Revue de Hongrie* 1922 (XV) 129-134., 176-182.
- TATROSI, Jean: Encore quelques mots sur les hongrois de Moldavie. *Revue de Hongrie* 1922 (XV) 274-283.
- TÁNCZOS Vilmos: „Deákok” (parasztkántorok) moldvai magyar falvakban. *Erdélyi Múzeum* 1995/3-4 (LVII) 82-98.
- TÁNCZOS Vilmos: Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus népi imádságok. Csíkszereda, 1995.
- TÁNCZOS Vilmos: Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük. Csíkszereda, 1999.
- T[ELEKI] D[omokos] G[r]: Egy néhány hazai utazások' leírása... Bétsben, 1796.
- TELEKI Domokos Gr.: Reisen durch Ungern und einige angraenzende Länder. Pest, 1805.
- THALY Kálmán: Bessarábiai magyarok. *Századok* 1868 (II) 582-583.
- THEINER, Augustinus: Vetera monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia I-II. Romae, 1859, 1860.
- THEINER, Augustin: Monumenta Poloniae... et Lituaniae I-IV. - Nuntiatura Poloniae I. tomus III.
- TIMON, Samuel. Imago novae Hungariae. Cassoviae, 1734 és Additamentum ad imagines antiquae et novae Hungariae, Cassoviae, 1735.
- Topographische general Beschreibung der im Jahre 1788 und 1789 von der Römisch. Kaiserl. Königlichen Armee in Besitz genommene fünf moldauischen Bezirken. I-II. Wien, Kriegsarchiv.
- TUBOLY László, tubolyszegi: Az 1821-ik esztendőben, Pesten kiadódó Magyar Tud. Gyűjtemény 4-ik Kötetjének 118-ik lapján, a' Kis Tatár Ország, de most Buda mellett, Tétényben tartózkodó Jekaterinoszlávi Magyar felől kiadott vidámító 's kellemes tudósításnak sarkára, Tiszteletes Obernyik László Etyeki Prédikátor Úr által függesztett ezen kérdésekre: - Feleletek. *Tudományos Gyűjtemény* 1822 (VI) II. kötet 3-47. (A moldvai magyarságra vonatkozó kérdés: „- vagy a' Moldvai, vagy a' Bessarábiai, azon Magyarok közül valók-e? kiket Zöld Péter Katolikus Pap 1766-ban, meglátogatott?”)
- TUBOLY László, tubolyszegi: Megtáfolások és Igazítások. Felelő értekezés. *Tudományos Gyűjtemény* 1824 (VIII) X. k. 114-127. XI. k. 106-123. (Vonatkozik a Tud. Gyűjt. 1822 (VI) II. k. 5-69.: Horvát Endre: A Magyar Nemzet nem Finn származatú c. értekezésére, mely az 50. lapon jegyzetben utal Tubolyszegi Tuboly László ismertetett értekezésére, Tud. Gyűjt. 1822 (VI) II. k. 5.)
- Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére. Szerkesztette Pozsgai Péter. Budapest, 1999.

Urechia I. Codex Bandinus

Uricarul (oklevélkiadvány 25 kötetben). Iași, 1876-1895.

ÜRMÖSY Sándor: Az elbújdosott magyarok Oláhországban. Kolozsvár, 1844.

ÜRMÖSY Sándor: A moldvai csángómagyarok és dalaik. *Hazánk s a külföld* 1866 (II) 207.

VERESS, Andrei: Scrisorile Misionarului Bandini din Moldova (1644-1650). București, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tom VI. mem. 13. 1926. 333-399.

VERESS, Andrei: Originea stemelor țărilor române. *Revista Istorică Română* 1931, 225-232.

VERESS Endre: A moldvai csángók származása és neve. Cluj-Kolozsvár, 1934, *Erdélyi Tudományos Füzetek* 1934. 67. sz.

VERESS Sándor: Népzenei gyűjtés moldvai csángók között. *Ethnographia-Népélet* 1931 (XLII) 133-143.

VERESS Sándor: Moldvai gyűjtés (=Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam XVI. kötet). Szerkesztették Berlász Melinda és Szalay Olga. Budapest, 1989.

Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868. Marosvásárhely, 1870.

VESZELY Károly: Erdélyi egyház történelmi adatok I. k. Kolozsvár, 1860.

VIOLA J.: Diaetetik für einen Regenten. 1883.

WAGNER, Ernst: Ungarn (Csangonen) in der Moldau und in der Bukowina im Spiegel neuerer rumänischer Quellen éditiones. *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 1980, 3 (74) Jg. Heft 1, 27-47.

WEIGAND, Gustav: Neunter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig. 1902. 131-154: Der Ursprung der s Gemeinden. (Ismerette Györffy a *Magyar Nyelv*, XXI. évf. 124-125.), 154-159.: Fremde Elemente in der Moldau.

WICHMANN György: A t', š, s, z, s és ž hangok története a moldvai csángó nyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények* 1907 (XXXVII) 149-163.

WICHMANN György: A moldvai csángó mássalhangzók történetéből. *Magyar Nyelv* 1908 (IV) 160-167., 208-216., 295-307., 394-400., 457-462.

WICHMANN György: A moldvai csángó magánhangzók történetéből. *Magyar Nyelvőr* 1908 (XXXVII) 193-202., 241-249., 303-314.

WICHMANN György: Válasza. *Nyelv tudományi Közlemények* 1908 (XXXVIII) 265-266. (Válasz Rubinyi Mózes hozzászólására.)

WICHMANN, Yrjö: Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und Hétfaluer Csángódialektes nebst grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángó-dialekt. Herausgegeben von Bálint Csűry und Artturi Kannisto. Helsinki, 1936. Lexica Societatis Fenno-Ungicae IV.

WICHMANN Györgyné: A moldvai csángók babonás hitéből. *Ethnographia* 1907 (XVIII) 213-214.

WICHMANN Györgyné: A moldvai csángók szokásaiból. *Ethnographia* 1907 (XVIII) 287-294.

WICHMANNÉ HERRMANN Júlia: Moldvai csángó menyegző Szabófalván. *Ethnographia - Népelet* 1936 (XLVII) 57-65.

WOLF, Andreas: Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau. I-II. Hermannstadt, 1805.

ZAHARESCU, Ecaterina: Vechiul județ al Saacului in lumina istorica și antropogeografica. *Buletinul Societății Regale Române de Geografie* 1922 (XLI) 147-173.

ZIMMERMANN, Franz Joseph-WERNER, Karl: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. Hermannstadt, 1892.

ZOBEL, Olga Valeria: Szekler (Csangonen) in der Moldau und in der Bukowina. *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 1978, 1 (72.) Jg. Heft 2. 155-165.

ZOLNAI Gyula: A csángók eredete. *Magyar Nyelv* 1905 (I) 400-403.

ZÖLD, Petrus: Notitia de rebus Hungarorum, qui in Moldavia, et ultra degant, scripta ab Adm. R. D. Petro Zöld Parocho Csik-Delnensi in Siculia data ad. A. R. P. Vincent Blaho. Magyar Könyv-Ház. Írá Molnár János, III. szakasz, Pozsony, 1783, 414-428. (CLXXXI. könyv.) - Németül: Anonymus: Reise nach der Moldau. *Ungrisches Magazin* 1783 (III) Preßburg, 90-110.

A moldvai helységnevek mutatója

A névmutatót és az előzéklapon található térképmellékletet Szalay Olga készítette

MAGYARÁZAT A HELYSÉGNÉVMUTATÓ HASZNÁLATÁHOZ

Moldvát különleges történelmi helyzete és múltja, jellegzetes néprajzi viszonyai ma is alapvetően meghatározzák. A helységnévmutatóban való jobb eligazodást kívánjuk szolgálni azzal, hogy bizonyos problémákat s a jelenlegi közigazgatás néhány sajátosságát külön is kiemelve rávilágítsunk a munkánk háttérében jelentkező gondokra, amelyekkel minden Moldvával foglalkozó szembekerül, s amelyek e mutató elkészítését sokban nehezítették, egyúttal felépítését is bonyolultabbá téve.

A névváltozatokról

A helységnévmutató magában foglalja a könyvben előforduló valamennyi névváltozatot (kivéve „Az 1930. évi népszámlálás adatai” című fejezet helységneveit: 490-503. o.). Az egyes helységneveket különösen sokféle írásmóddal, névalakban találjuk meg. Magyarázata az alábbi okokban rejlik:

1. A könyv hosszabb történelmi periódust tekint át, külön súlyt helyezve a forrásokban található településnevekre, melyek az idők folyamán esetenként módosultak vagy megváltoztak.
2. A történeti források idegen ajkú kútfőinek németes, olaszos, latinos, szlávós ejtés- és írásmódja érvényesül a helységnevek esetében is.

3. A kéziratosság ugyancsak oka lehet a véletlen elírásokból, esetleges félreolvasásokból adódó névváltozatoknak.

4. A Moldvában élő kétféle népesség kétnyelvűsége újabb variánsokat hozott létre, amelyeket tekintetbe véve azt a megfigyelést szűrhetjük le, hogy - különösen az élőbeszédben (s ez az írásban is tükröződik) - *a helységek nagy részének ma sincs egységes névhasználata.*

A variánsok az alábbi lehetőségekből adódnak:

a) magyar eredetű névalak esetében

- magyar helyesírású változat

- románosított névalakban, román helyesírású változat

b) román eredetű névalak esetében

- magyar kiejtés szerinti, magyar helyesírású változatok (azaz a magyar nyelv eltérő értelmezései, ejtémódjai a szlávós magánhangzók - ä, â=î - és általában a román kiejtés magyarítását illetően);

- a román helyesírású névalak változatai a latinos, ill. szlávós írásmód közti ingadozás miatt.

A nevek, névváltozatok és helyek azonosításának nehézségeiről

A felsoroltakon túl az azonosítás munkáját - tehát a helységnevek összevetését a helység-névtárakkal, térképekkel - más tényezők, pl. az utóbbi évtizedek közigazgatásának sajátos állapota tovább nehezítették:

1. Az azonos helységnevek megkülönböztető elnevezése máig nem megoldott.

2. Gyakori az azonos nevű helység akár néhány km²-es körzetben is.

3. Az ún. „*politikai községek*” rendszere több (néha 5-6) egymás melletti, vagy akár távolabb eső falu mesterséges összevonását jelenti egyetlen néven - a térképen is. Tehát a falvak egy része csak terepmunkával volna azonosítható.

4. A falvak, városok egy részének elnevezése az utóbbi időben megváltozott, némelyikük többszörös átkeresztelődésen esett át.

5. Gyakori a természetes (ill. mesterséges) beolvadás, szétválás, megszűnés is.

Bákó és Román megye csángó településeinek térképeiről

A térképeken több (kéziratos és nyomtatott) Moldva-térkép segítségével megpróbáltuk feltüntetni az összes olyan, a könyvben előforduló moldvai településnevet, amelyet az ott megadott földrajzi paraméterek alapján azonosítani lehetett. Az azonosításban a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy a hozzáférhető térképek között úgyszólván alapvető eltérések mutatkoztak.

A térképeken feltüntetett helynevek egy része nem a könyvből, hanem azon kívüli, újabb forrásból származó névhasználatot tükröz. Ezeket azonban *utalóként* a betűrendi helyükön is, és szögletes zárójelben a könyvbeli változatok mellett is megtaláljuk a mutatóban. A feltüntetett települések közül jó néhány ma már vagy nem létezik, vagy újabb néven található meg. Ilyenformán a térképeken több, különböző időbeli állapot vetítődik egymásra, sajátos, anakronisztikus képet mutatva. Egységes szempontként az emelkedik ki, ami magának a könyvnek is egyik célja: megismertetni, melyek azok a települések, amelyeknek magyar vonatkozása van, vagy volt hajdanában.

Jelmagyarázat a mutatóhoz

A helységnévmutatóban az azonos helységek különböző névváltozatait igyekeztünk egyetlen kiemelt név, ún. *főalak* alatt összehozni. A főalak kiválasztásában segítségünkre voltak az újabban megjelent, moldvai helységneveket tartalmazó munkák, a helyszínen jártak kézzel készített térképei és szóbeli információi. Az általuk leggyakrabban használt ejtés- és írásmódokat figyelembe véve választottuk ki a könyvbeli változatokból a főalakot.

Nyelvi szempontból nem voltunk következetesek: hol a magyar, hol a román nevet tettük a főhelyre. A főalak után felsorolt névváltozatok egymásnak való megfeleltetése, azonosítása a fentebb említett nehézségek miatt bizonyára nem mentes a tévedésektől.

<i>kurzív helységnév</i>	főalak, gyűjtőnév
-	gondolatjel, az adott helynév legfontosabb román, ill. magyar névváltozatait különíti el;
(helységnév)	a könyvben szereplő névváltozatok közül gyakorisága miatt másodlagosan kiemelt változat;
[helységnév]	a könyvön kívüli, újabb forrásból származó elterjedtebb változat, ill. mai hivatalos, román elnevezés;
<i>h</i>	mai hivatalos román elnevezés;
*	a helynév után: az illető névváltozat szerepel a térképen is;
?helynév	a helynév előtt: azonossága az egyenlőségjel után következő névvel csupán általunk feltételezett, ill. kétségbe vonható;
†	plébánia;
helynév-1, -2 stb.	a helynév után: több azonos nevű helység megkülönböztetésére választott jelölésmód;
(nem azonosítható)	okai: a helység földrajzilag nem, vagy pontatlanul meghatározott; a térképeken nem szerepel; sok azonos nevű közül nem lehet pontosan tudni, melyikről is van szó.

Aczél > *Ac(z)élfalva*

Ac(z)élfalva* - Oteleni h † (Albuia völgye) = Aczél, Bozianii-1, Bozienii, Oc(z)elén, Otălenii, Otzelenum, Otzeleny 51, 71, 97, 110, 116, 119, 133, 144, 221, 222

Acgerman > *Dnyeszterfehérvár*

Ackerman (nem azonosítható) 412

Acsiud > *Egyedhalma*

Adamești (nem azonosítható) 141

Adiud > *Egyedhalma*

Adiudeni > *Dsidafalva*

Adjiutum > *Egyedhalma*

Adjud > *Egyedhalma*

Adjudeni > *Dsidafalva*

Adschiud Stadt - *Egyedhalma*

Adschudeny > *Dsidafalva*

Adschutany > *Dsidafalva*

Adzsud > *Egyedhalma*

Aggiudeno > *Dsidafalva*

Agiuden > *Dsidafalva*

Agiudeni > *Dsidafalva*

Ajunteni > *Dsidafalva*

Akkermad > *Dnyeszterfehérvár*

Akkerman - *Dnyeszterfehérvár*

Aknavásár*- Tîrgu Ocna h (Tatros filiája) = Okna, Stadt Okna, Târgul Ocna 88, 98, 141, 150, 167, 523

Albalfalo (?) (nem azonosítható) 67, 512

Albeni > *Albén*

Albén* [Albény] - Albeni (Bogdánfalva filiája) 157, 169, 173

Alexandrina*(Klészse filiája) 140, 157

Alfalu (A Tázló mellett, nem azonosítható) = Sath de gios [Satu de Jos?] 75, 138, 141, 336, 337

Allaoceste > *Halasfalva*

Allaucesti > *Halasfalva*

Almaschul > *Almásfalva*

Almásfalva (nem azonosítható) = Almaschul 137, 522

Alsó-Fund (Bogdánfalva filiája, nem azonosítható) 88

Alsó-Marsinén (Kalugerpataka filiája, nem azonosítható) 88, 143

Amacia > *Amadzsej*

Amadgen > *Amadzsej*

Amadgsej > *Amadzsej*

Amadsej > *Amadzsej*

Amadzsej (Kotnár filiája volt, Balhoj partján, nem azonosítható) = Amacia, Amadgen, Amadgsej, Amadsej, Amagei 75, 138, 145, 378, 408

Amagei > *Amadzsej*

Andrejevka (Besszarábia) 228

Angelest* - [Anghelești] *h* 142

Ankuca (Szabófalva filiája volt, nem azonosítható) 87

Antonejka (Besszarábia) > *Antonești*

Antonești (Dnyeszter mentén) = Antonejka, ?Szent Antal falu, Szentantal 88, 145, 228

Arajest (nem azonosítható) 144

Arămoaia* *h* (Bergován filiája) 140, 222

Ardeoani* *h* - [Ardeván] (Pusztina filiája) = ?Ordivan 111, 155, 203

Argen > *Argyes*

Argens > *Argyes*

Argensis > *Argyes*

Arges > *Argyes*

Argyes - Curtea de Argeș *h* = Argen, Argens, Argensis, Arges 37, 42, 43, 53, 340

Asău > *Aszó*

Aszó* - Asău *h* (Dormánfalva filiája) 134, 154

Baba (nem azonosítható) 258, 397

Babsatest (nem azonosítható) 144

Bacao > *Bákó*

Bacău > *Bákó*

Bacchovia > *Bákó*

Baccó > *Bákó*

Baccon > *Bákó*

Baccou > *Bákó*

Baccovia > *Bákó*

Bachmense-Bahana > *Bahána*

Bachna > *Bahána*

Bachon > *Bákó*

Bachou > *Bákó*

Bachovia > *Bákó*

Bachowia > *Bákó*

Bacovia > *Bákó*

Bagna > *Moldvabánya*

Bagnia > *Moldvabánya*

Bahána* (régén: Völcsök) - Bahna *h* (Gorzafalva filiája) = Bachmense-Bahana, Bachna, Bohana, Bohána; *Völcsök*: Balana, Bana, Velcium, Vlicic, Vličik, Völcsök-Balána 50, 66, 71, 75, 99, 112, 116, 126, 141, 150, 154, 161, 163, 166, 285, 328, 331, 354, 398, 517

Bahloÿazwar > *Jászvásár*

Bahna > *Bahána*

Baia > *Moldvabánya*

Baja > *Moldvabánya*

Bakeu > *Bákó*

Bako > *Bákó*

Bakov > *Bákó*

Bakovea > *Bákó*

Bakó > *Bákó*

Balana > *Babána*

Balanésa > *Bălăneasa*

Balanyásza lásd *Bălăneasa*

Balázok > *Lökösfalva*

Balázsfalva* - Bălușești-1 *h* (Prezest filiája) = Beluschesty, Boerest 97, 112, 119, 140, 141, 144, 153, 158

Balcuța > *Belkut*

Balint falu > *Balintești*

Balintești [Bălintești] - Bălint falu (nem azonosítható) = Balint falu, Balintit falu 137

Balintit falu > *Balintești*

Balomir > *Balomirest*

Balomirest* - Balomirești (Aczélfalva filiája) = Balomir, Balomirești, Balumirest 51, 71, 135, 144, 221

Balomirești > *Balomirest*

Balomirești > *Balomirest*

Bălțați [Bălțați]* *h* (Horlest filiája) ?Bălțați 140, 224

Balumirest > *Balomirest*

Ban > *Moldvabánya*

Bana > *Bahána*

Bani > *Moldvabánya*

Bania > *Moldvabánya*

Banya > *Moldvabánya*

Baratca (Bergován filiája, nem azonosítható) = Boratca 140, 222

Barat(z) > *Barát*

Barați > *Barát*

Barát*- Barați (Bákó filiája) = Barat(z), 98, 100, 143, 151, 156

Bargavan > *Bergován*

Bargován > *Bergován*

Barlad > *Berlád*

Barlat > *Berlád*

Barlád > *Berlád*

Barlești > Berlest

Barticești* *h* - Barticsest (Bírófalva-1 filiája) = Bartika, Bartischesty Bărticești 97, 119, 144, 220, 222

Barticsest > *Barticești*

Bartika > *Barticești*

Bartischesty > *Barticești*

Baya > *Moldvabánya*

Bazga lásd *Bâzga*

Bărgăoani Talpa > *Talpa-1*

Bákó*- Bacău *h* † = Bacao, Bacchovia, Baccó, Baccon, Baccou, Bacovia, Bachon, Bachou, Bachovia, Bacovia, Bacowia, Bakeu, Bako, Bakov, Bakovia, Bacó, Stadt Bakeu 32, 50, 51-54, 56, 57, 59-64, 66-69, 71, 73, 75, 77-79, 81, 88, 98, 100, 108, 111, 112, 116, 117, 119, 128, 142, 149, 151, 153, 156, 158, 184, 194, 198, 201, 205, 240, 244, 257, 269, 271, 273, 278, 280-284, 286, 290, 293, 299, 306-308, 310-313, 315, 316, 333, 337-345, 347, 351, 355, 357, 373, 377, 378, 383, 384, 386, 398, 400, 401, 407-409, 412, 427, 428, 431, 442

Bálint falu > *Balintești*

Bánya > *Moldvabánya*

Băile Slănic lásd *Slănic Băi*

Bălăneasa *h* - [Balanyásza]* (Pusztina filiája) = Balanésa, Beleneassa, Bolonyásza 98, 142, 155, 203

Bălcuța lásd *Belkut*

Băltați > ?*Balțați*

Bălțați lásd *Balțați*

Bălțata* (Bogdánfalva filiája) 157

Bălțătesti (nem azonosítható) 118, 119

Bălușești-1 > *Balázsfalva*

Bălușești-2 (Neamț megye, nem azonosítható) 137

Bărgăoane > *Bergován*

Bărgăoani > *Bergován*

Bărgăoani Talpa > *Talpa-1*

Bărlești > *Bârlești*

Bărsănești > *Berszineszt*

Bărtășești* *h* (Prezest filiája) 140, 143, 153, 158

Bărtești (Gheraești-1 faluja, nem azonosítható) = Bertest 114

Bărticești > *Barticești*

Bâra [Bîra]* *h* = Bera 97, 144

Bârlad > *Berlád*

Bârlești (Pusztina filiája, nem azonosítható) = Bârlești 119, 140, 155

Bârsănești > *Berszineșt*

Bârsomean > *Böszörmény*

Bâzga - [Bazga]* *h* (Valén filiája) = Bâzgă 143, 158

Bâzgă > *Bázga*

Belcești > *Belcsest*

Belcești noi (Horlest filiája, nem azonosítható) 224

Belcsest* - Belcești *h* (Horlest filiája) 140, 145, 226

Beleghet* *h* (Brusturoasa faluja) 112

Beleneassa > *Bălăneasa*

Belkut - Balcuța [Bălcuța]* = Belkutza 99, 116

Belkutza > *Belkut*

Beloschesty [Bălușești] (nem azonosítható) 97

Beluschesty > *Balázsfalva*

Bepelcsin (nem azonosítható) 144

Bera > *Bâra*

Berdila - [Bergyila]* (Bákó filiája) = Berdilă 140, 151, 156

Berdilă > *Berdila*

Berendest > *Berendfalva-1*, -2

Berendesti > *Berendfalva-1*

Berendești-1, -2 > *Berendfalva-1*, -2

Berendfalva-1 - Berendești (Szabófalva filiája, nem azonosítható) = Berendest, Berendesti, Berendieștii, Berindeești, ?Pobrata 51, 59, 60, 71, 112, 128, 129, 136, 144

Berendfalva-2* - Berindești (Klészse filiája) = Berendest, Berengyes 142, 152, 157, 192

Berendieștii > *Berendfalva-1*

Berengyes > *Berendfalva-2*

Berest - Bereșt(i) (nem azonosítható) 137, 143

Bereșt(i) > *Berest*

Bergeoany > *Bergován*

Bergovan > *Bergován*

Bergovani > *Bergován*

Bergován* (Bargován) - [Bîrgăuani] *h* = Bargavan Bărgăoane, Bărgăoani, Bergeoany, Bergovan, Bergovani, Berkófalva, Borgovan, Borgovanum, ?Vargafalva 87, 97, 108, 112, 116, 118, 133, 144, 218, 222

Berindeești > *Berendfalva-1*

Berindești > *Berendfalva-2*

Berjest (nem azonosítható) 143

Berkecs (nem azonosítható) 143

Berkófalva > *Bergován*

Berlad > *Berlád*

Berladi > *Berlád*

Berlat > *Berlád*

Berlád* (Barlád) - [Bîrlad] *h* (Foksán filiája) = Barlad, Barlat, Bârlad, Berlad, Berladi, Berlat, Berlát, Brlad 50, 52, 57, 62, 64, 67, 71, 74, 130, 141, 145, 212, 244, 262, 293, 322, 323, 396, 412

Berlát > *Berlád*

Berlest* - [Bîrleşti] *h* (Horlest filiája) = Barleşti 145, 226

Bersence* [Berzunc, Butukár] - [Berzunți] *h* (Dormánfalva filiája) = Bersontium, Bersunsul, Berzence, Berzencz, Berzențu, Berzinca, Berzoncza, Berzonți, Berzunț, Berzunțul, Kloster Berzunsul 50, 71, 112, 116, 131, 142, 154

Bersenesty > *Berszinest*

Bersontium > *Bersenc(z)e*

Bersunsul (Kloster) - *Bersenc(z)e*

Berszinest* - [Bîrsanești] *h* (Tatros filiája) = Bărsănești, Bârsănesti, Bersenesty 99, 137, 142, 150

Bertest > *Bărtești*

Berzence > *Bersence*

Berzencz > *Bersence*

Berzențu > *Bersence*

Berzinca > *Bersence*

Berzoncza > *Bersence*

Berzonti > *Bersence*

Berzulești [Birzulesti] *h* - [Barzujok] (Lujzi Kalugar filiája) 156

Berzunț > *Bersence*

Berzunțul > *Bersence*

Besesty > *Beszt*

Beszt* - [Básăști] (Tázló völgye) Besesty, Běsești 71, 135, 142

Beyna > *Moldvabánya*

Běsești > *Beszt*

Běšoteani > *Bosotén*

Biravičești > *Bírófalva-2*

Birăești > *Gherăești-7*

Bírófalva-1 > *Gherăești-1*

Birăeștii - Bírófalva-2

Bírófalva-2* - Gherăești-2 (Bákó filiája) = Biravičești, Birăestii, Ghăraești, Ghirest, Ghirești, Gíriesty 97, 132, 133, 142, 151, 156

Bistrița* - [Beszterce] 48

Bivolu Mare (nem azonosítható) 140

Bivolu Mic (nem azonosítható) 140

Bîra lásd Bâra

Bîrzuleşti lásd Berzuleşti

Blăjoiai (nem azonosítható) 140

Blegyest (nem azonosítható) 88, 143

Blidari* 140

Bodza (Moldva völgye, nem azonosítható) = Bozien, Bozianii-2, Bozieni-1 136

Boerest > *Balázsfalva*

Bogata* *h* - [Bogáta] (Dormánfalva filiája) 97, 112, 141, 154

Bogdana* *h* - [Bogdána] 71, 112, 116, 138, 141, 326, 397

Bogdanest > *Bogdăneşti-1*, -2

Bogdanesti > *Bogdăneşti-2*

Bogdanesty > *Bogdăneşti-2*

Bogdaneşti > *Bogdăneşti-1*

Bogdanfalva > *Bogdánfalva*

Bogdán > ?*Bogdánfalva*

Bogdánfala > *Bogdánfalva*

Bogdánfalva-1* - Valea Seacă-1 *h* † = Bogdanfalva, ?Bogdán, Bogdánfala, Valea Seacă, Valeasacă, Valesacca, ?Valesagh, ?Valesecani, Vallesacca, Valyesak, Wale Saka 66, 67, 74, 75, 88, 98, 99, 100, 108, 110, 115, 116, 118, 128, 138, 142, 149, 152, 153, 157, 158, 167, 169, 182, 184, 193, 194, 283, 338, 400, 442, 445, 515

Bogdăneşti-1* *h* - Bogdanest (Prezest filiája) = Bogdaneşti 112, 143, 153, 157, 202

Bogdăneşti-2* *h* - Bogdanest (Gorzafalva filiája) = Bogdanesti, Bogdanesty, Manest 99, 112, 126, 154, 163

Boghicea > *Bogicse*

Bogicse* - Boghicea *h* (Aczélfalva filiája) = Bogitsche 97, 144, 221

Bogitsche > *Bogicse*

Bohana > *Bahána*

Bohács (nem azonosítható) 143

Bohána > *Bahána*

Boitsche (nem azonosítható) 98

Bolbocani (Horlest filiája, nem azonosítható) 140, 224

Bolonyásza > *Bălăneasa*

Boratca > *Baratca*

Borgovan > *Bergován*

Borgovanum > *Bergován*

Borsesty > *Borzest*

Borzăştii (a Pruton túl) 521

Borzescti > *Borzest*

Boržest* - Borzești *h* (Gorzafalva filiája) = Borsesty, Borzescti, Borzești, Borzfalva 66, 71, 112, 116, 117, 131, 141, 151, 154, 285, 317, 524

Borzești > *Boržest*

Borzești > *Boržest*

Borzfalva > *Boržest*

Bosciotin > *Bosotén*

Bosoteni > *Bosotén*

Bosoteny > *Bosotén*

Bosotén* - Boșoteni *h* (Pusztina filiája) = Beșoteani, Bosciotin, Bosoteni, Bosoteny, Boșoteanii, Bozótfalva 71, 98, 132, 142, 151, 202

Boșoteni > *Bosotén*

Boșoteanii > *Bosotén*

Boszeny (nem azonosítható) 97

Botăs > *Botos*

Botos falu (nem azonosítható) = Botăs 137

Botosan > *Botoșani*

Botosán > *Botoșani*

Botoșani* *h* - Botosán † = Botosan, Botosán, Botusán 109, 144, 225-227, 412, 442

Botusán > *Botosani*

Bozia (nem azonosítható) 145

Bozianii-1 > *Aczélfalva*

Bozianii-2 > *Bodza*

Bozien > *Bodza*

Bozieni-1 > *Bodza*

Bozieni-2 > *Bozién*

Bozienii > *Aczélfalva*

Bozién* - Bozieni-2 [Bozieni de Sus] *h* (Bergován filiája) 219, 222

Bozótfalva > *Bosotén*

Böszörmény (nem azonosítható) = Bârsomean, Brěsomean 137

Braila - [Brăila] *h* † (Duna torkolatvidéke) = Breilla 225, 324

Brasești (nem azonosítható) 140

Bratest* - Brătești *h* (Tatros filiája) 142, 150

Brateș (nem azonosítható) 140, 151

Bratilla* - Brătila *h* (Tatros filiája) = Bretila, Brětila 50, 71, 99, 132, 142, 150

Brătești > *Bratest*

Brătila > *Bratilla*

Breilla > *Braila*

Breaza > *Breáza*

Breáza* - Breaza *h* (Bergován filiája) 112, 144, 219, 222

Brěsomean > *Böszörmény*

Bretila > *Bratilla*

Brětila > *Bratilla*

Brlad > *Berlád*

Broskovicz (nem azonosítható) 144

Brusturoasa *h* - [Bruszturósza]* (Dománfalva filiája) = Brusturoasă, Brusztulácsa 112, 116, 141, 154

Brusturoasă > *Brusturoasa*

Brusztulácsa > *Brusturoasa*

Bucecea* *h* - [Bucsecsea] (Botosán filiája) 140, 226

Buchila > *Bukila*

Buciumeni (nem azonosítható) 135

Buciumi > *Bucsum*

Bucsum* - Buciumi *h* = Bucsun, Bursun, Kis Bucsumi, Putschumy, Putschuny 99, 135, 142, 511

Bucsun > *Bucsum*

Buda (nem azonosítható) 137, 522

Budești* *h* (Bergován filiája) = Budești Chicăl [Ghicăi] 118, 119, 140, 222

Budești-Chicăl [Ghicăi] > *Budești*

Buhoanca [Buhonca]* *h* (Aczélfalva filiája) = Pohánka 144, 221

Buhoci*h (Prezest filiája) = Buhociu 153, 157

Buhociu > *Buhoci*

Buhusi > *Buhuși*

Buhuș > *Buhuși*

Buhuși* *h* - [Bohus] (Bákó filiája) = Buhusi, Buhuș 140, 151, 156

Bukila* - Buchila *h* (Bogdánfalva filiája) 157, 169, 172

Burbulești [?Birzulești] (nem azonosítható) 140, 151

Burdujeni* - [Burduzsén] (Botosán filiája) 140, 151

Burianești > *Buruienești*

Burieniș - [Buruieniș]* *h* (Dormánfalva filiája) = ?Buruieniș 140, 154

Burjánfalva > *Buruienești*

Bursun > *Bucsum*

Buruenesti oder Chernitschesti = *Buruienești*

Buruenesti > *Buruienești*

Buruenis > ?*Burieniș*

Buruienesti = *Buruienești*

Buruienești* *h* (Dsidafalva filiája) = Burianești, Burjánfalva, Buruenesti oder Chernitschesti, Buruenesti, Buruienesti 97, 109, 119, 144, 221, 223

Buruieniș lásd *Burieniș*

Butea* *h* = Butea-Miclăușeni 108, 109, 113, 116, 118, 119, 132, 190, 222, 223, 510, 518

Butea-Miclăușeni > *Butea*; > *Miklósfalva*

Buzdugan > *Forrófalva*

Calinești > *Călinești*

Calugereusium > *Lujzi Kalugar*

Calughera > *Lujzi Kalugar*

Camenca lásd *Cămâncă*

Campo Longo > ?*Cimpulung*

Capota > *Kápota*

Caracași (Miklósfalva filiája, nem azonosítható) 222, 223

Caracłau > *Karakló*

Caraclei > *Karakló*

Carnawec > *Csernovitz*

Casin > *Kászon*

Cașen > *Kászon*

Cașin > *Kászon*

Cazachii vechi (Besszarábia) 228

Căcăceni > *Cucuteni*

Căciulești lásd *Cuciulești*

Căiuț > Căiuți

Căiuț* (Gorzafalva filiája) = Căiuț, Keiutzul 99, 140, 154,

Călinești* *h* (Botosán filiája) = Calinești 140, 226

Călugăra > *Lujzi Kalugar*

Călugăreni > *Kalugarén*

Cămâncă [Camenca]* *h* (Dormánfalva filiája) 154

Câmpeni > *Kömpén*

Câmpulung lásd *Cimpulung*

Câteștii (nem azonosítható) 522

Cebercu > *Csöbörcsök-I*

Ceckán > *Kiczkófalva*

Cepleniza [Ceplenița]* *h* 145

Ceretiensis > *Szeret*

Cernat > *Csernátfalva*

Certieni* *h* (Bergován filiája) = Cirteni 140, 222

Cetatea Alba > *Dnyeszterfehérvár*

Cetățuia* *h* (Pusztina filiája) 140, 155

Chelestieny > *Halasfalva*

Cheleutscheschty > *Halasfalva*

Cheleutschesty > *Halasfalva*
 Chenderesty > Händresci
Chereste (nem azonosítható) 99
 Chernitschesti oder Buruenesti > *Buruenesti*
 Cherscha > *Herzsa*
 Chetris > *Ketris*
 Chetriș > *Ketris*
 Chietriș > *Ketris*
 Chișata > *Kisáta*
 Chordschesty > *Horgyest*
 Chorloi > *Herló*
 Chotnar > *Kotnár*
 Chotyna > Hotin
 Ciberciu > *Csöbörcsök-1*
 Cioara (Horlest filiája, nem azonosítható) 226
 Ciobănusul > *Csobános*
 Ciocani > *Csík*
 Cioreseni (nem azonosítható) 140
 Cirteni > *Certieni*
 Ciubanuș > *Csobános*
 Ciuburciu > *Csöbörcsök-2*
 Ciughes > *Csügés*
 Ciugheșul > *Csügés*
 Ciumălești (nem azonosítható) 137
 Ciunca > *Csonka*
Cimpulung [?Cimpulung Moldovenesc] *h* = ?Campo Longo, ?Hosszúmező 19, 32, 40, 42, 53, 72
 Cleja > *Klészse*
 Clesia > *Klészse*
 Clésé > *Klészse*
Coarnele Capri(i) [Coarnele Caprei]* *h* (Horlest filiája) 140, 224
Cobâle (nem azonosítható) = Kobale, Kobyle, Kobylea, Kobyleh 521
 Coccino (nem azonosítható, ?Kászón) 61, 138, 145
Codreni* *h* 140
 Cogălniceanu > *Kogălniceanu*
Coman* *h* (Lujzi Kalugar filiája) 155
 Comanestium > *Kománfalva*
 Comanești > *Kománfalva*
 Comănești > *Kománfalva*

Comanfalva > *Kománfalva*
 Comonesti > *Kománfalva*
 Copoșești (nem azonosítható) = Kopaszfalva 137
 Corhana-1 > *Korhána*
 Corhana-2* - Korhana (Lujzi Kalugar filiája) 142, 156
 Corhana la Moara (nem azonosítható) 140
 Corni* h (Botosán filiája) 140, 226
 Corni negulești (Valén-2 filiája) 158
 Corni-Unguri (Jepureni közepén lévő falu) 113, 145
 Cosmestium > *Kozmest*
 Cosmești > *Kozmest*
 Costei* h (Bákó filiája) = Koste 143, 151, 156
 Costița* (Forrófalva filiája) 157
 Coșula* h (Botosán filiája) 140, 226
 Cothnar > *Kotnár*
 Cotnar > *Kotnár*
 Cotnari > *Kotnár*
 Cotunari > *Kotnár*
 Cozmești-Kozmafalva > ?*Jugán*
 Crasna (nem azonosítható) 141
 Crăcăoane [Crăcăoani]* h 119
 Cristești* h (Botosán filiája) 140, 226
 Cruce(a) de Piatră > *Kőkereszt*
 Cucuieți > *Kukujec*
 Cucuieți > *Kukujéc*
 Cuciulești [Căciulești]* h (Bergován filiája) 222
 Cuculești (nem azonosítható) 140
 Cucuteni* h - [Kukuczén, Kakuczén] (Horlest filiája) = Căcăceni, Cucuțeni 140, 145, 223, 224
 Cucuțeni > *Cucuteni*
 Cujbic (Bákó filiája, nem azonosítható) = ?Küsbikk 142, 151, 156
 Curtea de Argeș > *Argyes*
 Cutumari > *Kotnár*
 Cuza Voda* [Alexandru I. Cuza] (Domafalva filiája) 140, 221
 Cziskófalva > *Kiczkófalva*

 Csebercsik > *Csöbörcsök-1*
 Cseckán > *Kiczkófalva*
 Csernátfalva - Cernat (Klészse filiája) 140, 141, 157, 193

Csernotz > *Csernovicz*

Csernovicz - [Cernauți, Cemovți] *h* = Carnawec, Csernotz, Zarnoviciu 57, 244, 246, 412

Csetazvez (nem azonosítható) 142

Csík* - [Ciucani] *h* (Klészse filiája) = Ciocani 113, 142, 152, 157, 190

Csobános* - [Ciobănuș] *h* (Dormánfalva filiája) = Ciobănușul, Ciubanuș, Csobányos 112, 140, 154

Csobányos > *Csobános*

Csaborcsik > *Csöbörcsök-1*

Csonka - Ciunca (nem azonosítható) 137

Csöbörcsök-1 - [?Czebruczy] (Besszarábia) = Cebercu, Ciberciu, Csebercsik, Csoborcsik, Csöbörk, Tsöbörtsökfalva, Zoberciu 53, 57, 64, 77, 78, 81, 88-90, 94, 100, 138, 145, 228, 229, 244, 264, 297, 319, 409, 435, 522, 525

Csöbörcsök-2 - Ciuburciu [Cioburciu] (Besszarábia) 228, 259

Csöbörk > *Csöbörcsök-1*

Csutafalva > *Dsidafalva*

Csügés* - Ciugheș *h* (Dormánfalva filiája) = Ciugheșul 112, 141, 150, 154

Darabani* *h* 144

Daschid > *David*

David* *h* - Dávid (Bergován filiája régebben Scheia) = Daschid 97, 113, 144, 219, 222

Dávid > *David*

Dămianești > *Dămieniești*

Dămieniești* *h* - Deménfalva = Dămianești 113, 143

Dămuc (Bogdánfalva filiája, része) = Domok 157, 169, 173

Dărmănești > *Dormánfalva*

Dângenii [Dingenii]* *h* (Botosán filiája) 140, 226

Dealul Nou > *Újhegy*

Degettes > *Pacura*

Deleni* *h* 145

Deménfalva > *Dămieniești*

Demufala > *Domafalva*

Dermenesty > *Dormánfalva*

Dersca* *h* 140

Dieneț* *h* (Valén filiája) = Dineț 140, 158

Dineț > *Dieneț*

Dióskut (nem azonosítható) 143

Diószeg* - Tuta *h* (Tatros filiája) 112, 115, 116, 141, 150, 154, 164, 166

Diószín [Diószén, Gyoszény*, Diósfalu] - Gioseni *h* (Geoseni) (Valén filiája) = Dsoseny 88, 98, 119, 143, 153, 158, 204, 205, 207, 484, 525

Dîngeni lásd *Dângeni*

Dnyeszterfehérvár - Cetatea Albă *h* (Besszarábia) = Acgerman, ?Ackerman, Akkermad, Akkerman, Cetatea Alba, Nester Alba(m), Nester Fejérvár, Nyeszterfehérvár 52, 131, 145, 228, 258, 412, 435

Dochia* *h* (Bergován filiája) 140, 219, 222

Doftana > *Dofteana*

Dofteana* *h* - [Doftána] (Dormánfalva filiája) = Doftana 116, 117, 141, 150, 154

Doftor (nem azonosítható) 143

Doljești* *h* 113

Domafalva* - Răchiteni *h* † = Demufala, Domofalva, ?Dornán, Dumafalva, Răchiteni, Recheteno, Rechetenum, Rechiten, Rechiteni, Recsetén, Reketeni, Reketent, Reketin, Rekiten, Rekiteny, Rekitén, Rekitény, Rochiseni 51, 66, 67, 71, 75, 87, 97, 100, 110, 115, 116, 119, 129, 144, 221, 222, 223, 278, 358, 359, 403, 515

Dombrovén* - [Dumbrăveni] *h* (Botosán filiája) = Dumbraveni 144, 226

Domnest > *Domnești*

Domnești* - [Domnești Tg] *h* (Foksán filiája) = Domnest 142, 145, 212

Domnița Maria* (Bákó filiája, Bákóba olvadt) 156

Domofalva > *Domafalva*

Domok > *Dămuc*

Dormanești > *Dormánfalva*

Dormánfalva* - Dărmănești *h* † = Dermenesty, Dormanești 98, 109, 113, 116, 139, 141, 149, 150, 153, 154, 155, 158, 222

Dornán > ?*Domafalva*

Dorohoi* *h* = Dorohoy 144, 413

Dorohoy > *Dorohoi*

Dragozeni - [Dragușeni] (nem azonosítható) 144

Drakoj (nem azonosítható) 142

Drosest (nem azonosítható) 142

Dsidafalva*(Egyedfalva) - Adjudeni *h* † = Adschudeny, Adschutany, Aggiudeno, Agiuden, Agiudeni, Ajunteni, Aschutany, Csutafalva, Dsudaj, Dzsidadfalva, Dzsudán, ?Giudeno, Giudiani, Gsiuda falva, ?Gurde, Judaneum, Judeni, Judenum, Judéni, Zudófalva, Zsidófalva 51, 59, 66, 67, 71, 75, 97, 100, 108, 111, 116, 119, 128, 144, 221-223, 278, 358, 359, 403

Dsoseny > *Diószén*

Dsudaj > *Dsidafalva*

Dulcest* -[Dulcești] *h* 219

Dumafalva > *Domafalva*

Dumbraveni > *Dombrovén*

Dumești* *h* (Horlest filiája) 224

Dzsidadfalva > *Dsidafalva*

Dzsudán > *Dsidafalva*

Edumerești > *Szakállas-2*

Edumerești > *Szakállas-2*

Egyedfalva > *Dsidafalva*

Egyedhalma* - Adjud *h* (Foksán filiája) = Adiud, Acsiud, Adjutum, Adschiud Stadt, Adzsud, Egyedhalma 19, 32, 51, 57, 71, 99, 111 116, 119, 131, 140, 141, 142, 212, 244, 412

Egydhalma > *Egyedhalma*

Enachești > *Jenekesti*

Epureni-1 (Falcsu megye) 113

Epureni-2 (Tutova megye, nem azonosítható) 521

Erbiceni* *h* (Horlest filiája) 140, 224

Erdőfalva (nem azonosítható) 142

Esperecz > *Eszperecz*

Estanfalva > *Stanfalva*

Estephanest > *Stanfalva*

Estufui > *Esztufuj*

Eszkorczén* - Scorțeni *h* = Skorcevci, Skorzeny 71, 98, 135, 142

Eszperecz - Sperieți (Szeret mentén, nem azonosítható) = Esperecz, Esperez, Spărieți, Spărietul 132, 141

Eszrugár* - Strugari *h* (Pusztina filiája) = Sztrugár 142, 151, 155, 203

Esztufuj* - Stufu *h* (Pusztina filiája) = Estufui 116, 117, 142, 152, 155, 202

Falcsin [Falcsu] - [Fălciu]* *h* 412

Falseta (nem azonosítható) 293

Fantanelo > *Hidegkút*

Faraoani > *Forrófalva*

Faraoany > *Forrófalva*

Farcașeni > *Farkasfalva*

Farkaschener > *Farkasfalva*

Farkasfalva* - Fărcășeni *h* (Miklósfalva filiája) = Farcașeni, Farkaschener, Fărcășani, Ferkaschul 97, 113, 119, 144, 222, 223, 522

Farraoano > *Forrófalva*

Faure > *Făurei*

Faureni > *Făurei*

Fălciu lásd *Falcsin*

Fălticeni* *h* - [Falticsén] (Paskán filiája) = Folticsén 144, 225

Fărăoane > *Forrófalva*

Fărăoani > *Forrófalva*

Fărăstrău > *Fűrészfalva*

Fărcășani > *Farkasfalva*
 Fărcăseni > *Farkasfalva*
Făurei* *h* (Foksán filiája) = Faure, Faureni 140, 212
 Fântânele > *Fântânele-1*
Fântânele-1 [Fîntînele] (Horlest filiája, nem azonosítható) = Fântânele 224, 226
Fântânele-2 [Fîntînele] (Foksán filiája, nem azonosítható) 212
Fântânele-3 (Fîntînele) (Jași megye, Șipote mellett, nem azonosítható) 113
Fântânele-Himeiuș (Bákó filiája) > ?*Hidegkút*
Fântânele-Csórák (nem azonosítható) 140
Fântânele noi (Horlest filiája, nem azonosítható) 145, 224
 Fântâneau [Fîntîneau]* (Valén filiája) = Fânteneanu 140, 158
 Fânteneanu > *Fântâneau*
Fedeles* - Fedeleșeni *h* = Fedelescheny 132, 521
 Fedelescheny > *Fedeles*
 Fedeleșeni > *Fedeles*
Fehérpatak (nem azonosítható) 144
Felső-Marsinén (Talpa filiája) 87, 143
Felsőpatak (Felső Patak) (Bogdánfalva része) 169, 170
 Felsőrekecsin > *Külsőrekecsin*
Fentenelile [Fîntînele] (nem azonosítható) 99
Ferdinand-1* - [Principele Ferdinand] (Bírófalva-1 filiája) 140, 176, 220, 222
 Ferdinand-2 > *Újfalva-3*
 Ferkaschul > *Farkasfalva*
Filipeni* *h* 139, 144, 522
Filipeșt* - Filipești *h* = Filipești 134
 Filipești > *Filipeșt*
 Filipești > *Filipeșt*
 Fîntîneau lásd *Fântâneau*
 Fîntînele > *Fântânele-3*
Flamonza -[Flăminzi]* *h* (Botosán filiája) = ?Flămândi 145, 226
 Flămândi > ?*Flamonza*
 Flăminzi lásd *Flamonza*
Florest* - [Florești] *h* (Bogdánfalva filiája) = Floreșt 157, 169, 171
 Floreșt > *Florest*
 Focșani > *Foksán*
Focuri* *h* (Horlest filiája) 226
 Fogsan > *Foksán*
Foksán* - Focșani *h* † = Fogsan 105, 108, 109, 138, 141, 149, 212, 412

Folticsén > *Fălticeni*

Fontanella > *Hidegkút*

Fontenela > *Hidegkút*

Fontinel (Kalugerpataka filiája, nem azonosítható) 88

Foraoani > *Forrófalva*

Formóza > *Frumósza*

Fornikár > *Furnicari*

Foroani > *Forrófalva*

Forojano > *Forrófalva*

Forojáno > *Forrófalva*

Forovan > *Forrófalva*

Foroyani > *Forrófalva*

Forrofalva > *Forrófalva*

Forrovan > *Forrófalva*

Forrófalva* - Faraoani *h* † (lásd még Kákova) = Buzdugan, Faraoany, Farraoano, Fărăoane, Fărăoani, Foraoani, Foroani, Forojano, Forojáno, Forovan, Foroyani, Forrofalva, Forrovan, Mihuldin Fărăoani, Pharao 51, 57, 60, 61, 64, 66, 67, 71, 75, 78, 81, 86, 88, 98, 100, 105, 108, 109, 111, 113, 116, 118, 127, 139, 142, 149, 152, 153, 157, 158, 184-186, 188-190, 194, 195, 244, 283, 337, 338, 342, 398, 408, 442, 515, 516, 525

Föntenelille [Fîntînele] (nem azonosítható) 98

Frășinoia > Frezsena

Frezsena - Frășinoia (Bogdánfalva filiája, része) 157, 169, 171

Frumoasa > *Frumósza*

Frumósza* - Frumoasa *h* (Pusztina filiája) = Formóza, Furmosa, Furmosza, Furmósza, 88, 89, 141, 151, 155, 202

Frumușica* *h* (Botosán filiája) 140, 226

Fulgeriș* *h* (Valén filiája) 140, 158

Fund* (Kalugerpataka filiája) 88, 142

Fundul-Răcăciuni > *Külsőrekecsin*

Fundul-Rechecin > *Külsőrekecsin*

Fundurăcăciun > *Külsőrekecsin*

Furmosa > *Frumósza*

Furmosza > *Frumósza*

Furnicar > *Furnicari*

Furnicari* *h* - Fomikár [Fumikár] (Valén filiája) = Furnicar 143, 152, 158

Fűrészfalu > *Fűrészfalva*

Fűrészfalva* -[Fereastrău-Oituz] *h* = Fărăstrau, Fűrészfalu 141, 150

Gaidar > *Gajdár*

Gajcsána* [Gajcsána-Magyarfalu] Magyarfalu* - Găiceana *h* (Găiceana-Unguri) (Valén filiája) 108, 119, 139, 143, 152, 158, 207, 208

Gajdár* - Găidar *h* (Lujzi Kalugar filiája) = Gaidar 142, 151, 156

Galac* - Galați *h* = Galaci, Galacz, Galatia, Galazi, Galazzo, Gallazzo 57, 62, 64, 67, 71, 74, 81, 105, 109, 130, 141, 184, 225-228, 244, 261, 262, 270, 294, 322-324, 326, 397, 412

Galaci > *Galac*

Galacz > *Galac*

Galatia > *Galac*

Galați > *Galac*

Galazi > *Galac*

Galazzo > *Galac*

Galben > *Trunk*

Galbeni > *Trunk*

Galbini > *Trunk*

Galeri* *h* (Valén filiája) 142, 158

Gallazzo > *Galac*

Garoafa lásd *Gároafa*

Gauriana > *Găureni*

Gálben > *Trunk*

Găiceana > *Gajcsána*

Găiceana-Unguri > *Gajcsána*

Găidar > *Gajdár*

Gălbeni > *Trunk*

Găroafa [Garoafa]* *h* (Foksán filiája) 212

Găureni* [Găureana] (Horlest filiája) = Gauriana 132, 140, 224

Gârleni > *Gerlén*

Gâsteni > *Gâșteni*

Gâșteni [Gîșteni]* *h* (Klészse filiája) = Gâsteni 140, 157

Geoseni > *Diószín*

Gerleny > *Gerlén*

Gerlén* - Gîrleni *h* = Gârleni, Gerleny 98, 114, 139, 142, 200, 522

Ghăraești > *Bírófalva-2*

Gheraestium > *Gherăești-1*

Gherăești-1* - Bírófalva-1 [Gyerejest] † = Birăești, Gheraestium, Gheriesti, Gheriești, Ghiraești, Ghirăesti, Ghiriestium, Girst, Girsty, Girjest, ?Grieste, Gyerest, Gyerjést, Gyéres, Gyéresd, Gyérest 51, 87, 98, 100, 109, 114, 116, 119, 133, 144, 220, 222

Gherăești-2 > *Bírófalva-2*

Gheriesti > *Gherăești-1*
 Gheriești > *Gherăești-1*
 Ghiraești > *Gherăești-1*
 Ghirăești > *Gherăești-1*
 Ghirest > *Bírófalva-2*
 Ghirești > *Bírófalva-2*
 Ghiriestium > *Gherăești-1*
 Ghusi > *Husz*
 Giasso > *Jászvásár*
 Gidrás > *Vidráská*
 Gioseni > *Diószín*
 Girst > *Gherăești-1*
 Girsty > *Gherăești-1*, - *Bírófalva-2*
 Girjest > *Gherăești-1*
 Giudeno > ?*Dsidafalva*
 Giudiani > *Dsidafalva*
 Giulești > *Gyula-2*
 Giulești pe Bahluiu, satul > *Hodora*
 Gîrleni > *Gerlén*
 Gîșteni lásd *Gâșteni*
 Glodos > *Glodosu*
Glodosu* (Tatros filiája) Glodos 140, 150, 154
 Glodur > *Gloduri*
Gloduri* (Dormánfalva filiája) = Glodur 141, 150, 155
 Gnusi-Huss > *Husz*
Gociman - [Goșmani]* *h* = Gočman, Goschmany 137
 Gočman > *Gociman*
 Godzafalva >> *Gorzafalva*
 Godzeste > *Gorzafalva*
Goioasa* (Dormánfalva filiája) 140, 155
Gorzafalva* - Oituz *h* † = Godzafalva, Godzeste, Gorzda falva, Gorzești, Grosecht, Groseste, Grosesty, Grozesti, Grozestium, Grozești, Grožesti, Grozistenses, Grozistenzenes, Grožești 7, 50, 60, 67, 71, 74, 75, 78, 88, 99, 100, 108, 109, 114, 116, 119, 126, 131, 138, 141, 149, 150, 153, 154, 158, 163-166, 202, 330, 331, 398, 442, 515
 Gorzda falva > *Gorzafalva*
 Gorzești > *Gorzafalva*
 Goržești > *Horgyest*
 Goschmany > *Gociman*
 Goșmani lásd *Gociman*

Grieste > ?*Gherăești-I*
Gropile* (Klészse filiája) 143, 157
 Grosecht > *Gorzafalva*
 Groseste > *Gorzafalva*
 Grosesty > *Gorzafalva*
 Grozesti > *Gorzafalva*
 Grozestium > *Gorzafalva*
 Grozești > *Gorzafalva*
 Grožesti > *Gorzafalva*
 Grozistenses > *Gorzafalva*
 Grozistenzes > *Gorzafalva*
 Grumazeșt > *Grumazeși*
Grumazești [Grumăzești]* *h* (Bergován filiája) = Gromazeșt 140, 222
 Gsiuda falva > *Dsidafalva*
Gugea* (Horlest filiája) = Gugia 140, 226
 Gugia > *Gugea*
Gura Humorului - Hamarpatak-száda (nem azonosítható) 19
Gura-Reketinului (nem azonosítható) 99
 Gura-Slănic > *Szalánctorka-1*
 Gura Solonț > *Szalánctorka-2*
 Gura Szalancz > *Szalánctorka-2*
 Gura Szaláncz > *Szalánctorka-2*
 Gura văi* [Gura Vaii] (Tatros filiája) = Guravoj 142, 150
 Guravoj > *Gura văi*
 Gurde > ?*Dsidafalva*
 Gutinaj > *Gutinázs*
 Gutinasch > *Gutinázs*
 Gutinaș > *Gutinázs*
 Gutinás > *Gutinázs*
Gutinázs* - Gutinaș *h* (Gorzafalva filiája) = Gutinaj, Gutinasch, Gutinás 99, 112, 114, 141, 150, 154, 161, 166, 524
 Gutnar > *Kotnár*

Gyerest > *Gherăești-I*
 Gyerjést > *Gherăești-I*
 Gyéres > *Gherăești-I*
 Gyéresd > *Gherăești-I*
 Gyérest > *Gherăești-I*
 Gyoszény lásd *Diószin*

Gyula-1 > *Hodora*

Gyula-2* - Giulești *h* (Moldva völgye) 75, 138, 144, 363, 519

Halas > *Halasfalva*

Halasfalva* - Hălăucești *h* † = Allaoceste, Allaucesti, Chelestieny, Cheleutscheschty, Cheleutschesty, Halas, Halaucet, Halaucetium, Halaucetum, Halaucești, Halaucet, Halászfalva, Halocset, Halucset, Hălușești 71, 87, 94, 97, 100, 108, 109, 114, 116, 119, 120, 129, 144, 163, 205, 221-222, 223, 515, 518, 525

Halaucet > *Halasfalva*

Halaucetium > *Halasfalva*

Halaucetum > *Halasfalva*

Halaucești > *Halasfalva*

Halaucet > *Halasfalva*

Halászfalva > *Halasfalva*

Halocset > *Halasfalva*

Halucset > *Halasfalva*

Hamarpatak-száda > *Gura Humorului*

Hancset (nem azonosítható) 144

Hangu (Bákó filiája) 140, 151

Haradnicsén (nem azonosítható) 144

Harlovia > *Herló*

Hălăucești > *Halasfalva*

Hălușești > *Halasfalva*

Hăndrești = Chenderesty 97, 132

Hârja > *Herzsa*

Hârlâu > *Herló*

Heč [Heci]* *h* 128

Hemeiuși [Hemeiuș]* *h* (Bákó filiája) = Himeiuș 140, 151

Herlo > *Herló*

Herlon > *Herló*

Herlovia > *Herló*

Herlovium > *Herlo*

Herló* -[Hîrlău] *h* = Chorloi, Harlovia, Hârlău, Herlo, Herlon, Herlovia, Herlovium, Horigeanoio, Hrělova, Hrolova, Karlow 50, 57, 60, 62, 67, 71, 75, 130, 136, 145, 244, 372, 373, 375, 405, 413

Hersa > *Herzsa*

Herțioana (nem azonosítható) 143

Herza > *Herzsa*

Herzsa*- [Hîrja] *h* (Gorzafalva filiája) = Cherscha, Hârja, Hersa, Herza, Hirsza 88, 99, 141, 144, 150, 154

Hettin > *Hotin*

Hidegkút - [?Fântânele]* (Terebes völgye) = ?Fântânele-Himeiuş, Fontanella, Fontenela 75, 138, 142, 156, 338, 339, 401

Hilicz (nem azonosítható) = Hilip 145, 327

Hilip > *Hilicz*

Himeiuş > *Hemeiuşi*

Hirsa > *Herzsa*

Hodor > *Hodora*

Hodora* *h* (Horlest filiája) = satul Giuleşti pe Bahluiu, Gyula-1, Hodor, Hodora Gyula, Žulešti(i) 128, 136, 145, 224

Hodora-Gyula > *Hodora*

Hoiseşti* *h* (Horlest filiája) 140, 224

Homiceni* *h* - Homicsin 87, 144

Homicsin > *Homiceni*

Horgest > *Horgyest*

Horgestum > *Horgyest*

Horgeşti > *Horgyest*

Horgyest* - Horgeşti *h* (Valén filiája) = Chordschesty, Gorzeşti, Horgest, Horgestum, Horzeştii 71, 136, 143, 152, 158, 207, 208

Horlăceni (nem azonosítható) 144

Horleganoio > *Herló*

Horlest*- [Horlesti Catolici] Horleşti *h* † 94, 105, 109, 114, 116, 119, 139, 145, 223-227

Horleşti > *Horlest*

Horzeştii > *Horgyest*

Hosszúmező > ?*Cimpulung*

Hotin (Dnyeszter mentén) = Chotyna, Hettin, Hotiniu 52, 57, 244, 412

Hotiniu > *Hotin*

Hozmest > *Kozmest*

Hřelova > *Herló*

Hrolova *Herló*

Huba (nem azonosítható) 521

Hudest - [Hudeşti] (nem azonosítható) 144

Huleni (Pusztina filiája, nem azonosítható) 140, 155

Hulpa (nem azonosítható) 142

Hus > *Husz*

Husch > *Husz*

Huscienzium > *Husz*

Huscium > *Husz*

Husi > *Husz*

Huss > *Husz*

Hussium > *Husz*

Hust > *Husz*

Hus-város > *Husz*

Huși > *Husz*

Husz* (Husztváros) - Huși *h* † = Ghusi, Gnusi-Huss, Hus, Husch, Huscienzium, Huscium, Husi, Huss, Hussium, Hust, Hus-város, Huszt(város), Hwztwaras, Usc, Usci 49, 52, 53, 57, 59, 61, 63-65, 67, 71, 74, 77, 78, 88, 89, 100, 109, 114, 116, 117, 119, 130, 145, 150, 165, 225-227, 244, 258, 263-265, 293, 315, 317, 318, 321, 323, 345, 395, 412, 423, 426, 428, 508, 515

Huszárfalva (nem azonosítható) 144

Huszt(város) > *Husz*

Huta (Gorzafalva filiája, nem azonosítható) 142, 154,

Hwztwaras > *Husz*

Ianacaki > *Miklósfalva*

Ias > *Jászvásár*

Iasvasar > *Jászvásár*

Iasc > *Jászvásár*

Iasci > *Jászvásár*

Iassi > *Jászvásár*

Iassium > *Jászvásár*

Iasy > *Jászvásár*

Iași > *Jászvásár*

Iazu Nucului > *Jazu nucului*

Iazu Porcului > *Jazu porcului*

Iepureni > ?*Jepureni*-2

Iosîpeni* [?Iosupeni] 119

Ismail (Duna torkolatvidéke) = Smail, Smoila, Zmoil 110, 261, 323, 397, 412

Istvánfalva > *Kiczkófalva*

Isvoare* (Bákó filiája) = Isvoarele 151, 156

Isvoarele > *Isvoare*

Iucaș > *Lyukaszalu*

Iugan > *Jugán*

Iugani > *Jugán*

Iuganii > *Jugán*

Iukaș > *Lyukaszalu*

Iukaš(a) > *Lyukaszalu*

Iukaši > *Lyukaszalu*

Iukašu > *Lyukasfalu*

Izvóra (nem azonosítható) 142

Jakuscheny (nem azonosítható) 97

Janacaki > *Miklósfalva*

Janók > ?*Jenekesti*

Jasi > *Jászvásár*

Jassi > *Jászvásár*

Jassium > *Jászvásár*

Jassy > *Jászvásár*

Jasvasar >> *Jászvásár*

Jaşi > *Jászvásár*

Jaszvasar > *Jászvásár*

Jazu nucului* - [Iazu Nou] *h* (Horlest filiája) = Iazu Nucului 140, 224

Jazu porcului* - [Iazu Vechi] *h* (Horlest filiája) = Iazu Porcului 140, 224, 226

Jánosvölgye (János-völgye) (Kaluger-pataka filiája) 88, 89, 143

Jás > *Jászvásár*

Jászár > *Jászvásár*

Jászváros > *Jászvásár*

Jászvásár* (Jassi) - Iaşi *h* † = Bahloÿazwar, Giasso, Ias, Iasvasar, Iasc, Iasci, Iassi, Iassium, Iasy, Jasi, Jassium, Jassy, Jasvasar, Jaszvasar, Jás, Jászár, Jászváros, Jászvásárhely 50, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 62-65, 67, 71, 73, 74, 76, 78, 81, 87, 89, 96, 100-103, 106, 109, 116, 120, 130, 145, 149, 163, 167, 181, 216, 223, 225, 226, 227, 229, 230, 241, 244, 247, 253, 254, 258, 260, 261, 264, 265, 267, 269, 279, 288, 300, 303, 309, 312, 315-317, 320-322, 325, 346-348, 351, 352, 354, 359, 364, 376, 378, 381, 383-385, 388, 389, 390, 392, 393, 406, 413, 428, 509, 516, 517, 525

Jászvásárhely > *Jászvásár*

Jeban (nem azonosítható) 97

Jenăcheşti > *Jenekesti*

Jenekesti* - [Enăchesti] *h* (Pusztina filiája) = Enacheşti, Jenăchesti, ?Janók 132, 142, 155, 202

Jepureni-1 - [Iepureni]* *h* (Zsizsia mellett) 145

Jepureni-2* - [Duda-Epureni, Epureni] *h* (Falcsu megye) = Iepureni 114

Jevreni lásd *Zseveren*

Joseni (Botosán filiája, nem azonosítható) 145, 226

Josepest (nem azonosítható) = Jozepest 105, 145

Jozepest > *Josepest*

Judaneum > *Dsidafalva*

Judeni > *Dsidafalva*

Judenum > *Dsidafalva*

Judéni > *Dsidafalva*

Jugan > *Jugán*

Jugani > *Jugán*

Jugany > *Jugán*

Jugán* - Iugani *h* (Bírófalva-1 filiája) = ?Cozmestii-Kozmafalva, Iugan, Iuganii, Jugan, Jugani, Jugany 51, 71, 97, 114, 119, 133, 144, 220, 222

Kakasfalva > ?*Kokosel*

Kaliman > *Kálmánfalva*

Kalogerpatak > *Lujzi Kalugar*

Kalugar* > ?*Lujzi Kalugar*

Kalugarén* - Călugăreni *h* (Prezest filiája) = Kalugerán 100, 112, 143, 153, 158

Kalugár > *Lujzi Kalugar*

Kaluger > *Lujzi Kalugar*

Kalugera > *Lujzi Kalugar*

Kalugerán > *Kalugarén*

Kalugerpatak(a) > ?*Lujzi Kalugar*

Kalughera > *Lujzi Kalugar*

Kalugyeramare > ?*Lujzi Kalugar*

Kalugyerpatak(a) > ?*Lujzi Kalugar*

Karakleu > *Karakló*

Karakló* - Caracleu *h* (Tatros filiája) = Caraclei, Karakleu 98, 142, 150, 154

Karácsonyköve > *Karácsonykő*

Karácson(y)kő* (Piatra) - Piatra Neamț *h* (Bákó filiája) = Karácsonyköve, Kracsonkő, Kračunova Kamene, Kračunove ot Kamena, Peatra, Petra, Piatra Neamți, Piatra Neamz, Pietra, Torgu ot koročeneva kamenea 19, 32, 51, 57, 61, 63, 67, 71, 75, 97, 128, 142, 151, 156, 244, 257, 355, 357, 409, 412, 519 521

Karlow > *Herló*

Kaschinul > *Kászon*

Kasin > *Kászon*

Kasion > *Kászon*

Kasion Monastir > Mănăstirea Cașinului

Kašen > *Kászon*

Kákova - Cacova (Forrófalva része) 149, 152, 184

Kálmánfalva - [?Călimănegti] (Szeret mentén, nem azonosítható) = Kaliman, Kelimenesty, Klimoneschty 132, 141

Kálnó (nem azonosítható) = Kolunoi 137

Kápota* - [Capăta] *h* (Klészse filiája) = Capota 113, 143, 152, 157, 193

Kászon* - Cașin *h* (Gorzafalva filiája) Casin, Cașen, ?Coccino, Kaschinul, Kasin, Kasion, Kašen, Kosino 50, 71, 88, 99, 126, 131, 138, 141, 154, 161, 163, 508, 519

Keczkany > *Kiczkófalva*

Keiutzul > *Căiuți*

Keldest > *Kelgyest*

Kelgyest* [Kelgyeszt] - Pildești *h* (Szabófalva filiája) = Keldest, Pildest, Pildesty 97, 114, 118, 144, 221

Kelimenesty > *Kálmánfalva*

Kelugera > *Lujzi Kalugar*

Kempieni > *Kömpén*

Kendesty (nem azonosítható) 522

Kenpeny > *Kömpén*

Ketris* (Petrís) - Chetriș *h* (Valén filiája) = Chetris, Chietriș, Kietrisch, Pietriș 98, 113, 119, 143, 153, 158, 204, 205, 207

Kiczó > *Kiczófalva*

Kiczófalva* (Teckán-1) - Tețcani-1 *h* (Bírófalva-1 filiája) = Ceckán, Cseckán, Cziskófalva, Istvánfalva, Keczkany, Kiczó, Steczkofalva, Steczkőfalva, Stețcani, Stezkani, Stițcani, Șteckany, Szeckófalva, Teczkani, Teczkany, Teczkán, Teczkófalva, Tetzkan, Tețcan, Tezkany, Tezkán, Ticzófalva 51, 66, 71, 75, 87, 97, 114, 115, 119, 129, 135, 142, 144, 220, 222, 278, 358, 360, 361, 404

Kietrisch > *Ketris*

Kiperest* - [?Chiperești] *h* (Jassy filiája volt a Sise vize mellett) 87, 145

Kis Almás falu (nem azonosítható) 137

Kis Bucsumi > *Bucsum*

Kisáta* - Chișata (Lujzi Kalugar filiája) = Kischata 98, 194

Kischata > *Kisáta*

Kisszalancz > *Száláncorka-2*

Klázsa > *Klészse*

Klescha > *Klészse*

Klesia > *Klészse*

Klese > *Klészse*

Klése > *Klészse*

Klészsa > *Klészse*

Klészse* - Cleja *h* † = Clesia, Clésé, Klázsa, Klescha, Klesia, Klese, Klése, Klészsa, Klézsé 88, 98, 100, 105, 106, 108, 109, 111, 113, 116-118, 139, 142, 149, 152, 153, 157, 158, 178, 189, 190, 217, 443, 446, 448, 449, 511, 515, 517, 524, 525

Klézsé > *Klészse*

Klimoneschty > *Kálmánfalva*

Kloster Berzunsul > *Bersence*

Kloster Wisantie (nem azonosítható) 99, 135

Kobale > *Cobâle*

Kobyle > *Cobâle*

Kobylea > *Cobâle*

Kobyleh > *Cobâle*

Kogălniceanu [Kogălniceni]* *h* (Domafalva filiája) = Cogălniceanu 140, 221

Kokosch > ?*Kokosel*

Kokosel (Szabófalva filiája, nem azonosítható) = Kakasfalva, Kokosch 87, 97, 144

Kolunoi > *Kálnó*

Koma-novo selišče > *Kománfalva*

Koman > *Kománfalva*

Komanest > *Kománfalva*

Komanesty > *Kománfalva*

Kománfalva* - Comănești *h* (Dormánfalva filiája) = Comanestium, Comănești, Comanfalva, Comonesti, Koma-novo selišče, Koman, Komanest, Komanesty, Komunest 71, 113, 116, 131, 142, 150, 154

Komunest > *Kománfalva*

Kopaszfalva > *Copoșești*

Korbászka* - [?Corbasca] *h* 143

Kordaren* - [?Cordareni] *h* 144

Korhana > *Corhana-2*

Korhána* - Corhana-1 *h* (Szabófalva filiája) 113, 144, 219, 221

Korkmáz- [Corcmaz] (Besszarábia) 228

Kormatura (nem azonosítható) 142

Korod (nem azonosítható) 137

Koropcseni* - [?Coropcenii] *h* 145

Kosino > *Kászon*

Kosmesty > *Kozmest*

Kostei > *Costei*

Kotnar > *Kotnár*

Kotnarea > *Kotnár*

Kotnár* - Cotnari *h* (Miklósfalva filiája) = Chotnar, Cothnar, Cotnar, Cotunari, Cutumari, Gutnar, Kotnar, Kotnarea, Kotthnar, Kuthnar, Kuthnár, Kuthnarium, Kutnar, Kutnár, Kutthnár, Kuttnar, Kuttnarium, Kuttnár 51, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 71, 75, 77, 78, 81, 105, 113, 119, 130, 138, 145, 222, 242, 244, 258, 266, 272-274, 293-295, 308, 312, 347, 355, 357, 358, 364, 372-374, 376-378, 384, 389, 406, 408, 409, 413, 508-510

Kotthnar > *Kotnár*

Kozmest* - [Cozmești] *h* (Halasfalva filiája) = Cosmestium, Cosmești, Hozmest, Kosmesty, Kozmesty, Kozmešty 71, 119, 133, 144, 221

Kozmesty > *Kozmest*

Kozmești > *Kozmest*

Kömpén* - [Cimpenii] *h* (Pusztina filiája) = Cămpeni, Kempieni, Kenpeny 88, 89, 98, 141, 143, 155

Könpén > *Kömpén*

Kövesalja* [Köves] -Petricica *h* (Lujzi Kalugar filiája) = Kövesalya 141, 151, 156
Kövesalya > *Kövesalja*
Kövespatak (Forrófalva filiája) 88
Kőkereszt* - Crucea de Piatră (Gorzafalva filiája) = Cruce de Piatră 151, 154
Kracsonkő - Karácsonykő Kracunova
Kamene > *Karácsonykő*
Kračunova Kamene > *Karácsonykő*
Kračunově ot Kamena > *Karácsonykő*
Krakó (nem azonosítható) 137
Kreuzburg (nem azonosítható) 19
Kriwesti-[?Crivesti]* *h* 132
Kukujec* - [Cucuieti] *h* (Dormánfalva filiája) = Cucueți 150
Kukujéc*- Cucuieti *h* (Pusztina filiája) 140, 202
Kurtén* - [?Curteni] *h* 145
Kuthnar > *Kotnár*
Kuthnár > *Kotnár*
Kuthnarium > *Kotnár*
Kutnar > *Kotnár*
Kutnár > *Kotnár*
Kutthnár > *Kotnár*
Kuttnar > *Kotnár*
Kuttnár > *Kotnár*
Kuttnarium > *Kotnár*
Külsőrekecsin* (Felsőrekecsin) - [Fundu Răcăciuni] *h* (Klészse filiája) = Fundul Răcăciuni, Fundul Rechechin, Fundul-Rehecin, Fundurăcăciun 113, 143, 152, 157, 190
Küsbikk > ?*Cujbic*
Kytešti(i) (nem azonosítható) 521, 522

Laczkó (nem azonosítható) 137
Lakosfalva > *Lökösfalva*
Lancsest (nem azonosítható) 145
Lapos > *Lapoș*
Lapoș* *h* (Dormánfalva filiája) = Lapos 140, 155
Lapusna - [Tg. Lapușnei] (Besszarábia) = Lăpușna, Lepusna 55, 96, 241, 242
Larga > *Lárga*
Larguța > *Máriafalva*
Laslovovcii > *Lászlófalva*
Laslovovți(i) > *Lászlófalva*,
Laucuseni > ?*Lökösfalva*

Lábasfalva (Onest része) = Lëbešešti 126, 141
Lábnik* - Vladnic *h* (Valén filiája) = Vladnicul, Vlădnic 115, 119, 143, 152, 158, 201, 210-212, 517
Lárga* - Larga *h* (Dormánfalva filiája) 142, 150, 155
Lászlófalva (Ojtoz völgye, nem azonosítható) = Laslovovcii, Laslovovții 50, 126, 134, 519
 Lăpușna > *Lapusna*
 Leces > *Lökösfalva*
 Lecpedum > *Lécped*
Ledény (nem azonosítható) 105
 Lekuszen > *Lökösfalva*
 Leondanestum > *Leontinfalva*
 Leontinesty > *Leontinfalva*
 Leontinești > *Leontinfalva*
Leontinfalva* - Leontinești *h* = Leondanestum, Leontinesty, Lînteniești 50, 71, 132, 141
Leorda* *h* (Botosán filiája) 140, 226
 Lepeti > *Lécped*
 Lepusna > *Lapusna*
 Lespec > *Lécped*
 Lespedi-Gărleni > *Lécped*
 Lespez > *Lécped*
 Lespezi-1 > *Lécped*
Lespezi-2* *h* (Paskán filiája) 225
 Lespisile > *Lécped*
 Leszpecz > *Lécped*
 Letea Nouă [?Letea*] (Bákó filiája) 140, 151
 Leucuseni > *Lökösfalva*
 Leucușani > *Lökösfalva*
 Leucușeni > *Lökösfalva*
 Leukus > *Lökösfalva*
 Leukušovci > *Lökösfalva*
 Leuzi Călugăra > *Lujzi Kalugar*
 Levkušanii > *Lökösfalva*
 Lëbëšești > *Lábasfalva*
Lécped* [Lészped] - Lespezi-1 *h* (Bákó filiája) = Lecpedum, Lepeti, Lespec, Lespedi-Gărleni, Lespez, Lespisile, Leszpecz, Lispezi, Plepoasa 71, 98, 111, 114, 138, 142, 151, 156, 198, 201, 522
 Likosen > *Lökösfalva*
 Lînteniești > *Leontinfalva*
 Lispezi > *Lécped*

Liten (nem azonosítható) 144

Locucestum > *Lukácsfalva*

Lökösen > *Lökösfalva*

Lökösfalva* - [Leucuseni] (Szabófalva filiája) = Balázok, Lakosfalva, ?Laucuseni, ?Leces, Lekuszen, Leucuseni, Leucusani, Leucuseni, Leukus, Leukušovci, Levkušanii, Likosen, Lökösen, ?Lucaciani 50, 59, 66, 67, 71, 75, 129, 144, 221, 278, 358, 360, 404

Lucacescte > *Lukácsfalva*

Lukacești > *Lukácsfalva*

Lucaciani > ?*Lökösfalva*

Lucateni > *Lukácsfalva*

Luciani (Szabófalva része) 59, 128

Ludaschi - [?Ludași]* *h* 522

Luizi- Călugăra > *Lujzi Kalugar*

Luizi Călugera > *Lujzi Kalugar*

Lujzi Kalugar* [Lujzi Kalagor] (?Kalugar*) - *Luizi Călugăra h †* = Calugereusium, Calughera, Călugăra, Kalugăr, Kaluger, Kalugera, Kalughera, Kelugera, Leuzi Călugăra, Luizi Călugera, Lujzi Kalugăr, Lusi ot Kelugera 81, 98, 100, 101, 107, 108, 109, 114, 116, 135, 139, 142, 149, 151, 153, 156, 158, 193, 194, 201, 442, 515 = ?*Kalugerpatak(a)*: Kalogerpatak, Kalugyerpatak(a) 87, 89, 139 = ?*Kalugyeramare* 139

Lujzi Kalugăr > *Lujzi Kalugar*

Lukačești > *Lukácsfalva*

Lukacseste > *Lukácsfalva*

Lukacsfalva > *Lukácsfalva*

Lukácsfalva* - [Lukačești] (Dormánfalva filiája) = Locucestum, Lucacescte, Lucacești, Lucateni, Lukačești, Lukacseste, Lukacsfalva 51, 64, 66, 67, 71, 75, 127, 138, 142, 155, 283, 334, 336, 337, 398

Lukán (nem azonosítható) 139, 145, 522

Lunca Banului* 145

Lunca Moinești [Lunca Moinești*, Lunca] (Dormánfalva filiája) 155

Luncași* *h* (Halasfalva filiája) Lunkas 144, 221

Lunkas > *Luncași*

Lunkán - [Luncani] (nem azonosítható) 143

Lusi Kaschinului > ?*Mănăstirea Cașinului*

Lusi Manaster Bakeului (nem azonosítható) 98

Lusi ot Kelugera - *Lujzi Kalugar*

Lusi Tasleului (nem azonosítható) 522

Lyukasfalu (nem azonosítható) = Iucaș, Iukaș, Iukaš, Iukaša, Iukași, Iukašu 137

Maciucaș - Macskás (Dormánfalva filiája, nem azonosítható) 140, 155

Macskás > *Maciucaș*

Macskatcsi (Talpa filiája, nem azonosítható) = Macskátcsi 87, 143
Macskátcsi > *Macskatcsi*
Madarász - Mădărjești (Szucsáva megye, nem azonosítható) 137
Magi > ?*Mágia*
Magosesty > *Magosfalva*
Magosfalva* - [Mogoșești-Siret] *h* (Halasfalva filiája) = Magosesty, Mogosesty, Mogoșești 97, 114, 119, 135, 144, 221
Magyarfalu* lásd *Gajcsána*
Maksenesty (nem azonosítható) 522
Manest > *Bogdănești-2*
Maneste > *Mánfalva*
Manfalva > *Mánfalva*
Marașcu > *Mărășcu*
Marest - Marești (Foksán filiája, nem azonosítható) = Mareșt, Mărești 140, 212
Mareșt > *Marest*
Margineni-1 (Bergován filiája, nem azonosítható) 222
Margineni-2 > *Mărgineni-1*
Margineni-Munteni > *Mărgineni munteni*
Margineni-Unguri > *Mărgineni Unguri*
Marginén > *Mărgineni-1*
Markh Bayna > *Moldvabánya*
Matschkany (nem azonosítható) 522
Maxinești (nem azonosítható) 144
Maynescti > ?*Mánfalva*
Mánfalva (Ojtoz völgye, nem azonosítható) = Maneste, Manfalva, ?Maynescti, Mănesti, Mănești 50, 66, 67, 71, 74, 126, 134, 141, 285, 330, 397, 519
Máriafalva* [Lărguca] - Lărguța [Lărguța] *h* (Bogdánfalva filiája) = Sarcutsa, Sartutsa 142, 152, 157, 169, 182-184
Măgăreni > *Mărgineni-1*
Mănăstirea Cașinului [Mănăstirea Casin]* *h* [Kássonmonostor] = Kasion Monastir, ?Lusi Kaschinului 99, 131
Mănesti > *Mánfalva*
Mărășcu* *h* (Valén filiája) = Marașcu 140, 158
Mărășești* (Foksán filiája) 141, 212
Mărești > *Marest*
Mărgineni-1* (Bákó filiája) = Margineni-2, Marginén, Măgăreni 118, 119, 133, 151, 194, 198
Mărgineni-2 (Neamț megye, nem azonosítható) 137
Mărgineni munteni* (Bákó filiája) = Margineni Munteni 143, 156

Mărgineni-Unguri - [Magyar Marzsinén] (Bákó filiája, nem azonosítható) = *Margineni Unguri* 114, 156

Mădărjești > *Madarász*

Mâgla [Migla]* *h* (Prezest filiája) = *Mâglă, Megla, Mugla, ?Magi* 67, 98, 140, 153, 158

Mâglă > *Mâgla*

Medeleni* *h* - *Medelén* (Valén filiája) 143, 158

Medelén > *Medeleni*

Megla > *Mâgla*

Mendriska* - [Mândrisca] 143

Mercestium > *Mircești*

Mercești > *Mircești*

Mercsest > *Mircești*

Merdschineny [?Mărgineni-2] (nem azonosítható) 98

Mergyest > *Mircești*

Merszefalva > *Mircești*

Měnești > *Mánfalva*

Miclauscen > *Miklósfalva*

Miclaușeni > *Miklósfalva*

Miclăușeni > *Miklósfalva*

Miclăușeni-Butea > *Miklósfalva*

Micloscenum > *Miklósfalva*

Mihalén > *Mihalieni*

Mihalieni [Mihăileni]* *h* † = *Mihalén* 144, 225

Mihul din Fărăoani (Forrófalva része) > *Forrófalva*

Mikleuscheny > *Miklósfalva*

Mikleuseny > *Miklósfalva*

Miklëusesti > *Miklósfalva*

Miklosceni-Mikloscheni > *Miklósfalva*

Mikloscheny > *Miklósfalva*

Mikloseni > *Miklósfalva*

Miklósfalva* - *Miclăușeni* *h* * † = *Butea-Miclăușeni, Ianacaki, Janacaki, Miclauscen, Miclaușeni, Miclăușeni-Butea, Micloscenum, Mikleuscheny, Mikleuseny, Miklëusesti, Miklosceni-Mikloscheni, Mikloscheny, Mikloseni* 51, 60, 71, 97, 100, 109, 116, 118, 119, 132, 143, 144, 222, 223, 510, 519, 521 (lásd még: *Butea*)

Milcovia > *Milkó*

Milkó* - [Milcovul] *h* = *Milcovia* 19, 22, 28-30, 88, 167, 505, 508, 510, 519

Mircești* *h* - *Merszefalva* (*Mircsefalva*) (*Halasfalva* filiája) = *Mercestium, Mercești, Mercsest, Mergyest, Merszefalva, Mirtschesty* 71, 119, 136, 144, 221

Miroslava* 145

Mirtschesty > *Mircești*

Migla lásd *Mágla*

Mogosesty > *Magosfalva*

Mogoșești > *Magosfalva*

Moinesty Dorf -> *Mojnest*

Moineșt > *Mojnest*

Moinești > *Mojnest*

Mojla (nem azonosítható) 412

Mojnest* - Moinești *h* (Dormánfalva filiája) = Moinesty Dorf, Moineșt, Stadt Moinești 98, 126, 142, 150, 155, 524

Mojnestpataka (nem azonosítható) 142

Moldenmarkh = *Moldvabánya*

Moldvabánya* - Baia *h* = Bagna, Bagnia, Baja, Ban, Bani, Bania, Banya, Baya, Bánya, Beyna, Markh Bayna, Moldenmarkh 32, 45, 48, 50, 51, 53, 57, 59, 61, 62, 64, 65, 67, 71, 75, 97, 129, 138, 144, 244, 275, 276, 293, 315, 316, 362-364, 366-368, 370-373, 405, 412, 428, 429, 508, 510

Moldovița (nem azonosítható) 48

Moncsella > *Muncel*

Monte Serrato (nem azonosítható) 63, 257

Moraprefectului (nem azonosítható) 145

Moreni* (Dormánfalva filiája) 140, 155

Movila (nem azonosítható) = Movilla 143, 145

Movilla > *Movila*

Mugla > *Mágla*

Mugyilo (Besszarábia) 87, 145

Muncel - [Muncelu de Sus]* *h* (Halasfalva filiája) = Muntschelul, Moncsella 135, 144, 221

Muncelul de Jos [Muncelu de Jos]* *h* 144

Muntschelul > *Muncel*

Nadischa > *Nádas*

Nadișa > *Nádas*

Nagylonkán (Nagy-Lonkán) (Forrófalva filiája, nem azonosítható) 88, 142

Nagy Szaloncza > *Szalonca*

Nagypatak* - Valea Mare (Forrófalva filiája) 88, 115, 118, 139, 142, 149, 152, 153, 157, 184, 447, 517

Nagyszalancz > *Szalonca*

Nagy-Szaloncza > *Szalonca*

Nagyszöllős (Nagy-Szöllős) (nem azonosítható) 88, 142

Nádas* - Nadișa *h* (Bákó megye) = Nadischa 51, 98, 114, 131, 132, 142

Neamci > *Németváros*

Neampciu > *Németváros*

Neamti > *Németváros*

Neamțu > *Németváros*

Negri* h (Prezest filiája) 140, 153, 158

Negulești (Bakó filiája, nem azonosítható) 140, 151, 156

Nembsi > *Németváros*

Nemc > *Németváros*

Nemci - Nemisi > *Németváros*

Nemcz > *Németváros*

Nemczi > *Németváros*

Nemecz > *Németváros*

Nemes > *Németváros*

Nemetz > *Németváros*

Nemetz - Neamt > *Németváros*

Nemisi > *Németváros*

Nempczs > *Németváros*

Nemz > *Németváros*

Nesiesti [Nesiești]* (Pusztina filiája) 203

Nester Alba(m) > *Dnyeszterfehérvár*

Nester Fejywar > *Dnyeszterfehérvár*

Nestiuta (nem azonosítható) 144

Nevér (nem azonosítható) 141

Német > *Németváros*

Németvára > *Németváros*

Németváros* - Tirgu Neamț *h* (Bergován filiája) = Neamci, Neampciu, Neamți, Neamțu, Nembsi, Nemci-Nemisi, Nemcz, Nemczi, Nemecz, Nemes, Nemetz, Nemetz-Neamt, Nemisi, Nempczs, Nemz, Német, Németvára, Németvásár, Niamti, Niamtz Stadt, Niamți, Niemic, Niemzo, Targu Neamz, Tărgu-Neamț 19, 32, 50, 52, 57, 59, 61, 62, 64, 65, 67, 71, 75, 97, 129, 138, 144, 222, 244, 276, 277, 293, 312, 361, 363, 364, 373, 404, 412, 513

Németvásár > *Németváros*

Niamti > *Németváros*

Niamtz Stadt > *Németváros*

Niamți > *Németváros*

Nicorest > *Szitás*

Nicoresti > *Szitás*

Nicorești > *Szitás*

Nicurești > *Szitás*

Niemic > *Németváros*

Niemzo > *Németváros*

Niereschui (nem azonosítható) 522

Nisporești [Nisiporești]* *h* (Moldva völgye) 119

Nyeszterfehérvár > *Dnyeszterfehérvár*

Oboroceni de Jos [?Oboroceni]* *h* 144

Oc(z)elén > *Aczélfalva-I*

Odobest > *Odobești*

Odobești* *h* - Odobest (Foksán filiája) 140, 212, 446

Ohtuz > *Ojtoz*

Oituz > *Gorzafalva*

Ojtoz* - [Oituz] *h* = Ohtuz, Oktuz 50, 126, 134

Okna > *Aknavásár*

Oktuz > *Ojtoz*

Olărești (Lujzi Kalugar filiája, nem azonosítható) 156

Olonăști [Olănești] (Besszarábia) 228

Onest* [Onyest] - Onești [ma: Gheorghe Gheorghiu-Dej része] (Tatros filiája) lásd még *Lábasfalva* = Onesty, Onești, régen: Ónfalva 71, 99, 116, 117, 126, 127, 141, 150, 154, 159, 161-164, 167 = ?*Stanfalva*

Onesty > *Onest*

Onești > *Onest*

Onești > *Onest*

Onischeny (nem azonosítható) 97

Orbeni* *h* (Klészse filiája) = Orbén 143, 157

Orbén > *Orbeni*

Ordivan > ?*Ardeoani*

Orescha > *Orosa*

Orhe > ?*Orhei*

Orhei (Pruton túl) = ?Orhe, Orhey, Örhely 19, 52, 412

Orhey > *Orhei*

Orosa* - [Orășa] *h* (Pusztina filiája) = Orescha 98, 142, 202

Ortyest - [?Ortaști] *h* 145

Osebiți (nem azonosítható) 114, 143

Osebiți *L*[uizi] *C*[alughara]* (Lujzi Kalugar filiája) 156

Osebiți-Mărgineni* (Bákó filiája) 114, 156

Otălenii > *Aczélfalva*

Otzelenum > *Aczélfalva*

Otzeleny > *Aczélfalva*

Oțeleni > *Aczélfalva*

Ónfalva > *Onest*

Örményes (nem azonosítható) = Urmenisch, ?Urmeniș 134, 135, 142

Örhely > *Orhei*

Pacura [Păcurile] - [Pakura]*, Degettes (Tatros filiája) = Păcurele 116, 117, 142, 150, 154

Palanca > *Palánka*

Palanka* - Palanca *h* 112

Parău Biserici > *Părău Biserici*

Pargarești > *Szöllőhegy*

Parincea* *h* (Valén filiája) = Parincsea, Parintsche 98, 143, 158

Parincsea > *Parincea*

Parintsche > *Parincea*

Paskan > *Paskán-2*

Paskán-1* - Pășcani *h* † (Bákótól északra) = Pașcan 110, 144, 225, 227

Paskán-2 (Bakó filiája, Bákótól délre, nem azonosítható) = Paskan, Paškani(i), Pășcani 67, 71, 75, 127, 142, 338, 400

Pașcan > *Paskán-1*

Pășcani > *Paskán-1*

Paškani(i) > *Paskán-2*

Patak (Bogdánfalva része) 169, 170

Pataras (nem azonosítható) 144

Pauleni (Besszarábia) = ?Szentpál falu 228

*Páva*falva - [?Păun] 142

Păcurele > *Pacura*

Păgubenî* *h* (Dormánfalva filiája) 140, 155

Păltinata* *h* 143

Părău Biserici (Prezest filiája, nem azonosítható) = Parău Biserici 140, 153

Părincea Horești (nem azonosítható) 119

Pășcani > *Paskán-1*

Păucești (nem azonosítható) 143

Pâncești-1 [Pincești]* *h* (Valén filiája) 158

Pâncești-2 (Klészse filiája, nem azonosítható) 157

Pârgărești > *Szöllőhegy*

Peatra > *Karácsonykő*

Peleteciu de Jos > *Peletuci de Jos*

Peletuci de Jos [Peletiuci de Jos]* *h* (Bákó filiája) = Peleteciu de Jos, Peleticiu de Jos 140, 151, 156

Peleticiu de Jos > *Peletuci de Jos*

Petra > *Karácsonykő*

Petreska (Gorzafalva filiája, nem azonosítható) 88, 141

Petrest (nem azonosítható) 144
Petreşti (Aczélfalva-1 filiája, nem azonosítható) 221
Petricica > *Kövesalja*
Petris > *Ketris*
Petrosu (Lujzi Kalugar filiája, nem azonosítható) 156
Pharao > *Forrófalva*
Piatra > *Karácsonykő*
Piatra Neamţ > *Karácsonykő*
Piatra Neamţi > *Karácsonykő*
Piatra Neamz > *Karácsonykő*
Pietra > *Karácsonykő*
Pietre (Besszarábia) = ?Szentpéter 88, 145, 228
Pietriş > *Ketris*
Pildest > *Kelgyest*
Pildesty > *Kelgyest*
Pildesti > *Kelgyest*
Pirgarest > *Szöllőhegy*
Piscu(l) Rusului* *h* (Tamásfalva filiája) 144, 221
Pinceşti lásd *Pânceşti*
Pirgăresti > *Szöllőhegy*
Plepoasa > *Lécped*
Plopomba - [Plopu] 142
Ploscuţeni > *Ploskucén*
Ploskucén* - *Ploscuţeni h* (Foksán filiája) *Ploskuzeny*, *Ploşniţeni*, *Ploszkuczén* 99, 115-117, 139, 142, 161, 212-214
Ploskuzeny > *Ploskucén*
Ploşniţeni > *Ploskucén*
Ploszkuczén > *Ploskucén*
Plubok (Kalugerpatak filiája, nem azonosítható) = *Pulbók* 88, 89, 143
Pobrata = ?*Berendfalva-1*
Podeni* (Dormánfalva filiája) *Podén* 140, 155
Podén > *Podeni*
Podorások (nem azonosítható) 142
Podriga (nem azonosítható) 140
Podu(l) Iloaei [Podu Iloaiei]* *h* (Horlest filiája) 140, 224
Podul roş(u) (Valén filiája, nem azonosítható) 140, 158
Podul şiopului [Podu Şchiopului]* *h* (Foksán filiája) 212
Podur - [?Poduri]* *h* 142
Poeana - [?Poiana] (Prezest filiája, nem azonosítható) 153

Pofest (nem azonosítható) 141
Poganest - [?Poganești]* *h* 145
Pohánka > *Buhoanca*
Poiana (Dormánfalva filiája, nem azonosítható) 155
Poiana Boului* (Pusztina filiája) 154, 155
Poiana Jurascu > *Poiana lui Iurașcu*
Poiana lui Iurașcu [Poiana lui Jurascu]* *h* (Prezest filiája) = Poiana Jurascu, Pojana lui Jurashku 97, 115, 157
Poiana nucului* (Tatros filiája) 150
Poiana-Uzului (Bákó megye, nem azonosítható) 115
Pojana lui Jurashku > *Poiana lui Iurașcu*
Poján (Román megye, nem azonosítható) 202
Pojána (nem azonosítható) 142, 143
Pojána Kornului (Prut és Berlád közt, nem azonosítható) 145
Pokolpatak* - Valea Rea (Klészse filiája) 119, 141, 142, 156, 157, 193, 203
Pomărla [?Pomîrla]* (Moldva északi részén) 140
Popeni* *h* (Gorzafalva filiája) 140, 154
Praguri (Horlest filiája, nem azonosítható) = Prágurok 145, 226
Prala > *Pralea*
Pralea* - [Práléja] (Gorzafalva filiája) = Prála, Skitu Prala 99, 142, 151, 154, 216, 511
Prágurok > *Praguri*
Prála > *Pralea*
Prăjăști Catolici > *Prăjăști Unguri*
Prăjăști Unguri (nem azonosítható) = Prăjăști Catolici 115
Prăjești > *Prezest*
Prăjoaia* (Dormánfalva filiája) 140, 155
Prelucs* [Preluci] 141
Preschesty > *Prezest*
Preschesty Mokany (nem azonosítható) 97
Prezest* - Prăjești *h* † = Preschesty 97, 100, 101, 105, 108, 110, 116, 118, 119, 139, 143, 149, 153, 157, 158, 201, 202
Pusteana > *Pusztina*
Pustiana > *Pusztina*
Pustiian > *Pusztina*
Pusztina* - Pustiana *h* † = Pusteana, Pustiana, Pustiian 98, 102, 104, 105, 108, 110, 115-117, 139, 142, 149, 151, 153, 155, 156, 158, 198, 202-204, 212
Putna (nem azonosítható) 141
Putschumy > *Bucsum*
Putschuny > *Bucsum*

Racila* - [Rácsila] (Bogdánfalva filiája) 143, 151, 156
Racova* - Rákova (Valén filiája) = Rakowa 98, 143, 152, 158
 Radauc > *Rădăuți*
 Radaucs > *Rădăuți*
 Radaut > *Rădăuți*
Radomirest - [?Radomirești] (nem azonosítható) 143
 Raducaneni > *Răducăneni*
 Radukan > *Răducăneni*
 Radukanén -> *Răducăneni*
 Rakowa > *Racova*
 Ravas > *Ravaszfalva*
 Ravasa Litovoia > *Ravaszfalva*
 Ravas Litowoja > *Ravaszfalva*
Ravaszfalva* - Răușeni *h* (Zsizsia mentén) = Ravas, Ravasa Litovoia, Ravas Litowoja, Răusanii pe Jâjâia 51, 136
 Rákova > *Racova*
 Răcăciuni > *Rekecsin*
 Răcătău > *Rekettyés-1*
 Răchiteni > *Domafalva*
 Răchitis > *Rekettyés-3*
 Răchitiș > *Rekettyés-3*
 Răchitoasa > *Rekettyés-2*
 Răducaneni-* Răducăneni
 Rădăuți* *h* = Radauc, Radaucs, Radaut 48, 51, 57, 372, 423, 426
Răducăneni* *h* (Husz filiája) = Raducaneni Răducăneni, Radukan, Radukanén 115-117, 119, 145, 225, 226
 Rănghilești > *Rânghilești*
 Răpiceni > *Ripiceni*
 Răusanii pe Jâjâia > *Ravaszfalva*
 Răușeni > *Ravaszfalva*
 Răchiteni > *Domafalva*
Rânghilești [Ringhilești] *h* (Botosán filiája, nem azonosítható) = Rănghilești 140, 226
Recea-1* *h* (Prezest filiája) = ?Retsche, ?Récse 97, 144, 153, 158
Recea-2* *h* (Răcătău mentén) 140
 Rechecin > *Rekecsin*
 Recheteno = *Domafalva*
 Rechetenum > *Domafalva*
 Rechiten > *Domafalva*

Rechiteni > *Domafalva*
 Rechitestum > *Rekettyés-1*
 Recsetén > *Domafalva*
Rediu* *h* (Dsidafalva filiája) 221
Rehojest (nem azonosítható) 143
Rekecsin* [Nagyrekecsin] = Răcăciuni *h* (Klészse filiája) = Rechecin, Reketschiny 99, 111, 119, 139, 143, 152, 157
 Reketeni > *Domafalva*
 Reketent > *Domafalva*
 Reketin > *Domafalva*
 Reketschiny > *Rekecsin*
 Rekettó > *Rekettyés-1*
Rekettyés-1* - Răcătau, [Răcătau de Jos] *h* (Valén filiája) = Rechitestum, Rekettó, Richitești, Rikitest, Rityitest 132, 142, 143, 158
Rekettyés-2 - Răchitoasa* *h* (Zeletin mentén) 132, 142
Rekettyés-3 - Răchitisu* *h* (Pusztina filiája) = Răchitis, Răchitiș, Richitest 132, 142, 155, 203
 Rekiten > *Domafalva*
 Rekiteny > *Domafalva*
 Rekitén > *Domafalva*
 Rekitény > *Domafalva*
 Retsche > ?*Recea-1*
 Retunda > *Rotunda*
 Récse > ?*Recea-1*
Rěkitiš(ul) [Rekettyés] (nem azonosítható) 132
 Richitest > *Rekettyés-3*
 Richitești > *Rekettyés-1*
Ridén (nem azonosítható) 145
 Rikitest > *Rekettyés-1*
 Ripa > *Rîpa epei*
Ripiceni* *h* (Botosán filiája) = Răpiceni 140, 226
 Rityitest > *Rekettyés-1*
 Rînghilești lásd *Rânghilești*
Rîpa epei [Râpa Epei, Rîpa Jepii*] [Ripá Jépi] (Pusztina filiája) Ripa 143, 155, 202
 Rochiseni > *Domafalva*
 Roman > *Románvásár*
 Roman vásár > *Románvásár*
 Romaniuywar > *Románvásár*
 Romaniwasar > *Románvásár*
 Romaniwýwar > *Románvásár*

Romanno > *Románvásár*

Romano > *Románvásár*

Romanovea > *Románvásár*

Romanwasar > *Románvásár*

Román > *Románvásár*

Románvásár* - Roman *h* (Tamásfalva filiája) = Roman vásár, Romaniuywar, Romaniwasar, Roimaniwýwar, Romanno, Romanovea, Romanwasar, Román, Români, Romono, Romulo 48, 50, 52, 53, 56, 59, 61-64, 66, 67, 71, 75, 78, 97, 102, 115, 119, 128, 143, 144, 149, 216, 221, 242-244, 248, 257, 278, 280, 316, 357-359, 373, 376, 402, 408, 409, 411, 413, 423, 426

Români > *Románvásár*

Romono > *Románvásár*

Romulo > *Románvásár*

Rosior [Roşiori]* *h* 143

Rosszpatok - [Valea Rea] (nem azonosítható) 142

Rotunda* *h* (Dsidafalva filiája) = Retunda 97, 119, 144, 221

Rujinca > *Ruzsinka*

Rusi vladicăi > *Rusii-Vlădicai*

Ruş(i)* (Pusztina filiája) 140, 155

Rusii-Vlădicai (Prezest filiája, nem azonosítható) = Rusi vladicăi, Ruzsoladika 143, 153, 158

Ruzsoladika > *Rusii-Vlădicai*

Ruzsinka - Rujinca (Bogdánfalva filiája, része) 157, 169, 171

Sabaoani > *Szabófalva*

Saboani > *Szabófalva*

Sabboano > *Szabófalva*

Saboanum > *Szabófalva*

Sabograni > *Szabófalva*

Saboiani > *Szabófalva*

Sabojan > *Szabófalva*

Sabojen > *Szabófalva*

Saboyani > *Szabófalva*

Saboyano > *Szabófalva*

Sacalăşăşti > *Szakállas-2*

Sacaluşa > *Szakállas-4*

Sacălişeştii > *Szakállas-2*

Sacălyşeştii > *Szakállas-3*

Sacca (nem azonosítható) 143

Sagna* *h* - Szágna (Tamásfalva filiája) = Sakna, Sa(k)nii, Szakna, Szákna 71, 97, 132, 144, 221

Sakalyšešte > *Szakállas-1*
 Sakalyšeştii > *Szakállas-3*
 Sakelišeştii > *Szakállas-2*
 Sakna > *Sagna*
 Sa(k)nii > *Sagna*
Salcea (Botosán filiája, nem azonosítható) = ?*Salcia* 140, 226
Salcia > ?*Salcea*
Sale condita villa > *Serata-1*
Saloncza > *Szalonca*
Salonti major > *Szalonca*
Salontium-Rechitesti > *Szalonca*
Samosca > *Somoska*
Sapoveni (Botosán filiája, nem azonosítható) 140, 226
Sarca > *Sârcă*
Sarcutsa > *Máriafalva*
Sartutsa > *Máriafalva*
Sascut > *Szászkút*
Saska (Talpa filiája, nem azonosítható) 87, 97, 144
Saskutul > *Szászkút*
Sath de gios > *Alfalu*
Satul Nou > *Újfalva 1-4*
Satul Noŭ > *Újfalva-1-4*
Satul Nou-1 (nem azonosítható) 115, 145
Satul Nou-2 (Domafalva filiája, nem azonosítható) 221
Satul Nou-3* (Prezest filiája) 153, 157
Saveni > *Săveni*
Săbăoane > *Szabófalva*
Săbăoani > *Szabófalva*
Săcăloșăştii > *Szakállas-3*
Săcătura > *Szekatura*
Săcueşti* (Bákó filiája) = *Secueşti* 140, 151, 156
Săcuieni (nem azonosítható) 116
Sărata-1 > *Sóskút*
Sărata-2 > *Szeráta*
Sărbeştii lui Talpa = *Talpa-1*
Săuceşti lásd *Szaucsest*
Săveni* *h* (Horlest filiája) = *Saveni* 140, 224, 226
Sântilie (nem azonosítható) 136

Sârbi > *Szerbek*
 Sârcă [?Sirca]* *h* - Szarka (Jász megye) = Sarca 137
 Scariga [Scăriga]* *h* (Dormánfalva filiája) 140, 155
 Scheia > *Szkéja* > *David*
 Scherbesty lui Talpe = *Talpa-1*
 Schineni > *Szkinén*
 Schkeia > *Szkéja*
 Scorțeni > *Eszkorcén*
 Sebeoany > *Szabófalva*
 Secătura-1 > *Szekatura*
 Secătura-2 (Horlest filiája, nem azonosítható) = ?Secături 140, 224
 Secături > ?*Secătura-2*
 Sebes (nem azonosítható) 142
 Secuești > *Săcuești*
 Sebes (nem azonosítható) 142
 Sekeluschesty [Szakállas] (nem azonosítható) 134
 Sekuieny (nem azonosítható) 521
 Sekui ot Walerea (nem azonosítható) 98
 Selevestreanii (nem azonosítható) 521, 522
 Serata-1 (Kotnár közelében, nem azonosítható) = Sale condita villa, Szeráta-3 75, 145, 377
 Serata-2 > *Sósfalu*
 Serbănești lásd *Szerbanest*
 Sered > *Szeret*
 Seredest > *Szeret*
 Seredinum > *Szeret*
 Seredvasar > *Szeret*
 Săcăloșești > *Szakállas-2*
 Sicavia > *Szucsáva*
 Simbria* (Dormánfalva filiája) 140, 155
 Sipan > ?*Șipan*
 Sipotok > ?*Șipote*
 Siret > *Szeret*
 Sireto > *Szeret*
 Sitzavia > *Szucsáva*
 Sivocest (nem azonosítható) 144
 Sîrbi > *Szerbek*
 Sîrca lásd *Sârcă*
 Skitu Prala > *Pralea*

Skorcevci > *Eszkorcén*

Skorzeny > *Eszkorcén*

Slagna (Bákó és Románvásár közt, nem azonosítható) 119

Slănic > *Szalánc-1*

Slănic Băi [Băile Slănic*, ma: Slănic Moldova *h*] - [Szlanikfürdő] (Tatros filiája) 154

Slobo(d)zia-Újfalu > *Slobozia-2*

Slobozia-1* *h* (Horlest filiája) = Szlobozia 224, 226

Slobozia-2 *h* (Slobozia mielului*)(Tatros filiája) = Slobo(d)zia Újfalu, Szlobozia, Újfalu-4 138, 142, 150, 154, 331, 398

Slobozia mielului = *Slobozia-2*

Smail > *Ismail*

Smoila > *Ismail*

Soboiani > *Szabófalva*

Socavia > *Szucsáva*

Socea > *Szőcs*

Sochodolu > *Sohodolu*

Socii-1 > *Szőcs*

Socii-2 (Szkinén táján, nem azonosítható) 521

Sočavea > *Szucsáva*

Soči(i) > *Szőcs*

Sohodolu - [Sohodol]* *h* (Lujzi Kalugar mellett) = Sochodolu, Suhdol 135

Solanza mare > *Szalonca*

Solanzu mare > *Szalonca*

Soloncza > *Szalonca*

Solonc > *Szalonca*

Solonceni > *Szalonca*

Solonț > *Szalonca*

Solonz > *Szalonca*

Solonzu mik [Kasszalánc, Kicsi Szalánc] > ?*Szalánc*torka-2

Soltănești (Tutova megye, nem azonosítható) 521

Somoska* - [Somușca] *h* (Klézse filiája) = Samosca, Somoșca, Szamoska 143, 152, 157, 178, 190, 217, 524

Somoșca > *Somoska*

Soroka (Pruton túl) 412

Sotschy > *Szőcs*

Soveja* *h* (Foksán filiája) 141, 212

Sozzavia > *Szucsáva*

Sófalva > *Szeráta-1*

Sósfalva (Sós-falu) (Balhøj mentén, nem azonosítható) = Serata-2, Szeráta-2 138,

Sóskút* - Sárata-1 *h* (Pusztina filiája) 142, 151
Sóspatak - [Sárata] (Bogdánfalva filiája, nem azonosítható) 88, 142
Sóstázló* - [Tazláu Sárata] 141
 Spărietul > *Eszperez*
 Spărieți > *Eszperez*
 Sperieți > *Eszperez*
Spineny (nem azonosítható) 98
Spinoasa* *h* (Horlest filiája) 140, 224
Sprinceana [Sprînceana]* *h* (Horlest filiája) = Sprinciană 140, 224
 Sprinciană > *Sprinceana*
 Stadt Bakeu > *Bákó*
 Stadt Formos > *Szépváros*
 Stadt Moinesti > *Mojnest*
 Stadt Okna > *Aknavásár*
 Stadt Piatra > *Karácsonykő*
 Stadt Sereth > *Szeret*
 Stanceni > ?*Stănceni*
 Stanescti > *Stanfalva*
 Stanest > *Stanfalva*
 Staneste > *Stanfalva*
 Stanești > *Stanfalva*
Stanfalva (nem azonosítható) = Estanfalva, Estephanest, Stanescti, Stanest, Staneste, Stanești, Stánfalva, ?Stănișorești, Steneste, Stēnisoreștii 50, 66, 67, 71, 74, 78, 126, 141, 285, 326-328, 397
 Stánfalva > *Stanfalva*
Stănceni (Hotin megye, nem azonosítható) = ?Stanceni 81
 Stănișorești > ?*Stanfalva*
 Steczkofalva > *Kiczókfalva*
 Steczkőfalva > *Kiczókfalva*
 Stefanesti > *Ștefanești*
 Stelhomonire (nem azonosítható) 247
 Steneste > *Stanfalva*
 Stețcani > *Kiczókfalva*
 Stezkani > *Kiczókfalva*
 Stēnișorēștii > *Stanfalva*
Stilpeni (nem azonosítható) 119
 Stițcani > *Kiczókfalva*
Stiubeieni (Moldva északi részén, nem azonosítható) 140
Stoeneștii (nem azonosítható) 126

Stoinești (nem azonosítható) 50
Storești* *h* (Botosán filiája) 140, 226
Strojtsin (Besszarábia) 139, 145, 522
Strugari > *Esztrugár*
Strunga* *h* = *Strungă*, *Sztrunga* 75, 138, 145, 378, 406
Strungă > *Strunga*
Stufu > *Esztufuj*
Sturza (nem azonosítható) 140
Sucavia > *Szucsáva*
Suceava > *Szucsáva*
Suchiana > *Szucsáva*
Suchiaua > *Szucsáva*
Suchiava > *Szucsáva*
Suchiavia > *Szucsáva*
Sucsavia > *Szucsáva*
Suhdol > *Sohodolu*
Sulița (nem azonosítható) 144
Surdu (Dormánfalva filiája, nem azonosítható) = ?*Surduc* 140, 155
Surduc > ?*Surdu*
Swczowa > *Szucsáva*
Sylvuina (nem azonosítható) 57, 244
Șcheia > *Szkéja*
Șesuri* *h* (Dormánfalva filiája) 140, 155
Șipan [?Șupan]* (Dormánfalva filiája) = ?*Sipan* 140, 155
Șipote* *h* (Horlest filiája) = ?*Sipatok* 113, 140, 224
Șipotenii* *h* (Dormánfalva filiája) 140, 155
Șoldestii (Tutova megye, nem azonosítható) 521
Ștefănești [Ștefănești]* *h* (Botosán filiája) = *Stefanești* 140, 226
Șupan lásd ?*Șipan*
Șerbești > *Talpa-I*
Șteckany > *Kiczkófalva*

Szabbojana > *Szabófalva*
Szabofalva > *Szabófalva*
Szabojan > *Szabófalva*

Szabófalva* - *Săbăoani h †* = *Sabaoani*, *Saboani*, *Sabboano*, *Saboanum*, *Sabograni*, *Saboiani*, *Sabojan*, *Sabojen*, *Saboyani*, *Saboyano*, *Săbăoane*, *Sebeoany*, *Soboiani*, *Szabbojana*, *Szabofalva*, *Szabojan*, *Szeufala*, *Villa Sabo* 57, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 71, 75, 79, 80-82, 87, 97, 100,

101, 102, 108, 110, 112, 115, 116, 119, 120, 122-124, 128, 129, 144, 216-218, 220-223, 244, 277-279, 347, 351, 358, 359, 361, 370, 378, 402-404, 408, 409, 428, 442, 512, 515, 516

Szakállas-1 - [Săcălușești] (Neamț megye) = Sakalyšešte 134

Szakállas-2 (Bákó megye, Tázló torkolata, nem azonosítható) = Edumereștii, Edumerești, Sacalășăști, Sacălișești, Sakēlišesștii, Sēkēloșesti 126, 134

Szakállas-3 (Román megye, nem azonosítható) = Sacălyșești, Sakalyšeștii, Săcăloșăștii 134

Szakállas-4 (Vasló vidéke, nem azonosítható) = Sacalușa 134

Szakna > *Sagna*

Szalánc-1 - Slănic* (Tatros filiája) 64, 75, 116, 117, 138, 141, 150, 154, 161

Szalánc-2 > *Szalonca*

Szalánc-torka-1* - Gura Slănic (Tatros filiája) 117, 142, 150, 154

Szalánc-torka-2 - Gura Solonț (Pusztina filiája, nem azonosítható) = Gura Szalancz, Gura Szaláncz, ?Kisszalancz, ?Solonzu mik 98, 155, 203

Szalancz > *Szalonca*

Szalonc(z)a* (Szalánc, Nagy Szalonca) - Solonț *h* (Pusztina filiája) = Nagy Szalancz, Saloncza, Salonti major, Salontium-Rechitesti, Solanza-mare, Solanzu mare, Solonc, Solonceni, Soloncza, ?Solonz, Szalancz 66, 67, 71, 88, 89, 98, 127, 142, 202, 283, 337, 398

Szamoska > *Somoska*

Szarka > *Sârcă*

Szaucsest - [?Saucești]* *h* 143

Száгна > *Sagna*

Szákna > *Sagna*

Szárazpatak > *Valea Seacă-2*

Szászkút* - Sascut *h* (Klézse filiája) = Saskutul, Százkút 99, 116, 142, 152, 157, 511, 522

Szāvapatak (nem azonosítható) 117

Százkút > *Szászkút*

Szekatura* [Szakatura] - Săcătura(Secătura-1) (Lujzi Kalugar filiája) = Szeketura 118, 119, 143, 151, 156, 194, 195, 198

Szeketura > *Szekatura*

Szemes (Tázló torkolatánál, nem azonosítható) = Zeameștii 134

Szent Antal falu (Csöbörcsök filiája) > ?*Antonești*

Szent János (Csöbörcsök filiája, nem azonosítható) 88, 145

Szent Jeromos (Husz mellett, nem azonosítható) 88, 145

Szent Péter falu (Csöbörcsök filiája) > ?*Pietre*

Szent Pál falu (Csöbörcsök filiája) > ?*Pauleni*

Szent Tamás faluja > *Tamásfalva*

Szeráta-1* - Sărata-2 *h* (Lujzi Kalugar filiája) = Sófálva-1, Talpa Sărata 118, 119, 139, 141, 151, 194

Szeráta-2 > *Sósfalu*

Szeráta-3 > *Serata-1*

Szerbanest -[Serbănești]* 143

Szerbek* - Sîrbi (Pusztina filiája) = Sârbi 116, 117, 141, 151, 155, 203

Szerbest (nem azonosítható) 143

Szereczel (nem azonosítható) 144

Szeredvásár > *Szeret*

Szeret* - Siret *h* = Ceretensis, Sered, Seredest, Seredinum, Seredvasar, Sireto, Stadt Sereth, Szeredvásár, Szereth, Szeretin, Szeretvásár, Torgsérét, Zered, Zeret 46-48, 53, 57, 60, 71, 75, 130, 144, 244, 365, 370-372, 412, 525

Szereth > *Szeret*

Szeretin > *Szeret*

Szeretvásár > *Szeret*

Szeufala > *Szabófalva*

Szépváros* - [Tirgu Frumos] *h* (Horlest filiája) = Stadt Formos, Targu Formóz, Târgu Frumos, Terguformóz, Terg-Fromos 51, 133, 145, 224, 413, 519

Sziró (nem azonosítható) 141

Szitás* - Nicorești *h* (Gorzafalva filiája) = Nicorest, Nicoresti, Nicurești, Szitásfalva 112, 114, 116, 141, 142, 150, 154, 166, 517

Szitásfalva > *Szitás*

Szkéja* - Scheia *h* (Domafalva filiája) = Schkeia, Șcheia 71, 97, 119, 138, 144, 221, 522

Szkinén* - Schineni *h* (Bákó filiája) 143, 151, 156, 521

Szlobozén (nem azonosítható) 145

Szlobozia > *Slobozia-I*

Szocsi* - [?Soci] *h* 144

Szocsavia > *Szucsáva*

Szöllőhegy* - Pîrgărești *h* (Gorzafalva filiája) = Pargarești, Pârgărești, Pîrgărest = ?*Tisești* 51, 71, 112, 115, 116, 131, 141, 150, 154, 166, 517

Szöllőshegy (Bogdánfalvához tartozott, nem azonosítható) 88, 142

Szőcs - Socea* *h* (Beszterce völgye) = Socii-1, Soči(i), Sotschy, ?Szücs 51, 135, 136, 143, 521

Szteckófalva > *Kiczkófalva*

Sztrugár > *Esztrugár*

Sztrunga > *Strunga*

Szuceava > *Szucsáva*

Szucsava > *Szucsáva*

Szucsavia > *Szucsáva*

Szucsáva* - Suceava *h* = Sicavia, Sitzavia, Socavia, Sočavea, Sozzavia, Sucavia, Suchiana, Suchiaua, Suchiava, Suchiavia, Sucsavia, Swczowa, Szocsavia, Szuzeava, Szucsava, Szucsavia, Szucsáva, Zitzavia, Zuczawye, Zwczawye 44, 50, 52, 53, 57, 59, 60, 62-65, 67, 71, 75, 77, 81, 129, 130, 144, 244, 257, 261, 273, 293, 294, 368-370, 373, 405, 412, 426, 510, 514

Szucsáva > *Szucsáva*

Szücs > ?*Szőcs*

Taflia [Toflea]* *h* (Foksán filiája) 154, 240

Takucs* - Tecuci *h* (Foksán filiája) = Tekuč, Tekucs, Tokutz 57, 71, 74, 130, 141, 212, 244, 326, 412

Talpa-1* *h* (Bergován filiája) = Bărgăoani Talpa, Sărbestii lui Talpa, Scherbesty lui Talpe, Șerbești 71, 87, 97, 100, 105, 108, 118, 133, 143, 144, 219, 222

Talpa-2* (Lujzi Kalugar filiája) = Talpa-Sărata 156, 194

Talpa-Sărata > *Talpa-2*; > *Szeráta-1*

Tamas > *Tamásfalva*

Tamasceno > *Tamásfalva*

Tamascenum > *Tamásfalva*

Tamașea > *Tamás-1*

Tamás-1* - [Tamași] *h* (Valén filiája) = Tamașea, Tămas, Temaschy 51, 98, 119, 135, 143, 152, 158, 204, 207, 484

Tamás-2 > *Tamásfalva-1*

Tamásfalva-1* - Tămășeni-1 *h* † = Szent Tamás faluja, Tamas, Tamasceno, Tamascenum, Tamás-2, Temascheny, Temescen, Temescheny, Thamasfalva, Thamásfalva, Thomasest, Tomasiani, Tomasciani 51, 57, 59, 66, 67, 75, 81, 97, 100, 102, 110, 116, 119, 123, 128, 144, 221, 222, 244, 278, 358, 359, 402, 515

Tamásfalva-2 (Falcsu megye, nem azonosítható) = Tămășeni-2 137

Tarcău > *Tarkő*

Targu Formóz > *Szépváros*

Targu Neamz > *Németváros*

Tarkő* - Tarcău *h* 143, 151

Tarnovka (nem azonosítható) 144

Tartaros > *Tatros*

Tartharos > *Tatros*

Tatáros > *Tatros*

Tathros > *Tatros*

Tatomirești (nem azonosítható) 137

Tatros* - Tîrgu Trotus *h* † = Tartaros, Tartharos, Tatáros, Tathros, Tatrosvásár, Tattaruscia, Târgu Trotuș, Tetrusi, Tetrussi, Totrus, Totrusc, Totruși, Tottros, Trotus, Trotusc, Trotusch, Trotuș, Trotuși, Trussino 32, 49, 50-53, 57-59, 61-64, 66, 67, 71, 74, 78, 81, 82, 88, 99, 100, 103, 105, 108, 110, 116, 117, 119, 127, 138, 142, 149, 150, 153, 154, 158, 166, 167, 242, 244, 257, 284, 285, 287, 293, 305, 326-328, 330-332, 334, 397, 398, 408, 412, 428, 508, 524

Tatrosvásár > *Tatros*

Tattaruscia > *Tatros*

Tauza [?Tansa] > ?*Tauza Belcești*

Tauza Belcești [?Tansa*] (Horlest filiája) = ?Tauza 140, 224

Tazlau > *Tázló*

Tazlău > *Tázló*

Tázló - [?Berești Tazlău]* (Dormánfalva filiája) = Tazlau, Tazlău 57, 89, 140, 141, 155, 244

Tázló (nem azonosítható) 88

Tămaș > *Tamás-1*

Tămășeni-1 > *Tamásfalva-1*

Tămășeni -2 > *Tamásfalva-2*

Târgu Frumos > *Szépváros*

Târgu Neamț > *Németváros*

Târgu-Troțuș > *Tatros*

Târgul Ocna > *Aknavásár*

Teckán-1 > *Kiczkfalva*

Teckán-2 > *Tescani*

Tecuci > *Takucs*

Teczani > *Kiczkfalva*

Teczany > *Kiczkfalva*

Teczkán > *Kiczkfalva*

Teczkófalva > *Kiczkfalva*

Tekuč > *Takucs*

Tekucs > *Takucs*

Temascheni = *Tamásfalva*

Temaschy > *Tamás-1*

Temes (nem azonosítható) Temeșești, Temeșești 137

Temescen > *Tamásfalva-1*

Temeschény > *Tamásfalva-1*

Temeșești > *Temes*

Temeșești > *Temes*

Terebes* - Trebișu (Lujzi Kalugar filiája) = Trebek, Trebes, Trebesc, Trebes 56, 66, 71, 75, 128, 142, 151, 156, 240, 282, 283, 305, 312, 313, 338, 342, 346-348, 354, 401, 427

Terg-fromos > *Szépváros*

Tergu-formóz > *Szépváros*

Tescani* *h* (Pusztina filiája) = Teckán-2, Tețcani-2 132, 151, 155

Tetrusi > *Tatros*

Tetrussi > *Tatros*

Tetzkany > *Kiczkfalva*

Tețcan > *Kiczkfalva*

Tețcani-1 > *Kiczkfalva*

Tețcani-2 > *Tescani*

Tezkany > *Kiczkfalva*

Tezkán > *Kiczkfalva*

Thamasfalva > *Tamásfalva-1*

Thamásfalva > *Tamásfalva-1*
 Thomasest > *Tamásfalva-1*
 Tibana = *Țibana*
 Ticzkófalva > *Kiczköfalva*
Timeresty (nem azonosítható) 98
Tisești* = ?Szöllőhegy, Tisești, Tissesty, Tiszest 99, 115, 131
 Tisești > *Tisești*
 Tissa (nem azonosítható) 522
 Tissesty > Tisești
 Tiszest > Tisești
 Țîrgu-Neamț > *Németváros*
 Țîrgu Ocna > *Aknavásár*
 Țîrgu Trotuș > *Tatros*
Tociloasa* 143
 Toflea lásd *Taflia*
 Tokutz > *Takucs*
Tolvajpatak (nem azonosítható) 142
 Tomasciani > *Tamásfalva-1*
 Tomasiani > *Tamásfalva-1*
 Torgsérét > *Szeret*
 Torgu ot koročeneva kamenea > *Karácsonykő*
 Totrus > *Tatros*
 Totrusc > *Tatros*
 Totruși > *Tatros*
 Tottros > *Tatros*
Traian-1* - [Traján, Újfalu] (Szabófalva filiája) 221
Traian-2* - [Újfalu] (Prezest filiája) = Traján 153, 157, 201, 202
Traian-3 (nem azonosítható) 140
 Traján > *Traian-2*
Trandasila (nem azonosítható) 142
 Trebek > *Terebes*
 Trebes > *Terebes*
 Trebesc > *Terebes*
 Trebeș > *Terebes*
 Trebișu > *Terebes*
Trestiana (nem azonosítható) 100
 Trotus > *Tatros*
 Trotusc > *Tatros*

Trotusch > *Tatros*

Trotuş > *Tatros*

Trotuşi > *Tatros*

Trunchi > *Trunk*

Trunk* - Galbeni *h* (Bogdánfalva filiája) = Galben, Galbini, Gálben, Gálbeni, Trunchi 98, 114, 119, 143, 152, 157, 169, 178, 180, 181, 182, 184, 186, 190, 205, 207, 454, 457, 483, 488

Trussino > *Tatros*

Truşeşti* *h* (Botosán filiája) 140, 226

Tsöbörtsökfalva > *Csöbörcsök-I*

Tudora* *h* (Botosán filiája) 140, 226

Tulian (Pusztina filiája, nem azonosítható) 203

Tupilatzy > *Tupilác*

Tupilaţi > *Tupilác*

Tupilác* - Tupilaţi *h* (Bergován filiája) = Tupilatzy 97, 144, 219, 222

Tureatca (nem azonosítható) 140

Turluian > *Turluján*

Turluianul > *Turluján*

Turluiu > *Turluján*

Turluj > *Turluján*

Turlujan > *Turluján*

Turluján* - Turluianu (Pusztina filiája) = Turluian, Turluianul, Turluiu, Turluj, Turlujan, Turluju, Turul 50, 71, 98, 127, 142, 156

Turluju > *Turlujan*

Turturest* - [Turtureşti] *h* (Talpa filiája) 87, 143

Turul > *Turluján*

Tuta > *Diószeg*

Țibana* *h* (Horlest filiája) = Tibana 140, 224

Unguraschy (nem azonosítható) 521

Ungureani > *Ungurén-I*

Ungureni-1 > *Ungurén-I*

Ungureni-2 (Tecuci megye, nem azonosítható) 115

Ungureny > *Ungurén-I*

Ungurén-I (Kalugerpatak filiája, nem azonosítható) = Ungureani, Ungureni-1, Ungureny 50, 88, 89, 98, 133, 142

Unguri ot Domnesty (nem azonosítható) 99

Unguri ot Lunka mare Somoska (nem azonosítható) 98

Urbest (nem azonosítható) 87, 144

Uricani* (Horlest filiája) 140, 224

Urmenisch > *Örményes*

Urmeniș > *Örményes*

Urmezeu > *Úrmező*

Urmezeva > *Úrmező*

Urmezina > *Úrmező*

Usc > *Husz*

Usci > *Husz*

Újfalú-1* - Satul Noș (Gorzafalva filiája) 75, 112, 116, 138, 141, 150, 154, 166, 517

Újfalú-2* [Dózsaújfalú] - Satul Nou [Gheorghe Doja, Doja] (Klészse filiája) = Satul Noș 143, 152, 157, 193, 217

Újfalú-3* - Satul Nou (Ferdinánd) [Nicolae Bălcescu] (Bogdánfalva filiája) = Satul Noș 140, 143, 152, 157, 169, 173, 175

Újfalú-4 > *Slobozia-2*

Újhegy* - Dealul Nou (Lujzi Kalugar filiája, Bogdánfalva része) 98, 142, 156, 194

Úrmező (Hotin mellett, nem azonosítható) = Urmezeu, Urmezeva, Urmezina 137

Újszántó > *Visonta*

Vakulest (nem azonosítható) 144

Vale Alba [Valea Albă]* *h* (Talpa filiája) 87

Vale saka > *Valea Seacă-2*

Vale Seakë [Valea Seacă] = ?*Bogdánfalva*

Valea Arinilor* (Dormánfalva filiája) 155

Valea Blăjioași (Valén filiája, nem azonosítható) 158

Valea de sus (Bogdánfalva filiája, nem azonosítható) 157

Valea-dragă (Forrófalva filiája, nem azonosítható) 157

Valea Lupului* *h* (Horlest filiája) 140, 224, 226

Valea Mare > *Nagypatak*

Valea rea-1 > *Pokolpatak*

Valea rea-2 (Pusztina filiája, nem azonosítható) = Valea rea opp[idum] 156, 203

Valea rea opp[idum] > *Valea rea-2*

Valeasacă > *Bogdánfalva*

Valea Seaca-1 > *Bogdánfalva*

Valea Seaca-2 > *Valea Seacă-2*

Valea Seacă-1 > *Bogdánfalva*

Valea-Seacă-2* (Gorzafalva filiája) = Szárazpatak, Vale Saka, Valea Seaca-2 99, 112, 116, 134, 142, 151, 154, 162, 166

Valeni > *Valén-2*

Valeny > *Valén-2*

Valesacca > *Bogdánfalva*

Valesagh > ?*Bogdánfalva*

Valesecani > ?*Bogdánfalva*

Valén-1* - Văleni *h* (Bergován filiája) = Weleny 57, 97, 144, 219, 222

Valén-2* - Văleni *h* † (Răcătău vize mellett) = Valeni, Valeny, Valény 62, 98, 105, 108, 110, 116, 143, 149, 152, 153, 158, 204, 208, 525

Valény > *Valén-2*

Valiszaka (Bogdánfalva filiája, nem azonosítható) 88

Vallesacca > *Bogdánfalva*

Valsake [Valea seacă] (nem azonosítható) 67, 512

Valyesak > *Bogdánfalva*

Vargafalva > ?*Bergován*

Varnicza > *Varnița*

Vamița* > Vanicza (Valén filiája) 143, 158

Vasiludi - *Vasló*

Vasilui > *Vasló*

Vaslo > *Vasló*

Vasló* - Vaslui *h* = Vasiludi, Vasilui, Vaslo, Vasludi, Vasluiu, Vazlo, Veaslui, Waslud, Wazlo 50, 52, 57, 59, 60, 62, 64, 67, 71, 74, 130, 134, 145, 244, 321, 396, 412

Vasludi > *Vasló*

Vaslui > *Vasló*

Vasluiu > *Vasló*

Vazlo > *Vasló*

Văculești lásd *Vakulest*

Văleni > *Valén-1, -2*

Văsiești* (Dormánfalva filiája, Kománfalvába olvadt) 155

Veaslui > *Vasló*

Veja* *h* (Aczélfalva-1 filiája) 144, 221

Velcium > *Bahána*

Verest > *Verești*

Vereșeștii > ?*Versest*

Vereșeștii de Jos > ?*Versest*

Verești* *h* (Botosán filiája) = ?Verest 50, 140, 226

Veriș > *Versest*

Verișanii > *Versest*

Vermești* *h* (Dormánfalva filiája) 140, 155

Versest - (Verșești de Jos)* *h* (Pusztina filiája) = ?Vereșeștii, ?Vereșeștii de Jos, Veriș, Verișanii, ?Virișești(i) 135, 142, 202, 521, 522

Verșești de Jos > *Versest*

Verșești de sus* 135

Vesziest (Tatros völgye) = ?*Văsiești* = Věsiešti, Wesiesty 134, 135, 142

Věsiešti > *Vesziest*

Vidra > ?*Vidráska*

Vidrașca > *Vidráska*

Vidráska* [Gyidráska, Gidráska] - [Prisaca Vidrașca, Verșești] (Pusztina filiája) = Gidras, ?Vidra, Vidrașca, Widraschka 98, 142, 156, 202

Viișoara > *Vizóra*

Viișora > *Vizóra*

Vilanova [?Újfalu] (nem azonosítható) 62, 138, 145

Villa Nova [?Újfalu] (nem azonosítható) 71

Villa Sabo > *Szabófalva*

Virišești(i) > ?*Versest*

Visanta > *Visonta*

Visantea > *Visonta*

Visantha > *Visonta*

Visantie > *Visonta*

Visánta > *Visonta*

Visonta (Foksán filiája, nem azonosítható) = Újszántó, Visanta, Visantea, Visantha, Visantie, Visánta, Vizanta, Vizantea, Vizantia Mănăstirească, Vizantie, Vizánta, Vizântáli, Wisantie 71, 99, 116, 117, 135, 141, 212, 214, 215

Vizanta > *Visonta*

Vizantea > *Visonta*

Vizantia Mănăstirească > *Visonta*

Vizantie *Visonta*

Vizánta > *Visonta*

Vizântáli > *Visonta*

Vizóra* - Viișoara *h* (Tatros filiája) = Viișora 142, 150, 154

Vladnic > *Lábnik*

Vladnicul > *Lábnik*

Vládnik > *Lábnik*

Vlădeni* (Horlest filiája) 140, 224

Vlicic > *Bahána*

Vličik > *Bahána*

Voinesti > *Vojnest*

Voinești > *Vojnest*

Vojnest* - Voinești (Horlest filiája) = Voinesti 145, 224

Voronești (Horlest filiája, nem azonosítható) 140, 224

Völcsök > *Bahána*

Völcsök-Balána > *Bahána*

Vultureni* *h* (Valén filiája) 140, 158,
Vunator(i) (nem azonosítható) 87, 143

Wale Saka > *Bogdánfalva*

Waslud > *Vasló*

Wazlo > *Vasló*

Weleny > *Valén-1*

Werescheny (nem azonosítható) 522

Wesiesty > *Yesziest*

Widraschka > *Vidráska*

Wisantie > *Visonta*

Wrante a hegyekben (nem azonosítható) 57, 244

Wyschoara (nem azonosítható) 98

Zapadia > *Zapodia-2*

Zapodia-1 - *Zăpodia** *h* (Prezest filiája) 140, 153, 157, 202

Zapodia-2* (Halasfalva filiája) = Zapadia 144, 221

Zarnoviciu > *Csernovicz*

Zăpodia lásd *Zapodia-1*

Zeameștii > *Szemes*

Zered > *Szeret*

Zeret > *Szeret*

Zemešēšti (nem azonosítható) 126

Zitzavia > *Szucsáva*

Zmoil > *Ismail*

Zoberciu > *Csöböröcsök-1*

Zorwca [Zuruca] (nem azonosítható) 52

Zuczawye > *Szucsáva*

Zudófalva > *Dsidafalva*

Zvorest (nem azonosítható) 144

Zwczawye > *Szucsáva*

Žulešti(i) > *Hodora*

Zsevren* - [Jevreni]* 142

Zsidófalva > *Dsidafalva*